

NUMĂR ANIVERSAR

SERIE NOUĂ

ANUL I, NR. 1

ANALELE DOBROGEI

*75 de ani
de la apariția primului număr*

CONSTANȚA, 1995
Editura MUNTENIA

ANALELE DOBROGEI - 75 ANI DE LA APARIȚIA PRIMULUI NUMĂR

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	5
ENACHE PUIU: CONSTANTIN BRĂTESCU ȘI „ANALELE DOBROGEI”	7
ADRIAN RĂDULESCU: IOAN MICU, <i>UN PASIONAT</i>	11
IOAN MICU: <i>Transpuneri din Ovidiu</i>	13
† I.P.S. ARHIEPISCOP LUCIAN FLOREA, ADRIAN RĂDULESCU:	
MONUMENTE CREȘTINE ȘI ORTODOXIE ÎNTRE DUNĂRE ȘI MARE	18
ANGELA POP: PROFESORUL CONSTANTIN MOISIL (1876-1958)	40
MIHAI BUCOVALĂ: VESTIGII ARHEOLOGICE PE	
MALUL DE VEST AL LACULUI SIUTGHIOL	42
PANAIT ION PANAIT: CARACTERUL FUNDAMENTAL AL	
CULTURII VECHI ROMÂNEȘTI PE TERITORIUL	
DINTRE DUNĂRE ȘI MAREA NEAGRĂ	49
MARIA PARIZA: BADEA CÂRTAN LA REVISTA „<i>OVIDIU</i>”	56
Restituiri: PETRU VULCAN: CĂTRE ROMÂNII DE LA PIND	57
ȘTEFAN CAREJA: <i>Din ciclul „Lacrimile pietrelor”</i>	59
CHIPUL LUI ELPIS	59
PE TOATE ACESTEUA EU, CANDID	60
ANA MI-A FOST NUMELE	61
GROPARUL GAIE	62
VANGHELE APUCATUL	63
VIRGIL LUNGU, CONSTANTIN CHERA:	
MORMINTE PICTATE DIN DACIA PONTICĂ	64
JUSTIN TAMBOZI: PETRU VULCAN (1869-1922)	73
EMILIAN ȘTEFĂNESCU, OCTAVIAN GEORGESCU:	
CERCETAREA FOLCLORULUI DOBROGEAN, DE LA CELE MAI VECHI	
ATESTĂRI LA REVISTA „ANALELE DOBROGEI” INCLUSIV	77
GELU CULICEA: MARIN IONESCU-DOBROGIANU	84
ION BITOLEANU: DOBROGEA ÎN CONȘTIINȚA DREPTULUI ISTORIC	87
GHEORGHE DUMITRAȘCU: UNELE ASPECTE ALE	
PROBLEMEI LIDERILOR MIȘCĂRII NAȚIONALE ROMÂNEȘTI	
DIN DOBROGEA PÂNĂ LA 1878	93
Restituiri: O SCRISOARE A LUI TUDOR ARGHEZI	105
NICOLAE MOTOC: CÂNDVA UN COPIL ÎI VA SPUNE TAINEI EROARE	107
TEAMĂ DE ZIUA DE LUNI	108
ARTA COMPRIMĂRII/ DILATĂRII TIMPULUI	109

AI UITAT SĂ-MI TRIMIȚI CEVA	110
CUVINTE DE ANTICIPAT PLECAREA POETULUI	111
CONSTANTIN CIOROIU: STAMPE EUXINE ÎN RELATĂRI DE CĂLĂTORIE	113
Z. COVACEF: PIONIERI AI CULTURII ROMÂNEȘTI ÎN DOBROGEA:	
IOAN COTOVU ȘI VASILE I.COTOVU	127
CĂLIN SABIN: UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND ORIGINEA	
OBICEIULUI DOBROGEAN COȘIE	133
DUMITRU CONSTANTIN-ZAMFIR:	
UN TEMPLU AL CĂRȚII LA PONTUL EUXIN	135
ION LUNGU-MOVILĂ: CONSTRUCTORUL ANGHEL SALIGNY	144
PERICLE MARTINESCU: OCHEAN PESTE TIMP	147
OCTAVIAN GEORGESCU:TÂRG ORIENTAL	151
SECOLUL CELĂLALT	152
CÂNTEC TENTACULAR	153
ZARURI	154
TATUAJ	155
GEORGETA LUNGU, ANA - MARIA DIANA:	
CENTENARUL SERVICIULUI MARITIM ROMÂN	156
CARMEN ATANASIU: MUZEUL MARINEI ROMÂNE	
PĂSTRĂTOR DE ISTORIE ȘI SPIRITUALITATE ROMÂNEASCĂ	161
Restituiri: T.TEODORESCU-BRANIȘTE: DESPRE	
MARE, MARINĂ, MARINARI	168
CONSTANTIN NOVAC: NOSTROMUL ȘI OCEANUL	170
ION FAITER:Centenarul Liceului „Mircea cel Bătrân” - PROFESORI	
ÎN PAGINILE „ANALELOR DOBROGEI”	178
ANA-MARIA DIANA: LICEUL „MIRCEA CEL BĂTRÂN”	
ÎN PERIOADA INTERBELICĂ	182
ENACHE PUIU: DESPRE SPECIFICUL DOBROGEAN	186
ARTHUR PORUMBOIU :SEARĂ ÎN VIA ALBASTRĂ	191
CEVA	192
VÂNĂTOAREA	193
SOARE DE OCTOMBRIE	194
NICI - UN CUVÂNT	195
Restituiri: UN INTERVIU CU LIVIU REBREANU	196
OCTAVIAN GEORGESCU: HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU	
LA CONSTANȚA	198
GAVRILĂ SIMION: INSTITUTUL DE CERCETĂRI	
ECO-MUZEALE DIN TULCEA	201

ION FAITER: POST-SCRIPTUM MARIN	207
DESTĂINUIRILE MĂRII	208
SIMION NICOLAEV, ALEXANDRU S. BOLOGA: 25 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA INSTITUTULUI ROMÂN DE CERCETĂRI MARINE	210
FLORICA CRUCERU: MUZEUL DE ARTĂ CONSTANȚA	217
*** MICĂ ANTOLOGIE DE POEZIE MARINĂ	222
ILEANA PITRESCU: MUZEUL „ION JALEA”	236
TITUS RUSU: MAGISTRATUL LAZĂR MUNTEANU, PRIMUL COLECȚIONAR DE ARTĂ DIN CONSTANȚA	240
ADRIAN BAVARU, GHEORGHE SĂLĂGEANU, GHEORGHE TURCU, MARIANA PARINCU, MARIUS SKOLKA: „PĂDUREA DUMBRĂVENI” - O REZERVAȚIE ȘTIINȚIFICĂ CE TREBUIE PROTEJATĂ PRIN LEGE	244
GAVRILĂ SIMION: CERCETĂRILE DE PE VALEA CELICULUI	250
SIMION NICOLAEV: PROBLEME CRITICE PRIVIND STAREA CONDIȚIILOR DE MEDIU ȘI A ECOSISTEMELOR DIN MAREA NEAGRĂ ..	254
ALEXANDRU S. BOLOGA, NICOLAE BODEANU, ADRIAN PETRAN, VICTORIA TIGĂNUȘ, YUVENALI P. ZAITEV: MODIFICĂRI ÎN ECOSISTEMELE MĂRII NEGRE PRODUSE SUB PRESIUNEA INTENSIFICĂRII EUTROFIZĂRII ȘI POLUĂRII	258
Cărți, Reviste	279
O EXEGEZĂ A OPEREI LUI OVIDIU (Emil Dumitrașcu, Publius Ovidius Naso. Studiu monografic. Craiova, Editura „Didactica nova”, 1995.) de ȘTEFAN CUCU	
Valentin Ciorbea, Carmen Atanasiu: FLOTA MARITIMĂ COMERCIALĂ. UN SECOL DE ISTORIE MODERNĂ 1895-1995, Constanța, Editura Fundației Andrei Șaguna, 1995, de LILIANA LAZIA	280
AUREL DUMITRESCU: POEM PENTRU VERONICA, Constanța, Ed.Europolis, 1995, de CORALIA DINU	281
ION ROȘIORU: ÎNGERI INDECIȘI, roman, Constanța, Ed.Europolis, 1995, de LILIANA LAZIA	283
Revista „Marea Noastră”, de LILIANA LAZIA	284
Revista „Biblion”, de LILIANA LAZIA	285

CUVÂNT ÎNAINTE

Noua serie a revistei „Analele Dobrogei”, inaugurată prin numărul de față, se dorește a fi continuatoarea tradițiilor unor prestigioase publicații de cultură, știință și artă, apărute în spațiul danubiano-pontic, după revenirea Dobrogei în cadrul legitim al statului român. O scurtă rememorare a celor mai merituoase și cunoscute dintre publicațiile cu această structură ne duce cu gândul, mai întâi, la revista „Ovidiu”, apărută la Constanța, sub direcția lui Petru Vulcan, între 15 sept. 1898 și 30 iul. 1910. Subintitulată inițial „Prima revistă literară dobrogeană”, de la 1 oct. 1899 publicația și-a reconsiderat însă profilul și s-a subintitulat „Revistă științifico-literară”. Negreșit, acest subtitlu corespundea mai bine conținutului, căci, observăm astăzi, mentorul ei, scriitorul și publicistul P. Vulcan s-a preocupat atât de afirmarea talentelor literare din zonă, cât și de reflectarea multiplelor aspecte ale pământului dobrogean, cu precădere arheologice, istorice, geografice și etnografice.

Venind, în ordine cronologică, după „Ovidiu”, care este de socotit deschizătoarea de drum în domeniu, pentru acest profil publicistic și în această parte a țării, revista „Arhiva Dobrogei”, fondată în 1916, de cunoscutul arheolog și numismat Constantin Moisil, profesor la liceul din Tulcea, în prima parte a carierei și inițiator, aici și la București, al Societății pentru cercetarea și studierea Dobrogei, s-a înscris și ea în aceeași serie, căci s-a axat în principal pe problemele de arheologie și numismatică, de istorie și etnografie dobrogeană.

În anul 1920, atunci când vedea pentru prima dată lumina tiparului, revista „Analele Dobrogei” tocmai acest gen de publicație venea să-l perpetueze. Cine îi răsfoiește colecția constată, într-adevăr, că noua publicație s-a definit de la început ca un succesor al eforturilor științifice și culturale ale celor două înaintașe amintite. Răspunzând unor necesități reale/acute, în anii de după primul război mondial, „Analele Dobrogei” a avut un puternic impact în epocă, ceea ce și explică sprijinul primit din partea oficialităților (Prefectura și Primăria au acordat sumele solicitate de tipărire) și sponsorizarea ei de către diferite Bănci și firme comerciale.

Constanța și Dobrogea în general din anii '20 au evoluat cu mult și sub toate raporturile în vremea noastră. Ținutul dintre Dunăre și Mare posedă în prezent - cine nu știe - o bază materială mult mai solidă și diversificată, are un număr mult mai mare de instituții culturale-științifice, în care sunt cuprinși incomparabil mai mulți creatori. Astfel, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, visat timp de un secol, se află în plenitudinea sa, acestuia i se adaugă instituțiile muzeale de la Tulcea, Medgidia, Histria și Adamclisi, la Constanța au fost înființate Muzeul de Artă, Colecția de sculpturi Ion Jalea, Muzeul de Artă Populară, Complexul Muzeal de Științele Naturii, Biblioteca Județeană, Institutul Român de Cercetări Marine, în fine, prin funcționarea Universității „Ovidius”, Constanța a devenit un oraș universitar etc., etc.

Toate acestea reprezintă, credem, condițiile în care o reluare a apariției „Analelor Dobrogei” se dovedește a fi o întreprindere totodată necesară și posibilă. Continuarea

eforturilor științifice și culturale de altă dată, de cunoaștere aprofundată a trecutului istoric, de analiză a problemelor economice, demografice, ecologice, culturale etc., cu care ne confruntăm în zilele noastre, este o îndatorire ce nu suportă amânare. Aceste eforturi își vor afla reflectarea prin intermediul seriei noi a revistei „Analele Dobrogei”, care va reuni toate forțele într-un același scop. O publicație de nivel național, care să ilustreze stadiul actual al creației cultural-științifice privind Dobrogea și care să ducă mai departe făclia spiritualității în această parte a țării, iată ce va ținti să devină această revistă.

Colegiul Redacțional

CONSTANTIN BRĂTESCU ȘI „ANALELE DOBROGEI”

Împlinirea în acest an a trei sferturi de veac de la apariția primului număr al revistei „**Analele Dobrogei**” reprezintă, desigur, un eveniment cultural dintre cele mai importante, cu o amplă rezonanță între românii din dreapta Dunării, dată fiind contribuția acestei publicații la stimularea preocupărilor lor spirituale, în perioada interbelică. Moment realmente sărbătorească pentru inimă și minte, evenimentul stimulează la cei de azi îndreptățite analize asupra celor aproape două decenii de activitate a revistei, dar retrospectivile îl pot, oare, omite pe făuritorul, pe neobositul „gospodar” al publicației? Discutând despre operă, îl putem uita pe autor? Se mai iviseră până la el, se-nțelege, în cultura dintre Dunăre și Mare, oameni de nădejde. De n-ar fi să-i amintim decât pe O.Tafrali și M.Ionescu-Dobrogianu, autor acesta al monumentalei lucrări „Dobrogea în pragul veacului al XX-lea”, sinteză unică până acum, prin temeinicia și amploarea cercetării, în bibliografia privind acest ținut, și dovada ar fi făcută. Cu toate acestea, nimeni înaintea lui, dintre cei de aici, nu pusese atâta frumoasă pasiune și rigoare științifică în cunoașterea pământului și oamenilor dobrogeni și mai ales nu se ridicase pe treapta valorică atinsă de el. Dimensiunea intelectuală a lui **C.Brătescu** în epocă ne sugerează imaginea impunătoare a unei catedrale răsărite într-un orașel. Ne întrebăm, de aceea, cu uimire mărită în glas: cum de s-a reușit înălța atunci, în ținutul pontic, o asemenea falnică zidire umană? Să rememorăm, așadar.^{*)}

Scoborător dintr-o familie de obârșie moldoveană, ca fiu al învățătorului Ion Brătescu și al Caliopei Caramfil, Constantin Brătescu a venit pe lume la 30 septembrie 1882, într-un sat pierdut în nordul Dobrogei, cu numele turcesc de Câșla, ceea ce pe românește înseamnă **stână**, sat situat într-o zonă extrem de pitorească, altfel, cu dealuri, păduri și bălți, unde a și copilărit, ceea ce va contribui la încolțirea, încă de la acea vârstă, a sentimentului naturii, a curiozității și interesului ce l-au caracterizat toată viața în cunoașterea tainelor solului. Elev, în clasele primare, al propriului tată, iar apoi al liceului tulcean „Spiru Haret”, în 1901 devine, mai întâi, student al secției de limbi clasice a Facultății de Litere din București, pe care o părăsește, însă, în favoarea aceleia de geografie. Licențiat în 1906, în 1910 ajunge asistentul lui Simion Mehedinți și, apreciat pentru seriozitatea și înzestrarea sa, este trimis spre specializare la Universitățile din Leipzig și Berlin, unde va aprofunda studiul etnografiei, antropologiei și geomorfologiei. A fost perioada crucială/ hotărâtoare pentru pregătirea lui C.Brătescu. La revenirea în țară, este numit (în 1916) profesor de limba română și geografie la Școala Normală din Constanța, unde, cu excepția celor doi ani ai primului război mondial, va rămâne până în 1924. În orașul de la malul mării, desfășoară o susținută și multilaterală activitate - didactică, științifică, culturală - concretizată în numeroase inițiative: elaborarea și publicarea de studii, înființarea Școlii de comerț, editarea, în 1920, laolaltă cu I.N.Roman, a revistei „Analele Dobrogei”, precedată aceasta de „Arhiva Dobrogei” (publicată împreună cu numismatul C-tin Moisil, încă din 1916), organizarea Muzeului Regional al Dobrogei etc. Doctor în

geografie (în 1922) al Universității din București, după ce, în 1919, urmare a prestigioasei afirmări în plan științific, fusese ales membru corespondent al Academiei Române, în 1924 este numit profesor la catedra de geografie a Universității din Cernăuți, unde funcționează până în anul 1938, când este chemat la catedra de geografie generală și antropogeografie din Universitatea București. Devenit, în 1935, membru titular al Academiei, Constantin Brătescu se stinge din viață, în plină activitate fiind, în urmă cu 50 de ani, la 23 octombrie 1945.

Personalitate proeminentă de reputație națională și internațională, marele dobrogean evocat aici a fost, trebuie să subliniem, un savant în înțelesul deplin al cuvântului. O mărturisește activitatea sa științifică, lungul șir al lucrărilor elaborate și valoarea deosebită a acestora, între care menționăm: „Metoda geografică în cercetările etnografice”, „Delta Dunării. Geneza și evoluția sa morfologică și cronologică” (teză de doctorat); „Pământul Dobrogei. Clima Dobrogei. Fitogeografia și solurile Dobrogei. Populația Dobrogei”; „Oscilațiile de nivel ale apelor și bazinului Mării Negre în cuaternar”; „Contribuțiuni la cunoașterea văii Nistrului”; „Criterii pentru determinarea vârstei teraselor cuaternare” etc. Făuritor de școală geografică prin ansamblul unor asemenea lucrări, dar mai ales cu cele de natură geomorfologică, Constantin Brătescu se definește, prin pilda existenței lui, ca un prilej de meditație privind factorii reușitei sale.

Credem a nu greși considerând că două din temeiurile de prim ordin ale acestei reușite le-au constituit buna/inspirata așezare în domeniu și devotamentul/pasiunea pentru cunoaștere. Cum se știe, sub primul aspect, cel al orientării profesionale, tânărul dobrogean, ajuns student la latină, în București, a „prins” la timp „vocea” lăuntrică și a știut să alunece către un alt orizont, cel al geografiei, în care avea să strălucească. Pentru că acesta este adevărul: Constantin Brătescu, care a făcut poezie, a cules și publicat folclor și s-a implicat în etnografie, toponimie și istorie veche - confirmându-și astfel pluridimensionarea - a fost, înainte de orice, un geograf. Caracterizat nu prin îngustime/închistare, ci printr-o largă deschidere și conexiuni multilaterale, el s-a impus, prin ceea ce a studiat cu predilecție și a publicat, ca **geograful Dobrogei**. Faptul a fost sugerat și de profesorul său, Simion Mehedinți, care, apelând la o formulare mai largă, scria că „de la Herodot, părintele istoriei, geografiei și etnografiei, nimeni nu a privit cu mai mult interes și cu mai multă înțelegere ținuturile Dunării de Jos, decât geograful și etnograful Constantin Brătescu”. Un înțeles sau tâlc fundamental al existenței și reușitei lui C.Brătescu îl reprezintă, de asemenea, vocația constructivă a omului în planul culturii dintre Dunăre și Mare și dăruirea până la uitarea de sine în tot ce a întreprins în acest sens. Cel mai elocvent exemplu în această privință îl reprezintă tocmai publicația aniversară.

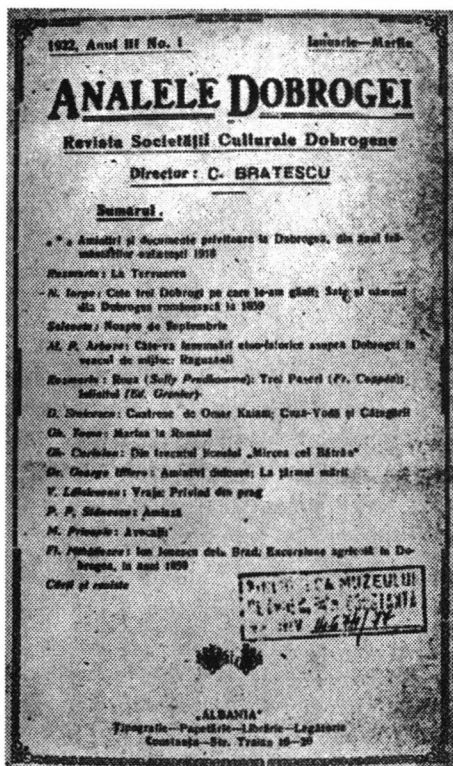
Circumscrișă epocii și zonei de apariție, revista „Analele Dobrogei” constituie și ea, ca rezultat al strădaniilor lui C.Brătescu, o mare și extrem de binevenită experiență, prin anvergura

CONSTANTIN BRĂTESCU

valorică definită. Apărută la Constanța, în anul 1920, sub egida Societății Culturale Dobrogene, dar sub conducerea efectivă a lui C.Brătescu, care i-a fost director, „Analele Dobrogei” a exprimat foarte bine și prin toate spiritul aceluia care a făcut-o număr de număr, constituindu-se de departe ca cea mai importantă publicație cultural-științifică existentă vreodată în spațiul pontic. De-a lungul celor 19 ani de ființare, ea a avut o periodicitate variată (trimestrială, lunară, anuală) și un număr diferit de pagini (format carte 16/23) însă a fost mereu o prezență remarcabilă în planul publicisticii naționale. Cine îi răsfoiește colecția (și faptul se întâmplă și în vremea noastră, pentru valoarea documentară) constată că ea a „dialogat” de la egal la egal cu asemenea prestigioase publicații ale vremii, precum „Viața Românească” și „Convorbiri Litarare”. A reușit această excepțională performanță pentru că a avut permanent însemnele marilor reviste.

În primul rând, este vorba de valoarea deosebită a materialelor încredințate tiparului și de arcul larg de cuprindere problematică a acestora. Ca publicație cultural-științifică, „Analele Dobrogei” a fost deschisă pentru un mare spectru de domenii și teme, căci, așa cum s-a precizat de la primul număr, ea a vizat „un program de activitate lărgit, care să îmbrățișeze, pe lângă comoara scumpă a cunoștințelor despre trecut, și însuși prezentul, actualitatea vie, cu nesfârșita ei varietate de probleme și curente” (nr.I/ 1920, p.2). Cum era normal, în același număr de început, revista și-a îndemnat colaboratorii ca, prioritar, să se preocupe de ținutul Dobrogei, „de o deosebită alcătuire, cu fauna și flora lui deosebite; în sfârșit, varietatea de origine a locuitorilor ei, cu credințele, obiceiurile, portul, năzuințele și manifestările lor intelectuale”, ceea ce oferea „cercetătorilor, în toate direcțiunile - istoricului și arheologului, geografului și geologului, economistului și sociologului, omului politic și literatului - câmp vast de rodnică activitate și material prețios de studiu” (ibidem). Astăzi constatăm cu satisfacție că revista s-a ținut de cuvânt, respectându-și programul. Fără a se închiasta într-o activitate strict regională, ea a pus în prim plan, totuși, chestiunile dobrogene. În paginile ei au văzut lumina tiparului materiale privind problematica socială din zonă (învățăământ, educație, administrație publică, populație), agricultura, științele naturii, industria, navigația, toponimia, religia etc., ponderea deținând-o întotdeauna studiile de istorie (arheologie, numismatică, etnografie) și de geografie (geografie fizică, geologie, cartografie). Prin toate aceste materiale, „Analele Dobrogei” au „împins” mult înainte cunoașterea asupra ținutului de la Mare și, fapt de mare importanță, odată cu evidențierea străvechimii noastre în această vatră, a contribuit la întreținerea și dezvoltarea conștiinței naționale a românilor. Pe de altă parte, este de arătat că abundența unor asemenea articole a conferit publicației un caracter accentuat științific, dar n-au lipsit din cuprinsul ei nici producțiile literare (folclor, poezie, proză, literatură universală, teatru, critică și istorie literară). Este ceea ce și explică, în parte, aerul/ spiritul academic al

revistei. În parte, pentru că „greutatea” „Analelor” a fost determinată de valoarea colaboratorilor. Trebuie să subliniem faptul că în paginile acestei publicații și-au dat întâlnire nume sonore deja sau în curs de devenire, personalități de prim rang ale științei și culturii naționale, precum și cunoscute valori din plan local.

Din prima categorie sunt de amintit: N.Jorga (cu studiul „Drepturi naționale și politice ale românilor. Considerațiuni istorice”, în nr.1/ 1923), V.Pârvan („Dacia scythică”, nr.2/ 1923), C-tin Moisil („Introducere în numismatica Dobrogei”, vol.1/ 1928), T.Sauciuc-Săveanu („Epigrama sepulcrală din Muzeul din Constanța, a lui Hermogenes și alte fragmente de inscripții”, în an.16/ 1935), Simion Mehedinți („Dacia Pontică și Dacia Carpatică”, vol.1/ 1928), Radu Vulpe („Activitatea arheologică din Dobrogea”, vol.1/ 1928), Vintilă Mihăilescu („Regiunea Techirghiolului”, vol.2/ 1928), Ioan Borcea („Fauna Mării Negre pe litoralul Dobrogei”, vol.1/ 1928), V.Bogrea („Note de toponimie dobrogeană”, Nr.1/ 1921), Pericle Papahagi („Urme românești în toponimia Peninsulei Balcanice”, nr.3/ 1923), Mihail Dragomirescu („În privința lui Cerna”, în an.15/ 1934), Th.D.Speranția („Dobrogea în folclorul nostru”, nr.4/ 1921), Șt.Bezdechî („Din elegiile lui Publius Ovidius Naso”, vol.2/ 1928).

Colaboratorii de pe plan regional, unii dintre ei tineri de perspectivă pe atunci, care au confirmat apoi, s-au numit: I.Georgescu, I.N.Roman, Al.Gherghel, D.Stoicescu, Gr.Sălceanu, Ioan Micu, C.Blum, Al.P.Arboare, Mihail Straje, I.Dumitrescu-Frasin, I.Bentoiu, N.Timiras ș.a. Dintre ei, o mențiune specială e de acordat lui Ioan Georgescu, Gr.Sălceanu și Ioan Micu.

Dacă se cunosc toate acestea, se acceptă adevărul că „experiența” numită „Analele Dobrogei” rămâne în istoria publicisticii naționale, un admirabil model de ceea ce se poate întreprinde prin seriozitate și devotament. Ne întărește în această convingere și aprecierea lui Carlo Tagliavini (din „Studi Rumeni”, IV, 1929-1930) privind volumul I/1928 al revistei (constituit din lucrarea „Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească”), după care „Opera de față e demnă de cea mai mare laudă”.

Iată de ce, în contextul aniversar al celor 75 de ani de la apariția „Analelor Dobrogei”, rememorarea semnificației majore a acestei reviste și a personalității directorului ei ne apare ca o îndatorire dintre cele mai importante, menită să pună în meritată lumină un aspect relevant al culturii naționale.

NOTE

x) Referitor la C.Brătescu și „Analele Dobrogei” a se vedea și: N.Al.Rădulescu: **Un mare geograf al Dobrogei-Constantin Brătescu**, în **Studii geografice asupra Dobrogei...**, C-ta, 1968; Constanta Călinescu: **Reprezentanți ai Dobrogei în știința și cultura românească**, C-ta, 1969; G.Nimigeanu: **Cuvânt înainte și studiu introductiv**, în C.Brătescu: **Opere alese**, Ed.Șt., Buc., 1967; Ion Făitcr, Constanta Călinescu: **Reviste dobrogene**, C-ta, 1971; S.Lascu, C.Vitanos: **Dimensiuni naționale în activitatea publică și științifică a dobrogenilor Ion Bănescu și Constantin Brătescu**, în **Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”. Valori ale civilizației românești în Dobrogea**, C-ta, 1993

IOAN MICU: *UN PASIONAT*

Dintre colaboratorii revistei „Analele Dobrogei”, care l-au cunoscut îndeaproape pe mentorul lor, geograful și etnograful Constantin Brătescu, nu știm câți vor mai fi în viață. Evident, cei mai mulți s-au dus în lumea umbrelor. Regretăm lipsa lor dintre noi, deși ei se află în paginile revistei, în cărțile scrise. Ne amintim cu o caldă considerație de Grigore Sălceanu, poetul urbei tomitane și al „Analelor Dobrogei”, premiat pentru poezia „Bairamdede”, în 1934 încă, pe care l-am apreciat cu toții la premierele dramelor sale în versuri, despre Ovidiu sau Eminescu... Dar, de ani și ani, ne vizitează verile, la Muzeul de istorie națională și arheologie, distinsul profesor Ioan Micu, poet și traducător, apropiat al savantului Constantin Brătescu, și custode sau, mai concret zis, singur răspunzător al Muzeului Regional al Dobrogei, între anii 1935-1948. Spunem „ne vizitează” fiindcă de mulți ani s-a stabilit la Onești, unde i s-a acordat titlul de profesor emerit, meritat cu prisosință. Pentru a da câteva date despre colaborarea sa la „Analele Dobrogei”, vom spune că aceasta a început în 1934, când l-a cunoscut pe Constantin Brătescu, rămânând de atunci un fidel al maestrului, legați deopotrivă prin pasiunea pentru pământul, istoria și farmecul Daciei Pontice. Debutează în revistă cu un eseu sensibil, intitulat „Eminescu, inspiratul mării” (15, 1934, p.133-142). După aceasta, o seamă de articole apărute în „Analele Dobrogei” sunt doveditoare ale interesului și priceperii sale în domeniul istoriei și arheologiei: „Note asupra stelei funerare cu inscripție greacă și cu basorelieful unui retiarius din Muzeul Dobrogei” (An.Dobr., 16, 1935), „Recente achiziții arheologice” (17, 1936), „Călăuza vizitatorului în muzeul regional al Dobrogei. Secțiunea arheologică” (18, 1937, p.1-47), „Cetăți, muzee și colecții de antichități” (10, nr.3, 1938) - cărora li s-au adăugat recenzii pertinente la scrieri sau activități arheologice ale unor reputeți specialiști ca Dionosie M.Pippidi, Theofil Sauciuc-Săveanu etc. Pasionat de poezia antică, Ioan Micu a publicat în revistă și traduceri din clasicii săi preferați, am menționa pe Terentius, Vergilius, Horatius, Ovidius, Seneca, sub titlul „Motive din poezii antici” (18, 1937).

A colaborat la multe alte reviste dobrogene, cu articole, poezii originale și traduceri. De pildă, este prezent în nr.9-10, din dec.1939, al revistei „Gânduri de la mare”, consacrat lui Ovidiu, alături de C.Brătescu, Carol Blum, I.Simionescu, Dumitru Olariu ș.a., în „Latinitas”, cu o traducere din Cecco Angiolieri (sec.XIV), în ziarele „Dobrogea Jună” sau „România de la mare” (acesta din urmă condus de poetul și avocatul Al.Gherghel). Dar cea mai rodnică activitate a sa, ca poet și traducător, a fost la revistele literare „Litoral”, „Pontice” și „Revista dobrogeană”. După război a publicat în „Troita” și în „Tomisul. Foaia eparhiei Constanța”; ceva mai încoace, ne-a făcut favoarea de a fi colaborator la „Pontica”, revista muzeului de istorie națională și arheologie Constanța, fiind prezent, de asemenea, cu pagini interesante în revista de cultură „Tomis”... Firește, cu aceste succinte trimiteri nu am epuizat bibliografia aparițiilor sale în publicațiile dobrogene.

Deși aflat la o vârstă înaintată, fiind deosebit de harnic, i-am adresat rugămintea de a ne scrie amintiri de la „Analele Dobrogei”, de a ne trimite traduceri din Ovidiu. Să-i urăm mulți

ani pentru râvna și promptitudinea sa, căci ne-a răspuns repede, cu un plic substanțial, din păcate, însă nu cu „memorii”, doar cu traduceri din Ovidiu, plus un lung și interesant articol despre concepțiile istorice și geopolitice ale lui C.Brătescu. În numărul de față, ne face plăcerea să-i publicăm traducerea din Ovidiu, lăsând articolul pentru un număr viitor. Înainte însă de a da curs traducerilor sale, este bine, credem, să redăm prima parte a scrisorii care însoțește materialele:

Onești, 24 sept.1995

Stimate Domnule Director,

„M-am bucurat în mod deosebit de solicitarea ce mi-ați făcut cu privire la colaborarea întru reînviere a revistei „Analele Dobrogei”, la care am fost înbiat să public de însuși profesorul C.Brătescu, directorul revistei, încă din anul 1934, cu un articol despre „Eminescu - inspiratul mării”. Din iulie 1935, la îndemnul neuitatului profesor Brătescu, am devenit conservatorul Muzeului regional al Dobrogei, cum i se zicea pe atunci. În „Anale” am publicat, apoi, an de an, lucrări de arheologie, între care, amintesc aici, apreciată „Călduză a vizitatorului în Muzeul regional al Dobrogei”, apărută și în broșură în limbile română și franceză, îndeosebi apreciată la timpul respectiv. Am colaborat la „Analele Dobrogei” până în ultimul ei an de apariție (1938), când revista a apărut în trei volume.

Vă felicit pentru frumosul și instructivul gând de a reedita „Analele Dobrogei” într-o serie nouă, revistă de care eu am fost îndeosebi legat sufletește și aceasta datorită binefăcătoarei sale influențe pe care mereu neuitatul profesor, fiu al Dobrogei ca și mine, a avut-o asupra mea și a formării mele în domeniul arheologiei și al culturii clasice greco-romane, al cărei adorator a fost încă din liceu și până la sfârșitul vieții sale, cum și a cultivării mele în dragostea pentru țara dintre Dunăre și Mare, pe care el a iubit-o ca nimeni altul, dedicându-i cele mai multe și mai de seamă din lucrările sale, atât de ordin literar, căci el a fost și un poet, și prin operele sale științifice, în domeniul geografiei, etnografiei și arheologiei dobrogene, unul dintre cei mai distinși urmași ai lui Simion Mehedinți, pe care l-a iubit și stimat toată viața, al cărui succesor a și fost la catedra Facultății de geografie a Universității bucureștene...”

În finalul scrisorii sale, respectatul profesor, poet și traducător Ioan Micu ne face o rugămintă și o mărturisire pe care le redăm ca atare: „Vă rog să trimiteți, pe adresa mea, un exemplar sau două din rediviva revistă „Analele Dobrogei”, la care când am publicat primul articol, în 1934, aveam 22 de ani, iar acum, când noile „Anale ale Dobrogei” au să apară, voi atinge al LXXXIII-lea an de viață... Cu cele mai bune urări, sentimente și gânduri, Ioan Micu”. Aceleași urări de Mulți ani și sănătate le adresăm și noi distinsului amic și confrate.

Ore legar populi...

*Am făurit un poem ce nu-l poate născut mândru
Iupiter să-l nimicească, nici focul, nici fierul, nici timpul.
Când o veni ziua căreia eu i-s dator doar cu trupul,
Poate să-mi curme nesigurul șir de ani ai vieții.
Totuși, o parte din mine, tot ce-i mai bun, va ajunge
Până la stele, iar numele meu neuitat va rămâne.
Oriîncotro se întinde puterea romană în lume,
Voi fi citit de popor și, prin faimă, eu chiar după secole,
Tot voi trăi, dacă-n orice prevăd cu dreptate poezii.*

(Metamorfoze, Epilogul, 871-9)

Hic ego...

*Eu zac în tihnă aici, cântărețul amorului tânăr,
Născut poetul, doar din vina talentului meu.
Tu, ce treci, să nu-ți fie prea greu, de-ai iubit vreodată,
numai atâtă să zici: „Somnul să-i fie ușor!”*

(Tristia, III, 3, 73-76)

Ultima perpetior

*Multe neazuri îndur, aruncat între neamuri ostile;
nu-i cineva exilat în depărtări, cum sunt eu...
Singular trimis în exil chiar la gurile Istrului, fost-am
unde-i stăpân pe bolți Ursa cu gerul cumplit!
Apele Dunării, numai când curg, de iazigi și de colchi, și de
gloatele de meterei, cât și de geți ne despart.
Alții, deși sunt cu vini și mai grele, n-au fost alungați din
țară, departe de tot, cum exilat am fost eu,
Iar mai încolo nimic nu-i, doar frigul grozav și dușmanii,
unde mării mai sunt, dar înghețate de ger.
Până aici e puterea romană în Pontul din stânga,*

iar mai încolo bastarni și sauromați se întind.
Ea-i cea mai nouă din părțile ajunse sub drept auzonic
și alipită abia e de imperiul roman.

(Tristia, II, 187-200)

Si quid mihi credis

Maxime, dacă mă crezi și-mi citești întristatele rânduri,
eu fără voie le-am scris, numai de mână condus.
Nu-mi place, prins în asemenea griji, să mă chinuie gândul
Și-apoi nici muza nu prea vine cu drag printre geți...
Totuși, cum vezi, mă mai strădui să scriu și azi versuri chiar dacă
sunt și lipsite de sens, cum și destinul mi-a fost.
Când recitesc, mi-e rușine de tot ce am scris eu, fiindcă
multe din câte le-am scris, demne ar fi să le șterg.
Totuși nimic nu îndrept! E o trudă mai mare ca scrisul:
sufletul când ți-e bolnav, nu poți nimic să înduri.

.....

Și-apoi de ce să-mi mai șlefuiesc poemele? Oare
am să mă tem că nu le plac necruțătorilor geți?
Poate prea mult mă încumet, dar eu mă gândesc că, la Istru
nu-i nicidecum vr-un poet mai talentat de cum sunt.
Mi-e de ajuns dacă, unde trăiesc, în aceste ținuturi,
sunt socotit printre geți cel mai de seamă poet.

(Pontica, I, 5, 9-18, 61-66)

Paene poeta Getes

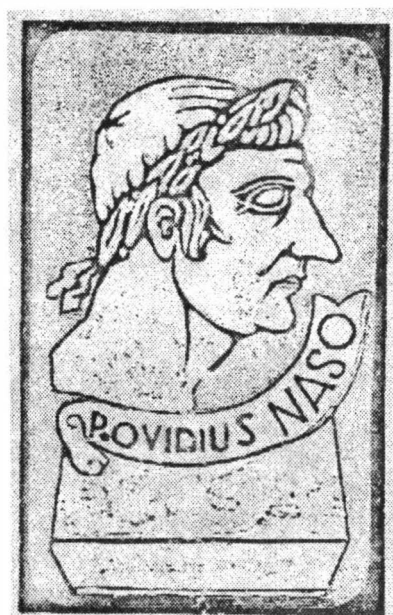
Poate, prin fața-i schimbată de-acum, muza mea se trădează
și, cu atâtea greșeli, o recunoști că e ea.
Nu te mira citind-o, că versul mi-e plin de cusururi,
pentru că eu, între timp, getic poet am ajuns...
Ah, mi-e rușine! Am scris și o carte în getica limbă;
vorbe barbare am pus, află, în ritm latinesc!
Și le-am plăcut, feliță-mă, deci, că astfel început-am
nume să port de poet printre hirsuții mei geți.
Ce subiect? mă întrebi; i-am făcut un elogiu lui Cezar.

.....

După ce, dar, întregul poem scris în limba străină

OVIDIU

Gravură de sculptorul dobrogean
CRISTEA GROSU

*I-am terminat de citit până la ultimul vers,
Capul și tolbele pline ei toți și-au mișcat și un lung
murmur din gură au scos geții cuprinși de avânt.
Unul din ei a și zis: „Dacă scrii despre August tu astfel
s-ar cuveni să și fii iarăși la Roma chemat”.
Iată ce-a spus chiar un get, însă, uite, acum e a șasea
iarnă de când exilat sunt eu sub bolți ce tot ning...*
(Pontica, IV, 13, 13-14, 17-23, 33-40)

Tempora mea sacrata sunt...

*Cum se ferește ogorul de pir și de frig rândunica,
astfel și eu spun că de geticul țărnam-aș feri.
Pentru asemenea vorbe mai mult se-amărmesc tomitanii
și de mânie se-aprind dacă și-n versuri le-o spun.
Neîncetat voi fi oare de toți criticat pentru versuri
și că talentul îmi e, cum spun ei, necrușător?
Ce să fac? Mâna să-mi tai și să nu mai scriu versuri? Eu însă
tot voi urma să le port armele ce mă rănesc!
Tot către vechile stânci mă întorc, către cele în care
nava mea, dusă de vânt, astfel a naufragiat.
O, tomitani, pe voi vă iubesc, dar n-am nici o vină
dacă, iubindu-vă, eu locul acesta-l urăsc.
Caute oricine în tot ce am scris, de când sunt la Tomis;
nu va găsi nicidecum, de tomitani, că m-am plâns.
Numai de frig și invazii mă tem care vin de oriunde
și că-i bătut de dușmani zidul cetății mereu.
Eu doar de locuri m-am plâns uneori, niciodată de oameni,
locuri pe care și voi deseori le-nvinuiți.*

.....
*O, de-aș fi fost fericit pe cât inima mi-e de curată!
Nimeni rănit până azi n-a fost de o vorbă a mea.
Chiar dacă eu aș fi și mai negru la suflet ca smoala
tot n-aș putea să vorbesc rău de poporul fidel.
Soarta mea, voi, tomitani, ați privit-o cu bunăvoință,
astfel că ați arătat cât de buni oameni sunteți.*

Ginta pelinea a mea și ținutul Sulmonei natale

n-ar fi putut la neceaz să mă ajute mai mult.

Cinstea ce voi o dădeai unui om ocrotit și de soartă

mi-ai acordat-o și-astfel eu sunt de voi onorat.

Singur de voi, pe aceste meleaguri, scutit sunt de sarcini,

grație legii, la fel cu cetățenii aleși.

Tâmpilele voi mi-ai încins cu o sacră coroană, în public,

ca o favoare, iar nu ca o dorință a mea.

(Pontica, IV, 14, 13-30 și 43-56)

MONUMENTE CREȘTINE ȘI ORTODOXIE ÎNTR-UN DUNĂRE ȘI MARE

Creștinătatea orodoxă din spațiul cuprins între Dunăre și Mare, își afirmă existența încă din primele decenii ale erei actuale, de când se conturează existența ei bimilenară.

Reorganizarea politico-militară și teritorială de la sfârșitul erei păgâne, din spațiul mediteranean și pontic, aduce la gurile Dunării garnizoanele romane. Procesele organizatorico-administrative din sec. I p.Chr., statornicec încetul cu încetul aici și pe coloniștii veniți din toate părțile imperiului în curs de consolidare și extindere¹. Procesul etnogenetic este îndelungat, complex și continuu. Protagonistii împlinesc pe acest teritoriu un act istoric fundamental pentru entitatea etnică viitoare. Celelalte neamuri, ajunse aici ocazional: sarmați, bastarni, sciți, bessii, eleni etc., sfârșeau adesea, de timpuriu, prin a fi asimilate². Veacurile I-VIII, oferă climatul prielnic de alambicare etnică traco-geto-romană, fondul cultural și spiritual manifestându-se plenar³.

Coloniile grecești, mercantile, de pe coasta de vest a Pontului Euxin, cu tradiții în evoluția relațiilor cu scito-geto-dacii din zonă, se reflectă pertinent în ansamblul simbiotic regenerator și stimulat din epocă⁴. După ce băștinașii înregistrează autentice confluente și interferențe și cu lumea hellenică, încă din veacurile VII-I a.Chr., vor cunoaște noul impact cu lumea romană, aceasta din urmă consolidându-se la Gurile Dunării, mai ales după episodul sângeros al celor două războaie daco-romane de la începutul sec.II p.Chr. După această dată se va desfășura în zonă o sistematică, ardentă și temeinică organizare administrativă și militară a unei provincii, Moesia Inferior care intră astfel în istorie pentru mai multe veacuri. În acest lung interval de timp, ca să ne referim exclusiv la aspectele religioase, întâlnim nenumărate sinteze, rezultate ale unor amestecuri etnice complexe, lumea coloniștilor de aici, venind de pretutindeni din spațiul de atunci al imperiului roman în curs de lărgire. Lumea zeilor și a zeițelor, a cultului imperial, a nenumăratelor sărbători celebrate de timpuriu aici, împlinesc pantheonul local, amplificându-l până la cele mai nebanuite dimensiuni⁵.

Divinități suprapuse mediului local, produc și influențe individuale, dar se acomodează și fondului spiritual băștinaș: Ceres, Diana, Libera, Epona, Hercules, Minerva, Mara, Genius Loci etc., ca și cultul imperial - ca să nu amintim decât câteva - care populează în zona. Adesea, zeițele se vor dubla, prin sens și semnificație, cu cele găsite aici, traco-getice, de unde explicația dubletelor: Sabazios-Dionysos, Liber Pater - Bacchus, Artemis - Bendis sau Kottyto, Zeus - Zelthiurdos etc., încă foarte active în primele două-trei veacuri ale erei creștine. Acest cortegiu divin se amplifică în sec.III, când soldați, negustori, marinari și alți neofiti, aduc noi credințe, unele misterice, inițiatice, altele de mântuire. Asistăm la proliferarea actelor și sărbătorilor închinat lui Isis, Cybela, Mithras, Serapis etc.

Orizontul mistic însă, permite apariția și proliferarea, încă de la începutul mileniului nostru, a unor sincretisme și mistificări de sorginte siriană sau evreească, credință care modifică

substratul tradiției păgâne. Contextul spiritual atât de complex favoriza obiectivitatea noii credințe creștine, monoteiste. Dumnezeu universal recepta conștiința ca un rezultat logic și logic, izvorât din necesități sociale și filosofice, din epocă. Noua învățătură capătă dimensiuni neobișnuite și conturează ecumenismul creștin, local. Primii pași se fac în Orientul Apropiat, de unde, după răstignirea, învierea și înălțarea la ceruri a Mântuitorului Hristos, credința în trinitatea dumnezeiască este incizată în litera Evangheliei și răspândită în toate cele patru unghiuri cardinale, de către Sfinții Apostoli⁶.

În părțile de apus (și de miazănoapte?) ale Pontului Euxin, predică Sfântul Apostol Andrei, după cum afirmă tradiția dar și istoria scrisă. Acesta este un adevăr. Și ca orice adevăr se confirmă și prin excepții. Despre ce este vorba?

Distinsul savant, D.M.Pippidi, exprimă mari îndoieli în jurul asertiunilor mai vechi conform cărora marele Apostol ar fi predicat la „sciti”. Are în vedere că acțiunea de evanghelizare a acestuia se produce mult prea târziu față de perioada trăirii sale, fiind consemnată abia pe la mijlocul sec. III și începutul celui de al IV-lea p.Chr. La această rezervă a istoricului D.M.Pippidi, se răspunde cu afirmația apologetului creștin Tertulian, care zice: „Căci în cine altul au crezut toate neamurile decât în Cristos care a venit? Căci în cine altul s-au încrezut neamurile? Parții și mezii...diferite neamuri din provinciile Galiei și regiunile britanilor, inaccesibile pentru romani, dar supuse lui Cristos; și cele ale sarmaților, dacilor, germanilor, sciților și ale multor altor neamuri și provincii îndepărtate și ale multor insule necunoscute nouă și pe care abia putem să le numărăm? În toate aceste locuri se rostește numele lui Cristos care a venit”⁷. Ceva mai târziu, Origenes, la comentariile la Evanghelia lui Matei, menționează și el cam aceleași popoare, deși - spune D.M.Pippidi - la vremea când „Origines își scria comentariul, cei mai mulți din „barbarii” din nord și răsărit erau socotiți străini de cuvântul lui Hristos”⁸. Asupra veridicității celor exprimate de marele scriitor bisericesc alexandrin și V.Pârvan a avut unele îndoieli⁹.

Credem însă că cele două izvoare care, desigur, vor fi stat la baza informațiilor lui Eusebios din Caesareea, pentru redactarea Istoriei Bisericești¹⁰, merită mai multă încredere; chiar dacă primele - Origenes și Tertulian - ar releva o cât de vagă filiație, amândouă însă îi desemnează explicit și pe „sciti”.

Numeroși învățați converg în aprecierile potrivit cărora, văd în regiunea dintre Dunăre și Mare, provincie prea bine cunoscută, Sciția Mică¹¹, nume de adâncă tradiție, potrivit pentru veacurile II-I a.Chr., care amintește de enclavele scitice care au trăit în zonă, dar preluat și în cadrul reformelor lui Dioclețian, pentru desemnarea provinciei din această parte de lume. Este efectul unei asimilări generalizatoare integrând neapărat pe locuitorii băștinași, geți sau traco-daco-geți. Aceștia se vor numi în lucrările acestei epoci „sciti”¹².

Origenes, din opera căruia avem azi doar câteva fragmente, transmite mai întâi o știre (preluată la rândul ei) în Comentarii la geneză, 24, cum că lui Andrei i-a revenit pentru predicare, Sciția. Într-un fragment din Comentariile la Matei, 39, 10 (FHR, I, p. 717), paralel cu afirmațiile anterioare, spune că unii dintre sciți n-ar fi auzit încă cuvântul Evangheliei. Disocierea e bizară! Aceasta cu atât mai mult cu cât există versetul biblic din Epistola Sfântului Pavel către Coloseni, 3,11, pe care îl redăm: „Unde nu mai este elin și iudeu, tăiere împrejur și netăiere împrejur, barbar, scit, rob ori liber, ci toate și întru toți Hristos”. Este cert că cele câteva frânturi de fraze din Origenes, au fost îmbrăcate la vremea lor în texte mult mai largi și mai lămuritoare, care ar fi făcut să dispară contradicția semnalată la marele teolog și, mai ales, n-ar mai fi servit drept pretext unor istorici contemporani să respingă misionarismul Sfântului Andrei la sciți, cum sigur ne lămurește textul biblic.

Și apoi, intervalul de timp dintre perioada de început a evanghelizării și data când scrie

Sfântul Hippolit Romanul¹³, de exemplu, către sfârșitul sec.II și începutul sec.III p.Chr., deci cu mult înaintea lui Eusebios, nu este așa de mare încât să nu credem în veridicitatea și în mai marele număr al surselor sale de informare, în baza cărora scria că „Andrei a rostit (cuvântul Evangheliei) sciților și tracilor”¹⁴.

Eusebios din Caesarea are deci temeuri solide și informații mai variate decât se credea, în baza cărora informa: „Când Sfinții Apostoli și ucenici ai Mântuitorului nostru s-au împrăștiat peste tot pământul locuit, Toma, după spusele tradiției, a luat Tara Partilor, Andrei - Scitia, Ioan-Asia, unde și-a petrecut toată viața până ce a murit la Efes; Petru a predicat iudeilor împrăștiați în Pont, Galatia, Bitinia, Cappadocia și Asia... Ce să mai spun de Pavel care, după ce a predicat Evanghelia lui Hristos de la Ierusalim până la părțile Illyriei, a suferit martiriul la Roma sub Nero? Acestea sunt spuse întocmai de Origines în cartea a treia a Comentariilor la Facere”¹⁵. Mențiunea potrivit căreia Apostolul Pavel a propovăduit de la Ierusalim până în Illyria, se opune unei alte „defecțiuni” constatate de prof.D.M.Pippidi. Sprijinit pe comentarii ale unor exegeți creștini (Grigorie din Nazianz, istoricul Theodoret, Pseudo-Chrisostomul, Hieronymos, Gaudentius din Brescia și Paulinus din Nola) deduce că Sfântul Apostol Andrei ar fi predicat pe pământ elen¹⁶. Dar dacă așa ar sta lucrurile, ne întrebăm în chip firesc, mai putem admite prezența unui al doilea Apostol în Grecia? Acolo a parcurs ținuturile Apostolul Pavel, cheazășia dând-o chiar epistolele sale către Corinteni, Fillipeni, Coloseni, Thessalonieni - adresate deci unor colectivități omenesti care nicidecum n-au intrat în preocupările Sfântului Andrei. Acesta a suferit martiriul în Grecia - desigur, la întoarcerea sa din ținuturile scitice - la Patras, așa după cum informează Sfântul Hippolit Romanul¹⁷.

Izvoarele istorice de după Eusebios, în care Apostolul nostru este într-adevăr menționat în circumstanțe geografice și etnice confuze, dar nu întotdeauna fără circumscrieri mai precise, se impun unei analize critice mai riguroase; deși luate în considerație și fără o exegeză mai aprofundată, ele vin să confirme arătările de mai sus¹⁸.

Stratul traco-daco-geto-roman viețuiește în limite teritoriale mult mai largi decât cele ale Scițici Mici - în epoca principatului Moesia Inferior. La apus și la miazănoapte - dincolo de Gurile Dunării - spații întinse vor fi fost supuse influențelor benefice ale evanghelizării Sfântului Andrei, prin ucenicii săi. Conexiunile acestui uriaș proces fiintează în structurile etnice în curs de formare, urmând evoluția istorică normală a celor dintâi veacuri ale Imperiului. Credința creștină apare și se dezvoltă deci, odată cu factorul uman rezultat din amestecul locuitorilor de bază ai zonei. Dacă în primele veacuri învățătura creștină evoluează în sensurile contrarii intoleranței păgâne întreținută puternic de administrația imperială, după Edictul de la Milano din anul 313, ea se manifestă - alături de altele, tradiționale păgâne, liber, cu evoluții care adesea depășesc cu mult cultele păgâne. Creștinismul triumfător lasă pretutindeni în spațiul dobrogean de astăzi, urme documentare materiale și spirituale, cu precădere acolo unde a predicat Sfântul Apostol Andrei.

Dobrogea reprezintă, în vederile noastre, un model de etnonegeză traco-geo-romană, creștină. Dovezile, unele foarte timpurii, sunt concludente. Se impune o foarte sumară amintire a unora dintre ele - parte dintr-un număr uriaș - arheologice, conjugate adresa și cu cele literare, atât cât să ne sprijinim în aprecieri pozitive asupra acurateței unei credințe care de la apariție și până astăzi, nu și-a modificat aspectul ortodox. Avem în vedere aproape în exclusivitate unele monumente arheologice și istorice bine cunoscute, redate aici pentru rațiuni legate de specificul etnic de bază, străromânesc .

Într-un recent articol sunt consemnate unele descoperiri de sorginte creștină de la Tomis. Între ele figurează unele recipiente - filacteria - din sec. II și de mai târziu, care ar fi fost folosite de adepții noii religii - Acceptându-le numai această semnificație, riscăm însă o eroare,

respectivele obiecte fiind descoperite deopotrivă și în morminte creștine, dar și păgâne. Pentru Dobrogea, foarte veche ni se arată în schimb gema abraxee de la Dinogetia, adusă din Egipt sau din Siria²⁰; o amforă de la Histria cu semnul peștelui vopsit în roșu²¹; o gemă din cornalină de la Tomis (acum la Londra) căreia i se determină imaginea lui Iisus „în poziție de orantă în mijlocul celor doisprezece Apostoli”²². Exemplele sunt mult mai numeroase pentru dovedirea creștinismului aproape generalizat la sfârșitul sec. III și începutul celui de-al IV-lea. Pe de altă parte, rețin atenția mai multe morminte datate la cumpăna sec. III-IV, cu opaite decorate cu pești²³. Notăm un exemplar care are imprimat pe fund, înainte de ardere, de trei ori semnul crucii²⁴, simbol al trinității, despre care s-a spus - și editorul acestei piese rarissime, acceptă²⁵ - că a apărut cu puțin înainte de sec. IV. Aprecierea este seducătoare. Odată confirmată sigur, ne-ar arăta că Tomis-ul era vatra unde noua religie a proliferat de timpuriu. Si este posibil din moment ce avem încă numeroase alte mărturii asupra cărora nu mai stăruim aici²⁶.

Pomind însă de la aceste câteva exemple incipiente în patrimoniul religios din Dobrogea, abordăm în continuare câteva alte monumente, mult mai târzii, dar grupate după unele criterii care le caracterizează. Ne referim mai întâi la câteva construcții funerare cu texte în limba greacă, dovada peremptorie a folosirii acestei limbi în practicile curente, religioase, într-o vreme când latina era limbă oficială.

Astfel, în ultimele decenii au fost puse în lumină construcții hypogeice interesante. Unele se află în necropole, așa cum ni se înfățișează cele de la Callatis și unul de la Cernavodă - Axiopolis, pe malul Dunării, în apropierea Hinog-ului, spre sud de actualul oraș.

Cele două morminte subterane de la Callatis se află la începutul drumului spre com. Albești, la vestul orașului, într-o necropolă prea bine cunoscută²⁷, unde s-au înregistrat mai multe tipuri de morminte, cele mai numeroase fiind păgâne. Altele însă sunt creștine, între ultimele plasându-se cele două construcții sepulcrale²⁸. Unul are tavanul boltit, iar accesul în interior este dat de un dromos. Totul este construit în blocuri de calcar legate cu mortar în componența cărui intră și cărămidă pisată. Dimensiunile camerei sunt de 2,10 x 1,55 x 1,35m; conținea mai multe schelete introduse succesiv. Cel de al doilea mormânt are încăperea de 3,60 x 2,30 x 2,18 m, cu mult mai multe oseminte. Ne rețin însă atenția, aici, scrierile de pe pereți. Deasupra intrării cât și pe pereții laterali ai dromosului apare trasată cu vopsea roșie câte o cruce cu capetele bratelor lățite. Deasupra crucii centrale din dreptul intrării, apare textul:

κυριε βοηθε μου

κε λυτρωτε μου

(Doamne ajută-mă și spală-mă! - în sensul de „mântiește-mă”).

Fiecare dintre pereții camerei aveau în zona centrală câte o cruce pictată cu vopsea roșie. La apus este scris cu majuscule:

ου φοβηστομε κατι κυριε

κα οτι ου μετεμου

(Nu mă voi teme Doamne și pentru că tu - ești - cu mine!).

Ambele inscripții amintesc de versetele 1 și 2 din Psalmul 26.

Ne aflăm în sec. VI; se pare, într-o perioadă mai liniștită, poate cea din timpul domniilor lui Anastasius (491-518), Justin I (518-527), Justinian (527-565), când vechea cetate dorică înregistrează un oarecare progres economic și cultural, din moment ce locuitorii săi din oraș sau din împrejurimi, puteau să-și zidească astfel de adăposturi pentru viața veșnică. Neîndoindu-ne, ne aflăm într-o fază avansată a vieții și practicilor creștine în partea locului, când astfel de adăposturi deveniseră o practică destul de curentă, în zona rurală a cetății.

Din aceeași perioadă - poate ceva mai târziu, în sec. VI și chiar în primii ani ai sec. VII

- se datează cavoul de la Cernavodă - Axiopolis²⁹. Construit din pietre legate cu mortar, camera funerară are plafonul boltit, realizat în cărămizi dispuse radial. Intrarea îi era blocată cu o placă de calcar cu un chenar ornamental în vrejuri schematizate. Căruia i se înscrie o cruce simplă, ale cărei haste au capetele lățite. Importantă este fresca, pe o tencuială obținută dintr-un amestec argilos cu paie pe care s-a pictat cu roșu și cu un maroniu-murdar. Părțile constitutive ale frescei ne relevă o alternanță, nu neapărat ritmică, de cruci și arbori schematizați - într-o simplificare naivă - executați extrem de rudimentar. Ne atrag atenția crucea și arborii de pe latura de apus. Crucea mare are barele aproape triunghiulare, lățindu-se de la centru spre capete. Arbuștii sunt schematizați în forma unor frunze unifoliolate, verticale, codița sugerând trunchiul. Elemente identice apar în unghiul de nord-est al încăperii funerare, la fel ca și pe cel de sud-est. Fără să-i detaliam morfologia, îi subliniem aspectul rustic - rudimentar - al compoziției. Să notăm însă interesul pe care-l stârnesc literele grecești, O și Y care apar la intrarea în cavou, și mai apoi, imediat la dreapta, deasupra picturii, litera θ de la θ (εοϋ). Și în acest caz se vedește influența hellenică, chiar și într-un mediu atât de îndepărtat de țărmul mării unde pulsa această limbă și cultură. Apartenența mormântului la o familie înstărită din mediul rural, de credință ortodoxă, este neîndoieabilă în teritoriul axiopolitan. Cavoul, pe de altă parte, se află într-un puternic centru eclesiastic, dunărean, în care s-au înregistrat nenumărate documente arheologice aparte, la care adăugăm, cu necesitate și existența unui centru eparhial³⁰.

Sciere în limba greacă și tot cu vopsea roșie întâlnim la basilica de la Niculițel, în teritoriul noviodunens, în cunoscuta criptă fiind trecute numele a patru martiri. Astfel, în încăperea superioară a criptei-martirium, citim: Zotikos, Attalos, Komos(i)os și Phillipos. pe un perete alăturat apare: τῶδε καὶ τῶδε ἔχουσιν Μαρτυρῶν = „Aici și acolo - se află - sânge de martiri”³¹.

Un ultim text epigrafic a apărut în timpul unor recente investigații la Tropaeum Traiani, în cripta basilicii „simple” sau „romano-bizantine”, de pe via principalis, nu departe, spre dreapta când se intră pe poarta de răsărit. Despre această basilică se menționează: „Campaniile de săpături din ultimii ani, în acest loc, au pus în lumină o mare criptă, cu intrarea la vest; are dimensiunile 2,75 x 2,30m. Scara ce accede în criptă este încadrată de ziduri tencuite ce închid un culoar lat de 1,15 m; peretii criptei sunt tencuiți în interior cu stuc. Este de reținut că imediat după degajare s-a mai putut vedea pe latura de est, textul unei inscripții cu vopsea albastră (?), care apoi, din pricina contactului cu aerul, a devenit aproape ilizibilă. Fotografiiile cu raze infraroșii n-au putut ajuta la o mai bună identificare a textului, dar confirmă ceea ce s-a putut inițial citi relativ cu ochiul liber, că ne aflăm în fața unui citat biblic”³². Menționăm că și acest citat era scris tot în limba greacă.

Este de subliniat deci puternica influență a creștinismului de sorginte constantinopolitană, cu aura sa orodoxă pe care o vor mărturisi toți credincioșii din Scythia Mică a sec. IV-VI, ca un atribut major al spiritualității generalizate în Balcani, parte integrantă și timpurie a creștinismului local.

Intensitatea vieții și organizării creștin ortodoxe, ca rezultat al asimilărilor complexe din sânul populației locale - cu atingeri repetate în sânul unor elemente alogene, vremelnic așezate aici, dar dizolvate în masa etnică băștinașă - ni se relevă și în marele număr de basilici - construcții, între care unele de o înfățișare arhitectonică ce depășește înțelegerea periferică a procesului constructiv.

Până în anul 1980 se cunoșteau în spațiul dobrogean, 30 (treizeci) de biserici, unele de excepție, cu un loc preeminent în organizarea și ierarhia bisericească. Cele mai multe dintre acestea au făcut obiectul unor prezentări largi, cu date tehnice riguroase și interpretări

pertinente³³. Ne vom opri însă, în acest scurt cadru, asupra unora degajate în ultimii ani care, adăugându-se celorlalte, compun un patrimoniu rar întâlnit într-un spațiu relativ restrâns, ca cel al Dobrogei. În plus și acestea vin să confirme prin unele caracteristici ale lor, proliferarea arhitecturii bizantine în spațiul de la Dunărea de Jos și Marea Neagră, cu puternice influențe iradiind și în nordul fluviului, unde s-a asigurat același ortodoxism.

Cercetări arheologice mai recente, executate în necropolele Tomisului, ne pun în fața unor încheieri inedite privind zidul de incintă al cetății din sec. III-VII, cu profunde implicații în arhitectura și organizarea eclesiastică a cetății. Sunt observații ingenioase, cu unele concluzii logice, deși în mare măsură lipsite de fondul documentar.

Zidul de incintă tomitană a fost pus în lumină pentru prima oară de către Vasile Pârvan, în 1915³⁴. Între anii 1958-1959, s-au reluat cercetările pe porțiuni necunoscute până atunci ale zidului, acestea contribuind acum la formularea unei interesante ipoteze privind organizarea eclesiastică a Tomisului³⁵.

S-a observat că incinta tomitană avea o fază inițială, cea determinată pe tronsonul dintre poarta spre Axiopolis și cea spre Tropaeum. În mortarul zidului (emplecton), s-au găsit monede, datând din vremea lui Tacitus (275-276) și a lui Probus (276-282); o alta, mult mai târzie, datează refacerile din timpul lui Justinian (527-565) relevate, în special, de inscripția din paramentul „tumului măcelarilor”. Acestui sector i se adaugă o mică porțiune, poate chiar în același interval de timp, construindu-se **a fundamentis** un zid trapezoidal (?), „pentru lărgirea ariei urbane și care corespunde zidului de lângă basilica mică, ce mergea paralel cu Bd.Republicii”³⁶. Aserțiunea se întemeiază pe existența unei incinte altfel direcționată decât cea veche. În dreptul actualului Muzeu al Marinei, traseul incinte care venea de-a lungul bulevardului, spre apus, se frânge spre sud, către țarm. De aici, începe un alt zid, orientat exclusiv spre vest, trece mult după basilica mică, și deasemenea se frânge spre sud, ajungând undeva spre țărmul portului actual unde forma cândva un mare turn de apărare. Suprafața închisă astfel, are la nord și la vest zidul nou de incintă, la sud malul mării, iar la răsărit, probabil vechea incintă, total demolată acum, pe latura care ducea către Muzeul Marinei³⁷. Se închidea astfel o suprafață trapezoidală, care circumscria basilicile cercetate între 1960-1962³⁸. Similitudini găsim la Ibida, de exemplu³⁹, fără să identificăm aici același scop funcțional ca la Tomis.

Mica incintă tomitană de la sud-vestul cetății, reprezintă deci o adăugire care înconjură perfect cele două basilici cercetate în anii 1960-1962, precum și cuptoarele pentru ars cărămidă necesară construcției lor⁴⁰; câte însă vor mai fi existat? Chiar și numai cele două basilici și construcțiile aferente lor - din păcate imposibil de cercetat din pricina condițiilor precare - formau un **Episcopium** la Tomis, în sec.VI p.Chr.⁴¹

„Existența unui Episcopium la Tomis în sec.VI, nu este de natură să surprindă”⁴², iar „apropierea limitei de sud a necropolei din sec.VI e.n., de zidul de incintă - romano-bizantin, care înconjura **Episcopium**-ul din zona de vest a cetății, ne îndeamnă să atribuim uneia din basilicile acestui complex funcția de basilică coemeterială. Basilica mică, situată foarte aproape de zidul de incintă, pare să fi avut aceste atribuții în cadrul **Episcopium**-ului tomitan”⁴³. Supoziția este seducătoare în aparență, numai că o basilică coemeterială se așează de regulă în afara incinte unei cetăți, ceea ce nu este cazul la Tomis, unde basilica mică este circumscrișă presupusei incinte, împreună, și foarte aproape de basilica mare - deci face parte integrantă din **Episcopium**.

Admitem deci că la Tomis putea să funcționeze un complex urbanistic cu atribuții bisericești, în care să-și fi desfășurat activitatea nu numai o Episcopie sau Arhiepiscopie, ci chiar o Mitropolie; faptul ni se atestă istoric, în jurul anului 519, când **Paternus** iscălea al

saptelea între douăzeci de episcopi participanți, actele Sinodului de la Constantinople, pentru alegerea lui **Epifanius** în scaunul de patriarh: „**Paternus misericordia Dei episcopus provinciae Scythiae metropolitanus**”⁴⁴.

Când se dădea în circuit științific basilica mare de la Tomis - deci complexul episcopal - se constata că era cea mai mare dintre cele cunoscute până la acea dată în Dobrogea; spre latura sa de vest, unde era accesul principal, n-au putut fi continuate săpăturile în **atrium**, din pricina construcțiilor moderne, pentru ale căror fundații, excavațiile distruseseră foarte mult din vestigiile antice, soartă deseori întâmpinată la Tomis.

Cercetări făcute în ultimii ani la Histria aduc acum în lumină o biserică mai mare decât cea tomitană, chiar în centrul cetății. Are **atrium**, încăperi auxiliare cu destinații și funcționalități încă neprecizate, totul inedit. Se pare că ne aflăm în fața unei basilici episcopale, cu trei nave despărțite prin colonamente elegante, cu absidă hexagonală la exterior și morminte în zona **presbiterium**-ului. Au apărut numeroase coloane fragmentare din marmură, baze de coloană, fragmente din plăci de cancelli etc. Aparține sec. V-VI și augmentează la 7(șapte) numărul edificiilor similare din cetatea de pe malul lacului **Sinoe**. Construcția suprapune o biserică mai veche, datată în sec.IV⁴⁵.

Un plus de interes între basilicile recent descoperite la Tomis îl aduc alte două recent descoperite ocazional: una în peninsulă, cealaltă pe str. Mircea cel Bătrân, în dreptul plajei, în subsolul unui bloc de locuit în curs de construcție.

Prima, cea din peninsulă, din dreptul actualei Direcții Agricole, a fost examinată parțial, asupra ei intervenindu-se cu unele sonde care să corecteze excavațiile pentru fundațiile unui bloc de locuințe. „Elementul care individualizează cripta acestei basilici scria autorul primelor cercetări de aici - este existența pe pereții de est, nord, probabil și sud, a unor nișe amplasate central și aflate la înălțimea de 78 cm, de la nivelul pardoselei. S-au mai păstrat doar nișa din peretele de est, înaltă de 57 cm, și cea de nord, înaltă de 56 cm, cea de sud dispărând probabil odată cu prăbușirea zidului din această parte”⁴⁶.

Nișa de pe peretele de răsărit, acoperită cu olană, avea pictată deasupra, cu vopsea roșie, o **crux latina**, cu hastele lătite la capete. Înăuntru, în nișă, se afla culcat un vas de sticlă, asemănător unei ploscuțe cu două torți; este un vas-reliquar, plin cu o substanță uleioasă, de bună seamă **mir sfânt**⁴⁷. Se cunosc recipiente ceramice similare, descoperite tot la Tomis - în condiții necunoscute - despre care s-au făcut considerații utile⁴⁸. Sunt recipiente ceramice sau de sticlă pentru păstrat mir sfânt, aduse de pelerini de la mormântul **Sfântului Mina**, lângă Alexandria Egiptului⁴⁹; încă o dovadă deci, a strânselor legături pe care metropola tomitană le avea cu Orientul, unde, desigur, se fabricau astfel de obiecte.

Cea de a doua biserică recent scoasă la lumină pe str. Mircea cel Bătrân, lângă biserica româno-elenă - pe țărmul plajei „Modern” - suprapune un mai vechi amfiteatru. Datează din sec.V p.Chr.⁵⁰.

Aceste ultime două basilici menționate se adaugă celorlalte patru, cercetate total sau parțial, publicate sau numai menționate în diverse reviste și lucrări de specialitate - repectiv, două în sectorul de vest al cetății Tomis⁵¹, una în curtea Liceului „Mihai Eminescu”, cu o criptă a cărei frescă aduce încă noi dovezi asupra dezvoltării artelor plastice la Tomis⁵², și ultima, de la intrarea principală în portul modern Constanța⁵³, care servea interesele portuare între sec.V-VII. Desigur, apariții similare vor mai fi, în măsura în care, actualele spații dintre imobilele orașului modern, vor permite cercetări complete.

La Tropaeum Traiani, celor șase basilici înregistrate între descoperirile mai vechi din cetate și împrejurimi, unele făcute încă de la sfârșitul veacului trecut și la începutul celui curent⁵⁴, li se adaugă o a șaptea, acum în curs de cercetare. Ultima, tot extramurană, este

apropiată de zidul de incintă la apus, lângă marea poartă acum restaurată - circa 150 m depărtare. Are trei nave, cu ziduri făcute din piatră de calcar local, legate cu pământ. Soclurile pentru colonamentele despărțitoare ale navelor se află încă la locul lor inițial, fără zidire în infrastructură. S-au descoperit baze de coloane cu capitele⁵⁵.

Din observațiile preliminare, construcțiile adiacente în curs de degajare, par a fi **protesis** și **diaconicon**. Navele laterale sunt pavate cu cărămizi obișnuite, numai în cea mare, centrală, sunt folosite altele cu dimensiuni de 60 x 60 cm, tăiate în diagonală, iar din dispoziția lor rezultă imagini geometrice atractive. Edificiul se datează în sec. VI p.Chr.

Cu aceste noi basilici intrate recent în circuitul istoric alături de celelalte treizeci înregistrate mai de multă vreme, marcăm evidenta evoluție a arhitecturii creștine, într-o zonă de larg interes religios în care a pulsat o viață economică potrivită cu eforturile materiale și spirituale ale locuitorilor care le-au construit. Categoric, vor apare încă multe altele. Să observăm deasemenea că repartiția lor pe centre urbane încă nu reflectă realitatea istorică. Se cunosc mai multe la Tropaeum Traiani, la Tomis și la Histria. În alte centre câte una sau două. Dacă la Tropaeum și la Histria s-au putut executa cercetări largi, fără nici o opreliște, din cauza terenului liber în limitele incintelor cetăților respective, la Tomis, însă, în marea reședință administrativă, eclesiastică și economic-portuară, descoperirile s-au făcut absolut ocazional. Aici, orașul modern suprapune pe cel antic - călcându-l în totalitate, ceea ce nu permite aplicarea unui program de săpături sistematice, care să ducă la descoperiri de ansambluri constructive, laice sau religioase, cu tramele stradale și cu tot ceea ce ține de edilitatea urbană. Suficient să amintim marele **episcopium** cercetat parțial, cu ale sale contururi reconstituite relativ, dar în care prezumăm existența încă a altor edificii similare, desigur și cu numeroase imobile auxiliare al căror scop funcțional să se lege de cult, caritate, sănătate etc.

Astfel de interfuncționalități s-ar vădi și în vechea cetate milesiană, după cum se cunoaște deja la Tropaeum Traiani, la Dinogetia și, foarte recent, perfect documentat, la **Ibida** (Slava Rusă). Aici s-a cercetat și determinat științific, un adevărat centru monastic: un complex constructiv cercetat în 1988, la sud de actuala mănăstire lipovenească **Uspenia**. Ansamblul ni se relevă ca un adevărat unicat⁵⁶, deși în mediul atât de creștin al Scythiei Mici, unde tradiția evanghelică are rădăcini care urcă în timp până departe în primele decenii ale erei noi, vor fi existat mult mai multe. Revenim cu acest prilej asupra observației mai vechi, potrivit căreia în mediul rural al provinciei romano-bizantine de la Gurile Dunării, s-au executat până acum foarte puține investigații. Se impune cu necesitate o mai atentă concentrare a eforturilor în **teritoria**, mai cu seamă pe linia mediană plecând din nord, de la Aegyssus, și ajungând în sud la Tropaeum și mai departe la **Abrittus** (Razgrad - Bulgaria). Categoric se vor face descoperiri de natură să ne permită evidențierea unor aspecte inedite, cum este, de exemplu, cea de la Slava Rusă - **Ibida**, care ni se relevă drept un veritabil ansamblu monahal.

Complexul mănăstiresc-călugăresc de la Ibida are trei faze, în succesiunea cărora ni se prezintă două basilici, care se întind în cromologia lor funcțională, din sec.IV până în sec.VII. Este o mănăstire cu mai multe construcții complementare basilicilor, așa cum se găsesc în numeroase alte centre din Balcani⁵⁷. Așezământul este încadrat - și aceasta este noutatea - în categoria mănăstirilor **cenobitice**, deci în care călugării trăiesc, muncesc și-și mărturisesc credința în comun⁵⁸. Se confirmă în felul acesta constatarea unui ilustru teolog și istoric al Bisericii române⁵⁹, din care cităm: „Se pare că mănăstirile au avut un rol deosebit în opera de continuitate grație spiritului organizatoric și întreprinzător al monahilor, așa cum știm din informațiile care ni le dă Epifanie asupra lui Audius și asupra audierilor, care au creat mănăstiri în Scythia Minor și în Gotia”⁶⁰.

Construcțiilor funerare și în special celor basilicale (36 de obiective cercetate total sau

parțial) li se adaugă un uriaș volum de monumente epigrafice, de artă, arhitectură, cruci, morminte simple sau complexe subterane⁶¹. Ele au format obiectul a nenumărate studii de specialitate ale învățaților români care au ostenit asupra lor: V.Pârvan, R.Vulpe, Ion Barnea, Em.Popescu ș.a., ca să nu enunțăm decât numai câteva nume. Numeroase alte studii care îmbogățesc istoriografia națională ajung la încheieri pertinente, ceea ce ne îndeamnă să nu mai stăruim aici asupra lor. Acest cadru cuprinde numai câteva vestigii mai semnificative și potrivite scopului propus și acest uriaș bagaj monumentalistic, este opera locuitorilor de bază ai provinciei Scythia Minor. Se sprijină astfel atributul cultului creștin ortodox într-un teritoriu în care documentele apar frecvent, poate chiar mai mult decât în alte părți ale spațiului balcanic, căruia i se integrează organic. Dată fiind noutatea, importanța și am zice, insolitul descoperirii de la **Sucidava** (Izvoarele Pârjoaia), se impune reiterarea, succintă, a tezaurului cu piese de practici creștine, din argint, găsit ocazional în anul 1984, în falia Dunării din dreptul anticei cetăți⁶².

Tezaurul cuprinde 17 piese: 6(șase) boluri, 6(șase) lingurițe, o căniță trilobată, o pateră, o cană mare, o strecurătoare și un frumos **reliquarium**. Cele mai multe se încadrează în sec.IV p.Chr. și la începutul celui următor. Au fost destul de oxidate, dar s-au recondiționat și restaurat ceea ce îngăduie să se identifice unele ștampile cu nume ca Eusebios, Constantinos, Eshyios - desigur numele artizanilor⁶³.

Apar și alte inscripții realizate prin puncte. Ele menționează numele posesorilor: **Nazareos, Victor**.

S-a constatat lesne că tezaurul este alcătuit din piese produse în zone diferite, toate din răsărit: unele din Constantinopol, altele din Siria, Palestina și chiar Egipt. Alte centre producătoare sunt bine circumstanțiate pe baza sigiliilor: **Efes, Smirna, Magnesia, Sionia, Ypaipa, Laodicea** etc.⁶⁴

Adunate deci într-un singur lot, în condiții istorice și pe căi greu de determinat, ele au alcătuit tezaurul **sucidavaens** pentru folosințe liturgice. Subliniem că unele piese, grupate prin scop funcțional, cum ar fi cutia reliquar, sau ansamblul dat de cănița trilobată cu patera, formează așa numitul **το χερυβιοξστον**, confirmat și de cuvintele scrijelate pe câteva piese: **Ϡωσ, οη**

În ansamblul său, tezaurul își găsește similitudini și analogii în descoperiri asemănătoare din Europa, la Malaia Perescepina, Canoscio, Water Newton etc. Cel de la Malaia Perescepina, prea bine cunoscut în literatura de specialitate, provine de la Tomis. Între piesele-i componente, se impune marele disc (talger) cu efegia împăratului **Anastasius** (491-518); inscripția ne dă numele Mitropolitului **Paternus**⁶⁵ de mare importanță pentru cunoașterea modului de organizare ecleziastică la Tomis. Menționăm acest tezaur, fiindcă el este un produs al artei greco-romane, cu puternice influențe orientale, așa cum constatăm și în trăsăturile celui **sucidavens**. În cazul tezaurului de la Malaia Perescepina, se pare că cele patru medalioane din componentă, ar fi opera unor meșteri tomitani⁶⁶.

Este o practică a epocii ca bisericile episcopale (mitropolitane) să se concentreze, prin danii de la credincioși, obiecte necesare practicilor liturgice, folosite de **preoți** și ierarhi superiori, la sărbătorile religioase, la marile aniversări etc. Ele au constituit atracția atâtor răufăcători care le-au jefuit din lăcașurile sfinte, și le-au făcut să ajungă pe mâini străine, în centre sau zone geografice mai mult sau mai puțin îndepărtate. Măcar și numai aceste două tezaure aparținătoare, unul **Tomisului** ca centru mitropolitan, cel de al doilea **Sucidavei**, ca reședință a uneia din eparhiile episcopale sufragantă **Marcianopolis**-ului din **Moesia Secunda**⁶⁷ (înserate aici, ca parte integrantă a Dobrogei istorice ca și anticul Durostorum) demonstrează bogăția și importanța acestei zone în ambianța creștină din veacurile IV-VII p.Chr.

Același lucru vin să-l demonstreze inscripțiile cu caracter creștin, găsite de-a lungul

deceniilor în această parte de lume. În chip predilect însă, ele provin de la Tomis⁶⁸, reședința Scythiei Mici. Inițial, centru episcopal, apoi, la începutul sec. VI, poate în timpul împăratului Anastasius (491-518)⁶⁹, centru metropolitan.

Cum am subliniat adesea, textele epigrafice din unele construcții funerare sau basilicale - ca să nu mai amintim pe cele nedescifrate de pe vase ceramice, în special amfore -, sunt adesea scrise cu vopsea roșie pe pereții tencuiți cu stuc, cum întâlnim la Tomis, Callatis, Cernavodă, Niculițel. Altele sunt imprimate în pasta crudă a cărămizilor (cum este cazul la Histria sau Dinogetia) pe capace de lut ars, pe amfore, ș.a.; se găsesc de asemenea pe vase lucrate în metal prețios (ca în cazul discului tomitan cu numele episcopului **Paternus**⁷⁰ sau în tezaurul *sucidavens*⁷¹ mai toate în limba greacă, și foarte puține în limba latină.

Gemele cu inscripții incizate, sau cu diferite imagini, au format obiectul unor interesante considerații despre creștinism⁷².

Între ornamente simboluri, crucea ocupă primul loc, cu sublinierea că are o semnificație bine determinată în practicile rituale creștine: este investită cu puteri divine⁷³, se identifică acestora. Un exemplu concludent ni-l oferă textul bilingv creștin: **crucea morții și a învierii**⁷⁴. Apoi, crucea monogramatică și monogramele lui Hristos I,X și X, P - *chrisma* - ca și literele A și Ω, apar frecvent în repertoriul însemneleor creștine, de multe ori, într-un cadru schematic dat de elemente geometrice sau vegetale, asociate sau nu. Oranta, peștele, porumbelul, frunzele de palmier, *acantha*, rozeta, strugurele ș.a., sunt nelipsite în compozițiile numeroaselor monumente⁷⁵.

Suma acestor descoperiri crește mereu. În special Tomis-ul constituie centrul permanentelor eforturi, repertoriul de ultimă oră indicându-ne o linie ascendentă a vestigiilor de factură creștină, investigațiile în necropolele târzii, din sec. IV-VII asigurând cele mai bogate resurse. Patrimoniul cultural din această categorie, cu componentele sale - epigrafic, arhitectural, artistic etc., ne asigură o bază logistică temeinică în direcția organizării eclesiastice, ca o necesitate fundamentală a populației care asigură fondul etnic în provincia dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră. Pe de altă parte în literatura de specialitate se înregistrează de timpuriu intensă activitate misionară, începând chiar din timpurile apostolice când însuși Sfântul Andrei pune bazele creștinismului în zonă, acțiune integrată organic procesului etnogenetic traco-geto-roman⁷⁶.

Lipsește știrile circumstanțiale despre statutul unui episcop, în vremurile apostolice. Se cristalizează însă funcția sa harismatică, arhierască, încă din primul veac creștin, când însuși Iisus Hristos era numit uneori cu însușirile de **Păstor** și **Păzitor** - „supraveghetor” *ἐπισκοπος* - (1 Petru, 2,25). De aici ar veni, conform explicațiilor didactice (și semantice), această funcție clericală. Aflăm din Tom.III, 167: „Cine dorește **episcopia**, trebuie să înțeleagă în primul rând demnitatea sau slujirea de episcop, ca întâistătorul unei așezări care are în ascultarea sa numeroși preoți cuparohiile lor”⁷⁷.

Ideea avansată de unii istorici ai bisericii tomitane potrivit căreia însuși Sfântul Apostol Andrei ar fi purtat acest titlu, nu este exclusă; sau poate numai a hirotonit pe cineva, ceea ce este mult mai plauzibil⁷⁸.

Înființarea unei episcopii - în sens de **eparhie** - a constituit un eveniment marcant și pentru provincia noastră, dar apariția sa în timp, ne scapă. Logic ar fi ca între data trecerii și șederii Sfântului Andrei pe aici, și până la următoarea mențiune clară a unui întâistător al Bisericii tomitane, să existe o neîndoielnică continuitate.

Dacă izvoarele vădese un gol în această privință, explicația ar fi dată de o mai slabă organizare și funcționare a lăcașurilor sfinte și a comunităților lor, cel mai adesea acestea exercitându-se ascuns, de frica groznicilor urmării persecutorii. Astfel de stare a lucrurilor se

va fi prelungit până la promulgarea edictului milanez.

Cum altfel ne-am putea închipui că în primii ani ai sec.IV p.Chr., de când datează episodul memorabil al pătimirii sfinților mucenici **Epictet** și **Astion** la Halmyris, ne apare un episcop al locului (al provinciei), **Evangelicus**⁷⁹. Era o personalitate precedată în scaun de multe altele chiar în condițiile precare ale unei slabe organizări eclesiastice, înainte de Edictul de la Milano din anul 313 p.Chr.

Apoi **Efren**, trimis de **Ermon**, episcop de Ierusalim, să propăvăduiască în Scitia, de bună seamă în scaunul tomitan, sub Dioclețian⁸⁰.

Cât despre **Tit** (Titus?) sau **Philos**⁸¹, al cărui nume este dedus conjenctural dintr-un fragment de inscripție tomitană, se impune multă prudență. Fragmentul de marmură cu câteva frânturi de cuvinte, în baza căruia se face apropierea și suprapunerea peste paragrafele din **Faptele Sfinților**, unde sunt amintiți Titus sau **Philos**⁸² este interpretat cu totul altfel într-o încercare de emendare unde se stăruia asupra martirului **Teogenes** - deși, după o judecată mai atentă, nici a doua ipoteză interpretativă nu rezistă criticii⁸³.

Discutabil este și **Marcus Tomensis**, participant, se pare, la Sinodul de la Niceea în 325 - angajat în disputa contra arianismului. Asupra acestui nume, cercetările sunt încă deschise⁸⁴.

Acești primi episcopi, rămân pe un teren favorabil din moment ce eparhia tomitană există. Și dacă ei au existat înainte de edictarea libertății cultice a lui Constantin cel Mare, cum de exemplu avem dovada în **Evangelicus**, de ce să nu admitem că în sec.IV și următoarele, seria întâistățătorilor din reședința Scitiei Mici, a continuat neîntrerupt, până la apariția sigură în izvoare a lui **Bretranion** (Vetranion), în anul 369, cu prilejul cunoscutului conflict dintre acesta și împăratul **Valens**⁸⁵.

Personalitatea lui **Bretanion** constituia prilej de elogioase caracterizări pe care le aflăm din izvoare: „**Dar și Bretanion, care strălucea prin tot felul de virtuți și care conducea ca episcop orașele întregii Scitii, și-a înflăcărat inima de zel și a combătut stricarea învățăturilor și nelegiuirilor lui Valens împotriva Sfinților și striga cu prea dumnezeescu David: „Am vorbit despre mărturiile Tale înaintea împăraților și nu mă rușinam”** (Psalm.118,46)⁸⁶. Și tot **Bretanion** se pare că este autorul acelor scrisori ale Bisericii din Gothia către cea din Cappadocia, care însoțea moaștele Sfântului Sava, în jurul anului 370⁸⁷; și însuși el este destinatarul scrisorilor de mulțumire expediate după primirea moaștelor de către Vasile cel Mare⁸⁸, din care, pentru înțelegerea mai profundă a faptelor, cităm: „**Numai că sufletele noastre - spune autorul - s-au dus îndărăt, spre trecut, gândindu-se la acea veche fericire, când ne-au sosit, de pe un meleag îndepărtat - niște scrisori care înfloreau de frumusețea iubirii. Ni se ivește un mucenic, venit la noi din mijlocul barbarilor de dincolo de Istru și ne face cunoscută, prin însăși viața lui, strășnicia credinței pe care o trăiesc oamenii acolo**”.

Gherontios (Terentios), mare autoritate a epocii. La Sinodul II ecumenic de la Constantinopole (381) participă la discuțiile despre **pneumatologie** și la cele implicând simbolul credinței. De persoana lui și a episcopului de Marcianopolis, împăratul **Theodosius cel Mare**, hotărăște menținerea unității de credință a Thraciei și Scythiei⁸⁹.

Este concludentă poziția exemplară a lui **Gherontios** întru apărarea ortodoxiei localnicilor, la fel ca și demersul său insistent pentru convertirea la creștinism a hunilor. Același exemplu îl dă **Theotimos I**, cu repetate acțiuni misionare la aceiași barbari: „**În acest timp, biserica din Tomis - scrie Sozomenos - și de restul Scitiei era condusă de scitul Theotimos un bărbat crescut în dragostea de înțelepciune. Admirându-l pentru virtuțile lui, barbarii huni din jurul Istrului îl numeau Dumnezeuul Romanilor. Căci fură puși la încercare de fapte divine din partea lui**”⁹⁰.

Este deci înțelept și blând partener de dialog cu hunii din părțile noastre. are preocupări filosofice și literare - Hieronymos menționa că: „a scos scurte tratate sub forma unor dialoguri, în stilul vechii retorici”⁹¹. Se află lângă Sfântului Ioan Gură de Aur la Sinodul din 403 în care este judecat Episcopul **Antoni** al **Ephesului**; îl apără cu aplomb pe același mare prieten al său, Sfântul Ioan Gură de Aur în contextul aprinselor controverse despre origenism⁹².

Pe același teren al dreptei credințe îl aflăm pe Episcopul **Timotei**, participant la lucrările Sinodului de la Efes din anul 431, de data aceasta în disputele nestoriene - luând poziție contra ereziarhului Nestorie⁹³. Este al 170-lea semnatar al celor „12 anatemesme” ale Sfântului Chiril al Alexandriei, acceptând condamnarea lui Nestorie: „**Thimotheus episcopus provinciae Scythiae Tomitanae civitatis subscripti**”⁹⁴. Același, Timotei, după toate probabilitățile, este menționat într-o inscripție tomitană în limba greacă⁹⁵.

La mijlocul sec. V, găsim în scaun la Tomis, succesori, pe Episcopii **Ioan** și **Alexandru**. Primul apără ortodoxia între 448-449, în limba latină, contra nestorianismului și a monofizismului de pe pozițiile unui eminent teolog⁹⁶. Cel de-al doilea, Alexandru, iscălește actele celui de-al patrulea Sinod ecumenic de la Calcedon, din anul 451: „**Alexander, reverendissimus episcopus Tomitanorum civitatis provinciae Scythiae**”⁹⁷ - și el, combate viguros, monofizismul lui Eutichie.

Imediat după Calcedon, se impune un alt prelat la Tomis, angajat și el în lupta împotriva monofizismului, **Teotim al II-lea**, care înfruntă acribia ereticului patriarh al Constantinopolului. O făcea în limba latină și tot în spiritul dreptei credințe caracteristică zonei în care păstora. Un foarte prețios document, datând din sec. V (ne referim la scrisoarea de răspuns a Episcopului de Tomis, Teotim II, către împăratul Leon I, document care datează din anul 458, confirmă funcționarea plenară a acestei organizări eclesiastice. Din scrisoarea menționată cităm: „**Theotimus humilis Scythiae regionis episcopus**”; Teotim al II-lea, cu vehementă combativitate se ridică pentru apărarea orodoxiei stabilite în cadrul Sinodului de la Calcedon⁹⁸.

În anul 520, între cei 20 de ierarhi care au participat la alegerea noului Patriarh ecumenic de la Constantinopol, **Epifanie**, cel de-al șaptelea iscălea „**Paternus, misericordia Dei, episcopus provinciae Scythiae metropolitanus**”⁹⁹. Numele Mitropolitului de Tomis (dar ca episcop) ne va fi confirmat pe un monument de excepție, și anume, celebrul disc de argint aurit, parte a unui mare tezaur descoperit în 1912, în Ucraina, la Malaia Perescepina - aflat azi la Ermitaj (Sankt Petersburg). Pe talger (disc), citim: **Ex antiquis renovatum est per Paternum reverentiss(imum) episc(opum) nostrum Amen** = „(Talerul) a fost făcut din nou prin grija lui Paternus, prea cinstitul nostru episcop, Amin”¹⁰⁰.

Vestitul ierarh ni se relevă în actele de alegere a Patriarhului ecumenic de la Constantinopol, ca **mitropolit**. El se impune atenției prin disputa dintre el și călugării sciti din provincie, care l-au reclamat împăratului - Justin I (518-527) - că nu le împărtășește doctrina lor **theopashită**, adoptată ca un reflex al adversității față de monofizism. Încă o dată constatăm frământări teologice în sânul clerului din Scythia Mică în jurul unor aspecte doctrinare care tulburau spiritele și conștiințele lor. Acuzația pentru care Paternus merge la împărat să se disculpe, face parte deci din cortegiul acestor disensiuni dogmatice în care este antrenată și mitropolia tomitană.

La un interval apreciabil de ani, istoria ne consemnează ca episcopi la Tomis, pe **Petru**, menționat în scrisorile lui Dionysius Exiguus către Cassiodorus, și pe **Valentinian** (550-580). Când monofiziții cereau să fie condamnate „cele treicapitole” (**Teodor** din Mopsuestia, scrierile lui **Theodoret** al Cyralui, ale lui **Cyrl** al Alexandriei și ale Sinodului ecumenic, ca și scrisoarea episcopului **Ibos** din Edessa ce-l acuza pe Sfântul **Cyrl** al Alexandriei), se iscă o vie dispută teologică în care este implicat **Papa Vigilius**. Corespondența dintre **Papă** și **Valentinian** ne

păstrează apelativul și demnitatea prelatului tomitan: „**dilectissimo fratri Valentiniano episcopo de Tomis provinciae Scythiae**”¹⁰¹.

Dacă Valentinian este ultimul menționat în documentele vremii admitem în chip firesc că scaunul eparhiei a continuat și după el să fie ocupat. Sub Justinian și succesorii săi, condițiile istorice au permis funcționarea sa în condiții bune. Abia la sfârșitul sec. VI și începutul celui de-al VII-lea, tulburările produse de avaro-slavi, vor fi zdruncinat însă această tradițională organizare, în condiții care ne scapă. Cert rămâne faptul că în această vreme, la Tomis a funcționat organizarea eclesiastică sub imperiul autorităților bisericești de la Constantinopol, în forma unei episcopii sau a unei mitropolii - așa după cum ni se relevase în jurul anilor 520. La rândul său s-a dovedit cu autoritate în ultima vreme, întreaga provincie a Sciției Mici, cuprindea încă alte patrusprezece episcopii sufragane în cele mai importante orașe ale sale ¹⁰², fiecare cu teritoriul său rural.

Ca să respectăm dimensiunile actualei provincii românești din dreapta Dunării, Dobrogea - deci provincia Sciția Mică plus nord-estul **Moesiei Secunda** cu centrele de pe Dunăre de la **Transmarisca** (Turtucaia), **Candidiana** (Rahova), **Tegulicium** (Vetrina), **Durostorum** (Silistra) etc., din actuala Bulgaria - amintim rolul indiscutabil pe care l-a jucat **Durostorum**, între orașele **limes**-ului. Aici ne este atestat arianul **Auxentius**¹⁰³ discipol al lui Ulfilas, spre sfârșitul sec. VI; cunoaștem tot aici pe **Dulcissimus**, activând în împrejurimile dramatice produse la Dunăre de invaziile slavilor și avarilor¹⁰⁵. Acestea au produs restructurări profunde în sânul populației locale traco-geto-romane, fără a-i schimba însă credința tradițională. Cu toate acestea arianismul de la Durostorum, era în totală discordanță cu credința ortodoxă caracteristică zonei.

Așezarea bisericească a Sciției Mici în sec. IV-VII, cu totală cuprindere a locuitorilor din întreaga provincie, include unități eparhiale de-a lungul țărmului marin și al malului dunărean; în primul orizont cu tradiționalele orașe elenice, în cel de-al doilea, cu centre de autentică și străveche sorginte traco-geto-dacă și romană. Astfel, **Notitia Episcopatu**¹⁰⁶ menționează în Sciția Mică: **Axiopolis** (Cernavodă), **Capidava** (Capidava), **Carsium** (Hârșova), **Callatis** (Mangalia), **Constantiana** (Doljman?), **Histria** (Istria), **Tropaeum Traiani** (Adamclisi), **Troesmis** (Iglița-Turcoaia), **Noviodunum** (Isaccea), **Aegyssus** (Tulcea), **Salsovia** (Beștepe-Mahmudia), **Halmyris** (Zaporojeni), **Zaldapa** (Abtaat Kalessi-Bulgaria), **Dionysopolis** (Balcic-Bulgaria). **Desigur Tomis** (Constanța) era reședința mitropolitană.

Despre Tomis tradiția eclesiastică oglindește în literatura vremii, pagini dintre cele mai sugestive: „Căci precum se pare, dacă se întâmplă că bisericile erau conduse bine de oameni îndrăzneți, mulțimile nu-și schimbau credința de mai înainte. Fără îndoială, se spune că din această pricină și Sciții au rămas la vechea lor credință. Neamul acesta are multe orașe, sate și cetăți. Capitala este Tomis, oraș mare și frumos, pe țărmul Mării, pe malul stâng pentru cine plutește cu corabia în Pontul numit Euxin...”¹⁰⁷.

Notiția lui Epiphanius, care ar data din timpul împăratului Heraclius (610-641), amintește de o arhiepiscopie autocefală la Tomis¹⁰⁸ - poate în jurul anului 640, cam la 140 de ani de când împăratul Zenon (474-491) a promulgat legea (480) în virtutea căreia, fiecare „cetate” din imperiu să beneficieze de câte o episcopie¹⁰⁹. Dacă imediat după apariția legii, în Sciția Mică nu s-au putut constitui episcopii, faptul se explică prin starea precară atunci când se succedau atâtea invazii pustiitoare cu repercursiuni nefaste în mijlocul populațiilor locale. Se constată din izvoarele arheologie, o stare de sărăcie endemică. Dar aceasta numai pentru o vreme, fiindcă provincia avea să se refacă prin eforturile locuitorilor, încurajați de politica economică a împăraților **Anastasius** (491-518) și a succesorilor săi imediați, foarte capabili, **Justin I** (518-527) și în special **Justinian** (527-565). Se asigură astfel climatul prielnic în această parte de lume, unde vor lua naștere, în spiritul legii amintite din 480, episcopatele

sufragane Tomisului; mai ales cele de pe lîna Dunării devin tot atâtea focare de credință pentru lumea ambelor maluri ale fluviului, de unde iradiază în nord-vest și nord-est, în teritoriile Daciei extracarpatice, puternica învățătură evanghelică. În aceste părți ale actualei noastre patrii, credința ortodoxă se impune străromânilor în mediul de civilizație daco-roman al Daciei¹¹⁰. „**Romanitatea înseamnă în perioada sec. IV-VII, o accentuată cristalizare a etniei strămoșești, în formele de manifestare date de noile condiții istorice și care ar reprezenta entitatea nord dunăreană a mării mase umane care se întindea și în sud, dar care continuă să viețuiască sub scutul protector al imperiului de răsărit. Astfel, premisele fundamentului etnic românesc, ivite în epoca principatului, capătă valențele unor realități reieșite din îndelungatul amestec geto-daco-roman, cuprinse între sec. I-VII e.n., în cadrul căruia, fundalul geografic dat de cele două provincii, Dacia și Moesia Inferior (Sciția Mică), avea să ocupe loc în istorie potrivit cu contribuția fiecăruia la prefigurarea nației românești, într-o unitate absolut organică**”¹¹¹ - și adăugăm acum, neapărat creștină.

Deci în veacurile III-VII, Biserica de la Tomis, Scythia Minor, ni se înfățișează în lumina documentelor, foarte bine organizată - simț major al celor implicați în manifestările creștine - ajungându-se la rangul mitropolitan¹¹². Totul se grefează pe o evidentă ascensiune economică și spirituală a locuitorilor, reflectată de altfel în numeroasele construcții și refaceri din cetățile și satele Scythiei Mici. Se constată, închegarea unui fundal teologic polivalent - urmare firească a practicilor monahale și eclesiastice mult proliferate. Este perioada când se impun atenției celebrii „călugări sciți”, în realitatea daco-geto-romani: **Ion Cassian**, care combate nestorianismul și este reprezentat de marcă al literaturii religioase din sec. V; **Dionisie cel Mic**, cu aleasă educație latină, traducător și autor a nenumărate lucrări teologice¹¹³; apoi **Leontin, Ioan Maxentiu, Petru Diaconu**, sunt implicați în contraversa **Theopashită**¹¹⁴.

Nota comună a acestor cărturari-teologi, o asigură contribuția lor majoră la limpezirea universalismului greco-latin. Călugării sciți și câțiva episcopi tomitani se remarcă prin lucrări valoroase de hristologie și urmăresc desăvârșirea prin asceză. Ajung la mare faimă în aria ponto-mediteraneană, activând în sprijinul euharstic al Evangheliei lui Hristos.

Evenimentele politico-militare care s-au precipitat la Dunărea de Jos și Marea Neagră la cumpăna veacurilor VI-VII, provoacă în cuprinsul Sciției Mici, o adevărată paralizie, cu grave repercusiuni în sistemul administrativ religios. După cât se pare vechile eparhii episcopale au dispărut - deși nimic nu ne dovedește această desființare - ori au fost învăluite în obscuritatea produsă de suprapunerea unor noi elemente etnice-alogene, care migrând aici au copleșit pentru o vreme elementul bășinaș tradițional¹¹⁵.

Tomisul și-a menținut ființa - chiar și la dimensiuni rurale - nu numai până la venirea bulgarilor în 679/680, ci și după aceea, aproape neîntrerupt. Lipsa unor dovezi mai circumstanțiate pentru sec. VIII și IX, ar fi urmarea pătrunderii și așezării unor neamuri străine, ca avarii, kutrigurii și slavii. De asemenea, să nu pierdem din vedere că marele oraș Constanța din zilele noastre, calchează total orașul antic, ceea ce face imposibilă o cercetare în extensiune cu determinări stratigrafice mai convenabile¹¹⁶.

Cu toate că provincia¹¹⁷ este practic pierdută pentru Imperiul Bizantin, avem temeiuri să credem că orașul Tomis, ca punct de importanță economico-portuară, - dar și strategică - își continuă existența activă¹¹⁸.

În sec. VIII, ne este menționat într-un important izvor¹¹⁹, iar ceva mai târziu se identifică unei arhiepiscopii¹²⁰. În succesiune cronologică, pentru sec. X apare cu numele de Constanța, într-o importantă sursă literară¹²¹. Recent, studii bazate pe documente literare, arheologice, numismatice și sigilografice, ne demonstrează o continuitate aproape permanentă a orașului¹²², deși încă descoperirile arheologice nu și-au spus ultimul cuvânt. Apoi, în cadrul themei de

Paristrion sau **Paradunavon**, Tomisul și zona înconjurătoare vor beneficia de știri arheologice și literare, mult mai bogate. Între acestea, dispunem de un număr impresionant de descoperiri de natură să ne lămurească asupra unei veritabile civilizații creștine, ca rod al permanenței străromânești în această themă. Avem mărturii la **Capidava**¹²³, **Dinogetia-Garvăn**¹²⁴, **Niculitel**¹²⁵. Se impune marele ansamblu rupestru de la **Murfatlar-Basarabi**¹²⁶, din dealul de cretă, care a format obiectul atâtor cercetări (și apoi cu demersuri insistente, dar cu rezultate parțiale, privind asigurarea protecției sale). Și acest monument, reflectă, în varii componente, credința locuitorilor dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră, pe importanta arteră a **Văii Carasu** ce leagă Dunărea și regiunile răsăritene ale Munteniei, cu Marea Neagră. Totul reflectă eforturile locuitorilor, acei **enchorioi**¹²⁷ - populație „care locuia la Istru, căci sunt așezate pe malul acestui fluviu multe și mari orașe, care au adunat într-însule o populație de toate limbile și care întrețin nu puțină oaste”. Această eterogenitate este specifică orașelor, nu și mediului rural. Și, oricum, pe Dunăre, prețiosul ulcior de la Capidava cu numele lui **Petre**, cu simboluri și expresii creștine - Μ(ΗΤΗΡ) Θ(ΕΟΥ) sau **Niko**¹²⁹ - subliniază românismul creștin de totdeauna, pe întreaga linie a fluviului pe malurile căruia s-a născut, ca parte integrantă și a ariei carpato-balcano-pontică.

Veacurile X-XI au circumscrise cele două sigilii de plumb de la Tomis, de importanță cardinală pentru moștenirea organizatorică în thema de Paristrion sau Paradunavon¹³⁰. Interpretul celor două piese¹³¹, citește pe prima dintre ele: **Lui Anicet, Mitropolitul Tomisului**; iar pe cel de-al doilea sigiliu: (**Doamne**) **ajută lui Vasile, Mitropolitul Tomisului**. Dacă cel dintâi se încadrează mai larg, sec. X-XI, celălalt, cadrului mai restrâns al sec. XI¹³².

Deci pentru funcția de Mitropolit se păstrează titulatura de Tomis, și nu de Constanța, așa după cum ne atestă izvoarele¹³³, și cum ar fi fost normal. Aceasta dovedește conștiința continuității vechii cetăți milesiene din sec. VI a. Chr., pe vatra căreia ființa, începând din zorii feudalismului timpuriu, **Constanța**.

Mentinerea eparhiei tomitane la rang de Mitropolie, clar exprimată de funcțiile lui **Anicet** și **Vasile** (mitropoliți), în cele două inscripții ale sigiliilor de plumb, se datorează vecinătății acestui post de capitala Imperiului de răsărit, căreia împărații au avut grijă să-i asigure zone întinse de securitate - hinterlandul vest-pontic cu Gurile Dunării, constituind sursele unei aprovizionări normale și a unor resurse economice legate de comerț, de țărani localnici majoritari, **protoromânii** care creau civilizația orașelor și satelor Themei de Paristrion. Această populație de sorginte latină și de credință ortodoxă, formează baza credincioșilor din eparhia mitropolitană a **Tomis**-ului pentru totdeauna, contribuția bizantină la configurația acesteia fiind determinantă.

Paralel cu Mitropolia din Tomis, se va impune în contextul sec. X-XI și următoarele și cealaltă Mitropolie paralelă din Dobrogea bizantină, care întregeste Thema de Paristrion sau Paradunavon, cea de la **Durostorum**, reședința administrativ-teritorială, militar-politică și cultural-spirituală de pe malul Dunării¹³⁴. De aceasta depinde - după câte se pare - episcopia de Axiopolis¹³⁵.

Marile mutații din cuprinsul Imperiului Bizantin de la sfârșitul sec. XII și începutul celui de al XIII-lea, înregistrează în anul 1204, crearea **Imperiului latin de răsărit** și transferarea celui de la Constantinopol la **Niceea** - fosta reședință a împăraților bizantini rămânând în mâinile cruciaților. Acum grecii plecați din zona fostei capitale, caută adăpost la coreligionarii lor români din zona Dunării de Jos, stabilindu-se în ținutul Mitropoliei de la Vicina¹³⁶.

Organismle administrativ-eclesiastice, la care ne-am referit - la fel ca și unele fapte istorice, arheologice, numismatice etc., de aceeași factură - vin să dovedească odată în plus că reprezintă o contribuție uriașă a populației dobrogene în evoluția sa dintre sec. III-XIII, la

dezvoltarea și organizarea creștinismului ortodox local; că acest etnos străromânesc și protoromân, s-a născut și a evoluat organic legat de Evanghelie; că el este acela care a determinat puternice influențe în nordul Dunării; că în această arie s-a creat o vatră unitară, sudată de marele fluviu care a unit etnia română din arcul și de pe versanții Carpaților, de pe valea rodnică care a întreținut-o în ciuda atâtor vicisitudinilor istorice, dându-i dimensiunile limitate în sud de Balcani iar la răsărit de apele Mării Negre. Sinteza spirituală astfel născută, asigură ființa noastră în veacurile medievale, în forme și fond bine încheiate, ceea ce a ajutat-o să depășească primejdiile prozelitismului de tot felul, care o amenința. Etnia română de ieri și de azi, se dovedește creștin-ortodoxă în toate fibrele ființei sale spirituale.

NOTE

*Simpozionul „Modelul interetnic dobrogean”, desfășurat la Constanța între 20-24 septembrie 1994, a constituit cadrul unei dezbateri privind colaborarea interconfesională, într-o scurtă reuniune la Mangalia. Sub îndrumarea I.P.S. Lucian, Arhiepiscopul Constanței, au participat la discuții reprezentanți ai cultelor practicate în Dobrogea - mediul convietuirii atâtor etnii - fiecare dintre ele prezentându-și caracteristicile și scopurile, în referate anume redactate. Cu acest prilej, semnatarii acestor rânduri au tratat pe larg evoluția creștinismului între Dunăre și Marea Neagră, de-a lungul veacurilor, demonstrând, pe bază de mărturii arheologice și de documente literare, că populația din acest spațiu, rezultat al simbiozei geto-daco-romane, s-a născut și a rămas creștină pentru totdeauna, în ciuda tuturor vicisitudinilor pe care le-a întâmpinat la tot pasul, ea constituind baza etnică în cuprinsul căreia spiritualitatea ortodoxă a fost parte integrantă a psihologiei locale.

Articolul, reiterează unele aspecte mai importante ale unor monumente de larg interes ca și etape ale evoluției creștine, subliniindu-se continuitatea, precum și legătura organică cu procesul etnogenetic românesc. Se demonstrează pe cât posibil, pe baza numai a unor monumente exemplificate global, că tocmai creștinismul este cea mai importantă și mai timpurie credință, specifică populației majoritare strămoșești, celelalte - în special islamismul - fiind de dată mult mai târzie. În evul mediu însă, ele au coexistat, la fel ca și în zilele noastre, fără să se excludă, bizuindu-se pe înțelegerea și toleranța reciprocă. Se acceptă astfel, posibilitatea paralelismului confesional, bazat pe interese interetnice firești

1 R.Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 115 și urm.; D.M.Pippidi, *Din istoria Dobrogei*, I, București, 1965, p. 288 și urm., în care autorul dezbate pe larg evenimentele așezării romanilor în acest spațiu; cf. R.Vulpe, *DID*, II, București, 1968, p. 13 și urm., unde se reiterează aceeași problematică, diferența constând mai ales în formă; A.Rădulescu, I.Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și mare. Dobrogea*, București, 1979, p. 79 și urm.; Al.Suceveanu, Al.Barnea, *La Dobroudja Romaine*, București, 1991, p. 22 și urm.

2 *Ibidem*; cf. și N.Lascu, *Ovidiu. Omul și opera*, Cluj, 1971, p. 341 și urm.; A.Rădulescu, *Ovidiu la Pontul Euxin*, București, 1981, p. 66 și urm.

3 Avem în vedere procesul etnogenetic românesc, valabil ambelor maluri ale Dunării - fără să-l mai amintim pe cel carpatin.

4 D.M.Pippidi, *DID*, I, București, 1965, p. 139-325; evoluția coloniilor grecești în veacurile dominației romane, se oglindește în *DID*, II și *DID*, III, *passim*.

5 Pe lângă volumele de istorie antică dobrogeană, *DID*, I și *DID*, II, cu inerentele capitole despre religie, avem în vedere aici și alte sinteze și studii; cf. D.M.Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, București, 1969 și recenta lucrare a lui Al.Suceveanu și Al.Barnea, *La Dobroudja Romaine*, p. 116 și urm.

6 Earle E.Cairus, *Creștinismul de-a lungul secolelor*, o istorie a Bisericii Creștine, traducere românească, Chișinău, 1992, la primul capitol de referință pentru fenomenul creștin, incipient.

7 Tertulian, Cap. 7 (PL II, col. 611) (FHR, I, 1964, p. 641).

8 D.M.Pippidi, *loc.cit.*

9 V.Părvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911.

10 *Istoria Bisericească*, III, I (FHR, II, p. 243): „... Toată această țară, așa zice chiar și ținutul de dincolo de Istru - până la Boristene, se numea Scitia Mică. Datorită mulțimii locuitorilor de acolo - care au trecut peste Tyras și Istru și s-au așezat în ținutul de dincoace - o bună parte din Thracia - adică Dobrogea - s-a numit și ea Scitia Mică”, cf. R.Vulpe, *op.cit.*, p. 57, cu atât de binevenitele comentarii explicative.

12 Reformele lui Dioclețian sunt tratate pe larg în toate lucrările consacrate Imperiului Roman târziu, la pragul dintre sec. III și IV cf. I.Barnea, *DID*, II, 1968, p. 369-370: „Dioclețian procedează la o nouă împărțire a Imperiului în 12 diocese (dioceses) care la rândul lor sunt subîmpărțite în aproape 100 de provincii. Teritoriul Dobrogei a fost depășit de provincia Moesia Inferior și transformat în provincie independentă, sub numele de Scitia. Ea aparținea diocezei Thracia, împreună cu alte cinci provincii: Europa, Thracia, Haemimontus, Rhodope și Moesia Secunda. Denumirea oficială de Scythia, amintind de scitii de altădată, care locuiseră pe aceste meleaguri, n-avea decât un sens

purgeografic tradițional, după cum cea de „sciti”, întâlnită în izvoarele vremii și ale secolelor următoare, nu reprezenta decât un arhaism livresc, dat noilor populații ajunse pe urmele scitilor, ca gotii, hunii ș.a.” - cf. - K.Kretschmer, *Scythia Minor*, RE, II, 1923, col. 964; A.Rădulescu, I.Bitoleanu, *op.cit.*, p. 123 și urm.; Al.Suceveanu, Al.Barnea, *op.cit.*, p.158-159.

13 **Despre cei doisprezece apostoli**, PG, X, col. 951 (FHR, I, p. 713): Andrei a rostit (cuvântul Evangheliei) scitilor și tracilor. El a fost răstignit la Patras în Ahaia (fiind legat) în picioare de un măslin și este înmormântat acolo”.

14 *Ibidem*;

15 Eusebios, *loc.cit.*

16 D.M.Pippidi, *loc.cit.* - istoricul român infirmă misionarismul Sfântului Andrei la sciti, cf. notele 19 și urm.; în plus, p.488-489.

17 *Loc.cit.*

18 D.M.Pippidi, *loc.cit.* De-altfel nu ne-am propus să facem aici un examen complet și să dăm soluții sigure pentru astfel de probleme, ci, facem numai o scurtă observare a pozițiilor adoptate de învățatul în discuție, Cf. V.Lungu, *Misionarismul și începuturile creștinismului în Scythia Minor*, în *Pontica*, 25, 1992, p. 298-299.

19 V.Lungu, *op.cit.*, p. 302 și urm.

20 I.Barnea, *Arta creștină în România*, p. 110, fig. 1; V.Lungu, *loc.cit.*

21 Em.Popescu, în *Mitropolia Banatului*, 4, 37, 1987, p. 40; V.Lungu, *loc.cit.*

22 Em.Popescu, *Inscripțiile din sec. IV-XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 89-90, nr. 59, cu toată bibliografia; reluată de V.Lungu și C.Chera, *Din nou despre gema creștină de la Constanța*, în *Pontica*, 23, 1990, p. 178-182.

23 V.Lungu, în *Pontica*, 25, p. 303.

24 *Ibidem*;

25 *Ibidem*;

26 Am putea integra, dacă ar fi să-l considerăm creștin, sau chiar numai cu unele semne tangente la simbolistica creștină, mormântul hypogeu din Tomis, descoperit în 1988 la capătul dinspre mare al str. Ștefan cel Mare, lângă restaurantul „Zorile”. Nimic din ce se vede în conținutul iconografic al minunatei fresce, nu ne îndreptățește s-o apreciem drept dovadă în sprijinul practicilor funerare creștine. Este o pictură murală cu un conținut ornamental ale cărui elemente vin din păgânism; vezi și recentă prezentare - legată de restaurarea frescei -, la Alix Barbet, *Le tombeau au banquet de Constantza en Roumanie, în Edifices et peintures au IV-XI siècles* (Actes du 2ème Colloque CNRS Archéologie et enduits peints, 7-8 nov. 1992, Auxerre - Abbaye Saint Germain Musée d'Auxerre, 1994, p. 25 și urm. Autorii descoperirii ocazionale - V.Lungu și C.Chera -, au publicat unele păreri și descrieri ale mormântului în diferite reviste de circulație curentă. N-au elaborat încă un studiu științific; d-na Alix Barbet a abuzat deci când și-a extins investigațiile din sfera restaurării lor de frescă, în aceea a analizei arheologice. Vezi, V.Lungu, *Misionarismul...*, în *Pontica*, 25, 1992, p. 301; I.Barnea, mai înainte, în *Pontica*, 24, 1991, p. 272, acceptă de pe o poziție necritică însă punctul de vedere avansat de cei doi cercetători, după care mormântul ar avea caracter creștin. Datarea mormântului propusă de Alix Barbet la mijlocul sec. IV p.Chr., ni se pare improbabilă. Aspectul său păgân, dat de o ambianță și conținutul ornamental tipic unei perioade mai vechi, fac să fie mai degrabă încadrat la sfârșitul sec. III și începutul sec. IV.

27 C.Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 9-10, fig. 1.

28 Nicolae Georgescu-Chelută, *Noi descoperiri creștine la Tomis și Callatis*, în *Îndrumătorul bisericesc misionar și patristic*, Galați, 1987, p. 96-100; A.Rădulescu, V.Lungu, *Le christianisme en Scythie Mineure à la lumière des dernières découvertes archéologiques*, în *Actes du XI Congr. Intern.d'arch. chrétienne*, Lyon-Roma, 1989, p. 2591-2593.

29 N.Georgescu-Chelută, *loc.cit.*; A.Rădulescu, V.Lungu, *op.cit.*, p. 2578 și urm.

30 Inscriptia de la Cernavodă, în limba greacă - sec. IV - consemnează numele a trei martiri: **Chiril, Chindeas și Tasios** (Dasius), cf. I.Barnea, *DID*, II, 1968, p. 380, n. 65 și 66, cu toată problematica lor. Totul se bazează pe o bogată istoriografie anterioară. Despre organizarea ecleziastică avem în vedere determinările făcute de Em.Popescu, *Organizarea ecleziastică...*, p. 600-601.

31 V.H. Baumann, *Considerații preliminare asupra basilicii din satul Niculițel (jud. Tulcea)*, în *Pontica*, 5, 1972, p. 547-564; idem, *Basilica cu martirion din epoca romană târzie descoperită la Niculițel (jud. Tulcea)*, în *BMI*, 41, 11, 1972, p. 17-26; idem, *Nouveaux témoignages chrétiens sur le limes scythique: la basilique à martirium de basse époque romaine découverte à Niculițel (dép. Tulcea)*, în *Dacia*, NS, 16, 1972, p. 189-202; Em.Popescu, *Inscripțiile din sec. IV-XIII...*, nr. 267, p. 276-277; I.Barnea, *Arta creștină în România*, I, 1978, p. 8-9, și p. 40-42; p. 1-2 și 3

32 A.Rădulescu, *Basilicile creștine de la Axiopolis, Callatis și Tropaeum Traiani*, în *De la Dunăre la Mare - mărturi istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, p. 95; idem, *Monumente istorice și izvoare creștine*, Galați, 1987, p. 26-27, fig. 27.

33 I.Barnea, *Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja*, în *Dacia*, XI-XII, 1945-1947, p. 221-241; idem, *Roman-Byzantine Basilicae discovered in Dobrogea between 1948-1958*, în *Dacia*,

NS, 2, 1958, p. 331-349; idem în DID, II, 1968, p. 456-476; A.Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 139 și urm.; I. Barnea, *Arta creștină*, I, p. 21-27; A.Rădulescu, în *Momente istorice și izvoare creștine*, Galați, 1977, p. 9-29.

34 V. Pârvan, *Zidul cetății Tomis*, București, 1915 (ARMSI, II, t. 37), p. 415-450; A.Rădulescu, *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al cetății Tomis*, Constanța, 1965.

35 Un colectiv larg, condus de V. Canarache, a executat săpături de-a lungul zidului de apărare, între „turnul măcelarilor” din fața hotelului „Continental” și până spre Portul Modern, la „serpentină”, cu noi porțiuni puse în lumină. Datele tehnice, științifice n-au fost publicate niciodată, au rămas în manuscrisele cercetătorilor componenți ai echipei: Th. Sauciuc-Săveanu, Iorgu Stoian, Szekely Szoltan, Adrian Rădulescu, Gh. Vecerde și Al. Popeea. În publicații de mai largă circulație - în special turistică - se pot găsi plenurile cetății Tomis cu traseul zidului de incintă mult mai bine completat decât cel vechi, al lui V. Pârvan, cf. V. Canarache, *Tomis Ed. Meridiane*, București, 1961; A.Rădulescu, *Monumente romano-bizantine*, fig. 1.

36 N. Cheluță-Georgescu, *Contribuții la topografia Tomisului*, în *sec. VI e.n.*, Pontica X 1977, p. 259 și urm.

37 Cândva, a executat aici un sondaj A. Aricescu pentru a verifica zidul. N-a găsit altceva, decât fâgașul construcției masive, clară, cu elemente stratigrafice care nu ridică nici un dubiu asupra prezenței sale acolo.

38 A.Rădulescu, *loc.cit.*

39 Un plan al zonei cu includerea cetății Ibida, plasată în raport cu planurile unor basilici paleocreștine, cf. A. Opait, C. Opait și Th. Bănică, *Complexul monastic paleocreștin de la Slava Rusă*, în *Revista monumentelor istorice*, anul ILIX, nr. 1, 1990, p. 18, p. 1.

40 A.Rădulescu, *loc.cit.*

41 *Ibidem*; N. Cheluță-Georgescu, *loc.cit.*

42 N. Cheluță-Georgescu, *loc.cit.*

43 *Ibidem*

44 I. Barnea, DID, II, 9168, p. 458, cu toată bibliografia completă.

45 Am făcut această foarte sumară prezentare a basilicii în curs de cercetare de la Histria, grație îngrăduinței cercetătorilor ei, respectiv a d-lui Al. Suveanu, căruia îi exprim aici gratitudine.

46 N. Cheluță-Georgescu, *Noi descoperiri creștine...*, p. 94.

47 *Ibidem*

48 I. Barnea, *Arta creștină*, p. 238, p. 101; au mai fost încă două exemplare asemănătoare, acum intrate în colecții diferite, de stat sau particulare.

49 *Ibidem*

50 A.Rădulescu, *Recherches archéologiques récentes dans le périmètre de la cité de Tomis*, în *Études Byzantines et Post-Byzantine*, II, 1991, București, p. 23-45.

51 *Supra*, n. 33 și 34.

52 Epifanie Norocel, *Pagini din istoria veche a creștinismului la Români*, Buzău, 1986, p. 106-109, deplânge, pe bună dreptate, lipsa unui raport complet a acestei descoperiri, în literatura de specialitate și, cum era și firesc, aduce în atenție știri incomplete, cf. V. Barbu, *Tomis, orașul poetului exilat*, București, 1972, p. 100; A.Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 144; I. Barnea, *Arta creștină*, p. 132-133, p. 148.

53 Gh. Poenaru-Bordea, *O nouă biserică creștină la Tomis*, în *Revista Muzeelor*, II, 1965, p. 438-439; Epifanie Norocel, *loc.cit.*

54 De la intrarea pe poarta principală de răsărit, parcurgând spre apus *via principalis*, la dreapta se află *basilica simplă* sau „Bizantină”, în a cărei criptă s-a distins un text evanghelic în limba greacă; vis-à-vis, este *basilica cu transept*; mai spre apus, la încrucișarea străzii principale cu „cardo”, se află *basilica forensis*, care are pe latura de miazănoapte, adosată ulterior, o biserică (capelă), simplă, cu o singură navă și absidă la răsărit; în continuare, pe partea stângă, ne apare *basilica „cisternă”* despre care s-a acreditat părerea în literatura de specialitate că este într-o singură navă. Relatăm însă, cf. A.Rădulescu, în *De la Dunăre la Mare*, p. 93 și 94, că a avut în realitate tot trei nave. Zidurile din substructie care se văd acum, precum și „contrafortii” dintre nartex și navele laterale, sunt în realitate *stilobatele* care susțineau colonamentele despărțitoare ale tuturor componentelor. Așa se explică de ce deschiderea absidei întrece înălțimea navei centrale. Elucidarea acestor observații, trebuie să se facă prin noi săpături, adăugate desigur, celor vechi ale lui G. Mumu, în *Buletinul Comisunii Monumentelor Istorice*, VI, 1912, p. 100-104; V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, în BCMI, IV, 1911, p. 1-12 și 163-191; și mai spre apus, pe *via principalis*, dar mai spre miazănoapte cu câțiva zeci de metri, se află *basilica „marmoreană”*, numită astfel din pricina elementelor arhitectonice-decorative, din marmură. În sfârșit, în afara cetății, pe panta din spre nord a platoului cultivat acum cu vită de vie, se află *basilica cimiterială*.

55 Toate aceste date și lămuriri le datorez amabilității lui Gh. Papuc, cel care execută acum săpăturile la această a șaptea biserică tropaeană.

56 A. Opait, C. Opait, Th. Bănică, *op.cit.*, p. 18 și urm.

57 *Ibidem*;

58 *Ibidem*;

- 59 Ioan Gh.Coman, *Scriitori bisericești din epoca străromână*, București 1979, *passim*, cu precădere p. 80.
- 60 *Ibidem*;
- 61 N.Georgescu-Chelută, *Complexe funerare din sec.VI e.n. la Tomis*, în Pontica, 7, 1971, p. 363 și urm.; idem, *Contribuții la topografia Tomisului în sec.VI e.n.*, în Pontica, 10, 1977, p. 253-259, pl.II, III.
- 62 A.Rădulescu, Tr.Cliante, *Tezaurul de la Sucidava - Izvoarele* (jud. Constanța, în Pontica, 19, 1986, p. 127 și urm.; A.Rădulescu, V.Lungu *Le christianisme en Scythie Mineure à la lumière des dernières découvertes archéologiques*, în Actes du XIe Congr. Intern. d'arch., Lyon-Rma, 1989, p. 2591-2593.
- 63 *Ibidem*;
- 64 *Ibidem*;
- 65 I.Barnea, *Artă creștină*, p. 224, pl.94
- 66 *Ibidem*;
- 67 Em.Popescu, *Organizarea ecleziastică a provinciei...*, cu ample referiri la organizarea bisericească; Cf. *Notitia Episcopatum* (Carl de Boor, *Nachträge zu den Notitia Episcopatum*, II, III, în Zeitschrift für Kirchengeschichte, 12, 1891, p. 531 și urm.) unde apare forma coruptă Σεκεδων pentru Sucidava, enumerat ca centru episcopal.
- 68 Inscriptiile creștine descoperite până în anul 1975, formează obiectul amplului Corpus apărut în 1976, cf. Em.Popescu, *Inscriptiile grecești și latine din sec. IV-XIII descoperite în România*, București, 1976.
- 69 I.Barnea, *DID*, II, p. 458 și urm.; Em.Popescu, *op.cit.*, p. 597-598, n. 45, mențiuni din *Notitia Episcopatum*, din care se conchide că unele centre însemnate deveniseră de multă vreme mitropolii, deci aparuse pentru episcopii lor epitetul de *mitropolitanus*; în cazul Tomisului, capătă rangul de mitropolie nu ca centru al unei diocese, ci grație importanței sale economice, administrative și mai ales culturale, din moment ce înaltul prelat avea acest mare rang de mitropolit.
- 70 S.Reinach, *RA*, 20, 1912, p. 297; R.Netzhammer, *Discul episcopului Paternus din Tomis*, în BSN, 16, 1921, nr. 37-40, p. 9-10; idem, *Altchristliche Skythien*, p. 403 și urm.; I.Barnea, *Discul Episcopului Paternus*, în *Analacta*, II, București, 1944, p. 1-15, fig. 1-4; idem în *Studii Teologice*, 6, 1954, p. 104-105, nr. 41; idem, în *Dacia*, NS, 4, 1960, p. 367-368, fig. 2; idem, *DID*, II, p. 497-499 și 550; idem, *Artă creștină*, p. 224, pl. 94; Corina Nicolescu, *Moștenirea artei bizantine în România*, București, 1971, p. 27-29, fig. 28-29; Em.Popescu, *Inscriptiile*, p. 97, nr. 64.
- 71 *Supra*, n. 62.
- 72 I.Barnea, *Artă creștină*: gemă cu Hristos între cei 12 Apostoli, de la Tomis și gama abraxeea de la Dinogetia, pl. 28 și pl. 37; C.Chera, V.Lungu, în Pontica, 23, 1990, p. 177 și urm.
- 73 *Ibidem*;
- 74 *Ibidem*;
- 75 *Ibidem*;
- 76 Din acest punct de vedere o contribuție eminentă la cunoașterea amalgamurilor spirituale, creștine, în sânul populației locale în sec. II-VI, în spațiul carpato-danubiano-pontic (și, adăugăm noi, și balcanic), o reprezintă lucrarea Prof.Dr.Ioan Gh.Coman, *Scriitori bisericești...*, în chip proilact Cap. 2, 9, 10 și 11.
- 77 Ioan Mircu, *Dicționar al Noului Testament*, București, 1984, s.v. *episcopie*.
- 78 Mircea Păcuraru, *op.cit.*, p. 143.
- 79 Hyppolite, Delehay, *Les martyrs Epictet et Astron*, în Bull. de la Sœt.Hist.de l'Acad.Roum., XIV, 1928, p. 1-5; Raymond Netzhammer, *Epiktet und Astion, Diokletianische Märtyrer am Donaudelte Zug*, 1936, p. 22; idem, *Die christlichen Märtyren am Ister*, în *Hommage à Gr. Antipa*, București, 1938, p. 4; I.Barnea, *À propos des origines du christianisme en Scythie Mineure*, în *Dacia*, NS, 12, 1968, p. 417-420; Em.Braniste, *Martiri și sfinți pe pământul Dobrogei de azi*, în *De la Dunăre la Mare*, Galați, 1977 (ed. II, 1979), p. 34-62; Nestor Vornicescu, *Una dintre primele scrieri ale literaturii române străvechi: Pătımirea Sfințelor Epictet și Astion (de la cumpăna sec. III-V)*, în *Mitr.Olt.*, an XLI, 1989, nr. 1, p. 20-74; I.Barnea, *DID*, II, 1968, p. 380.
- 80 Raymond Netzhammer, *Das altchristliche Tomi. Ein Kirchengeschichte Studie*, Salzburg, 1903 (traducere românească = *Creștinătatea în vechea Tomi*, Baia Mare, 1904, p. 49); V.Pârvan, *Nuova considerazioni sul vescovado della Scizia Minore*, în *Redinconte della Pontificia Accademia Romana di Archeologia*, 2, 1924, p. 117-135; Em.Popescu, *Contribution à la géographie historique de la Peninsule Balcanique aux V-VIII s.n.è.*, în *Dacia*, NS, 3, 1969, p. 403-415; idem, *Organizarea ecleziastică, passim*; idem, *Începuturile îndepărtate ale autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române: Tomis-ul, arhiepiscopie autocefală*, în vol. *Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1987, p. 327-353.
- 81 I.Barnea, în Pontica, 7, 1974, p. 378-380, nr. 1, fig. 1; Em.Popescu, *Inscriptiile...*, p. 58, nr. 22.
- 82 *Ibidem*; Cf. *FHR*, II, ASS, ian. I, 133 și ASS, ian. I, 134, p. 705-707.
- 83 P.Năsturel, în Pontica, 24, 1991, p. 284- și urm.; adăugăm constatarea recentă, că fragemntul de placă de marmură cu textul în limba greacă, care în timp poate fi plasat oriunde între sec. IV și VI după scriere -, mai complică încă interpretările când punem la îndoială locul său de descoperire. În fișa inscripției din MINAC, se menționează găsirea sa în cartierul Tomis Nord, ceea ce este imposibil, din moment ce în zona indicată nu pot să apară astfel de

documente, neexistând urmele vreunei așezări romano-bizantine. Apoi, „descoperitorul”, un vechi muncitor al instituției amintite, se pare că a găsit-o în cu totul altă parte, și cu mult mai demult decât data când a vândut-o. Cred că locul descoperirii este fostul terasament de cale ferată al vechii gări din Constanța, unde, între anii 1960-1962, s-au făcut descoperiri importante și cercetări ample, între altele și cele două basilici despre care am amintit.

84 T.Gh.Coman, *Scritorii bisericești...*, 1979, p. 300-301, n. 44, unde, cu obiectivitate expune păreri interpretative, care cumulate, aruncă îndoielă asupra presupusului episcop Marcu. Că investigațiile pot continua, asta reiese din studiul lui A.A.Bolascov-Chimpu, *Episcopul din Tomis a participat la Sinodul I ecumenic de la Niceea (325)*, în *Glasul Bisericii*, XXXIII, nr. 5-6, mai-iunie 1974, p. 442-443.

86 Sozomenos, *Hist.eccles.*, VI, 21 (FHR, II, P. 225); Raymond Netzhhammer, *Das Altchristliche...*, p. 27-29; I.Zeller, *Les origines chrétiennes...* p. 172, 307-308; V.Pârvan, *Nuove considerazioni...*, p. 117 și urm.; I.Barnea, *DID*, II, 1968, p. 397, 457 și 459.

86 Theodoret din Cyr., *Ist.Bis.*, IV, 35, 1 (=FHR, II, p. 235).

87 Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisoarea CLXIV*, P.G. XXXII, col. 636, către Soranus, comandantul militar al Scitiei Mici (=FHR, II, p. 89); Epifanie Norocel, *op.cit.*, p. 222 și urm., cu toate datele care ilustrează episodul martiriului Sfântului Sava Gotul.

88 *Ibidem*

89 Sozomenos, *Ist.bis.*, VII, 9, 6 (=FHR, II, 1970, p. 227-228).

90 *Ibidem*

91 Hieronymus, *De viris illustribus*, CXXXI (XXII, 952, col. 754 A - 755 a), (= FHR, II, P. 187); Ioan Gh.Coman, *op.cit.*, p. 185-195.

92 I.Gh.Coman, *loc.cit.*

93 *Ibidem*

94 *Idem*, p. 302, n. 47 și 48.

95 I.Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții*, în *Studii Teologice*, VI, 1954, p. 81 și 96-97.

96 J.Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 172; Raymond Netzhhammer, *op.cit.*, p. 26-50; I.Barnea, *DID*, II, p. 457, nr 6, cu menținerea capitolului tomitan pe care este scris ipoteticul nume al Episcopului Ioan.

97 Unde nu a participat dar și-a confirmat aderența semnând actele Sinodului ulterior, Cf.I.Barnea, *DID*, II, p. 457-458; Ioan Coman, *Le patriotisme de l'oecumenisme chrétien du IVe au VIe siècle en Scythie Mineure (Dobroudja) - Contributions des auteurs patristiques de la Région*, în *Contractes*, XXVII année, nr. 69, 1970, p. 70; I.Gh.Coman, *op.cit.*, p. 304.

98 I.Gh.Coman, *Scritorii bisericești...*, p. 304.

99 J.Zeilles, *op.cit.*, p. 173, 383-384; R.Netzhhammer, *op.cit.*, p. 57-60; I.Barnea, *DID*, II, p. 458.

100 Tezaurul de la Malaia Perescepa a făcut obiectul a nenumărate studii, între care dăm cu titlu de exemplu: S.Reinach, RA, 20, 1912, p. 297; R.Netzhhammer, *Discul episcopului Paternus din Tomis*, în BSN, 16, 1924, nr. 37-40, p. 9-10; idem, *Alterchristl.Skythien...*, p. 403 și urm.; I.Barnea, *Discul episcopului Paternus*, în *Analecta*, II, București, 1944, p. 1-15, fig. 1-4; idem, în *Studii Teologice*, 6, 1954, p. 104-105, nr. 45; idem, în *Dacia*, NS, 4, 1960, p. 367-368, fig. 2; idem, în *DID*, II, p. 497-499, 550; Corina Nicolescu, *Moștenirea artei bizantine în România*, București, 1971, p. 27-29, fig. 28-29; *Cultura bizantină* București, 1971, p. 131, nr. 95; Em.Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din sec. IV-XIII...*, p. 97-99, nr. 64; I.Barnea, *Arta creștină*, p. 14, pl. 94-95.

101 R.Netzhhammer, *op.cit.*, p. 61-68; I.Pulpea (Rămureanu), *Episcopul Valentinian de Tomis. Corespondența lui cu Papa Vigilius în chestiunea „celor trei capitale”*, în BOR, an.LXV, 1947, nr. 1-3, p. 200-212; I.Barnea, *DID*, II, p. 459.

102 Em.Popescu, *Organizarea ecleziastică a provinciei Scythia Minor în sec. IV-VI*, în *Studii Teologice*, an XXXII, 1980, nr. 7-10, p. 590-605.

103 J.Zeiller, *op.cit.*, p. 166, 448, 453, 600; Iorgu Stoian, *Auxentius episcop arian de Durostorum (veacul al IV-lea)*, în BOB, LVI, București, 1938, nr. 7-8; H.Mihăiescu, *Scrisoarea lui Auxentiu de Durostorum, izvor pentru latinitatea balcanică*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 607-616; I.Barnea, *DID*, II, p. 459.

104 *Ibidem*;

105 I.Barnea, *op.cit.*, p. 460.

106 Carl de Boor, *Nachträge zu den Notitiae episcopatum*, II, III, în *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 12, 1891, p. 551-532, nr. 690-694; IV, 1894, p. 593-599; Jean Darrouzès, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, texte critique, introduction et notes, Paris, 1981.

107 Sozomenos, *Istoria Bisericească*, VI, 21, 2-3 (=FHR, București, 1970, p. 225).

108 Em.Popescu, *Organizarea ecleziastică...*, p.594; în listă, pe locul doi, după Odessos este scris: ‘Επαρχία Σκυθίας ο Τομήος’.

109 J.Zeilles, *op.cit.*, p. 169-170; V.Pârvan, *Nuove considerazioni sul vescovado...*, p. 119; Em.Popescu, *Organizarea bisericească...*, p. 594.

110 A.Rădulescu, *Dacia și Moesia (Scythia) - părți constitutive ale etnosului românesc*, în *Pontica*, 17,

1984, p. 101 și urm.

111 *Ibidem*;

112 *Supra*, nota 98.

113 Henri I. Marrou, *La Patrie de Jean Cassian*, în *Orientalia Christiania Periodica*, XIII, 1947, 3-4, p. 588-596; idem, *Le fondateur de Saint-Victor de Marseille: Jean Cassian*, în *Province Historique*, XVI, 1966, fasc. 65, p. 297-308; I. Coman, *Le patrimoine de l'œcuménisme chrétien du IVe au VIe siècles en Scythie Mineure (Dobroudja)*, în *Contacts. Revue française de l'Orthodoxie*, XXIIe année, nr. 69, 1979, p. 63; idem, *Les Scythes Jean Cassian et Deny le Petit et leurs relations avec le monde méditerranéen*, în *Kilironomia*, tom 7, 1975, p. 28-29 = Ioan Gh. Coman, *Scitii Ioan Cassian și Dionisie cel Mic și legăturile lor cu lumea mediteraneană*, în *Studii Teologice*, an XXV^{II}, 1975, nr. 3-4, p. 189-203; idem, *Scriitori teologi în Scythia Minor*, în *De la Dunăre la Mare*, Galați, 1977, p. 63-83; idem, *Teologi și teologie în Scythia Minor în sec. IV-VI*, în *BOB*, an XCVI, 1978, nr. 7-8, p. 784-796; idem, *Scriitori bisericești*..., p. 396 și urm.; idem, *Izvoarele ortodoxiei românești în creștinismul daco-roman. Aniversarea a 16 secole de la participarea Episcopului Terentie - Gherontie de la Tomis la Sinodul II ecumenic (381) de la Constantinopol*, în *Orthodoxie*, an XXXIII, 1981, nr. 3, p. 337-361; Nestor Vornicescu, *Scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română până în sec. XVII*, Craiova, 1983, p. 27-84; Gh. Drăgulin, *Ieromonahul Dionisie Sauritul „Exiguus” sau „Cel Mic”. Încercare de întregire bio-bibliografică*, în *Studii Teologice*, XXXVII, 1985, nr. 7-8, p. 521-539; idem, *Un flu de mare faimă al Arhiepiscopiei Tomisului în sec. al VI-lea la Roma*, în *Studii Teologice*, XXXIX, 1986, nr. 3, p. 92-111; Gh. Drăgulin și Aug. Drăgulin, *Cercetări asupra operei lui Dionisie Exiguul și îndeosebi asupra celei necunoscute până acum*, în *Mitropolia Olteniei*, an XL, 1988, nr. 5, p. 24-68; Vasile Sibiescu, *Călugării sciți*, în *Revista teologică*, Sibiu, XXVI, nr. 5-6, 1936, p. 182-205; Dumitru Stăniloae, *Contribuția „Călugărilor sciți” la precizarea hristologiei la începutul sec. VI*, în *Mitropolia Olteniei*, an XXXVII, nr. 3-4, p. 199-244.

114 *Ibidem*;

115 I. Barnea, *DID*, II, p. 416 și urm.; A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor*, p. 133 și urm.; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja Romaine*, București, 1991, p. 175-177.

116 *Ibidem*;

117 Din timpul lui Herodius, *themă*, cf. I. Barnea, *DID*, II, 1968, p. 440.

118 Idem, *op.cit.*, p. 442-444, 449 și 499; R. Vulpe, în *Pontice*, 2, 1969, p. 165; C. Cârjan, în *Pontice*, 4, 1971, p. 339-359; A. Rădulescu, în *RRH*, 1981, 4, p. 631; A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 158-159; Gh. Poenaru-Bordea, în *SCN*, 4, 1968, p. 406-407; idem, *Monnaies byzantines des VIe - VIIe siècles en Dobroudja*, în *Actes du XIXe Congrès International des Etudes Byzantines*, București, 6-12 sept. 1971; III, 1976, p. 203-204; Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, în *SCIVA*, 31, 1980, 3, p. 377-396; Gh. Mănucu-Adameșteanu, în *Pontica*, 24, Constanța, 1991, p. 299 și urm.

119 Nicephoros, *Breviarium*, p. 41, 15-27 (= *FHR*, III, 1970, p. 627)

120 J. Darrouzès, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris, 1981, p. 265, r. 45; Gh. Mănucu-Adameșteanu, *loc.cit.*; I. Barnea, în *Pontica*, 24, 1991, p. 279.

121 C. Porphyrogenetel, *De administrando imperio*, IX, 78-101 (= *FHR*, II, p. 661). Contraversa privind toponimul *Constanța*, s-a lămurit în sensul identificării acestuia cu anticul Tomis, nu cu acea Constantiniana Daphnē, din stânga Dunării, cf. I. Barnea, în *Pontica*, 25, 1992, p. 279.

122 Gh. Mănucu-Adameșteanu, *loc.cit.*

123 A. Rădulescu, *Un document protoroumain à Capidava*, în *Dacia*, NS, 14, 1970, p. 311-313; I. Barnea, *DID*, III, p. 64-66; A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor*..., p. 160, cu precizarea că excludem o invocatie acatistieră - aceasta ar fi menționat în chip obligatoriu pe ambii Sfinți Apostoli, Petru și Pavel; I. Barnea, *DID*, III, p. 64; Em. Popescu, *Inscripțiile*, p. 236, nr. 228.

124 *SCIV*, 2, 1951, I, p. 45-49, fig. 29, 32 și 33; *Dinogetia*, I, p. 352-353 și fig. 189/1-6; I. Barnea, *DID*, III, 1970, p. 233 și urm., fig. 72.

125 *Dinogetia* I, p. 350-356; *SCIV*, 5, 1954, 1-2, p. 185-187; *ibidem*, 6, 1955, 3-4, p. 737-743; I. Barnea, *DID*, III, p. 238-239, cu mențiunea că bisericuța ar fi parte dintr-o mică așezare mănăstirească; idem, *Arta creștină*, II, p. 92, pl. 32.

126 I. Barnea, V. Bilciurescu, *Șantierul arheologic Basarabi*, în *Materialele cercetări arheologice*, 6, 1959, p. 541-566, fig. 14; I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul RPR*, II, în *Studii Teologice*, XII, 1960, 3-4, p. 211-219; idem, *Les monuments rupestres de Basarabi en Dobroudja*, în *Cahiers archéologiques*, XII, 1962, p. 187-208; idem, *Monumente de artă creștină*, III, în *Studii Teologice*, XVII 1965, 3-4, p. 160-172; idem, *DID*, III, p. 180 și urm., fig. 45-48; idem, *Arta creștină în România*, II, 1981, p. 60-62, pl. 16-31.

127 Mihail Attaleiates, *Historia*, p. 204, r. 19-21 (= *FHR*, III, p. 73); Georgios Cedrenos, II, 5991; I. Barnea, *DID*, III, p. 99-117; idem, *Arta creștină*, p. 17.

128 *Ibidem*;

129 Întreaga discuție și interpretare, cf. I. Barnea, *DID*, III, p. 64-67, fig. 25-27; Em. Popescu, *Inscripțiile*, p. 236, p. 228, pl. 22.

130 John Nossbitt and Nicolas Oikonomides, *Catalogue of Byzantine seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art.*, vol.I, Washington DC, 1991, p. 180-191; I.Barnea, *Date noi despre Mitropolia Tomisului*, în *Pontica*, 24, p. 279 și urm., fig. 1 și 2.

131 *Ibidem*, loc.cit.

132 *Ibidem*

133 *Supra*, nota 12.

134 I.Barnea, *DID*, III, p. 180-181.

135 *Ibidem*

136 Despre Vicina și localizarea ei s-a strâns mult în literatura istorică din România. Problematika sa ni se relevă în tratate de istorie, studii și note nenumărate. Aici ne rezumăm numai să cităm cazul, cf. I.Barnea, *DID*, III, p. 139 și urm., cu referire și la ipoteza de localizare a acestui enigmatic centru comercial și religios, la Păcuiul lui Soare, așa după cum a încercat să-l fixeze P.Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, în *Pontica*, 3, 1970, p. 275-295; C.C.Giurescu, *Localizarea Vicinei și importanța acestui oraș pentru spațiul carpato-dunărean*, în *Peuce*, 2, Tulcea, 1971, p. 257-260; P.S.Năsturel, *Mais où donc localiser Vicina?* în *Byzantinische Forschungen*, Band XII, Amsterdam, 1987, p. 145-171. Opinem însă și noi, aici că renumitul oraș nu poate fi decât în nordul Dobrogei, pe malul Dunării, ceea ce este mai conform cu unele date culese din Ana Comnena, *Alexiada*, XVI, 1 (= *FHR*, III, p. 80).

PROFESORUL CONSTANTIN MOISIL (1876-1958)

Remarcabil reprezentant al științei și culturii românești prin contribuțiile aduse în domeniul cercetării istorice ca numismat și arhivist, profesorul Constantin Moisil își leagă începuturile activității de Dobrogea. După absolvirea Facultății de litere din București (1898), a făcut parte din valorosul corp profesoral al gimnaziului (apoi liceul) din Tulcea. Stabilit pentru un timp (1899-1911) în acest port dunărean, profesorul Constantin Moisil a demonstrat necesitatea transformării școlii într-un principal factor cultural prin organizarea activităților extrașcolare. Ca fost membru al „Societății literare” din cadrul „Gimnaziului fundațional” din Bistrița, el și-a dovedit experiența în cadrul „Reuniunii muzical-literare”, societate ce urmărea animarea vieții culturale tulcene prin organizarea de audii muzicale, șezători literare, cicluri de conferințe¹⁾. La 16 septembrie 1900 și-a început activitatea „Societatea de lectură a elevilor” care, pe lângă familiarizarea copiilor cu literatura română, urmărea organizarea fructuoasă a timpului liber. În cadrul ei au fost organizate conferințe, se recitau versuri, au fost interpretate lucrări muzicale accesibile elevilor²⁾. Fondurile obținute prin șezătorile literar-muzicale s-au folosit la înființarea orchestrei școlare și a bibliotecii liceului, devenită, ulterior (urmare a unor importante donații) bibliotecă publică.

În perioada activității sale la Tulcea, profesorul Constantin Moisil a fost un colaborator apropiat al „Revistei generale a învățământului” fondată, în 1905, de Spiru Haret. Articolele semnate de eminentul dascăl se constituie în valoroase contribuții la istoricul școlii dobrogene („Școlile din Tulcea”)³⁾ și constituie o largă pledoarie asupra rolului cultural pe care acestea trebuie să-l joace („Istoricul culturii românești în școala noastră secundară”)⁴⁾. Principiile materializate în activitatea practică desfășurată de Constantin Moisil și-au găsit expresia în șirul de articole dedicate activității extrașcolare, toate subliniind necesitatea afirmării școlii ca principal mijloc de educație patriotică („Cum să ocupăm timpul liber al elevilor”, „Un nou mijloc de educație patriotică”)⁵⁾.

Eforturile întreprinse în viața spirituală a Dobrogei după 1878 au avut ca obiective valorificarea patrimoniului național din această parte a țării, înființarea sau dezvoltarea instituțiilor culturale, ridicarea conștiinței civice.

Profesorul Constantin Moisil a făcut numeroase studii pe teren sesizând prezența și valoarea numeroaselor mărturii arheologice. Importanța acestor cercetări justifică prezența sa cu articole în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice” și în revista „Convorbiri literare”. De la simple cercetări făcute pe teren („Un mithreum în Dobrogea”, „Stâlpii miliari găsiți în satul Garvăn” ș.a.)⁶⁾ sunt demne de reținut încercările de rezolvare a unor probleme legate de amplasamentul unor cetăți antice. Prin coroborarea cercetărilor cu izvoarele antice (Strabon, Tabula Peutingeriana) autorul își exprimă convingerea că ruinele din apropierea satului Caranasuf (Istria) reprezintă locul cetății Histria, fapt confirmat de cercetările ulterioare întreprinse de Vasile Pârvan⁷⁾. Bazat pe cunoașterea operelor istorice din secolul al III-lea

d.Ch. și a rezultatelor cercetărilor arheologice obținute în această perioadă, Constantin Moisil considera cetatea Halmiris identică cu Salmorus (Salmorude), lângă satul Murighiol din zilele noastre⁸). De asemenea, nu putem uita că publicarea, în 1906, a marelui tezaur de monede medievale românești descoperite pe dealul Bădila, de lângă Niculițel, a constituit un adevărat eveniment, prin importanța lor și a datelor obținute⁹).

Dincolo de opiniile suscitade de unele din rezultatele acestor cercetări, eforturile științifice ale lui Constantin Moisil se înscriu ca o contribuție valoroasă. Înființează, împreună cu alți profesori tulcenți, Societatea pentru studierea Dobrogei și, apoi, revista „Arhiva Dobrogei”. Apreciat ca întemeietorul numismatiei moderne în țara noastră¹⁰), din 1910, va lucra la Cabinetul numismatic al Academiei Române, a cărei conducere o va primi în anul 1933. Concomitent va fi desemnat președintele Societății numismatice române (1933-1958) având un rol deosebit în editarea celor două reviste de specialitate, „Buletinul Societății numismatice române” și „Cronica numismatică și arheologică”.

În mod firesc, studiul monedelor l-a obligat la cunoașterea aprofundată a izvoarelor arhivistice medievale. Totodată, profesorul Constantin Moisil va ajunge un apreciat specialist în domeniul heraldicii, sigilografiei, medalisticii¹¹). De aceea, numirea sa la conducerea Arhivelor Statului (1923-1938) reprezenta recunoașterea vastelor sale cunoștințe multidisciplinare.

În această calitate și-a exprimat opiniile referitoare la locul și rolul acestei instituții în viața social-culturală românească¹²). Pornind de la aprecierea că Arhivele Statului nu trebuie să se limiteze la adunarea și organizarea documentelor, ci să însoțească activitatea cu o muncă științifică necesară, profesorul Constantin Moisil a militat pentru formarea specialiștilor care să poată descifra și folosi documentele deținute. În acest scop, a pus bazele „Școlii de arhivistică” (1924), instituție de rang universitar. Totodată, pentru crearea unui interes cât mai mare față de documente se va preocupa de editarea „Revistei Arhivelor” (1924). S-a mai avut în vedere organizarea de expoziții permanente cuprinzând documente originale, peceti, steme pentru a se dezvolta și cultiva interesul publicului față de ele. Materialele documentare obținute de la donatori vor constitui elemente importante ale Muzeului Arhivelor (1924).

Valoarea științifică a profesorului Constantin Moisil a fost unanim recunoscută și prin alegerea sa ca membru al Academiei Române (1948).

NOTE

1. **Anuarul liceului „Principele Carol” din Tulcea pe anii școlari 1921-1922**, p.12; Ilie Țabrea, **Constantin Moisil, pionier al numismatiei românești**, Editura științifică, București, 1970, p.34.

2. **Idem**

3. „Revista generală a învățământului”, nr.8, 1 martie 1906, p.561-568; nr.9, 1 aprilie 1906, p.670-676.

4. **Idem**, nr.6, 1 ianuarie 1907, p.390-407.

5. **Ibidem**, nr.10, 1908-1909, p.713-714; „Viitorul”, 23 aprilie 1910, p.1.

6. „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, București, nr.1, 1909, p.46; nr.3, 1909, p.113-119.

7. **Idem**, nr.4, octombrie-decembrie 1909, p.165.

8. **Ibidem**, 1910, f.93-94.

9. **Monede vechi românești găsite în Dobrogea. Tezaurul de la Bădila** în „Convorbiri literare”, XL, 1909, 12, p.1117-1122; Emil Condurachi, **Constantin Moisil - Omul (1876-1958)** în „Memoriile Secției istorice”, seria IV, tomul I, 1975-1976, Editura Academiei, p.60; Octavian Iliescu **Însemnătatea operei științifice a profesorului Constantin Moisil în loc.cit.**, p.176.

10. Golimaș Aurel, **Constantin Moisil, ctitor al numismatiei științifice românești**, în „Revista Arhivelor”, nr.1, 1977, p.79-81.

11. Ilie Țabrea **Bibliografie. Opera științifică a domnului Constantin Moisil**, în „Revista Arhivelor”, vol.III, partea a II-a, nr.8, 1939, p.383-393.

12. „Revista Arhivelor”, nr.1, 1977, passim.

VESTIGII ARHEOLOGICE PE MALUL DE VEST AL LACULUI SIUTGHIOL

Malul de vest al lacului Siutghiol, îndeosebi zona din sudul localității Ovidiu, a constituit mereu un punct de interes major pentru arheologii constănțeni: aici se află, aproape de țarm, insula cu același nume, despre care circulă unele legende și care a constituit, în urmă cu 30 de ani, obiectul unor săpături de control¹.

În anul 1979, s-a primit informația că pe malul lacului, aproximativ în dreptul insulei Ovidiu, sunt vizibile, la suprafață, urme de așezare antică (blochete de piatră, cărămizi și țigle sparte, mortar etc.) apărute în urma lucrărilor agricole². După o verificare atentă, pe teren, informația s-a dovedit reală, astfel că în luna iunie 1979, am început prima campanie de cercetări sistematice, care desfășurate ulterior pe parcursul mai multor ani, au scos la lumină un obiectiv de cea mai mare importanță pentru istoria veche a României³.

În stadiul actual al documentării noastre, când s-a reușit cercetarea doar a cca.1/3 din perimetrul stabilit, precum și sondarea împrejurimilor acestuia, putem afirma cu certitudine următoarele:

Malul de vest al lacului Siutghiol (fost golf al Mării Negre)⁴ a fost intens populat în antichitate⁵.

Cel mai important obiectiv, scos la lumină până acum, îl reprezintă un castru dreptunghiular (quadriburgium), deci o fortificație având dimensiunile 69x53 m, cu zid de incintă lat de 2,85-3,15 m, precum și patru turnuri de apărare dispuse la colțuri, dintre care două dreptunghiulare - la est, către mare și două circulare - la vest, către uscat. (În mod normal fortificația trebuie să fi avut șanț și val de apărare. Până în prezent nu s-au putut efectua cercetări în acest scop; sperăm ca cercetările viitoare să rezolve această problemă. De asemenea, este cert că în preajmă existau așezarea civilă, în care se aflau familiile soldaților ce asigurau paza în fortăreață, precum și necropolele aferente. Până acum, au fost descoperite, izolat, doar două morminte, dintre care unul fără inventar. Rămâne ca viitorul să rezolve și această problemă).

Lucru important, turnul dreptunghiular din sud-est, a fost înălțat peste resturile unui turn circular, mai vechi, care a fost deci demolat în prealabil de constructori.

Pe baza observațiilor stratigrafice și a studiului materialului arheologic recuperat, rezultă că fortificația a funcționat în mod sigur în secolele IV-VI, dată după care turnurile și deci rolul său de apărare încetează, în interior înregistrându-se doar urme de locuire sporadică, la începutul sec.VII d.Chr.⁶

Elemente constructive

Zidul de incintă a fost construit în tehnică clasică, romană târzie, din rânduri de blocuri de piatră care alternau cu rânduri de cărămidă; din păcate, datorită demantelării sistematice, produse, credem, chiar din antichitate, acesta s-a păstrat doar în substrucție și până la înălțimea

a două așize (cca.60 cm înălțime adică) cea de-a doua fiind retrasă cu 15 cm în interior.

Paramentul (exterior și interior) a fost lucrat din blocuri mari de piatră⁷ având dimensiuni între 80-100 cm x 30-35 cm x 40-45 cm, legate cu mortar având nisip cu scoici și cu bucăți de ceramică pisată (culoarea mortarului este albă iar în unele porțiuni roz).

Cărămizile

Din păcate nu au rămas rânduri întregi, fiind descoperite doar fragmentele rămase pe loc în procesul demontării zidurilor. Totuși, din câteva locuri - mai exact, din zona intrărilor în turnuri și din interiorul acestora, s-au recuperat exemplare întregi, de formă clasică, pătrate, având dimensiunile 0,33 sau 0,40 x (0,33-0,40 x 0,03 - 0,04 cm⁸). Unele din exemplarele descoperite aveau mortar pe una sau ambele fețe, lucru care demonstrează că ele formau rânduri întregi în zid, după tehnica vremii.

O altă observație importantă este aceea că atât zidul de vest, cât și cel de est, prezintă în zona centrală o îngroșare evidentă, de 4,30 m, adică dublul grosimii sesizată la plecarea din turnuri⁹, îngroșare datorată atât nevoii de asigurare a părților sale mai periclitate, cât și prezenței desigur a scărilor care duceau la partea superioară a incintei, de unde se putea face o bună supraveghere a teritoriului învecinat.

Turnurile

Dimensiunile lor: cele dreptunghiulare (notate A și B) = 9,75 x 8,82 (respectiv 9 m), cele circulare (notate C și D) au diametrul 9 m.

Deși zidurile lor au fost demantelate până spre talpă, s-au păstrat din fericire, intrările, late de 1,25 m, lungi de 1,30 m precum și „pardoseala” interioară, realizată din cărămizi pătrate tipice (0,40 x 0,40 x 0,04 m).

Din aceleași cărămizi au fost realizate și aleile de acces în turnuri, care s-au păstrat însă doar cele de nord, respectiv turnul dreptunghiular B și cel rotund C.

Este important de semnalat faptul că în toate cele patru turnuri, au fost descoperite straturi masive (groase de 40-60 cm) de țigle, olane și cărămizi sparte, cu urme evidente de arsură secundară, căzute pe un nivel de cca.10 cm grosime, de cenușă, lemn carbonizat și cuie arse. Existența acestor straturi, precum și materialul arheologic adiacent, pun în mod cert problema scoaterii din funcțiune a turnurilor în mod violent, prin incendiu devastator.

Pe baza materialelor arheologice recuperate, ca și a datelor oferite de izvoarele istorice, credem că acest eveniment poate fi atribuit dezastrului generalizat din Dobrogea de la sfârșitul sec.VI¹⁰.

O altă observație importantă, enunțată deja, este aceea că turnul dreptunghiular A înglobează în latura sa de est resturile unui turn circular, mai timpuriu. Detaliile sale constructive, precum și o monedă de la Septimiu Sever, ne îndeamnă să datăm acest prim turn în sec.III d.Chr.¹¹, ulterior rațiuni de ordin economic, militar și strategic obligând autoritățile la realizarea unei fortificații mult mai mari și mai solide, dotate cu patru turnuri.

Amenajări interioare

În stadiul actual al cercetărilor, cunoaștem mai bine topografia interioară a fortificației pe două din cele patru laturi ale sale (cel de nord și de est).

Pe latura de nord a fost descoperit un mare edificiu, adosat incintei pe aproape întreaga sa lungime, și având dimensiunile 30 x 3 m. Zidurile acestuia erau lucrate din blocuri de piatră mici și mijlocii, legate cu pământ precum și din jumătăți de cărămizi tipice. Pardoseala sa era realizată din cărămizi tipice, dreptunghiulare, peste care, într-o perioadă târzie, au fost așezate lespezi mari, sumar sau natural făcute, de format mare (60-80 x 25-35 x 15-20 cm).

Credem că acest edificiu, era depozitul (horreum) destinat păstrării proviziilor de hrană și apă pentru trupă.

Pe latura de est au fost identificate, până acum, trei edificii de dimensiuni mici și mijlocii, cele de la capete fiind situate chiar în preajma intrării în turnurile dreptunghiulare A - respectiv B. S-au păstrat, parțial, porțiuni din pardoseala lor, realizată tot din cărămizi fragmentare, îmbinate direct prin așezarea pe o podină de lut bine bătătorită.

Materialul arheologic recuperat din interiorul acestor trei edificii constă în fragmente de vase de uz din ceramică și sticlă, databile în secolele V și VI d.Chr.¹².

Porți de intrare

Până acum au fost identificate două porți de acces în fortificație. **Prima**, se află pe latura de sud, în apropierea turnului A, care îi asigură paza. Se păstrează doar pragul, lucrat din blocuri de piatră, îngrijit prelucrate, lățimea sa (numai 1,25 m) denotă că era o intrare destinată doar pietonilor și călăreților (atelajele, chiar înguste, ar fi lăsat urme în prag). În interior, ea se continuă cu o alee bătătorită.

Cea de-a doua intrare, se află pe latura de est, deci dinspre mare; lățimea: 2,15 m. Datorită unor evenimente dramatice, în sec.VI d.Chr. probabil, din rațiuni strategice, ea a fost astupată.

Atingem astfel o altă problemă insuficient cunoscută în stadiul actual al cercetărilor, dar care există în mod cert: **aceea a modificărilor, întăririlor și reparațiilor zidului de incintă și turnurilor** de apărare, impuse în chip logic, atât de scurgerea inevitabilă a timpului, cât și de evenimente. Aceste modificări sunt evidente pe latura de est a incintei, atât prin blocarea intrării sus menționate, cât și prin reparații realizate la talpa zidului, prin materiale și tehnici deosebite. În zona tuturor celor patru turnuri, acestea se materializează prin straturi groase de skai - așchii fragmente și deșeuri provenite din degroșarea unor mari blocuri, de piatră (care au fost încastrate în zid) având culoare deosebită, gălbuie, resturi care au fost folosite inclusiv pentru realizarea unor alei de jur-împrejurul zidului de incintă, la nivelul „tălpii” acestuia.

Materialul arheologic

Precizăm de la început că materialul arheologic recuperat este de factură modestă și în stare de conservare precară. Aceasta, pe de-o parte, datorită caracterului modest, auster chiar al traiului într-o „așezare” cu caracter militar, pe de alta datorită distrugerilor și incendiului care au dus la scoaterea sa din funcțiune.

Ceramica

Prezintă procentul cel mai ridicat, semnificativ și edificator al descoperirilor, adică cca.80% din totalul lucrurilor recuperate în timpul cercetărilor.

Sunt prezente cele două categorii mari: vase de uz (pentru servit și băut la masă) precum și vasele pentru păstrarea proviziilor (amfore și chiupuri). La o evaluare globală, categoria amforelor este mai numeroasă decât prima.

Amforele reprezintă deci recipientul caracteristic pentru descoperirile de la Ovidiu. Dintre tipurile care au putut fi identificate, după fragmente sau porțiuni expresive, amintim:

1. Amfore piriforme (globulare), masive, simple sau ornamentate cu striuri adânci, drepte sau vălurite, îndeosebi pe umăr. Ele reprezintă categoria cea mai frecventă în descoperiri.

2. Amfore cilindrice, de talie mijlocie și mică, ornamentate cu „coaste” rare sau dese (se situează pe locul II, după prima categorie amintită mai sus).

3. Amfore cilindrice, subțiri și înalte („suveică”). Au fost recuperate și reconstituite integral trei asemenea exemplare, descoperite în turnurile A, B și în apropierea acestora.

4. Amfore cilindrice, cu toate mici, fără gât, de talie mijlocie.

Ornamentația acestora constă în două grupe a câte patru linii fin incizate aproximativ la jumătatea corpului. Aspectul general al recipientului, pare însă neîngrijit, nefinisat.

5. Amfore cilindrice, ornamentate cu caneluri late, puțin adâncite.

6. Amfore cilindrice, cu fund ascuțit, având „coaste” dese.

Sunt recipiente de factură locală, lucrate din lut greu cu pori și ingrediente în compoziție, cu aspect de asemenea neîngrijit, acoperite parțial cu angobă roșie.

Aceste categorii de amfore au fost utilizate într-o perioadă lungă de timp (sec.IV-VI d.Chr.) și caracterizează nu numai descoperiri din Dobrogea, ci și din celelalte regiuni ale țării sau chiar din Peninsula Balcanică¹³.

Chiupuri (dolia)

Din această categorie de vase mari, de obicei îngropate până la nivelul gurii, în încăperi sau în aer liber (precum la Histria, la intrarea într-un turn de apărare) nu s-au găsit decât câteva fragmente, în zona de sud-est a incintei, în apropierea turnului dreptunghiular A și la sud-vest, lângă cel circular.

Vase pentru băut și servit la masă

Au fost recuperate doar fragmente, care permit însă observația că ele constituiau o întreagă gamă.

1. Cănițe ceramice ovoidale, cu o toartă.
2. Oale de bucătărie (cu o toartă sau două).
3. Căni mijlocii cu o toartă (tip chytră)
4. Boluri cu buza verticală.
5. Boluri cu marginea trasă în interior.
6. Castroane.
7. Străchini.

Toate acestea reprezintă forme bine cunoscute pe largi spații de imperiu, cele mai apropiate analogii, în timp și spațiu, fiind cele de la Histria¹⁴ și Adamclisi (Civitas Tropaei Traiani)¹⁵.

O categorie bine reprezentată la Ovidiu este aceea a platourilor și „fructierelor”, realizate din ceramică superioară, acoperită cu vopsea roșie de bună calitate. Ornamentate cu motive zoomorfe, geometrice și florale, precum și cu simboluri creștine (cruci de diferite forme, în primul rând) ele sunt datate îndeosebi în secolele V-VI d.Chr. și sunt socotite importuri din orașele Asiei Mici¹⁶.

Opaițe

Un singur exemplar întreg a fost descoperit până acum, restul fiind fragmente din părțile mai rezistente, adică din bordura bazinului, funduri sau apucători. Majoritatea fragmentelor, ca și exemplarul intact recuperat fac parte din tipurile socotite variante locale, având deasupra ciocului un canal rezultat din deschiderea profilului marginal al discului, iar pe bordură, drept ornament, „granule” în relief. Ele se datează în secolele V-VI d.Chr.¹⁷.

Sticlă

Din păcate, nu există nici un vas întreg din acest material fragil; în toate campaniile desfășurate până acum au fost găsite fragmente de geam, care pun problema existenței în mod cert a ferestrelor, de dimensiuni reduse, bineînțeles, în toate edificiile din fortăreață, lucru care pare curios, la prima vedere.

Din categoria vaselor de uz, majoritatea fragmentelor sunt porțiuni mai rezistente ale acestora, adică, funduri și tălpi de cupe semiovoidale, pahare cilindrice, mai strâmte la partea inferioară, unde prezintă și fundul concav, precum și boluri semiglobulare, ornamentate cu „picături” de cobalt (deci albastre) încastrate în peretele de culoare gălbuie ale recipientului.

O categorie aparte o formează vasele-candelă, cu fundul ascuțit, folosite la iluminat de obicei prin „plantarea” lor în suporturi metalice individuale sau colective.

Vasele recuperate, lucrate din material vitric, se datează și ele în perioada secolelor IV-

Metal

Au fost descoperite puține obiecte de metal, majoritatea din fier îndeobște în stare proastă de conservare, datorită oxidării și - mai ales - descoperirii lor în stratul de incendiu. Dintre acestea, semnalăm, în primul rând, câteva cuie și piroane de fier de la grinzile prăbușite pe podeaua turnurilor, precum și câteva elemente de închidere.

Au fost recuperate, de asemenea, câteva lame de fier, probabil de cuțite și pumnale, iar dintre cele cu caracter utilitar personal, două cataramă de curea și patru fibule (două din fier și două din bronz). Una se încadrează tipului de piese „cu capete de ceapă” datate îndeosebi în sec.IV e.n.¹⁹, celelalte două, de tipul „cu piciorul înfășurat”, având o perioadă de folosire îndelungată, se întâlnesc frecvent încă de la începutul sec. al VI-lea și până în primele decenii ale celui următor.²⁰

Monezi

Numărul monedelor recuperate din interiorul fortăreței, depășește cifra 100²¹.

Cu excepția uneia, bătută pentru Septimiu Sever și două pentru Justinian, ele reprezintă emisiuni ale împăraților din sec.IV-V.

Descoperiri în zona „extramuros”

Întrucât în zona de vest a fortificației, pe o porțiune de cca.100 m de-a lungul acesteia, existau la suprafață urme arheologice diferite, în anul 1994 s-au practicat în acest perimetru, la distanța de 30-35 m față de incintă, 10 secțiuni având dimensiunile inițiale de 6 x 2 m, lărgite ulterior, prin casete.

În secțiunile nr.2 și 5 a fost depistat un apeduct mare de piatră care deservea fortăreața, și alte așezări învecinate, până la - inclusiv - Tomis (vezi mai departe); cea mai interesantă descoperire ne-a fost furnizată de secțiunea nr.7 unde a apărut un edificiu de formă dreptunghiulară, având dimensiunile interioare 4,20 x 3,80 m, iar cele exterioare de 6,10 x 5,10 m. Intrarea având lățimea de 1,50 m, era practică la latura de sud.

Zidurile, păstrate pe înălțimea de 1 m erau lucrate din pietre mici și mijlocii, îngrijit așezate și lipite cu pământ. Grosimea lor variază între 0,60-0,70 m. În colțul de S-E a fost descoperită o vatră având dimensiunile 1,25 x 0,70 m, pe care se mai păstrau pietrele destinate susținerii vaselor deasupra focului. În mijlocul edificiului, a fost găsit un bloc masiv de piatră (0,80 x 0,40 x 0,21 m) care servea pentru susținerea stâlpului central al acoperișului lucrat probabil în două ape (în interior s-au găsit olane fragmentare).

Materialul arheologic recuperat este format din foarte numeroase fragmente ceramice de amfore de capacitate medie și mare, precum și vase de uz (farfurii, castroane, boluri cu buză verticală etc.) multe dintre ele de calitate superioară și provenite probabil din import²².

Este probabil că edificiul era folosit drept depozit pentru depozitarea proviziilor (horreum) în sec.I și II d.Chr., în aceeași perioadă când, până la începutul sec.III, observarea și apărarea terenului erau asigurate de turnul circular demantelat pentru a face loc fortificației de care a fost vorba până în prezent²³.

Apeductul

Încă în anul 1979, a fost sesizată existența unui apeduct de piatră, localizat inițial în zona de nord a fortăreței, la cca.500 m de aceasta, în punctul numit „La Cișmea”. În câteva campanii, pe distanțe diferite, au fost practicate câteva secțiuni care au scos la lumină un apeduct impozant, lucrat din pietre mici și mijlocii, lipite cu mortar și, prevăzut din loc în loc cu cămine de vizitare. Traseul acestuia pe malul de vest al lacului Siutghiol, continuă ulterior în zona de sud a lacului și apoi, pe lângă malul mării, până la Tomis. Pe traseu, structura lui se schimbă, fiind utilizată tehnica obișnuită, a tuburilor ceramice îmbucate între ele, la mufe,

lipite cu mortar și câlți, și protejate de țigle mari, dreptunghiulare²⁴.

În campania 1994, am depistat deci traiectul apeductului, care trecea la distanța de numai 30-35 m de cortina de vest a fortificației. Deși momentul construcției sale se plasează în sec. III d. Chr.²⁵, devine logic că el a deservit atât fortăreața, cât și așezările civile din preajmă, o lungă perioadă de timp. Demn de semnalat ni se pare faptul că în aceeași campanie, a fost descoperită o groapă - mormânt colectiv, situată chiar pe „buza apeductului”, din care s-au recuperat 12 cranii și scheletul fragmentar al unui adolescent. Reînhumarea acestor cranii (din care trei purtau urme de răni la tâmplă, producătoare de moarte) trebuie pusă în legătură cu momentul definitivării construcției apeductului, când aceasta a presupus exterminarea din rațiuni strategice a lucrătorilor, fie cu un alt moment dramatic pe care în stadiul actual al documentării noastre nu-l putem încă fixa.

Datare și similitudini

Pe baza cercetărilor efectuate până în prezent, putem preciza că la Ovidiu, pe malul lacului Siutghiol, la 10 km N de Constanța, a funcționat o fortificație tip quadriburgium. Tehnica de construcție și materialul arheologic scos la lumină probează funcționarea acesteia în veacurile IV-VI D. Chr. Din punct de vedere constructiv, obiectivul de la Ovidiu are analogii ce cele localizate la Traian (jud. Tulcea), Hârșova și Putinei (jud. Mehedinți), precum și cu fortificațiile de pe malul sârbesc al Dunării²⁶.

Prezența acestei fortificații la numai 10 km de Tomis nu poate fi întâmplătoare.

Putem considera, ipotetic, că aceasta reprezenta un avanpost al metropolei, o întăritură care adăpostea o trupă, fie din garnizoana orașului, fie depinzând de alt comandament, cu scopul asigurării liniștii și securității în zona limitrofă, inclusiv prin supravegherea drumului de legătură cu Histria; de asemenea, se poate avansa și ipoteza că fortificația de la Ovidiu reprezenta o verigă într-un lant, o piesă cu rostul său într-un ansamblu, într-un sistem bine organizat de supraveghere și apărare a țărmului Pontului Euxin.

Plasat într-un golf prielnic acostării vaselor, într-o zonă foarte fertilă, care asigura în mod sigur cerințele de ordin economic ale Tomisului, castellum-ul de la Ovidiu ar face parte, implicit dintr-un sistem de supraveghere și apărare a țărmului, conceput sub Dioclețian, amplificat și organizat de Constantin cel Mare, reparat și întreținut cu mare atenție de împărații veacurilor V și VI d. Chr. ca pretutindeni în zonele de frontieră expuse atacurilor tot mai frecvente și pustiitoare din exterior²⁷.

Dar obiectivul de la Ovidiu nu este singurul punct fortificat de pe malul fostului golf al Mării Negre. Priegehezele efectuate pe malul de vest al lacului Siutghiol indică prezența ritmică a unor așezări de epocă romană, care s-au dezvoltat probabil din așezările geto-dacice inițiale și care au existat cel puțin până în secolul VI d. Chr. Unele dintre acestea erau în mod cert întărite. Astfel, în cartierul Palazu Mare, a fost reparat un „burgus” cu dimensiunile aproximative 15 x 25 m (El se află la cca. 3 km sud-est de Ovidiu).

În zona de sud a lacului, în apropierea Cișmelei, între lac și șoseaua ce duce la Mamaia, pe un promontoriu, se află un punct fortificat, apărat de un val de pământ din cele trei părți ale uscatului.

Mai departe, în zona de nord, în actualul județ Tulcea, se află cel puțin patru puncte fortificate romano-bizantine: primul pe malul lacului Topraichioi, al doilea pe malul lacului Babadag, la 2 km nord de oraș, iar la cca. 8 km de distanță pe malul aceluiași lac, cele două obiective de la Enisala²⁸.

În acest mod, descoperirea de la Ovidiu ridică probleme importante a căror importanță, suntem siguri, va fi și mai bine pusă în evidență de cercetările viitoare.

1. Câteva dintre legendele respective sunt amintite în Analele Dobrogei.

Săpăturile, executate în anii 1960-1962 sub conducerea lui Adrian Rădulescu au relevat urme sporadice de locuire din epoca romană.

2. Perimetrul, constituind altă dată grădina de legume C.A.P., reprezintă în prezent cartierul Ovidiu-Sud, pe care se ridică numeroase case și vile de vacanță. Informația ne-a fost furnizată atunci de un împătimit al istoriei, prieten al muzeului, dl.Dabija Saltas Iancu, amintirii căruia îi adresăm întregul nostru respect.

3. Cercetările s-au desfășurat în campanii de vară, anuale (de cca.2-3 luni fiecare) în perioada 1979-1985 și respectiv 1993 până în prezent, sub conducerea lui Gheorghe Papuc și a subsemnatului. Ca metodă de lucru, s-au practicat careuri de 4 m x 4 m, cu matorni de 1 m lățime între acestea, care au fost, după înregistrare prin desen și foto, de la caz la caz, eliminați pentru obținerea unor suprafețe sugestive.

4. Cercetări geofizice efectuate de Gh.Cotet, Histria II, București, 1966, p.350

5. A se vedea mai departe.

6. M.Bucovală și Gh.Papuc, **Cercetările arheologice de la Ovidiu**, municipiul Constanta, (raport preliminar), **Pontica XIII**, 1980, p.279.

7. Piatra provine din cariera (canara) din nord-vestul așezării de azi, intens exploatată deci din antichitate până în zilele noastre.

8. M.Bucovală și Gh.Papuc, op.cit., p.276-277.

9. Idem, Date noi despre fortificația de la Ovidiu - municipiul Constanta, (campania 1980), **Pontica XIV**, 1981, p.213.

10. Idem, **Pontica XIII**, p.279.

11. Idem, **Pontica XIV**, p.212.

12. Este vorba de observații cu caracter preliminar, deoarece materialul descoperit în campania anilor 1995 urmează să fie analizat abia după înaintarea articolului de față spre tipărire.

13. Din lista extrem de lungă a descoperirilor semnalate și a autorilor studiilor aferente, amintim: A.Rădulescu, **Amfore romane și romano-bizantine din Scythia Minor**, **Pontica IX**, 1976, p.99-114; I.Barnea, **Noi descoperiri la Noviodunum**, **Peuce**, VI, 1977, p.103-108; I. și Al.Barnea, **Săpăturile de salvare de la Noviodunum**, **Peuce IX**, 1984, p.97-105; A.Opait, **Considerații preliminare asupra amforelor romane și romano-bizantine din Dobrogea**, **Peuce**, VIII, 1980, p.291-320.

14. Al.Suceveanu, **Les thermes romains**, **Histria**, VI, 1982, p.232, pl.14, p.233, pl.15, p.235, pl.17.

15. Adamclisi, **Cetatea**, I, p.211, fig.161 și p.212, fig.162

16. Un studiu asupra acestui material, interesant și bogat în descoperirile de la Tomis, a realizat Gh.Papuc (**Ceramică romană târzie cu decor ștampilat descoperită la Edificiul roman cu mozaic**), **Pontica VI**, 1973, p.153-192.

17 Cf. I.C.Iconomu, **Opaițe greco-romane**, București, 1967, p.26, fig.50 și p.136, nr.703, fig.50.

18. C.Isings, **Roman Glass from dated Finds**, Groningen-Djakarta, 1957, p.130-131 și p.134; Axel von Saldern - Birgit Nolte-Peter La Baume - Thea Elisabeth Haevernich, **Gläser der Antike**, Sammlung Erwin Oppenlander, Hamburg 1974, p.245, fig.704 și 757.

19. E.Keller, **Die Spätromischen Grabfunde in Südbayern**, München, 1971, p.34, pl.11.

20. Trei piese sunt inedite; informații despre a patra au fost furnizate cu titlu informativ lui Dan Gh.Teodor, care a realizat un studiu amplu și convingător în materie. Vezi **Considerații privind fibulele romano-bizantine din sec.V-VII e.n. în spațiul carpato-dunăreano-pontic**, „Arheologia Moldovei”, XII, Iași, 1988, p.198-199 și 202 precum și p.218, fig.7/12.

21. Identificările au fost făcute de colegii A.Vertan și G.Custurea, cărora le aducem mulțumiri și pe această cale. În afară de înregistrarea în evidențele institutiei, ei s-au îngrijit să realizeze, anual, cronică numismatică în care și-au găsit loc și descoperirile noastre de la Ovidiu. Vezi de ex., **Pontica**, XIV, 1981, p.342.

22. Analogii cu materialele descoperite în termele romane de la Histria. Vezi Al.Suceveanu, op.cit., p.229, pl.11, p.230, pl.12 și p.231, pl.13.

23. Aceste descoperiri au fost succint prezentate la sesiunea de comunicări organizată în octombrie 1994 de către Muzeul de istorie Călărași.

24. Vezi principalele date constructive ale acestui apeduct la Gh.Papuc, **Pontica XV**, 1982, p.161-165.

25. Idem.

26. Vezi **Pontica XIV**, p.215.

27. Cf. **Pontica XIII**, p.280-282.

28. Cf. **Pontica XIV**, p.215-216.

CARACTERUL FUNDAMENTAL AL CULTURII VECHI ROMÂNEȘTI PE TERITORIUL DINTRE DUNĂRE ȘI MAREA NEAGRĂ

„Mesopotamia Occidentală”, dintre Dunăre și Pontul Euxin - Dobrogea, a constituit, de totdeauna, vatră de locuire a societății autohtone, precum întregul spațiu carpato-danubiano-pontic. În pofida migrațiilor petrecute timp de peste un mileniu care au angajat și platoul dintre fluviu și mare, stabilitatea comunității locale este dovedită prin mărturii incontestabile care reflectă transmiterea trăsăturilor definitorii ale substratului esențial reflectate atât în cultura materială, cât și în domeniul creației spirituale. S-a afirmat, pe bună dreptate, ca dacă „raportul dintre popoare este tot ce poate fi mai cunoscut și mai sigur”, mai anevoioasă este pătrunderea trăsăturilor definitorii firii unui neam pentrucă acestea „se leagă de tradițiuni vechi și fără început”¹. Nu sunt puțini cercetătorii care atrag atenția asupra dificultăților pe care știința le are în stabilirea caracterului etnic al unor obiecte sau grupuri de obiecte antice sau medievale², după cum se constată, cu ușurință, cum din motive străine adevărului este anulată, pentru unele perioade, existența, incontestabilă, a unor etnii, unele chiar fundamentale³. Consider că adevărul profund sălăsluiește în substratul procesului istoric care se impune a fi analizat pe întregul teritoriu al manifestării lui.

În ceea ce privește Dobrogea problema substratului se prezintă de la sine. Pe fondul unei evoluții multimilenare lumea geto-dacă a recepționat influențe dintre care acelea romane s-au dovedit cele mai trainice, obținându-se, prin asimilare, trăsăturile definitorii ale culturii românești. Baza autohtonă getică componentă a vastei arii tracice, se regăsește într-o bogată și diversă manifestare materială distribuită pe tot teritoriul dobrogean⁴. În privința pecetei Romei ea nu are nimic spectaculos față de ce s-a petrecut în vastul imperiu în care viețuiau 50-70 milioane de locuitori⁵ încadrați în limitele, mai mult sau mai puțin fluctuante ale statului roman. Misiunea civilizatoare a Romei s-a exercitat pretutindeni cu șanse de impunere de lungă durată sau vremelnice. Peste tot se identifică demersul, efectele atingând dimensiuni diferențiate. Dacă unele teritorii au pierdut, prin vitregia vremurilor, componenta latină, altele, printre care se află și Dacia, s-au dovedit capabile să obțină procesul romanității în esența căruia se va afla și formarea poporului român⁶. Fenomenul este mult mai complex și el se bucură de o tratare demnă de luat în seamă atât de către istoriografia românească, cât și de cea străină. Dobrogea face parte din vasta arie în care romanizarea a zămislit, pe fondul local, o nouă cultură materială și spirituală definitorie poporului român⁷. Vastele cercetări și descoperirile remarcabile de la Tomis⁸, Adamclisi⁹, de pe toată linia Dunării¹⁰, de o parte și de alta a fluviului, din Deltă ca și în multe stațiuni de pe litoral dimensionează impactul geto-roman cu rezultanta majoră, etnia românească.

După cum se cunoaște Dobrogea a fost primul pământ geto-dacic inclus în cuprinderea Imperiului Roman și singurul transmis pentru mai bine de un mileniu, direct, statului romanității

orientale. Ceea ce a statornicit prezența romană a fost preluat, dezvoltat și apărut de către Imperiul Bizantin, de societatea locală. Desigur prin poziția lui geografică platoul dintre Dunăre și Mare a fost folosit de unele populații migratoare drept cale de pătrundere spre Constantinopol. Față de Câmpia Română, și aceasta bântuită de migratori, Dobrogea era mult mai bine apărată. Sistemul de cetăți plantate pe întregul curs al Dunării de Jos se înfățișa noilor veniți ca cea mai puternică lucrare defensivă întâlnită, în drumul lor spre centrul sau sud-estul Europei. La rândul ei societatea locală beneficia în Dobrogea de condiții mult mai sigure de apărare. După părerea noastră s-a exagerat mult, datorită și lipsei de informații, caracterul nimicitor al migrațiilor din secolul al IV-lea până în secolele XII-XIII, cel puțin pentru Dobrogea. Numai în atari situații un erudit putea afirma că în urma protobulgarilor „aproape depopulată Scythia Minor devine un deșert”¹¹. Ideea reapare într-o publicație mai recentă, cu același conținut, întrucât se susține că datorită expedițiilor barbare „o parte considerabilă a populației locale a fost exterminată sau dusă în captivitate și un mare număr de oameni s-a retras spre sud în munți”¹². De aici și până la negarea dăinuirii colectivității romanice, apoi românești, pe motiv că izvoarele bizantine sunt paupere în privința reflectării situației de la Dunărea de Jos, nu este decât un singur pas. O nuanțare, din care rezultă inexistența procesului de romanizare se întâlnește la același istoric bulgar Dimităr Angelov care afirmă că până la sfârșitul sec.VII centrele urbane Dinogetia, Noviodunum, Histria, Tomis erau locuite de „geți - populație foarte veche - dar și de greci, italici, de locuitori romanizați sau mai bine helenizați proveniți din Imperiul Roman”¹³. Menținerea unei populații getice până în sec.VII e.n.este de neconceput atât istoric cât și lingvistic.

La venirea lor cetele lui Asparuch nu mai puteau găsi geto-daci. Se consolidase simbioza daco-romană și se resimțiseră primele efecte ale impactului slav. În sec.VII-X resturile populațiilor slave, masate acum în partea sudică a fluviului, vor fi complet asimilate în nord de către autohtonii majoritari¹⁴. Izvoare arheologice, toponime și hidronime reflectă influențe și moșteniri atât slave cât și pecenege, cumane, tûrice în general, și pe teritoriul dintre Dunăre și Mare. Toate acestea se topesc în limba română devenită păstrătorul romanității la Dunărea de Jos prin masa vorbitorilor ei. Aceștia făceau parte din marele bloc vlah trăitor în spațiul carpato-pontic dar și în Tracia, Etolia, Tesalia, Epir, Croația, Dalmația¹⁵. Se cunoaște că perioada secolelor VIII-XI și îndeosebi sfârșitul mileniului I au cunoscut o puternică dezvoltare demografică cu mari concentrări pe Jijia, Bahlui, Bârlad, Buzău, în bazinul Argeșului, în zona orașului Craiova¹⁶, în toată Transilvania. Numai pe cursul râurilor Dâmbovița și Colentina, în raza capitalei București, sunt identificate peste 20 de așezări datând din sec.IX-XI¹⁷. Malul stâng al Dunării de Jos arondat județelor de câmpie: Călărași, Ialomița, Brăila, Galați, adăpostește numeroase situri arheologice păstrătoare de vestigii ale culturii vechi românești. Harta arheologică a județelor Tulcea și Constanța se calchiază prin realitățile locale situației generale a spațiului românesc. Și-n Dobrogea, ca și dincolo de Dunăre, se constată zone mai puternice sau mai slab locuite, se prefigurează concentrări de așezări umane autohtone. Cea mai recentă cartografiere a descoperirilor datând din sec.VII-XI¹⁸ pe teritoriul dobrogean permite câteva constatări deosebit de interesante. În primul rând ea este mai completă față de harta Dobrogei în sec.VII-X înseriată în monografia „Din istoria Dobrogei”, III¹⁹, grație unor noi descoperiri. Ambele situații confirmă o distribuție similară a vestigiilor care sunt vetre de sate, necropole, morminte, instalații tehnice ș.a. Harta indică 90 de localități, fiind departe de a reflecta o situație definitivă. Se știe că în raza unei comune sau sat se întâlnesc frecvent doua sau chiar mai multe situri arheologice. Se vedește cu ușurință conturarea în Dobrogea a trei zone cu densitate sporită. Cea mai importantă este alcătuită de salba de descoperiri ce se înșiruie pe cursul Dunării de la Durostorum până la Sulina. Sunt trecute 35 de localități

distribuite la distanțe relativ uniforme, mai adunate în porțiunea Ostrov-Garvăn și mai rare de la marele cot până la vărsarea în mare. În acest segment distanța între locurile păstrătoare de vestigii se dublează fiind mai mare decât în amonte. Deci peste 30% din așezările ce aparțin vremii culturii vechi românești din acest spațiu se află pe malul dobrogean. A doua concentrare aparține litoralului, mai rarefiată în porțiunea nordică și mai aglomerată de la Corbu-Constanța spre Balcic-Cavarna. Țărnuțul Mării Negre și marile lacuri care îl însoțesc, cumulează cca 20% din descoperirile cunoscute azi. A treia zonă se plasează în partea centrală a platoului dobrogean având drept coloane de susținere vâile Carasu și Casimcea. Pe un teritoriu relativ restrâns se aglomerează peste 26% din obiectivele luate în discuție, infirmând tot ce s-a spus până acum privind o relativ slabă locuire în centrul Dobrogei. Restul de descoperiri se respiră pe direcția Telița - Slava Cercheză - Camena, ca și în sud-estul jud. Constanța. Ne lipsește, în acest moment, cartografierea vestigiilor pentru fostele județe Durostor și Caliacra. Presupunem că extremitățile nordice ale acestor unități administrative rămân tot atât de paupere ca și spațiul sudic constănțean. Explicația se află în ceea ce a intuit, cu o jumătate de veac în urmă, eruditul istoric P.P. Panaitescu care scria „Dobrogea este un coridor între Dunăre și Mare, legată prin așezările de populație și prin viața economică și de una și de cealaltă, mai mult decât de Bulgaria, față de care este așezată excentric și despărțită prin păduri mari, „pădurea nebună” sau „marea de arbori din Evul Mediu”²⁰. Ca atare Deliormanul apare puțin ospitalier pentru locuitorii din sec. VIII-XI deși în alte părți pădurea a fost loc de refugiu pentru colectivitățile din vecinătate în caz de primejdie, așa cum se dau exemplu Codrii Vlăsiei²¹. Oricâte descoperiri se vor face de acum înainte zona pădurii sud-dobrogene ca și locul codrilor Babadag vor rămâne porțiuni de mai slabă concentrare demografică. Practic „preria” ce înconjoară urbea Adamclisi se oprește pe aliniamentul valurilor transdobrogene adică: Cochirleni - Saligny - Stefan cel Mare - Medgidia - Poarta Albă - Basarabi - Valul lui Traian - Constanța. Toate stațiunile grupării centrale se aglomerează la nordul valurilor de apărare. De la aceste limesuri în sud locuirea este extrem de rarefiată, susținându-se doar prin descoperirile de la Dumbrăveni, Plopeni și Negru Vodă.

Privită în ansamblu harta descoperirilor arheologice din sec. VIII-XI arată cu claritate direcția majoră către care gravita societatea dobrogeană. Dacă sudul nu indică cu nimic mobilul unor legături, nordul este ocupat în cea mai mare parte de Deltă dincolo de care se deschide Bugeacul basarabesc și el slab populat²². În est Marea, față de care localnicii au avut o reticență a lor, latura vestică în schimb, spre bălți și Câmpia Română, se impune incontestabil ca principală bază de contact și colaborare a dobrogenilor cu matca românească. Dunărea la rândul ei, ca mare fluviu a fost intens populată din mai multe motive. Mai întâi factorul natural creat de două cursuri paralele greu de trecut de către asediatori. Apoi balta, lată de 12-20 km cu smârcuri, privaluri și păduri, gata oricând să asigure refugiul celor aflați în primejdie. Acestor avantaje naturale li s-au adăugat construcțiile cu scop defensiv - cetăți, valuri plasate în vecinătatea unor centre sau concentrări de așezări²³. Atât autoritatea romană cât și cea bizantină au înconjurat Dobrogea cu numeroase și puternice cetăți la care au fost puși să lucreze și localnici. Numai în segmentul Axiopolis (Cernavoda-nn) - Aegyssus (Tulcea) sunt identificate 13 cetăți²⁴, la care se adaugă cele de la Muzait, Dervent, Păciul lui Soare, Durostorum ș.a. La aceste ziduri sau la adăpostul lor au recurs și colectivitățile de pe malul stâng al fluviului, în special în sec. X-XI²⁵. Practic Dunărea de Jos se înfățișează ca o entitate etnic românească cu multiple și permanente legături de tot felul. Satele din partea estică a Câmpiei Române, având în spatele lor Bărăganul, și-au orientat atenția către așezările dobrogene, fapt sesizat și de dregătorii bizantini după 971²⁶. Lacul Călărăși, apoi brațul Borcea, Dunărea brăileană au fost populate de creatorii și purtătorii aceleiași culturi materiale ce se impune hotărâtor pe malul

dobrogean al fluviului. Au existat de totdeauna legături între aceste așezări plasate aproape față în față atât în secolele începutului de Ev Mediu cât și mai târziu²⁷. Cele mai multe dintre satele feudale s-au constituit ca vetre populate și în perioada culturii vechi românești²⁸. Când documentele vor consemna denumirile acestor sate unele dintre ele se vor regăsi de o parte și de alta a Dunării și bălților ei. Așa cum localitățile Oltina (vechiul Altinum) în jud. Constanța și Oltina în jud. Călărași, Satu Nou - Satnoeni, Mârleanu - Mârleanu, Cocargea - Cocargeaua, Coslugea - Coslogeni²⁹, ș.a. Nu este întâmplător faptul că toponime dobrogene apar în delimitările moșiilor ialomițene cu tangență la Baltă³⁰. Sunt de asemenea izvoare care confirmă și viceversa, adică prezența unor dobrogeni care cunoșteau destul de bine și realitățile de pe malul stâng al Dunării. Într-un hrisov emis în București la 7 iunie 1626 se arată că pentru rezolvarea unui litigiu în satul „Cunești de la baltă”, în hotar cu Ciocănești (ambele azi în jud. Călărași) dregătorii trimiși să clarifice situația „au întrebat și pe pescarii cei bătrâni din Dârstor”³¹.

Deși târzii aceste informații ilustrează realitățile dunărene cu mult mai vechi. Corolarul romanizării, civilizația românească la început, a angajat din plin Dobrogea ca și întregul spațiu carpato-dunărean. Sunt cercetători care definesc drept vatră de formare a culturii materiale medieval-timpurii românești, cultura Dridu, teritoriul Dobrogei și cel al Țării Românești³². Fenomenul ni se conturează mult mai complex, dar justificat în Dobrogea prin dăinuirea colectivităților autohtone înfrâurite de contactul mai slab sau mai intens cu civilizația bizantină. Dovezile prezenței românității se completează în mod fericit adăugând mărturiilor arheologice surse lingvistice, cronici și alte scrieri, toponime. Pronunția pur românească a numelui PETRE în inscripția grecească zgâriată pe umărul amforei de la Capidava³³, toponimele: Portița, Bisericuța, Piatra, Popina³⁴ ș.a. dezvăluie vorbirea limbii române și deci prezența etniei române. Era o limbă de mult formată la mijlocul sec. al XIV-lea când Oddoardo Frombo traducea în „romecha et de romecha in latina”. Specialistul Michel Balard afirmă ca limba „romecha” uzitată la Chilia era limba română³⁵. Influența acestei limbi se vedește și în chitanța Fidichiei, femeia lui Chalo Iane, dată lui Silvester della Porta din Pera, la 21 septembrie 1360 și tradusă la Chilia, de Antonio din Ponzo, așa cum se consemnează în partea finală a actului, din „lingua gregeschescha in latina et de latina in gregescha”³⁶ (din limba grecească în latină și din latină în grecească). Este vorba de o contaminare din partea limbii române de la care poate rezultă cuvântul „grecească”³⁷. Nu era deloc un caz izolat, chiar în mediul urban dobrogean, unde vorbirea limbii române era curentă. Însăși denumirea puternicei urbe și sediu politic și religios Vicina, de la care provine identificarea dobrogenilor sub numele de dicieni, are o origine locală.

Ca atare dovezile materiale precizate în cele mai multe dintre siturile arheologice cunoscute acum, se completează cu surse ce converg spre aceeași concluzie în lumina căreia prezența și rolul etniei române se manifestă în plenitudinea componentelor sale. Dar în sec. VII-XIV oamenii erau departe de accepțiunea noțiunii de etnie, concept luat în considerare în Europa abia în secolul al XVIII-lea³⁸. Chiar și izvoarele bizantine deși semnalează existența unor neamuri la Dunărea de Jos nu sunt prea darnice, ba uneori sunt confuze privind denumirea acestora. Se cunoaște că victoria de la Dorostolon a împăratului Ioan Tzimiskes, în 971, a marcat revenirea bizantinilor la Dunărea de Jos. De la început s-a manifestat grija de consolidare a autorității imperiale prin construirea de noi cetăți³⁹, refacerea celor anterioare⁴⁰, reluarea lucrărilor de fortificare a văii Carasu⁴¹. Întreaga societate dobrogeană a fost grupată în Thema Paristrion cu sediul la Dorostolon. Izvoarele arheologice reflectă o etapă de prosperitate afirmată printre altele și de prezența a numeroase goroduri, de unde și numele unității administrative, „a orașelor de la Istros”. În situația eparhiilor bizantine lăsată de Constantin Porfirogenetul se

arată că Scythia avea 15 orașe cu mult peste cifra consemnată în dreptul eparhiei Rodope, 7 orașe, sau Pannonia cu 2 orașe, Dardania - 3 orașe etc.⁴². Existența în Dobrogea a numeroase sate și orașe se degajă și din însemnările Toparchului Grec⁴³. Nu putem face o estimare a procentului ce revenea populației urbane și celei de la sate. Numărul însemnat de orașe sugerează și o puternică densitate rurală alcătuită din colectivități autohtone românești așa cum le prezintă cultura materială. Orașele în mod sigur aveau o alcătuire etnică mai variată: greci, italieni, armeni, turcici, bulgari și cum s-a afirmat mai sus români. Situația este comună orașelor și în deosebi orașelor porturi de atunci, fapt dovedit și la Moncastro, Kilia, Caffa ș.a. Dacă ținem seama că târziu, în Transilvania orașenii reprezentau 4,59% din populația Principatului⁴⁴, nu putem admite o pondere mai mare în Dobrogea pentru populația urbană. Mihail Attaliates descriind evenimente din anii 1072-1073 consemnează că „începuse să cârtească și populația pe jumătate barbară (mixobarbară) care locuia la Istru, căci sunt așezate pe malul acestui fluviu multe și mari orașe, care au adunată într-însele o populație de toate limbile și care întrețin nu puțină oaste”⁴⁵. Urmează nararea răscoalei orașelor istriene, avându-l alături pe trimisul katepan de Dristra, Nestor, răzvrătit și el împotriva împăratului Mihail VII Ducas Parapinakes (1071-1078). Cărturarul constantinopolitan dă cea mai directă informare privind structura compozită a lumii urbane de la Dunăre la sfârșitul sec. al XI-lea. Este de fapt singurul izvor acceptat de toate școlile istoriografice privind Dunărea de Jos în timp ce aluzia la „marea mulțime de vlahi” înrolată de Leon Vatatzes în 1166 este purtată în diferite zone ale Balcanilor inclusiv în Dobrogea⁴⁶. Iese din câmpul subiectului de față fapta cărăușilor vlahi de la Prespa⁴⁷, ca și referirea Anei Comnena la un oarecare Pudilă, fruntaș al vlahilor⁴⁸, evenimentele petrecându-se clar în Balcani.

Două categorii de izvoare completează informația privind societatea dobrogeană în sec.X-XI. Ele sunt sigiliile și monedele prin prezența cărora se descifrează bogata ramificație a legăturilor întreținute de oamenii acestor locuri și potențialul economic al zonei. Putem afirma cu temei că pământul dintre Dunăre și Mare se prezintă ca cel mai bogat trezorer din spațiul românesc în privința bogăției și varietății izvoarelor sigilografice și numismatice. Unele dintre aceste sigilii poartă numele unor împărați: Justinian I (527-565)⁴⁹, Constantin IV (668-685)⁵⁰, Alexie Comnenul (1081-1118)⁵¹, altele provin de la demnitari de frunte așa cum fusese Demetrios Katakalon Catepan de Paradunavon⁵², Nicetas Eugenianos și Ioan Vatatzes, Leon „magistru și duce al Asiei”, Theodor „primicer și strateg de Dristra”, „Stavrakios spătar și strateg al Tesalonicului” ș.a.⁵³. În ceea ce privește circulația monetară ea se concretizează atât în prezența unor piese individuale cât și în tezaure. Cantitățile, varietatea și valoarea lor sunt impresionante. De la Ioan Tzimiskes, ca să ne referim numai la revenirea bizantinilor la Dunărea de Jos și până la Alexie III Anghelos, deci începutul secolului al XIII-lea, a circulat o bogăție de monede emise de Imperiu, cărora li s-au alăturat piese bătute de țarii bulgari, de tătari, de voievozii Țărilor Române și produsele bănăriilor dobrogene⁵⁴. Numai o societate stabilă cu ample valențe economice putea menține o atare circulație monetară. Apare pe deplin justificată multitudinea de podoabe, piese de cult, vase acoperite cu smalt aduse și apoi executate pe loc, care se constituie în cuprinzătoare inventare arheologice ce provin de la locuitorii autohtoni ai acestui vechi pământ românesc angajați în amplele legături economice în Pont și Balcani. Matricea fundamentală, care pornește din substratul geto-roman este civilizația românească. Acestea i se alătură componente complementare, unele vremelnice, altele de mai lungă durată. Dăinuirea pentru istorie va fi trăsătura de bază a societății autohtone românești.

- 1 C.Rădulescu-Motru, *Profetismul în cultura noastră națională*, în *Noua Revistă Română*, București, 1909, vol.VI, nr.15, p.227.
- 2 K.Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei. Secolele IV-XIII*, București, 1958, p.57.
- 3 Makkai Laszlo, Mocsai Andras, *Istoria Transilvaniei*, Budapesta, 1986 (traducere în limba română); Ivan Dujcev, Velizar Velkov, Iano Mitev, Lubomir Panayotov, *Histoire de la Bulgarie des origines à nos jours*, Ed.Horvath, 1977; Dobrudza, Etudes ethno-culturelles, Sofia, 1987.
- 4 Radu Vulpe, *Les roumains et la Mer*, în *Pontica*, X, 1977, p.25. Mihai Irimia, *Date noi privind așezările getice din Dobrogea în a doua epocă a fierului*, *Pontica*, XIII, 1980, p.66-118. Sunt luate în discuție 66 localități dobrogene în care s-au precizat măturii getice până la acea dată.
- 5 Al.Husar, *Ideea Europeană*, Chișinău, 1993, p.56.
- 6 C.Scorpan, *Aspecte ale continuității și romanizării băștinașilor din Dobrogea în lumina recentelor cercetări*, *Pontica*, III, 1970, p.139-187; Adrian Rădulescu, *Les Roumains au Bas Danube durant les VIIe-XIIe siècles*, RRH, 1981, p.629-636; Radu Florescu, *Urbanizarea Dobrogei romane*, *Pontica*, XXIII, 1990, p.97-128.
- 7 Constantin C.Giurescu, *Românii în mileniul migrațiilor. Contribuții asupra unor aspecte*. Discurs rostit la 15 februarie 1957 în ședința solemnă a Academiei Române, p.9-11; Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, București, 1971, III; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, 1979, p.79-185.
- 8 A.Rădulescu, C.Scorpan, Gh.Papuc, *Recente cercetări arheologice la Tomis (1971-1972)*, *Pontica*, VI, 1973, p.333-350; Adrian Rădulescu, *Recherches archéologiques recentes dans le périmètre de la cité de Tomis. Etudes byzantines et post-byzantines*, II, București, 1991, p.23-45.
- 9 Mihai Sâmpetru, *Tropaeum Traiani. II. Monumentele romane*, București, 1984.
- 10 Radu Vulpe, Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, *Românii la Dunărea de Jos*, București, 1968.
- 11 Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, în *Dobroudja*, Bucarest, 1938, p.386. Ulterior eruditul istoric și-a nuanțat și chiar și-a modificat conșluziile.
- 12 Dimităr Anghelov, *Introduction*, în *Dobrudza. Etudes ethno-culturelles*, Sofia, 1987, p.7.
- 13 Ibidem.
- 14 Constantin C.Giurescu, Dinu C.Giurescu, *Istoria Românilor*, București, 1974, p.137.
- 15 Victor Papacostea, *La Peninsule Balcanique et la probleme des études comparées*, în *Balcania*, VI, București, 1943. Idem, *Civilizația românească și civilizația balcanică*, în *Studii Istorice*, Ed.Cornelia Papacostea-Danielopolu, București, 1983, p.348.
- 16 Ștefan Olteanu, *Structuri teritoriale politice românești în spațiul carpato-danubiano-pontic în secolele VIII-XI*, *Revista de Istorie*, tom.32, 1975, 2.
- 17 Margareta Constantiniu și Panait I.Panait, *Cercetarea feudalului timpuriu pe teritoriul orașului București*, în *Materiale de Istorie și Muzeografie*, III, București, p.7.
- 18 Gabriel Custurea, *Schimburi economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VIII-XI*, în *Pontica*, XXIV, 1991, p.383.
- 19 *Din istoria Dobrogei*, III, p.70.
- 20 P.P.Panaiteșcu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, p.205.
- 21 Constantin C.Giurescu, *Românii în mileniul migrațiilor*, p.11-14. Academicianul își intitulează acest paragraf „Nu retragerea la munte, ci retragerea la pădure”.
- 22 A.Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, 1992, p.256.
- 23 Mihai Sâmpetru, *La region du Bas-Danube au Xe siècle de notre ère*, *Dacia*, NS, tom.XVIII, 1974, p.250-251; Silvia Baraschi, *Despre civilizația urbană din Dobrogea în secolele XI-XIV*, *SCIIVA*, 3-4, 1991, p.133.
- 24 Radu Florescu, *Limesul bizantin în vremea dinastiilor isauriană și macedoneană*, *Pontica*, XIX, 1986.
- 25 Gh.Ștefan, I.Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogetia*, București, 1967, I, p.375.
- 26 N.A.Oikonomides, *Recherches sur l'histoire du Bas Danube aux Xe-XIe siècles: La Mésopotamie de l'Occident, în RESEE*, tom.III, 1965, 1-2, p.63.
- 27 Ion Donat, *Așezări omenești din Țara Românească în secolele XIV-XVI*, în *Studii*, an IX, 1956, 6, Harta.
- 28 Panait I.Panait, *Vechimea satelor de pe Borcea*, *Pontica*, IV, 1971, p.380.
- 29 Petre Diaconu, *Câteva considerații pe marginea unor toponime din dreapta Dunării de Jos (zona Ostrov-Cochirleni)*, *Pontica*, X, 1977, p.59-63.
- 30 O hotarnică din 1691 a moșiei Jegălia - jud.Călărași, făcută pe baza unor hrisoave mai vechi menționează „movila Mârlenilor”, „satul Mârleanu din Turchia”, satul Pârjoia „ce cade în dreptul răzoruului Dichiseni”, *Arh.Stat.*, București, Ref.1864/ 1095/ 1371, f.5-5v, f.6.
- 31 *Documenta Romaniae Historica*, București, 1965, XXI, p.167-168.

- 32 Petre Diaconu, *Quelques problèmes de la période comprise entre le VIIe siècle et la commencement du Xe (Dobroudja)*, Dacia, NS, tom.XVIII, 1974, p.292. Eugenia Zaharia, *Principalele etape...*, în *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, Buzău, 1983, I, p.26.
- 33 A.Rădulescu, *Un document proto-roumain à Capidava*, în Dacia, NS, XIV, 1970, p.317.
- 34 Constantin C.Giurescu, *Dobrogea vechi pământ românesc*, București, 1939, p.6; Idem, *Știri despre populația românească din Dobrogea în hărți medievale și moderne*, Constanța, 1968, p.49.
- 35 Michel Balard, *Notes sur les Ports du Bas Danube au XIVe siècle*, în *Südost-Forschungen*, München, 1979, tom.XXXVIII, p.11.
- 36 Idem, *Gènes et l'autre-Mer*, II, Actes de Kilia, Paris, 1980, p.135.
- 37 Idem, *op.cit.*, *Südost-Forschungen*, p.12.
- 38 Janos Barta, *Recepționarea modului de viață occidental în cercurile marii aristocrații ungare din veacul XVIII*, în *Anuarul Institutului de Istorie*, Cluj-Napoca, XXXII, 1993, p.49.
- 39 Acum s-au pus bazele puternicei cetăți de la Păcuiul lui Soare, ale cetății de la Nufăru, ale celei de la Dervent ș.a.
- 40 Este cazul cetăților: Dinogetia, Carsium, Capidava ș.a. Vezi și Silvia Baraschi, *Despre civilizația urbană din Dobrogea în secolele XI-XIV*, SCIVA, tom.42, 1991, 3-4, p.139.
- 41 Petre Diaconu, *Câteva considerații în legătură cu valorile din Dobrogea*, Pontica, V, 1972, p.37; Idem, în Dacia, NS, tom.XVIII, 1974, p.292.
- 42 *Fontes Historiae Daco-Romanae*, București, 1970, II, p.671.
- 43 Ștefan Ștefănescu, *Les premieres formations étatiques sur le territoire de la Roumanie*, Dacoromania, Freiburg-München, 1973, I, p.104-113.
- 44 Ștefan Pascu, *Demografie istorică*, în *Populație și Societate*, Cluj, 1972, p.74.
- 45 *Fontes*, III, p.239.
- 46 Gh.Ștefan și col., *Dinogetia*, p.381. Constantin Daicoviciu, „Romanitatea scitică” de la Dunărea de Jos, în *Acta Musei Napocensis*, VIII, 1971, p.94.
- 47 *Fontes*, III, p.145.
- 48 Idem, p.113.
- 49 I.Barnea, *Sigilii bizantine de la Durostorum-Dorostolon*, Pontica, XV, 1982, p.203.
- 50 Ibidem.
- 51 Petre Diaconu, *Un sigiliu de plumb al lui Alexis I Comnenul descoperit la Păcuiul lui Soare*, SCN, București, 1968, IV, p.249-251.
- 52 Idem, *Contribution à la connaissance de l'histoire de la Dobroudja en base de quelques sceaux*, în Dacia, NS, XXXVI, 1992, p.179-185.
- 53 A se consulta rubrica prof.dr.Ion Barnea, *Sigilii bizantine inedite din Dobrogea*, publicată în Pontica, XV, XVI, XVII, XXIII ș.a.
- 54 Menționăm câteva din prestigioasele studii elaborate de specialiștii noștri: Gh.Poenaru-Bordea, Radu Ocheseanu, în SCIVA, XXXI, 1983, 3; Ernest Oberlender-Târnoveanu, în Dacia, NS, XXIII, 1979; B.Mitrea, Pontica, XVI, 1983; Octavian Iliescu, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, VI-VII, 1988-1989; Petre Diaconu, *Monede rare descoperite la Păcuiul lui Soare*, jud.Constanța, în BSNR, anii LXXVII-LXXIX (1983-1985, n.131-133), București, 1987, p.433-436; G.Custurea, Tudor Papasima, Pontica, XXV, 1992; Gh.Mănucu-Adameșteanu, în *Materiale*, XVII/ 2, 1993, ș.a.

BADEA CÂRȚAN LA REVISTA „OVIDIU”

Despre Badea Cârțan, păstorul transilvan ce cutreiera lumea cu desăgii de cărți spre a raspândi istorie și cultură românească, s-au scris câteva volume și numeroase articole în presa vremii. Publicațiile au consemnat și declara ziaristilor curioși, că „aceea-
frământată de sînge roman și a se îmbarca spre neamului îl va căuta pe Petru semna cu pseudonimul simțirii de baștină. Aceasta, era încercat de dorința de din Pind, la ei acasă.

Stă măturie în acest de recomandare către scrisoare semnată de Petru „Gheorghe Cârțan - în „Ovidiu”, nr.3, din

Se pare, însă, că acest ce au scris mergând pe urmele

De aceea, considerăm că, aduce un interesant aspect lume a peste 100.000 de cărți românești, care a pătimit.

Și dincolo de aspectul informațional, regăsirea documentului ni se pare interesantă prin ceea ce înseamnă întâlnirile improbabile ale hazardului și ale necesității din care, în timp, se conturează istoria.

Un român din Transilvania neunită încă, venind în Dobrogea abia alipită la patria mamă, spre a ajuta înfrățirea românească, peste fluviul despărțitor.

Aceasta se întâmpla la sfârșitul secolului al XIX-lea. Peste câteva decenii, la început de secol, Cârța Făgărașului, locul său natal, nu va mai fi la graniță, ci în inima României, iar cei din sud, păcurarii pe care-i căuta, vor fi chemați la viața națională, dincoace de Dunăre.

Scrisoarea nu a fost făcută cunoscută, probabil, și pentru faptul că dorința sa nu s-a împlinit, fiind nevoit să pornească pe alte drumuri.

Știm însă, că a stat alături de frații din Macedonia, la Roma, în anul următor, la 12 octombrie 1899, cu prilejul unei mărețe festivități de depunere a unei coroane de bronz la columna Împăratului Traian, întemeietorul Daciei românești.

drumul său spre Constanța, despre care, le i patria lui Ovidiu și Dobrogea e român”. Ajuns la malul mării spre Constantinopol, peregrinul Vulcan, publicistul și poetul ce „Picurarul de la Pind” semn al pentru că păcurarul transilvan a-și cunoaște frații păcurari

sens, o călduroasă scrisoare românii din Macedonia, Vulcan și publicată sub titlul Macedonia”, în revista octombrie 1898.

aspect, nu a fost cunoscut de cei lui Badea Cârțan.

redarea în întregime a scrisorii ar informațional, despre purtătorul prin fără cele care i-au fost confiscate, și pentru

La această sărbătoare a latinității fâlfâiau maiestuos tricolorul și drapelul Societății de Cultură Macedo-Române. Lipsea steagul românilor din Transilvania. În semn de solidaritate, V.A. Urechia va depune coroana împreună cu transilvanul Badea Cârțan, ajuns la ceremonie după 63 de zile de drum.

Ziarele scriau: „Una prova di solidarita latina”.

Restituiri

CĂTRE ROMÂNII DE LA PIND

Primiți pe vestitul cioban român Gheorghe Cârțan cu brațele deschise, care vine în mijlocul vostru din dragoste suflétescă, să ve cunoscă.

El e de fel din comuna Opria-Cârțișóra, comitatul Făgăraș din Transilvania. Ne-a dus faima numelui de român în totă Europa, fără a ne desminți zicétorea: „Sfingele apă nu se face”.

Tóte popórele și-au avut profeții și inspirații lor, iată și noi avem pe al nostru.

Cârțan este profetul néamului séu. În duhul lui sincer și convingător se ascunde ceva supra-omenesc, ceva din darul lui Isus, care te uimește și după ce îți dispăre dinaintea ochilor, căci el nu stă mult timp la un loc, te pune pe gânduri.

Cu costumul lui ciobănesc și încălțat în opinci, cu traista de gât plină cu cărți (istoria lui Maior despre începutul românilor în Dacia e favorita lui), cu vorba și aspirațiunile sale de a-și afirma fala trecutului séu strămoșesc, ciobanul ista n'are un pic de odihnă, veșnic e în călătorie, azi aici, mâine în Focșani, căutând să cerceteze și să afle, ceia-ce milióne de felul lui nu vor fi în stare să cunoscă: istoria trecutului pe degete, asupra căreia s'ar încumeta să întrebe și pe un cap încoronat: „cine a fost mai mare între Traian și Caesar? ori care a fost mai erudit între Cicerone și Catone ante Cartaginesul?” urmărind îndoița țintă: de a descoperi adevérul și a'ți măsura gradul de cunoștințe.

Vorbește veșnic în parabole ca și cum ar fi fost discipolul lui Raby. Finețea spiritului lui îl face să fie un psiholog al firei omenesti, pătrundând cu ușurință în sufletul cui-va dintr'o aruncătură de ochi.

Nu primește mila niménuia, cu toate că, călătoriile sale număróse, întreprinse în anul mântuirii 1896-1898, reclamă o mulțime de cheltuieli.

Înainte de a se imbarca din Constanța pentru Constantinopol, d-nul N.Adamescu proprietar, oferindu'i un ajutor bănesc în fața mai multora, ca să'i prindă bine la drum, Cârțan cu o mândrie legitimă i-a observat:

„No, să trăiți d-nule, mie nu'mi trebuie bani, dacă aveți cărți dați'mi, primesc cu bucurie...”

Am fost martor ocular la această scenă, D-nul Adamescu a trebuit să intre cu el într-o librărie să'i cumpere o istorie să aibă ce citi în timpul călătoriei.

Și totuși Cârțan a călătorit mult. Cu ce mijlóce? acesta e un mister pe care nu'l spune niménuia.

A vizitat Roma pentru ca să vadă cu ochii lui proprii Columna strămoșului séu, Împératul Traian. Căci așa spune Cârțan, că el e de-al lui Traian, pentru care motiv a mers până la Spania, să vadă unde s'a nascut Traian.

La Roma, legenda spune, că 6 zile ar fi stat sub Columna seculară, contemplând'o în extaz până ce au prins de veste nobilii senatori ca Marchizul Pandolfi, care a găzduit pe Cârțan, iar comandorul Barcelli, ministrul Regelui, și comandorul Giantura, succesorul lui Barcelli la instrucțiunea publică, i-au oferit mai multe cărți și reproducerea Columnei lui

Traian.

Profesorul Maineri, cavalerul Amaule și Altily, poeta Bertini, i-au oferit cărți și fotografiile lor în semn de iubire.

A vizitat parlamentul și senatul italian, unde i s'a făcut o primire frumoasă, mai însemnată de cum s'ar face unui ambasador special al unei națiuni.

Pretutindeni pe unde se duce, la Columnă, la Forul roman, la Vatican, el spune tuturor: în avântul inspirațiunei: „Cives romanus sum!”

Întrebat de nobilii Italiei, dacă toți Românii sunt așa de deștepți ca el?, Cârțan răspunde: „E hei, Domnilor, eu sunt cel mai prost dintre Români”.

În acele locuri vizitate la 1581 de Petru Cercel, fratele lui Mihai Viteazul, ciobanul Cârțan se întreține cu soldații regelui și cu geandarmii Papei din Vatican, inspirând tuturor sentimente românești.

Cârțan însă, simțind sgomotul ce l'a stârnit prezența sa în Cetatea eternă, a șters-o incognito, fără să-și mai ia ziua bună de la frații Italiani, cari pregăteau manifestații monstre în cinstea lui.

A vizitat Parisul pentru că voia să se convingă de splendorrea metropolei luminei, și Sigmaringhen, lăgănul familiei noastre domnitoare.

În timpul războiului Spano-American din vara trecută, m'am pomenit cu el sosind în Constanța a se îmbarca pentru Constantinopol.

L'am întrebat unde merge și mi-a răspuns că se duce să îmbărbăteze și să consoleze pe frații lui de sânge Spanioli la Santiago de Cuba.

Acéastă țintă însă nu'i succese fiind împiedicat de autoritățile vamale din Constantinopol din cauza neregularității pașaportului.

L'am revădit după o săptămână la întorcere trist și desolat, plângându-se de purtarea funcționarilor vamali.

La plecare mi-a spus că se va repedi în Spania să ducă condoleanțele sale poporului Spaniol.

În timpul morții cancelarului Germaniei, Prințul de Bismark, mi-a spus că se găsea în Colonia din Germania, schimbându'și proiectul de a mai merge în Spania în niște timpuri atât de critice pentru ea.

Acum când vé scriu aceste rânduri, e pe drumul care îl apropie de căminurile vóstre.

Din cele ce v'am scris prin prezenta scrisóre, și din cele ce veți fi citit prin ziare, căci s'a scris mult despre acest extraordinar cioban, în veți cunoște pe deplin cine este și ce caută la voi.

Primiți'l repet cu dragoste, pentru ca să ducă cele mai frumoase amintiri de la frați la frați.

Sunt al D-vóstre consăngean cu toată căldura sufletescă.

P.VULCAN

Constanța 8 Octombrie 1898.

CHIPUL LUI ELPIS

*Privitorule,
admirând acest monument
tu vezi chipul de marmură al lui Elpis
care m-am amestecat de mult cu cei morți.*

*Aceasta îmi era înfățișarea
și ușoară îmi era inima
când ai mei legănau dragostea în ochi
iar eu mă desfătam printre ei.*

*Au păscut însă ploile în sufletul lor
și degete reci
le-au stins candela privirii
iar mie mi-au furat vorbele.*

*Acum, aici unde zac,
în fiecare dimineată marea
îmi lasă la tâmplă dreaptă cântecul ei
și pe nisipul de la picioare
soarele aruncă alune și nuci
pentru vrăbiile care îmi țin de urât.*

*Acesta mi-a fost destinul
iar tu pleacă-ți capul
trecând pe lângă mormântul meu,
oricare ai fi!*

PE TOATE ACESTEA EU, CANDID...

*Mama mea, înlăcrimată,
s-a îngrijit de această stelă
pe care, trecătorule, citește-o,
ca să afli și despre mine puține:*

*Răsfoind albe aripi de păsări,
inocent eram și sprinten
zburdam lângă buzele mării
ca un miel în verdele grâului.*

*Într-o zi însă, dragul meu,
am urmat vocea destinului și,
aruncat în valuri,
am părăsit lumina soarelui.*

*Abia plecat la drum
am ajuns astfel la capătul vieții
la vârsta de 9 ani,
murind din cauză cunoscută
doar tatălui meu vitreg...*

*Pe toate acestea
eu, Candid, le-am pățimit
dar acum dorm aici
și tu iartă-mă că,
ademenindu-te la piatra mea
nu ți-am putut spune mai multe...*

ANA MI-A FOST NUMELE

*Trecătorule,
numără cu pas domol
și treptele acestei istorii:*

*Ana mi-a fost numele
și curat ca roua mi-era sufletul,
dar cu vorbe de ocară m-au întâmpinat zilele
iar noaptea m-a privit cu ochi de vulpe...*

*Așa, amăgită de farmecece lumești,
ispita plăcerii mi-a năpădit inima
și m-am însoțit cu fel de fel de oameni.*

*Floare otrăvită, dragostea mea
îmi secă însă izvorul râsului de pe buze
și curând îmi stinse flacăra vieții.
O, dac-ai vedea, fratele meu,
vălul de-ntuneric ce mi-ai aruncat pe față!*

*Iar tu care ai citit aici
nu ascunde nimic din toate acestea,
ci vestește-le surorii tale
ca să crească în smerenie!*

GROPARUL GAIE

*Cititorule,
acum că nu mai calc pământul moale
îngăduie și mărturia mea:*

*Simbriaș al morții-am fost, dar nu mă pizmui
deoarece mi-am câștigat trudnic pâinea
săpând adânci odăi în cimitir.*

*Am pus capacul peste multe chipuri
dar mut am coborât și trist în gropi
căci tot lăsând coșciugele-am aflat
că drum fără întoarcere e moartea...*

*Cu mâna pe genunchiul cerului îți spun
că dintre toate mai cu spor
furat-am doar mormântul celuia cu dinți de aur
ca să-mi tocmesc din viață bocitoare.*

*Nefiind cine să se gândească
la mine, Gaie groparul,
așează, tu strădinule, un gând de iertăciune.*

Sănătate bună!

VANGHELE APUCATUL

*Viață lină după voia inimii
și multă sănătate,
trecătorule!*

*Nenorocul își rostogoli ghemul spre mine
și mă sluți când scoica lunii
Îmi vărsă pe cap un cazan de foc
și o perdea de nori îmi căzu peste minte...*

*Neștiind aceasta, gura lumii
a zis că sunt strâmtorat din naștere
și în lungul șir al anilor
am cules numai râsul ei.*

Puțini mi-au acoperit trupul cu mila.

*Rămas ca o buleandră veche
și nesperând alt cântec de la viață
am alergat și grabnic
mi-am săpat casă în malul mării...*

*Cu totul am trăit 30 de ani.
Acestea au fost zilele mele
dar ferește-te să gândești
că Vanghele apucatul a fost nefericit!*

MORMINTE PICTATE DIN DACIA PONTICĂ

Importanța și rolul Dobrogei în contextul istorico-arheologic al României sunt deja cunoscute, fiind deseori subliniate și pertinent argumentate atât în lucrările de strictă specialitate, cât și în cele având caracter de sinteză. Cercetările arheologice cele mai recente vin să întregesc unele aspecte istorice cunoscute ale Dobrogei sau să contureze altele noi. Creuzet al unor sinteze etnoculturale, teritoriul dintre Dunăre și Mare ne oferă importante monumente arheologice dintre care, deocamdată, ne vom referi la Mormintele pictate de la Constanța și Axiopolis (Cernavodă).

În februarie 1988 s-a descoperit, în aria uneia din necropolele anticului Tomis un mormânt de o valoare cu totul ieșită din comun. Este vorba de o cameră funerară cu dromos. Mormântul cavou are planul dreptunghiular (dimensiuni interioare: 2,80 m x 2,30 m x 2,05 m) și este prevăzut cu un mic culoar de acces (dromos). Ceea ce conferă acestui lăcaș sepulcral o valoare cu totul deosebită este realizarea artistică a interiorului. Peste tencuiala care acoperă în totalitate materialul de construcție a fost pictată, în tehnica „a secco”, o amplă suită de reprezentări antropomorfe, zoomorfe și fitomorfe. Precizăm de la început că întregul monument a fost pictat urmărindu-se o compartimentare specifică (arcade, pereți, boltă).

Pe toți pereții complexului funerar sunt reprezentate mai multe chenare rectangulare simple. Trecerea de la pereți la boltă este marcată de o bandă continuă cu ove. Pe peretele de sud, deasupra intrării în cavou este pictată, în manieră naturistă, într-o cromatică vie, o scenă cu patru porumbei, cu un decor vegetal, care beau apă dintr-o cupă. Peretele vestic comportă la rândul său o bogată decorație zoomorfă și fitomorfă, constând din două scene în care sunt pictate, în aceeași manieră, patru potârnichi, dintre care două se adapă din același tip de cupă, iar celelalte ciugulesc în preajmă, și un iepure care mănâncă struguri dintr-un coș răsturnat. Observăm atenția și știința cu care pictorul antic a reușit să redea accentele de lumină, reflexele și umbrele purtate.

Pe latura de nord a cavoului, într-o generoasă arcadă oferită de construcție este înfățișată o masă rituală, la care sunt prezente, în poziții specifice, șapte personaje masculine: cinci pe **cline** (patul roman caracteristic), unul în stânga imaginii, lângă masa rotundă, iar celălalt în partea opusă. Cele două personaje în picidare țin în mâini vase rituale. Încercări de individualizare portretistică și perspectivă în racursi i se adaugă, pentru caracterizare, vestimentația tipic romană. În plan secund se profilează siluetele stilizate ale unor arbori, sugerând desfășurarea ceremoniei în exterior. Întreaga scenă se înscrie pe un fond luminos, formele fiind demarcate prin contururi puternice, iar diferențierea de substanță se realizează prin valori tonale calde.

Peretele estic, foarte bine conservat, ca de altfel întregul ansamblu, înfățișează doi păuni afrontați care ciugulesc dintr-un coș cu fructe. Vegetația este sugerată prin câteva plante și arbori. Reflexele și efectele luministice sunt redată cu măiestrie și acuratețe, cu o vervă picturală

care le conferă un caracter modern, de o substantialitate și forță vizuală remarcabile.

Bolta întregului edificiu are o decorație fitomorfă continuă, arabescul vrejurilor delimitând câmpuri în interiorul cărora sunt înscrise alte plante stilizate.

Culorile utilizate mai frecvent sunt roșul și negrul, precum și galbenul, albastrul, verdele și albul.

În interiorul cavoului, aflat sub nivelul actual al solului, au fost depuse în sicrie de lemn corpurile a patru defuncți în poziție întinsă, orientate cu capul la vest și mâinile întinse pe lângă corp, după ritualul specific epocii. La acestea se adaugă un schelet în poziție adunată, descoperit în stânga intrării și altul, de copil, depus într-o amforă spartă, în dreapta. Menționăm că înhumările au fost făcute succesiv. Inventarul funerar se compune din obiecte personale cu care unul din defuncți (mai exact defuncta) a fost înmormântată și anume: un philacterium, mai multe mărgelile poliedrice fațetate, două brățări de bronz din sârme răsucite. În sicriu a mai fost găsit un unguentarium fusiform cu bulb la mijloc. La celelalte schelete nu au fost găsite obiecte de inventar. Întregul inventar ne oferă importante repere cronologice pentru datarea întregului monument funerar. Toate obiectele de inventar din cavoul tomitan își găsesc analogii, până la identitate, în necropolele Scythiei Minor. Astfel, exemplare asemănătoare cu unguentarium-ul nostru au fost semnalate în necropla creștină de la Callatis¹, datându-se la mijlocul și a doua jumătate a sec. al IV-lea, precum și în necropola similară a Tomisului², unde un unguentarium identic a fost găsit în asociere cu o fibulă de tipul „zwiebelknopffibel” care se datează aproximativ între anii 340-380 p. Chr. Brățările își găsesc perfecte corespondențe la exemplare documentate tot în necropole dobrogene, cum sunt cele de la Histria³ și Noviodunum⁴.

La Callatis astfel de brățări se plasează cronologic în al doilea și al treilea sfert al sec. al IV-lea p. Chr. Tot în acest veac se datează și mărgelile poliedrice fațetate, cu analogii identice în necropola callatiană⁵. În concluzie, cavoul tomitan poate fi încadrat cronologic pe tot parcursul sec. al IV-lea și primele decenii ale secolului următor. În această lungă perioadă au avut loc construirea camerei funerare și înmormântările succesive.

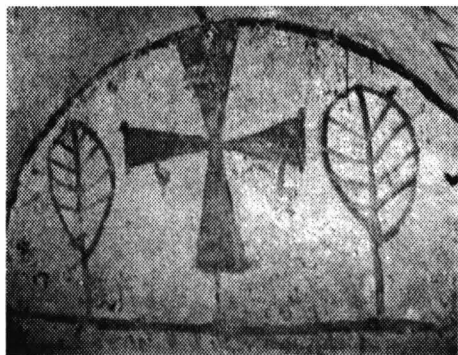
Tipologia Cavoului. Astfel de lăcașuri sepulcrale, construite din piatră de calcar și cărămizi își au originea în mormintele de tip hypogeic care apar în Dobrogea încă în perioada elenistică⁶, sunt întâlnite în plină epocă romană și se perpetuează până în perioada romano-bizantină așa cum o dovedesc cavourile de la Callatis⁷, Hârșova⁸, Durostorum (Siliștră)⁹ și Ossenovo¹⁰. Cel mai târziu mormânt de acest tip îl reprezintă cavoul creștin de la Axiopolis (Cernavodă)¹¹ care se datează la sfârșitul sec. al VI-lea și primele decenii ale secolului următor.

Exemplare grăitoare ale continuității noastre, aceste cavouri nu puteau fi construite decât de populația sedentară romană prezentă în veacurile IV-VII pe teritoriul dintre Dunăre și Mare.

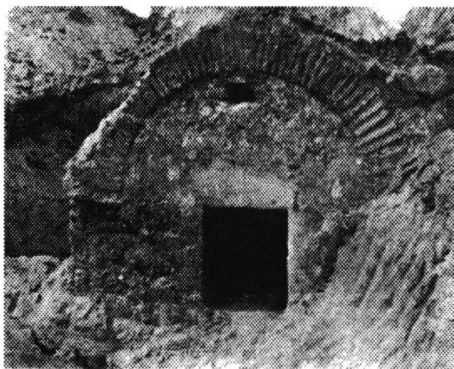
Concluzii preliminare. Pictura întregului mormânt pledează și ea pentru o încadrare a cavoului în sec. IV p. Chr. Vasele (probabil de argint) pe care le țin în mâini cele două personaje în picioare, precum și platoul cu decor perlat pe margini de pe masă își găsesc bune analogii la exemplare similare din tezaurul de la Pietroasa¹², iar patera și cana trilobată (oenochoe) din mâinile personajului din dreapta imaginii sunt foarte asemănătoare cu cele pe care le ține în mână personajul pictat din cavoul de la Siliștră, datat în epoca lui Teodosius¹³.

Întreaga pictură comportă scene cu profunde semnificații simbolice și rituale, iar maniera picturală aparține așa-zisului „stil frumos”¹⁴ din deceniul al V-lea al veacului al IV-lea p. Chr., caracterizat prin întoarcerea temporală la subiecte păgâne și la naturalismul antichității greco-romane.

Motivul floral, arborii și păsările pot fi lesne interpretate ca o evocare a Paradisului. O

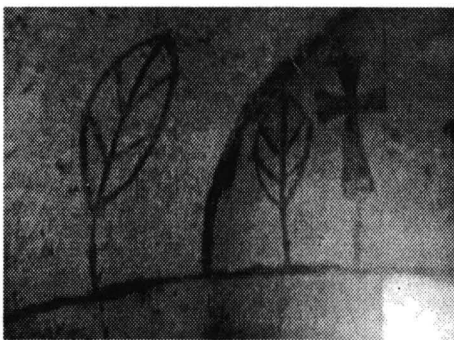
Peretele vestic al cavoului de la Cernavodă

Mormântul - cavou de la Axiopolis (Cernavodă)

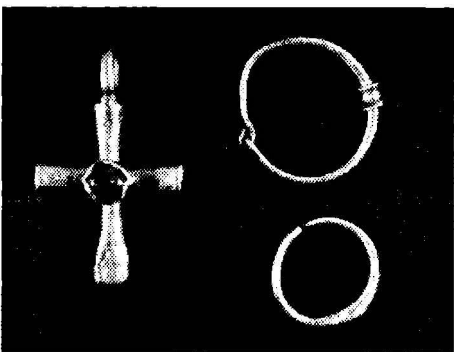
Placa de cancelli care bloca intrarea în cavou

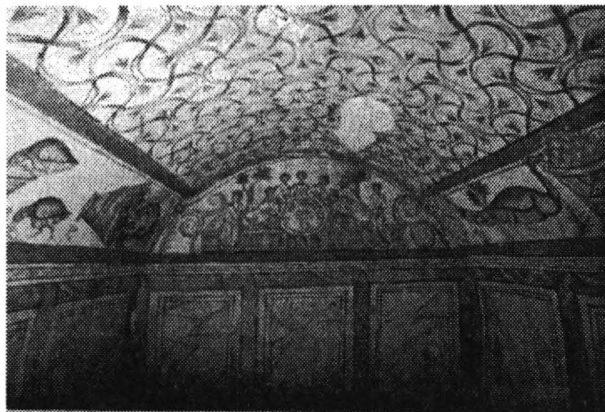
Colțul de N-E. Cavoul de la Axiopolis

Colțul de S-E. Cavoul de la Axiopolis

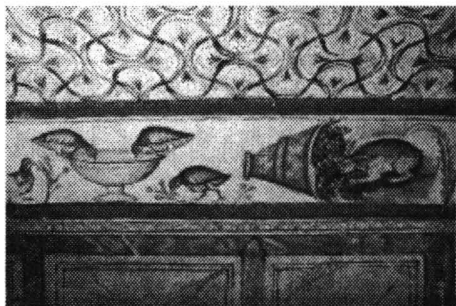
Inventar funerar. Cavoul de la Axiopolis

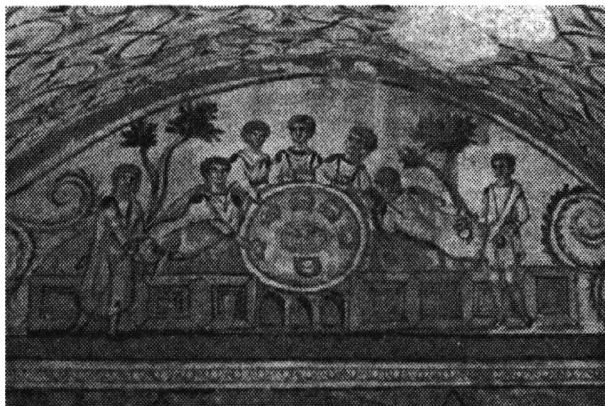
Cavoul - Hypogeu cu pictură de la Tomis.
(sec. IV p. Chr. - peretele de vest, de nord,
de est)

Cavoul - Hypogeu cu pictură de la Tomis.
(sec. IV p. Chr. - peretele de sud)

Cavoul - Hypogeu. Bolta și peretele de vest.
(sec. IV p. Chr)

Cavoul - Hypogeu cu pictură de la Tomis.
(sec. IV p. Chr. - peretele de nord cu
reprezentarea bandictului funerar)

scenă similară este redată pe un platou de argint găsit la Cesena și comportând aproximativ aceeași datare.¹⁵ Ne aflăm, credem, în fața unei mese rituale celeste, într-un loc de perfectă beatitudine în care actul ritual al spălării mâinilor este evident.

Acest ritual este subliniat printr-o simbolistică adecvată, constând din ținerea obiectelor specifice în mâini de către cele două personaje aflate în picioare. Toată pictura ne situează nu numai la cumpăna a două perioade distincte, romană și romano-bizantină, dar și la hotarul dintre crepusculul păgânismului și zorii noii religii monoteiste.

Pot fi însă decelate din întreaga pictură semnificații și conotații proprii fiecărei lumi în parte, dar paternitatea acestora poate fi revendicată în egală măsură de cele două religii.

Totuși nu lipsesc cu desăvârșire elemente care ne-ar putea determina să atribuim cavoului caracter creștin: orientarea V-E, creștinească, a scheletelor din interior și inexistența ofrandei funerare. Toate obiectele găsite (două brățări din bronz în torsadă, un filacterium din argint, câteva mărgelile) nu reprezintă decât obiecte de port, pe care defuncții le-au folosit în timpul vieții. Că cei înmormântați, orientați V-E erau creștini, nu încapă nici o îndoială, iar în cazul acesta, filacterium-ul căpătând înțelesuri creștine, cu atât mai mult cu cât Sf. Chrysostomos ne informează că doamnele de la Constantinopol purtau în mod obișnuit în sec. IV p.Chr. Evanghelia în cutiute, în dreptul inimii¹⁶. În fine, atmosfera de „refrigerium” este evidentă, fiind subliniată simbolic prin ținerea paharelor în mâini de către doi dintre defuncți, în scopul potolirii setei sacre. Apoi, întreaga scenă poate fi și o aluzie la Euharistie, la așa-zisa „fractio panis”, cele șase coșulețe putând conține pâine, iar platoul de pe masă, pește¹⁸. Scene similare ne sunt documentate în catacombele cu caracter creștin de la Roma: Priscilla, San Calisto, dar mai ales SS. Pietro Marcellino, unde scena ospățului funerar din cubiculum 78 (peretele din fund) este cea mai asemănătoare cu cea tomitană¹⁹.

Tot de simbolistica de dincolo de mormânt poate fi legată și imaginea cu porumbeile de pe peretele de sud, precum și cea cu potârnichele de pe peretele vestic. O scenă foarte asemănătoare o întâlnim pe mozaicul mausoleului Gallei Placida de la Ravenna²⁰.

Nici scena cu păsuni ațintite care ciugulesc fructe (rodii) dintr-un coș nu poate fi străină de o anume simbolistică, aceste păsări fiind simbolul învierii și al imortalității omului. Scene asemănătoare întâlnim atât pe pereții cavoului descoperit la Silistra, cât și în cubiculum-ul de pe via Dino Campagni (Roma)²¹.

Aflat la frontiera dintre perioadele romană și romano-bizantină, monumentul ni se înfățișează ca o imagine remarcabilă a prosperității economice și a rafinamentului artistic și spiritual la care s-a ridicat populația romană a Dobrogei antice. Asemenea lăcașuri sepulcrale, așa cum arătam, apar cu o frecvență destul de mare în teritoriul danubiano-pontic, evidențiind disponibilitățile materiale ale populației locale.

Dacă mormântul pictat de la Tomis se încadrează perioadei de tranziție, cel de la Axiopolis - despre care va fi vorba mai jos - se include fără nici un fel de dubii perioadei și culturii creștine.

Construcția funerară creștină de la Axiopolis constă dintr-o singură cameră funerară, de formă rectangulară, cu axul lung pe direcția E-V, având următoarele dimensiuni exterioare: L = 4,07 m, I = 2,60 m, î = 2,30 m. Accesul în camera funerară se face direct printr-o deschizătură aflată în partea de est, având înălțimea de 0,97 m și lățimea de 0,73 m.

Tot ca elemente constructive menționăm că pe una din laturile lungi, dinspre nord, se află două nișe având dimensiunile de 0,25 X 0,20 m. Ele se află la o înălțime de 1,001 m de la nivelul de zăcere și la o distanță de 1,50 m una de alta. Pe peretele interior, dinspre est, deasupra intrării, se află un suport triunghiular care servea, probabil, la păstrarea unui opaiț.

Ca material de construcție a fost folosită piatra de calcar²², nefasonată, iar ca liant -

mortarul (varul hidraulic).

Peretii exteriori nefiind fasonați se aflau în contact direct cu pământul viu, iar bolta era construită în întregime din cărămizi. Podeaua camerei funerare este construită din pământ viu, bine tasat, iar întregul interior este bine lutuit cu un amestec de pământ galben și paie peste care a fost aplicată pictura cu vopsea roșie, în tehnica temperei. Pictura constă dintr-o alternanță de cruci și pomi de diferite mărimi. Astfel pe peretele de vest este redată o cruce bizantină cu hastele lățite, încadrată de doi pomi, câte unul în fiecare parte; pe peretele de sud sunt redată în mod schematic trei pomi, aceeași pictură repetându-se pe peretele de nord. Pe peretele dinspre est, în interior, în stânga și în dreapta intrării sunt pictate câte o cruce cu hastele lățite și câte un pom. Jos, la bază, în dreapta intrării, este redată încă o cruce simplă. La intrarea în cavou, în exterior, se află pictate, tot cu roșu, două litere: O și Y, o cruce cu hastele lățite (ștearsă în cea mai mare parte) și un pom, de asemenea, slab reprezentat. La intrare, imediat în dreapta, revine același motiv al pomului încadrat într-un chenar de culoare roșie, iar în stânga o altă cruce, circumscrisă tot unui chenar dreptunghiular. Deasupra intrării se află pictată forma literei teta (Θ), aceasta fiind abrevierea de la Θ [εϋ]. Asemenea monograme întâlnim frecvent pe inscripții sau alte obiecte diverse de epocă romano-bizantină²³. Intrarea în cavou era blocată de o placă de cancelli, din calcar, având înălțimea de 1,41 m, lățimea de 0,96 m și grosimea de 0,12 m. Pe una din fețe era sculptată o cruce încadrată într-un chenar lat, având ca decor frunze de acant sculptate. Tipul de cruce de pe placă este bine cunoscut pentru secolul al VI-lea, fiind prezent și pe alte monumente de artă creștină în Scythia Minor²⁴. Pe aceeași parte a plăcii au fost executate, prin zgâriere, diverse linii fără nici o semnificație, un șir de triunghiuri, precum și un brad reprezentând motivul schematic al pomului vieții²⁵. Aceste sgrăfitări sunt însă ulterioare. Pe spatele plăcii se poate observa încă o cruce, dăltuită cu lovituri mărunte.

După înlăturarea plăcii care bloca intrarea în cavou, în interior au fost observate cinci schelete orientate E-V, privirea la răsărit, dintre care, se pare, două de bărbați, două de femei și unul de copil. S-a putut observa la două dintre schelete, cele dinspre latura sudică, poziția pe piept a mâinilor, celelalte schelete erau așezate în poziție întinsă pe spate, fără a putea preciza poziția mâinilor în raport cu corpul. Cele cinci schelete sunt o dovadă că lăcașul funerar reprezenta un cavou de familie, iar înmormântările s-au făcut succesiv, fără să putem preciza intervalul de timp între înmormântări.

Inventoryul funerar se reduce aproape în exclusivitate - cu excepția unor fragmente provenite de la o casetă din lemn și a unui cuțit - la obiecte strict personale. Dintre aceste obiecte amintim: o cruciuliță din aur (2,6 cm x 2,2 cm; greutatea = 4,17gr.) cu o montură circulară în care este încrustată o piatră semiprețioasă, doi cercei din aur, o cataramă și o verighetă din bronz.

Încadrarea cronologică. Lipsa monedelor ne determină să apelăm, pentru încadrarea cronologică a întregului monument creștin, atât la inventoryul funerar, cât și la maniera de execuție a picturii de pe peretii interiori ai cavoului. Întreaga pictură trădează o manieră de execuție târzie, caracteristică veacului al VI-lea, ca și crucile bizantine, tipice pentru această perioadă de timp. Același lucru se poate spune și despre pomii pictați pe peretii interiori ai cavoului, redați într-o manieră schematică și înfățișând, fără îndoială, PARADISUL. Pentru datarea mai sus amintită pledează și cruciulița de aur. O datare mai largă ne este oferită însă de catarama din bronz care indică sec. VI-VII. Un argument de datare mai restrânsă a monumentului creștin - la sfârșitul secolului VI p.Chr. - îl reprezintă placa de cancelli care bloca intrarea în cavou. Este lesne de înțeles că aceasta nu putea fi adusă aici decât în urma unor evenimente tulburi care puteau duce la distrugerea bazilicilor Axiopolisului. Un asemenea eveniment care să afecteze atât de grav Axiopolisul și bisericile acestuia poate fi identificat cu

atacul pustiitor al avaro-slavilor din 587 p.Chr. Numai în atari condiții, locuitorii orașului și-au putut permite folosirea plăcii de cancelli ca ușă care să blocheze intrarea în cavou. Avem deci, în această situație, un „terminus post quem” pentru datarea întregului monument creștin. Nu excludem nici posibilitatea ca mormântul cavou să fi fost construit înaintea evenimentului amintit și nici nu putem face vreo precizare pentru intervalul de timp scurs între fiecare înhumare sau când a avut loc ultima.

Concluzionând, întregul complex funerar de la Axiopolis se datează la sfârșitul sec. al VI-lea și începutul sec. al VII-lea.

Scurte considerații istorice. Așadar, Axiopolisul ni se înfățișează nu numai ca un veritabil port la Dunăre sau ca reședință a unor unități militare²⁶, dar și ca important centru religios creștin al Scythiei Minor, fiind întâlnit chiar pe lista episcopatelor provinciei²⁷. Săpăturile arheologice au scos la lumină incontestabile dovezi ale existenței creștinismului la Axiopolis încă de la începutul sec. al IV-lea. Prezența creștinilor la Axiopolis ne este clar documentată de o inscripție descoperită în bazilica extramuros, în fața porții de nord a cetății, cuprinzând numele a trei martiri: Chiril, Chindeas și Dasius (Tasios)²⁸, uciși aici așa cum ne relatează textele Martirologiilor, ca urmare a persecuțiilor lui Dioclețian, dezlănțuite în anii 303-304 p. Chr. Declanșarea acestor persecuții atestă o stare de fapt anterioară acestui secol, adică existența în orașul dunărean a unor creștini încă din secolul al III-lea. O altă inscripție, mai târzie, amintește de gotul Gibastes și fiica acestuia Anthusa²⁹, ceea ce ar putea constitui o dovadă că Axiopolisul să fi depins în vremea aceea din punct de vedere religios de episcopul arian Auxentius³⁰, urmașul lui Ulfilă³¹. În incinta cetății a fost identificată o presupusă bazilică cu baptisteriu care avea și o capelă funerară³². La toate aceste dovezi arheologice cu privire la existența creștinismului la Axiopolis, cavoul de la Cernavodă vine să sporească numărul monumentelor creștine din această parte, generând chiar o serie de concluzii pe care le inserăm în studiul de față. Descoperirea de la Cernavodă relevă continuitatea de locuire a oamenilor în forme noi de viață, care poartă pregnant pecetea creștinismului, venind să infirme exagerările lui Procopius precum că Scythia ar fi fost în această perioadă de timp o țară pustie și părăsită. În realitate, Dobrogea beneficiază în sec. al VI-lea de o reală perioadă de prosperitate, înflorire economică și culturală chiar dacă în acest veac se cunosc invaziile și atacurile barbare ale kutrigurilor, avarilor, bulgarilor și slavilor.

Construcția funerară creștină demonstrează și posibilitățile materiale ale unei părți a populației locale cu bună stare socială, de a-și dura trainice lăcașuri sepulcrale, acestea putând fi - poate alături de altele neidentificate încă - o oglindă fidelă a prosperității orașului, când sunt înregistrate chiar unele refaceri ale cetății în timpul lui Iustinian³³.

O problemă care se cere elucidată este aceea legată de caracterul etnic al celor înhumați. Este în concordanță cu orice logică istorică cum că numai oameni ai locului, autohtoni, își puteau zidi pentru eternitate o asemenea construcție funerară, așa că este **exclus** să avem de a face cu niște migratori în trecere, aceștia, dacă ar fi să ne referim numai la bulgari și slavi, primind „botezul lui Christos” mult mai târziu.

O ultimă concluzie care se impune este și aceea că înhumații din cavoul de la Cernavodă (Axiopolis) nu erau nicidecum niște prozeliti, ci de mult purtători ai religiei creștine, credință care le-a fost transmisă peste veacuri de generațiile anterioare cu care se înrudeau.

În încheiere se impune a releva și faptul că această descoperire reprezintă, până acum, **cel mai târziu monument creștin** descoperit în Scythia Minor, înscriindu-se ca o contribuție la o mai bună cunoaștere a istoriei Dobrogei, orice urmă de natură creștină constituindu-se într-o veritabilă dovadă a continuității noastre pe aceste meleaguri.

1. C. Preda, *Calistis, Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 147, pl. XIII, M 264.
2. V. Lungu, C. Chera, în *Pontica* 15, 1982, p. 189-190, pl. 2,5.
3. H. Nubar, în *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 206, fig. 6,3.
4. I. Barnea, B. Mitrea, în *Materiale*, 5, 1959, p. 470, fig. 10,6.
5. C. Preda, *op. cit.*, p. 56, pl. XXVII.
6. *Idem*, în *Dacia N.S.*, 6, 1962, p. 165, fig. 7.
7. C. Chera, în *Pontica*, 11, 1978, p. 137-143.
8. Inedite, în curs de publicare.
9. Stefca Anghelova, *Silistrenscata grobnița*
10. Al. Minceev, P. Georgiev, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, II, București, 1980, p. 411-423
11. A. Rădulescu, V. Lungu, în *Actes du IIe Congrès International d'archéologie Chrétienne*, vol. III, Città del Vaticano, 1989, p. 2561-1615.
12. Al. Odobescu, *Tezaurul de la Petroasa*, Opere, IV, Ed. Academiei, București, 1976.
13. Stefca Anghelova, *op. cit.*
14. I. Barnea, Oct. Iliescu, *Constantin cel Mare*, București, 1982, p. 88.
15. P.E. Arias, în *Annuario della Scuola Archeologica di Atena e della missioni italiane in Oriente*, vol. 24-26, nuova serie, 8-9, 1946-1948, Roma, 1950, p. 309-344; facem cuvenita mențiune că cercetările nefiind încheiate, toate concluziile noastre comportă un caracter conjunctural, iar interpretările nu sunt altceva decât ipoteze de lucru ce urmează a fi infirmate sau confirmate de intense căutări și analize comparative cu monumente similare în literatura de specialitate. Este foarte greu să optăm pentru una din semnificațiile picturii de pe peretele de nord: 1. banchet celest la care stau la masă morții; 2. banchet celest la care stau la masă vii; 3. banchet funerar celebrat de cei în viață în onoarea defunctilor lor; 4. agapă la care putea avea loc Euharistia. La început împărtășania presupunea un banchet asemănător cu cele mithraice, iudaice sau orfico-dionisiace (cf. P. Bălă, O. Chetan, *Mitul creștin*, București, 1972, p. 135). Separarea euharistiei de agape are loc la date diferite pentru diversele biserici. Astfe, dacă în Apus separarea apare ca efectuată către anul 150 d.Chr., în Egipt nici pe la 375 d.Chr. ea nu se realizase (*Ibidem*, p. 135).
- Din anumite pasaje ale lui Tertullian reiese că în timpul său obiceiul sepulcral al mesei funerare nu este în folosință la creștini (Tert. Fest. An. 4; resur. 1; apud., Th. Klauser in *Gesammelte Arbeiten zur Liturgiegeschichte, Kirchengeschichte und christlichen Archaeologie, Ergänzungsband* 3, 1974, nota 26), dar Coemeterium-ul lui Petru și Marcellin ne oferă imagini în care ospățul funerar era ținut lungit pe perne, corespunzător obiceiului profan.
- (A. Ferrua, în *R.A.C.*, 46, 1970, 182, p. 33-35, fig. 22, Fr. Ghedini, în *Revista di Archeologia*, 14, 1990, p. 35-36, fig. 14.
16. C. Cârjan, în *Pontica*, 3, 1970, p. 368 - mormânt creștin datat în sec. V-Vi, cu două filacterii; Dim. II. Dimitrov, în *Izvestiia* 11, 1960, p. 95-101, fig. 7 - mormânt creștin din al treilea sfert al sec. al IV-lea d.Chr. la Reka Devnia (Marcianopolis) cu filacterium din aur.
17. Vezi discuția termenului la P. Testini, *Archeologia cristiana*, Bari, 1980, p. 141-146; 406-407.
18. Coșulete asemănătoare întâlnim și pe platoul de la Stuma Riha, la sud-est de Antiohia, datat la sf. sec. VI d.Chr. (Ebersolt, R.A., 17, 1911, p. 407-411).
19. P. Testini, *Le catacombe delle antichi cimiteri cristiani in Roma*, Bologna, 1966, p. 271, fig. 116; E. Jastrebowska, în „*Recherches Augustiniennes*”, 14, 1979, p. 19-20; Ghedini, *Op. cit.*, fig. 9, 14-16.
20. Editore A. Longo, *Ravenna felix*, 1971.
21. P. Testini, *Le catacombe e gli antichi cimiteri cristiani in Roma*, Bologna, 1966, p. 271, fig. 116.
22. Vezi Adrian Rădulescu, în „*Pontica*”, 5, 1972, p. 177-200, studiu general pentru întreaga Dobrogea romană, iar ca studiu referitor la exploatarea carierei de piatră de la Axiopolis (Cernavodă), vezi Gr. Florescu, în „*Analele Dobrogei*”, 17, 1936, p. 33.
23. Em. Popescu, *Inscripțiile din sec. IV-XIII descoperite în România*, București, 1976, 332; 44/2; 251c.
24. I. Barnea, *Artă creștină în România*, I, București, 1979, pl. 25/1; pl. 79/2; pl. 90; pl. 93/1.
25. Acest motiv apare și pe alte obiecte de artă creștină și este bine cunoscut în simbolistica acestei religii: *Ibidem*, p. 35, pl. 3; D. Gh. Teodoru, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XV e. n.*, Iași, 1978, p. 195, fig. 36/4.
26. A. Aricescu, *Armata română în Dobrogea*, București, 1977, p. 112-113; D. Tudor, *Materiale...*, 2, 1965, p. 574, nr. 31.
27. I. Barnea, în *S.C.I.V.*, 11, 1, 1960, p. 70; *Idem*, în *D.I.D.*, 2, 1968, p. 458-459. Sau vezi, mai cu seamă, Em. Popescu, în „*Studii teologice*”, III, anul XXXII, nr. 7-10, 1980, p. 590-605.
28. I. Barnea, în „*Dacia*”, n.s., 1, 1957, p. 280, fig. 6, iar pentru martirul Chiril vezi întreaga discuție la *Idem*, în *D.I.D.*, 2, p. 380, nota 65.
29. *Ibidem*, p. 459 și 462.

30. Iorgu Stoian, în B.O.R., LVI. nr. 7-8. 1938, p. 329-345.
31. Despre viața și doctrina lui Ulpia. Vezi C.G., în B.O.R., XII, 2, 1898. p. 121-125; **Idem**, în B.O.R., XIII, 3, 1898, p. 273-301; **Idem**, în B.O.R., XXII. 4. 1898, p. 370-397.
32. I. Barnea, **Les monuments paléochrétiens de Roumanie**, Citta del Vaticano, 1977, p. 160.
33. La Axiopolis a fost constatată ridicarea din temelii a unei fortificații: A. Aricescu, **op. cit.**, p. 126; I. Barnea, **D.I.D.**, 2, p. 425.

PETRU VULCAN

(1869-1922)

Scriitorul, publicistul, animatorul cultural Petru Vulcan, unul dintre pionierii culturii românești din Dobrogea, merită a fi evocat cu căldură și recunoștință, pentru ceea ce a făcut pe tărâm spiritual în orașul maritim cel mai important al Țării. Era de sorginte aromân, numele său adevărat fiind Petru Ghinu. S-a născut în Bitolia, zonă populată de aromâni sau vlahi, din Macedonia, la 25 iunie 1869, fiind fiu al lui Dimitrie Ghinu și al Mariei Darvinga. Își începe studiile în ținutul natal, printre aromânii ce-și păstrau cu strășnicie limba, obiceiurile din străbuni, îndeletnicirile tradiționale. Dornic de carte, părintii îl trimit în 1880, la rude, în România. Aici, urmează gimnaziul din Turnu Severin, după care devine elev al Liceului din Craiova. În cetatea Băniei, viitorul publicist și scriitor îl are printre profesori pe Mihail Strajanu, iar printre colegi, pe Traian Demetrescu (Tradem). După bacalaureatul luat în 1891, face Facultatea de Drept din București. Este colaborator la revista „Familia” din Oradea, legând peste ani o trainică amicizie cu directorul acesteia, Iosif Vulcan. Funcționar în București, colaborează la „Lumea nouă”, „Adevărul ilustrat”, „Românul”, „Epoca”, „Povestea vorbei”, precum și la „Frățilia” și alte publicații aromâne. O activitate rodnică va desfășura la Constanța, unde este numit șef de birou la Prefectură. În orașul de pe malul mării se va afirma ca un intelectual de prestigiu. Este fondatorul primei reviste culturale din Dobrogea, „Ovidiu” și al cercului literar și științific cu același nume-simbol al latinității noastre. În paginile revistei, care a apărut în 88 de numere, între 15.IX.1898 și 30.VII.1910, Grigore Tocilescu și-a publicat serialul „Monumentul triumfal de la Adamklisi”, M.D.Ionescu (Marin Ionescu-Dobrogianu) serialul de articole „Din geografia Dobrogei”, alte colaborări importante fiind semnate de Nicolae Iorga, I.Petrovici, G.Dem.Teodorescu, Marcu Beza, N.Batzaria ș.a. Petru Vulcan, împreună cu colaboratorul său apropiat, actorul și dirijorul C.P.Demetrescu (Cassius) au știut să atragă în jurul revistei și în cadrul Cercului „Ovidiu” personalități marcante ca: I.L.Caragiale, Spiru Haret, N.Iorga, Ioan Kalinderu, George Murnu, V.A.Urechia etc., mai toți ținând conferințe la Constanța, în cadrul spectacolelor cu public organizate de Cerc. Între colaboratorii literari ai revistei s-au numărat nume cunoscute în epocă precum Corneliu Moldovanu, Dimitrie Nanu, G.Tutoveanu, Ion Gorun, acestora

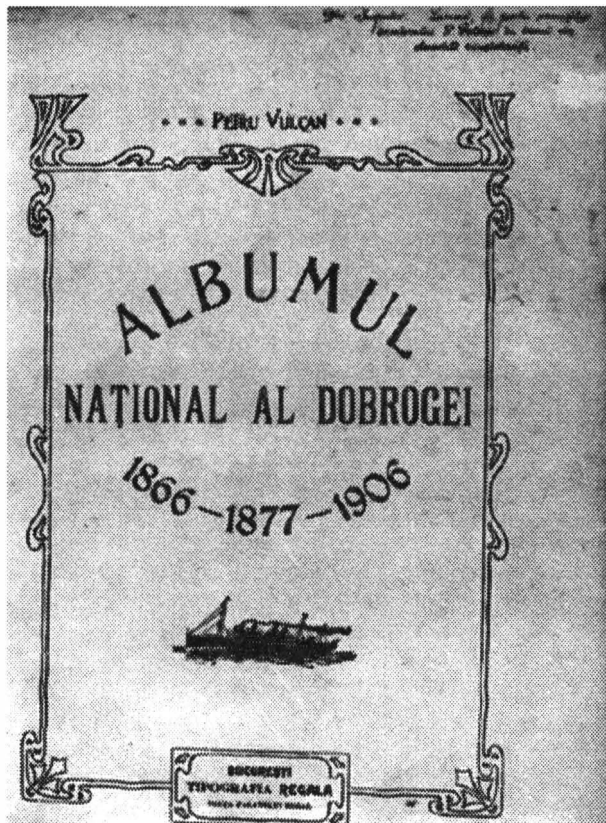

PETRU VULCAN

adăugându-li-se tineri debutanți de autentic talent ca Nuși Tulliu sau Eleonora I. Predescu-Nour, denumită de P. Vulcan o „Ada Negri a Dobrogei”. P. Vulcan este și fondatorul primei biblioteci publice la Constanța, Biblioteca Universală „Ovidiu”, lăsată moștenire urbei, împreună cu imobilul respectiv din centrul orașului. A întreținut relații cordiale cu Cercul literar „Ovidio” din Sulmona. În revista condusă de el, P. Vulcan a publicat articole, poezii și chiar un fragment de roman, folosind și pseudonime ca Don Pedro, Picuraru de la Pind, Vul-Pe. De altfel, el a tipărit mai multe cărți ambiționând să fie un scriitor total: poet, prozator, dramaturg, eseist. De la primul său volum de versuri, „Zori” (1889) la „Bucăți alese” (1920) desfășoară o strădanie meritorie, chiar dacă modestă, ca rezultate. Epoca literară însăși avea un caracter patriarhal și bucolic, o anume tentă de provincialism, care i-a marcat pe mulți alții. Pe de altă parte, P. Vulcan evocă în română sau în graiul aromân, în volume de versuri ca „Limba iubirei” (1892), „Pontice” (1898) sau „Lilice de la Pind” trecutul de tradiții pastorale și cărvănărești ale strămoșilor săi, cu sficiuni sau accente patetice, cu stângăcii chiar, dar într-o notă de autenticitate care-l absolvă de furcile caudine ale criticii. Prozele lui au conținut autobiografic („Dragomir”, „Icoane de viață”), evocă imagini și aspecte etnografice („Armâna”), ori descriu moravuri contemporane, ca în fragmentul de roman „Mizerabilii noștri”.

Sunt multe aspectele pe care le-a îmbrățișat, cu sânguință, întrepridul Petru Vulcan. Astfel, din 1897, vreme de zece ani, a fost director literar al publicației bucureștene „Revista Poporului”, fondată încă din 1893 de Al. Spiru, care era și proprietarul acesteia. Prezența lui Petru Vulcan ca director literar al acestui periodic din capitala Țării, nu însemna doar confirmarea meritelor sale, ori nevoia de a se „lansa” el însuși în cadrul național, ci, credem, răsfoind paginile ei îngălbenite de vreme, o ilustrare a devoțiunii sale față de ceilalți. Căci, în numerele „Revistei Poporului” regăsim multe din condeiele lansate de Petru Vulcan în revista „Ovidiu”: Nuși Tulliu, Eleonora Predescu-Nour, Florian Becescu, N. Varone, M. A. Renert, Al. St. Vernescu ș.a. În treacăt fie spus, dacă poetul Nuși Tulliu nu a rămas un nume uitat prin reviste, ci este autor al mai multor cărți, unele editate în străinătate, deci bucurându-se de o circulație remarcabilă, volumele sale putând fi consultate în biblioteci din numeroase orașe și țări, poeta Eleonora Predescu-Nour merită, după atâta vreme, un gest reparator, de a i se aduna poeziile risipite prin reviste, într-un volum (a mai publicat în „Dobrogea ilustrată”, „Noua revistă a Dobrogei”, „Cronica literară” etc.).

Revenind la Petru Vulcan, el este inițiatorul primelor Almanahuri și Albume din această parte a țării. În 1900, împreună cu dr. Tașcu Sunda, T. G. Dabo, Nicolae Tacit, a elaborat și tipărit, la Tip. Aurora din Constanța, un „Almanah macedo-român”, în 160 pagini, care rămâne, cronologic vorbind, prima publicație de acest gen din Dobrogea. Subintitulat: „Pentru știință, literatură și cultura poporului macedo-român”, rostul lui a fost, desigur, să contribuie la luminarea fraților aromâni din țările balcanice. Că Almanahul s-a bucurat de succes, ni-l confirmă faptul că a fost continuat cu alte două, cu același titlu, unul în 1901-1902, în 184 pagini, celălalt în 1903, în 102 pagini, acestea fiind tipărite în condiții grafice mai elegante, la București. Firește, aceste Almanahuri sunt azi de interes documentar, prin datele ce le conțin, ca și prin ilustrațiile lor. Ele sunt, însă, **rarity**, puțin cunoscute, existente în câte un exemplar, în marile biblioteci. O lucrare elaborată și tipărită de Petru Vulcan, de data aceasta de unul singur, și care este rară ca și Almanahurile descrise mai sus, nesemnaltă de bibliografia adnotată și comentată „Presa dobrogeană” (B. J. C., 1985), este: „Albumul național al Dobrogei. 1866-1877-1906”, editat la Tipografia Regală din București, în anul Jubileului de 40 de ani al domniei regelui Carol I. Vom face o succintă descriere a lui, după exemplarul aflat în posesia noastră. Articolul introductiv subliniază că motivele „puternice de inspirațiune fericită pentru geniul

românismului de pretutindeni” au fost aniversarea „celui de al 40-lea an de domnie glorioasă a M.S.Regelui Carol I al României”, cât și împlinirea a „1800 de ani de la colonizarea Daciei de Divul Împărat Marcu Ulpiu Traian”, consemnând apoi participarea Dobrogei la Expoziția Națională de la București, ilustrând progresele în toate planurile înregistrate de provincia transdunăreană după revenirea ei între fruntariile legitime ale Țării. Urmează un articol despre Mircea cel Bătrân, semnificativ și necesar, prin care Dobrogea este atestată ca parte integrantă a Țării Românești. După prezentarea familiei regale, numeroase articole, cu ilustrațiile aferente fiecăruia, înfățișează notabilitățile celor două județe, Constanța și Tulcea, de-a lungul anilor (Remus Opreanu, Luca Ionescu, Scarlat Vârnav, Constantin Pariano, Paul

Stătescu), o serie de generali și colonei (inclusiv col.M.Capsa, prefectul de atunci al jud.Constanța), primarii principalelor localități (începând cu Ioan Bănescu), marii proprietari rurali, comercianți, industriași, un loc important avându-l în economia lucrării personalitățile culturale, religioase, etnice. Printre personalități îi regăsim pe Ioan N.Roman, președintele secției Constanța a Ligii Culturale, poet, publicist remarcabil, pe Virgil Andronescu, directorul Liceului particular din Constanța, pe doctorul Nicolae Marinescu-Sadoveanu, pe vestitul oculist Ibraim Themo, pe T.G.Dabo, președintele Societății de cultură și binefacere a românilor macedoneni, pe editorul și librarul Grigore M.Grigoriu, pe președintele Societății veteranilor Ștefan Georgescu, pe frații Mihail și Vasile Cotta, comercianți și filantropi, mulți alții. Se înțelege că acest Album oferă informații interesante și ilustrații greu de găsit. În volum figurează și câteva reproduceri după xilografuri realizate de artistul plastic Marius Bunescu, aflător mulți ani în Constanța dinaintea primului război mondial, secretar al Cercului și revistei „Cultura” (condusă de C.P.Demetrescu): „Columna Traiană”, „Mircea cel Bătrân”, vignete, coperta însăși. Acestui artist, Petru Vulcan îi consacră un articol elogios în finalul Albumului, din care spicuim: „Specialist în xilografie, s-a remarcat prin lucrări (precum): coperta revistei **Cultura**, **Farul**, Timbru de binefacere al Cercului Cultura, Timbrul jubiliar de 40 de ani de domnie ai M.S.Regelui Carol I, în fine, executarea copertei Albumului Dobrogei (...), portretul lui Mircea cel Bătrân (etc.)”... „Aducându-i mulțumită publică și felicitări sincere, ne adresăm celor puternici: nu e păcat că asemenea talente, menite să devie fala neamului, să se piardă în necunoscut din cauza lipsei de mijloace? Firește, avem și noi milionarii noștri, de aceea ne

doare inima când nu contribuie cu obolul lor la cultivarea talentelor”. Deși Petru Vulcan nu se referă și la picturile de mare valoare ale lui Marius Bunescu, ne aflăm abia în anul 1906, când artistul făcuse puține tablouri, subliniem ajutorul real acordat, propulsându-l pe artist, prin Timbrul jubiliar, în atenția înaltelor foruri, și insistând, prin apelul amar adresat potențailor vremii, ca acesta să fie ajutat. Și norocul va surâde artistului care, din 1906, chiar, va pleca la studii la München, revenind verile...

În finalul acestor însemnări despre Petru Vulcan, trebuie să arătăm că el nu a încetat niciodată să scrie, să afirme ideile și valorile românești, și că a fost fericit să apuce bucuria Țării întregite de după primul război mondial. S-a stins din viață la 5 februarie 1922, în orașul pe care l-a iubit și slujit cu credință, Constanța, unde nu mai vedem azi, din păcate, manifestările vibrante pe care le-a organizat el, și după el, atâția alți intelectuali de prestigiu.

CERCETAREA FOLCLORULUI DOBROGEAN, DE LA CELE MAI VECHI ATESTĂRI LA REVISTA „ANALELE DOBROGEI” INCLUSIV

Circumstanțele istorice specifice au făcut ca Dobrogea să intre în aria investigației folcloristice mai târziu decât celelalte provincii locuite de români, abia către sfârșitul sec. al XIX-lea, odată cu publicarea, în 1880, mai întâi în revista „Convorbiri literare”¹, apoi în volum², a lucrării lui T. Burada, **O călătorie în Dobrogea**.

Anterior acestei date, nu se poate vorbi decât de atestări aleatorii ale unor manifestări de cultură populară dobrogeană, cum este, de exemplu, cea datorată lui D. Cantemir, o dată în **Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae**³, a doua oară în **Cartea sistemii sau despre starea religiei mahomedane**⁴. Relatând drumul făcut din Moldova către Constantinopol, prin Dobrogea, învățatul domn moldovean se referă, la un moment dat, la tabuurile respectate de românii dintr-un sat dobrogean de ziua sfântului Foca⁵. O cercetare sistematică a unor astfel de știri și atestări privind folclorul Dobrogei, anterioare anului 1880, nu s-a întreprins până acum. Este posibil ca în însemnările unor călători străini, dar mai cu seamă în anumite arhive documentare, cum ar fi cele turcești, să se afle știri prețioase care, odată scoase la lumină de istoricii medievaliști și de specialiști în orientalistă, să permită reconstituirea cadrului general al vieții folclorice dobrogene din trecutul îndepărtat.

Cea mai veche informație cunoscută referitoare la folclorul literar și muzical al Dobrogei datează din 1850 și se află inserată în corespondența lui Ion Ionescu de la Brad cu Ion Ghica, corespondență încredințată tiparului de V. Slăvescu în 1943 și apărută sub auspiciile Academiei Române⁶. După cum se știe, la mijlocul secolului trecut, eminentul agronom a efectuat, cu sprijinul lui Ion Ghica, pe atunci bei de Samos, și cu aprobarea autorităților turcești, o călătorie „de studiu” în Dobrogea, în vederea alcătuirii unui proiect de modernizare și de dezvoltare economică a provinciei, dar și cu gândul ascuns de a organiza un punct de rezistență în vederea continuării revoluției pașoptiste eșuate⁷. Scrisorile expediate prietenului său pe parcursul acestui voiaj au un conținut informativ pe alocuri mai valoros și mai interesant decât articolele publicate în paralel în „Journal de Constantinople” și reunite, în același an, într-o broșură cu titlul **Excursion agricole dans la plaine de Dobroudja** (tradusă în românește abia în 1922 de Florica și Vintilă Mihăilescu⁸). Într-o scrisoare datată 18 iulie 1850, trimisă din Ostrov, I. Ionescu de la Brad, vorbind, printre altele, de „panairul” de la Karasu (Medgidia), menționează prezența unor lăutari români care l-au desfășurat o noapte întreagă cu „cântece românești” printre care și cel „al Jâianului”⁹.

Deși modică, informația e semnificativă și revelatoare mai ales dacă, interpretată din perspectiva celor mai recente teorii privind metodologia cercetării științifice¹⁰, considerăm faptele culturale drept componente funcționale ale unui sistem dinamic. I. Ionescu de la Brad menționează existența în Dobrogea a trei panairuri (alteori le numește „iarmaroace”): la Karasu,

la Balcic și la Pazargic. În virtutea funcțiilor multiple îndeplinite altădată de târgurile anuale și de cele sezoniere în cadrul macrosistemului socio-economic și cultural rural, se poate deduce că Dobrogea continua să fie, la mijlocul secolului al XIX-lea, un mediu folcloric cu structură tradițională, capabil să recepteze, să absoarbă, să remodeleze și să emită mesaje artistice orale.

Apariția în 1880 a lucrării lui T.Burada **O călătorie în Dobrogea**, amintită mai sus, a marcat momentul inițierii primelor cercetări relativ sistematice asupra folclorului din provincia transdubiană¹¹. „Pelerin pe toate plaiurile românești”, „purtător entuziast al doinelor noastre”, cum l-a numit Nicolae Iorga¹², T.Burada avea o formație plurivalentă (filologie, istorie, muzică etc.). La data excursului său pontic preocupările sale folcloristice erau evidente de vreme ce „Convorbiri literare” îi publicase, încă în 1882-1883, serialul „Datiniile poporului român la înmormântări”. T.Burada vine în Dobrogea probabil imediat după instalarea administrației românești și străbate satele, locuind în casele oamenilor, înregistrând cu aviditate obiceiuri, datini, texte folclorice¹³. Într-o Dobrogea în care multe din sate fuseseră pustiite de război, T.Burada consemnează, ca și Ion Ionescu de la Brad sau Hans Christian Andersen înaintea sa, pe oierii transilvani, prezenți pretutindeni: „Locurile imense din Dobrogea pentru pășunat au dezvoltat într-o proporțiune colosală agricultura pastorală (...) Aceste împrejurări dintre cele mai favorabile, au fost cauza pentru care sute de păstori, români mocani, călătoresc în toți anii din Transilvania în Dobrogea, spre a duce la iernatic nenumărate turme de oi. Numărul oilor și mieilor se ridică înainte de război aproape la un milion (...) Mulți dintre acei păstori mocani, cu timpul, nu se mai întorc în locul de unde au venit, ci se așează în Dobrogea, căsătorindu-se”. Dintre ocupații, mai descrie, succint, agricultura propriu-zisă și comerțul, fiind preocupat, însă, în mod deosebit, de relatarea unor tradiții sau datini, a ceremonialului la nunți sau la înmormântări etc. în cele 17 sate vechi românești abordate. Descrie trântele feciorești sau pehlivăniile. Dintre datini notează **Plugușorul**, **Irozii**, parțial **Drăgaica**, **Papaluga**, **Scaloianul**, iar în ce privește ceremonialul de nuntă, se arată interesat de dansul popular **Mărămile**. Înscrind marama sau hobotul în cadrul folcloric românesc, T.Burada arată că: „La nunți este obiceiul ca mireasa, după ce se gătește cu tel (beteală), să fie acoperită peste tot capul cu o pânză sau cit, ce se (mai) numește și sovon (hobot), încât nu i se vede deloc fața”. Iar despre jocul popular **Mărămile**, spune că este „un soi de horă ce se joacă cu mărămi, când se duce copacul înaintea miresei la cununie”¹⁴. Fără a insista asupra relatării sale de călătorie, considerăm că partea cea mai rezistentă a lucrării lui T.Burada, **O călătorie în Dobrogea**, constă în colecția de texte poetice. Chiar dacă i s-a reproșat ulterior că nu a dat numele și datele informatorilor abordați¹⁵, că speciile poetice sunt ilustrate printr-un număr inegal de texte, autenticitatea, numărul lor relativ mare: un plugușor, optsprezece colinde, șaptesprezece balade, nouă doine, optsprezece hore, trei bocete și cinci descântece, impun a le lua în considerare. Evident, folcloristul nu s-a străduit să epuizeze repertoriul folcloric al satelor vizitate, ci a procedat selectiv, intenționând, în primul rând, să prezinte similaritatea textelor dobrogene cu cele din nordul Dunării și, doar în al doilea rând, să ofere texte cu valoare inedită sau de aspect dobrogean. **Plugușorul dobrogean** redat de Burada, deși nu se ridică la valoarea artistică a celui din colecția lui Vasile Alecsandri, are farmec și expresivitate, iar prin trimiteri la nume de persoane și locuri („În sat la Cegai”, „La moară la Căpătan”, „La moară la Siriclia” etc.) este indubitabil autentic. Un **Colind de voinic**, care, cum arată I.C.Chițimia, introduce „o temă de basm poetic”, cu circulație în toată țara¹⁶, ne atrage de asemenea atenția prin autenticitate, cât și prin detalii inedite. Un text interesant este și **Colindul cerbului**, al cărui „scenariu”, ca să-l cităm pe Mircea Eliade, ar putea conține un mit arhaic, acela al vânătorii rituale¹⁷. Mai mult, printre cele 74 de texte se găsesc câteva foarte rare sau chiar unicate folclorice, fără corespondent în poezia populară a celorlalte provincii românești. De exemplu,

colindul despre răpirea sorei soarelui în timp ce se pieptăna, sau baladele **Tudor Tudoraș, Bucă Bucăleț**, ori hora fetei „de raie”. Toate acestea lasă deschis drum ipotezei că mediile folclorice dobrogene n-au avut numai o funcție asimilatoare, ci și una original-creatoare. Că însuși T.Burada și-a dat seama că ar fi trebuit să procure mai multe texte probatoare în această privință ne-o arată preocuparea sa de a publica prin reviste, după apariția lucrării sale la Iași, în 1880, a altor texte din Dobrogea, unele, ca **Prunduleț de mare**, reprodus de Marin Bucur, în ediția din 1962.

Încercând o concluzie asupra „momentului” T.Burada, trebuie să cităm mai întâi observația judicioasă a lui Ovidiu Papadima, după care **O călătorie în Dobrogea**, 1880, este „demnă de toată atenția prin valoarea ei ca document istoric, prin data ei atât de aproape de încheierea victorioasă a Războiului pentru independentă”¹⁸. Deși a fost departe de ceea ce se înțelege astăzi prin „folclorist”, pentru vremea respectivă T.Burada s-a comportat ca un profesionist format în direcția pluridisciplinară a școlii folcloristice a lui B.P.Hasdeu. Altfel spus, conținutul și structura lucrării lui Burada trădează o viziune monografică de tip hașdeian. Rezervele ce i se pot aduce țin nu atât de această viziune, cât de exagerările stilului său temperamental, ca și de parcimonia datelor privind unele elemente constitutive ale fenomenului de mare interes al culturii populare. Regretăm deci că T.Burada nu a făcut o expunere mai sistematică și, desigur, mai detaliată. Aspecte încă obscure în semnificațiile lor, ca jujeul, saegii și crucii, procesele de contaminare cu grupurile etnice alogene etc. sunt de urmărit în contribuțiile ce au urmat. În ciuda limitelor sale, **O călătorie în Dobrogea** a atras atenția folcloriștilor asupra ținutului românesc dintre Dunăre și Mare, reușind să introducă folclorul Dobrogei în raza lor de cercetare. S-a observat, pe drept, că în ampla colecție a lui G.Dem.Teodorescu, **Poesii populare române**, București, 1885, o mare parte din textele folclorice reproduse de la lăutarul Brăilei, Petrea Crețu Șolcanu, circulau din vechime pe ambele maluri ale Dunării, unele dintre ele fiind probabil de sorginte sau coloratură dobrogeană. Cronologic, trebuie să înscriem aici și prețioasa **colecție manuscrisă** a istoricului literar Gr.Crețu, aflată mult timp în posesia lui Gh.Cardăș, cuprinzând înregistrări făcute în Dobrogea în anii 1885-1889, și publicate de Emilia Comișel și Tatiana Cârșmariu în volumul **Folclor din Dobrogea**, apărut abia în 1978¹⁹. În prefața la acest volum, Ovidiu Papadima arată că includerea colecției manuscrise a lui Gr.Crețu reprezintă o „foarte binevenită întregire”, prin care „dobândim o perspectivă asupra vieții folclorice a Dobrogei, a acestui pământ cu o istorie mai mult decât bimilenară”. Distinsul istoric literar și folclorist de origine dobrogeană Ovidiu Papadima ține, în continuare, să sublinieze: „Desigur, textele incluse din colecția Gr.Crețu prezintă aspectele cele mai vechi ale folclorului din acest volum, viața lor până la momentul înregistrării putând dura de secole, în unele cazuri”.

O contribuție culturală demnă de relevat ne apare și astăzi participarea învățătorilor din Dobrogea la chestionarele lui B.P.Hasdeu și N.Densusianu.²⁰ La numai patru ani după apariția lucrării lui Burada **O călătorie în Dobrogea**, B.P.Hasdeu și-a alcătuit, publicat și răspândit cunoscutul său chestionar lingvistic. Intitulat **Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română**²¹, el a fost de fapt un chestionar cu caracter larg etnografic, corespunzând concepției lingvistice a autorului, pentru care orice limbă trebuie studiată în strânsă legătură cu viața celor care o utilizează și cu istoria lor. Pentru sfârșitul secolului al XIX-lea, acest chestionar cu 206 întrebări a constituit instrumentul de cercetare a culturii populare cel mai eficace din punct de vedere științific. Autorul l-a difuzat, prin intermediul autorităților școlare, în întreaga țară, învățătorilor și preoților de la sate. Răspunsurile primite au totalizat 19 volume, cuprinzând peste 20 mii de pagini. Din Dobrogea s-au primit 31 de formulare completate, 12 din județul Constanța și 19 din Tulcea²². A fost acoperită astfel, printr-o singură acțiune, o

mare parte din harta etnografică și folclorică a provinciei dintre Dunăre și Mare. Din nefericire, informațiile conținute în ele au zăcut nevalorificate în fondul de manuscrise Hașdeu de la Biblioteca Academiei Române, până în 1970, când au fost publicate, parțial și selectiv, de O.Bârlea, în continuarea și finalizarea unei operații de extragere și fișare inițiată de I.Muşlea cu câțiva ani înainte de a deceda, în 1966²³. Se înțelege că atestările și descrierile făcute în răspunsuri au o importanță evidentă în realizarea unor studii de sinteză privind manifestările de cultură orală dobrogeană. Însuși I.Muşlea atrăgea atenția, într-o comunicare din 1955, ținută la secția de limbă, literatură și artă a Academiei Române, intitulată **Importanța materialului folcloric din răspunsurile la chestionarul Hașdeu și problema valorificării lui**²⁴, asupra semnificațiilor desprinse din informațiile referitoare la prezența ritualului agrar al Drăgaicei în Dobrogea, neașteptat de frecvent în satele ponto-danubiene. Patrusprezece dintre referințele primite evidențiază conservarea structurii arhetipale a ritualului, care avea ca moment culminant al desfășurării lui, lupta sângeroasă cu coasele, „în cruce”, dintre perechile sau echipele de drăgaice²⁵, luptă menționată și de Dimitrie Cantemir în **Descriptio Moldaviae**. O.Bârlea a pus-o în legătură cu practica arhaică a preoților-regi ai zeiței Diana - acei Rex Nemorensis -, practică studiată de J.G.Frazer în **The Golden Bough**²⁶.

Doisprezece ani după inițiativa lui Hașdeu, N.Densușianu a întocmit și el un chestionar referitor la tradițiile istorice și antichitățile provinciilor locuite de români²⁷. Prima parte a chestionarului, expediată în anii 1893-1894, prin intermediul revizorilor școlari, la școlile rurale, cuprindea întrebări legate de vestigiile istorice, vechimea și viața localității etc. A doua parte, expediată în 1896, era legată deosebi de obiceiuri, datini și paremiologie. Din județele dobrogene, 11 învățători au răspuns la fiecare dintre cele două părți ale chestionarului, alți 32 furnizând răspunsuri doar părții a doua²⁸. Referirile, deosebit de interesante, la mitologia populară și folclorul obiceiurilor, nu au fost puse în valoare decât târziu, de A.Fochi, în 1976²⁹. Parcurgând listele celor ce au răspuns la chestionarele lui B.P.Hașdeu și N.Densușianu se cuvine să menționăm numele unor învățători pricepuți, sânguincioși, care s-au străduit să investigheze aspectele istorice, realitățile lingvistice și cultura populară din comunele în care erau, și să dea răspunsuri utile, interesante: T.Mârza din Pecineaga (jud.Tulcea), N.Andriescu din Beilic, Grigore Ionăsescu din Dăieni sau I.Negrescu din Parachioi (azi Băneasa, jud.Constanța). Se înțelege că datele furnizate de chestionarele lui B.P.Hașdeu și N.Densușianu deschid în continuare posibilități de cercetare sintetică a culturii populare din Dobrogea de la finele secolului al XIX-lea, cu largi retrospectivități în trecutul istoric. Chiar dacă sistemul culturii populare începea să intre în faza sa entropică, unele fenomene dispărând, ori restrângându-și funcțiile tradiționale, mutații și transferuri de semnificații atestând dezorganizarea structurilor ideologice pe care se întemeiasă viața folclorică din cele mai vechi timpuri, nu putem vorbi totuși de o „moarte a folclorului”. Acest termen nu are relevanță, deși acceptat ca o metaforă care face sensibil și reprezentabil un proces abstract; în fapt, e vorba de un aspect ce ține de dinamica sistemelor vii, sisteme retroactive având la bază fenomene ireversibile. În funcționarea și dezvoltarea lor, ele cunosc momente culminante de dezechilibru și dezordine, când are loc o autoreglare a întregului sistem, constând într-o nouă organizare pe alte structuri. Răspunsurile la chestionarele lui Hașdeu și N.Densușianu evidențiază acest fapt caracteristic nu numai Dobrogei, ci tuturor satelor românești, din toate provinciile, având intensități diferite de la o zonă la alta, de la un mediu folcloric la altul³⁰.

După 1900 a urmat o nouă fază în evoluția interesului științific față de folclorul și cultura populară din Dobrogea. Culegerii de material folcloric și etnografic i s-a acordat în continuare o importanță exclusivă, dar în operația de colecționare au apărut elemente noi. Pe de o parte, s-au utilizat metode mai adecvate și tehnici de notare capabile să conserve într-o măsură

apreciabilă autenticitatea producțiilor folclorice (notarea diacritică, înregistrarea fonografică, alcătuirea fișelor de informator, de observații, de frecvență etc., fotografierea). Pe de altă parte, s-a produs o implicare activă a presei regionale în acțiunea de culegere a folclorului dobrogean. Începutul a fost făcut de profesorul bucureștean, originar din Dobrogea, Pompiliu Pârvescu, care a publicat în 1908, în colecția academică „Din viața poporului român”, monografia muzicală și coregrafică a satului Cartal³¹, conținând descrierea a treizeci și cinci de dansuri populare locale și transcrierea a șazeci și trei de melodii de joc. Transcrierea a fost efectuată din păcate într-un mod simplist de C.M.Corduneanu, „maestru de muzică” din București și a avut drept efect eliminarea de pe linia melodică a variațiilor, adică tocmai a elementelor ce definesc stilurile muzicale individuale. După o întrerupere de mai bine de douăzeci de ani, acțiunea de înregistrare fonografică a folclorului din Dobrogea a fost reluată de C.Brăiloiu, pe o întemeiere teoretică și metodologică mult avansată din punct de vedere științific față de tentativa mai mult experimentală a lui P.Pârvescu. Din nefericire, reputatul muzicolog nu și-a putut materializa integral programul de culegere a folclorului muzical dobrogean. Textele poetice înregistrate de el (nu și cele melodice) au fost adunate, completate și apoi editate de Emilia Comișel și Tatiana Gălușcă Cârșmariu în 1978³², alcătuindu-se cea mai valoroasă și mai reprezentativă colecție de folclor literar din Dobrogea.

În ce privește implicarea presei regionale în opera de cunoaștere și popularizare a folclorului, rolul principal i-a revenit în această privință revistei „Analele Dobrogei”, apărută în 1920 ca succesoare a „Arhivei Dobrogei”, și condusă de geograful C.Brătescu. Încă din primul număr, justificându-și apariția și prezentându-și programul, publicația constata bogăția etnografică și folclorică a Dobrogei, sugerând indirect necesitatea punerii ei în valoare³³. În nr. 3 din același an, a fost publicat regulamentul unui concurs pentru cea mai bună culegere de folclor, dându-se indicații metodologice sumare: piesele culese să fie transcrise „în graiul poporului, fără nici un adaos și fără nici o schimbare”, să se indice numele informatorului, vârsta și satul în care trăiește³⁴. Chiar așa sărace, recomandările au fost respectate de colaboratorii revistei într-o măsură relativă. Au fost cazuri în care culegătorii au intervenit în textele culese cu o totală lipsă de discernământ ori au oferit drept producții folclorice contrafaceri rezumative a căror autenticitate trebuie suspectată. Cantitatea materialului folcloric strâns în paginile revistei de-a lungul anilor rămâne, totuși, impunătoare, deși, sub raportul realizării artistice, piesele culese au valori inegale. Ele constituie, însă, un teren fertil pentru cercetări tematice, de motive, de circulație, de mitologie populară. Am vrea să subliniem faptul că în revista „Analele Dobrogei” au fost publicate și câteva eseuri, de mică întindere, meritorii prin tema abordată, precum **Marea Neagră în poezia noastră poporană**³⁵ de profesorul Ioan Georgescu, **Dobrogea în folclorul nostru**³⁶ de Th.D.Speranția sau **Însemnări asupra cântecelor de nuntă** (Șân) de I.Dumitrescu³⁷. O importanță deosebită are, în acest context, studiul lui Emil Riegler-Dinu, **Folclor muzical dobrogean vechiu**, apărut în volumul I, din 1928, printre alte studii substanțiale, din toate domeniile privind Dobrogea (volum cunoscut sub titlul **Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească**, apărut la Cultura Națională, și care este o adevărată enciclopedie a ținutului ponto-danubian). Emil Riegler-Dinu tratează cu competență și probitate profesională, într-un stil sintetic remarcabil, cântecele etniilor dobrogene astfel: Cântece cojenești și mocănești; Cântece turcești, tătărești și bulgărești; Cântece lipovenești și germane, fără nici o discriminare. Genul folcloric cel mai bogat ilustrat în paginile „Analelor Dobrogei” a fost cel liric, prin numeroase cântece de dragoste, de dor și de cătănie. Deoarece Dobrogea a fost o străveche vatră a colindelor și a unor ritualuri cu rădăcini ancestrale, s-a apelat la specialiști ca Alexandru P.Arborescu (cunoscut prin preocupările sale de etnografie încă din paginile „Arhivei Dobrogei”), care semnează, în „Analele Dobrogei”, 4, nr. 3, iul.-

sep. 1923, articolul **De vorbă cu țăranii dobrogeni**, cuprinzând date despre Nunta la români; Nunta la turci; Nunta la bulgari -, ori la institutori cu experiență ca N.Bonjug, G.Coatu-Cerna, Titus Cergău ș.a. Câteva colinde interesante publică profesorul Ioan Georgescu în „Analele Dobrogei”, 7, 1926, p. 133-145, sub titlul **Din folclorul român**. Surprinzătoare prin noutate a fost intenția revistei de a face loc în paginile ei cântecelor țăranilor români emigrați la începutul secolului XX în America. Dar cu toate apelurile secretarului de redacție, profesorul Ioan Georgescu, proiectul, remarcabil ca intenție, a avut drept rezultat publicarea unui singur text de emigrație, cules din comuna Topraisar³⁸. Evocând revista „Analele Dobrogei” din punct de vedere al strădaniilor ei pe tărâm etnografic și folcloristic, merită subliniată atenția acordată comunităților etnice alogene prin publicarea unor producții folclorice turcești, tătarești, lipovenesti, grecești, bulgărești³⁹. Din epica populară versificată figurează câteva variante ale unor balade cunoscute din colecțiile lui V.Aleksandri și G.Dem.Teodorescu, interesante prin detaliile de coloratură dobrogeană. Sub raport folcloristic, pare a fi demnă de interes și balada bulgărească **Tânărul Pătuș**⁴⁰, reprodusă în traducere românească, versiune a cântecului epic **Doncilă** din colecția lui V.Aleksandri, prezentând similitudini și cu varianta **Doicil** din culegerea lui G.Dem.Teodorescu. Legende, cimilituri, paremiologie românească și tătarească întregesc tabloul speciilor cuprinse în paginile „Analelor Dobrogei”.

NOTE

1. O călătorie în Dobrogea, în „Convorbiri literare”, XIV, 1880-1881, p. 22, 110, 152.
2. Idem, Iași, 1880, Tipografia Națională.
3. D.Cantemir, *Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae*, Londra, 1734-1735. Traducerea românească Ion Hodosiu, *Istoria imperiului otoman - creșterea și descreșterea*. Partea I, București, 1876, p. 310, nota 123.
4. D.Cantemir, *Kniga sistema ili sostoianie Muhamedanski relighia*, Petersburg, 1722, cap. XV, p. 142-143.
5. P.Caraman, *Le reflêt de la mer dans le folklore roumaine et la continuité ininterrompue des roumains en Dobroudja*, în *Studii de folclor*, vol. II, Editura Minerva, București, 1988, p. 346: „Le savant humaniste raconte que, dans ses voyages de Moldavie à Constantinople, il traversait la Dobroudja et que, dans le village Alibeg du dep. Tulcea - aujourd'hui „Alibechioi” (Alibeg + chioi = le village Alibeg) - il était héberger par un boiard turc très hospitalier. Une fois, il était arrivé le jour de la Saint Phokas et a vu avec étonnement que les serviteurs de boiard musulman, son hôte - propriétaire de terres agricoles - restaient dans la cour sans rien faire. Ayant demandé des explications à son amphytrion, le prince apprend de la bouche de celui-ci que ce jour-là-étant le jour de St.Phokas - ce n'était pas permis de travailler dans les champs, car le saint se vengerait sur ceux qui ne le respecteraient pas, en leur mettant le feu à la récolte de blé”.
6. V.Slăvescu, *Correspondență între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica*, 1846-1871, Academia Română, București, 1943.
7. Idem, *op.cit.*, p. 56 și 105.
8. Excursiune agricolă în Dobrogea făcută de Ion Ionescu de la Brad în anul 1850, cu o prefață de V.Mihăilescu, în „Analele Dobrogei”, nr. I, 1922.
9. Scrisoare din 18 iulie 1850, în V.Slăvescu, *op.cit.*, p. 125-131.
10. Léo Apostol, *Științele umane: mostre de realități interdisciplinare*, în volumul *Interdisciplinaritatea și științele umane*, București, 1986, p. 123-272.
11. I.C.Chițimia, *O cercetare folclorică în Dobrogea*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, 10, nr. 4, oct.-dec. 1961, p. 703-718; vezi și E.Cerne, V.D.Nicolescu, *Pe marginea primei culegeri de folclor din Dobrogea*, în „Revista de folclor”, 4, nr. 3-4, 1959, p. 49-74.
12. N.Jorga, *Teodor Burada*, în „Neamul românesc”, București, XVIII, nr. 38, din 20 feb. 1923, p.1.
13. Marin Bucur, *Prefață la Teodor T.Burada, O călătorie în Dobrogea*, Ed.Tineretului, Colecția Miorita, 1962, p. 6.
14. Ileana Pitrescu, *Implicațiile Călătoriei în Dobrogea a lui Teodor Burada*, în vol. *Comunicări de istorie a Dobrogei*, M.I.N.A. Constanța, 1983, p. 360-361, citând pasajul respectiv din Burada, arată că acesta, peste câțiva ani, „va reveni într-un articol despre Cântecul copacului asupra acestui obicei ce atestă vechi reminiscențe”.
15. O.Bârlea, *Istoria folcloristicii românești*, Editura enciclopedică română, București, 1974, p. 271.

16. I.C.Chițimia, *op.cit.*; vezi, de același, **Prefață**, la vol. Teodor T.Burada - **Istoria teatrului în Moldova**, București, Ed.Minerva, 1976.
17. Vezi considerațiile lui Mircea Eliade despre miturile cervideelor în **De la Zalmoxis la Genghiz Han**, București, Ed.Științifică și enciclopedică, 1980, p. 150, 162-164.
18. Ovidiu Papadima, **Introducere**, la volumul **Folclor din Dobrogea**, de C.Brăiloiu, Emilia Comișel și Tatiana Gălușcă-Cârsmariu, București, Ed.Minerva, 1978, p. V. Vezi și T.Mateescu, **Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea** - București, 1979, p. 93 (despre balada „Tudor Dobrogeanu”).
19. Idem, p. VII.
20. Emilian Ștefanescu, **Vechi cărți de folclor dobrogean**, în revista „Tomis”, 7, nr. 3, martie 1972, p. 6.
21. **Analele Academiei Române**, seria II, tom VII (1884-1885), p. 21-34.
22. Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, **Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P.Hașdeu**, București, Ed.Minerva, 1970, p. 84-85, 102-103.
23. Cf. **Prefața** la Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op.cit.*, p. 5.
24. Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op.cit.*, p.71-81.
25. Idem, p. 73 și 78.
26. Idem, p. 56, cf. și Ovidiu Bârlea, **Folclorul românesc**, I, București, Ed.Minerva, 1981, p. 407.
27. **Cestionariu despre tradițiunile istorice și anticitățile țărilor locuite de români**. Partea I. Epoca până la an 600 d.Chr., București, 1893; Partea II-a, Iași, 1895.
28. N.Densușianu, **Vechi cântece și tradiții populare**, Ed.Minerva, 1975, p. XXI-XXV și 305-308, 312-314.
29. A.Fochi, **Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu**, București, Ed.Minerva, 1976.
30. Din aceeași epocă, poate fi menționată și colecția manuscrisă de proză intitulată **Traista cu povești**, a învățătorului D.Nițescu, din județul Tulcea, informator al lui Hașdeu, colecție aflată în arhiva Institutului de etnografie din București, cf. O.Bârlea, **B.P.Hașdeu și folclorul**, în **Tipologia folclorului...**, p. 47.
31. P.Părvulescu, **Horă din Cartal**, București, 1908. Acest folclorist este primul în țara noastră care a înregistrat pe viu, cu un fonograf. Înregistrarea pe criterii științifice a folclorului și investigarea lui pe zone este de semnalat și la I.A.Candrea, Ovid Densușianu și Th.D.Speranția, vezi capitolele micromonografice cu folclor din județele Tulcea și Constanța, în volumul întâi din **Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români**, apărut în 1906.
32. **Folclor din Dobrogea**, București, Ed.Minerva, 1978, p. XXXIX, subliniază inițiativa marelui folclorist român Constantin Brăiloiu, „a căruia metodă științifică (**Schiță a unei metode de folclor muzical**, București-Paris, 1931) a constituit o călăuză permanentă în investigațiile pe teren și în interpretarea fenomenelor artistice” (Emilia Comișel, Tatiana Gălușcă-Cârsmariu). Acest volum care constituie florilegiul cel mai bogat de poezii populare din Dobrogea, merită o analiză aparte.
33. „**Analele Dobrogei**”, an I, nr. I, 1920, articolul „Către cititori”.
34. „**Analele Dobrogei**”, an II, 1922, nr. 3, p. 443.
35. „**Analele Dobrogei**”, 11, fasc. 1-12, 1930, p. 21-30.
36. „**Analele Dobrogei**”, 2, nr. 4, oct.-dec. 1921, p. 578-583.
37. „**Analele Dobrogei**”, I, nr. 4, 1920, p. 644-645.
38. „**Analele Dobrogei**” din 1930.
39. Ion Făiter, Constanta Călinescu, **Reviste dobrogene (Arhiva Dobrogei, Analele Dobrogei)**, bibliografie analitică selectivă, Constanta, 1971, p. 94-96.
40. „**Analele Dobrogei**”, 1930.

MARIN IONESCU-DOBROGIANU

Un portret spiritual al lui Marin Ionescu-Dobrogiianu, așa cum rezultă din demersurile și scrierile sale, din bogata activitate pe care a desfășurat-o pentru Dobrogea, ni-l arată ca pe un cercetător pasionat, dăruit scoaterii la lumină a nenumărate aspecte, multe dintre ele interesante și semnificative și azi. Din articolele consacrate personalității sale, în „Analele Dobrogei”, „Marea Noastră”, România de la Mare” și alte publicații interbelice, transpare conturul distinct al unui intelectual de vârf al urbei constănțene, o minte luminată, erudită, multivalentă.

S-a născut la 21 noiembrie 1866, într-un cartier din marginea Bucureștilor, pe nume Delea Veche, pe strada Cireșilor, la numărul 23. Deși sărac - era înzestrat cu calități deosebite, dovadă fiind primirea sa în rândurile elevilor din binecunoscutul liceu „Matei basarab”. Adolescent fiind, urmărește cu vie ale epocii, pe Mihail Eminescu, I.L. Delavrancea ș.a. Va scrie amintiri cu evlavie. Bătrânul său profesor pentru istorie, îl încurajază. amintește cum dascălul său brânci” inscripția de „pe crucea Bibescu” și-l îndeamnă să se strămoșilor”. Din lipsuri înscrie la examenul de admitere Bistrița, reușind cu cea mai mare devine sublocotenent. Cariera sa ce se stabilește la Constanța, oraș în profesor, va scrie, timp de câteva decenii.

exemplar, ajungând căpitan, apoi colonel. în diferite etape ale vieții sale, grade cu care se mândrește, semnându-și lucrările: Căpitan M.D. Ionescu, Colonel M. Ionescu-Dobrogiianu. Cognomenul de Dobrogiianu este un alt titlu de mândrie, pe care și-l însușește ca semn al devoțiunii sale pentru provincia transdunăreană, al cărei fiu remarcabil s-a dovedit. Încă la începutul secolului poseda o bibliotecă valoroasă, cu cărți și hărți rare, reviste, strânsese un număr impresionant de fișe, dovadă fiind monumentală lucrare **Dobrogea în pragul veacului al XX-lea**, apărut în 1904 și medaliată la Expoziția națională din 1906. Cariera militară îi permite să străbată Dobrogea în lung și în lat, făcând interesante observații pe teren, iar erudiția îl declină ca însoțitor al savanților Eugène Pittard sau Emmanuel de Martonne. În primul război mondial s-a comportat cu destoinicie și bravură între ofițerii din fruntea Regimentului 34 Infanterie. După război, are durerea de a-și vedea comoara sa, importanta sa bibliotecă personală, în mare parte distrusă, pierdută. Constată cu tristețe și firească indignare o serie de atrocități făcute de ocupanți la Tulcea și va scrie, în revista „Arhiva Dobrogei” un articol cutremurător: „Și armata noastră a pătruns în 1913 în Bulgaria. Dar câtă deosebire de conduită! Oștirea noastră a dat dovadă de noblețe ocrotind și viața și avutul populației din statul vecin,

curiozitate personalitățile culturale Caragiale, Al. Vlahuță, B.St. despre unii dintre ei, descriindu-i Frollo, văzând pasiunea lui Viitorul istoric și geograf își Frollo îl surprinde „cojind pe înfiptă în zidul de la palatul ocupe „de trecutul materiale, nu termină liceul. Se în Școala de subofițeri de la medie. La 1 octombrie 1890 avea să ia o linie ascendentă după care va trăi, va activa ca ofițer și Ca militar, a avut un comportament

care s-a ales cu beneficii... Pe când, în Dobrogea invadată de armatele de ocupație, s-au comis crime, violuri, schingiuri, bătăi, - bustul lui I. Mișescu aruncat în Dunăre, Tribunalul transformat în grajd, monumentul dedicat revenirii Dobrogei la patria-mamă, din Tulcea, distrus, biserici distruse sau transformate în magazine - se pângărea tot ce era românesc cu satisfacție și o cruzime diabolică". Profesor și un timp chiar director la Școala de ofițeri de marină, a mai predat la Școala superioară de comerț și, după ce a ieșit din armată, la Liceul „Mircea cel Bătrân” etc. A scris articole vreme de decenii pentru numeroase publicații dobrogene. În ultima perioadă a vieții Marin Ionescu-Dobrogianu s-a retras la Câmpulung, continuând să lucreze. I s-au acordat importante distincții, între care „Bene Merenti” clasa I, cea mai înaltă distincție de ordin cultural dinainte de primul război, premiul Academiei Române pentru **Dobrogea în pragul veacului al XX-lea** și medalia de aur la Expoziția din 1906.

Lista lucrărilor sale nu este amplă, dar este substanțială, importantă, cuprinzând studii valoroase despre Constanța, despre Dobrogea: „CERCETĂRI ASUPRA ORAȘULUI CONSTANTA”, 1896, „DOBROGEA VEACULUI AL XX-LEA”, București, 1904, „DOUĂ PROBLEME DE GEOGRAFIE”, 1910, „FORMAREA DELTEI DUNĂRII ȘI CONFIGURAȚIA EI VECHE. Studiu morfologic-geografic”, Constanța, 1927; TOMI-CONSTANTA - cu planul orașului și un indice alfabetic al străzilor, Constanța, 1931, nenumărate articole în „Analele Dobrogei”, „Tomis”, „Viața românească”, „Buletinul Societății Regale de Geografie”.

În prefața lucrării „Cercetări asupra orașului Constanța”, Grigore Tocilescu spunea: „Timpul ce i-a lăsat liber îndeplinirea sarcinilor și cariera sa, dânsul a știut a-l întrebuința cu bine și cu folos pentru sine și pentru patria sa; dânsul a evitat inerția spiritului și sedentaritatea intelectuală - boală periculoasă și care amenință să umple vatra României cu cenușă moartă. S-a ridicat prin studii și reflecție, prin dragul de a munci și energie laborioasă mai presus de sarcina sa profesională”.

În acest prim volum apărut la București în 1896, autorul se ocupă de geografia orașului Constanța și de istoria acestuia. O serie de mărturii amintesc de vechea așezare: „Strada Carol I pe prelungirea de nord a pieței Independenței se continuă prin șoseaua Tulcea. Pe ea sunt următoarele clădiri: giamia Azizia, primăria, Școala primară Prințul Ferdinand și Principesa Maria și Spitalul Comunal. Marca orașului Constanța este: o corabie cu pânze, lângă un far ce poartă în vârf un steag”.

Despre construirea catedralei din Constanța autorul amintește: „Piatra fundamentală s-a pus la 4 septembrie 1883 în prezența d-lui P.S. Aurelian, ministrul cultelor de atunci. Ea constă dintr-o cruce cu inscripția: IS.HS.NI.KA. În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Spirit s-a întemeiat biserica aceasta în urbea Constanța în onoarea și reamintirea Sfinților Apostoli Petru și Pavel, sub Domnia M.S. Carol I, Regele Românilor sub arhipăzitoria Sântului Episcop al Eparhiei Dunării de Jos D.D. Iosiph, în timpul guvernului liberal prezidat de D.I.C. Brătianu, în anul de la nașterea Mântuitorului 1883, luna septembrie în 4. Biserica s-a clădit de Societatea de Construcțiuni din fondurile Ministerului Cultelor”.

Lucrarea conține o serie de anexe interesante: 1. Vechea întindere a Mării Negre; 2. Studiu arheologic asupra numelui Constanța; 3. Scrieri referitoare la Dobrogea și Constanța; 4. Operațiunile diviziei franceze și spahiilor în Dobrogea; 5. Mișcarea portului Constanța în timpul dominațiunii turcilor; 6. Tratatul de la San-Stefano; 7. Congrsul din Berlin.

Autorul a întocmit și o serie de tabele referitoare la diverse probleme ale județului: exportul în anii 1876, 1877; statistica pe anul 1895 și mișcarea populației pe același an; tabloul alfabetic al străzilor orașului care erau la acea dată (1897), tabloul construcțiilor care erau în Constanța la finele anului 1895, tabloul numelui prefectilor județului în perioada 1878-1896, tabloul

comandanților diviziei active și al șefilor de stat major (cu gradul și perioada funcționării).

Monumentala lucrare „Dobrogea în pragul veacului al XX-lea” este o prezentare monografică a acestei provincii românești. Poate fi considerată o enciclopedie a Dobrogei, fără asemănare în literatura istorică românească.

Este fructul a 13 ani de muncă, după cum mărturisese autorul. Imensul material adunat a fost împărțit în cinci mari capitole: geografia matematică, geografia fizică, geografia politică, geografia economică, geografia militară. Inițial autorul a avut intenția de a face un dicționar al ținutului dobrogean, dar apăruse deja lucrarea lui Gr. Dănescu - astfel că, nu i-a mai rămas decât să-și completeze notele asupra întregului ținut românesc de dincolo de Dunăre. Aceste note, după propria mărturisire, le-a cules străbătând pe jos întregul ținut al Dobrogei, de la primari și notari, învățători și preoți, aceștia din urmă punându-i la dispoziție date despre gradul de cultură al populației, înființarea satelor, de unde provin locuitorii și când au sosit aici, despre obiceiurile, datinile, portul naționalităților conlocuitoare, legendele, povestirile și cântecele populare. O altă categorie de la care a cules date au fost bătrânii din vechile sate românești sau bulgărești care au descris viața sub ocupație turcească și agricultorii, crescătorii de vite și pescarii de unde a putut deduce bogăția de odinioară a Dobrogei în vite, pescării, și păduri. Lucrarea mai cuprinde un index alfabetic de nume și localități ale căror denumiri sunt traduse și în limba română. La începutul volumului este trecută și bibliografia folosită. După mărturisirea autorului, în afara câtorva volume dăruite de cei care le-au scris, toate cele aproximativ 113 lucrări au fost cumpărate cu grele sacrificii, deoarece nu a avut posibilitatea să le studieze în biblioteci din capitala țării. Merită menționate și cele 5 hărți, 6 planșe, 5 crochiuri, 6 schițe și 100 figuri, reprezentând diverse aspecte geografico-economice, etnografice sau geologice ale Dobrogei. Scrisă cu har, bazată pe o documentație amplă, lucrarea „Dobrogea în pragul veacului al XX-lea se constituie într-o veritabilă mărturie istorico-geografică despre ținutul dintre Dunăre și Marea neagră.

Volumul „TOMI-CONSTANȚA”, apărut în anul 1931 la tipografia „Lucrătorii asociați” este o monografie cu planul orașului și un alfabetic al străzilor. Volumul este închinat părinților autorului și se bazează pe o bogată bibliografie (63 de lucrări), și, prin informațiile bogate care le conține este evident superioară contribuțiilor lirice gen „Constanța pitorească” de Ion Adam. În afara importantelor date istorice, economice și demografice pe care cercetătorii le utilizează și azi, autorul realizează aici și câteva portrete, pe care, din păcate, timpul le-a șters din memoria multora. Unul dintre ele este cel al lui Ion Bănescu: „El este geniul creator, care deschide Constanței porțile renașterii. Avea o putere de muncă dusă până la sacrificiul vieții. A murit foarte sărac, deși mânuise milioane”.

Interesante sunt datele în legătură cu diverse clădiri, servicii publice din oraș, etc. : biserica Adormirea Maicii Domnului, clădirea liceului vechi, spitalul comunal dr. Sion, abatorul comunal, oborul de cereale. palatul comunal.

În anul 1920, Marin Ionescu-Dobrogianu scoate la Constanța, la Institutul de Editură și Arte grafice” un curs de geografie militară pe care avea să-l predea la Școala specială a ofițerilor de infanterie. Autorul se referă la aspectul geografic al ținutului și face caracterizarea și aprecierea acestuia din punct de vedere militar. Sunt analizate posibilitățile tactice oferite de câmpie, de coasta mării. geografia politică ia în discuție istoricul granițelor. Se mai discută apoi probleme economice ale țării și problema românilor de peste hotare.

În studierea Dobrogei și a vieții sale frământate, Marin Ionescu-Dobrogianu a fost și va rămâne o lecție de seamă ce nu trebuie uitată, iar în antologia autorilor dobrogeni, numele M. Ionescu-Dobrogianu va onora cea dintâi pagină ca unul din cei mai aleși admiratori ai pământului pe care l-a cunoscut, iubit, și ni l-a înfățișat în forme nepieritoare.

DOBROGEA ÎN CONȘTIINȚA DREPTULUI ISTORIC

În 1878 Congresul de pace de la Berlin a recunoscut dreptul României asupra Dobrogei. Din acel moment, istoriografia bulgară a consumat o imensă energie pentru a contesta legitimitatea acestui act. Într-o impresionantă concertare, numeroși autori au îmbrățișat, în esență, afirmația exprimată astfel de confratele lor Velko Tonev: „Până la 1878 Dobrogea a constituit o parte integrantă și indivizibilă a altor teritorii bulgare” (Velko Tonev, **Dobrudja prez văzrajdaneto**, Varna, 1973, p. 311). A cita și alte lucrări înseamnă a repeta la nesfârșit ideea. În fața straniei situații că studiile consacrate ținutului dintre Dunăre și Mare sunt aproape tot atât de numeroase cât restul lucrărilor privind existența statului bulgar, istoricii români au adoptat o conduită defensivă, convingându-se că dreptatea cauzei naționale românești era, prin ea însăși, un argument suficient. Doar în perioada următoare momentului de confruntare militară din 1916-1917 replica noastră a devenit mai convingătoare (vezi Nicolae Iorga, **Drepturi naționale și politice ale românilor în Dobrogea**, în „Analele Dobrogei”, nr. 1/1923; I.N.Roman, **Drepturile, sacrificiile și munca noastră în Dobrogea**, în „Analele Dobrogei”, nr. 4/1922). Dacă în vremea trecutelor regimuri totalitare istoriografia bulgară a urmat exemplul celei sovietice, contestând realitățile dobrogene prin analogie cu cele din Moldova de peste Prut, prelungirea acestei campanii în anii din urmă denotă nu numai continuarea eludării adevărului, ci lasă să transpară substratul său revizionist, căci ce altă concluzie s-ar putea desprinde din punerea în cauză a teritoriilor aparținând unui stat vecin, recunoscute prin tratatele încheiate între statele respective înseși?

Cum se poate afirma că până în 1878 Dobrogea a constituit o parte integrantă și indivizibilă a teritoriului bulgar, când, se știe că timp de 450 de ani ea a aparținut statului otoman, chiar dacă în acest caz este vorba despre dreptul de ocupație? Prin urmare, această alegație nu servește nici măcar logicii care ar trebui să călăuzească istoriografia bulgară. Recent, un autor din țara vecină (Jeko Popov, **Bălgarite v severna Dobrudja 1878-1913**, Sofia, 1991, p. 25) aduce în sprijinul ideii privind dreptul istoric al Bulgariei asupra Dobrogei broșurile publicate în 1913 (când aceasta se află în război cu România) de Milan Markov, fost avocat la Tulcea, apoi ofițer în armata bulgară (deci, trădător de țară) și Metodi Mavrodiev, fost funcționar județean la Constanța - iluștri necunoscuți și diletanți în știința istorică. Tot de curând Academia Bulgară de Științe a publicat un prim volum de documente privind istoria Dobrogei între 1878-1919 (**Izvori za istoriata na Dobrudja 1878-1919**, Sofia, 1992). Fără comentarii care să angajeze opinia autorilor, anumite documente cu grijă selectate, cum ar fi două articole apărute în ziarul „Românul” și „Steaua României” din 1878, sugerează că românii înșiși au respins ideea primirii Dobrogei la sfârșitul războiului ruso-româno-turc. Ori, se știe că dacă dorești cu tot dinadinsul să găsești contestarea intențiilor și programului de guvernare din oricare țară trebuie să apelezi la presa de opoziție. În acest caz - după cum se va vedea în continuare - se vedește și precara cunoaștere a adevărului de către gazetari fără nume, a căror părere capătă aici dimensiuni sentențioase.

Pe de altă parte, în lucrarea deja citată, Jeko Popov se plânge că istoriografia română

manipulează în mod tendențios datele statistice demografice, deși autorii bulgari abuzează mai mult decât oricine de procedeul încriminat, furnizând cu privire la numărul populației bulgare din Dobrogea cifre care nu-și găsesc acoperire în nici una din statisticile veacului trecut (vezi **Kratka istoria na Dobrudja**, Varna, 1986). Vorbindu-se de renașterea națională, culturală și politică bulgară din Dobrogea (Velko Tonev, op.cit., p. 311), ar fi drept să se spună că acest curent nu privea numai pe bulgari - a căror prezență în proporțiile corecte rezultate din statistici ar fi absurd să fie contestată - ci, în egală măsură, și pe români (inclusi de un autor bulgar - N.Todorov, **Orașul balcanic în secolele XV-XIX**, Sofia, 1972, p. 334-337 - în expresia „și alții”, după bulgari, turci, țigani, armeni, evrei). Istoriografii din ambele țări aduc numeroase și temeinice dovezi în această privință, numai că - trebuie vorbit în mod deschis - mișcarea națională românească privea în chip firesc spre România, iar cea bulgară spre Bulgaria. În această situație, când factorii de armonizare lipseau, autoritatea de stat otomană fiind preocupată de propria dominație - reconcilierea creștinilor ortodocși fiindu-i străină ba chiar dăunătoare - dezacordurile și conflictele n-au întârziat să apară. Aflate în fața unor schimbări teritoriale iminente și importante, cercurile guvernante din Orientul creștin s-au lăsat călăuzite mai puțin de tradițiile trecutului, cât de perspectivele acestor schimbări ce se anunțau de lungă durată. Reglementarea frontierelor în sud-estul Europei a fost cea cunoscută, cu câștiguri și cedări pentru toate părțile. Astăzi exacerbarea dezacordurilor și luptelor din trecut - grave dar trecătoare în raport cu durata multiseculară a prieteniei româno-bulgare - nu poate fi decât dăunătoare tuturor. De aceea, poate mai mult decât oricine, prin mai multă probitate și răspundere, detașându-se de planul politic și menținând polemica în cadrul demersului științific, istoricii sunt chemați să contribuie la crearea climatului prielnic viitorului împreună. Renunțând la procedeul excomunicărilor reciproce, trebuie admis că la data când s-a hotărât soarta Dobrogei, în această provincie coexistau români și bulgari într-un raport în fond irelevant pentru principiul naționalităților care a călăuzit mai apoi trasarea frontierelor dintre state potrivit concepției wilsoniene pentru că, oricum, la acea dată cele două etnii erau întrecute numeric de populația musulmană. Noi continuăm să susținem însă, plecând de la datele existente, inclusiv de la mărturiile ale istoricilor bulgari, că cea mai mare parte a populației bulgare din Dobrogea s-a statornicit târziu, după deceniul al doilea din secolul trecut. O spune cunoscutul istoric Lj.Miletici, care scria în legătură cu acest aspect: „în Dobrogea românească populația bulgară face parte din noii veniți de la sfârșitul secolului precedent [al XVIII-lea] până la ultimul război ruso-turc”, pentru a adăuga apoi: „a crede că în Dobrogea există, cu excepția orașelor, o populație bulgară veche, ar însemna să ne înșelăm pe noi înșine” (Lj. Miletici, **Staroto bălgarsko naselenie vā Săveroiztocina Bălgaria**, Sofia, 1902, p. 167-168).

Cât privește chestiunea dacă românii au avut cunoștiința dreptului lor istoric asupra Dobrogei, o afirmare devine credibilă numai prin argumentare, mai ales că problema a fost complicată de acțiunea Rusiei la gurile Dunării. În atmosfera de tulburare și emoție creată de clauzele tratatelor care se redactau fără participarea României, când aceasta era pusă în fața alternativei imposibile de a accepta cedarea unui teritoriu național - sudul Basarabiei - pentru a primi un altul - Dobrogea - , o seamă de publiciști și membrii ai Corpurilor Legiuitoare au manifestat o atitudine potrivnică față de schimbul oferit în chip ultimativ și fără alternativă.

Istoria Dobrogei ca străvechi pământ românesc, unitatea sa complexă și profundă cu spațiul geografic, economic și viața spirituală a întregului popor român, voința majorității populației de a da expresie definitivă acestor legături prin reintegrarea provinciei în cadrul statal românesc erau, în afară de orice îndoială, cunoscute cercurilor conducătoare. Într-o sedință a Adunării Deputaților consacrată examinării hotărârilor Congresului de la Berlin, Mihail Kogălniceanu, arhitectul diplomației din vremea războiului de independență, făcea nu

numai o pledoarie patetică, dar și extrem de argumentată cu date și fapte referitoare la trecutul milenar al poporului român în Dobrogea („Monitorul Oficial” nr. 21 din 27 ianuarie/8 februarie 1878, p. 245, 447 și nr. 24 din 1/13 ianuarie 1878, p. 532-534). În fundamentarea expunerii sale eminentul istoric și om politic s-a biziuit pe numeroasele date și mărturii aduse la cunoștința opiniei publice și clasei politice de fruntașii unioniști aduși de împrejurări felurite pe meleagurile dobrogene după revoluția de la 1848, confirmate apoi și în memoriile regelui Carol I al României.

În perioada luptei unioniste din emigrație, care a urmat înfrângerii revoluției, Dobrogea a intrat în planurile construcției de stat românești, atât din pricina poziției sale geografice în raport cu Principatele, cât și a mediului național prielnic găsit aici. Dintr-un raport al Inspectoratului cordonului de carantină al Dunării, adresat Ștabului Oștirii în 1852 rezulta că, în mod repetat, au trecut în Muntenia, de la Măcin spre Brăila, „persoane eczilate din acest principat” (**Documente privind istoria Dobrogei 1830-1877**, volum întocmit de Tudor Mateescu, București, 1975, p. 170-171). Din alte informații rezultă că unioniștii români organizau în anumite orașe din dreapta Dunării, printre care Silistra și Hârșova, adunări politice și consfătuiri. Printre aceștia se numără și inginerul hotarnic Grigore Ioranu, participant la revoluția din 1848, care a însoțit nu întâmplător pe Ion Ionescu de la Brad în „excursiunea” sa, din 1850, prin Dobrogea.

Finanțat de Ion Ghica, acesta a străbătut cea mai mare parte a provinciei, făcând observații minuțioase, consemnate în articolele publicate în „Journal de Constantinople” și reunite mai apoi într-o lucrare intitulată **Excursion agricole dans le plaines de la Dobrodja**, apărută la Constantinopol, în 1850. Datele culese, revelatoare pentru mișcarea națională românească din dreapta Dunării, au fost comentate și în cele 12 scrisori trimise lui Ion Ghica și apoi înfățișate publicului românesc, într-un articol publicat la Iași (Victor Slăvescu, **Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica 1846-1864**, București, 1942; Ion Ionescu, **Românii din Dobrogea**, în „România literară”, I, Iași, nr. 2/1855). Caracterul oficial al misiunii încredințate de autoritățile otomane - aceea de a studia starea agriculturii din Dobrogea - conferă obiectivitatea statisticilor amănunțite cu privire la populație, elaborate atât pe baza cercetărilor directe, cât și a datelor oferite de registrele locale. În urma acestui travaliu Ion Ionescu de la Brad era convins de vechimea, statornicia și prevalența numerică a românilor în raport cu celelalte etnii.

Dincolo de statistica oficială, corespondența sa cu Ion Ghica oferă iarăși garanții de sinceritate, pentru că numai o evaluare obiectivă a situației ar fi servit unei abordări realiste a cauzei naționale. Redând atmosfera din sânul comunității românești, el constă că „nu este sat în care să nu vezi în miniatură Dacia și înfățișarea tuturor românilor”. Numai bărbații fugari, foști participanți la revoluția de la 1848 din cele trei țări române erau în jur de 5-6000 (Tudor Mateescu, **Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea**, București, 1970, p. 61). Enumerarea satelor populate de români confirmă prezența lor aici din timpuri străvechi și dovedește impresionanta lor stabilitate (Anca Ghiță, **Les Roumains en Dobroudja au milieu du XIX-e siècle d'après les informations de Ion Ionescu de la Brad**, în „Revue des études sud-est européennes”, nr. 1/1977).

Un alt participant la revoluția din 1848, ardeleanul Nifon Bălășescu, organizator al școlilor românești din Dobrogea, completează imaginea conturată de contemporanii săi cu alte mărturii revelatoare. Raportul înaintat în 1871 lui Ismail bey, guvernatorul sangiacului Tulcea, cuprindea o statistică pe sate a românilor dobrogeni. Documentul estima populația românească la „minimum 60.000 suflete” răspândite în 72 localități. „Dintre acești români - spunea autorul - o mare parte acolo sunt născuți și crescuți, acolo s-au pomenit din vechime, neam de neamul

lor, dinainte de emigratia bulgarilor în aceste părți. Alții sunt veniți acolo mai în urmă din toată românimea din Dacia lui Traian, din România, din Moldova, Basarabia, Transilvania, Banat, Timișoara, Ungaria, Maramureș, ba și din Macedonia” (Nifon Bălășescu, **Românii din Turcia**, în „Biserica și școala”, I, Arad, 1877, p. 353-369).

În corespondența sa, Ion Ionescu de la Brad pune în evidență robusta conștiință națională a românilor din Dobrogea. La Niculițel el a găsit un exemplar al foi volante tipărită după Proclamația de la Islaz, iar în satul Seimeni, locuit de mocani, afla vesti din Transilvania, despre Avram Iancu și Gh. Bariț (Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu. **Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea**. Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 263).

Știrile transmise din Dobrogea i-au trezit un viu interes lui Nicolae Bălcescu, făcându-l, alături de alți unioniști, să-și lege speranțele de posibilitatea creării în această regiune a unei baze de propagandă și acțiune revoluționară în apropierea Principatelor, în condițiile în care emigratia silită s-ar fi prelungit. Se formase, așadar, convingerea că, prin mediul său românesc, activizat de difuzarea idealurilor naționale comune, Dobrogea era chemată să joace un rol important în acțiunea unionistă. Nicolae Bălcescu însuși urma să se stabilească în această provincie pentru a o coordona (Nicolae Bălcescu, **Opere**, IV, **Correspondență**, Edit. Academiei, București, 1964, p. 321. Scrisoare către Ion Ghica, Paris, 26 iulie 1850). Pronunțându-se pentru construirea între Dunăre și Mare a unui drum de fier în locul canalului de navigație, eminentul patriot își armoniza gândurile cu proiectele altor oameni politici care întrevădeau rolul Dobrogei în deschiderea României spre Marea Neagră. În planurile lor liderii emigrației române asociau rolul economic al Dobrogei în viitoarea Românie cu scopurile renașterii sale naționale. Referindu-se la propunerile ce priveau crearea unei școli de agricultură, Ion Ghica se grăbea să-i comunice lui Nicolae Bălcescu acest gând capabil „să ne slujească foarte mult în privința naționalității române”. Cu un alt prilej, Ion Ionescu de la Brad scria, de asemenea, prietenului său la Constantinopol: „Un cuib de români în care să crească ideile Proclamației de la Islaz este un lucru prin care am scoate chiar din avortarea revoluției elementele cele mai curate pentru o viitoare mișcare”. (V. Slăvescu, **op.cit.**, p. 51).

După Tratatul de la Paris din 1856 și retrocedarea către Moldova a județelor din sudul Basarabiei s-a lărgit contactul Dobrogei cu Principatele pe toată întinderea dunăreană, atât sub aspectul relațiilor general umane, cât și sub aspect cultural, politic și național. În contextul intensei activități de propagandă pentru unire, revista ieșeană „România literară” formula în 1855 următoarea întrebare plină de înțelesuri: „Nevoile românilor din Dobrogea, în privirea morală, fiind dar... tot aceleași cu ale tuturor celor trăitori în celelalte provincii române, oare nu trebuie să căutăm să le îndestulăm deopotrivă, ca prin îndestularea aceasta să asigurăm cât mai bine viitorul nostru național?” („România literară”, Iași, nr. 2/8 ianuarie 1855, p. 15). Cât privește gradul de afirmare a conștiinței naționale, relevant apare faptul că, încă înainte de 1859, alături de denumirea curentă a Principatelor, în Dobrogea începuse să se folosească termenul de „Rumânia” sau acela general de „țara noastră”. Un raport al delegatului României la Tulcea și Sulina, C.Stoianovici, datând din 1867, atrage în mod deosebit luarea aminte prin înfățișarea unei stări de spirit fără egal de limpede exprimată. Redând sentimentele de puternică satisfacție a locuitorilor din Tulcea pentru ajutorul substanțial acordat bisericii române de domnitorul Carol I, delegatul României îi descrie „ca niște frați și patrioți hierbinți ai patriei noastre și carii au speranțe a se uni cu noi pe viitor” (**Documente privind istoria Dobrogei 1830-1877**, p. 269).

Este demn de relevat că însuși Alexandru Ioan Cuza, primul domnitor al României moderne, a cunoscut Dobrogea cu prilejul călătoriilor sale din anii 1860 și 1864 făcute la Constantinopol. Înfățișat cu detalii în revista „Curier d’Orient” din 18 iunie 1864 (C.Cioroiu,

Alexandru Ioan Cuza în Dobrogea, în „Dobrogea nouă” din 4 mai 1977) voiajul din 1864 s-a efectuat de la Cernavodă, prin Medgidia la Constanța de unde domnitorul s-a îmbarcat spre capitala Imperiului otoman. În toate aceste localități i s-au rezervat ceremonii oficiale, la care, alături de autoritățile civile și militare, trebuie să fi participat și o numeroasă populație, deoarece, mai târziu, revista „Analele Dobrogei” consemna amintirile, rămase vii, ale unui locuitor român despre memorabila vizită. Cu acest prilej trebuie să fi reflectat domnitorul asupra necesității înființării unui port românesc la Marea Neagră, proiect despre care a și vorbit, în același an, în fața Corpurilor legiuitoare (Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, **op.cit.**, p. 266). Se înțelege însă că, ținând seama de statutul său internațional, de suzeranitatea Porții și de faptul că Dobrogea era o provincie a Imperiului otoman, personalități aparținând cercurilor guvernante românești nu puteau exprima decât cu titlu particular convingerile lor privind apartenența acestui teritoriu la istoria poporului român.

Odată începute ostilitățile, reticențele au început a fi abandonate. Referindu-se la sectorul dunarean care a revenit apărării strategice românești la începutul campaniei militare (dintre Calafat și gura Oltului), ministrul de externe se adresa agentului diplomatic al României la Viena, încredințat că „am fi putut poate mai bine să alegem gurile Dunării și Dobrogea pentru câmpul nostru de luptă” (**Independența României, Documente**, vol.I., Documente și presă internă, București, 1977, p. 139). De asemenea, în cadrul dezbaterilor sesiunii extraordinare a Corpurilor Legiuitoare pe marginea Convenției încheiate cu Rusia la 4/16 aprilie 1877, examinând alternativele pentru care țara ar fi putut opta, primul ministru Ion.C.Brătianu și ministrul de externe Mihail Kogălniceanu au admis posibilitatea unei colaborări militare „cu condiția de a cere ca avantajii independența, gurile Dunării și Dobrogea („Monitorul Oficial” nr. 99 din 1/13 mai 1877, p. 2911).

Mai apoi, împrejurarea că diplomația rusă angajată în elaborarea tratatelor de pace din 1878 a asociat integrarea Dobrogei la România de cedarea părții de sud a Basarabiei, a creat o situație cu totul nouă și a îndemnat pe oamenii politici români la reținere în abordarea problemei dobrogene. Înalți demnitari de stat, cum erau Mihail Kogălniceanu sau Ion C.Brătianu au folosit numai cu prudență, iar uneori au fost puși în situația de a nu voi să uzeze de argumentele din care rezulta în mod indubitabil românitatea dobrogeană deși, în această privință convingerile lor erau definitiv conturate. „Românii, încă din timpuri străbune, unii sub numele de daci, alții prin migrațiuni succesive din patria mămă sunt naționalitatea cea mai străveche din Dobrogea, iar limba lor e cea mai răspândită și servește ca limbă de comunicație între celelalte naționalități” - scria, spre pildă, Mihail Kogălniceanu (Gligor Stan, **Particularități ale organizării administrative și judecătorești a Dobrogei la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea**, în „Culegere de referate, Direcția generală a Arhivelor Statului, vol. II, București, 1974, p. 221). Astfel, dacă până atunci demersurile oficiale pentru integrarea Dobrogei în cadrul statului român începuseră să se contureze, dilema dramatică cu care erau confrunțați acum a determinat cercurile conductoare să le pună capăt pentru a nu da puterilor participante la tratative impresia că România ar fi fost de acord cu schimbul ce i se impunea. Mai mult decât atât, faptul că - chiar atunci când delegația României a fost audiată la Berlin - ea a eludat cu desăvârșire problema Dobrogei, semnifica intenția clară de a înlătura ideea că restabilirea administrației românești ar fi fost o compensație și nu un drept, raptul Basarabiei și integrarea Dobrogei fiind două chestiuni distincte.

În contextul acestei complicate situații politice, diplomatice și militare ceea ce prezintă un excepțional interes și rămâne cu adevărat important în fața istoriei, este atitudinea populației din Dobrogea, nu numai români, dar și musulmani și alte etnii, a căror opțiune pentru apartenența la statul român, european și tolerant, se poate reconstitui cu claritate din documentele și datele

de care dispunem astăzi (Ion Bitoleanu, **Manifestări ale dreptului de autodeterminare în momentul revenirii Dobrogei în cadrul statal românesc**, în „Lucrări științifice. Științe sociale, filozofie”, Constanța, 1978). Dacă la începutul lunii decembrie 1877 cercurile politice din București erau informate că printre românii dobrogeni circulă o petiție cuprinzând numeroase semnături prin care se cerea unirea cu România (**Independența României. Documente**, vol.III, Presă străină, București, 1977, p. 217), domnitorul Carol I avea să confirme manifestarea acestui larg curent popular. Într-o scrisoare adresată părintelui său Anton de Hohenzollern, suveranul evoca momentul trecerii sale prin Dobrogea, cu un deceniu înainte de războiul pentru independență, subliniind că „populațiunea de acolo se simte foarte fericită să fie unită cu România și mi-a trimis adrese numeroase” (Romulus Seišanu, **Dobrogea, gurile Dunării și Insula Șerpilor, Schiță monografică. Studii și documente**, Editura „Univers”, București, 1928, p. 184). Manifestările publice solemne și pline de entuziasm care au avut loc în toamna anului 1878 la Tulcea, Măcin, Babadag, Hârșova, Medgidia și Constanța, cu participarea a mii de locuitori de toate naționalitățile, veniți să salute unirea provinciei cu România erau un preludiu al actului de conștiință națională din 1918 când s-a făurit România Mare (Ion Bitoleanu, **Dobrogea 1878: „Bine ați venit, frați români!”**, în „Magazin istoric”, nr. 6/1986).

UNELE ASPECTE ALE PROBLEMEI LIDERILOR MIȘCĂRII NAȚIONALE ROMÂNEȘTI DIN DOBROGEA PÂNĂ LA 1878

Caracterul românesc al Dobrogei dintotdeauna, este mai presus de orice îndoială. Lucrări de mare valoare documentară și ideatică susțin acest pretios adevăr¹.

Am ajuns în această fază a cercetării, când aspectul calitativ al chestiunii, se impune. Rezolvate fiind, problema autohtoniei, a vechimii, numărului, caracterului constructiv al prezenței noastre permanente, forței economice a românilor din Dobrogea, aceea a conștiinței naționale, e timpul să trecem la problema organizării mișcării naționale, a nașterii, existenței și persistenței instituțiilor naționale românești² și, nu ultimul rând, a liderilor. Tocmai de aceea trebuie acordată importanță rolului culturii și intelectualității³, a faptului că Imperiul Otoman a luat din ce în ce mai mult în calcul folosirea spiritului de organizare și autoorganizare a românilor, încredințând unora dintre ei, funcții importante. Se știe că Ion Ionescu de la Brad era numit inspector agricol al Imperiului, pentru Dobrogea, iar Nifon Bălășescu recunoscut „inspector al școalelor românești din dreapta Dunării”. Otomanii respectau lăcașurile românești de cult și, în primul rând, Mănăstirea Cocoșu, păstorită de starețul Visarion. La rândul lui, Imperiul Habsburgic folosea, la Hârșova ca viceconsul pe Nicolae Târcă, iar la Constanța, la consulat un funcționar, Brăteanu era român⁴.

Dar acesta nu e totul, la 1850 românii înșiși aveau de fapt un fel de stat major național al unei posibile revoluții care să afecteze întreaga românie. Nu e de prisos să spunem că Dobrogea intra în planurile factorilor de înaltă răspundere din Țara Românească și Moldova sau România unită după 1859⁵.

Și încă nu e de ajuns să știm ce credeau românii despre ei înșiși, e foarte important să-i vedem **în raport cu alții**, în ce măsură erau în stare să avanseze reprezentanțe, lideri. De diferite nivele, de diferite mărimi. Nici numărul acestora nu e neimportant și nici calitatea acestora. oricum, vrem să dovedim că, în ultimă instanță, românii din Dobrogea nu erau un factor pasiv, asupra căruia acționau factori politici responsabili de la București sau factori politici otomani. Românii dobrogeni constituiau o forță de care Imperiul Otoman trebuie să țină seama iar România nu-i ignora, în viziunea națională a factorilor de decizie.

Cine sunt, deci, liderii mișcării de eliberare națională a românilor în ultimă instanță, numai în ultima, pentru că formal sunt reprezentanți ai lor, aleși în instituțiile lor, ținând de autodeterminare sau numiți fiind în funcții administrative de către otomani sau hasburgi? Deci, cine sunt aceștia și ce reprezintă ei, raportați la numărul total al românilor?

Ne referim, în cele ce urmează, la **liderii formali** în primul rând. Aceasta înseamnă că sunt aleși de români în diverse eforturi, comunități, instituții realizate pe temei național, ca, de pildă, Starostia mocanilor de la Hârșova, Consiliul Metropolitan, ori Societatea de cultură

românească de la Silistra. Dar sunt și lideri români reali care nu sunt aleși, sunt recunoscuți de autorități în diverse pricini, sunt mari proprietari, negustori, sunt haiduci, sau ceva asemănător. Unii sunt mocani care erau mai mult ai Dobrogei și care luând parte la acțiunile revoluționare, alături de Avram Iancu, au făcut parte din delegațiile trimise de Adunarea Națională de la Blaj la Dieta Ungariei revoluționare și la curtea Habsburgilor. În sfârșit, am trecut între lideri și unii dintre marii donatori către instituțiile românești. Dovezi că averea, gestul și știința de carte impuneau în fața comunității din care făceau parte.

Un mare număr, poate o treime dintre acești lideri, sunt ciorbagii, adică primari. Sau, în unele situații chiar muhtari - primari ai unor târguri (orașe) cu profund caracter românesc. Sub otomani, românii n-au putut ajunge mai mult.

Pentru a înțelege mai bine importanța acestei liste de lideri români, adică peste 160, trebuie să precizăm că am mai publicat o asemenea listă a 220 de intelectuali români, la care s-a adăugat încă una de 39.

Intelectualii români ca lideri? Automat, în condițiile în care aceștia, preoți, învățători, logofeți-pisari, deci oameni de care comunitățile aveau nevoie în raporturile cu autoritățile otomane, aveau să fie, cel puțin unii dintre aceștia, recunoscuți de otomani în diferite funcții.

Procesul nu e singular, nu e o excepție, așa se întâmplă și la românii din Imperiul Habsburgic⁶, acolo mutația făcându-se, în acest timp, doar între intelectualitatea clericală și cea laică ce se impune⁷.

Și naționalitățile conlocuitoare din Dobrogea, neprivilegiate, bulgarii, de pildă, aveau în frunte tot intelectuali⁸. Despre greci, lucrurile trebuiesc înțelese în același sens⁹.

Îndrăznim, deci, după acest al treilea studiu închinat personalităților românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane, mai ales, în ultima ei sută de ani, să considerăm că numele a peste 420 de asemenea lideri, fiecare dintre ele susținută de o informație corespunzătoare, reprezintă dovezi ale unei prezențe majore a românilor în Dobrogea. Afirmăm, de asemeni, că noi cunoaștem încă vreo 100 de asemenea personalități, preoți, învățători, primari, etc., pe care nu le putem include în această statistică, numai pentru că nu le știm numele. Deși cunoaștem mai mult sau mai puțin despre activitatea lor. Cum ne-am propus să nu includem în listă decât pe cei cunoscuți cu numele, ne permitem totuși ca, dincolo de cei amintiți în anterioarele studii, să mai amintim și alții, fără a-i socoti la număr.

De pildă, nu știm cum se numeau cei doi ciorbagii de la Ostrov, din 1835, ciorbagiul de la Carahasan din 1836, cel de la Tulcea, din 1839 și de la Seimeni, din 1841¹⁰. Nu știm cum se numea „boieroaica moldoveancă”, soție a lui Martyrt, consul austriac la Tulcea în 1852¹¹. Nu știm pe membrii delegației unei comunități românești din Dobrogea care, în 1850 sau mai înainte, căuta în stânga Dunării un învățător pentru școala urbană înființată¹². La 1878, apărându-se în parlament, împotriva acelora ce-l acauzau de a fi trimis în Dobrogea o misiune pentru obținerea unor date statistice - ceea ce ra fi putut duce la complicații diplomatice - I.C.Brătianu spunea că a luat doar unele informații de la un „împegar” din Dobrogea¹³. Funcționarul respectiv era, fără îndoială, român.

Acestea fiind spuse, vom propune în continuare lista a peste 160 de asemenea lideri români, formali sau reali, în bătaia pentru afirmarea românilor din Dobrogea, pentru reunirea acestui pământ românesc cu patria-Mamă, etapă în formarea statului național unitar român.

NOTĂ

1. Dobrogea - 50 de ani de viață românească, Cultura Națională, București, 1928, 792 p. (Volumul este de fapt numărul omagial al revistei „Analele Dobrogei”, 9. vol. I din 1928); P.P.Panaiteescu, *Originea populației din*

Dobrogea nouă, București, 1940, D.Sandru, **Mocanii în Dobrogea**, București, 1946; Sergiu Iosipescu, **Balica, Dobrotiță, Ioancu**, Ed. Militară, București, 1985; Anca Ghiță, **Contribuții noi privind unele aspecte ale societății românești în Dobrogea în secolele XV-XIX**, în „Memoriile Secției de Științe Istorie” seria a IV-a, tom. I, 1975-1976, Ed. Acad. RSR, București, 1978, p. 71-106; A.Rădulescu, Ion Bitoleanu, **Istoria românilor dintre Dunăre și mare**, Dobrogea, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Tudor Mateescu, **Les diocèses orthodoxes de la Dobroudja sous la domination Ottomane**, în „Balkan Studies”, 13, Thessaloniki, 1972, p. 279-300; Idem - **Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877)**, Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1977; **Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea**, Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1979; **Păstoritul mocanilor în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră**, Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1986; Const. C.Giurescu, **Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne** (Constanța/1966); Ion Bitoleanu, Gh.Dumitrașcu, **Românii din Dobrogea și manifestări ale conștiinței lor naționale la începutul epocii moderne** în „Revista de istorie”, 29, nr. 6 din 1976, p. 107-119 (Rezumat în „Roumanie - pages d'histoire” - și ediții în germană, rusă, engleză, spaniolă - 3, nr. 1 din 1978, p. 162-191); Nicolae Ceachir, Radu Ștefan Ciobanu, **Revenirea Dobrogei la aria de viață a statului român, consecință a permanenței populației românești pe pământul dobrogea**, (1878) în „Din luptă poporului român pentru independență”, Universitatea din București, București, 1977, p. 157-169.

2 Vezi studiul lui Tudor Mateescu, **Contribuții la istoria instituțiilor administrative ale românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane** în „Anuarul Institutului A.D.Xenopol”, 17, 1960, p. 609-614.

3 Gh.Dumitrașcu, **Intellectualii români în Dobrogea înainte de 1878**, Studiu statistic, în „Pontica”, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, 18, 1985, p. 257-269; **Iconografia despre românii din Dobrogea înainte de 1878** în „Revista muzeelor și monumentelor. Muzeu”, 21, nr. 10 din 1984, p. 28-35; **Rolul intelectualității românești din Dobrogea în revenirea acestei străvechi provincii autohtone la patria-mumă** în „Crisia”, Oradea, 10, 1980, p. 155-162.

4 Stelian Dumitrescu, **Situația Dobrogei în 1848-1849 în contextul revoluționar românesc** în „Însemnări didactice”, Culegere de studii și articole metodic-științifice de istorie”, Constanța, 1982, p. 41-53; Gh.Dumitrașcu, St.Lascu, **Dobrogea în timpul stăpânirii otomane** în „Studii și articole de istorie”, 51-52, București, 1985, p. 27-29.

5 Vasile Netea, **Pe drumul unității naționale**, Ed. Dacia, Cluj, 1975; **Lupta Românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)**, Ed. Științifică, București, 1974; **Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar**, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1973.

6 Keith Hitchins, **Cultură și naționalitate în Transilvania**, Ed. Dacia, 1972. Unul dintre cele 3 studii ale culegerii se intitulează „Laic și ecleziastic în mișcarea națională românească 1830-1869”.

8 Vezi mai ales Velko Tonev, **Dobrudja prez vǎzrajdaneto (Kulturen život, tǎrkovno nacionalni bǎrbi, revolucioni dvijǎnia/Varna, Dǎrjavna izdatelstvo, 1973; Aceiași orientare o are și revista „Izvestia na Narodnia Muzei Varna”** din care au apărut până acum, în serie nouă, 19 numere. Vezi și noul anuar „Dobrudja” - Sbornik 1'84 și nr. 2, '85, Varna, Knigoizdatelstvo Ghiorgi Bakalov, 1984 și 1985; O bibliografie mai largă, Gh. Dumitrașcu, **Intellectualii români...** p. 259.

9 Puternice comunități erau la Tulcea - parte arhivelor acestea se află la Constanța - și la Constanța unde, cu aprobarea sultanului, comunitatea greacă a putut construi o biserică impresionantă - și azi - și o casă de cultură.

10 Tudor Mateescu, **Documente privind istoria Dobrogei...** p. 7, 72, 93, 107

11 Constantin Karadja, **Un neamț despre țara noastră în anul 1858** în „Analele Dobrogei”, 7, 1926, p. 82.

12 Mihail Virgiliu Cordescu, **Istoricul școlilor române din Turcia, Sofia și Turtlucaia, din Bulgaria și al seminariilor de limbă română din Lipsca, Viena și Berlin**, București, 1906, p. 402.

13 „Monitorul Oficial” (39), 1878, 18 februarie/2 martie , p. 1019.

SIGLE FOLOSITE

Având în vedere că o parte importantă a informației o datorez câtorva fonduri de arhivă, culegeri de documente, studii, mi-am permis să folosesc la note, un sistem de sigle, modalitatea fiind mai practică și mai economică. Am folosit-o, de altminteri, și în articolul din „Pontica”. Aici lucrările sunt altele, deci și siglele sunt altele.

I - Arhivele Centrale de Stat, fond Ministerul de Interne, dosar 224/1876, filele 8 - 9, 12.

II - Arhivele Centrale de Stat, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice.

III - Arhivele Statului Tulcea, fond Prefectură.

IV - Tudor Mateescu, **Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877)**, Direcția generală a Arhivelor Statului, București, 1977.

V - I.N.Roman, **Pagini din istoria culturii românești din Dobrogea înainte de 1877**, Constanța, 1920 (și în „Analele Dobrogei”)

VI - Victor Slăvescu, **Correspondența dintre Ion Ionescu de la Brad 1846 - 1874**, București, 1943.

VII - „Viața Săceleană” I, nr. 5 din 1931, p. 32.

VIII - Constantin Cioroiu, Aurel Mocanu, **Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877**, Biblioteca județeană Constanța, Constanța, 1977.

IX - „Pressa”, București, 11, nr. 249 din 11 noiembrie 1878

Evident, am folosit multe alte surse, trecute, normal, la note.

LISTA*

liderilor români din Dobrogea înainte de 1878

1. Ion Alexandru, fruntaș român din Tulcea la 1877.
2. Lexi, ciorbăgiu la Măcin, 1853.
3. Andronic Tudor, primar la Calica în 1878
4. Arabăgiu Ion, ciorbăgiu (primar) înainte de 1877
5. Kir Băcanu, (epitrop de comunitate românească, cel puțin 1847-1859) - Silistra
6. Banea Radu, primar la Jijila, 1873
7. Baldovin Logofătul, boier al lui Mircea cel Bătrân, proprietar în Dobrogea - la Silistra.
8. Tudorăscu Bărbieru, efor al Bisericii „Sf. Nicolae” din Tulcea, înainte de 1877.
9. Avramescu, unul dintre conducătorii comunității românești din Tulcea, înainte de 1877.
10. Bălan Constantin, bătrân fruntaș al satului românesc dobrogean Scrofeni, consultant juridic în această calitate la 1733.
11. Boambă Constantin, bătrân fruntaș al românilor din Tulcea, cel puțin din 1866.
12. Bucur/Ion Cojocarul/, mocan săcelean, alături de Iancu la 1848.
13. Ivan Bulgarul sau Ioan Cazacu, ajutor de primar la Cășla (de Constanța), sat curat românesc, la 1873.
14. Anghel Dumitrache, membru al Societății de cultură română din Silistra la 1870.
15. Petru Bulgaru, între întemeietorii bisericii românești din Calica la 1814,
16. Gligore Burgele, fruntaș al românilor din Tulcea la 1873.
17. Dimitrie Călinescu?, membru al Societății de cultură din Silistra la 1870.
18. Enciu Călinescu, membru al Societății de cultură din Silistra la 1870.
19. Nicolae Călinescu, membru al Eforiei școlare din Silistra la 1870.
20. Pavel Carp, ctitor al bisericii românești din Calica (Iazurile-jud. Tulcea) la 1814(?)
21. Caraivan, ciorbăgiu în Dobrogea la 1850.
22. Iacob Casianu, primar - alături de alții, de alte naționalități, din Cataloi la 1878.
23. Caraencică, fruntaș al satului Rasova la 1845.
24. Caradima, fruntaș al satului Rasova la 1845.
25. Cazan Ilie, primar la Cochirleni la 1850.
26. Ion Cassian, primar la Prislava la 1878
27. Chiricută Guțu, primar la Agighiol înainte de 1878.

* Numărul de ordine corespunde numărului notei de la subsol. În același timp specific că data poate fi socotită „cel puțin de la”.

28. Manole Chitescu, membru al Societății de cultură de la Silistra la 1870.
29. Domnul Constantin, boier de Măcin, erou popular medieval.
30. Iacob Sasa Craiul, mocan. Mare proprietar. Face danii bisericii din Ostrov de Constanța la 1864.
31. Crețu Ion, administrator al bisericii „Sf.Nicolae” din Tulcea la 1876.
32. Vasile Crețoi, fruntaș al românilor din Tulcea înainte de 1877.
33. Crihana I.Petru, învățător (?) la Letea, mai 1876.
34. Costea Cristea, român macedonean, construiește biserica din Cârjelari la 1856.
35. Nicolae Cristoce, mare negustor și proprietar de vite. Fruntaș al românilor din Tulcea în 1873.
36. Culea Ioniță, primar la Topalu înainte de 1877
37. Dancu, haiduc (?) la Mârleanu (Dunăreni) înainte de 1877.
38. Dumitru Darie, efor al comunității din Tulcea înainte de 1877.
39. Petre Darie, efor al comunității românești din Tulcea înainte de 1877.
40. Dasiadi, boier muntean. Rea, imediat după 1848, să cumpere o mare parte a Dobrogei pentru a înființa un „principat românesc”.
41. Decu Pârcălabul de Ostrov, martor la 1735. Îl cred primar.
42. Chiril, mitropolit de Proilavia 1791-1793, Probabil român
43. Daniil, mitropolit de Proilavia 1751-1773, Probabil român
44. Dinu Ștefan, face înscrisuri pe o carte la Oltina. cel puțin 1867.
45. Dobrișan, erou de baladă medievală dobrogeană.
46. Dragnea, primar în Dobrogea la 1839.
47. Drăgușin Marin, primar la Alimanu, cam între 1862-1864.
48. Sava Dumitrescu, membru al Eforiei școalelor din Tulcea la 1873.
49. Vasile Dumitrescu, între fruntașii români din Tulcea la 1878.
50. Ion Dumitru, primar la Parcheș la 1878
51. Dumitru Dobrogeanu (sau Tudor Dobrogeanu), fruntaș dobrogean. Haiduc (?)
52. Ecșaru Vasile, contribuie în mare măsură la construirea unei biserici la Somova înainte de 1878.
53. Encica, primar la Rasova în 1845.
54. Enciulescu Adam, primar la Beilic (Viile) la 1878.
55. Ene, „ciorbăgiul ciorbăgiilor din toată cazaua Isaccea” 1833.
56. Eustătescu Nicolae, membru al Societății de cultură din Silistra la 1870.
57. Găetan, mocan din Dobrogea, alături de Iancu la 1848.
58. Gavrilă, haiduc în Dobrogea în ultimele decenii de stăpânire otomană.
59. Ilie Gherghescu, membru al Societății de cultură din Silistra la 1870.
60. Ion Ghermede, ctitor al bisericii din satu Nou de Deltă (azi C.A.Rosetti) înainte de 1877
61. Manea Giuglea, efor al școalelor românești din Tulcea la 1873.
62. Nicolae Hagi Ghiță Poenaru, mare donator al Mănăstirii Cocoșu la 1853.
63. Gheorghe Moș Ion, primar la Agighiol înainte de 1877.
64. Gligoraș Constantin, primar la Cășla - de Tulcea înainte de 1878.
65. Zaharia Grigorescu, primar la Cășla de Tulcea (azi Minerii) înainte de 1877.
66. Vasile Stan Haran, fruntaș al românilor din Cernavodă înainte de 1877
67. Hîra Dumitru, fruntaș al mocanilor din Dobrogea. Trimis în această calitate la Constantinopol, cel puțin la 1850.
68. Hirdea, haiducește la Topalu înainte de 1877.

70. Iancu Voevod, personal din folclorul dobrogean.
71. Vasile Ignat, primar la Beștepe la 1878 (comuna mai are un primar bulgar și unul tătar).
72. Mitache Ilie, membru al consiliului metropolitan din Silistra.
73. Mihalache Iliescu, membru al Societății de cultură din Silistra la 1870.
74. Voicu Iliescu, membru al Societății de cultură din Silistra - 1870
75. Nicolae Iordănescu, uneori Iordan, membru al Eforiei școalelor și al Societății de cultură din Silistra - 1870.
76. Toma Ionescu, donator la Luncavița - 1871.
77. Dumitru Ion, primar la Sarighiol (Valea Nucarilor) la 1878.
78. Iordache, ciorbăgiu de Dobrogea la 1841
79. Petre Iosifescu Droc, transilvănean, membru al Societății de cultură din Silistra la 1870.
80. Petre Interu, unul dintre frunțașii satului Rasova la 1845.
81. Radu Jălea, unul dintre frunțașii mocanilor din Dobrogea la 1850.
82. Jipa Logofătu, boier român, ctitor al bisericii de la Cernavodă la 1660.
83. Dobre Cainargiu Lăcusteanu, ultimul primar român de la Mârleanu (azi Dunăreni), înainte de 1878.
84. Lupu Vasile, primar la Sabangia înainte de 1876.
85. Manole Gheorghe, primar la Beilic (Viile) la 1873.
86. Petre Melcu, primar în Dobrogea la 1850.
87. Gheorghe Marcu, frunțaș dobrogean pe la 1865.
88. Constantin Mihalache (sau Mihalacoglo), muhtar-primar de oraș în Dobrogea la 1852.
89. Mircea, primar la Seimanii Mari la 1850.
90. Mitu Ion, ajutor de primar la Oltina, 1878-1874.
91. Petre Mocanu Zavergiu, locuitor din Oltina. A luat parte la Revoluția din 1821. A fost spânzurat de turci în Dobrogea.
92. Mogoș, frunțaș în localitatea Scrofeni la 1735.
93. Radu Norcianu, frunțaș al nocașilor din Dobrogea, membru în delegațiile trimise de Marea Adunare națională de la Blaj în timpul Revoluției de la 1848.
94. Teodor Moroianu, mare donator pentru Mănăstirea Cocoșu înainte de 1877.
95. Dragnea Mungiu, frunțaș român în eforii bisericești din Dobrogea înainte de 1877.
96. Tudor Mungiu, efor român la 1847.
97. Munteanu Gheorghe, dăruiește un minei bisericii din Măcin și lasă o însemnare datată 1875.
98. G.N.Neamtu, membru al Societății culturale la 1870.
99. Neculai Ion, membru al Consiliului metropolitan Dobrogea.
100. Nica, frunțaș ardelean al românilor din Cochirleni. Ridică școală românească și în 1877-1878 o întreține „pe a lui cheltuială”.
101. Costache Nicolaescu, secretar al Societății culturale din Silistra la 1870.
102. Gheorghe Nicolaescu, secretar al Societății culturale din Silistra la 1870.
103. Nițescu, primar la Cochirleni. Cel târziu de la 1874.
104. Agi Neapu, primar la Oltina, cel puțin de la 1873.
105. Nedelcu Nicolae (zis Gâscă), epitrop al bisericilor din Beștepe și Mahmudia. Și șef al comunităților românești de aici, după 1835. Epitrop al bisericii „Sf.Nicolae” din Tulcea, după 1864.

106. Vasile Nedelcu (Gâscă), după 1830 vine de la Beștepe la Mahmudia. Efor al bisericii „Sf.Nicolae” din Tulcea, 1864-1879.

107. Oprea, mocan săcelean, fruntaș la Caramurat până la 1877.

108. Oprescu Mitică, membru al Consiliului mitropolitan din Silistra la 1871.

109. C.Panțu, mocan din Dobrogea, alături de Iancu la 1848.

110. Dimitrie Păsculescu, membru al Societății culturale din Silistra.

111. Gheorghe Pavelescu, membru al Societății culturale din Silistra la 1870.

112. Marin Perină, reprezentant al satului Rasova la 1845.

113. Petrescu Neculai, membru în eforia școalelor și în Societatea de culturală a poporului român - Silistra 1870.

114. Petre Petrescu, membru al Societății de cultură a poporului român, Silistra 1870.

115. Petru Hagi Ion, efor al bisericii românești din Tulcea înainte de 1877.

116. Ion George Popa, membru al eforiei românilor din Tulcea la 1873 „proprietar de vite și de vinături” la 1878.

117. Popea, mocan dobrogean alături de Iancu la 1848.

118. Popescu Constantin, face însemnări pe un „Apostol” din 1875 dăruit bisericii din Ostrov.

119. Ioan Popa, donator, împreună cu Vasile Moș Iorga la 1868 către biserica din Rasova.

120. Gh.Popovici, membru al Eforiei din Silistra în 1872.

121. P.Popovici, membru al Eforiei din Tulcea pe 1873.

122. I.I.Plîngu, fruntaș al românilor din Tulcea la 1878.

123. Kir Petrache, fruntaș al românilor din Dobrogea pe la 1847.

124. Nicolae Proca, negustor, proprietar pe vite, fruntaș al românilor din Tulcea la 1878.

125. Prodan Ion, membru al unei eforii românești din Silistra, 1872.

126. Dimitrie Radu, face însemnări la 1871 pe o carte pe care o dăruiește bisericii din Greci.

127. Iani Panait Radu, ajutor de primar la Beilic (Viile) la 1873.

128. Sava Răducănescu, membru al Societății de cultură din Silistra la 1870.

129. Rană ot Ostrov, fruntaș dobrogean la 1735.

130. Rancea Rașid, bogat mocan, musulmanizat pentru o iubire. Personaj de legendă, dar pe fond real.

131. Manolache Sandu, administrator al bisericii „Sfântu Nicolae” la 1865.

132. D.C.Săulescu, între fruntașii unei eforii românești din Silistra la 1870.

133. Petre Săuleanu, membru al Societății de cultură din Silistra la 1870.

134. Secăreanu, mocan săliștean alături de Iancu la 1848 (din Dobrogea).

135. Mihalache Sotirescu, efor român la Tulcea - 1873.

136. Vasile I.Sotirescu, efor român de Tulcea la 1873.

137. Nuțu Stan, membru al Societății de cultură a poporului român Silistra - 1870.

138. Stătescu Dimitrie, efor în Dobrogea la 1870.

139. Sima Ștefan, transilvănean, întemeietor al bisericii din Calica .

140. Nicolae Ștefan, membru al unei eforii din Dobrogea la 1872.

141. Sulica Ion, fruntaș al Rasovei la 1845.

142. Teodorescu, primar la Cochirleni la 1878.

143. Teodorescu Anghel, efor la Silistra la 1870.

144. Teodorescu Anton, membru al Consiliului mitropolitan din Silistra.

145. Teodorescu Apostol, semnează o carte a bisericii „Sf.Nicolae” din Tulcea.

146. Teodorescu Chiriță, în eforia școalelor din Silistra la 1870.

147. Teodorescu Ivanciu, membru al Consiliului mitropolitan din Silistra la 1871.
148. Stoian Teodorescu, membru al Societății de cultură din Silistra la 1870.
149. Tololoiu Nicolae, ctitor, în 1844 al bisericii din Cășla de Tulcea (azi Mineri).
150. Stan Triful, mare proprietar român din Dobrogea până la 1877.
151. Petre Uzum Toma, membru al eforei de Tulcea 1873.
152. Athanasie Trandafirescu, membru al eforei din Silistra - 1870.
153. Cristache Trandafil, membru al Societății românești de cultură - Silistra 1870.
154. Tănase Triandafil, membru al Societății de Cultură - Silistra 1870.
155. Anton Tudor, efor al comunității românești din Silistra - 1865.
156. Costache Tudor, primar al Cășlei (de Constanța) la 1873
157. Sider Tudor, mare proprietar român. Donează mari averi Mănăstirii Cocoșu.
158. Ursuleț, mocan din Dobrogea care donează și transportă până la Calica un clopot pentru biserică.
159. Valacănul, mare proprietar român care cedează în 1872 teren pentru înființarea unui schit românesc în Dobrogea.
160. Velicu Ciorbagi, primar la Bugeac în 1874.
161. Verbanu, arhitect care a lucrat până la roșu biserica „Sf.Nicolae” din Tulcea înainte de 1870.
162. Alexe Verzea, mocan dobrogean. face parte din delegațiile trimise de Adunarea Națională de la Blaj în 1848.
163. Ivanciu Vicescu, membru al Societății românești de cultură de Silistra la 1870.
164. Vlad, primar de Cernavodă la 1857 - 1860
165. Gh.Vulpe, episcop la Măcin înainte de 1877.
166. Costache Andrei, muhtar (primar) de Tulcea la 1873.

NOTE

- 1 - IX
- 2 - IV, p. 173
- 3 - I, comuna avea o populație formată din români și ruși
- 4 - Apostol D.Culea, *Cât trebuie să știe fiecare despre Dobrogea*, București, 1928, p. 119
- 5 - V, p. 12
- 6 - Tudor Mateescu, *Proiectul înființării unui schit românesc în Dobrogea la 1872*, în „Glasul Bisericii”, 33, nr. 3 - 4 din 1974, p. 318.
- 7 - Cf. Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea românilor din Dobrogea*, Direcția generală a Arhivelor Statului, 1979, p. 15
- 8 - Arhivele Centrale de Stat, fond Curtea de Casație dosar 1/1880, f. 4
- 9 - Luca Ionescu, *Expunerea situației județului Tulcea*, 1904, p. 14, 44
- 10 Tudor Mateescu, *Un sat dobrogean în stăpânirea Mănăstirii Sf. Ioan din București (sec. XVIII) în „Biserica Ortodoxă Română”*, 93, nr. 3 - 4 din 1975, p. 372.
- 11 - „Dobrogea liberală” din 8 iulie 1907; IX oferă românilor informații despre situația din Imperiul Otoman la 1866 (IV, p. 264)
- 12 - Ion Ionescu de la Brad în VI, p. 57 spune că poate fi Ilie Cojocaru Bucur (cu acest nume, întreg)
- 13 - V, p. 35
- 14 - *Idem*, p. 32
- 15 - III, dosar 860/1939, fila 68
- 16 - IV, p. 281 (după parcimonia știrilor, pare un lider de mână a doua),
- 17 - V, p. 32
- 18 - *Ibidem*
- 19 - II, dosar 193, fila 57, 60. Vezi și dosar 536/1870, fila 11 și 19 - efor al școlii române; dosar 1635/1872 fila 18; IV, p. 275

- 20 - III, dosar 860/1939, f. 68
 21 - IV, p. 155; VI, p. 77
 22 - I
 23 - IV, p. 124 - 125
 24 - *Ibidem*. În documentul următor apar ca martori. Aici se spune „noi satul Răsuhată”. Aceasta implică un grad de reprezentare.
 25 - VI, p. 69
 26 - I
 27 - III, dosar 896/1939, f. 63. Îl vom găsi primar și în 1879, cf. Arh. Stat Tulcea, fond Pretură, dosar 1, fila 2
- 28 - V, p. 32
 29 - Teodor Burada, *O călătorie în Dobrogea în „Opere”* vol. IV, Ed. Muzicală, București, 1980, p. 38; Vezi și Romulus Seisanu, *Dobrogea, Gurile Dunării și Insula Șerpilor*, București, 1928, p. 18
 30 - V, p. 59 - 60; VI, p. 119
 31 - Arhivele bisericii „Sf. Nicolae” din Tulcea, Registrul de venituri și cheltuieli (1876) fila 32
 32 - Steaua României (237) din 24 noiembrie 1878; IX (În ambele cazuri apare „B”, nu BV. Poate să fie „Basilo”)
 33 - Ludovic Cosma, *Cărțile și revistele bisericilor „Sf. Împărați” din Galați, după vechime (1776-1938) cu toate datele și însemnările de pe ele*, Galați, Tipografia Munca, 1938, p. 7
 34 - Tudor Mateescu, *Obiecte bisericesti aduse în Dobrogea de la stânga Dunării înainte de 1877 în „Biserica Ortodoxă Română”,* 94, nr. 9 - 12 din 1976, p. 1039 - 1040.
 35 - II, dosar 163/1872, f. 20; IV, p. 283
 36 - Victor Morfei, *Monografia comunei Topalu în „Analele Dobrogei”* 4, nr. 4 din 1923, p. 89
 37 - Constache Marin Dumitru, *Memorii privitoare la satul Mârleanu*, lucrare în manuscris la autorul articolului
 38 - Apostol D. Culea, *op.cit.*, p. 97
 39 - *Ibidem*
 40 - Tudor Mateescu, *Projets roumains d'exploitation agricole en Dobroudja au milieu du XIX siècle în „Revue roumaine d'histoire”,* 11, nr. 4 din 1872 p. 655
 41 - Tudor Mateescu, *Contribuții la istoria instituțiilor administrative ale românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D.Xenopol” Iași*, 17, 1980, p. 611. E tot un fel de primar.
 42 - Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. 2, „Ed. Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române”, București, 1981, p. 485 - 486
 43 - *Idem*, p. 484 - 485
 44 - V, p. 59
 45 - Teodor Burada, *Op.cit.*, p. 61; Romulus Seisanu, *Op.cit.*, p. 18; Aflăm că și Victor Bogrea, marele filolog s-a ocupat de Dobrișan - fratele Mircii Vodă” (Cf. „Analele Dobrogei”, 7, 1926, p. 150)
 46 - IV, p. 90
 47 - Cf. scrisorii autografe ale fraților Ioan D.Chirescu, compozitor, artist al poporului și Dimitrie Dimitrie Chirescu - general maior în rezervă. Acel Drăgușin le era bun (Scrisoarea se află în proprietatea mea)
 48 - II, dosar 1635/1872, fila 20; IV, p. 281, 283
 49 - IX
 50 - I
 51 - Într-un anume fel, haiduc. pe de la 1850 - 1860 ripostează cu foc unor tătari care-i primejduiau viața. Pentru prinderea lui se realizează o adevărată putere. Ca personaj real s-ar putea numi Vasile Zornîți. Gh. Dumitrașcu, *Folclor și istorie - Dumitru Dobrogeanu*, în „Valori permanente ale folclorului „Însemnări didactice”, Inspectoratul județean școlar Constanța, 1983, p. 23-29
 52 - Tudor Mateescu, *Organizarea ecleziastică a românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane în „Biserica ortodoxă Română: 95, nr. 9 - 12, din 1977, p. 974*
 53 - IV, p. 124 - 125
 54 - *Arb. Centrale de Stat*, fond MAI/318 comunal, dosar 224/1878, f. 22
 55 - VI, p. 120; Considerații asupra titlului, la Tudor Mateescu, *Contribuții la istoricul instituțiilor...* p. 612 - 613
 56 - V, p. 32
 57 - VII
 58 - mocan din Răsinari care haiducește în Dobrogea. *Antologia de folclor dobrogean, texte selectate de Florea Alexandru*, Inspectoratul județean școlar Constanța, Constanța, 1980, p. 188
 59 - V, p. 32

- 60 - *Ibidem*
 61 - II, dosar 893/1939, f. 32. Probabil pe la 1856
 62 - IV, p. 28 din 1873; IX. În II dosar 1635/1872, f. 20, 281 îl găsesc scris „M.D. Jugrea”. Vezi și D.Sandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, p. 72; Luca Ionescu, *Expunere a situației județului Tulcea...*/p/
 63 - Ion Dragomir, *Câteva documente turcești necunoscute privitoare la Mănăstirea Cicoș* în „Biserica Ortodoxă Română”, 82, nr. 11-12, din 1864, p. 1111 - Unul dintre cei mai bogați români din Dobrogea (mocan). Donează mănăstirii o mare avere și se călugărește tot acolo. ,
 64 - III, dosar 896/1939, f. 63
 65 - Biblioteca Academiei, Manuscrise, III/CCLXXIX din 1878 (sau 1879)
 66 - II
 67 - Arh.Centrale de Stat, fond MAI, inv. 318 / comunal dosar 223/1878 f. 1
 68 - VI, p. 57
 69 - Morfei Victor, *Balta Ialomitei, Contribuții la cunoașterea părții de nord a ei în „Analele Dobrogei”*
 5-6 din 1924 - 1925, p. 80
 70 - Teodor Burada, *Op.cit.*, p. 127
 71 - I, Comuna era formată din români, bulgari și tătari
 72 - V, p. 27 (Nu-l mai găsesc în vreun alt document. Să fie acel Mitius (?) pe care nu l-am putut descifra în Arh. Centrale de Stat, fond Min. Cultelor și Instrucțiunii dosar 193/1870, f. 67).
 73 - V, p. 32
 74 - *Ibidem*
 75 - *Ibidem*
 76 - VIII, p. 83
 77 - I
 78 - IV, p. 105
 79 - V, p. 22. La 1870 era și în Comitetul eforiei școalelor (Arh. Centrale de Stat, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, dosar 536/1870, f. 10)
 80 - IV, p. 124
 81 - VI, p. 66 - 67, 78, 119: Ultimile știri în Tudor Mateescu, *Păstoritul mocanilor pe teritoriul dintre Dunăre și Mare*. Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1986
 82 - Mircea Păcurariu, *Op.cit.*, p. 496
 83 - Dr. Mihai Zavargiu, *Date asupra monografiei satului Oltina*, județul Constanța, 1975 (Micromonografia și corespondență aflate în posesia mea).
 84 - I
 85 - VI, p. 98
 86 - V, p. 12
 87 - „Dobrogea jună”, Constanța din 18 august 1940
 88 - IV, p. 79, la 1836 se cheamă Mihalacoglu. p. 169, aceeași funcție, în același loc, Constanța din Mihalache
 89 - VI, p. 69
 90 - V, p. 35
 91 - Dumitru Anton Costache, *Op.cit.*, p. 2 și 20. Tradiția păstrează un primariat de 50 de ani
 92 - Tudor Mateescu, *Un sat...* p. 313
 93 - VII
 94 - D.Sandru, *Op.cit.*, p. 77 nota 1; Nicolae Iorga, *Cucernicii mocani* în „Neamul românesc” din 27 iunie 1918; IV, p. 121
 95 - Brutus Cotovu, *Biserica Sf. Nicolae, Catedrala orașului Tulcea*, în „Analele Dobrogei”, 7, 1926, p. 6
 96 - V, p. 36
 97 - VIII, p. 87
 98 - V, p. 32
 99 - V, p. 27
 100 - Nicolae Iorga, *La Dobrogea Roumaine*, București, 1919, p. 98
 101 - V, p. 32
 102 - *Ibidem*
 103 - D.Nițescu, *Școala românească din Dobrogea până la 1877*, în „Lamură” 9, nr. 6 din 1928, p. 159 - 163; Tudor Mateescu, *Date despre viața bisericească a Dobrogei înainte de 1877*, în „Biserica Ortodoxă Română” 92, nr. 10 din 1964, p. 1260
 104 - V, p. 35
 105 - Arhiva Bisericii „Sf. Nicolae” din Tulcea Registrul de venituri și cheltuieli la anul 1864 p. 32; Al. P.Arboare, *Cotul Bugeacului. O încercare de reconstituire istorică a unui ținut de hotar dobrogea*, în „Analele Dobrogei” 2, nr. 1 din 1921, p. 383

- 106 - Informațiile de la nota anterioară, la care se adaugă: Brutus Cotovu, *Op.cit.*, p. 1; Ionescu M.D., *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904, p. 400 spune că biserica din Mahmudia are drept ctitori familia Gâscă; Tudor Mateescu, în „*Organizarea ecleziastică a românilor din Dobrogea*... p. 974 spune că e vorba de doi Gâscă, tată și fiu. Nicolae Gâscă, bătrânul, Vasile Gâscă - tânărul; Vezi și *Arh. Centrală de Stat*, fond *Înalta Curte de Casație*, dosar 1/1880, f. 4; IX
- 107 - P-va Gh. Pușcașu și Gh. Pușcașu, *Studiu monografic asupra comunei Ferdinand I (Caramurat)*, *Județul Constanța*, Constanța, 1942, p. 68
- 108 - V, p. 27
- 109 - VII
- 110 - V, p. 32
- 111 - *Ibidem*
- 112 - IV, p. 124 - 125
- 113 - V, p. 32
- 114 - *Ibidem*
- 115 - Brutus Cotovu, *Op.cit.*, p. 6
- 116 - IV, p. 281 și 283. Să fie „Joan Gh.Popa - de la IX?”
- 117 - VII
- 118 - VIII, p. 59
- 119 - *Idem*, p. 61
- 120 - *Arh. Centrale de Stat*, fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, dosar 1635/1872, f. 18
- 121 - IX
- 122 - *Ibidem*
- 123 - V, p. 12
- 124 - IX
- 125 - *Arh. Centrale de Stat*, fond *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii* dosar 1635/1872, f. 18
- 126 - VI, p. 82
- 127 - V, p. 36
- 128 - *Idem*, p. 32
- 129 - Tudor Mateescu, *Un sat dobrogean*, p. 378
- 130 - Un fapt real, devenit legendă: Din dragoste pentru fata turcoaisei Fatma, mocanul Roncea, trece la mahomedanism, devenind Rașid. Așa s-a format prima familie din Anadalchioi, azi topit în Constanța. Primul născut, Elias Rașid a lăsat mari proprietăți în Anadalchioi. prin anii '20 încă se mai găseau în Hârșova rude ale mocanului Roncea. - Rașid care mai știau despre întâmplarea strămoșului lor (*Jud. Constanța în anii 1916 - 1922/23*), Constanța, 1924, p. 38
- 131 - *Arhiva Bisericii „Sf. Nicolae”* din Tulcea. Registrul de venituri pe anul 1873, f. 32; *Arhiva Centrală de Stat*, fond *Înalta Curte de Casație*, dosar 1/1880 f. 4 (ca Manolachi Sando); Brutus Cotovu, *Op.cit.*, p. 1
- 132 - Uneori Sevlescu, II, dosar 193/1870, f. 57, 60; V, p. 22, 32 în calitate de casier al Societății române de limbă și cultură formată la 1870; II dosar 530/1870, f. 1 - 3; IV, p. 275
- 133 - V, p. 32
- 134 - IX
- 135 - Sau Mihail Sotirescu, *Arh. Centrală de Stat* fond *Înalta Curte de Casație*, dosar 1/1880, f. 4; în IV p. 281 apare ca Mihalachi I. Sotire/scu; IX, „*Steaua României*” 237 din 24 nov. 1878
- 136 - Bibliografia de mai sus. La care se adaugă (și în care Mihalache nu apare); II, dosar 1635/1872, f. 20; I.G.Mocanu, *Tipuri dobroge în „Analele Dobrogei”*, 8, 1927, p. 40
- 137 - V, p. 32
- 138 - II dosar 193/1870, f. 56 - 57; dosar 536/1870, f. 1 - 3, 11, 19; IV, p. 275. Ciudat că nu face parte din Societatea de limbă și cultură din aceiași localitate
- 139 - III dosar 860/1939, f. 68
- 140 - II dosar 1635/1872, f. 18; V, p. 27
- 141 - IV, p. 124
- 142 - D.Sandru, *Op.cit.*, p. 160
- 143 - II dosar 193/1870, f. 57; Dosar 536/1870, f. 11, 19. Ca Theodorescu îl găsim în IV, p. 273 - 276
- 144 - V, p. 27. Să fie acel Anton Tudor care la 1865, 20 august, semna angajarea de către comunitate a învățătorului Costache Petrescu („*Dobrogea jună*” - Constanța, 18 august 1940)
- 145 - VIII, p. 91
- 146 - II, dosar 193/1870, f. 57 și 60; dosar 536/1870, f. 3, 11, 19
- 147 - V, p. 28. În 1874 este *secretarul* Societății de limbă și cultură
- 148 - V, p. 32
- 149 - *Marele Dicționar geografic al României*, vol. I, fasc. 3, București, 1899, p. 516 - 517. Pentru acest

fapt, a fost tăiat de turci.

150 - Nicolae Iorga, **Drepturile naționale și politice ale românilor în Dobrogea** în „Analele Dobrogei” 4, nr. 1 din 1923, p. 38, Al. Ghica (oct. 1849 - oct. 1853; oct. 1854 - iunie 1856). Face lui Grigore propunerea de a lua în antrepriză orașul Călărași și de a-l face un port mai important decât Brăila.

151 - Voicu T. Cotovu, Constantinescu, P. **Monografia orașului Tulcea - trecutul, prezentul și viitorul său**, Constanța 1928, p. 33

152 - II, dosar 536/1870, f. 1 - 3, 19

153 - V, p. 32

154 - *Ibidem*

155 - Vezi nota 144

156 - V, p. 35

157 - Ion Dragomir, *Op.cit.*, p. 1116 - 1120

158 - Al.P.Arborescu, **De vorbă cu țărani dobrogeni** în „Analele Dobrogei”, 4 nr. 3 din 1923, p. 323

159 - Tudor Mateescu, **Proiectul înființării unui schit românesc în Dobrogea la 1872** în „Glasul Bisericii”, 33, nr. 3 - 4 din 1874, p. 316

160 - V, p. 38

161 - **Arh. Centrale de Stat**, fond Înalta Curte de Casație, dosarul 1/1880, f. 4

162 - VII

163 - V, p. 32

164 - Tudor Mateescu, **Contribuții la istoria instituțiilor românești...** f. 612

165 - Tudor Mateescu, **Organizarea ecleziastică...** p. 974

166 - IV, p. 281

O SCRISOARE A LUI TUDOR ARGHEZI

Domnilor prieteni,

Grava întârziere în care mă găsesc față de foaia dumneavoastră literară mă obligă să substitui articolului făgăduit într-un frumos crepuscul de coastă la Constanța, o scrisoare aproape personală. Este și mai comod, un articol trebuind să fie mult mai lung decât un bilet cu scrisul mărunțel și timpul prea scurt, care trebuie acordat obligațiilor de civilitate.

Mi-ați cerut „ceva”, o schiță, un filigram, un portret al ciudatului dumneavoastră pământ încremenit dinaintea unei oglinzi cu luciul frământat. I-am rămas țării dumneavoastră dator cu o carte, „Tara Albă”, de recunoștință de emoțiile cu care au binevenit să mă copleșească drumurile ei, timp de ore întregi pustii de orice ființă vie, afară de troscolul metalic, ruginit și ghimpat al câmpiei rupte și vastele căldări cu peretele spirat, în golul cărora m-a purtat motorul.

M-am întors acasă acoperit de praful cimitirelor musulmane și scheletul pământului descoperit în gropile geologice, în același timp cu osuarele de piatră ale împărăției romane, a intrat în fantoma mea suflătească. O stare de lirism, greu de suportat aci, în Capitală, unde domnesc faptul divers și presa cotidiană, mă urmărește cu înversunare. Vrei să lucrezi și nu mai vrei să fii precis și categoric și ți-e cu neputință. Șaizeci de zile de pribegie prin niște tărâmurî asemănătoare, sunt sigur, cu deșertul Betleemul și unde femeia samariteană a scos din fântână o ciură cu apă, sunt în stare să obsedeze un om, să-l halucineze, să-i schimbe aptitudinile, să-l facă să scape ca o lumină și să-i dea năravuri serafice de înger. Licărul mării și gustul naivei pauze virginale s-au intercalat în senzații și față de toate mărețiile dumnezeiești pe care le-am străbătut cu creionul pe caiet și cu lentila obiectivului la ochi, arătându-le copiilor uimiți, o urmă de milenii, un mormânt de giganti, o pasăre verde, o șopârlă, un ciob de lună plină, tânără, în azurul de la înnoptat, cealaltă viață, a oamenilor din cetate, adunați să se încerce, să se întreacă, să se încaiere pentru o fărâma de nimb de poleială și pentru prestigii contrafăcute, mi se pare acum și mai lamentabil meschină decât înainte de a trece Dunărea la Turtucaia. Poetul Ion Marin Sadoveanu, care-i din partea locului, mi-a povestit influența ineluctabilă a Dobrogei asupra locuitorului născut sau pripășit și am participat ca spectator de teatru la una din lucrările sale dramatice destinate să dezvolte demonstrarea acestui contact. Am crezut atunci că poetul prezintă cu o sinceritate organizată năluca unei fantezii literare. Cea adevărată e tot ce mi-a spus d. Sadoveanu! Pe teren adecvat, mi-am adus aminte chiar cuvintele cu care colora la exacte nuanțe de sentiment beția omului încheștat între două ape și șchiopătând pe nisipuri. V-aș fi trimis, cum ați fi dorit, mi se pare, ceea ce se chiamă, un fragment din cartea la care lucrez și nu prea. Am pornit cu gândul că în vreo zece ani de aci înainte să transpun pe hârtie pitorescul României, țară după țară. Această muncă pe care ar fi fost indicat să o întreprindă pentru nivelarea unei simțiri, instituțiile sau editurile, o să trebuiască să o realizeze, târâș-grăpiș o singură pandă - și poate că nu e mai rău. Am un burduf de note și o traistă de petice de film. Când le-am desfăcut la București mi-am dat seama de ce fotografiile tehnicește ireproșabile și realizate cu imense cheltuieli inutile,

ale Ministerului de Externe, pentru o propagandă iluzorie, mi s-au părut ca niște cadavre de ierbar. Pitorescul ilustrativ e mort ca și notița descriptivă. Tot ce am adunat în șaizeci de zile, în ghiozdan, servește de pretext unui lucru mult mai interesant și mai greu. În dreptul fiecărui crâmpiei de carnet și de peliculă e altceva, ceva ce nu se vede, dar care trebuie ajutat să se recompuie din polenul sufletească stârnit deasupra lor. Aci e toată strădania celui ce-și pune de gând să facă lespezi, pulbere și scântei cu vorbe. Materialul trebuie îndălțurat și pe absența lui, încercat firul de mătase cel mai impalpabil, care încape, ca într-o gaură microscopică de ac, în vârful penei cel mai fin și cel mai capricios mobil.

Felicități pe primarul dvs. pe care m-am silit să-l cunosc de vre-o trei ori pentru drumul dintre Agigea și Mamaia: un admirabil chenar în toga mării. Felicități-l pentru bijuteria pe care a izbutit să o facă din Constanța, brățară cu două coarne de mărgăritare îndreptate în răsărit. Lăudați-l pentru florile cu care a umplut coșurile orașului și pentru parcurile mari și mici de iarbă. Primarul dvs. e un făcător de miracole gingașe. Mâna lui nevăzută o găsești pretutindeni. Felicități-l pentru stilul de civilizație elegantă de care a dat pildă, colaborând cu inginerul Lupaș, la înființarea unui încântător serviciu de autobuze aristocratice cu tarif popular. Și mai felicități-l pentru creația unui mijloc de transport alimentară, de la abator la piete, care constituie pentru tot regatul o excepție și un model.

Și... sănătate,
București

Tudor ARGHEZI

(Revista dobrogeană, nr. 4-5, 1936, p. 1)
Transcris de GELU CULICEA

CÂNDVA UN COPIL ÎI VA SPUNE TAINEI EROARE

*De necrezut până unde poate ajunge
cruzimea unei femei când tace*

*Tace ea și când și-ascunde sub un zâmbet
plăcerea de a-l biciui c-un ochi negru
până la sânge
și el îi rămâne recunoscător*

*Tace ea și când îl strânge în brațe
și el nu-i aude decât coapsele brumate
scâncind ca delfinii gemeni de lapte
legănați de primele valuri*

*Dar abia acum tăcerea ei și-arată puterea
când fălci de ger își cască depărtarea
și el/ singur și îngrozit/ așteaptă să-l înghită*

*Mai bine ar fi fost dacă s-ar fi iubit
c-o perdeal fie ea și neagră
purtând într-un colț sigla în aur a numelui ei
sau cu una dintre cuverturile
cu leoaice de pe patul ei*

*N-ar mai fost nevoie de infinite
precauții sau deghizări grosolane
din partea ei ca să dea viciului nobletea
inocenței și unor atingeri parșive*

*aura pasiunii
Le-ar fi sărutat fiecare cută
le-ar fi răsfătat
iar când nu le-ar mai fi suportat
tăcerea
le-ar fi silit să suspine/ să geamă cumva*

*Mai bine ar fi adorat un perete
care l-ar fi apărat de frigul de-afară
iar la furie
cu gândul la tăcerea dintre ei
lovituri cu pumnii/ cu fruntea
i-ar fi smuls un scrâșnet
un oftat de regret*

TEAMĂ DE ZIUA DE LUNI

*Lovit de-o mașină
și-asvârlit pe trotuar: un câine*

*mulți i-au contemplat agonia
nimeni nu s-a gândit să-l îngroape*

*cineva n-a trecut totuși nepăsător
a-ngenuncheat omeneste
și-a-nceput tacticos
să-i taie un vârful de ureche*

*nu știu ce senzație i-o fi dat
asprimea lui între degete
frumos ca o bijuterie - și-o fi spus
când l-a vârât în buzunar
(n-am văzut scena/ mi-o închipui)*

*curios e că omul nu s-a oprit aici
a vrut să mai taie un petec...*

*dar silit pe neașteptate să plece
a lăsat lama înfipță
în urechea deja ciopârțită*

*pentru ce acest ritual al cruzimii?
iată o taină*

ARTA COMPRIMĂRII/ DILATĂRII TIMPULUI

I.

*Ea n-are nevoie de vorbe
sau gesturi magice*

te primenește fără să-i simți puterea

*se deschide la bluza ei galbenă
și te trimite după un pahar de apă*

*ea știe că trece până te-ntorci
un timp incalculabil (pentru tine)
la care se-adaugă alt timp
infinit
cât bea sub ochii tăi
cu-nghițituri mici și parșive*

*destul -
să ai senzația năucitoare
că urmează s-o strângi
în brațe
pentru prima oară*

*Ea-ți sechestrează pe degetul mic
timpul piatră roșie
tu înoți în alt timp -
al ei*

*ea spune nu Mării
c-un ochi aproape negru
tu spui da Mării
cu celălalt ochi al ei (mai) negru*

*ea te privește
cu gura ei floare de scai
tu o privești
ca și cum s-ar privi cu gura ei*

AI UITAT SĂ-MI TRIMIȚI CEVA

*Nu știu de ce-mi trimiți pianul
demodat și pe luciul de gheață
al singurei lui aripe
trupul tău lenevind/ îmbătrânind muzical*

*e-o fotografie
care nu-mi amintește de nimic...*

*eu dacă-aș fi fost de față ți-aș fi cerut
să pozezi întinsă la soare pe dig
având grijă să ai în spate un val
și în brațe flori de scai*

așa//nu știu cui zâmbești...

*am scotocit furios în plic
convins c-ai uitat să-mi trimiți ceva*

*nu-mi dau seama ce poate un gaj magic
care să ne redea/ dacă nu tinerețea
măcar naivitatea
de-a mai crede
unul în celălalt*

CUVINTE DE ANTICIPAT PLECAREA POETULUI

*În părul albit subit
să-i presărați semințe de scail/ o frunză
de salcâm să-i fie bănuțul de trecere*

veniți însă cu păsări/ nu cu flori

*bocească-l numai Marea
sau ploaia de vară mai grăbită
ca pneurile dubitei negre/ cam uzate
pentru că moartea nu-i rentabilă*

*veniți cu vrăbii și sticleți
cu pițigoii și pitulici
cu păsări vesele ce-și leagăndă penelul
stropit parcă în joacă de un zugrav nebun*

*și voi în colivii -
urzite-acum din picături de ploaie/ din vorbe
spuse-n șoaptă prin care vă-ngrășați speranța
mirați că nu se cade să băteți din palme -
și ele-n colivii
gata cu țipetele lor gingașe
să vă îmbărbăteze*

*când veți vedea cum se-ntoarce/ senin
în pântecul țărâni - cutremurat de valuri -
gândiți-vă ca va iubit
c-a fost un luptător/ discret
că nu-i mai puțin liber decât voi
și lăsați păsările mici să zboare...*

STAMPE EUXINE ÎN RELATĂRI DE CĂLĂTORIE

Aflate la intersecția căilor terestre, maritime și fluviale ce legau ținuturi din toate zările pământului, meleagurile dintre Dunăre și Mare au fost străbătute, de-a lungul vremilor, de călători de aiurea, împinși de împrejurări și năzuințe dintre cele mai diverse (expediții războinice, misiuni de afaceri, solii, pelerinaje creștine etc.). Mulți dintre acești peregrini au fost scriitori și, credincioși vocației lor, au consemnat, cu farmec literar, impresii despre locuri, oameni, fapte și obiceiuri; alții, fără a fi condeieri, dar înzestrați cu acuitate a observației și gând profund, când și-au întocmit notele de voiaj au făcut, cum vom vedea, literatură fără să știe. Această memorialistică însufletește, prin viziune artistică, istoria Dobrogei, o învăluie într-un abur de taină, uimire și fascinație, istorie care, altfel, ar fi aidoma unui muzeu sobru, rece, cu hrisoave și obiecte încremenite în rafturi metalice ori rame de sticlă.

Primul dintre scriitori (și, neîndoielnic, cel mai mare) care a călătorit la Pontul Euxin a fost **Herodot** (484-425). Originar dintr-o familie dedată negoțului, trăitoare în Halicarnas (Asia Mică), Herodot a purces încă de la vârsta de 20 de ani la un extraordinar periplu de studii (Egipt, Arabia, Asiria, Persia, India, Afganistan, Sudul Mării Caspice, Colchida, Scythia, Tracia și Grecia), periplu care va dura opt ani; materialul strâns cu acest prilej va forma textul „Istoriilor”, operă inegalabilă, care-i va aduce celebritatea. El a cunoscut personal nordul și vestul Pontului Euxin, astfel că în scrierile sale ne-a lăsat mărturie de mare preț despre neamurile sălășluitoare aici (traci, geți, sciți), descrieri pertinente ale fluviilor Istru, Borystene (Nistru), Tanays (Don), dând totodată dimensiunile aproape exacte ale Mării Negre, Mării Azov, Bosforului, Propontidei și Mării Egee; cu mare talent literar, el a descris expediția nordpontică a lui Darius, fiul lui Histaspes, din anul 514 î.Chr., cel mai important eveniment din zonă în vremurile arhaice. De la Herodot știm că Darius i-a pedepsit „pe geți, care se cred nemuritori”, pentru că au fost singurii care i-au opus rezistență, „măcar că ei sunt cei mai viteji și cei mai dreپți dintre traci” (Istории, IV, 93). În cartea următoare, (IV, 94), marele scriitor și istoric ne dă amănunte despre credința geților: „Iată cum se cred nemuritori geții: ei cred că nu mor și că acel care dispăre din lumea noastră se duce la zeul Zamolxis. Unii din ei îi spun Gebeleizis. Tot la al cincilea an ei trimit la Zamolxis un sol, tras la sorti, cu poruncă să-i facă cunoscute lucrările de care, de fiecare dată, au nevoie. Iată cum îl trimit pe sol. Unii din ei primesc poruncă să țină trei sulite (cu vârful în sus), iar alții, apucând de mâini și picioare pe cel ce urmează să fie trimis la Zamolxis și ridicându-l în sus, îl azvârle în sulite. Dacă - străpuns de sulite - acesta moare, geții socot că zeul le este binevoitor. Iar dacă nu moare, aduc învinuirei solului, zicând că e un ticălos și, după învinuirile aduse, trimit un altul, căruia îi dau însărcinări încă fiind în viață. Aceiași traci, când tună și fulgeră, trag cu săgetile în sus, spre cer, și amenință divinitatea (care provoacă aceste fenomene), deoarece ei cred că nu există un alt zeu în afară de al lor” (*Fontes*..., I, p. 48-49).

Alt scriitor din vechime, care a cunoscut ținuturile noastre, fiind, exilat, o vreme, la

Pont (anul 87 d.Chr.) a fost **Dion Chrysostomos**. În „Discursurile” sale, Chrysostomos surprinde atmosfera războinică, de perpetuă pregătire militară, din taberele getilor: „Se întâmplă că am făcut acum o călătorie lungă, drept la Istru și în țara getilor, sau a misilor, așa cum îi numește Homer și cum e denumită azi populația (...). Am ajuns la niște oameni întreprinzători, care nu aveau răgazul să asculte cuvântări, ci erau agitați și tulburați ca niște cai de curse la potou, înainte de plecare, nerăbdători să treacă vremea, cai pe care râvna și înfocarea îi fac să lovească pământul cu copitele. Acolo la ei puteai să vezi peste tot săbii, platoșe, lăncii, toate locurile fiind pline de cai, **arme și oameni înarmați**”.

Ammianus Marcellius (sec. IV d.Chr.) a știut, ca ofițer în armata romană să lupte cu sabia dar încă și mai bine a mânuit condeiul și, ca unul care, cu prilejul diferitelor campanii militare, a trecut și prin părțile Pontului Euxin, în a sa „Istorie romană” în 31 de cărți a amintit și despre oamenii și evenimentele de aici; felul în care îi înfățișează pe huni, neam care a îngrozit lumea antică prin cruzime și sălbăticie, dovedește că Am. Marcellinus avea o extraordinară capacitate de a desluși ipostazele umane, dezvăluind cu talent limitele barbariei, la care a fost martor ocular. În „Istoria romană” (Cartea XXXI, 2), acest ofițer-scriitor ne face să înțelegem groaza pe care o însuflaseră hunii vecinilor lor. „Neamul hunilor - relatează Am. Marcellinus - (...) locuiește dincolo de mlaștinile Maeotice (Marea de Azov - n.n.), în preajma Oceanului Înghețat, și întrece orice măsură a sălbăticiei”. Deoarece, la naștere, ei își mutilau copiii, scrijelindu-le obraji cu fierul roșu, hunii îmbătrâneau spâni, fără barbă, ca eunucii; erau butucănoși, cu o înfățișare monstruoasă, de-a dreptul înspăimântători, păreau chiar un fel de animale cu două picioare”. Nu trăiau în case, fiind obișnuiți „încă din leagăn cu frigul, foamea și setea”. Veșmintele pe care și le făceau din piei de șobolan, nu le scoteau de pe ei până nu deveneau zdrențe de atâta folosință; purtau pe cap căciuli, iar „pulpele păroase”, și le acopereau cu piei de capră. Cea mai mare din timp și-o petreceau călare „pe caii lor vânjoși și urâți, stând pe ei uneori cu femeile”, săvârșindu-și acolo „toate treburile obișnuite”. Ammianus Marcellinus mai relatează: „Stând călare, fiecare bărbat din neamul acesta, atât ziua cât și noaptea, cumpără și vinde, bea și mănâncă, și tolănit pe ceafa strâmtă a animalului cade în somn adânc...”. Hunii nu cunoșteau meșteșugul agriculturii nefiind statornici; ei locuiau în cărute, „totdeauna ca niște fugari”, acolo își concepeau copiii, acolo soțiile lor îi creșteau mari. „La ei când cineva e întrebat, nimeni nu poate spune de unde se trage, deoarece a fost conceput într-un loc, s-a născut în alt loc și apoi a crescut în altă parte”. Scriptorul roman, ca om al armelor, le recunoaște hunilor calități de buni luptători. Acești teribili barbari începeau bătăliile năvălind „în pâlcuri în formă de unghi” și, pentru a intimida dușmanul, „scoteau tot felul de tipete înspăimântătoare”; se răsfireau și se regrupau în timpul luptei cu o mare rapiditate, iar când atacau și jefuiau taberele dușmane acționau cu neobișnuită iuteală. Hunii erau în același timp capricioși, nu-și respectau tratatele de pe o zi pe alta, fiind „peste măsură de schimbăcioși la orice adiere de nădejde nouă”; neavând un rege, ei mulțumindu-se „cu conducerea zgomotoasă a șefilor”, luau hotărâri „pripite” (**Fontes ...**, II, p. 117-119).

Cu vervă narativă, relatează o întâmplare de la Tomis din anul 386, scriitorul bizantin **Zosimos**, într-o „Istorie contemporană”. Este vorba de vitejia unui comandant tomitan, Gerontius, care i-a înfruntat cu îndrăzneală pe barbarii din slujba împăratului bizantin, răsplătiți cu daruri scumpe pentru apărarea fruntariilor scitice, dar care se obrăzniciseră peste măsură, umilindu-i pe soldații romani ai garnizoanei Tomisului. „Văzând această purtare a lor - scrie Zosimos - și că plăsmuiesc ceva împotriva orașului și vor să stârnească tulburări, Gerontius se hotărî să pedepsească insolenta și abuzurile barbarilor și împărtăși planul celor mai pricepuți dintre soldații săi. Observând însă că ei șovăiesc din cauza fricii și că se tem până și de mișcările barbarilor, luă armele și împreună cu un număr redus de însoțitori se hotărî să se împotrivescă

întregii mulțimi a barbarilor; el deschise porțile și înaintă, în timp ce soldații mai dormeau sau stăteau, împietriți de frică sau alergau pe ziduri și priveau la cele ce se întâmplă. Barbarii începură să rădă de nebunia lui Gerontius și, crezând că omul și-a pus în gând să moară, trimiseră contra lui pe cei mai voinici dintre ei. Acela însă apucă de îndată scutul și încăierându-se cu primul care-l atacă se luptă vitejește, până ce unul din însoțitorii săi văzându-i încheștați, tăie cu paloșul umărul barbarului și-l doborî de pe cal. În timp ce barbarii urmăreau cu uimire vitejia și îndrăzneala sa, Gerontius se îndreptă contra altor dușmani. Văzând ce făcea comandantul lor, cei de pe ziduri își aduseră aminte de numele lor de romani, năvălind afară din oraș, atacară pe barbarii îngroziți și-i măcelăriră”. (*Fontes...*, II, p. 315-317).

Martor la evenimentele desfășurate între anii 959-976, perioadă crucială pentru revigorarea Imperiului bizantin, după secole de decădere și sfâșieri interne, a fost scriitorul **Leon Diaconul**. În opera sa creionează relatări prețioase, cu evidente însușiri literare, despre campania împăratului Ioan Tzimiskes împotriva cneazului kievlean Sviatoslav, pe care-l înfrânase la 971, hotărând fruntariile imperiului din nou la Dunăre. Iată momentul întâlnirii dintre împăratul Ioan și cneazul Sviatoslav, în care Leon Diaconul ni se relevă ca excelent portretist: „(...) Sviatoslav a cerut să se întâlnească cu împăratul. Acesta n-a stat pe gânduri, căci s-a îmbrăcat în zale de aur și a sosit călare, pe malul Dunării, ducând cu dânsul o ceată numeroasă de călăreți echipați cu arme poleite în aur. A venit și Sviatoslav, plutind pe fluviu într-o barcă scitică și vâsind împreună cu ceilalți. El arăta la înfățișare cam așa: de statură mijlocie, nu mai înalt decât trebuie și nici mai scurt decât se cuvine, sprâncene stufoase, ochi strălucitori, nas cârn, barbă rară, iar deasupra buzei de sus mustață deasă și lungă. Capul îi era aproape pleșuv, cu bucle de o parte și de alta, dând pe față o bună sănătate a neamului său: grumaz puternic, piept lat, iar în restul înfățișării simetric și bine făcut; arăta posac și sălbatic; la una din urechi îi atârna un cerceș de aur, împodobit cu două mărgăritare, prinse cu pietre scumpe; avea haină albă, cu nimic deosebită de a celorlalți, decât doar prin curățenie. A schimbat doar puține cuvinte cu împăratul despre pace, stând pe scândura care împreună peretii bărcii sale. Războiul romanilor împotriva scitilor a luat sfârșit în felul acesta”. (*Fontes...* II, p. 695)

Despre obiceiurile tătarilor, multiseculară etnie din Dobrogea, a scris, în secolul al XIII-lea, fratele minorit **Wilhelm de Rubruquis**, călător, la 1253, prin părțile răsăritene; este un bun observator și regretă că nu are talent de pictor pentru a zugrăvi cele văzute, dar nu i-a lipsit, cum se va vedea, vocația de memorialist. Carele tătarilor, descrise de Wilhelm de Rubruquis, par construcții halucinante: „Carele le fac așa de mari, încât unele au 30 de pași în lățime. Eu însumi am măsurat odată lățimea dintre urmele roților unui car și am aflat 20 de picioare; și când casa stă așezată pe car, ea trece de roți, de ambele laturi, cu cel puțin 5 pași. Am numărat la un singur car 22 boi trăgând o singură casă; unsprezece la șir în sensul lățimii carului și alți unsprezece înaintea lor. Oîștea carului era mare cât un catarg de corabie și un om stă în gura casei, deasupra carului, mânănd boii”. Și mai departe: „Casele de locuit ei niciodată nu le coboară de pe care”. Cu cât erau mai bogați, tătarii posedau mai multe asemenea care. „Un bogătaș moal sau tătar are de la o sută până la două sute de asemenea care cu case pe ele. Baatu are 26 de soții și fiecare dintre ele are câte o casă mare, în afară de altele mai mici, pe care le așează înapoia celei mari și servesc de odăi pentru copile. Și de fiecare din aceste case țin 200 de care. Iar când își așează casele la pământ, prima soție și-o așează în marginea dinspre asfințit și după ea vin celelate la rând, astfel că ultima soție se află la marginea dinspre răsărit. Iar distanța dintre curia unei doamne și cealaltă este de o aruncătură de piatră. Gospodăria unui moal bogat, se înfățișează ca un mare sat, totuși foarte puțini bărbați vei găsi acolo. O singură muierușcă conduce 20 sau 30 de case, căci ținutul e câmpos. („Itinerarul fratelui Wilhelm de Rubruquis din ordinul fraților minoriți în anul mântuirii 1253, în părțile răsăritene”.

Trad. de C. Brătescu. Analele Dobrogei, 2, m.4, oct.-dec. 1921, p. 507-535).

Un secol mai târziu, (1330) **Ibn Batutah**, acest „Herodot al lumii musulmane” - a călătorit din Maroc până în China, din Africa până la gurile Volgăi - ne va înfățișa în jurnalul său de voiaj celebra haraba dobrogeană, cel mai vechi mijloc de transport pe uscat din spațiul nostru: „Cumpărai și eu căruțe. Locuitorii acestor ținuturi le numesc harabale și au patru roate. Unele din ele sunt trase de câte doi cai sau și mai mulți; asemenea le trag și boii și cămile, după greutatea carului. Căruțașul încalcă pe șaua unui cal înhămat la el. Are în mână un harapnic cu care îndeamnă caii la drum și un ciomag cu car-i lovește, când se abat din cale. Deasupra căruței se întinde un fel de cort, făcut din arcuri de lemn legate între ele cu curele. El e foarte ușor și acoperit cu păsle. Are și ferestre cu grile, prin care cei dinlăuntru pot vedea pe cei dinafară, fără să fie văzuți. Înăuntru îți poți schimba locul după plac; dormi, mănânci, citești, scrii în timpul mersului. Carele poartă bagajele, proviziile de drum și lăzile cu merinde sunt acoperite cu covergă la fel” (C. Brătescu, „Ibn Batutah. Un călător arab prin Dobrogea în sec. XIV”, A.D., 4, nr. 2, apr.-iun. 1923, p. 142).

Cronicarul bizantin **Macarie Melisenos** surprinde tulburătorul moment al uciderii, în iureșul luptei antiotomane din anul 1444, lângă Varna, (care a încheiat în chip dezastruos cruciada inițiată de Papa Eugeniu al IV-lea), a tânărului rege Vladislav al Poloniei (1434-1444) și Ungariei (1440-1444), evident care nu s-ar fi sfârșit atât de tragic, dacă ar fi fost folosită experiența de conducător de oști a lui Iancu de Hunedoara, care-l povățui pe rege să nu se avânte întâiu în măcel: „Nestatornicia soartei nimeni nu o știe; de aceea nu este nevoie ca maiestatea ta să iei asupra-ți un asemenea lucru, căci e plin de primejdii, ci voi face eu câte îmi vor fi încredințate de către maiestatea ta. Și dacă soarta mă va ajuta, voi merge eu până la cortul sultanului și dacă victoria va fi până la sfârși de partea noastră și eu mă voi întoarce înapoi, slavă lui Dumnezeu, victoria este și va fi a majestății tale; (...) Priviți înțelepciunea șarpelui, care ferindu-și întotdeauna capul, tot timpul îi e teafăr; dar dacă i-a fost lovit capul, întregul trup moare. Tot astfel și dacă maiestatea ta vei lua asupra-ți un asemenea lucru și se va întâmpla, Doamne ferește, pe dos, evident noi vom muri cu toții”. Soarta tânărului rege, luptând și mai vitejește ca să pună mâna pe sultan și pe bagajele lui, unul din ieniceri, cu numele Chamuza, din Peloponez de fel, lovind piciorul dinapoi al calului regelui cu o secure pe care o aruncase și acesta căzând cu călăreț cu tot, a alergat și i-a tăiat capul; și cu strigăt mare, cum se obișnuiește la necredincioși, au înfipt capul acestuia într-o sulită” (**Fontes...IV**, p. 445-446).

O Dobroge de un farmec insolit, cu scene descriptive uluitoare ce ne amintesc de pânzele lui Brueghel cel Bătrân, construiește, în însemnările sale **Evliia Celebi**, unul dintre cei mai cunoscuți călători din istoria universală, trecător prin Bulgaria și Dobrogea la 1651, însoțind oștirile otomane conduse de Melek Ahmed pașa, beirleibei de Oceakov (Silistra). Orașul Silistra ar fi fost aprovizionat iarna - spune Celebi - „de mii de sănii trase de bivoli pe ghiată”, și tot iarna „așezându-și corturile pe Dunărea înghețată, multe mii de oameni destoinici din Silistra petrec în ele cu mâncăruri și băuturi. În cazul când în acest anotimp cade și sărbătoarea Bairamului, atunci se așează și leagăne mari, în care se dau toți îndrăgostiții și petrec, deoarece Dunărea îngheață și de șase-șapte palme”. Pescarii în copci, „pescuiesc moruni și nisetri ce cântăresc până la o sută de ocale”. Mai mult: „Am văzut cu ochii mei cum, în copcile acestea, veneau de multe ori sute de mii de pești mari ce-și scoteau capul din gheață și respirau și sorbeau aerul așa cum oamenii beau apă; este o minune!” Acești silistreni își făureau, din oase de vită un soi de patine. Evliia Celebi scrie: „Când se dau pe ghiată, unii sar deodată peste un om ce stă culcat în calea lor, fără să-și piardă echilibrul. Unii merg cântând din vioară; alții trag cu pușca, iar unii fumează...” Numeroși alți locuitori ai orașului dunărean „se adună în

grupuri mari și aducând pământ și așezându-l pe ghiță, fac focuri și frig oi și vaci întregi și apoi se ospătează și petrec”. Deși călătorul turc fabulează adesea, în tradiția celor vechi, aflăm de la el amănunte prețioase despre ținutul euxin de la mijlocul veacului al XVII-lea, („Călători străini despre țările române”, VI, p. 311-753).

Și **Dimitrie Cantemir**, trecător adesea prin Dobrogea cu prilejul deselor voiaje la Constantinopol, dă, în a sa „Istorie a Imperiului otoman”, ca fapt autentic, o legendă de lângă Babadag: „În vecinătatea acestei cetăți se află o specie de corbi cari, prin marimea lor, întrec toate celelate păsări zburătoare. Turcii și tătarii îi numesc Ghindighin. Sunt așa de numeroși, încât meșterii de arcuri pot împodobi cu penele lor toate săgețile din Turcia și Tataria, deși, pentru acest scop, nu se pot întrebuița decât 12 pene și acestea încă numai din coadă și care, deobiceiu, se vând numai cu un leu. Acestea sunt recunoscute de cele mai bune arcuri și întrec pe toate celelalte, așa încât un meșter iscusit nici nu folosește alte pene în meseria sa. Și una e ornată cu o singură pană de la acești corbi și o lasă a se atinge de celelalte, ce le mănâncă și le despoaie până la lemn. Pentru această putere singulară pare că s-a dat acestor corbi numele tătăresc de Ghindighin”.

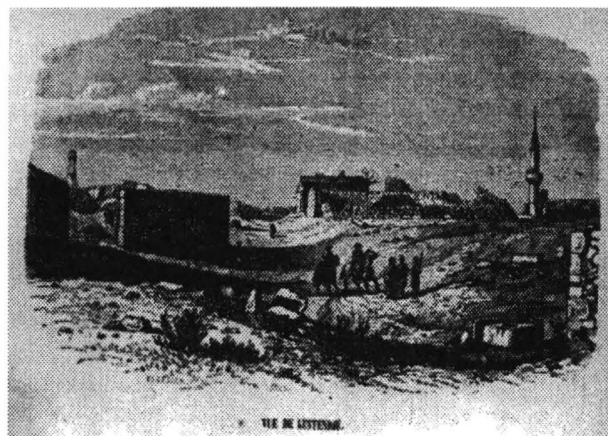
În secolul al XIX-lea, secolul romantismului, al obsesiei ruinelor trecutului, al iscodirilor științifice și al descoperirilor geografice, călătorii la Pontul Euxin sunt tot mai numeroși, între ei aflându-se și nume sonore ale literaturii universale, cum vom vedea. Cel mai interesant, pentru noi, călător prin Dobrogea din prima parte a acestui veac strălucit și frământat, a fost **Hector de Béarn**, ofițer din armata franceză, membru al unei misiuni militare pe lângă oastea țaristă din timpul războiului ce se va încheia cu Pacea de la Adrianopol, misiune condusă de ducele de Mortemart. Și **Hector de Béarn**, ca alți occidentali ai vremii a fost fascinat de Levant; el a fost un talentat desenator și ne-a lăsat un album de excepție, format in-folio (aflat într-un singur exemplar la Biblioteca Academiei Române), rod al călătoriei sale orientale, cu 62 de ilustrații (dintre care 23 interesând Dobrogea), album apărut la Paris în 1828 cu titlul „*Quelques souvenirs dans une compagne en Turquie*” și prezentat de I. Conea în „*Analele Dobrogei*” (vol. II, 1928). Ilustrațiile sale, dincolo de valoarea artistică, sunt de particulară valoare documentară constituind o impresionantă icoană dobrogeană a acelei vremi; aceste desene mai pot fi comparate cu delicatele gravuri ale altui francez, artist de această dată, **Charles Doussault** (un cunoscut al lui **Vasile Alecsandri**), gravuri constănțene de la începutul veacului, publicate în marea revistă pariziană „*L'Illustration*”. Fiecare ilustrație este însoțită de un text, întocmit tot de **Hector de Béarn**, cu virtuți memorialistice neîndoelnice, omul având acuitate în observație. **Apreciază frumusețea zonei Babadagului** (orașul părăsit, i s-a părut mizerabil) - „Vegetația acestei văi - scrie el - mi se pare magnifică, iar apa de izvoare delicioasă”. Este copleșit, într-alt loc, de solemnitatea Te-deum-ului de la Caratai (Nisipari) prilejuit de alungarea turcilor din Brăila și Galați: „Spre seară toată armata era rânduită în jurul unui altar, unde se oficia un Te-deum, în semn de mulțumire lui Dumnezeu; cerul amenința cu furtună; departe se auzeau mugind tunurile, care băteau în zidurile Constantei (Kustendje); salvele unei artilerii numeroase se pierdeau departe, pe stepă. Muzica tuturor regimentelor intona **Goot save the King**, în vreme ce mii de oameni, într-o profundă reculegere, ascultau cântarea atât de frumoasă a corurilor rusești; splendoarea hainelor sacerdotale, pompa cultului grecesc, atitudinea nobilă a Împăratului în fruntea Statului Major, acest deșert turcesc, în sfârșit transformat într-un templu creștin, căruia îi servea drept boltă cerul plin de fulgere și tunete - toate acestea aveau ceva grandios într-însele și impresiunea nu s-ar putea exprima”. În sfârșit, nu ne poate scăpa pregnanța descrierii unei moschei din Bazargic și a elegantei reședințe a pașei din același oraș dobrogean.

Dar iată-l drumet la Pont, tot în prima jumătate a veacului trecut (1841) pe îndrăgitul

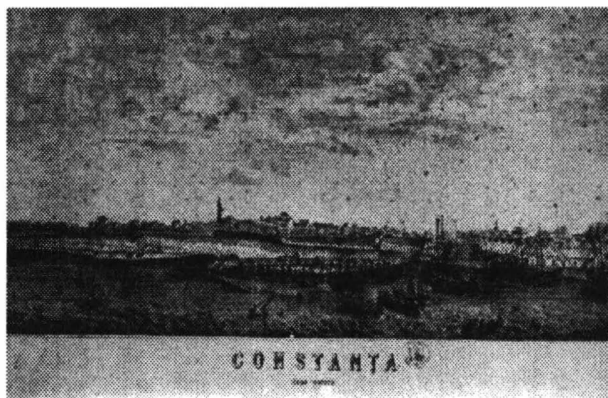
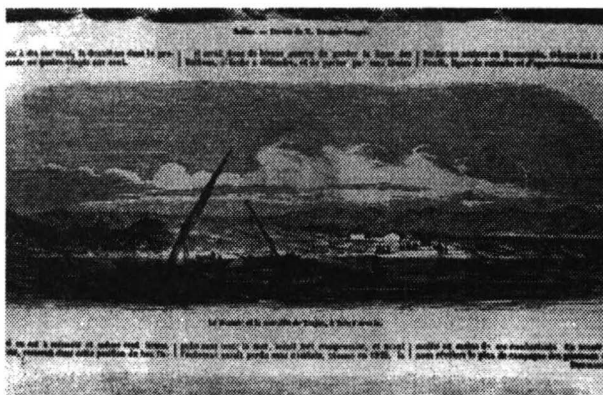
scriitor danez **Hans Christian Andersen** (de călătoria sa prin părțile noastre s-au ocupat E.I. Păunel în „Convorbiri literare” și Marcel Romanescu în „Revista Fundațiilor Regale”). El a întreprins un voiaj pe itinerarul Hamburg, Roma, Neapole, Sicilia, Malta, Moreea, Ciclade, Atena, Smirna, Constantinopol; în acest din urmă oraș l-a cunoscut pe un conațional, cizmarul Lange, care și-a practicat meseria și la Galați și s-a însurat cu o româncă. Mistuit de nostalgia plaiurilor românești, acest Lange, l-a sfătuit pe Andersen ca, la întoarcere, să urmeze calea dunăreană. Așa că, la Constantinopol s-a îmbarcat pe un vapor austriac pentru Constanța. Pe navă, lume pestriță (austrieci, un armean, un englez, nemți, un turc, români, bulgari din toate clasele sociale). Constanța este dezolantă: colibe fără geamuri, acoperite cu stuf, o împrejmuire de piatră, tătari îi întâmpină la chei; câteavacare trase de boi duc bagajul până la han, urmate de călători care merg pe jos. Hanul, curat. Orașul este o ruină, dominat de o moschee și ea năruită, cu un minaret de scânduri. „O cafenea murdară, cu pridvor în stradă pentru turcii imposibili, ce-și fumaun narghileaua, sorbind cafea. Câțiva săraci zdrențăroși cu barbă lungă, turban, caftan și papuci, cutreerău străzile strângâng bălegar de ars”. Vede urme ale Valului lui Traian, aproape de oraș. În jur, câmp verde, nesfârșit, pustiu. Hangiul, un austriac, le sevește o masă deosebit de gustoasă. Cu bagajele încărcate în case, mânate de țărani români în cojoace grele de oaie, pornesc spre Cernavodă, prin Valea Carasu. Acei țărani au pălării de păslă neagră, cu boruri largi, „a căror umbră uriașă le atârnă pe umeri ca o umbrelă”. Înainte de plecare vizitează o colibă, unde o tătaroaica tânără își etala frumusețea între lumina focului din sobă și cea, sângerie, a soarelui în amurg. Cernavodă îi apare un model de oraș în decadentă, cu case meschine și copii în zdrențe. La Turtucaia, orice casă are în față o grădiniță. O ceată de cai, coborând către Dunăre îl inspiră: „Armăsar sălbatic, purta-vei oare pe tânăra logodnică a Domnului muntean? Te va mângâia oare mâna ei fină și-ți va împodobi trupul negru și lucitor cu covoare bogate? Sau joci unde-ți simți noua țară pe malul celălalt al apei? Au vei ajunge oare în Muntenia stâlpul unei herghelii de o sută de ori mai mare decât ceata ce te înconjoară?...”

Pe bordul vasului care-l duce pe Vasile Alecsandri la Constantinopol, când poetul a văzut prima oară Marea Neagră, se afla și un personaj ciudat, secretarul pașei din Tulcea, un tătar, cu studii înalte la Kisingen și trăitor mulți ani la Paris, condamnat apoi să-și ucidă tinerețea în micul oraș dunărean. Iar fi declarat lui Vasile Alecsandri că se simțea „francez în suflet” și că „ar fi dat toate hurile lui Mohamed pentru o midinetă pariziană”. Întâlnind marea, la ieșirea din brațul Sulina, Vasile Alecsandri a exclamat: „Aici începe grandiosul, imensul, sublimul”. Totuși: „Nimic nu e mai frumos ca o seară frumoasă pe mare, poate o noapte liniștită cu totul și luminată misterios de lumină. Să se râdă oricând de planeta aceasta. Pe mare e uimitoare și-mi place s-o văd lucind, cu stele cu tot, printre frânghiile vasului. Și apoi razele aruncă o lumină așa de nobilă și de fantastică, încât nu pot s-o admir, în ciuda d-nei X, care-și bate joc de ea atât de inteligent (V. Alecsandri, Opere, IV, p. 608).

Fire romantică, iubitor de drumetii levantine, valoros cercetător științific și, totodată scriitor cu oarecare vocație, inginerul francez **Xavier Hommaire de Hell** (care, ca o curiozitate, va avea descendenți în România) își propune să-și înceapă un periplu pontic pe la 1846 (având o misiune din partea guvernului francez) cu o barcă, pornind de la Constantinopol, cu intenția de a merge pe urmele argonauților; era însoțit de trei vâslași de pe Bosfor, patronul bărcii, Joseph, un pierde-vară parizian și desenatorul de talent J. Laurens. Până la Varna călătorește ca un „argonaut”, dar vremea se strică, așa că apucă drumul uscatului, mai sigur. În loc de barcă, o haraba și un harabagiu bătrân, iar autoritățile îi asigură și un însoțitor, un „cavas”, un adevărat „ienicer”. Balcicul, unde sosește pe o căldură înăbușitoare, „își etalează grațios cele 250 de case pe primele trepte ale dealurilor calcaroase”; de aici, la Caverna, numai ruine (semnele ultimului război ruso-turc, încă neșterse nici după 15 ani). Trage la casa agăi din

Constanța la 1855 - după C. Allard

Constanța la 1878

Foaia de titlu a aAlbumului lui Hector
de BÉARN

DE PARIS L'ILE DES SERPENTS

A THEATRE
LA ROUMANIE, LA HONGRIE
ET
LES BOUCHES DU DANUBE

PAR
CYRILLE

Autour du Paganisme dans les pays slaves.

PARIS
EMMIL LEROUX, EDITEUR
10, RUE D'ANFARD, 20
1870

CYRILLE - ADOLPHE D'AURIL

Cavarna; remarcă la păstorul gospodăriei o frumoasă pipă artizanală. Iarăși ruine, până la Mangalia, dar admiră, farul de la Capul Caliacra. În sfârșit Constanța, „unul din punctele cele mai interesante din itinerarul nostru; Constanța, vechea Tomi, locul de exil al lui Ovidius”, unde vede nenumărate resturi antice; ca „cincizeci de cocioabe răspândite împrejurul uneia sau două mori de vânt, iată orașul actual”. Trece prin Valea Carasu, dar nu împărtășește părerea, comună pe atunci, că pe acolo s-ar putea construi un canal navigabil, pledând pentru un drum de fier. (Marina Rareș, „Xavier Hommaire de Hell” ... A.D., 15, 1934, p. 54-67)

Dar ieromonahul **Parthenie**, un rus care știa limba română, și el călător pe aici în drum spre Muntele Athos, ne lasă și rânduri mult mai optimiste, vorbind despre părțile dinspre Dunăre: „Partea aceea e bogată în roade și cereale, îndestulată de toate bunătățile, un adevărat rai dumnezeiesc, adăpată de Dunăre și râuri mai mici, de izvoare ce curg din munți și păduri, bogată în pești și în toate roadele și păduri și lanuri cu pâine, și vite și stupi cu albine; și iarna pe aici aproape nu este. În pădure mai mult de jumătate sunt pomi roditori ca: peri, meri, vișini, cireși, nuci felurite, corni și viță sălbatică. Cât de bune locuri și ce primitivi creștini!...” („Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova în jumătatea întâia a veacului XIX”. Traducere de arhimandritul V. Puiu).

Ion Ionescu de la Brad, agronom, revoluționar pașoptist, s-a ignorat ca scriitor, publicând lucrări de specialitate, între care amintim celebrul lui studiu „Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja” (Constantinopol, 1850), în care a dezvăluit lumii realitatea românească a Dobrogei timpului. Omul era însă dedat genului epistolar, ca mulți dintre contemporanii lui, și scrisorile trimise din Dobrogea lui Ion Ghica (un maestru al genului) dovedesc cu prisosință acest lucru (din păcate aceste scrisori au fost publicate mult mai târziu, în 1943, de Victor Slăvescu). Pagini din acest epistolar pot sta cu cinste în orice antologie literară dobrogeană. Citez: „Mai frumoase locuri decât poalele munților de la Măcin până la Babadag nu cred să poată găsi cineva aiure. Toate au fost prinse de români și astăzi toate satele sunt de români.(...) Atât de mulți iasmini se află la poalele munților, cât pe drumuri mirosul lor mă adoarme. Acum toți sunt înfloriți și este o mândrete nemaipomenită. Multe locuri am umblat, dar și așa frumoase ca astea rar vei găsi”. Însă și mai uimitoare descrie Ionescu de la Brad datinile românimii din aceste locuri: „Aici în Dobrogea femeia română cu uimire are o importanță mare, este un lucru scump și respectat. Este rară în privința numărului uriaș al burlăcimii române ce trăiește în locurile aceste; femeia este scumpă; cel mai sărac flăcău trebuie să cheltuiască 2000 lei cel puțin ca să se însoare, căci trebuie să cumpere haine la toate rudeniile fetei, lucru ce face ca o fată să fie privită în familia sa ca un odor neprețuit. Burlăcime în Dobrogea ca frunza de multă, însă femei rari. Și câte sunt, sunt pre frumoase, mai ales acele de pe lângă munți.(...) Frumusețea de bărbați este mare, oameni sdraveni și vârtosi, crescuți tot cu lape dulce și mocănimia de la mânăzări. (...) O, ce frumos loc Niculițălu, sat înconjurat cu o cetate de munți și codri, sat făcut pe ruinele antice romane, ce sunt fortificațiile acestui loc și pe care țaranii îi zic a lui Traian. În satul acesta se face și panairi (tîrg-n.n) și sunt în el circazienele române. Acolo am văzut o fată atât de frumoasă, cât, zeu, nici Ileana Cosânzeana n-ai putut să o întreacă în mândrete. Vestea de frumusețea fetei au ieșit. Când am văzut-o avea un trandafir în cosită și sta la stative, țăsând o pânză mai subțire decât a păianjenului, căci pe aia se face borangic și sunt aguzi poate de 100 de ani de bătrâni. De când am văzut-o, nu o mai pot uita. Când aș fi un Făt-Frumos! Dar sunt numai un căpitan, / cât în codri, adormit de mirosul florilor, cântecul românului: „Căpitane, căpitane, vara trece, / Din două una îți alege;...”.

Însemnările ieșeanului **M. Harret** („**Notiții din călătorie de la Galați la Atena în an. 1851..**” - Iași 1853) ne amintesc, prin uimire naivă, de scrierile talentatului memorialist care a fost Dinicu Golescu. Iată imaginea Sulinei, pe vremea când nu începuseră lucrările Comisiunii

Europene a Dunării: „La Sulina corăbiile care nu pot trece sau intra stau așteptând alinarea Mării, ba cele mai de multe ori spre a li se adânci drumul. Trecerea se înseamnă prin stâlpi înfipti și prin niște bombe plutitoare care se înșiră pe amândouă laturile pe unde se poate numi călători, aceste însă se mută din locu în locu după osebite direcții ce-și ea curgerea apei de mai multe ori și chiar în o singură zi. Semnalul trecirii sau al intrării se face cunoscutu de unu funcționarul rusu (pe atunci delta Dunării se afla în posesiunea Rusiei -n.n.) eșindu înainte în o barcă cu bandieră, semnu că atunci locu trecirii este favorabil, iar când această barcă nu se arată, sau de la branhahtă răspundu la întrebări că nu se poate, din pricină că drumul îi micu până la 8 picioare, aceia ce nu îndestulează greutatea vaselor, sau că valurile Mării împiedică esaminarea locului trecătoarei chiar când ar fi mai adâncu de către 8 picioare, atunci în asemenea împrejurări se fac așteptări cu zile întregi. Noi însă am trecut cu norocire în Marea; acolo am văzut multe corăbii înecate; la unele se vindea catargurile numai pe jumătate, la altele zărindu-se ca niște vârvuri de țărui înfipti, și de la cele mai multe plutindu bucăți de lemne, între care se osebia corabia unui neguțătoriu cu catargurile albastre ce sta prăvălită spre malurile Mării, pe care însă la întoarcere nu am mai văzut-o fiindu adâncită în năsipu”.

C. Engelhardt, un membru al Comisiei Europene a Dunării, avea să-și amintească și el de Sulina de dinaintea Războiului Crimeei, completând cu amănunte picante imaginea lui Harret: „La 1853, adică la începutul războiului oriental, Sulina nu avea mai mult decât 1000 la 1200 locuitori, cea mai mare parte ionieni, greci și maltezi. Câteva barace de scânduri sau simple colibe de trestie, ridicate pe plajă, serveau de adăpost acestor aventurieri, a căror industrie consta în a despuia, pe scară mare și prin asociații, pe nenorociții căpitani obligați, din cauza obstacolelor ce întâlneau în acest punct să rcurgă la serviciile lor (...) Întrebuințarea forțată a șlepurilor pentru trecerea barei înlesnea cu deosebire întreprinderile acestor îndrăzneți pirati. Bărcile lor aveau de regulă un fund dublu care absorbea o mare parte din grânele momentan scoase din bastimentele de mare și restituiau excedentul, când ei nu puteau scăpa cu toată încărcătura din cauza vigilenței căpitanelor. Datorită acestor sustrageri, mai multe mori de vânt erau în plină activitate la îmbucătură, adică pe un punct deșert al coastei...” (M. Draghicescu. „Istoricul principalelor puncte pe Dunăre”).

Spectacolul morilor de la Dunăre l-a uimit pe **Boucher de Perthes**, voia jor pe marele fluviu cam în aceeași vreme („*Voyage à Constantinople par l'Italie, la Sicile et la Grèce*” - Paris, 1855). Pe malul drept, cele patruzeci de mori care învăteau între șase și zece aripi, păreau o „armată” halucinantă (poate gândul l-a dus la cartea lui Cervantes), prinsă într-un „balet carnavalesc”, greu de imaginat. Înaintând spre Tulcea, numărul morilor crește, ajungând la cincizeci și șase, dar uimitoare este și vegetația luxuriantă, care, cu catargele navelor de pe fluviu și aripile morilor creiau o panoramă fantastică, un tablou, „o operă de imaginație”. Apoi, iarăși, mori de vânt („S-ar crede că ele se multiplică: acum am în față șizeci”).

Când medicul **Camille Allard** cobora de pe pachebotul **Army-and-Navy** ce l-a adus, în 1855, la Chiustenge (ca membru la Misiunii franceze conduse de Léon Lalanne ce urma să construiască o cale rutieră până la Rasova) a fost întâmpinat de imaginea dezolantă a plajei, presărată cu schelete de animale, între care, câini zdrențăroși, se luptau pentru resturi. Putu observa că, dincolo de niște ruine, printre crăpături, o turcoaică, înfășurată în alb, ca o apariție funebră, încerca a-i spiona. Dar, tot acest sumbru tablou servea drept cadru unor copii, care prin vicioiuia lor, prin strălucitoarele culori ale veșmintelor lor orientale, păreau un viu protest împotriva morții” - observă Allard, fără a-și pierde optimismul. În acest timp, potrivit notelor de voiaj ale acestui medic francez înzestrat cu condei, Dobrogea nu este decât o imensă prerie, de șizeci de kilometri lungime. O parte din iarbă servea la hrana animalelor, dar restul se usca la soare și, începând cu luna august, începeau incendiile”. După ce iarba era mistuită de

flăcări, stepa oferea un spectacol inedit: focul descoperea ruinele, pietrele tumulare și trasa mii de drumuri fantastice, după cum vântul orienta flăcările într-o direcție sau alta (C. Allard, „La Dobroudcha”, Paris, 1859).

Un tablou terifiant, al celei mai degradante suferințe umane încearcă a schița într-o scrisoare trimisă soției sale, Elena Perticari, doctorul **Carol Davila**, aflat, în 1854, în suita lui Alexandru Ioan Cuza, pe vremea primului său periplu diplomatic la Constantinopol, în slujba consolidării Unirii și reformelor viitoarei României. Acest om, de mare generozitate sufletească, organizatorul asistenței medicale moderne în țara noastră, a fost atât de concentrat în timpul scrierii epistolei sale, generată de vederea emigrației circaziene, acest popor mândru și viteaz, alungat de armata țaristă din sălașurile sale caucaziene (din păcate, mai târziu, circazienii vor aduce multă durere și nenorocire populației creștine din Dobrogea), încât textul său a căpătat valențe literare. La Cernavodă, Davilla vede „zăcând în noroiul uman, femei minunate de frumoase în zdrente aurite, cu care încearcă să-și ascundă goliciunea. Copii în pielea goală, slabi, palizi, se uită totuși fără sfială, pe când mamele lor caută cu un gest să-ți deslușească, că părintii, soții, protectorii, dorm acolo în patria părăsită”. Bolile făceau ravagii: „Vărsatul domnește, diareea slăbește pe cei mai tari și ucide pe cei slabi, pe ici, colo disenteria apare, se ivesc și cazuri de lingoare, care ne fac să întrezărim ravagiile ce vor urma. Fiecare barcă conține 40-60 de indivizi, culcați la pământ; dimineata se trezesc cu greu pentru a număra morții, care sunt scoși afară și acoperiți cu singura pătură a întregii familii”. Dar viața chiar în acest spațiu de coșmar, încearcă a înmuguri, însă în zadar («Multe femei însărcinate nasc copii care mor de foame pe sânul ofilit al mamei lor. O femeie, care din bogăția de odinioară, mai avea pe dânsa un pieptar de argint, îmi zicea arătându-mi pruncul mort în brațele ei: „Sadi”)». Davila surprinde totuși, în acest univers al disperării, pulsul speranței: „În sfârșit în unele ființe excepționale energia morală există încă; sunt femei care cos, spală, cârlesc, altele cu splendorul lor păr despletit, sunt pieptănate de sclalve, altele râd, unele cântă pentru a-și înveseli copiii” (Elena Pericari Davila. „Din viața și corespondență lui Carol Davila” - București, 1935).

Arheologul **Ernest Dejardins** (1867) este dezolat de a vedea la Tomis „durerosul spectacol al distrugerii neconținute a unei mine inepuizabile de monumente interesante, folosite ca material în lucrările de construcție a drumului de fier sau a depozitelor de cereale”, deoarece „Tomisul prosperă, populația este în creștere și am văzut dominând o activitate extraordinară”, îndeosebi în cea ce privește transportul de cereale spre Cernavodă. Îi apare fericită ideea unor greci de a folosi, basoreliefurile și inscripțiile antice decât pentru decorarea fațadelor construcțiilor ce le ridicau și crede că prin această „grijă delicată”, acest „instinct de elegantă” „se recunosc încă grecii descendenți ai coloniștilor din Milet” (E. Desjardins. „Voyage archéologique et géographique dans la région de Bas Danube”, Paris, 1868).

După periplul său prin Deltă (1868), **Adolphe d'Avril**, un slavist francez, a coborât la Mahmudia de pe vapor pentru a merge **per pedes** până la Tulcea, dar rătăcește drumul. La Prislav (Nufărul) un țăran român îl lămurește că mai are vreo trei ore bune până la țintă, însă renunță a face pe ghidul. Este nevoit, deci, să caute o călăuză. Cu acest prilej constată și el limba română, pe care o cunoștea, fiind căsătorit cu o româncă (Maria, sora lui Al. Odobescu), era folosită în Dobrogea ca limbă de schimb („On est heureux ici de parler le roumain: c'est la langue d'échange”). După un sfert de oră, un alt român consimte să facă pe ghidul, numai că acestuia „i-au trebuit alte trei sferturi de oră să-și pună opincile” (călătorul era îngrijorat deoarece se lăsase noaptea). La vâlcovul basarabean, Adolphe d'Avril este dezgustat că o trupă de la Palais Royal juca „Fils de giboyer”: „Voila notre enseignement en Orient”.

O frescă a românimii dobrogerne ne oferă luminatul monarh și peregrin care a fost

Nifon Bălășescu, pașoptist ardelean și cititor de școală în dreapta Dunării, el însuși învățător în Tulcea după 1870. El considera că în cele 72 de sate românești transdunărene trăiau circa 60.000 de suflete și că „din acești români din Dobrogea, o mare parte acolo sunt născuți și crescuți, acolo, s-au pomenit din vechime, neam de neamul lor, dinainte de venirea bulgarilor prin aceste părți”. Apoi: „Alții sunt veniți acolo mai în urmă, din toată românimea din Dacia lui Traian, din România, din Moldova, Basarabia, Bucovina, Transilvania, Ungaria și Maramureș, ba și din Macedonia”. Ca unul care a cunoscut personal realitatea etnică a provinciei euxine, Bălășescu explică și frumos și judicios prevalența elementului românesc: „Acești din urmă (cei veniți, adică-n.n.) găsind mulți frați de-ai lor, ca și dâșii de același sânge, de aceeași limbă, de aceeași religie, de aceleași datini strămoșești, apoi mai găsiră și niște câmpii, dealuri și văi, păduri, toate libere de locuitori, cine le va vrea și cui unde-i va plăcea, fără condițiuni grele din partea proprietarilor, după cum erau ei necăjiți din partea acestora până a nu veni aici în Moldo-România de boeri și arendașii moșierilor pentru clacă și boeresc, iar în Transilvania nemeșii unguri pentru iobăgie; căci câmpurile întregii Turcii, prin urmare și a Dobrogei nefiind până acum proprietate a particularilor, ca într-alte țări, ci toate numai ale statului, fiindcă toată întinderea Imperiului otoman e o moșie mare, a căreia proprietar este Sultanul...” (Cărțile săteanului român, III, 1878).

Nu lipsite de interes sunt portretele ultimilor șase pași (bei) care au administrat Dobrogea în perioada 1867-1877, cu sediul la Tulcea, creionate cu talent și sarcasm, de viconte francez, **Alfred de Caston**, aflător la Tulcea în acei ani, (el a scris o carte cu titlul „Voyage dans la Dobroudcha” - București, 1878). Ahmet Rassim Pașa a îndeplinit succesiv funcția de guvernator de Varna, de Rușciuc și de Trebizonda. A fost fiul unui ienicer și al unei grecoaiice. A administrat cel mai bine Dobrogea. L-a urmat Suleiman Pașa, „un om animat de cele mai bune intenții, dar incapabil de a pune vreuna în aplicare”. Succesorul său a fost Ismail Bey, căsătorit cu o grecoaică; ar fi ordonat un proiect de aprovizionare cu apă a Constanței, dar omul s-a dovedit „un administrator mediocru, un judecător foarte părtinitor și un albanez extrem de orgolios, care n-a mulțumit pe nimeni, nici chiar pe turci”. (Ce nu știa A, de Caston, este faptul, că Ismail Bey l-a sprijinit pe N. Bălășescu în acțiunea sa de fonda școli românești în Dobrogea - 21 la număr, numindu-l și inspector al tuturor școlilor românești din provincia pontică). Următorul guvernator va fi Fahri Bei, care va ajunge apoi trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în Persia („Fahri Bei este foarte european, foarte liberal, foarte blând, câtuși de puțin fanatic și ar fi făcut câte ceva bun dacă Poarta i-ar fi lăsat răgaz”, Ali Bei, a fost un tânăr fermecător, n-a făcut nici rău nici bine în administrația sa. În sfârșit Said Pașa, ultimul bei din Tulcea, a fost un bătrân fin, foarte spiritual, vorbind admirabil limba franceză, dar atins de o oftalmie, ce nu putea să-i influențeze amenitatea naturală.

Deși imaginea mării, ca instrument liric și atitudine filosofică, constituie o opțiune poetică fundamentală a operei eminesciene, această realitate a iscat totuși întrebarea: a cunoscut Eminescu marea românească? Descoperind o scrisoare a poetului adresată, în 1862, de la Chiustenge, Veronicăi Micle, eminescologul Augustin Z.N. Pop a dovedit că autorul poemului „Mai am un singur dor” a fost la Pontul Euxin. Iată o mică stampă schițată de poet: „Constanța sau Chiustenge - scrie poetul este un mic orășel, dar îndestul de frumos. Nu are a face de loc cu Rușciucul. Casele cu oarecare eleganță în construcția lor, căci piatra e efină aici și clădirile sunt din piatră pătrată, iar primăria, de când stăpânesc românii și există un Consiliu Comunal, a făcut foarte mult pentru orânduirea și înfrumusețarea orașului. O terasă pe țărmul mării înalt (a locuit la Hôtel d'Angleterre-n.n.) dă o frumoasă priveliște pe toată întinderea mării și când luna e deasupra apei, ea aruncă un plin de lucire slabă, care plutește pe o parte a apei”.

Icoane conștănțene de la 1884 surprinde cercetătorul prusian dr. Carl Schuchardt („O

călătorie de crăciun în Dobrogea la 1884" Traducere de I. Georgescu, în A.D., VII, 1926), sosit pe aceste meleaguri pentru a studia valorile antice. Constanța îi apare ca limbă de pământ ridicată la o sută de picioare deasupra mării, la capătul căreia un hotel de ținută europeană („Carol”), lângă far, era condus de un prusac, care, iarna, stătea la Nisa. Vântul sufla cu turbare și călătorul își explică de ce grecii au colonizat atât de târziu această mare. Pretutindeni vestigii antice. Vede și un urias „pitos”, iar aproape de „Carol”, întâlnește vila lui M. Kogălniceanu, dar în oraș existau multe vile, deoarece, vara, vine multă lume. Îl irită puțin faptul că în oraș multe străzi, grădini, pietre se numesc „Ovidiu”, și chiar urma a se instala o statuie a poetului, care deocamdată se împotmolise la Cernavodă, neexistând bani de transport. A exclamat: „Bietul Ovidiu! Nici turnat în bronz nu revine bucuros la locul exilului său!”

Tot la 1884 pornește la Chiustenge și italianul **Bruto Amante**, - un prieten al României, pentru a se documenta asupra exilului ovidian (a scris și o carte: **Ovidiu în exil**, București, 1885), la invitația lui Remus Opreanu, care, după apariția cărții, l-a felicitat: „Este o lucrare frumoasă, importantă și erudită. Fără îndoială această operă este cea mai completă și cea mai exactă ce s-a scris până azi asupra chestiei ubiguității orașului Tomis”. Până la acea dată - menționează Bruto Amante, vatra Tomisului a fost pe rând localizată la Ovidiopol (lângă limanul Nistrului - Pușkin, trecând în 1821 pe acolo, și el surghiunit, i-a dedicat o poezie: „Prin tristele meleaguri, Ovidiu îmi port amarul / Pe-und’ți-ai dus penaiții și te-a împins calvarul / Și urgisit din Roma, lăsatu-ți-ai cenușa/ (...) Căci am avut o soartă amară ca și tine, / Aceeași nu prin slavă, ci doar prin ursită” - traducere de E. Dvoicenco și I.G. Dumitriu), la Kiev, pe Borystene (Nipru), la Sabaria sau Stein (Austria), la Sarwar, în Ungaria, la Anadolchioi (cartier al Constanței)etc. Ajuns la București, B. Amante vizitează anticitățile dobrogene adunate de Tocilescu. În Dobrogea, face observații la Anadolchioi, Palazu Mare, Canara, Insula Ovidiu, unde întâlnește pretutindeni vestigii arheologice. A constatat și el cu mâhnire, că englezii, constructorii ai căi ferate Constanța-Cernavodă, au folosit piatră din Valul lui Traian pentru terasamente.

Naturalistul belgian **A. Montandon** a traversat ținutul euxin în același an (1884) de la Brăila, până la Mangalia. Dovedește penel de peisagist când descrie zona Isaccei și a Niculițelului, cu mănăstire Cocoșu. El scrie: „De foarte departe deja se observă, pe coasta unei coline împădurite, detașându-se în mijlocul verdetii, clopotnitele albite cu var și cupolele vopsite cu minium ale micii biserici, în jurul căreia se grupează două sau trei mici construcții, unde se adăpostesc în dosul cadrilaterului de ziduri solide, care înconjoară comunitatea, trezeci de călugări ce-și petrec trei sferturi din viață în rugăciuni și îngenuncheri”. Călătorului belgian i-a plăcut Constanța, devenită stațiune las ”modă” pentru multă lume atrasă de băile de mare. „Încă vreo câțiva ani - scrie Montandon - și această stațiune nu va mai avea de ce să invidieze pe rivalele sale din Occident”.

Un reporter activ, energic, care scria cu degajarea exercitiului profesional practicat la o mare publicație bucureșteană („Românul”), unde semna cu pseudonimul **Viator**, s-a dovedit a fi, în carnetele sale de însemnări euxine, **Barbu Șt. Delavrancea**. El ne-a lăsat, de altfel, cea mai vie imagine a Dobrogei din anii ’80 ai secolului trecut, grație și talentului său scriitoricesc de excepție. Trecând cu vaporul („Karl Ludwig”) prin dreptul Ostrovului, Delavrancea deplânge soarta ofițerilor repartizați de țară în acel loc izolat: „Închipuiți-vă că vedem pe țărm tineri și frumoși ofițeri bucureșteni azi exilați la Ostrov și trecuți din saloanele societății din capitală în cociabele cu pământ bătut din Dobrogea. Dureroasă preschimbare. Acum pricep durerea lui Ovidiu”. Europeanul Delavrancea este uluit la vederea tătarilor: „O! Tătarii! Ce chipuri! Un hoge turc cu mătâniile în mână ne privește șezând turcește pe niște grinzii. Ce s-a fi petrecut în capul lui la vederea dorobanților români care sunt de gardă la debarcader? Nu multe, desigur;

e turc, e fatalist. Așa a voit Dumnezeu; timpurile se schimbă și noi ne schimbăm cu timpurile... Ajuns, seara la Constanța, înțelege de ce călătorul percepe îndată pitorescul orașului: «e ceva care nu e liniștea moartă și „oripilantă” a unei sosiri într-unul din orașele din districte ale României moderne». Transportul până la hotel nu este o problemă: „Cel mai iute de picior are o birjă; cei cari, voind să-ți însușească îndată culoarea locală, adică să fie agale-agale, când nu sunt astfel de fire, rămân pe jos. N-au însă dreptul să se plângă. Amabilitatea interesată (...) a tătarilor hamali își ia cufărul, geamantanul, orice ladă, fie cât de mare, și, bolborosind o românească imposibilă, întocmai ca tonkinezii și chinezii limba franceză, își ofer să te conducă ori la „Caru” (Carol), ori la „Tampet” (Gambeta), ori la „Jaghilter” (Englitera), otele cu vază în ovidian cetate (...)». Colindă și prin satele din jur; câmpia i se pare pustie. „În schimb dacă jalea și monotonia neîntreruptă a câmpiilor ți-adoarme mintea și-ți stârcește orice fantezie, apoi costumele tătarilor, turcilor și mai cu seamă ale țișanilor turcești te zguduie prin contrastele violente ale culorilor. Strigă roșul lângă negru, tipă galbenul limoniului lângă albastrul închis; portocaliul zbiară lângă culoarea sângelui. Singurul verdele nu aruncă nota sa în această armonie a culorilor; verdele este al padișahului și al emirilor cari se coboară, în linie dreaptă sau frântă, din Mohamet și nevestele sale”. Pe Bulevard, locul de promenadă la Chiustenge, atmosferă estivală: „Valurile se sparg ușor pe pietrele de la țărături; mare e ca o oglindă; abia se zăresc în depărtare unele corăbii. În port intră o corabie grecească. Bulevardul e măturat, spăluit, gata a primi pe gentilele *baigneuses*, cari, în costume simple, dar cu gust, se îndrumează spre halta Ovidiu (pentru a merge la băile de la „Vii”-n.n.)”.

Antropologul elvețian **Eugène Pittard** a stăbănut întreaga Dobroge în scopuri științifice, la 1900, a scris o carte în urma acestui voiaj („**Dans la Dobroudja**”, Geneva, 1902) și dovedește că încerca a nu-i scăpa nimic din ce putea fi inedit, pitoresc în acest colț de lume. Constanța i s-a părut orientală, de un pitoresc indelebil. Orașul forma un fel de semilună la malul mării, îngrămădind case albe, spoite cu var, construcțiile înalte, europene, fiind destul de rare. În cartiere, prăvălii felurite își etalau mărfurile până aproape de trotuare: fructe sudice și pepeni zemoși. Diverse religii din acest Turn Babel, cu bisericile lor: catedrala ortodoxă, biserici protestante, catolice, armenesti, grecești, iar „minaretele turcești înalte siluete fine pe cerul albastru”. Strada, un caleidoscop oriental. Un turc, foarte bătrân, cu barbă albă, cu picioarele încrucișate, aștepta mila trecătorilor, mormăind rugăciuni. Sacagiii își zdrăgăneau butoaiile metalice, trase de cai slăbănogi. Elvețianul simte în nări mirosul de ulei încins, de piper, de tomate coapte, de ceapă prăjită, „toată gama picantă a bucătăriei orientale”. Tenta orientală a fostului Tomis era îngroșată de mulțimea câinilor, de toate speciile. Mărimile și culorile, în sfârșit, de toate felurile de lătrat. Dar Eugène Pittard nu caută pitorescul cu orice preț, el vede și elementele, nu puține, care confereau Constanței acelei vremi dinamism: construcția portului, dezvoltarea economică și edilitară. El exclamă: „Fără îndoială, Constanța este un oraș de mare viitor”.

PIONIERI AI CULTURII ROMÂNEȘTI ÎN DOBROGEA: IOAN COTOVU ȘI VASILE I. COTOVU

Cucerirea Independenței de stat a României, care a condus la revitalizarea Dobrogei sub toate aspectele¹, a oferit culturii posibilitatea unei afirmări necunoscute până atunci. Trebuie subliniat însă că, mai ales în ultimele decenii ale stăpânirii otomane, în condițiile intensificării afirmării naționale a românilor din Dobrogea, se manifestă interesul pentru trecutul provinciei strămoșești, dorința de a cultiva limba națională². Ca element de cultură, limba română a prosperat pe măsura afirmării școlii și bisericii naționale³, instituții față de care populația românească din Dobrogea a dovedit un atașament deosebit⁴, neprecupețind nici un efort pentru ființarea lor.

Școala în limba română își croiește drum cu multă greutate. Prin grija și cu cheltuiala locuitorilor se înființează școli în majoritatea așezărilor românești⁵. Învățătorii erau recrutați dintre preoții, călugării sau cărturarii aduși din orașele și satele de peste Dunăre⁶.

Pentru administrația românească din Dobrogea organizarea învățământului a constituit una din principalele probleme care îi stăteau în față. În rezolvarea acesteia s-a avut în vedere existența aici a unei populații eterogene și eterodoxe. Astfel, în art.20 din Legea organică a Dobrogei, redactată de M.Kogălniceanu, se specifică: „**Învățământul este liber. Se vor înființa treptat școli primare în toate comunele Dobrogei. Este liber deosebitelor comunități și particularilor de a deschide școli sub controlul Ministerului Instrucțiunii Publice, cu condiția ca în fiecare din acestea, pe lângă limba aleasă de fondatori sau directori, învățarea limbii române să fie obligatorie**”⁷.

Organizarea învățământului în limba română necesita însă un cadru organizatoric adecvat: localuri pentru școli și, bineînțeles, cadre didactice. Primii învățători români au venit în Dobrogea încă din anul 1878/1879 de la școlile normale din Iași și București, de la seminariile din Huși și Ismail, precum și de la preparandiile din Transilvania⁸.

În numeroase studii referitoare la starea învățământului din Dobrogea - în diferite etape⁹ - au fost publicate și liste ale primilor învățători români, cu specificația locului de baștină și a localității în care a fost numit. Constatăm însă că acestea sunt incomplete și consider că este de datoria noastră să investigăm arhivele, presa vremii, diverse colecții de documente, pentru a-i identifica și a-i face cunoscuți - măcar nominal, dacă nu avem date mai multe despre activitatea lor - pe cei care s-au angajat cu tot sufletul în munca dificilă de educatori pe care au trebuit s-o desfășoare în condițiile grele ale pionieratului.

În biblioteca Muzeului de istorie națională și arheologie se află trei volume, manuscrise, legate¹⁰, a căror răsfoire ne-a deschis o fereastră spre doi dintre pionierii culturii românești din Dobrogea care și-au desfășurat activitatea la Hârșova: Ioan Cotovu și Vasile I.Cotovu - tată și fiu.

Născut în 1835 Ioan Cotovu funcționase, între anii 1858-1878, ca institutor de clasa a IV-a și director la școala primară urbană de băieți din Ismail. Prin Decretul nr.12549 din 9 decembrie 1878 al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Ioan Cotovu este numit

institutor pentru clasa I și director al școlii din Hârșova (pe care o va conduce până în anul 1892).

Din cele cinci discursuri care s-au păstrat, rostite de Ioan Cotovu la solemnitățile distribuirii premiilor pe anii școlari 1879/1880 până în 1883/1884, desprindem numeroase informații privind modul în care s-a desfășurat activitatea educativă la Hârșova, greutățile întâmpinate, precum și realizările deosebite pe care le-a avut școala de aici în comparație cu altele din Dobrogea.

Astfel, școala de băieți înființată în luna ianuarie 1879, cu un efectiv de 50 elevi, cuprinși într-o clasă și având un singur institutor, ajunge în anul următor la un efectiv de 60 elevi, cuprinși în două clase și cu doi institutori. Acesteia i se adaugă școala de fete întemeiată în luna martie 1879 cu un efectiv de 38 eleve într-o clasă, cu o institutoare, care în anul următor ajunge la 46 eleve cuprinse în două clase cu două institutoare. Cu cei 106 elevi (60 băieți și 46 fete), înmatriculați la sfârșitul semestrului I al anului școlar 1879/1880, Hârșova se plasează pe locul trei, după Ostrov (cu 198 elevi) și Tulcea (cu 159), dar cu mult înaintea Constanței care avea abia 77 elevi (58 băieți și 19 fete)¹¹.

Pentru buna organizare a învățământului public în Dobrogea Ministerului Instrucțiunii Publice i-au fost acordate creditele necesare, deoarece instruirea și dezvoltarea culturii poporului român constituia una dintre problemele foarte serioase ale guvernanților. Această concluzie se desprinde, între altele, și din discursul rostit de Carol I la solemnitatea distribuirii premiilor elevilor din școlile publice de băieți și fete din capitală, la finele anului școlar 1878/1879: „... Națiunea Română, Domnilor..., este pătrunsă de marile foloase cari potu resulta pentru dânsa din respunderea instrucțiunei... Aceasta se probă prin sacrificiile continue pe cari țara nu încetează de a le face pentru cultura fiiloru sei. Un popor dară care-și lărgeste orizontele cunoștințelor sale în domeniile științelor, literelor și artelor, este un popor carele nu pierde și carele-și aruncă temelilele cele mai solide ale existenței sale naționale. Prin cultură o națiune care tinde la un viitor lung și fericit, se afirmă, se înalță, se înobilează și-și câștigă locul respectat care i se cuvine în concertul lumii civilizate” (subl.n.)¹².

Dar, în afara banilor puși la dispoziție de Ministrul Instrucțiunii Publice, trebuiau să existe și oamenii care să se dedice acestei activități. Și au fost. Este concluzia pe care o desprindem din discursul rostit de Ioan Cotovu la finele anului școlar 1879/1880: „Chiar și în orașul nostru de reședință și în toată plasa, prin numirea la timp a personalului didactic necesar, prin ajutoarele pecuniare date pentru reparațiunea localului acestei școli, proprietate a statului, prin dispozițiunile luate pentru construirea locașului școalei de fete, proprietate a comunei și a celorlalte școli primare din comunele rurale, prin impulsuinea dată de Dl.Prefect (Remus Opreanu - n.n.) și de dl.revizor școlar al districtului (I.Roman - n.n.) și de domnia Voastră D.le Administrator (M.Coiciu - n.n.), prin zelul și activitatea D-lor primari ai comunelor rurale în genere și a D-lui primar al comunei noastre în special (Ilie Neculai - n.n.), prin zelul și aptitudinea corpului învățătorilor... instrucțiunea publică a orașului și plasei s-a pus pe baze solide” (subl.n.)¹³.

Pe lângă școala primară din Hârșova, Ioan Cotovu înființează cea dintâi bibliotecă din Dobrogea, pe care o înzestraseră cu cărțile aduse de el din Ismail. Totodată, solicită, prin raportul nr.64 din 12 august 1879, adresat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, să se aducă de la Ismail 60 de volume, în valoare de câteva sute de lei și o serie de materiale didactice: glob, hartă și semne geografice, tabele de istorie și de științe naturale etc. cerere aprobată prin Ordinul nr.10330 din 6 septembrie¹⁴. Ioan Cotovu a fost preocupat în permanență să-și doteze școala cu materiale didactice și cu manuale bune¹⁵ și să îmbogățească biblioteca. Afăm astfel, că: „Dl.Director al Monitorului Oficial, prin adresa nr.426 din 27 aprilie 1882, a binevoit a-mi

trimitte pentru biblioteca acestei școli un număr de 89 broșuri în valoare de 200 lei, așa că biblioteca acestei școli este deja destul de bună și dacă s-ar mai adăuga, alocându-se de la bugetul onor Primăriei locale pe fiecare an câte o anume sumă... pentru cumpărarea de cărți, în câțiva ani, ea ar deveni și mai bună”¹⁶. Străduințele directorului nu sunt zadarnice și, fie din donații, fie din alocații - pe care probabil a reușit să le obțină -, reușește să dezvolte biblioteca ce va ajunge ca în anul 1904 să cuprindă peste 5000 volume¹⁷.

O altă preocupare a lui Ioan Cotovu era atragerea copiilor la școală, ducând muncă de lămurire în rândul părinților asupra binefacerilor instrucțiunii. Încearcă, an de an, să-i convingă pe părinții acestor copii să-și trimită odraslele la școlile publice naționale, „spre a deveni... cetățeni demni de țară liberă și independentă” (subl.n.)¹⁸. Prin strădanii încăpătânate va reuși ca în anul școlar 1881/1882 să numere printre elevii săi și șapte musulmani.

La această dată Hârșova se mândrea cu două localuri de școală bune. Unul în centru, pentru băieți, cu patru clase și cu doi institutori plătiți de stat; altul pentru fete, situat în suburbia Varoșu - deasemeni cu patru clase și două institutoare. Cele două școli erau frecventate de 140 elevi (80 băieți și 60 fete). Colegul lui Ioan Cotovu, la școala de băieți, era fiul său Brutus Cotovu numit institutor provizoriu pentru clasa I (prin Decretul nr.10289 din 15 septembrie 1880) și pentru clasa a II-a (prin Decretul nr.15320 din 18 septembrie 1880)¹⁹.

La încheierea anului școlar 1881/1882 Ioan Cotovu are satisfacția să anunțe prima promoție de nouă absolvenți ai școlii primare urbane de băieți din Hârșova²⁰. Iar numărul acestora va crește an de an.

După plecarea lui Brutus Cotovu din Hârșova, Ioan Cotovu este ajutat, din anul 1885 până în 1888, de către Vasile Popescu; la începutul anului școlar 1888/1889 de G.Georgescu, iar din decembrie 1888 de celălalt fiu al său, Vasile Cotovu.

Din raportul nr.187/13 septembrie 1889 pe care-l adresează M.S. regelui Carol I, cu ocazia poposirii acestuia în portul dunărean²¹, după un deceniu de activitate a școlii din Hârșova, rezumăm: „-la 1879, școala avea un institutor și o clasă cu un efectiv de 50 elevi; - la 1889 sunt doi institutori (Ioan Cotovu la clasele III și IV; Vasile Cotovu la clasele I și II) și patru clase cu un efectiv de 100 elevi (49 - clasa I; 26 - clasa a II-a; 15 - clasa a III-a și 10 - clasa a IV-a)”.

Pe lângă îndatoririle sale didactice, Ioan Cotovu - care avea un cult deosebit pentru limba și civilizația latină - s-a ocupat intens de realizarea unor traduceri din cei mai de seamă autori latini. Această activitate îi va fi răsplătită în anul 1880 prin acordarea unui premiu de către Societatea Academică Română, din fondul Evangheliu Zappa²², pentru traducerea cărților I și II din *Ab urbe condita* a lui Titus Livius.

Vorbindu-le elevilor despre strălucitoarea civilizație romană, își îmbogățește expunerile cu citate din autori latini și atrage atenția asupra vestigiilor antice romane, în special inscripții, care se găseau la tot pasul în jurul anticului Carsium și pe care începe să le culeagă și să le aducă la școală.

Ioan Cotovu se sfârșește din viață în anul 1897, în vârstă de 62 ani. Opera de pedagog este dusă mai departe de fiul său Vasile I.Cotovu care, vrednic continuator al tatălui său, a adus strălucire deosebită Hârșovei prin înființarea unui bogat muzeu adăpostit în clădirea școlii.

La 1 mai 1904 au fost inaugurate - în prezența suveranilor țării - biblioteca, întemeiată de Ioan Cotovu și Muzeul, fundat de Vasile I.Cotovu. Pe prima pagină a „Cărții de Aur” se păstrează autografele suveranilor: Carol, Elisabeta, Ferdinand, Maria, Carol, Elisabeta, precum și alte autorități care au participat la acest act de cultură, între care notăm Anghel Saligny și

Izbucnește însă prima mare conflagrație mondială. În 1916 valoroasa colecție a Muzeului, cu lucrări prețioase adunate cu multă osârdie de întemeietorul său, ca și bogata bibliotecă de peste 5000 volume, au fost distruse, iar mărețul local al școlii a fost transformat în ruină.

Prin grija aceluiași Vasile I.Cotovu, muzeul este refăcut și instalat în două încăperi ale locuinței sale. Inaugurarea acestuia a avut loc la 29 mai 1926, din nou în prezența suveranilor. Alături de autografele lor: Ferdinand și Maria, în „cartea de Aur” își depun semnăturile oficialitățile județene și comunale care au participat la eveniment²⁴.

Din actul comemorativ întocmit cu această ocazie cităm: „De asemenea, suntem mândri de activitatea și însușirile distinse ale iubitului nostru concetățean, Dl. Vasile I.Cotovu, directorul școlii noastre primare de băieți, alesul Comisiunii Monumentelor Istorice, prin meritele sale, ca membru corespondent pentru județul Constanța, întemeietorul, restauratorul și conservatorul Muzeului regional din Hârșova, care ne-a înzestrat comuna cu o podoabă prețioasă, o instituție culturală de seamă, făcând - prin opera sa - ca orașul nostru să fie recunoscut pretutindena”²⁵. Nu erau cuvinte de complezență. Până la sfârșitul vieții Vasile I.Cotovu s-a aplecat cu multă căldură și dăruire asupra antichităților (despre a căror valoare îi deschisese ochii tatăl său), pe care le-a adunat și le-a ocrotit cu grijă și cu un profund respect. Pentru această activitate, încă din 1919 a fost ales de către Comisia Monumentelor Istorice, ca membru corespondent pentru județul Constanța²⁶. I se recomanda în privința îngrijirii monumentelor istorice din județ să urmeze „prescripțiile Legei pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice”²⁷. Cu trei ani mai înainte, în ședința din 1 mai 1916 a Societății Numismatice Române Vasile Cotovu fusese declarat membru activ al acesteia²⁸. Pe de altă parte, de-a lungul timpului muzeul a fost vizitat de numeroși specialiști, din țară și din străinătate, care au folosit pentru studiile lor materialele aflate aici.

xxx

Amintirea lui Ioan Cotovu s-a păstrat în memoria concetățenilor săi din Hârșova care l-au omagiat, cu prilejul centenarului nașterii sale - la 1 noiembrie 1936 -, prin ridicarea unui bust din bronz. Evenimentul face vâlvă și timp de o săptămână este consemnat de ziarele din Constanța și din capitală și este evocat de postul de Radio București²⁹.

Bustul a fost așezat pe o coloană de marmură în mijlocul scuarului din fața școlii primare, pe coloană fiind gravat: „Ion Cotovu. 1835-1897. Institut-Director. Întemeietorul școlii de stat din Hârșova. 1879-1892”.

În cuvântările lor participanții la solemnitatea dezvelirii bustului și-au prezentat omagiile de pioasă recunoștință memoriei distinsului dascăl și pionier al culturii românești în Dobrogea.

După acest eveniment s-a așternut uitarea asupra numelui primului dascăl din Hârșova, deși bustul său se află și astăzi în același loc.

Despre activitatea plină de pasiune a celui de al doilea Cotovu care și-a legat numele de Hârșova, Vasile I.Cotovu, aflăm din câteva însemnări, publicate mai ales în perioada interbelică. Astfel, prof.I.Simionescu consemna: „Înainte de război era cel mai frumos și bogat muzeu regional din țară. (...) Unele pietre cu inscripțiuni păstrate în muzeul de Hârșova au fost folosite de către Dl.profesor V.Pârvan în studiile sale atât de luminoase asupra vechii vieți din Dobrogea, după cum alt material mi-a servit la descrierea bogatei faune fosile, una din cele mai bogate din Europa, cunoscută în pietrele ce se ivesc între Hârșova și Cernavoda...”³⁰.

La rândul său, Gr.Antipa menționa: „Râvna de a contribui la progresul țării lor a împins pe mulți oameni de bine să pună bazele unor începuturi de muzee regionale sau județene: la

Hârșova, institutorul Cotovu, ..., toți aceștia și mulți alții au adunat tot ce credeau ei că merită a fi păstrat și - cerșind în dreapta și în stânga - au înjghebat câte un sâmbure de Muzeu. Dar, toți acești entuziaști sunt oameni izolați, și cine poate garanta că opera vieții lor va fi continuată?"³¹.

Până la a se găsi alții care să-i continue opera, „admirabilul muzeu regional al inimosului învățător Cotovu, rodul unei vieți de muncă, servită de o nobilă pasiune, era și el moloz”³² după trecerea războiului. Din ruine și moloz, Cotovu a refăcut muzeul. Multe informații despre activitatea sa găsim în aprecierile consemnate de vizitatorii muzeului în „Cartea de Aur”³³, căci după dispariția fizică a lui Vasile I. Cotovu muzeul din Hârșova s-a împrăștiat³⁴, iar fondatorul său a fost uitat.

La 1905, prof. I. Simionescu din Iași, aflat în trecere prin Hârșova, remarcă: „Muzeele sunt de regulă mijloacele cele mai bune pentru răspândirea culturii și a gustului pentru cercetarea naturei. Când se va scrie odată istoricul dezvoltării culturale a poporului nostru, muzeul din Hârșova va avea desigur loc în primele pagini, iar fondatorul lui, Dl. V. I. Cotovu va avea mulțumirea de a fi unul dintre cei dintâi, care s-a gândit să îndeplinească din dragoste pentru locul unde trăiește, unul din punctele principale a problemei educațiunii unui popor. Prin aceasta munca ce a depus-o va fi răsplătită cum se cuvine”³⁵.

Iar peste patruzeci de ani, la 8 aprilie 1945, Vasile Canarache consemna la rându-i: „Încă o zi la Hârșova, cu d. Cotovu, uitând de vâlmășagul care ne sfâșie viețile purtate în lumea răului și a întunericii, te face să crezi că mai poți găsi în tine prospețime, omenie și urme de înțelepciune... Mă înclin profund și plin de admirație față de opera pozitivă a d-lui Prof. Cotovu pentru propășirea unei civilizații pe care puțini oameni o înțeleg atât de frumos și clar ca D-sa”³⁶ (subl.n.).

Este ceea ce facem și noi prin aceste câteva rânduri.

Credem că pentru activitatea depusă pe tărâmul educației și al culturii, cei doi hârșoveni - tată și fiu - întemeietori de școală, de bibliotecă, de muzeu -, trebuiesc trecuți printre fruntașii culturii românești din Dobrogea, iar rezultatele muncii lor trebuiesc aduse la cunoștința tinerelor generații.

Avem datoria să le perpetuăm memoria, iar pentru aceasta este necesar să le continuăm opera.

NOTE

1 Urmările pozitive ale actului de cucerire a Independenței și succesele înregistrate de Dobrogea pe drumul progresului, după 1878, constituie tema a numeroase cercetări, determinând o bogată bibliografie. Ne limităm să menționăm lucrările prilejuite de sărbătorirea semicentenarului Independenței, în 1928, reunite în volumul **Dobrogea - 50 de ani de viață românească**; apoi, V. Mihăilescu, **Progresele economice și culturale realizate în Dobrogea sub stăpânirea românească**, București, 1940; la care se adaugă studiile, articolele și comunicările prilejuite de Centenarul Independenței.

2 Ioan N. Roman, **Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877**, în „Analele Dobrogei”, 1, 1920, 3, p. 353-398.

3 Z. Covacef, **Însemnări pe vechi cărți bisericești aflate în patrimoniul Muzeului de istorie națională și arheologie Constanța**, în „Studii și cercetări de istorie”, vol. 1, Constanța, 1980, p. 91-98 (sunt luate în discuție cinci cărți care au circulat în Dobrogea înainte de 1877; **Catavasier**, tipărit la Sibiu în 1803; **Psaltire**, Sibiu 1811; **Liturghie**, Râmnic 1817; **Liturghie**, București, 1833).

4 Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, **Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea**, București, 1979, p. 256.

5 Constantin Cioroiu, Aurel Mocanu, **Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877**, Constanța, 1978, p. 11-15.

6 V. Helgiu, **Școala primară în Dobrogea în curs de 40 ani (1878-1919)**, p. 233-234; R. Seisănu, **Dobrogea**,

Universul, 1928, p.168.

7 R.Seisanu, *op.cit.*, p.240-242.

8 V.Helgiu, *loc.cit.*

9 *Idem*

10 Primul volum cuprinde traduceri din autori latini, discursuri ținute la sfârșit de an școlar, diverse tabele statistice și corespondență; al doilea volum îl constituie „Cartea de Aur” a muzeului din Hârșova; iar al treilea este un Registrul Inventar al Bibliotecii și Muzeului.

11 Conform situației statistice ce s-a publicat în ziarul pedagogic „Învățătorul”, nr.15 din 1879; apoi, **Discursul nr.1**, în *Mss.Cotovu MINAC-ța* și **Discursul III pe anul școlar 1881/1882**, în *Mss.Cotovu MINAC-ța*.

12 **Cuvântările Regelui Carol I 1866-1914**, vol.I, 1866-1887, București, 1939.

13 Cf. **Discursul nr.1**, în *Mss.Cotovu MINAC-ța*

14 Cf. **Discursul nr.III**, în *Mss.Cotovu MINAC-ța*

15 Lista manualelor pe care le utiliza este dată în **Discursul nr.2 pe anul școlar 1880/1881**, în *Mss.Cotovu MINAC-ța*

16 *Supra*, n.13

17 Act comemorativ din 29 mai 1926, trecut în „Cartea de Aur” a Muzeului din Hârșova.

18 **Discursul nr.2**, în *Mss.Cotovu MINAC-ța*

19 Brutus Cotovu a fost numit din anul 1885 institutor la școala primară nr.1 din Tulcea; ajunge Revizor școlar al județului Constanța. A fost la rândul său un mare dascăl, cf. numeroasele lucrări pe care le-a publicat în seria „Analele Dobrogei”.

20 Tabel statistic cu elevii absolvenți ai școlii primare urbane de băieți din Hârșova, în *Mss.Cotovu MINAC-ța*.

21 *Mss.Cotovu MINAC-ța*

22 *Idem*

23 „Cartea de Aur” a Muzeului din Hârșova.

24 *Idem*

25 *Ibidem*

26 V.I.Cotovu a fost ales membru corespondent pentru județul Constanța al Comisiei Monumentelor Istorice, prin adresa nr.241/25 septembrie 1919, semnată de D.Onciul - președinte și de Virg.Drăghicescu - secretar, cf. *Mss.Cotovu MINAC-ța*

27 Legea a fost publicată în „Monitorul oficial” nr.82/29 iulie 1919.

28 **Dare de seamă asupra mersului Societății Numismatice Române**, în BSNR, nr.28, 1916, p.92-93: „(...) Se proclamă membrii activi ai societății dnii D.Protopopescu-Argeș, secretar al senatului și Vasile Cotovu, directorul școlii și muzeului regional din Hârșova”.

29 La comemorare au participat miniștrii Vasile P.Sassu, Mihai Berceanu și A.Bentoiu. Pentru acest eveniment s-a consemnat următorul program: „După oficierea slujbei religioase, d.min.Sassu a dezvelit bustul lui Ion Cotovu, au urmat cuvântările, vizitarea muzeului regional, masa, plecarea oaspeților” - cf. „Voința Dobrogei”, an VI, nr.20, p.1-2, Constanța, duminică 8.XI.1936. Vezi și „Dobrogea Jună”, an XXXII, nr.239, p.1, Constanța, marți 3 noiembrie 1936; „Dacia”, an XXII, no.6, p.2, Constanța, 7.XI.1936; „Viitorul”, an XXVIII, nr.8645, p.4, București, miercuri 4.XI.1936; „Porunca Vremii”, an V, nr.561, p.5, București, miercuri 4.XI.1936. Vezi și **Cuvântarea d-lui senator Gheorghiu, primarul orașului Hârșova**, în „Dobrogea Jună”, Constanța, vineri 6 noiembrie 1936 și **Cuvântarea rostită de d.Francisc Sacheti cu prilejul dezvelirii bustului lui Ion Cotovu, din partea foștilor săi elevi**, în „Dobrogea Jună”, Constanța, miercuri 11 noiembrie 1936.

30 I.Simionescu, **Muzee regionale**, în „Viitorul”, an XII, nr.3621, joi 16 aprilie 1920.

31 Gr.Antipa, **Organizarea muzeelor din România**, ședința din 16.II.1923, în *Acad.Rom. Memoriile secției științifice*, seria III, tom I, Mem.9, 1923, p.12-25.

32 Const.Kirițescu, **Istoria Războiului pentru întregirea României. 1916-1919**, vol.I, București, 1922, p.239-240.

33 Dintre acestea semnalăm însemnările făcute de: **prof.dr. I.Simionescu** din Iași (19 aprilie 1905 și 22 V.1934); **colonel Popovici**, comandantul Reg.6 Roșiori Hârșova (iunie 1905); **avocat Ion Dinu**, din Adamclisi (26.X.1934); **prof.geologie Ion Atanasiu**, Iași (28.V.1936); **Emil D.Bologa** (16.X.1938); **prof.Victor Brătulescu** - secretar - director general al CMI (11 iulie 1939); **prof.Charles Upson Clark**, City College, New York (2.iun.1940); **prof.I.Micu** (iun.1940); **dr.Carol Blum** (12 oct.1940); **Grigore Sălceanu** (31 iulie 1943); **Caravana Dobrogei June** (Const.N.Sarry, N.Voineagu, Dan Alecu, N.Sever Cărpinișanu, Ion Micu, Nic.Lupu, Anghel Chiru) - 11 iulie 1943; **prof.Gr.Florescu** (23 aug.1943); **prof.Micu Savul**, Iași (ian.1944); **V.Canarache** (8 apr.1945); **Etienne Thilly**, secr.gen. al Comis.Eur. a Dunării (26 iun.1941); **E.Bujor** (3 sept.1945); **dr.N.M.Dunăre** (8 iulie 1946) etc.

34 Parte dintre obiecte a ajuns la membrii familiei, altele în diverse muzee, multe s-au pierdut.

35 Cf. „Cartea de Aur” a muzeului din Hârșova; **prof.dr. I.Simionescu**, în „Cronica”, an V, nr.1307, joi 17 noiembrie 1905.

36 *Idem*

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND ORIGINEA OBICEIULUI DOBROGEAN *COȘIE*

Între faptele etno-folcloristice cu actanți cabalini (literatura populară, datini și obiceiuri, credințe și superstiții, magie și medicină populară, ornamentică și arte aplicate) se distanțează obiceiul coșie, cunoscut și sub denumirile de alergarea cailor sau încurarea cailor, atestat în aproape toate zonele țării, dar performat astăzi numai în cele din sud.

În Dobrogea, obiceiul a avut o distribuție întinsă, cele mai vechi consemnări datând de la sfârșitul secolului trecut¹, când plasarea temporală era la începutul primăverii, la Sântoaderul cel Mare, patronul cailor în mitologia populară. De-a lungul timpurilor, însă, el a fost performat la date diferite - Lăsatul secului pentru Postul Paștelui, Sântoaderul cel Mare, Sfântul Toader Tiron, Sângeorș și, actualmente, Bobotează -, plasare temporală ce oferă o plajă interesantă de observații privind originea obiceiului și unele interferențe funcționale.

Analiza acestei situații temporale în spiritul ideii că obiceiurile cu performare anuală, la date diferite, prefatează mai multe începuturi de an ce au funcționat în timp permite formularea concluziei că alergarea cailor poate fi socotit obicei de renovare a timpului, reper calendaristic, corespunzător începuturilor de an agrar și creștin. Originea obiceiului este precreștină, din unele practici ale populației băștinașe de imitare a unor forme de viață mitologică prin ritualuri. Configurația uraniană, complementară credinței mitice a Omului-cal, a Centaurului ca Demiurg, ipostază în care transpunem cultul Cavalerului trac, probează originea tracă, în mitologiile antice greco-romane, calul fiind asociat Lunii, a cărei zeiță, Hecate, era și patroana cailor².

Înainte de creștinism, care a identificat nativitatea cu nașterea lui Christos, trecerea de la anul vechi la anul nou se realiza la echinocțiul de primăvară, când ziua și noaptea sunt egale, urmând ca una dintre ele să învingă. După credința primitivă, lupta se desfășura între două forțe mitice, întunericul și lumina, învingătoare urmând a fi cea ajutată de pământeni prin ritualuri deosebite. În această idee, alergarea cailor de pe pământ repeta, în plan teluric, profan, gestul celest, sacru, al cailor mitologici, cursieri solari, ce poartă astrul zilei pe bolta cerească și-l întoarce mereu spre Răsărit³.

Trecerea de la un an la altul, realizată primăvara, în momentul temporal al echilibrului noapte-zi, este dominată de haos, întreținut de acțiunea forțelor malefice, ceea ce solicită intervenția unei supraforte, benefice, atribuită lui Sântoader, care, timp de 4 zile, cu herghelia sa de semizele aleargă după spiritele rele, practică de purificare și profilaxie din aceeași arie semanticoasă cu luminațiile, sărirea peste foc, fumegatul, ungerea cu usturoi a ușilor, ferestrelor, vitelor și oamenilor, producerea zgomotului cu ajutorul bicelor, strigătelor etc.

Ambivalența funcțională - cursieri solari și profilactică -, permisă de însuși registrul de conotații ale celor două funcții, a prelevat până aproape de timpurile noastre în credința unor bătrâni despre rosturile obiceiului: „Unii bătrâni spun că flăcăii aleargă cu caii să alunge iarna ca să vină mai repede căldura”⁴.

Performarea obiceiului primăvara, cel puțin până la începutul secolului nostru, este înregistrată de marea majoritate a cercetătorilor: Simion Fl.Marian, Gheorghe Căușanu, Adrian Fochi, Ovidiu Bârlea etc

Alergarea cailor, fie că sunt călăriți de flăcăi, fie, mai rar, că sunt lăsați să se încure singuri, permite o eliberare de energie vitală, care, descătușată prin actul mișcării, se transferă naturii. „Din această perspectivă - notează Mihai Coman⁵ - datina încurării cailor și imaginea poetică a jucatului lor descind amândouă din același nucleu mitico-simbolic: este vorba de figura calului fecund, puternic, întemeietor de lume, stăpân al apelor și bogățiilor pământului”, în corelație, evident cu nativitatea primară, a nașterii sau renașterii naturii primăvara.

Funcția fertilizatoare este potențată de semnificațiile apei ca element cu atribute regeneratoare și fecundatoare. Asocierea dintre mediul acvatic și cal este frecventă în creațiile folclorice, cunoscute fiind mai ales colindele de flăcău în care actantul cabalin se întrece pe gheață, spintecă valurile, destupă izvoarele, oprește apele etc. Performarea este axată pe segmentul alergării cailor, momentul în care apa apare în structura desfășurării ceremonialului este secundar, dar păstrat, în cele mai multe dintre cazuri, chiar și când a fost transferat la Bobotează, datorită valențelor fertilizatoare și regeneratoare ale gestului.

Alergarea se încheie cu stropirea cailor cu apă neîncepută sau prin scăldarea lor în Dunăre, care asigură purificarea totală, întrucât apa curgătoare, ca și apa neîncepută, este „lăcașul duhurilor bune”⁶ și permite „regenerarea magică printr-un contact cu substanța primordială”⁷. Transferul obiceiului de la Sântoader la Bobotează a fost facilitat de simbolistica populară a apei, pe care biserica a compensat-o prin utilizarea în locul apei neîncepute a „apei sfințite”: „În dimineața de Bobotează, oamenii se strâng la biserică pentru a fi botezați, iar cei care au cai îi aduc pentru a fi la rândul lor botezați, după care flăcăii îi încălesc și fac întrecere, unde se pun și pariuri”⁸. Întrecerea flăcăilor este precedată de botezarea cailor, dar simbolismul precreștin, fiind puternic, nu a putut fi înlocuit, el încă coexistând, în Dobrogea de Sud, cu gestul stropirii cu apă sfințită.

Performarea la Sântoader era în corelația și cu codul economic; alergarea cailor presupune și un pronunțat accent practic: comunitatea trebuie să știe care dintre membrii săi a fost mai gospodar în îngrijirea cailor peste iarnă, din această perspectivă coșie încadrându-se în categoria obiceiurilor de muncă, asimilat celui legat de „sărbătorirea primului plugar”, practicat până în urmă cu câteva decenii și în Dobrogea. De altfel și la romani, un obicei similar se desfășura în ajunul Matronalei, când caii erau lăsați să se „încure”, adică să alerge singuri.

Deci transferul de la echinocliul de primăvară la Bobotează s-a produs inerent prin trecerea de la anul agrar la cel creștin, când nativitatea naturală a fost înlocuită cu nativitatea creștină, coșie sau alergarea cailor nefiind singurul obicei de primăvară care a suferit această translație (majoritatea obiceiurilor practicate între Crăciun și Bobotează).

De altfel, până la statuarea la Bobotează, au fost situații, precum cea consemnată de învățătorul Al. Romila la 9.03 1896 în răspunsurile la Chestionarele lui Nicolae Densușeanu⁹, când obiceiul avea loc de două ori în același an, la Sântoader și la Bobotează.

NOTE

1. Răspunsurile la Chestionarele lui Nicolae Densușianu, Biblioteca Academiei, Msr. 4553
2. Conf. Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarii*, București, Editura Univers, 1977, p. 92
3. Ilustrativă este legenda din Simion Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I, Cîșlegile, București, Institutul de arte grafice, 1898, p. 35.
4. Inf. Adrian Gheorghe, Băneasa, înregistrare în anul 1994
5. Mihai Coman, *Mitologia populară românească*, I, Vietuitoarele pământului și ale apei, București, Editura Meridiane, 1986, p. 47.
6. Artur Gorovei, *Credințe și superstiții ale poporului român*, Editura Socer et comp., 1915, p. 45.
7. Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 165
8. Inf. Adrian Gheorghe, Băneasa, înregistrare în anul 1994
9. Răspunsurile la Chestionarele lui Nicolae Densușianu, Biblioteca Academiei, Msr. 4553, p. 276.

UN TEMPLU AL CĂRȚII LA PONTUL EUXIN

Cartea și biblioteca - tezaure ale cunoașterii umane și mesagere ale transmiterii cunoștințelor de la o generație la alta, au constituit întotdeauna o atentă preocupare pentru spiritele novatoare.

Un moment important al dezvoltării culturale a Dobrogei - ce are legătură cu istoria bibliotecii din această parte a țării - l-a constituit înființarea în anul 1897 a **Cercului literar „Ovidiu”** din Constanța de către un grup de intelectuali în frunte cu Petru Vulcan. Din comitetul de conducere a cercului făceau parte, ca membri de onoare, personalități marcante ale culturii românești ca: Grigore Tocilescu - președinte de onoare, V.A. Urechia, I.L. Caragiale, B.P. Hașdeu și alții. Din răspunsul pe care I.L. Caragiale îl dă invitației de a face parte din comitetul cercului se desprinde importanța și ecoul pe care această asociație de cultură le-a avut în rândul personalităților culturale ale acelor vremuri: „...**Fiți siguri iubiți confrați că, după mijloacele mele nu voi pregeța să dau concursul meu pentru pregătirea bunei și folositoare instituții de cultură românească pe care ați înființat-o în fosta Tomi**”.

Unul din scopurile principale ale cercului, care să contribuie prin intermediul cărții la ridicarea nivelului de cultură al populației, să faciliteze cunoașterea celor mai valoroase realizări ale științei și creației literare române și universale, a fost înființarea unei biblioteci. În vederea realizării acestui deziderat, cercul literar Ovidiu și-a stabilit în programul său de activitate înființarea unei biblioteci „universale”. Pentru constituirea fondurilor bibliotecii, comitetul a făcut apel la diverse instituții și persoane particulare din țară, care, în cea mai mare parte, au sprijinit această inițiativă, fie cu bani, fie cu publicații. Constituit în special pe această cale, fondul bibliotecii ajunge să însumeze, în numai câteva luni, peste 2.000 de volume. Interesant de consemnat este faptul că, biblioteca, de-abia înființată, începe să fie solicitată atât de membrii cercului, cât și de alte persoane, aceasta demonstrând nevoia acută de instruire a populației Constanței.

Inaugurarea bibliotecii a avut loc în ziua de 8 septembrie 1898. Cu acest prilej a fost trimisă o telegramă la Sulmona, oraș natal al poetului Ovidiu. Biblioteca a fost deschisă pentru public la 15 septembrie și cel puțin până în prezent trebuie s-o considerăm prima bibliotecă publică din Dobrogea, care a netezit mai târziu drumul apariției și dezvoltării rețelei de biblioteci și în această parte a țării. Tot la această dată, apare și întâiul număr al revistei „**Ovidiu**”, prima publicație literară dobrogeană, care până în anul 1910 a jucat un rol de seamă în promovarea creației literare locale, precum și în popularizarea în rândul dobrogenilor a creației românești de pretutindeni și a celei universale.

Pentru bibliotecă, revista va constitui o sursă permanentă de completare prin publicațiile care soseau la redacție pentru recenzare sau pentru schimb. În colecțiile sale intrau astfel periodice ca: „**Pagini literare**”, „**Convorbiri literare**”, „**Viitorul**” (Iasi), „**Familia**” (Oradea) și altele. Ce bine ar fi dacă redacțiile ziarelor și revistelor din Constanța ar proceda la fel și azi!

În ce privește structura fondului de publicații a primei biblioteci publice din Dobrogea, care ajunsese să numere peste 3.500 de volume, se poate aprecia că acest fond era destul de divers și inegal ca valoare, dat fiind că publicațiile proveneau, în majoritatea cazurilor, din donații. Referitor la sistemul de organizare, informațiile sunt foarte sărace și numai în urma unei atente cercetări s-a putut stabili că funcția de bibliotecar o îndeplinise un funcționar din port și că publicațiile erau „catalogate și așezate pe categorii”, dar nu ne putem da seama după ce anume sistem s-a făcut această așezare. S-a putut stabili din documentele cercetate că în anul 1899, biblioteca funcționa între orele 9-11 dimineața și 8-10 seara.

La un an de la înființare, activitatea acestora înregistrează peste 3.000 de împrumuturi, exceptând publicațiile consultate la sediu.

Documentele atestă că această instituție de răspândire a culturii pornise pe un făgaș bun, că era solicitată de publicul constănțean, că a reușit să umple un gol în viața spirituală a orașului ce începuse să înregistreze o dezvoltare social-economică rapidă. Programul inițial al acestei meritorii acțiuni n-a putut fi dus până la capăt din cauza unor neînțelegeri ivite în rândul conducătorilor cercului, ce a culminat cu demisia lui Petru Vulcan, dată după care și o parte din fondurile bibliotecii se vor împrăști. Meritoriu rămâne însă faptul că **cercul literar „Ovidiu”** și biblioteca sa au contribuit la dezvoltarea și amplificarea activității culturale în bătrâna provincie românească.

După această dată, până la înființarea bibliotecii municipale, vor mai funcționa un număr destul de mare de biblioteci, aparținând diverselor asociații și societăți, printre care amintim: Biblioteca Cercului de lectură „Cultura”, Biblioteca economică a Camerei de Comerț din Constanța, cea a Academiei populare din Constanța, precum și unele nuclee de biblioteci în localitățile din Dobrogea (Medgidia, Cernavodă, Tulcea, Canlia, Almalău, Carvăn, Luncavița ș.a.).

Încercările de realizare a unei biblioteci publice de stat la Constanța sunt mult mai vechi decât actul înființării ei. Personalități de seamă ale Dobrogei, precum profesorul Universitar C. Brătescu - istoriograf și geograf al acestui ținut - sau colonelul Ionescu-Dobrogeanu - autor al monumentalei monografii „Dobrogea în pragul veacului XX” - gândeau la fondarea unei biblioteci care să conțină lucrări fundamentale din bibliografia Dobrogei, pe care o realizase, în anul 1928, Stan Greavu-Dunăre.

În anii următori, nevoia unei biblioteci publice a orașului s-a făcut tot mai mult simțită. Presa locală publica numeroase opinii ale intelectualilor orașului, care pledau cu feroare pentru o astfel de instituție de cultură. Un comitet al Asociației Corpului didactic secundar, constituit special, avea drept scop impulsivarea factorilor de decizie în vederea întemeierii așezământului de lectură publică. În urma numeroaselor intervenții, Consiliul Municipal Constanța hotărăște, în ședința sa de la **16 februarie 1931**, crearea unei biblioteci municipale.

Hotărâtoare este și intervenția pe care o face, în acest sens, Ministerul Instrucțiunii Publice și Culturii Naționale condus de N.Iorga care, prin adresa nr. 27.369 din 9 iulie 1931, cerea „**înființarea unei biblioteci comunale, înzestrată cât mai puternic cu tot felul de publicațiuni, de care să se poată folosi de la umilul absolvent de curs primar până la intelectualul cel mai recunoscut**”.

Toate acestea au determinat Primăria să convoace o serie de personalități din oraș într-o ședință de constituire și astfel, la **19 iulie 1931**, este parafat actul de naștere al bibliotecii municipale constănțene. Sediul ei a fost fixat în localul Primăriei, în încăperile ocupate până atunci de percepția Circumscripției I-a. Pare-se că aici și-a început activitatea pentru public la finele anului 1931.

Organizarea ei urma să se facă după modelul bibliotecii Vinohrady din Praga. Solicitat,

viceconsulul ceh la Constanța pune la dispoziție municipalității un prospect al respectivei instituții, cu fotografiile clădirii și ale sălilor destinate publicului. Cu timpul, această idee a fost abandonată datorită condițiilor modeste pe care biblioteca constănțeană le primise la acea dată. Primul bibliotecar, fără salariu, a fost numit Carol Blum, doctor în litere și un bun latinist, profesor la Liceul „Mircea cel Bătrân”. De la această dată, ani de zile s-a depus o muncă asiduă pentru ca noua instituție să fie adusă cât mai rapid într-o stare normală de funcționare.

Fondurile destinate bibliotecii în anii 1931 și 1932 s-au dovedit insuficiente pentru preocuparea unui minim necesar de publicații. Prin urmare, primăria este nevoită să se adreseze unor organisme de stat și instituții culturale de autoritate precum: Ministerul Instrucțiunii Publice și Culturii Naționale, Ministerul Muncii, Academia Română, Casa Școalelor și Culturii poporului, Atheneul Român, Astra Sibiului, cerându-le să trimită cărți și reviste sub formă de donații. N-au fost ocolite nici consulatele Franței, Italiei, Cehoslovaciei, Angliei și Turciei care își aveau sediul la Constanța, majoritatea răspunzând pozitiv. De asemenea, persoane particulare, animate de cele mai nobile gânduri, au făcut donații bibliotecii. În ciuda eforturilor depuse, bibliotecă a continuat însă să se confrunte cu noi și noi dificultăți - cea mai constantă reprezentând-o lipsa unui local adecvat.

În anul 1933, se întreprind noi măsuri în scopul normalizării funcționării sale. Se închiriază de către primărie casele defunctului I.N. Roman (cunoscută personalitate dobrogeană) din str. Carol nr. 115, pe baza unui contract reînnoit în fiecare an și se stabilește aici sediul bibliotecii.

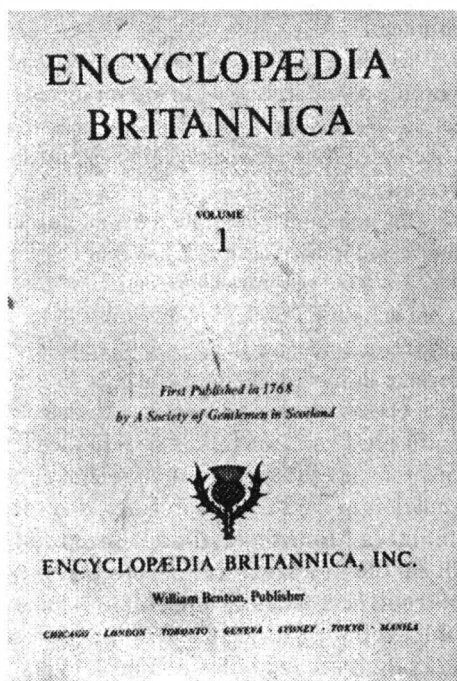
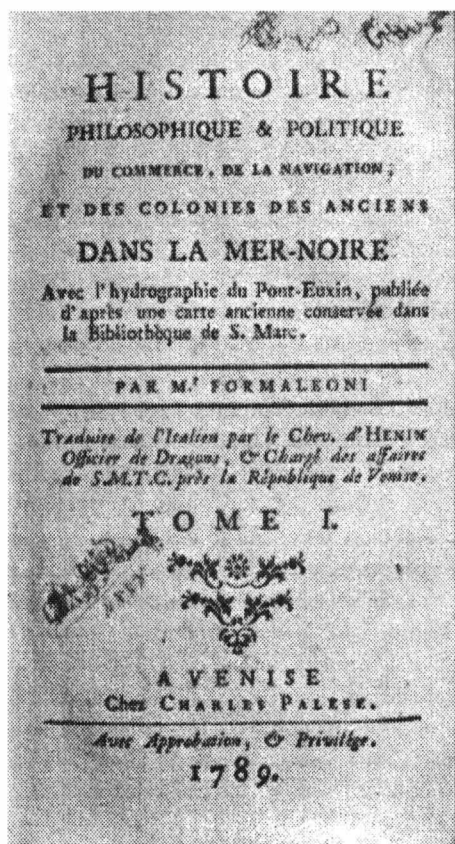
Bibliotecarul (salariat acum al primăriei) avea de făcut față unor nevoi urgente: să pună în ordine inventarul, să realizeze mijloacele de informare pentru cititori, să organizeze sala de lectură. Rezolvându-se între timp aceste neajunsuri, biblioteca a avut apoi de învins alte dificultăți, a căror rezolvare depindea însă de municipalitate, deținătoarea mijloacelor materiale necesare.

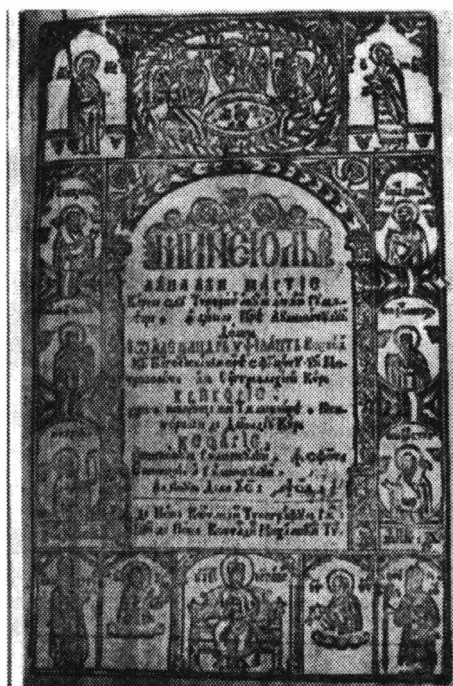
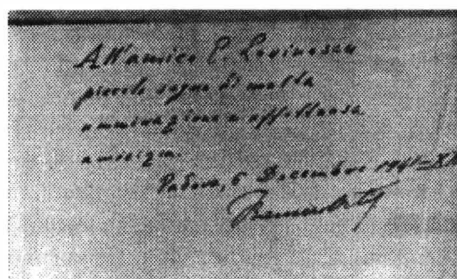
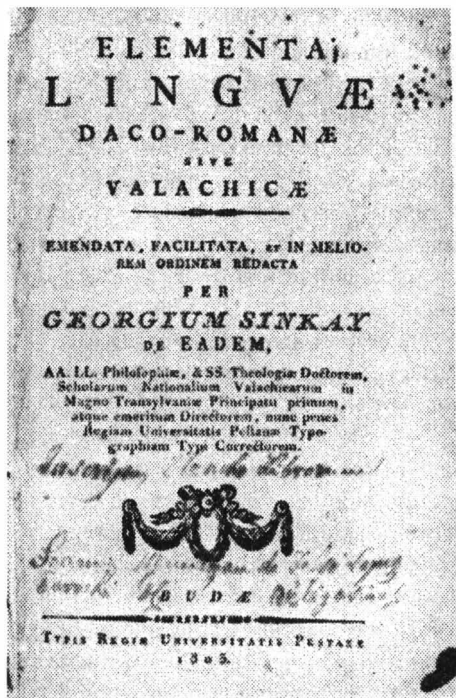
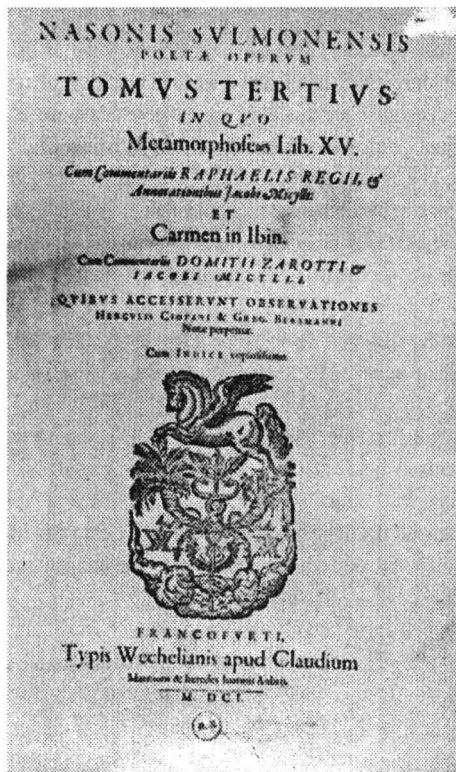
În numeroase referate adresate primăriei, se cerea insistent suplinirea golurilor ce se manifestau în activitatea cu publicul.

Cu toate neajunsurile pe care a trebuit să le întâmpine, biblioteca își îmbogățește colecțiile cu noi achiziții. Publicul putea consulta lucrări științifice fundamentale, autori români clasici și moderni, opere ale literaturii universale. Principalele periodice românești erau de asemenea prezente în fondul său de publicații.

O preocupare constantă în activitatea de completare a bibliotecii a reprezentat-o interesul pentru procurarea lucrărilor și periodicelor literare și științifice cu conținut dobrogean. În acest sens, merită menționat un referat al bibliotecarei Viorica Pătru, din anul 1937, adresat primăriei, în care cerea aprobarea unei deplasări la București: „Am onoarea a referi că Biblioteca Municipală, fiind la începutul existenței ei și neposedând decât o mică parte din cărțile de care avem nevoie, iar ca să putem obține, după bibliografia dată și sub controlul persoanelor competente în materie, cărora le voi cere concursul pentru aceasta, D-nii profesori: Iorga, Mehedinți, Giurescu și Panaitescu”... Ideea fondării la Constanța a unei biblioteci regionale a Dobrogei era susținută și în presă de intelectuali marcanti din oraș. A existat, de asemenea, intenția creării unei secții de hărți și stampe vechi, absolut necesare unei biblioteci dobrogene. Menționăm că dintre autorii dobrogeni sau de inspirație dobrogeană erau prezenți în rafturile bibliotecii Ion Adam, Panait Cerna, Petru Vulcan, Al. Gherghel, Ioan N. Roman, Grigore Sălceanu, O. Tafrali. Lucrările dedicate Dobrogei ale lui R. Seišanu, Vasile Pârvan, C.I. Giurescu etc.

În atare condiții, biblioteca înregistra în anul 1939 un număr de 2.229 de cititori; sălile sale de lectură deveniseră neîncăpătoare, fapt ce atesta viabilitatea acestei instituții de cultură

și necesitatea susținerii sale din punct de vedere material.

Dintr-un raport datat din anul 1941, al aceleiași bibliotecare, prof. Viorica Pătru, aflăm că această instituție se află cu mult „sub nivelul pe care cuviința îl cere unui focar de cultură aflat într-o provincie de graniță. Așa am ajuns în pragul iernii 1940, cu sobele stricate, cu cărțile pe jos din lipsă de rafturi”. Deși clădirea fusese destinată în întregime bibliotecii, în perioada 1938-1939 alte instituții și organizații își disputau instalarea în încăperile casei I.N. Roman. Făcând față tot mai greu necesităților de înzestrare cu publicații a bibliotecii, primăria se adresează în 1940 Ministerului Cultelor, Artelor și Educației Naționale solicitând redactarea unui articol de lege în care Biblioteca municipiului Constanța să fie inclusă în rândul celor cinci sau șase biblioteci publice cu drept de depozit legal, cărora toate tipografiile din țară erau obligate să le trimită câte un exemplar din cărțile și revistele ce le tipăreau - aceasta a rămas numai un deziderat, deși încercări în acest sens s-au făcut și cu puțini ani în urmă.

Cel de-al doilea război mondial a cauzat mari neajunsuri bibliotecii. În urma bombardamentelor din iunie 1941, casele I.N. Roman au fost grav avariate, iar cărțile și o parte din mobilier s-au aflat pradă degradării și jafului. Dintr-un referat din 28 iunie 1941, aflăm în legătură cu această stare de lucruri, solicitarea de urgență a unui paznic de la poliția comunală pentru paza provizorie precum și o echipă și câteva lăzi pentru a putea pune la adăpost lucrările de valoare existente în bibliotecă.

În aceste condiții, colecțiile bibliotecii au fost mutate provizoriu și succesiv în diferite imobile din oraș: în localul Școlii primare nr. 2, într-o clădire de pe str. Cantacuzino, la Casino, în beciurile primăriei. S-a încercat obținerea clădirii fostului Consulat englez, pentru instalarea bibliotecii, dar Ministerul Afacerilor Externe respinge cererea primăriei.

Lipsa spațiului necesar întârzie redeschiderea bibliotecii, care se va face abia în anul 1943, într-o aripă a palatului primăriei. Reinventarierea fondului de cărți a constatat dispariția unui număr mare de documente. Un nou regulament a fost adaptat - folosindu-se ca model regulamentul Bibliotecii municipale Timișoara - care a pus bazele unei organizări tehnice adecvate. Conform acestui regulament „**Biblioteca Dobrogei avea chemarea de a dezvolta și propaga cultura generală și a face cunoscut celor ce se interesează în mod special de originea geto-dacă și română a acestei provincii, prin îndrumarea pe calea lecturii spre izvoarele semnate pretutindeni pe pământul bătrânei și ilustrei noastre provincii**”.

Se reactualizează, așadar, necesitatea unei biblioteci regionale ca centru de informare și documentare pentru cei interesați în istoria, geografia și cultura acestui vechi ținut românesc.

În continuare se preciza în regulament: „**Biblioteca va cuprinde două secții: a. Secția de împrumut (biblioteca populară); b. biblioteca publică propriu-zisă (depozitul)**”. Secția de împrumut urma să cuprindă cărți de literatură și știință popularizată, menite să recreeze timpul liber al ucenicilor, muncitorilor, funcționarilor comerciali și elevilor din cursul inferior. Depozitul sau biblioteca propriu-zisă se compunea din lucrări științifice, opere literare de inspirație dobrogeană, precum și lucrări de referință (geografice, istorice, economice, etc.) în legătură cu Municipiul Constanța și Dobrogea, în general. Biblioteca urma să editeze un buletin lunar de specialitate cu supliment literar local. Frecventarea de către public era gratuită, în schimbul unei garanții minime. Împrumutul acasă era permis numai pentru cărțile din secțiunea populară. Pentru celelalte volume împrumutul era admis numai societăților științifice sau unor instituții similare. Se precizau și atribuții metodice: „Dacă nevoile culturale ale cetățenilor din cartierele îndepărtate și mijloacele financiare ale Municipiului ar admite, se vor înființa biblioteci populare, sub conducerea Bibliotecii centrale”.

Precipitarea evenimentelor n-a îngăduit însă materializarea tuturor acestor frumoase și

progresiste proiecte. Mersul războiului din primăvara anului 1944, a silit autoritățile să întreprindă anumite măsuri, care au afectat în mod esențial activitatea bibliotecii. O parte a colecțiilor acesteia a fost evacuată, împreună cu alte servicii ale primăriei, o altă parte rămânând în Constanța. Activitatea cu cartea se întrerupe până în anul 1946 când, odată cu aducerea publicațiilor evacuate - ce a mai rămas din ele - se procedează la reinventarierea întregului fond, la epurarea brutală a unor publicații, considerate de noua putere comunistă ca având un caracter fascist. Cu acest prilej, biblioteca a pierdut lucrări valoroase de istorie, geografie, opere ale clasicilor români și universal. După aceste operații tehnice și politico-ideologice, biblioteca își reia activitatea în anul 1946, primind denumirea de „**Biblioteca Regională a Dobrogei**”. De la această dată ea devine cea mai importantă bibliotecă a teritoriului cuprins între Dunăre și Mare, îndeplinind și rolul de centru metodic în domeniul biblioteconomiei și bibliografiei din Dobrogea. În perioada 1952-1963 funcționează în localul din B-dul Tomis nr. 110 (Casa Bănescu), unde încep a se pune bazele organizării tehnice după principii biblioteconomice, creându-se instrumentele de informare în scopul satisfacerii exigențelor de lectură ale populației. Odată cu diversificarea activității, cu îmbogățirea fondului de publicații și a creșterii numărului de cititori, localul devine neîncăpător, impunându-se mutarea în localul din B-dul Republicii nr. 7 bis, în anul 1963, unde rămâne până în anul 1980, când i s-a atribuit ca sediu imobilul din str. Arhiepiscopiei nr. 23, proprietatea Sf. Arhiepiscopiei a Tomisului, pentru a cărei amenajare și dotare s-au cheltuit în perioada 1977-1980 aproape 25 milioane lei.

În ultimii treizeci de ani biblioteca publică constănțeană, indiferent cum s-a numit ea, a urmărit realizarea dezideratului intelectualității tomitane, exprimat încă de la înființarea acestei instituții, de a crea un bogat fond de publicații care privesc ținutul dobrogean, sub toate aspectele: istoric, economic, social, politic, cultural și realizarea unor instrumente bibliografice care să faciliteze valorificarea acestui fond. Se poate afirma că, în momentul de față, biblioteca euxină deține cel mai valoros și complet fond de publicații dobrogene din țara noastră (cu excepția Bibliotecii Academiei Române), în baza căruia s-au întocmit instrumente bibliografice adecvate, cum sunt: **Catalogul articolelor din presa dobrogeană (perioada 1879-1991)**, **Catalogul publicațiilor periodice dobrogene (1879-1991)** - care, în totalitatea lor, conțin peste 400.000 de informații din toate domeniile cunoașterii umane. S-au întreprins cercetări bibliografice diverse de către serviciile de specialitate, în urma cărora s-au realizat lucrări bibliografice tipărite, cum sunt: **Bibliografia Dobrogei (1969-1980 - 22 volume)**; **Reprezentanți ai Dobrogei în știința și cultura românească (2 vol.)**; **Reviste dobrogene** - Indice bibliografic al prestigioaselor publicații, **Arhiva Dobrogei și Analele Dobrogei**; Tomis - indice bibliografic; **Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877; Presa dobrogeană (1879-1980) ș.a.**

Cu excepția ampretei din perioada proletcultistă și a celei aberant ideologizante, care a influențat negativ compoziția fondului de publicații al bibliotecii, politica de completare a fost orientată spre achiziționarea fondului tradițional de carte românească, de la primele tipăriri românești și întâile periodice de la noi și terminând cu operele princeps ale marilor noștri scriitori și gânditori.

Câteva exemple sunt, credem, edificatoare pentru valoarea acestuia: **Noul Testament (Bălgrad, 1648)**, **Îndreptarea legii (Târgoviște, 1652)**, **Ienăchiță Văcărescu, Gramatica (Viena, 1787)** sau revistele: **Dacia literară, Curierul românesc, Magazin istoric pentru Dacia, Contemporanul**; operele în ediții princeps ale lui Anton Pann, Eliade Rădulescu, D. Bolintineanu, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu ș.a., la care trebuie să adăugăm lucrările cu autograf ale lui Tudor Arghezi, Liviu Rebreanu, Eugen Lovinescu, Gr. Antipa și altor personalități ale culturii românești.

O serie de valori bibliofile, tipărituri vechi și rare aflate în colecțiile bibliotecii constănțene ilustrează tulburătoarea evoluție a cărții, de la perioada incunabulară și până la realizările bibliofile ale celei mai desăvârșite arte tipografice a secolului al XX-lea.

La împlinirea a peste șase decenii de activitate, Biblioteca Județeană Constanța posedă un fond de publicații de circa 500.000 de unități bibliografice, format din: cărți (470.000 volume), periodice (aproape 100.000), discuri (peste 6.000) stampe și documente, o valoroasă colecție de microfilme ale publicațiilor periodice dobrogene apărute între 1879-1945. Acest potențial informațional este pus la dispoziția a peste 30.000 de cititori anual, cărora li se împrumută spre lectură, studiu sau documentare aproape un milion de publicații. Secțiile bibliotecii sunt frecventate zilnic de peste 900 de cititori, cărora li se dau spre consultare circa 4.000 de publicații.

După decembrie 1989, activitatea bibliotecii, după o perioadă scurtă (de circa 3 luni, în anul 1990, de stagnare sau chiar scădere), a marcat o creștere constantă a frecvenței cititorilor, care a culminat, o dată cu înființarea Universității la Constanța și cu nevoile reale de cunoaștere ale diferitelor categorii de populație.

Cu toate greutățile pe care le-a întâmpinat, biblioteca a reușit să-și îndeplinească, în cea mai mare măsură menirea pentru care ea s-a fondat în anul 1931, la aceasta aducându-și contribuția generațiile de bibliotecari ce au slujit-o și o slujesc cu pricepere și dăruirea necesară, profesie care cere mult tact, multe cunoștințe psiho-pedagogice și un înalt profesionalism.

Colectivul de lucrători ai bibliotecii constănțene este preocupat să-și îmbunătățească - pe măsura învățării și înțelegerii principiilor adevăratei democrații - pregătirea profesională pentru a putea face față etapelor viitoare de organizare a informatizării bibliotecii, când rolul acesteia crește în perioada de tranziție la economia de piață din pricina sporirii costului relativ al cărții.

Dacă biblioteca și slujitorii ei au reușit să treacă numeroase greutăți, una nu a putut-o depăși, aceasta marcându-i întreaga existență: **lipsa unui sediu propriu, adecvat cerințelor sale specifice de organizare științifică a potențialului informațional pe care l-a posedat în diferitele etape ale dezvoltării sale istorice.** Până în momentul de față această instituție-țesaur a culturii din Dobrogea a trebuit să se mute, de numeroase ori, în localuri ce i-au impus, de fiecare dată, o altă organizare, pentru că nici un sediu ce i-a atribuit n-a corespuns necesităților de depozitare și valorificare a întregului patrimoniu pe care îl avea în dotare. Așa se face că, în momentul de față, biblioteca e în situația de a-și găsi un alt adăpost - sperăm că acesta va fi ultimul, într-un local construit de astă dată special pentru ea.

Noul local al Bibliotecii Județene Constanța, situat în str. Mircea cel Bătrân, în vecinătatea Institutului de Marină Civilă din Constanța, edificiu aflat în stare avansată de construcție, va fi o clădire monumentală formată din: subsol, demisol, parter și două etaje.

Depozitul general, amplasat la demisol, va avea o capacitate de peste un milion de volume (cărți) și publicații periodice, suficientă pentru o dezvoltare de perspectivă.

Lectura se va asigura prin intermediul sălilor specializate pe domenii de activitate (sală de științe social-politice, filologie, beletristică, sală de știință și tehnică, sală de medicină-biologie, sală de audii muzicale); aceste săli de lectură vor putea fi utilizate de 300 de persoane concomitent.

Pentru informarea rapidă a cititorilor asupra conținutului publicațiilor, noul sediu va dispune, la parterul clădirii, de o sală a cataloagelor și de expoziții. În apropierea acesteia se va organiza o sală de lectură pentru ziare și reviste.

Pentru rezolvarea rapidă a cererilor cititorilor, fiecare sală de lectură va dispune de un depozit auxiliar, în care se va găsi literatura de referință a domeniilor respective și noutățile

din ultimii trei ani.

În vecinătatea sălilor de lectură este amplasată aula, ce va avea o capacitate de 300 locuri, unde se vor desfășura acțiuni de prezentare a cărților și autorilor, precum și alte reuniuni și simpozioane culturale și științifice, întrucât ea va fi dotată cu cabină de proiecții și cabine de traducere.

În noul sediu vor funcționa și secția de împrumut la domiciliu și secția pentru copii, care vor avea la dispoziție etajul I al clădirii, fapt ce va facilita o valorificare eficientă a potențialului informațional și uman de care dispune. Aceste compartimente de importanță vitală pentru o bibliotecă publică, vor avea la dispoziție săli pentru expunerea la raft a literaturii, depozite-anexă pentru dublete, iar secția de copii, o sală de lectură cu 80 de locuri.

Fiind vorba de o clădire care conservă și valorifică publicații diverse (ca formă și înmagazinare a informațiilor) s-a avut în vedere asigurarea unor condiții optime de umiditate, aerisire, luminozitate.

Proiectul încearcă să rezolve posibilitățile de comunicare și transmitere operativă a informațiilor și publicațiilor din depozite către sălile de lectură și invers, precum și înregistrarea împrumuturilor de cărți la domiciliu cu aparatură automatizată cât mai puțin complicată, dar în același timp rapidă și fiabilă, avându-se în vedere că activitatea se va desfășura într-o clădire mare, cu mii de publicații în circuit, cu sute de cititori răspândiți în numeroase săli de lectură specializate și în secțiile de împrumut.

Compartimentele de specialitate ale bibliotecii li s-au rezervat, în desfășurarea construcției, spații adecvate în concordanță cu circuitul firesc al proceselor biblioteconomice, urmărindu-se realizarea unor parcursuri cât mai scurte între achiziție și stocarea informațiilor la locurile lor de folosire (săli de lectură, împrumut, depozit).

Pentru serviciile auxiliare s-au prevăzut spațiile necesare laboratoarelor și atelierelor (laborator pentru igienă și restaurare; atelierele de: multiplicare; legătorie; mecanică-lăcătușerie; electric și tâmplărie).

Având în vedere faptul că biblioteca va fi frecventată zilnic de sute de persoane, multe dintre ele zăbovind în clădire timp îndelungat pentru studiu și lectură, la parterul clădirii s-a prevăzut amenajarea unui bufet, iar la nivelul fiecărui etaj sunt prevăzute spații de odihnă și locuri pentru agrementare (vizionarea programelor T.V., casete video, lectura presei zilnice etc.)

Planurile sunt generoase. Noul sediu al Bibliotecii Județene Constanța, când se va termina (construcția deși a demarat în urmă cu 4 ani, înaintează însă, destul de încet, din lipsă de fonduri necesare) va fi un edificiu al spiritualității românești și universale, unde generațiile de azi și de mâine, vor putea găsi prin munca studiului, a cercetării și lecturii răspunsul la întrebări cum sunt: Ce să facem?, Cum să facem?, Cât să facem? pentru binele națiunii române și al fiecăruia dintre noi.

CONSTRUCTORUL ANGHEL SALIGNY

Îs-a reproșat de către unii contemporani că a abandonat mortarul și mistria pentru betonul armat; de alții, că a trecut cu entuziasm rapid de la betonul armat la oțel. Ce nu i se poate reproșa unui constructor de geniu? Rămân însă construcțiile, între cele mai impunătoare ale vremii sale. În 1854, când se naște, lângă Focșani, unde tatăl său era învățător, podurile de lemn și casele de lut erau realități curente. Prin ce minune Anghel Saligny își îndreaptă ochii vii și pătrunzători către alte materii și materiale decât cele de veche tradiție și, desigur, către alte proporții? Este o curiozitate deschisă către tot ce e nou, o sete de a ști, de a persevera. În școala tatălui său, la Focșani, acel oraș de „tranzit” între cele două principate, cu călători și târguri ca într-un port, Anghel urmează primele clase. Nu e nici la gimnaziu un elev atât de sânguinos și cumpănit ca fratele său, Alfons. Preferă „să vadă lumea”, e distrat, citește „pe furis” publicații tehnice, visează să se facă astronom, își nascocesc în joacă probleme matematice pe care să le rezolve. Alfons e dat de exemplu pentru corectitudine, Anghel e muștrat adesea. Cu prețul unor sacrificii, părintii îi trimit pe băieți să-și continue liceul la Potsdam. Îndură destule privațiuni, căci banii de acasă se dovedesc mai întotdeauna neândestulători. Dar lipsurile îl călesc, îl maturizează. Va studia astronomia, matematica și fizica (aceasta din urmă cu Helmholtz) la Universitatea din Berlin. Brusc, pasiunea sa ia o altă cale, de data aceasta definitivă: vrea să fie constructor. Cel mai exigent institut politehnic era la Charlottenburg. Aici îi va uimi până și pe cei mai „drastici” profesori prin inventivitatea și preocupările sale. La 20 de ani este inginer. Își face practica sub îndrumarea profesorului Mehrtens la Dresda. Lucrează în Germania la căi ferate și poduri, spre a câștiga experiență. Într-o discuție cu tatăl său, îi explică: țelul său nu e doar să construiască și atât, ci să realizeze lucrări de anvergură în patrie. Munca plină de energie și talent a lui Anghel Saligny debutează odată cu dobândirea independenței de stat a României. Mai întâi lucrează la linii ferate concesionate unor firme străine, pe care oficialii vremii le preferau. Prima sa bucurie deosebită o va marca inaugurarea liniei Buzău-Mărășești, act de triumf al echipei de ingineri români condusă de Dimitrie Frunză, al cărui „adjutant” a fost. Visul unui corp tehnic autohton se concretizează în același an (1881), când 52 de ingineri români hotărâsc înființarea Societății politehnice. De aici înainte se va afirma ca un promotor ardent al noului în tehnica românească și universală. Podurile pe care le va realiza peste râurile patriei, împreună cu confratii săi, vor purta amprenta unor procedee și soluții originale. În 1884 i se acordă conducerea lucrărilor portuare de la Brăila și Galați. Aici va aplica printre primii în lume betonul armat și prefabricate. Este considerat primul constructor de silozuri în tehnica betonului armat. Paralel cu aceste lucrări e preocupat de un proiect care îi va încununa munca și creația: podul peste Dunăre. Saligny detinea toate calitățile de a-l înfăptui: era nu numai un specialist renumit în construcția de poduri și căi ferate, dar și unul din puținii oameni care întruneau priceperea cu ingeniozitatea și îndrăzneala creatoare. Era cel chemat să găsească soluțiile dificile ale turnării unor stâlpi masivi de beton în apă, ale executării bine ritmate a unor terasamente și viaducte până la

dantelăriile în curbe simetrice ale unui pod peste un fluviu cu două trunchiuri uriașe (Borcea și cel propriu-zis). În 1888, prezintă Direcțiunii Căilor Ferate Române și dă publicității Proiectul podului de la Cernavodă. Era un act de o teribilă îndrăzneală și responsabilitate: pe de o parte, prin amploarea construcției (30 de metri deasupra apei, 30 de km lungime împreună cu viaductele, - cel mai lung pod din Europa), iar pe de altă parte, prin soluția sa combinatorie (fundatii de beton armat și schelărie de oțel). La data aceea existau dubii în privința construcțiilor metalice, căci câteva poduri se prăbușiseră, în Europa și America. Anghel Saligny în România și Gustav Eiffel în Franța vor dovedi întregii lumi trăinicia construcției pe bază de oțel. Din 1889 până în 1895, anul inaugurării marelui pod, Saligny trăiește, poate, cea mai frumoasă perioadă din viața sa. Soluțiile întregii lucrări, acele fundatii, acele arcuri de oțel, vor fi nu numai rezultatul unor calcule riguroase și elastice, ale creierului de matematician, arhitect și inginer, ci și ale unui spirit creator. Podul peste Dunăre al lui Saligny este opera unică și originală a unui creator multilateral. Cum va scrie Al. Vlahuță, în „România pitorească”, cum vor observa, de asemenea, Tudor Vianu, într-un frumos eseu, și Geo Bogza într-unul din poemele sale în proză, podul lui Anghel Saligny nu e lipsit de o grație, de o suplete și de o aură proprii artei. O paralelă între podul lui Saligny și verbul eminescian, într-o „inscripție” a autorului „Cărtii Oltului”, ne surprinde și azi: „Un pod a fost ridicat, la sfârșitul veacului trecut, peste apele Dunării, un pod metalic, înalt și zvelt, - pecete a geniului nostru peste aceste pământuri. Pe el trec trenuri ziua și noaptea, făcându-l să vibreze îndelung, iar el trece peste bătrânul fluviu, parcă prin aer, îndrăzneț ca un vis, cea mai fericită și inspirată întrupare a noțiunii de construcție. Un vers a fost alcătuit, în limba pe care o vorbim, nu din mai mult de patrusprezece cuvinte, părând că prinde și oprește în loc, într-o tulburătoare veșnice, și mișcarea săgeții pornind din arc, și bătaia inimii noastre: *„Nu e păcat / Ca să se lepede / Clipa cea repede / Ce ni s-a dat?”* Versul acesta este și el, pe pământurile pe care trăim, o construcție”. Și, adaugă Bogza, conștient de perenitatea infinită a verbului: *„ea va dainui... (și) atunci când podul va fi doar o amintire”*. Amintire pe care o omagiem astăzi cu căldură.

Saligny a fost un constructor de valoare și un personaj social. Întreaga activitate tehnică și științifică a țării au aflat în el un susținător entuziast. A sprijinit formarea și afirmarea multor ingineri, creând o adevărată școală. În 1897 a fost ales membru activ al Academiei Române, în cadrul căreia va depune o fertilă activitate. A ocupat posturi de răspundere, fără a fi un functionar, ci un întreprinzător, mereu în fruntea unor lucrări de anvergură, atât de utile țării sale. După ce lucrările companiei Hallier în Portul Constanța dau faliment, va conduce cu devotament opera de modernizare a acestei porți maritime românești. Din 1898 până în 1909, echipa de ingineri români îndrumată îndeaproape de Saligny ridică marile silozuri, toarnă cheiurile centrale, înalță bazine petroliere etc. Din 1911, se va preocupa de punerea în valoare a terenurilor inundabile din zona Dunării și a altor ape din țară, de introducerea tehnicii în

Statuia lui Anghel Saligny de Oscar Han

construcții și afirmarea invențiilor românești. A murit în 1925. Într-un mic, dar pertinent studiu dedicat lui, acad. N.Profiri scrie: „Constructor și stăpân al tehnicii din vremea sa, conștient de forța sa creatoare și inovatoare, apreciind la justa valoare calitățile profesionale ale inginerilor și tehnicienilor noștri, pe care i-a ajutat să se dezvolte, Saligny a pus în aplicare toate procedeele și metodele constructive ale timpului său, mai ales pe cele noi, pe cele mai înaintate.”

OCHEAN PESTE TIMP

Întocmirea acestui număr aniversar al revistei **Analele Dobrogei** constituie prilejul unor evocări nu numai istorice, dar și sentimentale, ale vremurilor când publicația era așteptată cu interes, număr de număr, ca o realizare de seamă în ambianța de altădată a provinciei de la marginea mării. În primul rând, trebuie reținut că **Analele Dobrogei** au pornit la drum imediat după încheierea primului război mondial, în anul 1920, adică după ce supremul ideal de veacuri al înfăptuirii **României Mari** devenise o realitate, ceea ce putea să însemneze încă un eveniment simbolic, o ilustrare a saltului pe care-l făcea atunci noul potențial spiritual din țara întregită. În al doilea rând, este de remarcat că revista a apărut, cu regularitate, timp de aproape două decenii, din 1920 până în 1938, acoperind **perioada interbelică**, atât de fertilă în toate domeniile, inclusiv cultural, în cadrul căreia publicația dobrogeană și-a împlinit o datorie și și-a cucerit un loc de merit, fiind printre cele mai importante contribuții de acest gen din România. Și dacă vicisitudinile istorice n-ar fi fost potrivnice, **Analele Dobrogei** și-ar fi continuat existența, până în zilele noastre. Dar mai bine de o jumătate de veac, revista a fost redusă la tăcere, la inexistență, după ce își fixase rolul ei bine definit în contextul culturii românești. Ar mai fi de adăugat că această publicație periodică a fost primul semnal, temeinic și serios, că și în Dobrogea „nasc oameni” și că se găsesc și aici forțe și valori intelectuale capabile să impună și să susțină un efort cultural de anvergură. Faptul că după 75 de ani de la înființare **Analele Dobrogei** reînvie din propria cenușă, demonstrează că **semnificația rosturilor sale este vie și spiritul** sub egida căruia s-au zămislit nu s-a stins niciodată, dovedindu-se astăzi la fel de oportune ca și în epoca de răsunet a primei lor treceri prin ani.

În ce mă privește personal, aș vrea să subliniez și aspectul sentimental ce mă leagă de **Analele Dobrogei**, căci deși nu le-am fost colaborator, am fost contemporan cu ele și le-am urmărit apariția cu fiecare număr, ca un simplu și dezinteresat cititor. Din satul dobrogean care mi-a nîmbat copilăria, întâmplarea a făcut ca să devin eu însumi orașean și să fac primele contacte cu viața culturală propriu-zisă cam în același timp cu nașterea și afirmarea **Analelor Dobrogei**. Din anul 1924, ca elev al Liceului „Mircea cel Bătrân” din Constanța, grație profesorilor mei, colaboratori ai revistei, am avut privilegiul de a afla cum se face ea, cum erau gândite, pregătite sau adunate diferitele materiale, ca să zic așa, de la surse competente. Deși din acel an revista a trebuit să fie tipărită la Cernăuți, unde directorul ei, eminentul geograf și etnograf Constantin Brătescu fusese numit la catedra de geografie a Universității de acolo, profesorii din urbea pontică, ceilalți colaboratori din localitățile Dobrogei și din țară, au rămas fideli revistei și mentorului ei. Ca dobrogean de baștină (născut în județul Tulcea), Constantin Brătescu a avut nu numai inițiativa înfăptuirii **Analelor Dobrogei**, ci s-a devotat apariției lor și, în ciuda distanței ce-l despărțea de orașul maritim (unde fusese profesor la Școala Normală, ce-i poartă azi numele), a știut să-și creeze o suită de colaboratori a căror principală sarcină era să abordeze și să dezvolte probleme dobrogene de natură etnică, geografică, arheologică, istorică, din folclorul și din pitorescu dobrogean. În anii cât a fost profesor la Cernăuți și apoi

la Universitatea din București, Constantin Brătescu, împreună cu colaboratorii apropiați din Constanța, a reușit să învingă dificultățile legate de strângerea materialelor, subsidii, abonamente etc. A impus **Analele Dobrogei** pe harta culturală a țării în pofida chiar a mentalităților mercantile.

Constanța nu era pe atunci, desigur, localitatea extinsă și animată de astăzi, cu alură de metropolă, asaltată de exuberanța turiștilor, de reuniuni științifice și culturale, beneficiind de o reputație europeană în multe privințe. Cu toate că în anii aceia se grăbea să scuture de pe ea sordidul unei nu prea îndepărtate „Kiustendje”, îmbrăcând zalele civilizației moderne ce-o asalta galopant din toate părțile, bătrâna și mereu tânăra Constanța, poartă comercială cu trafic în creștere, se mândrea a fi capitala provinciei transdanubiene. Portul, străbătut de glasurele vapoarelor, ca și prosperitatea dobrogeană în materie de agricultură, zootehnie și chiar industrie, îi dădeau un avânt spectaculos, prin misiunea sa de deschidere a țării spre mărilor lumii. Totuși, din punct de vedere cultural și, mai ales, în comparație cu avântul economic, Constanța nu se putea lăuda în aceeași măsură. Și aceasta din cauză că orașul era dominat de o mentalitate negustorească, la care spiritul practic trecea printr-o fază avansată de hipertrofie, întreținută de importatori, exportatori, armatori, mari comercianți și afaceriști (Lascaridis, Antoniadis, Frangopol, Hurmuziadis, Merlaub, Șapira, etc. erau nume de rezonanță în nomenclatura tomitană, dar nu aveau nimic comun cu sfera culturii) - în aceste condiții spiritual „imaginar” fiind atrofiat. Chiar tinerii intelectuali proveniți din păturile „neavute” (fii de țărani, muncitori, funcționari, militari) erau cu precădere absorbiți de profesiunile „pozitive”. Dintre colegii mei de clasă de la Liceu, de exemplu unul singur s-a consacrat literaturii, N. Papatanasiu, un al doilea, Ciril Economu, s-a făcut actor, pe când ceilalți s-au afirmat în alte domenii, mai practice: ingineri, medici, agronomi, avocați. Cu excepția lui Ion Marin Sadoveanu, fiul doctorului Nicolae Marinescu-Sadoveanu, medic primar al urbei din 1897, Constanța nu se putea mândri cu afirmări deosebite în literatură, ca Brăila, de pildă, care avea un adevărat palmares de valori. În aceste condiții, apare și mai relevant faptul că atunci și aici a luat ființă și a trăit circa două decenii o publicație de prestigiu ca **Analele Dobrogei**. Cu toate acestea, ar fi nedrept să se spună că preocupări și oameni de cultură nu ar fi existent la Constanța. Prin corpul său profesoral de excepție, Liceul „Mircea cel Bătrân”, înființat în 1896, își dobândi-se un bun și larg renume. Printre dascălii pe care i-am avut și eu acolo și cărora le păstrez nesterse și frumoase imagini în amintirile mele, voi evoca pe câțiva, nu numai fiindcă erau foarte buni pedagogi, dar și admirabile caractere, ca oameni. Astfel, l-aș pomeni mai întâi pe Gh. Coriolan, profesorul de istorie, multă vreme și directorul Liceului, o minte luminată, care ne predă cu mult patos, deschizându-ne largi orizonturi pentru înțelegerea devenirii noastre și a lumii, cu frământările ei eterne. Îl vom numi apoi pe Ioan Fodor, profesor de geografie, tipul „savantului distrat”, oferind dese prilejuri de amuzament elevilor care nu prea înțelegeau unele comportări cam bizare ale sale (uneori venea la catedră cu un ciorap legat de gât în loc de cravată, sau cu fața pătată de cerneală roșie, de la condeiul pe care-l ținea permanent între buze ca să facă îndreptări la lucrările învățăcelilor săi). Trebuie să spunem, însă, că Ioan Fodor, ca devotat interpret al materiei pe care o predă, era un magistrat. Datorită lui, geografia țării și a planetei noastre a căpătat pentru noi contururi limpezi și ferme, chiar și prin hărțile ce ne cerea să le desenăm în cele mai exacte amănunte. Profesorul de germană și dirigintele nostru, Constantin Mureșanu, doctor în litere la Geneva, pe care-l numeam „Pestalozzianul”, pentru că publicase lucrări despre celebrul pedagog, pune mai mult accent pe educația morală, decât pe învățarea limbii lui Goethe. Bonomul Grigore Roșu, la greacă și latină, ne ispăsea imaginațiile cu truculente povestiri din mitologia antică, insistând asupra tâlcului moral și a valorii artistice a operelor antice, pentru a ne ademini la studiu, uneori fără să ocolească episoadele mai deochiate. Severul

N.T.Negulescu (zis „Nae”) ne făcea complicate experiențe în laboratorul de fizică și chimie, familializându-ne cu multe din fenomenele naturale ce se petrec în jurul nostru. Blajinul Gheorghe Carp, moldovean sfânt, lector cu multă dulceață în glas, ne delecta cu poezii de G.Cosbuc sau cu pagini din volumul „Printul fericit” de Oscar Wilde, în orele de caligrafie și desen, discipline la care era un artist și un maestru. S-a făcut remarcat, prin desenele sale, în țară și străinătate. Și alții... Iar cel mai tânăr dintre ei, nu și cel din urmă, ardeleanul Ioan Georgescu, profesorul de limbă și literatură română, originar din Săcădate, de lângă Avrig, era un om deosebit de harnic și studios, un adevărat erudit, devenit mai târziu un sânguincios cercetător de arhive naționale. Profund cunoscător al literaturii române, prin el am înțeles și adâncit valorile noastre, de la Alecsandri și Eminescu, până la Goga și M.Sadoveanu, contemporani cu noi. Pe unii dintre elevi, la care depista o cât de mică înclinare literară, Gogu (aceasta era porecla lui) îi chema acasă la el, îi îndruma, îi ajuta chiar cu bani de buzunar, îndemnându-i să cumpere cărți, reviste, și-i încuraja în încercările lor. Atunci, pentru prima dată (eram prin clasă a doua de Liceu) am rămas și eu uimit văzând cum o cameră în care trăia un bărbat (profesorul era celibatar) avea pereții acoperiți de rafturi până în tavan, doldora de cărți, colecții de reviste și maldăre de dosare cu însemnări și fișe de lectură. Peste ani, l-am întâlnit la Biblioteca Academiei Române, cercetând și dezgropând hrisoave și documente vechi pentru întocmirea de minuțioase studii asupra problemelor de istorie a Transilvaniei. Încă atunci, când mi-era profesor, Ioan Georgescu era pasionat de istorie și, nu numai de cea a Transilvaniei, de unde se trăgea, ci și de cea a Dobrogei, provincie adoptată de el cu un vibrant sentiment al unității noastre naționale. Apropiat al profesorului Constantin Brătescu, harnicul și minuțiosul Ioan Georgescu a fost, prin ani, unul din cei mai asidui colaboratori ai revistei **Analele Dobrogei** și, menționat sau nu pe coperta acestei publicații, secretarul ei responsabil. Gh.Coriolan, Gh. Carp, Carol Blum, Onoriu Mironescu, etc. au „nădit” revista cu mai ample sau mai succinte studii, după specialitatea fiecăruia dintre ei...

Din punct de vedere literar, Constanța era încă tributară amintirilor despre staționarea aici, verile, în casa lui B.Șt.Delavrancea de pe malul mării, a lui Al.Vlahuță, alături de marele pictor N.Grigorescu, despre existența unor oameni de inițiativă, ca Petru Vulcan sau I.N.Roman, care editaseră publicații (**Ovidiu**, **Farul**), despre Ioan Adam, autorul cărții „Constanța pitorească” etc., însă toate acestea, nouă, ca tineri elevi de liceu ni se păreau „vechi”, „arhaice”, sub avalanșa aspectelor de modernitate ce se abătea asupra orașului. Iar dacă cineva menționa pe Ion Marin Sadoveanu, ce-și revendica originea constănțeană, abordând chiar aspectele pontice, el nu mai putea fi considerat un scriitor „regional”. Mircea Eliade, care-și petrecuse copilăria la Cernavodă, era în aceeași situație pentru noi, adică deasupra orgoliilor locale. La Constanța apăreau câteva ziare cotidiene: **Dacia**, **Marea Neagră**, **Dobrogea Jună**, aservite organizațiilor politice locale sau intereselor comerciale din urbe, fără tangente cu literatura, excepție făcând suplimentul acestuia din urmă, **Dobrogea literară**, unde a figurat în comitetul de redacție și Hortensia Papadat-Bengescu, aflătoare la Constanța, cu soțul ei, magistratul N.Papadat, dar a publicat puțin. Existau și gazete cu pretenții literare, cum era **Strălucitorul** lui Miltiade Cutava, un grafoman agramat și furibund ce-și scria singur cele patru pagini mari, săptămânale, de care ne amuzam, ca de o colecție ilariantă de ineptii. Nu-mi amintesc ce căutare aveau revistele literare venite de la București, expuse la chioscuri (mai frecvente, **Adevărul literar și artistic**, **Universul literar**).

Localnicii apreciau mai ales publicațiile de satiră și umor (**Veselia**, **Furnica**, **Pardon**, **Revista galantă**), unele cam „fără perdea”. Situația s-a schimbat după anii ‘30, când peisajul literar constănțean a căpătat alte valențe. Mai întâi, doi foști elevi ai Liceului „Mircea cel Bătrân”, Virgil Teodorescu și Tașcu Gheorghiu, împreună cu un tânăr locotenent de marină,

Mircea Pavelescu, au scos o revistă de factură modernistă, intitulată simplu **Liceu**, relevându-se ca o manifestare insolită, menită să șocheze mentalitățile conservatoare și vegetative. Deși „cazul” a rămas izolat, a fost o efemeridă, totuși această publicație a destelenit terenul. Nu mult după aceea au apărut câteva reviste ce căutau să umple golurile și să sune la unison cu fenomenul literar din epocă. Demnă de amintit este **Pontice**, avându-i ca directori pe Aurel Vulpe și George Duma, iar mai apoi pe Al.Gherghel, poet și avocat, cunoscut mai ales ca director al ziarului **România de la Mare**. În această revistă am publicat și eu, alături de Ion Minulescu, Al.T.Stamatiad, D.Olariu și alții. O revistă cu accentuată atitudine incomformistă a fost **Revista dobrogeană**, în frunte cu un spirit ironic și sarcastic ca Teodor Ionescu. În paginile ei au publicat Ion Marin Sadoveanu, Mircea Eliade, N.Marin-Dunăre, Ioan Micu, D.Stoicescu, mulți alții, printre care și cel ce scrie aceste însemnări. Dar nici aceasta n-a avut o viață prea lungă. Mai tenace a încercat să fie revista **Litoral**, care a apărut într-o formă originală, ca un caiet de poezie și grafică, publicație îngrijită de un profesor, Ioan Micu, și un avocat, Dumitru Olariu, amândoi cunoscuți ca poeți și făcând parte dintre foștii elevi ai Liceului „Mircea cel Bătrân”. În paralel cu emanciparea orizontului literar, Constanța, Dobrogea în genere, prin specificul ei geografic, prin insolitul și cromatica ei, a dat câteva personalități remarcabile în domeniul artelor plastice: pictorii Marius Bunescu, Lucian Grigorescu, Al.Ciucurencu, Magdalena Rădulescu, graficienții V.Dobrian Geo Zlotescu, surorile Cordescu, sculptorii Ion Jalea, Cristea Grosu, Boris Caragea și mulți alții. De altfel, Dobrogea a fost un El Dorado al tuturor marilor noștri artiști plastici...

Cu acest prilej aniversar al revistei **Analele Dobrogei**, este cazul să subliniem eferescența actuală a fenomenului cultural constănțean, perfect integrat în cadrul spiritual la scară națională. De mai bine de trei decenii apare la Constanța o revistă culturală și literară ce a depășit de mult stadiul de publicație „regională”, **Tomis**, în jurul căreia s-au format și afirmat poeți, prozatori, critici și esești de valoare, înscrși prin activitatea, prin cărțile lor, în fluxul creației naționale. Ceva mai mult, orașul care altădată se fălea cu firmele sale comerciale, cu Cazinoul, dar nu avea clădiri disponibile și de bună ținută care să adăpostească teatre, muzee, biblioteci, oferă astăzi publicului său mult sporit asemenea instituții necesare și prestigioase în același timp (Teatrul dramatic, Muzeul de istorie națională și arheologie, Muzeul de artă, Muzeul Marinei Române, Biblioteca Județeană etc). Constanța a devenit un centru universitar, cu Universitatea „Ovidiu”, având facultăți pe numeroase profile, cu o Academie Navală și un Institut de Marină Civilă etc. Clădirea somptuoasă a Casei de cultură, pe care am avut prilejul s-o vizitez, adaugă orașului un așezământ modern... La cei 75 de ani de la apariția **Analelor Dobrogei**, putem spune că toate acestea depășesc ipotezele înaintașilor, dar le confirmă aspirațiile, constituind o bază traică pentru afirmarea unei noi serii a **Analelor Dobrogei**, în paginile căreia creația științifică, artistică și literară să-și afle rosturile.

TÂRG ORIENTAL

*În oteluri, pe faleze,
nu erau mistreți, nici somni,
ci doar hâtre siameze
jumulind gingașii domni.*

*În hublouri dinspre mare
răsărea câte un cap
de cadână visătoare
sau de măcelar arap.*

*Dintre gratii de spitale
venea iz de mucegai -
șobolani în pijamale
se holbau la fanți și cai.*

*Birjele purtau prin seară
epistați cu barbișon,
babele luau sare-amară,
doamnele aveau manșon.*

*În mansardele atroce
orologii, papagali
și pianе ventriloce
făceau cură de mangal.*

SECOLUL CELĂLALT

*O, toți au crezut
că secolul celălalt e un început,
că va fi mai bun și mai mult.
De fiecare dată secolul dinainte
avea prea dese morminte.
Secolul următor
părea un tărâm plin cu flori.
În fine, venea o liniște grea
și fiecare inventa ceva.
A urmat secolul nostru paradoxal
și teribil
cu confetti de bal
și hecatombe de explozibil...
Acum fiecare inventează ceva
desigur pentru secolul ce va urma.
Unii îl așteaptă în ploaie
ca pe o oală cu smântână în odaie.
Alții îl prevăd nebulos și feroce
plin de lighioane stafilococe.
Arhitecții îi descriu geometriile
peste stepe.
Ce e sigur? Că va începe
de data aceasta fără iepe.
Cei ce vor avea de el parte
ne vor bârfi mai departe.*

CÂNTEC TENTACULAR

*Supusă veneai înfășurată în griuri
cu salbe de alge cu perle de sare
pe sânii tăi vineți de febre de friguri
cu pașii involți printre stânci printre cange
erai o tanagră un foc în oglindă erai
o liană o ledă o lindă
corolă născută din spaima mării
camee purtată pe brațe de muguri
pe șoapte de ruguri pe piatră de rugă
mereu înapoi spre levant evantia
himeră iubită în giulgiuri de fugă.*

ZARURI

*Eram pe puntea unei nave
singur eram doar cu un claun
poznaș și creț strigându-mi: Ave!
deasupra apelor puhave.*

*La tropice visam că-s faun
singurătatea ca o nădă
și vântul prăbușit cu-n schiaun
mă mușina precum o pradă
pieri apoi și acel claun.*

*Lanțuri urcau gemeau etrave
luna în rochie de seară
plimba pe cer schelete grave
și ochii mării ca de fiară
îmi arătau comori grozave.*

*Eram la tropice în radă
pirat pe-o strașnică felucă
emir ca-ntr-o șeherezadă
luna pe sus ca o nălucă
și vântul începu să bată...*

*Eram un șoim eram o zădă
marea ca un miraj departe
stânci oarbe vinete ca sarea
și norii aduceau zăpadă.*

TATUAJ

*Matrice golf de uitare
în care zilele se scufundă
fum alb neștiut pentru ochi
salamandră doar sufletul scapă-ră-n undă*

*Ca-n tril ochi de copil clar învie
pentru nimeni pe un istm de iubire
sunete risipite soare absent
draperii vinete în nadire*

*Vârste ale lunii anotimpuri unice
corole plutind în spirale
nu mai e departe nimic previzibil cântă
privighetoarea-n înserare*

*Har al lumii pierdute
arborii care mă iubesc și marea crudă
scurmă cu unghiile noaptea-n
alunecare tăcută.*

CENTENARUL SERVICIULUI MARITIM ROMÂN

Deplin conștient de importanța și rolul unei marine naționale comerciale în contextul situării României, a porturilor românești, la întretărirea principalelor căi de tranzit de călători, mărfuri și poștă, între Occident și Orient, energicul și întreprinzătorul director general al regiei monopolurilor statului, ca urmare a referatului nr. 8656 din 19 mai 1895, întocmit pe baza unei hotărâri a guvernului din 25 aprilie, obține însărcinarea organizării unui serviciu de navigație maritimă.

Din creditul de 2,5 milioane lei, pus la dispoziție cu titlu de împrumut din fondul porturilor dunărene, se achiziționează, la 18 mai 1895, nava „Medeea”, de la societatea austriacă de navigație pe Dunăre (D.D.S.G.), iar la 21 mai 1895 nava „Meteor” de la armatorul „John Carilisle” din Londra. Prima navă, destinată transportului mixt (marfă și călători), avea un tonaj de 819 TR, în timp ce „Meteor”, tot navă mixtă, construită la Glasgow, avea un tonaj de 1085 TR și o viteză de la 16 noduri.

Odată achiziționarea navelor, S.M.R. înființează agenții la Constantinopol, Constanța și Brăila, ce aveau ca scop reprezentarea intereselor navale în porturile respective.

Primele curse, bilunare, pe linia Brăila-Constanța-Constantinopol au fost inaugurate de „Medeea”, care pleacă din Brăila în seara zilei de 14 august 1895, după care face pe 16 august o scurtă escală, la Constanța, unde, după cum consemna un ziar al vremii „a debarcat 40 de pasageri și 800 de saci cu făină, restul caricului, făina și alte mărfuri, fiind destinat pentru Cospoli”.

La 26 august 1895, „Meteor” își începe cursele, tot bilunare, pe linia Constanța-Constantinopol, având la bord 72 de pasageri printre care și câteva notabilități ale timpului.

Dar deschiderea oficială a liniei Constanța-Constantinopol are loc pe 14 septembrie 1895 odată cu inaugurarea podului de la Cernavodă.

La puțin timp după începutul curselor, „Meteor”, din cauza mașinilor, a trebuit să fie reparat de mai multe ori, astfel că S.M.R. nu mai putea asigura în mod curent linia poștală Constanța-Constantinopol.

În această situație, se închiriază, la 29 octombrie 1895, de la societatea germană „Ballins-Damphschiff-Rederei” din Hamburg, nava cu zbuturi „Cobra” de 1146 TR, al cărei contract a fost prelungit la 16 mai 1896, pe o nouă perioadă de un an.

Între timp, în vederea unei mai bune organizări și coordonări a traficului, guvernul hotărăște, la 30 octombrie 1895, trecerea S.M.R. sub administrația Direcției Generale C.F.R.

Cu introducerea, la 1 decembrie 1895, a celui de-al doilea tren rapid, Ostende-Express, (primul fiind Orient-Express), importanța portului Constanța, în tranzitul de mărfuri, călători și poștă spre Orient, crește considerabil.

Astfel că, pentru a face față solicitărilor și a menține linia Constanța-Constantinopol, S.M.R. a închiriat, la 3 decembrie 1896, de la societatea „Florio e Rubattino”, vaporul „Ignazio Florio” ce l-a înlocuit pe „Meteor” intrat în reparație capitală. Noul vapor închiriat era construit în 1896 la Livorno și avea deplasamentul 2140 t, capacitatea de încărcare 260 tdw, 2 elici,

viteza 18 noduri și 103 locuri la cl. I și II.

Vapoarele de călători și poștă „Ignazio Florio” și „Cobra” în perioada decembrie 1896-aprilie 1897, au circulat pe linia Constanța-Constantinopol, de trei ori pe săptămână, făcând legătura cu trenurile Orient-Express, Ostende-Express și acceleratul de București.

La expirarea contractelor de închiriere a celor două nave, pentru a menține linia spre Constantinopol, S.M.R. cumpără la 3 martie 1897 nava „Ignazio Florio”, dându-i numele „Principesa Maria”, iar la sfârșitul lui aprilie returnează „Cobra” armatorilor ei.

În a doua jumătate a anului 1897, „Principesa Maria” deservește singură linia Constanța-Constantinopol, efectuând 2 curse pe săptămână. Una avea plecarea din Constanța joi seara, iar cealaltă luni la prânz, ambele curse fiind în corespondență cu trenurile Orient-Express de la Paris și respectiv Ostende-Express de la Londra.

La înapoiere, vaporul sosea la Constanța marți seara și duminică dimineață, debarcând călătorii direct în trenurile ce erau trase la cheu.

În aceeași perioadă, navele „Medeea” și „Meteor” efectuau serviciul de cabotaj, Brăila-Constantinopol, de trei ori pe lună fiecare, primul circulând direct, iar al doilea cu escală la Constanța.

Un adevărat impuls în dezvoltarea S.M.R. a dat legea din 3 mai 1896 prin care s-a acordat un nou credit de 10 milioane pentru achiziționarea de noi vapoare și acoperirea cheltuielilor de exploatare a navelor.

Din acest credit, conducerea S.M.R. în fruntea căreia se afla din 18 iunie 1896, lt.-comandorul I.Coandă, comandă la șantierul „Fairfield” din Glasgow, cargoboturile „Dobrogea”, „București” și „Iași” (toate de 3150 tdw) ce sosesc în țară în toamna lui 1897 și care inaugurează linia de mărfuri Dunăre-Rotterdam. În 1898, intră în exploatare și cargoboturile „Turnu-Severin” și „Constanța” (3050 tdw) construite la Kiel.

Necesitățile crescânde ale traficului de călători, precum și eșuarea, la 22 februarie 1898, la capul Sabla, a navei „Meteor”, au fost argumente hotărâtoare în decizia S.M.R. de a comanda la șantierul Glasgow a vaporului poștal „Regele Carol I” care, sosit în țară în mai 1898, a primit tradiționalul botez la 1 iulie 1898.

Noul vapor de o construcție modernă, avea deplasamentul 3600 t, capacitatea de încărcare 600 tdw, viteza 18 noduri și putea ambarca la cl. I și II 146 pasageri.

Începând din iulie 1898 și până la 1 aprilie 1902, „Medeea” a fost folosită pe linia Dunăre-Constantinopol, iar „Principesa Maria” și „Regele Carol I” au deservit linia Constanța-Constantinopol (de două ori pe săptămână) și de asemenea linia Constanța-Constantinopol-Salonic.

Temporar, „Regele Carol I” a mai fost folosit, în câteva curse de încercare, între Constanța și Pireu, iar „Medeea” pe o linie de cabotaj (în 1899) între Constantinopol-Salonic.

Din Constantinopol, „Medeea” prelua mărfurile și călătorii sosiți de la Constanța și după destinația lor oprea la Galipoli, Dedeagaci, Cavala și M.Athos. La Channakala (Dardanele) oprirea era obligatorie pentru toate navele ce deserveau linia spre Salonic.

De la 12 mai 1902, când „Medeea” este vândut, „Principesa Maria” și „Regele Carol I” efectuează, până la 1 aprilie 1905, numai cursele Constanța-Constantinopol, de două ori pe săptămână, joia și duminica.

Având în vedere solicitările pentru transportul călătorilor, mărfurilor și poștei spre Devant, S.M.R. comandă la șantierul St. Nazaire-Loire vaporul poștal „România”, care sosește în țară la 1 aprilie și intră în exploatare la 10 aprilie 1905. Acest vapor avea un deplasament de 4500 t, capacitate de încărcare 650 tdw, viteza 18,5 noduri și 137 locuri la cl. I și II.

Cu intrarea în dotare a acestui vapor se inaugurează liniile Constanța-Constantinopol-

Mitileni-Smirna și Constanța-Constantinopol-Pireu, deservite de navele ce făceau curse duminică și respectiv joia (al treilea vapor rămânând în rezervă).

În vederea îmbunătățirii activității, prin legea din 10 ianuarie 1906, S.M.R. este reorganizat și trece, de la C.F.R. în subordinea Ministerului Lucrărilor Publice până la 18 martie 1908, când este preluat de Direcția generală a porturilor și căilor de comunicații pe apă, nou înființată.

Prin legea din 1906, se prevede funcționarea următoarelor agenții ale S.M.R. în țară și străinătate: Brăila și Galați, Sulina, Constanța, Constantinopol, Channakale, Mitileni, Smirna. Agenția de Pireu era temporar închisă la acea vreme, din cauza întreruperii legăturilor comerciale cu acest port.

După reorganizare, S.M.R. cumpără două noi vapoare de călători și poștă „Împăratul Traian” și „Dacia”, care sosesc în țară la 16 septembrie 1906 și respectiv 5 iulie 1907. Ambele nave aveau un departament de 4505 t, capacitatea de încărcare 650 tdw, viteza 18,5 noduri și puteau ambarca 152 pasageri la cl. I și II. După sosirea lui „Împăratul Traian”, linia Constanța-Constantinopol-Pireu este prelungită, la 1 octombrie 1906, până la Alexandria.

Vapoarele „Regele Carol I”, „Împăratul Traian”, „România” și „Dacia” au deservit liniile Constanța-Constantinopol-Pireu-Alexandria și Constanța-Constantinopol-Mitileni-Smirna (cu unele întreruperi) până la 23 iulie 1914, când cursele au fost suspendate (la închiderea Dardanelelor) din cauza războiului. Cursele Constanța-Constantinopol efectuate de „Principesa Maria” au fost suspendate la 25 octombrie 1914.

În iunie 1914, a sosit în țară nava pentru transport mixt „Durostor”, construită la Copenhaga și având o capacitate de încărcare 1410 tdw și o viteză de 11,5 Nd. Cu această navă, s-a inaugurat, în iulie 1915, linia Constanța-Balcic.

Cursele fiind suspendate din cauza războiului, vapoarele poștale au stat ancorate pe Dunăre până la 27 septembrie 1916, când au fost puse la dispoziția guvernului rus, care le-a armat și întrebuințat ca crucișătoare auxiliare pe teatrul de operațiuni din Marea Neagră.

După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, marinarii revoluționari români, luptând pentru cauza noului stat sovietic, au preluat comanda acestor crucișătoare auxiliare, dându-le nume revoluționare: nava „Principesa Maria” s-a numit „Dezordinea”; nava „Împăratul Traian” - „Revoluția socială”; nava „România” - „Republica Română”; nava „Dacia” - „1907”; iar nava „Regele Carol I” - „Ion Roată”.

Revenind la transportul de mărfuri cu cargoboturile, trebuie arătat că cele 5 nave din dotare au continuat să navighe pe linia Dunăre-Rotterdam (cu escale la Liverpool și Swansea în 1907-1908) până în septembrie 1911, când s-a înființat linia Dunăre-Siria cu cargobotul „Constanța”.

În noiembrie 1913 s-a inaugurat linia Dunăre-Arhipelag, cu cargobotul „Iași”, care a deservit-o până la izbucnirea războiului în august 1914.

La acea dată au încetat și cursele navei „Constanța” pe linia cu Siria.

Comandate la șantierele Greenock (Anglia), cargoboturile „Carpați” și „Bucegi” (7150 tdw) au sosit în țară în aprilie și septembrie 1913 și, împreună cu „București”, „Dobrogea” și „Turnu-Severin” au continuat cursele pe linia Dunăre-Rotterdam până în august 1914, când strâmtoarea Dardanele a fost închisă din cauza războiului. De la această dată, cargoboturile au fost ancorate pe Dunăre, de unde au mai efectuat câteva transporturi cu cărbuni din marea de Azov la Constanța și Dunăre.

În octombrie 1916, navele de mărfuri au fost închiriate guvernului rus pentru transporturi legate de aprovizionarea trupelor de pe front.

Cargobotul „București” a rămas în Marea Mediterană, a fost întrebuințat, până la 17

decembrie 1915, pentru transportul la Salonic, al materialului de război cumpărat de statul român din Italia și Franța. De la Salonic mărfurile erau expediate în țară prin Serbia.

În perioada 8 aprilie - 1 iulie 1918, nava „București”, angajată de guvernul francez, a efectuat cu materiale de război, un voiaj la Vladivostock, unul la Murmansk și patru la Arhangelsk.

În vara anului 1918, a intrat în dotarea S.M.R. și nava „Oituz” fostă „Lebros”, abandonată de nemți la Galați.

După terminarea războiului, cursele Constanța-Constantinopol au fost reluate în ianuarie 1919. De asemenea, în tot acest an, s-a deschis linia Galați-Constantinopol-Pireu-Napoli-Marsilia, care constituie (în condițiile când transportul pe calea ferată prezenta din cauza războiului, unele neregularități) legătura cea mai sigură și mai rapidă pentru transportul materialelor și mărfurilor necesare refacerii economiei țării. Această linie a funcționat până în 1921.

Spre finele anului 1921, terminându-se lucrările de refacere a podului de la Cernavodă (distrus în 1916) și normalizându-se circulația pe calea ferată până la Constanța, S.M.R. a revenit la itinerariul antebelic, Constanța-Constantinopol-Pireu-Alexandria, însă numai cu o cursă pe lună.

Din cauza traficului redus, în octombrie 1922 se renunță la Alexandria, vapoarele efectuând curse săptămânale până la Pireu cu escală la Constantinopol.

La 1 mai 1923, este deschisă o nouă linie Constanța-Haifa-Iaffa, deservită de „Dacia”, cu o cursă pe lună, iar de la 5 decembrie 1925, cu două curse, până în martie 1927, când a trecut pe linia cu Egiptul, fiind înlocuit cu „Durostor”, până în aprilie 1928.

Cu începere de la 14 februarie 1926, linia Constanța-Constantinopol-Pireu s-a prelungit iarăși, până în Alexandria fiind deservită de 3 vapoare, care, prin schimb, au efectuat câte o cursă pe săptămână, până în martie 1927.

În urma naufragiului vaporului „Împăratul Traian”, la 6 februarie 1927, lângă Tuzla, cursele pe linia cu Egiptul au fost reduse la 3 pe lună.

Ca rezultat al introducerii, de la 1 octombrie 1928 a trenului rapid „Ovidiu” pe ruta București-Constanța, S.M.R. a început să efectueze cursele pe linia Constanța-Constantinopol, de trei ori pe săptămână.

În ce privește navele de transport de mărfuri, după 1920, acestea, încărcate cu cereale și cherestea din Brăila, Galați, Sulina, Constanța au efectuat voiaje spre porturi din Orient și Occident la întoarcere aducând cărbuni din Anglia și Olanda, precum și mărfuri generale din Anvers, pentru porturi din orient și țară.

În ianuarie 1925, „Turnu Severin” încărcat cu cereale, a eșuat, din cauza timpului nefavorabil la Boulogne-Sur-Mer.

În perioada 1931-1936, sunt vândute navele „Constanța”, „Iași”, „Dobrogea” și se achiziționează 4 nave mixte: „Peleş”, „Suceava”, „Alba Iulia” și „Ardeal” (toate de 12190 tdw) care vor deservi, în principal, liniile Orientului și Dunăre-Mediterana Occidentală.

Întrucât în iunie 1938, „Principesa Maria” urma să fie scoasă din dotare și tăiată, S.M.R., pentru întărirea parcului de nave de călători, comandă și achiziționează între 1937-1938 navele „Transilvania” și „Basarabia” (6672 t) din șantierele de la Copenhaga, cele mai frumoase pacheboturi ale Mării Negre, câteva cargoboturi și tancuri petroliere moderne. Alături de navele proprietate de stat își creează mijloace proprii de comerț și societățile particulare. Astfel, Societatea „Steaua Română” a pus în circulație petrolierul „Oltenia”, construit în Anglia, cu un deplasament de 9000 t, cel mai mare vas sub pavilion românesc, iar navele Societății de Comerț „România” traversau Atlanticul ajungând până în America de Sud.

Constanța comercială a devenit acum unul din principalele debușeuri pentru negustorii din întreaga țară; angrosiștii și marii producători găseau, de asemenea, posibilități de plasare pentru export.

În anul 1939, S.M.R. dispune de o flotă compusă din 14 unități, 5 vase de pasageri, 5 vase mixte și 4 cargoboturi însumând un tonaj net de 41473 tone registru; sub raportul circulației mărfurilor și a capitalurilor s-au constituit case de import-export, societăți de asigurări, burse ale burgheziei autohtone, un număr însemnat de agenții maritime și de asigurări ale unor state europene.

Astfel, calea maritimă a devenit unul din mijloacele principale ale expansiunii economice și comerciale, păstrându-și importanța ei covârșitoare.

BIBLIOGRAFIE

- Birdeanu, Nicolaescu, D., „Contribuții la istoria marinei române”, Buc., 1979
Ciuchi, C., „Istoria marinei române”, Constanța, 1906
Gâlcă, Th., „Navigația fluvială și maritimă în România”, București, 1930
Ghica, Ioan., „Istoricul și dezvoltarea S.M.R.” în „Cele trei Crisuri”, iulie-august 1939
Heinrich, Amedeu, „Calendar maritim”, București, 1909-1914
Hamangiu, C., „Codul general al României”, vol. II, III (legi uzuale)
Hârșu, Lia, „Serviciul Maritim Român”, București, f.a.
Negru, Mihail., „Viața României pe mare și pe Dunăre”, București, 1935
Vârnov, Scarlet., „Marina de comerț”, București, 1897
Revista „Marina” 1897 - 1898
Periodicul „Dobrogea jună” 1906 - 1935
Revista „Marea”, 1939 - 1940
DOBROGEA - cînzeci de ani de viață românească, Buc., Cult.Nat., 1928
A.Rădulescu, Ion Bitoleanu, „Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea”, Ed. șt. și enciclopedică, Buc., 1979
V. Cotovu, Portul Constanța după 50 de ani de stăpânire românească, Analele Dobrogei, 9, 1928
G. Lungu, Dezvoltarea portului Constanța de la 1860 la primul război mondial, Comunicări de istorie a Dobrogei, 1983

MUZEUL MARINEI ROMÂNE PĂSTRĂTOR DE ISTORIE ȘI SPIRITUALITATE ROMÂNEASCĂ

„Apele - scria Mircea Eliade într-o sinteză asupra simbolismului acvatic - au fost pentru omenire suma universală a tuturor virtualităților, izvorul și originea tuturor posibilităților existenței, suportul oricărei creații”.

Dacă interpretăm plutirea controlată pe ape ca fenomen ce se întrepătrunde cu viața de zi cu zi a omului, o completează și îi conferă posibilitatea de extindere a ariei de cunoaștere, istoria navigației la Dunăre și Mare își are începuturile în vremi imemorabile.

Această istorie cu rădăcini milenare trebuia, în mod firesc, ilustrată și teaurizată într-o instituție, spre știința și folosul contemporanilor și urmașilor. Aceasta pentru că din cele mai vechi timpuri și până în contemporaneitate, navigația s-a asociat cu voința unui popor de a intra în legătură cu alte popoare, de a participa la circuitul de bunuri și valori, cu aspirația spre lărgirea orizontului său de cunoștințe, cu temeritatea și bărbăția.

Drumul către atingerea acestui obiectiv a fost, însă, anevoios și a durat aproape o jumătate de veac, în pofida evidentei necesități și a inițiativelor întreprinse de personalități marcante pentru înființarea unui Muzeu al Marinei Române.

Încă din septembrie 1932, Jean Bart, impresionat de preocuparea pe care vecinii noștri ruși și bulgari o manifestau pentru „cunoașterea și propaganda mării”, concretizată prin înființarea de acvarii și muzee maritime în țările lor, se întreba: „Cum, noi nu putem avea la Constanța asemenea instituții?”

După părerea ilustrului ofițer de marină și scriitor, adevăratul muzeu maritim, științific, tehnic și istoric trebuia înființat la Constanța, primul port al țării, unde se perindau anual mii și mii de vizitatori, excursii și colonii școlare. „Toată această lume - scria el în paginile revistei „România maritimă și fluvială” - atrasă de orizontul Mărei, va învăța într-o oră petrecută la Muzeul Maritim, lucruri ce nici în școală și nici în viață nu au putința să le învețe”.

În același an, contraamiralul Ioan Bălănescu, vicepreședinte de drept al Ligii Navale Române (L.N.R.) și președinte al secției din Constanța, a inițiat aici, înființarea unui Muzeu al Marinei, donând și primele obiecte din partea Diviziei de Mare. Expoziția a fost organizată în spațiul ocupat de L.N.R., în clădirea fostului Hotel Carol, cumpărat de Marina Militară pentru a fi transformat în Comandament și care funcționa în acel moment ca hotel militar.

Aceste strădanii nu au depășit însă stadiul unor modeste încercări, concretizate prin simpla etalare de obiecte și documente specifice domeniului.

Primul muzeu, după război, al Marinei s-a înființat abia la 25 octombrie 1965 în orașul Mangalia și a fost, aproape în exclusivitate, rezultatul activității neobosite și dezinteresate a doi mari iubitori de istoria navigației, comandorii Filaret Popescu și Dan Nicolaescu, pe nedrept uitați atunci când se face referire la acest eveniment.

Câțiva ani mai târziu muzeul, cu patrimoniul mult îmbogățit, a fost transferat la Constanța și deschis la 3 august 1969, în clădirea ce-l adăpostește și astăzi, ea însăși semnificativă pentru istoria marinei române, situată în strada Traian, nr. 53, în imediata vecinătate a panoramei

portuare și marine.

Piatra fundamentală a acestui edificiu a fost pusă în 1908, aici funcționând începând cu anul următor, școlile de marină din Constanța, transformate din 1921 în Școala navală Superioară.

Către sfârșitul deceniului 8, Muzeul Marinei Române a intrat într-un nou proces de reorganizare, reactualizare și extindere a tematicii. O nouă aripă cu două nivele, ridicată în spatele vechii clădiri, a mărit spațiul expozițional de bază cu aproximativ 600m², obiectele și documentele în măsură de a fi expuse și-au triplat numărul, astfel încât, la sfârșitul a șase ani de muncă susținută, muzeul își redeschidea porțile într-o inedită înfățișare, unică în întreaga rețea muzeală românească.

Abordând o rezolvare plastică elocventă și de rafinament, în același timp, foarte variată - fresce, basoreliefuri, lucrări în ceramică sau metal, vitralii, diorame, fotografie artistică, Muzeul Marinei Române reușește să prezinte istoria marinei militare și comerciale în mod unitar, a evoluției navigației și mijloacelor de navigație în spațiul carpato-danubian-pontic din cele mai vechi timpuri și până în prezent, subliniind adevărul că poporul român și-a păstrat continuitatea neîntreruptă de viața materială, etnico-lingvistică și cultural-spirituală, în pofida greutăților cu care a fost confruntat, că existența sa a fost legată și de ape, litoralul maritim fiind poarta prin care geții și mai apoi urmașii acestora au venit în contact cu alte civilizații din bazinul Mării Egee, Mării Mediterane ori din alte zone ale lumii.

Muzeul este organizat pe criteriul tematico-cronologic, în conformitate cu periodizările istoriografiei românești și are patru secții, prezentând pe parcursul a 22 de săli, epocile veche, medie, modernă și contemporană.

În primele săli, obiecte tridimensionale-basoreliefuri, mlafe după documente epigrafice, monede, lucrări de grafică, realizări ale unor artiști plastici de renume, transmit informații despre începuturile navigației la strămoșii noștri.

O importanță deosebită este acordată întemeierii celor trei cetăți vest-pontice: Histria, Tomis și Callatis, interferenței culturii materiale și spirituale a coloniștilor greci cu cea a băștinașilor dobrogeni. În numeroșii ani de conviețuire între autohtonii geto-daci și lumea grecească s-au stabilit raporturi complexe.

Este probabil că dintre numeroșii geți din Dobrogea s-au ivit și marinari în echipajele corăbiilor histriene, tomitane sau callatiene. Evoluția navigației în toată această perioadă antică este ilustrată cu ajutorul unor hărți în piatră, executate în relief, între care cea a epocii lui Burebista, machete de nave militare și de comerț grecești și romane, mlafe de pe metoele Columnei lui Traian, care înfățișează nave de transport, poduri de vase, galere grele cu două rânduri de rame navigând în formație. Tot aici sunt expuse personaje alegorice în mărime naturală, întrupând luptători daci și romani. Figurile, ce parcă stau să vorbească, veșmintele și armele executate în exclusivitate cu mijloace manuale, caracteristice acelor timpuri străvechi, produc un efect deosebit asupra privitorului.

Acestor ilustrații li se adaugă obiecte originale cu valoare istorică considerabilă: ancore, amfore, romane etc. O astfel de amforă păstrează conținutul uscat de seu de oaie, datează din secolul II d.Chr. și a fost descoperită în Marea Neagră, în 1982, la est de Constanța, la o adâncime de 40 metri. Vestigiile sunt întregite de cărămizi romane cu ștampila flotei fluviale romane, inscripții în piatră, monede, elemente din piatră descoperite în zona debarcaderului bazei navale bizantine de la Păcuil lui Soare. Toate se constituie, în argumente care vin să demonstreze continuitatea și dezvoltarea navigației în Dacia romană și, mai apoi în perioada de formare a poporului român.

Sfârșitul marilor invazii suportate timp de multe secole de români, crearea și consolidarea

statelor feudale românești, au favorizat o puternică învioreare a activității comerciale pe Marea Neagră și la Dunăre de Jos. Aici veneau cu pânecoasele lor corăbii, pentru a desface și cumpăra mărfuri, negustori din marile orașe maritime italiene Genova și Veneția, din îndepărtata Catalonie, de la Barcelona, și, bineînțeles, din Imperiul Bizantin.

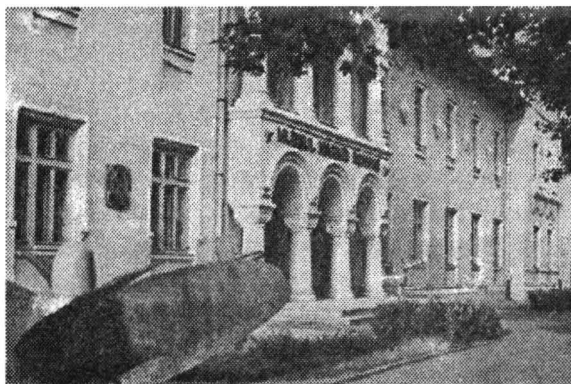
La rândul lor, moldovenii lui Ștefan cel Mare, cu o prezență îndelungată la litoralul Mării Negre, prin cetățile-porturi Chilia și Cetatea Albă, s-au implicat în comerțul maritim. Pânzarele moldovene apte, în aceeași măsură, să lupte pe apă și să facă negoț, transportau pe Marea Neagră mărfuri, la Istanbul și chiar mai departe, în Marea Egee și Mediterană, până în Creta.

Facsimile manuale, reproducând fidel vechi documente ce menționează legăturile domnilor Țării Românești și ai Moldovei cu alte zone ale lumii, prin intermediul navigației, o impunătoare frescă întregind tabloul domniei lui Mircea cel Bătrân, domn „de amândouă părțile peste toată Podunavia, încă până la Marea cea Mare și singur străpânitor al cetății Dârstor”, un imens vitraliu în centrul căruia figura marelui Ștefan veghează, parcă, asupra cetăților, bisericilor și pânzarelor moldovenești, machete de nave, arme originale, piese rare, datând din secolul al XV-lea, sunt numai câteva din exponentele cu ajutorul cărora istoria navigației în evul mediu românesc capătă verosimilitate și culoare...

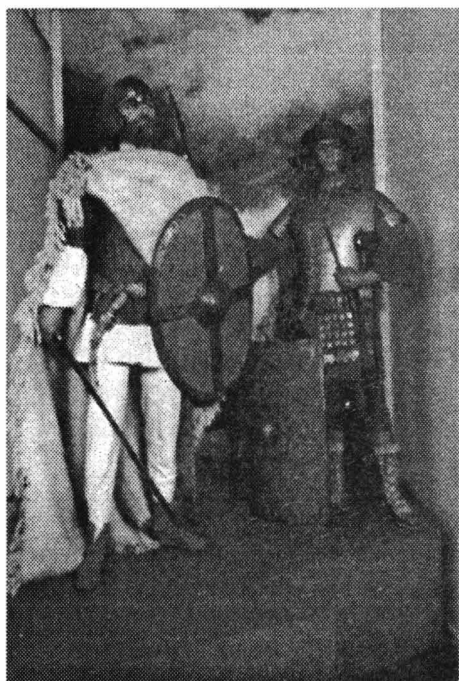
Pentru aceiași perioadă, muzeul prezintă și unul din cele mai valoroase obiecte aflate în patrimoniul său, un monoxilă în lungime de 10 metri, datând din secolul al XV-lea, descoperită în albia Crișului Alb. Acest trunchi de stejar scobit, păstrat ca prin minune, simbolizează mijlocul de navigație tradițional al strămoșilor noștri pe râurile țării și pe Dunăre, atestat de izvoarele istorice din epoca invaziei lui Alexandru Macedon, până în vremea lui Vlad Țepeș. Acestui mijloc i s-au adăugat plutele, barcazele și pânzarele. Reproduse ale unor picturi murale reprezentând corăbii cu pânze (pânzare) ce constituie podoabe plastice și documente de preț pe zidurile unor mănăstiri românești sunt însoțite de obiecte autentice și rare, specifice navigației. Astfel, consemnăm prezența în Muzeu a unei superbe truse de navigație lucrată în metal și fildeș, datând de la finele secolului al XV-lea, cel târziu începutul secolului al XVI-lea, și a unui glob, reprezentând sfera cerească, realizat în anul 1658 la Veneția de Matteo Gaggio. O frumoasă frescă și alte ilustrări sunt rezervate acțiunilor navale întreprinse de flota Țării Românești în timpul lui Mihai Viteazul, Domnul primei mari Uniri de la 1600. Un număr mare de documente facsimilate, machete de nave, stampe, monede și arme, vorbesc despre existența categorică a unei marine românești, în pofida monopolului de navigație instituit de otomani după căderea Constantinopolului.

Preocupările domnitorilor și dregătorilor români pentru dezvoltarea navigației și a construcțiilor de nave sunt ilustrate prin reproducere de stampe, documente de cancelarie etc. Aceste preocupări își găsesc o fericită rezolvare în anul 1793, când vel-spătarul Enăchiță Văcărescu, animat de ideea afirmării navigației autohtone pe Dunăre și Mare, stăruie către domnitorul Alexandru Moruzi să înființeze „slujba” de corăbieri domnești. În urma obținerii Hătișerifului de la Înalta Poartă, Domnia va da „Hrisovul pentru corăbiile Țării Românești ce sunt a umbla pe Dunăre”, document ce pune bazele constituirii primei flote comerciale în această matcă a vieții și permanenței românilor. Un excelent facsimil manual reproduce hrisovul, marcând acest moment deosebit de important pentru istoria marinei române. Aplicarea prevederilor sale a sporit simțitor numărul vaselor ce străbăteau Dunărea sub pavilion românesc și aceasta cu mult înainte ca tratatele internaționale să consfințească acest drept legitim.

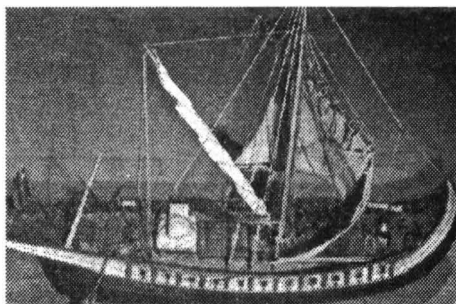
Așa a fost posibil ca, 36 de ani mai târziu, când prin tratatul de la Adrianopol navigația pe Dunăre și Marea Neagră a fost declarată liberă, navele românești sub pavilion propriu să lase în urmă „drumul fără pulbere” al bătrânului Danubiu ajungând pe mare până la

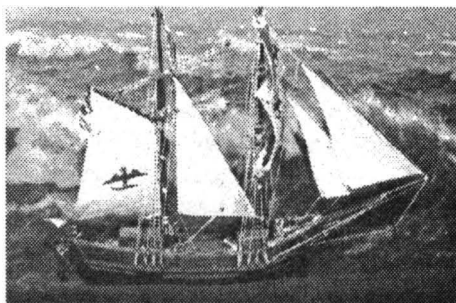
MUZEUL MARINEI ROMÂNE

Căpetenie dacă și pedestraș roman (manechin)

Pânzar moldovenesc - nava maritimă Sec. XV - XVII (machetă)

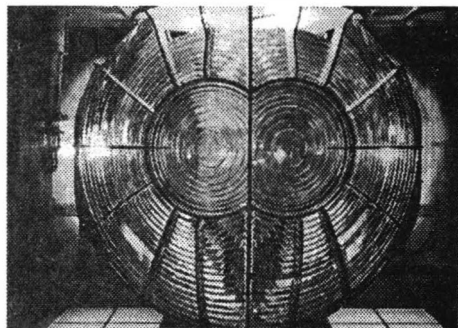
Nava comercială românească „Marita” construită la Giurgiu în 1833

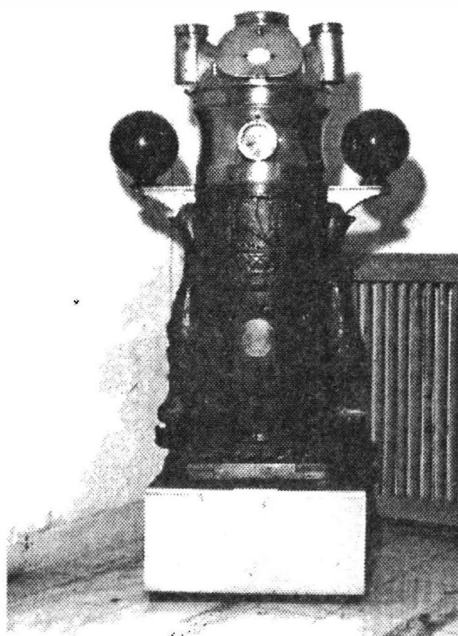
„Libertatea” - petrolier - construit în 1980, la șantierul Naval Constanța (machetă)

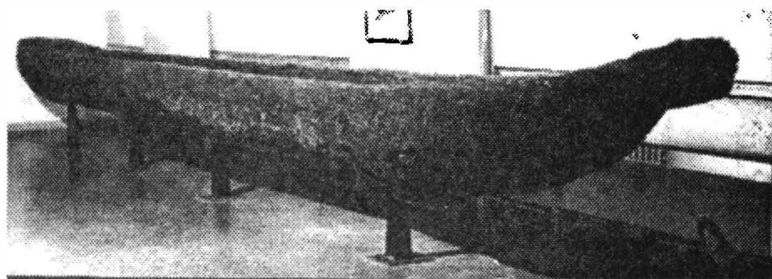
Puntea vedetei fluviale „Nicolae Grigore Ion” 1916

Lentila farului de la Tuzla - 1900 - 1974

Compas magnetic (sfârșitul sec. al XIX - lea prima jumătate a secolului XX - lea)

Monoxilă - secolul al XV - lea

Constantinopol și în înșoritele porturi mediteraneene. În același timp, apariția primelor formațiuni, în anii '30, ale armatelor naționale permanente în Moldova și Țara Românească, a dat posibilitatea creerii flotilelor celor două principate. Machete reprezentând „sfertul de șaică” și „jumătatea de șaică”, de fapt șalupe canoniere ce s-au numărat printre primele nave militare românești, pavilioanele acestora, și armamentul original pe care l-au avut în dotare, prezentarea primelor uniforme de ofițer și soldat al Flotei din Muntenia, după reglementările din 1850 și a celor intrate în dotare după 1860, marcate de influența franceză, contribuie la introducerea vizitatorului în atmosfera de început a epocii moderne și constituie tot atâtea puncte de atracție.

Un loc aparte este acordat corabiei-machetă „Marița”. În anul 1834, această navă purtând numele soției domnitorului Bibescu, construită în șantierul naval de lângă Giurgiu, a părăsit portul Sulina, având la bord „300 chile mari de grâu”, cu destinația Constantinopol. Echipajul era în întregime românesc iar la catarg flutura pavilionul Munteniei. Evenimentul a deschis pentru românii conștienți de rostul marinei comerciale în viața unei națiuni, o epocă „așa de fericită”, încât ei se credeau iar vechii domni ai Dunării și Mării Negre”.

Dar, vor mai fi necesare trei mari și importante momente în istoria românilor - Unirea Principatelor sub Alexandru Ioan Cuza, instaurarea domnitorului Carol I, în 1866, obținerea Independenței în urma războiului din 1877-1878, pentru ca strădaniile înaintașilor să se contureze în ceea ce va deveni Marina Română cu cele două componente ale sale: navigația comercială, menită să devină o instituție de bogăție și mândrie națională -, și flota militară, datorate să apere fruntariile de apă ale țării și traficul român în Marea Neagră.

Realizarea acestei mari întreprinderi a presupus nu numai depășirea unor dificultăți de ordin tehnic și material, dar și o strădanie, o străduință îndârjită, purtată de mari oameni ai nației pentru schimbarea unor mentalități greșite ce considerau Marina un „prea mare lux NAȚIONAL”. Pe parcursul întregului muzeu, s-a căutat să se prezinte această problemă diversă și să se demonstreze că de-a lungul istoriei, marina s-a dovedit a fi o necesitate atât economică, cât și militară, iar oamenii mării, implicați în toate marile momente de restriște ale neamului, adevărați eroi.

Zeci de machete reproducând toate tipurile de nave existente în marina noastră militară și comercială, de la începuturile ei și până în zilele noastre, instrumente de navigație, documente și fotografii, armament alb și de foc, ancore, elice, lentile de faruri, drapele și pavilioane, tablouri, exponate de o deosebită valoare științifică și documentară, conturează în fața publicului interesat adevărata istorie a navigației române, dezvoltarea tehnicii navale, a relațiilor comerciale și militare ale Marinei.

În afara obiectelor tridimensionale și a lucrărilor de artă care formează expoziția sa de bază, muzeul Marinei Române este fericitul posesor al unui bogat și, mai ales, valoros fond de carte și fotografie. Cele aproximativ 5000 de lucrări existente în biblioteca muzeului, fără a socoti aici manuscrisele și documentele de arhivă personală, se constituie într-o adevărată oglindă ce reflectă prezența ofițerilor de marină în spiritualitatea românească, personalități care au contribuit la îmbogățirea patrimoniului național de valori culturale, științifice și tehnice. Un exemplu îl constituie „harta coastei de vest a Mării Negre” realizată de un colectiv condus de comandorul Al.Cătuneanu, medaliată la Expoziția universală de la Paris din 1900 - și după care s-a navigat până prin 1951.

Sunt lucrări de valoare, semnate de oameni de valoare, despre care generațiile ultimilor ani nu știu nimic sau aproape nimic, cele mai multe supraviețuind blocate, acolo unde din fericire s-au mai păstrat, în așa-numitele „fonduri speciale”. Sunt opere care ar putea fi reeditate, ai căror autori, în afara meritelor publicistice, au jucat un rol important în formarea viitoarelor

structuri ale României moderne.

Importante colecții de reviste ale marinei, lucrări de istoriografie, literatură, drept maritim și manuale de navigație, cărți de istorie generală și militară românești și străine, în mijlocul cărora găsim o lucrare rară, intitulată: „L'origine del Danubio”, tipărită la Veneția în anul 1684, fac ca Muzeul Marinei să reprezinte una din marile concentrări de informație specifică, mai ales domeniul naval, sub toate aspectele sale, dovedindu-se, cu trecerea timpului, un instrument aproape indispensabil în munca de cercetare a minunatei istorii ce s-a născut din faptele oamenilor mării și din farmecul ei.

Vizitând Muzeul Marinei Române, adâncindu-se în studiul volumelor existente în fondul său documentar, încercând să recunoască în miile de fotografii chipuri și nave uitate de vreme, iubitorul de marină înțelege adevărul, atât de frumos exprimat de viceamiralul Ion Coandă: „La Școala Mărei am învățat să prețuiesc curajul, sănătatea minții și a trupului; cercetându-i zărilor și înțelegându-i frumusețile, am reușit a închide în ochiul și în sufletul meu picătura aceea de „albăstru” atât de necesară făpturii noastre”.

DESPRE MARE, MARINĂ, MARINARI

-...„Să vorbesc despre mare? Cu plăcere. O cunosc. Am cunoscut chiar mai multe mări. Prima am întâlnit-o la vârsta de 7 ani. Era un spațiu alb, care nu părea imens, parcurs de liniute orizontale și străbătut de litere mari de tipar. Asta se întâmpla bineînțeles, pe o hartă. Nu era decât un spațiu alb, dar era în acest gol ceva enigmatic, ceva straniu și fascinant. Am silabisit cu greu numele de pe hartă. Nu-mi amintesc ce mare era însemnată acolo, pe un perete de clasă primară, știu numai că am gândit pentru prima oară „Mare”. Și am simțit un fel de fascinație, un fior nelămurit de ceea ce-mi imaginam pe atunci sub acest cuvânt magic. Am aflat apoi că marea este o imensă întindere de apă, că e de cele mai multe ori albastră și că o brăzdează tot felul de vapoare.

Dar asta nu explică nimic. Enigma a rămas aceeași. Mai târziu am cunoscut tot felul de mări - marea lui Jules Verne, Marea lui Paul Cook, Marea din romanele exotice ale lui J.Conrad și Bernhard Kellerman. Era mereu alta. Uneori erau câmpiile lungi și adânci ale Pacificului, cu cerul nemiscat și senin atârnat deasupra; alteori erau valurile înspumate, furtunile năprasnice de pe coastele bretone, sau vânturile puternice din golful Biscaya. Atunci închideam ochii și vedeam în gând, perindându-se toate echipagiile naufragiate, toate expedițiile pierdute, toate visurile și speranțele îngropate în fund de ocean. Mă gândeam la toți cei care plecaseră. Unii ca să cucerească pământuri noi, alții ca să le apere pe cele vechi; unii mânați de dorul de a cunoaște, de a pătrunde tainele orizonturilor necunoscute, alții purtați de ambiții, de setea de aur. Mă gândeam la toți marii călători, la toți exploratorii, la toți aventurierii, la toți piratii, misionarii sau poezii. La toți vizătorii care plecaseră...

Și apoi a venit și clipa confruntării, clipa în care în picioare, pe țărm, am contemplat Marea, mereu adevărată și vie și i-am confruntat întinderea mobilă cu visurile mele de adolescent. Aceasta s-a întâmplat la Constanța pe dig. Marea nu era decât o mare modestă și portul - un port oarecare din Europa Sud-Estică; dar era marea și era portul.

Era marea, fremătând de mistere nedezlegate, clară, întinsă, desfășurată limpede înaintea mi și totuși păstrându-și cu gelozie taina pe care n-o încredințează decât aleșilor ei.

Și era portul, portul colcăind de viața necunoscută, fierbând în amurg în luminile lui stridente. Am știut atunci că există nenumărate mări, dar că, în fond, exista o singură Mare.”

- Ați întreprins vreodată o călătorie pe mare?

- „Nici o dată. Nu atât că aș fi un sedentar din fire, cât pentru că tentația de a nu mă mai întoarce niciodată ar fi fost prea puternică. Sunt un mare călător ratat. În mine plânge un Columb, condamnat la tramvaie, cafeena și gazetă”.

- Care este eroul marin pe care îl preferați?

- Alain Gerbault. Destinul său m-a tentat întotdeauna. L-am iubit nu numai că a fost un mare călător, ci fiindcă a fost un mare singuratic. Singur în mijlocul oceanului legănat de melodia lui uriașă. Cred că, în clipele în care înfrunta furtunile, năprasnice, înfrunta forța elementară a naturii dezlănțuite, singur în barca lui, în coaja lui de nucă, omul acesta singur trebuie să fi simțit ceva din fericirea supranaturală, din beția imensă, clocotitoare, a

Dumnezeului. Moartea lui obscură din insulele pierdute ale unui arhipelag oarecare, moartea lui tragică în insula Timar, nu e decât concluzia logică a unui astfel de destin. Vi-l închipuiți pe Alain Gerbault, întors acasă, stând la gura sobei și bănd cafea cu lapte sau îngrijindu-și reumatismele și certându-se cu bucătăreasa? A murit în mizerie, în 1942, în insula Timar. Dar era să fie așa!"

- Ce părere aveți despre marinari?

- „Nici o părere. Îi invidiez prea mult ca să am o părere despre ei. Recunosc că sunt subiectiv și recunosc că sunt poate excesiv de romantic. Știu cât de grea este viața la bord, știu câtă muncă, ce greutate și ce primejdii implică. A nu simți săptămâni întregi sprijinul sigur al pământului sub picioare, a nu vedea decât decorul în care componentele apă, cer, vânt, sunt mereu aceleași, dar variază numai în proporții - trebuie să-ți dea un sentiment de panică imensă, un gol interior cumplit. Dar tocmai aici stă satisfacția. În această viață monotonă și infinită totuși, cu certitudini înșelătoare, și primejdii căscând la orice pas, la orice legănare... Sunt împrejurări în care și moartea e frumoasă - moartea în spumă și vânt - și splendoarea tragică, înfiorătoare a naufragiului!"

- Ați dori să călătoriți? Aveți vreo preferință anume?

- „Nici o preferință - cu condiția să fie cât mai departe - și dacă se poate, pentru totdeauna. Vreo insulă pierdută prin Pacific, vreun nou Hawaii, dar fără Alpi, fara whisky, fără misionari și fără jazz..."

Numai parfumul florilor exotice și orizontul albastru al Oceanului. Sunt un iremediabil visător. Și pe deasupra sunt și director de gazetă, ceea ce e o flagrantă contradicție! Dar cine știe? Poate într-o zi..."

(Revista Marinei Comerciale Române, nr.1-2, martie-aprilie 1946)

Transcris de GELU CULICEA

NOSTROMUL ȘI OCEANUL

Eu, și nu numai eu, îi ziceam **nea Titi**. Mi se strânge inima, retroactiv, la gândul că, în primul meu voiaj pe mare - o călătorie lungă, spre Japonia, pe care de o duzină de ani încioace o retrăiesc, zi cu zi, din ianuarie 30 când tot plec și până în iunie 16 când tot revin acasă - mi se strânge inima deci la gândul că soarta-mi, de cele mai multe ori apatică, m-ar fi păgubit de fascinanta lui tovărășie vreme de aproape șase luni de zile. Findcă, grație lui nea Titi, în același interval de timp, (odată cu itinerarul Constanța, Colombo, Port Kelang, Singapore, Bangkok, Haifong, Kobe, Yokohama, Nagoya, Hsinkang, Chinvangtao, și îndărăt, ce drum regal, ce nebunie), m-am pomenit în ipostaza unui dublu pelerin, străbătând deopotrivă marea reală, misterioasă, cu țărături născute parcă din halucinațiile unui opiomani, și mărturia vieții-ocean plină de tenebre, luminată intermitent de aurora boreală a nostromului căruia eu și nu numai îi ziceam nea Titi. Profilul lui înalt, osos, de pasăre stilizată, ochii umbriți de ceturi ironice, în ale căror pupile scânteiau farurile unei inteligențe ascuțite neîntrerupt pe cutea vieții lui de toate felurile mă însoțesc și astăzi, instructurată adânc, până la esență, în celelalte avatare ale călătoriei propriu zise. Încât nu-mi dau seama dacă la Bangkok a fost Bangkokul însuși sau altceva, mult mai complicat, anume rezultatul unei incidente unice, irepetabile, între viața mea ajunsă la țărmul mirific al Siamului și povestea vieții lui nea Titi, ajunsă și ea acolo la un punct al desfășurării ei. Fiindcă, mai urma, precum călătoria însăși. Și ce călătorie! Dar ce viață! Căderi în abisuri întunecate, salturi bruște pe înălțimi amețitoare, iubiri eterne de-o clipă, adversități efemere de durată eternității. „Domnu Novac, eu am trăit la temperaturi solare!” Și-l credeam, și-l ascultam... Cu stima pe care i-o datorez, cu dragostea pe care mi-a inspirat-o, mă îndemn să cred că, depănându-și amintirile în ritmul călătoriei, nu ținea neapărat să-mi ofere un model de conduită ci doar un reper, o mărturie reconfortantă, un argument, cum să zic, al arbitrarului existenței. Nu absurdului, subliniez: **arbitrariului** existenței.

Dați-mi voie să mă explic: plecat de acasă pentru atât de multă vreme și pentru atât de departe, nu mi-am închipuit că voi deveni atât de curând un mic flaut pe care necunoscutul, cu degetele lui multiple, avea să psalmodieze harnic arpegiile elegiace ale înstrăinării; mai concret vorbind, nu mă mai așteptam să descopăr în mine acea ființă plăpândă, plantă smulsă din ciubărul ei domestic și răsădită în imensitatea lumii, fie chiar cu propriu-i consimțământ. Eram, și mai concret spus, la pământ. Voiam acasă la mine. La nevastă și la copii. Scânceam și numai o rămășiță de orgoliu stupid, ce vreți, prejudecată bărbătească, mă oprea să dau glas unei suferințe sufletești ajunsă în pragul unei dureri fizice. Nea Titi, cu ochiul lui de mare pedagog (și nu numai de pedagog ci și de altceva, mult mai tulburător, o să vedeți) m-a zărit clătinându-mă, a sesizat riscul ce mă paște acela de a-mi compromite o aventură unică în care mă antrenasem fără să-i cunosc urmările și m-a adoptat. Nu cu sfaturi părintești sau cu încurajări de stadion; etalându-mi pas cu pas etapele existenței lui contradictorii, asumate integral, fără cea mai palidă urmă de regret sau satisfacție; erau și atât, cifre neutre cu plus și minus afluind din toate părțile în suma din fața mea, nea Titi, nostromul, întruchiparea arbitrarului celor

pământești, dar o întrupare vie, mai bine zis supraviețuitoare. La ce bun atunci, părea să-mi spună, atâta zburciună din parte-mi, atât apel la logică și la cauzalități severe când, iată, privești-mă, ascultă-mă pe mine, dovadă elocventă că viața nu ține la marafeturile noastre ci doar la veșnicia ei? Măine ai să râzi sau puțin o să-ți pese de suferința de azi, dacă ai să ai cu ce mai râde și din ce să nu-ți mai pese.

Cu alte cuvinte, nea Titi mă învăța să-mi retroactivez prezentul, să mă uit la el ca la un trecut intrat în arhive memorabile și atât. Era ca în mitologie, unde înțelepciunea, filosofia nu se coagulează în judecăți sterpe, lapidare, ci pulsează roșu-aprins, sânge fierbinte în țesuturile unui organism sensibil cu nevoi și năcafele. Și ce mituri! Ce povești! Ce optimism existențial din care eram invitat să mă adăp cu disperarea unui beduin rățâcit în deșert! În rade pustii, buimăcite de curenți tropicali și bânuite de găze microscopice dar cu mușcăături de cal năraș, printre fluturi giganti și multicolori lopătând melancolic în aerul încins precum în vecinătatea unei torțe, în acvatorii cețoase, străpunse de sunete stranii, nelumești de piscul pietros al unui promontoriu sau de silueta incertă, fantomatică a unei jonci cu pânze inerte, zimțuite, ca aripa unui petrodactil, în cabina strâmtă a nostromului, cea deschisă spre încălceala punții, asupra unei cești de cafea, când numai auxiliarul îți insufla perfid, cu trepidăția lui strecurată printre punți și podele, ritmul vieții în descreștere, la prova, lângă magazia maistrului lemnar, în duduital abia deslușit sub călcăie al motorului principal, nea Titi mă veghea, mă îndotrina... Adică îmi povestea viața lui. (Nea Titi șade pe un bidon la prova, protejându-și față de soarele nemilos al tropicelor - suntem pe Marea Chinei de Est, vai ce învolburare de nuanțe violet-indigo dansând pe apa de consistența părelnică a melasei, ce orizont circular fantastic de pur, izbucnit din imaginația unui artist genial, duduital îndepărtat al motorului în marș și fâș-fâșul otravei balansându-se imperceptibil în hula de fund, metabolismul robust, de cetaceu al unui univers în care suntem insulari, atât - așadar nea Titi șade pe un bidon, la prova, protejându-și fața de soarele nemilos al sudului cu cozorocul ponosit al sepcii lui de nostrom. Râcâind cu un cui interiorul altui bidon pe pereții căruia restul de vopsea a prins cruste dure, fiindcă bidoanele trebuiesc predate la întoarcere, cu proces verbal, curate și la număr, contabilicește. Chipul lui conturându-și profilul acvilin în lumina dură, de foto-studio, într-o răsucire care mă face să înțeleg că mi-a ghicit prezența. „Spune-mi ceva frumos!”. „Acasă”, șoptesc eu suspinând, și credeam atunci în ceea ce spuneam aflat acolo, neîndotrinat încă pe deplin, prin marea lecție a nostromului, cum că niciodată nu trebuie să creditezi viitorul din impulsul momentului; că, atâta vreme cât exist, **acasă la mine** înseamnă **odată cu mine**, restul, perspectivele, lăsându-le pe seama celorlalte, dacă vor mai exista, succesive prezenturi viitoare. Toate astea și încă altele reieșind, firește, dintr-o altă poveste. Deveneam și eu un bidon în care se răcâia cu grijă în intenția îndepărtată a unui proces verbal de predare-primire. Inițial, am fost dispus să cred că e vorba de o încercare abilă de a mi se distrage atenția prin indiferent ce mijloace de la contemplarea propriei mele degringolade. Apoi mi-am zis că omul vrea să-mi ofere un soi de consolare, intuiția lui de mare pedagog sesizându-mi dificultățile pentru a mi le spulbera ca pe nimic cu alternativa revelației infinit mai dramatice a vieții sale. Și ce viață!

Nea Titi lucra neobosit asupra-mi, mă sculpta cu dalta fină a fabulosului său har de povestitor, angajându-mă până la urmă în ceea ce socoteam eu mai sus a fi fost a doua mea mare călătorie inseparabilă de prima, adică cea premeditată de acasă, spre Japonia. Altfel spus, interesul meu amar pentru biata-mi persoană se transfera treptat asupra unei seherezade. Mi-am adus aminte că sunt scriitor. Că, dincolo de setea devorantă de a cutreiera lumea, apărută simultan cu conștiința zilei de mâine, ceea ce m-a mânat spre alte zări a fost tocmai dorința de a deveni un mic flaut sub degetele virtuozului necunoscut, în interesul unei cărți viitoare. (Mai scrisesem câteva până atunci, pe a căror certitudine fizică identitatea mea îngăduia

să se sprijine). Nea Titi venea, cu profilul lui de pasăre stilizată, cu ceturile lui ironice valsând în priviri, să mi se înfățișeze mult mai promițător în câştiguri convertibile ceea ce-mi inspirase cărțile zămislite în ciubărul meu domestic. Îl ascultam vrăjit, și-mi notam apoi, cu ce înfrigurare, cu ce respirație întretăiată, cu ce ritm înzecit al inimii, în cabina mea trepidândă, întâmplări, sugestii de personaje trăznet, clipe posibile de cumpănă, de extaz și agonie, eram un recipient umplut aici, golit dincolo, cărat imediat îndărăt pentru a fi umplut din nou... Spre cinstea lui nea Titi, totul era manipulat la lumina zilei, ca și cum n-aș fi fost singurul personaj al dumnealui, ci tot vaporul, respectiv toate ființele străse în găoacea aceea de fier plutind împotriva firii. Ce poți face în monotonia unui marș, pe ape pustii, zile și nopți la rând, decât să asculți sau să te lași ascultat pentru a putea trece în văzul și auzul celorlalți, peste abisul singurătății intime? De aici, din această cinstită indiscreție a nostromului, fără nici o excepție vioara întâi în festivalurile orale și stârnite spontan pe cărările puține dar mult umblate ale găoacei, m-am trezit silit să iau act de un fapt dilematic, de parcă nu-mi ajungeau ale mele. Că pune aceeapi **placă!** încercau unii să-mi deschidă ochii. Sau: „Nu vezi că se contrazice” că **face mișto** de dumneata? Le-ntoarce ca pe clătite? Mă revoltam. Îi puneam la ziduri imagine pe toți cărăitorii ăștia ale căror povești anoste, fără culoare, scârțâind în adevăruri comune, colțuroase și grăbite, pâleau în fața celor ale lui nea Titi. Îi vedeam pizmași, invidioși pe ascendentul moral al nostromului asupra-mi. Și ce dacă se repeta în povești diferite sau se contrazicea în variantele aceleiași întâmplări, pendulând între un happy end reconfortant și un sfârșit tragic? Important pentru mine era că ambele deznodăminte erau frumoase și verosimile. Scena înfruntării unui șef tiranic, ranchiunos și arbitrar era de-a dreptul formidabilă. Nea Titi, și el șef, dar mai mic, deși mare, îl înfruntă vasăzică pe grangur la scenă deschisă, îi feștește autoritatea într-o sedință după care, lăsând audiența cu gura căscată, își dă demisia cu mâna tremurândă, copleșit de responsabilitatea actului său civic. În altă variantă, nea Titi îl face pe grangur să-și dea demisia, în același plan, individul fiind pus în situația de a redeveni uman, conștient de păcatele lui. Așa că, fără nici un pic de intenție carieristă încă viitorul nostrom ajunge grangur în locul celui detronat **pe bune** adică cu consimțământul cântărit judicios al factorilor de decizie. Nefericitul îi devine prieten de inimă (alaltăieri), se spânzură (ieri) sau ajunge vai de capul lui, primind, din când în când, de la nea Titi, acolo, un pol doi, să-și țină zilele. Fascinat, călăuzit, pas cu pas, spre unul din deznodăminte, vibram similar, fugeam în cabina mea, și-mi notam, vai ce-mi mai notam... (În timpul ăsta cabina mea începuse să miroasă a ananas, țineam ditamai fructul zemos pe polița chiuveței, legănat sau zdruncinat, după capriciile oceanului, și mă bărbieream, îmi notam, fredonam **Rău e, doamne, prin străini, ca desculț prin măracini**, simțindu-i - fructului - avântul olfactiv prin porii unei mai vechi nostalgii și deopotrivă prin porii muștrați de tată a doi copii care văzuseră așa ceva doar în cartea lor de citire, **a mic, a mare de la ananas**, mai tăiam câte o bucată din minunăție și o băgam în gură cu un gest aproape ritual, și o molfăiam cu aerul cu care te înfrupti dintr-o ostie sfântă...)

Sau chestia cu cărămidăreasa! Doamne, ce zbucium, ce forță telurică în fața bulibasei! Ei doi, țiganca și nea Titi, încă viitorul nostrom, se iubesc nebunește, pe cel mai accidentat sol al cărămidăriei, își răpesc aerul sorbindu-și-l gură din gură, dinți din dinți. (asta pe fondul altei povești, în curs de desfășurare, în care eroul, tot nea Titi, își iubește nevasta la nebunie, o poartă pe brațe de ici-colo, în necesitățile ei firești de deplasare). Așa că omul meu renunță la o carieră strălucită și se încadrează în tribul nomad al cărămidăresei. (Varianta ulterioară, relatată în alt punct al voiajului, făcea să se înțeleagă refuzul hotărât al unui asemenea drum. Cinstea, fidelitatea conjugală înainte de toate contemplau, cu sincer regret mărturisit - dar, vai cu ce preț! - îndepărtarea satei spre alte orizonturi terestre cu bulibașa în frunte, afurisind-l, cu covețile solzoase sclipind, ca niște pești, de sub coviltire, cu puradeii scâncitori la țatele

mamelor, cu câini înțelepți, și mai ales cu mirosul ei adânc, esențial de fum...

Sigur că putea fi și altfel, și chiar a și fost; frații cărămidăresei, niște zdrahoni cu piepturi de taur, cuțitari din tată-n fiu, xenofobi până-n măduva oaselor, se prind că nea Titi îi trage clopotele iubitei lor surioare, încât îl caută, sub jurământ însângerat, autoblestemându-se să umble orbi dacă nu-i vor croi un buzunar larg în burtă, cu șuriele lor, lui, vă închipuiți, dragului, neprețuitului meu nea Titi. Pentru ofensa adusă neamului lor nobil. (probabil că băieții umblă și acum ca niște pisoai abia fătați pentru că nea Titi, sătul de cele ale uscatului, apucă calea mării, ajungând în cele din urmă nostrom, adică șef de echipaj).

Și acum apare nebuna, dementa, descreierata de indiană din Goa (propriu zis era o metisă, fructul încrucișării dintr-o bengaleză și un hodorig portughez, proprietar al unei plantații de ceai, un mozambican plămădit și el din compromisuri cromatice, adică tot o corcitură, dar mai lat în umeri). Femeia asta - adică fata, că era neantamată - dibuiește cu o formidabilă intuiție toate hăturile nostromului și-l supune voinței ei. Nu e dragoste, e o coridă. În această dezlănțuire turbată - mă refer la scene efectiv concrete, petrecute în coliba goa-ezei, nea Titi își pierde medalionul de aur dăruit cândva de o femeie extraordinară (altă poveste). Ajuns la bord, își pipăie, nedumerit și îndurerat, șaua păgubită a gâtului. Dar n-are vreme să reflecteze la mobilitatea ingrată a Evei de toate originile și culorile fiindcă iat-o pe ea, fata din Goa, gonind, ca o antilopă peste câmpuri, făcând un slalom printre buruieni exotice, dornică să restituie medalionul pierdut de nostrom în timpul... „Nu vezi că te trombonește? mă asaltau inși feluriți pe cărările găoaței, pe care-i detestam, socotindu-i răi fiindcă nu puteau fi altfel în singurătatea lor impusă deși, la origine, liber consimțită. Data trecută i-l furase (medalionul) o ... neagră din Zanzibar, pe deasupra și cheală, care, ca să aibă aspect cât de cât comercial, își pusese perucă; sub care strecurase medalionul”. Treceam falnic, fără păs, peste astfel de tentative demolatoare ale interesului meu mult mai adânc, admitând filozofic că societatea unui vapor reproduce întocmai umanitatea, cu bunii și răii ei. Și-mi notam... Vai, câte-mi mai notam... (Îmi închipui că urechea mea, îndreptată către suvoii vorbelor lui nea Titi, devenea fierbinte, ca un captator solar). Dar fotografia din Taica Lazăr! Ce muiere! Câte bilioane de drace tropotitori în... Asta era măritată, dar castitatea ei recunoscută și respectată în mahala n-a putut rezista...

Ajunge! Sedus, mai degrabă stimulat de propensiunile artistice ale nostromului, dragul și neprețuitul pe veci al subsemnatului, am îndrăznit să-i ofer, spre lectură, puținele mele cărți scrise până atunci, aduse la bord numai pentru a-mi declina, la nevoie, identitatea altfel tradusă în carnetul de marinar în termenul neutru de **ofiter supercargo**. Trecuseră câteva zile, uitasem de gestul meu, ori poate nu-l socoteam apt de consecințe majore. Îmi făceam rondul pe punte, ca de obicei, dimineata, în mijlocul unui Pacific seren, precum îi e numele; nea Titi, călare pe un bidon la prova, lângă magazia maistrului lemnar, cu fața umbrită de cozorocul șepcii lui de nostrom, scormonea în pânțelece altui bidon prevăzut a fi predat la sosire conform prevederilor Companiei, curat și bine luminat. Știam (credeam că știu) cu ce vorbe avea să mă întâmpine și purtam deja pe limbă cuvântul **acasă**. (Spune-mi ceva frumos. „Acasă” ziceam eu invariabil, și as mai fi zis încă o dată, cu speranța reînnoită a întoarcerii mele la sine. Nea Titi avea lipsă doi dinți din față - băuse prea multă apă din tancurile plumbuite ale atâtor vapoare - și, așa cum se întâmplă îndeobște, când dragostea nețârmurită față de o persoană anulează sau cel puțin ignoră defectele relevante între timp al respectivei persoane, mă așteptam bucuros, să-i recunosc sâsăitul, „Ssspune-mi ceva frumoss!” „Acasă”, as fi murmurat, convins de ceea ce murmur). Când colo: „Ce-ai scris dumneata acolo, domnule, în cărțile -alea ale dumitale? Că n-am înțeles mai nimic. Vorba aia: ai doi ochi, două urechi, două mâini, două picioare, optzeci de kilograme de carne da' nu ești om, ești altă bâzdgănie”. Și continua să zgurme în bidonul

ăla nenorocit. Recunosc că primul impuls a fost acela de a-i întoarce spatele. Vasăzică eu îl apăram de bălăcăreala celorlalți, îi admiram fără rezerve plăcile, iar el mă sictirea în ceea ce credeam că sunt eu, cel adevărat. Îmi sâsâia vocația. S-a întâmplat însă ceva paradoxal. Aflat între confrăți, la o constatare similară a vreunuia, mi-aș fi găsit urgent cataplasmele de rigoare, invocând invidia, rivalitatea de breaslă, înverșunarea unei optici exclusiviste și, prin asta, măcar autoidentificatoare. Nea Titi nu-mi sugera însă nimic din toate astea. Ce aveam de împărțit noi doi, la urma urmei? L-am mai privit o dată. Era atâta naturalețe, atâta râvnă în preocuparea lui, încât nu putea fi bănuț de vreo manevră hrănită de prejudecăți concurente. Am recunoscut-o pe loc cu durere dar cu stoicism. Eram prin dreptul Luzonului (nu se zărea totuși nimic până în linia orizontului fantastic de pur) când mi-am luat în primire, fără a crâcni, rolul de ucenic, predat cu arme și bagaje maestrului său în sfârșit recunoscut. Era și timpul, mă refer nu la un moment anume încadrat în termeni calendaristici, ci la ceva vital în ordinea duratei existențiale. Începeam deci tocmai cu el. Cu nea Titi, nostromul. „Domnu Novac, eu am trăit la temperaturi solare” „Zău? Să vedem!” Fiindcă rămânea să mă conving acasă dacă-mi merit mentorul, mai bine zis dacă rezist la starea lui de incandescență astrală.

* * *

Tot pe undeva prin Pacificul tropical, aflați într-o radă în așteptarea chinuitoare a unei radio-invitații de intrare în portul jinduit, cu prilejul unei partide de pescuit, la pupa - un mod păcătos, amăgitor de a-ți răsturna timpurile trecerii - genialul meu dascăl în a cărei grijă multilaterală intrasem, a agățat în undiță o planetă arhipopulată; adică o valvă de scoică având mărimea unei palme de om adult, în concavitățile căreia se adăpostea o întreagă lume miniaturală. Cu aerul lui cu care din orice gest putea face un ceremonial plin de subînțelesuri, nea Titi m-a făcut proprietarul acestei rezervații fabuloase. Mărturisesc că fiindu-mi cumva silă de colcăiala ei, n-am dus-o în cabină ci am strecurat-o în lada cu nisip a postului de primă intervenție în caz de incendiu la bord. A doua zi, în locul miracolului scot din ladă o valvă de scoică în a cărei concavitate unduiau vâscozități gretoase, umil relief deșertic fără cea mai slabă urmă de viață... Dispăruse odată cu apa care-o zămislise.

Inițial, am privit-o ca pe o pedeapsă pentru ingratitudinea gestului meu, apoi lucrurile s-au complicat în virtutea unui cod personal de a interpreta provocările circumstanțiale, încercându-le cu semnificații premonitorii, de bătaie lungă; am început să mă tem că se va întâmpla același lucru, odată ajuns acasă, în ciubărul meu domestic, cu fantastica lume a călătoriei mele. Devitalizată, deshidratată, smulșă din orizonturile ei naturale, această lume amenința, cu esențiala-mi contribuție, să se evapore lăsând în alveola conștiinței mele doar câteva vâscozități gretoase; mărturia derizorie a unei vieți apuse.

Revenind în sfârșit acasă, cu această grijă în suflet, dar fericit, precum eroul homeric, de a-mi fi revăzut Itaca, m-am apucat să dau seamă de cele ce mi s-au întâmplat pe hăle coclauri, adică să scriu. (Între timp nea Titi plecase din nou spre sud, înfierbântând - așa cum credeam eu - cu poveștile lui alte table de găoace plutitoare).

Mi-am adunat toate cele notate dimpreună cu celelalte rămase în suspensia memoriei, le-am pregătit un sos din ceea ce eram eu înainte, în decursul voiajului, și după, așa cum mă oglindeam în conștiința mea de pelerin cu cariera încheiată, și rezultatul a fost cartea **Fericit cel care, cu Ulise...** Omul care m-a ajutat să-mi salvez lumea din gând de la pieire prin secetă, s-o păstrez la fel de vie și în lada de nisip a uscatului a fost, bineînțeles, dragul, neprețuitul, genialul meu dascăl de literatură viabilă: nea Titi. Căruia, cum era și de așteptat, i-am consacrat și cele mai multe pagini, restul până la ansamblul finit al volumului fiind incontestabil pătrunse tot de personalitatea lui, chiar și în relatarea evenimentelor pe care le trăisem înainte de a se fi

înfățișat el în carne și oase.

Vasăzică în tribulațiile mele de scripus pentru întâia oară în situația de a folosi ca material adevărul și numai adevărul, fără ficțiuni și mistificări, am avut din nou prilejul să navig spre Japonia și mai ales să-mi reconfirm, fericit, șansa extraordinară de a-l fi avut pe nea Titi tovarăș de călătorie. Încă o dată. Ce mare artist! Ce forță! Ce tensiuni teribile pulsau și acum în poveștile lui, ca în niște organisme pe cât de sensibile pe atât de robuste! Și ce dacă se contraziceau flagrant, se băteau cap în cap? Important era că erau toate vii, iar eu, păgubitul prin însăși intenția de a nu mă îndepărta de adevărul adevărat, mă recompensam în același tipar al cărții cu fantezia fără egal a eroului meu nea Titi. Prelungindu-mi imaginar taifasurile de la bordul navei, inventariind cu acribie de naturalist genurile și speciile relatărilor nostromului, am putut desluși - de ce să n-o recunosc, cu oarecare invidie personală - înțelesul adânc și ceea ce se putea numi talent cu t mare. Vocație artistică. Poveștile lui nea Titi, **plăcile** (cum le numeau răutăcioșii palizi în cuvinte, handicapatii din scutece în eforturile lor imaginative de asumare a unui sens precar al respectului pentru timpul pe care-l trăiau povestind) erau și se păstrau vii fiindcă izvorau dintr-o sensibilitate mereu provocată.

Am scris cartea deci. M-am ciondănit cu editorul. Am găsit soluții de compromis reciproc. (Editorul meu, o femeie agreabilă, nu fusese pe mare după cum nici eu nu fusesem vreodată editor).

Fericit cel care, ca Ulise... având pe copertă valul lui Hokusai, copertă galbenă, cu de sensul albastru-măsliniu-pica, cu covârșitoare emoție din parte-mi, în mâna celui mai temut, mai exigent critic. Bănuți despre cine-i vorba („Ce-ai scris dumneata acolo, domnule, în cărțile-alea ale dumitale! Că n-am înțeles mai nimic...”) M-am retras apoi la adăpostul ocrotitor al câtorva zile presupuse a-i fi necesare nostromului să ducă cartea la capăt. Încă o dată m-am înșelat, am evaluat greșit metabolismul intelectual al nostromului meu. Vasăzică îi predasem obiectul la ora 6 p.m. Ca să mă trezesc dimineata următoare în zbârnăitul insistent al telefonului. „Te aștept la Tic-Tac la ora 8”. „Cum? Cine-i la telefon?” Pe naiba, știam cine e, dar eram surprins de evoluția rapidă a evenimentelor. La ora 8 și ceva, stins și încărunțit de frisoane, mă prezentam la ușa respectivului local, unde-am și zăbovit preț de vreo jumătate de oră, ușa fiind închisă cu lacăt greu, dezarmant prin însăși masivitatea lui. Tot nea Titi m-a scos din încurcătură, sosind nemtește la întâlnirea convenită, indicându-mi printre zăbrele, cu voce șoptită, conspirativă, calea de acces și totodată modul de escamotare a interdicției lăcătuite. (Nea Titi avea un prieten de inimă la Tic-Tac, nu era o excepție, el îi avea pretutindeni în poveștile lui, risipiți, cum ziceam, pe întreaga planetă, personal rămânându-i doar să-și amintească de ei și să-i calce).

Ne-am strâns mâna. Ne-am pupat, eu, cu prudența și teama celui ce pășește în fața instantei, el, de pe tronul unui sacerdot pregătit să înșface hăturile ceremonialului de jertfă. Și totuși parcă nu era nea Titi. Las-că era palid, încercănat, pus la patru ace, după cel mai pretențios fason interbelic, sprijinindu-și ansamblul de gentleman rătăcit în mahala pe mânerul unei umbrele anacronică și ea măcar pentru zorii acelei zile senine de toamnă. Îi lipseau malițiozitatea din priviri, gesturile largi, expresive, intrigându-mă în schimb cu faldurile mate ale unei gravități mohorâte. Cine mi-l înștrăinase pe dragul și neprețuitul meu nea Titi? Și de ce? Încât pradă derutei (ah, nu-i adevărat, nu era derută, era același orgoliu blestemat care nu-mi dă pace, mă tot împinge spre buricul pământului), încât, zic, am fost inițial tentat să cred că, prin magia neagră a scrisului, i-am sorbit esența personalității, i-am transferat-o în carte, lăsând în urmă o carcasă goală, o gogoasă din care s-a zburătăcit fluturele (Se va vedea ceva mai jos, încă puțină răbdare, că e puțin adevăr în judecata subsemnatului). Apoi, aruncând asupra orgoliului meu acaparator cohorte de modestii ipocrite, m-am retransat pe poziții ceva mai investigative.

Ne găzduia o curte pustie pretentios numită terasă, străjuită de stive și nave din care-și șteau găturile debușonate mii de sticle mărturisind chindii și zaiafeturi apuse. Pesemne, îmi ziceam, nostromului meu îi lipsește, **pe bune**, orizontul larg și nemărginit al oceanului. Acolo e el, acolo l-am cunoscut și îndrăgit. Poveștile lui veneau dinspre mare către uscat, ca o briză de seară, adăpate la setea nesatisfăcută, prin forța împrejurărilor, a prieteniei, dragostei, poftei de o femeie, la revelația forței măcinate de solitudine, la speranța de a ajunge în sfârșit acasă. Niciodată o mare artă nu se naște din ghiftuală. Așa îmi mai ziceam îndreptățindu-mă ulterior, cu o câtime din această judecată.

„Nea Titi” cu voce sugrumată. „Da!” „Ai citit-o” „Da!” „Toată?” „Da!” „Zău, nea Titi? Pă bune?” „Da! Merge!” „Cum merge nea Titi?” - „Nu ca ălelalte dinainte. Asta se ține pe picioare”. (Dragul, scumpul și neprețuitul meu nea Titi, atunci de ce ești altul?) „Câte cărți vin în Constanța?” Tot el. „Câte exemplare, vrei să zici, nu-i așa, nea Titi? Din cartea mea? Păi, nu știu. Da’ de ce nea Titi?”. „Vreau și eu o mie de bucăți. Ți le plătesc”. (Aici îl mai recunoșteam nițel pe omul exceselor imaginative, fiind de prisos să spun că adoratul meu s-a mulțumit în cele din urmă cu singurul exemplar, dăruit cu autograf de către subsemnatul). Mă aflam deja, prin grația justiției divine, pe culmile cele mai înalte ale gloriei, dar stupidul meu orgoliu voia mai mult, chiar și cuvinte fals înaripate. „Și ți-a plăcut, nea Titi? Vreau să spun, e ceva acolo bun?” Primesc în replică un gest îndemnând la tăcere, străin, descins dintr-o conduită la fel de străină. „Domnu’ Novac, eu sunt omul savantului balans între limbajul vorbelor și al tăcerii. Și cu asta cred că am spus totul”. „Poftim?” Îmi suna mie a ceva cunoscut. „Poftim, nea Titi?” Îl aud reluând cu aceea voce care mă făcea să cred că se adresează, în primul rând, sieși. „Omul savantului balans între limbajul vorbelor și al tăcerii...” Și apoi, cu o umbră din extazul lui vechi, bine cunoscut, însoțind deobicei momentul catarctic, descătușarea poveștii, tâșnetul ei spre înalt. „Frumosss! Frumos și adevărat. Țsta sunt eu, domnu’ Novac. M-ai prins extraordinar. Mersi! Hai mai bine să bem. Astăzi merită să ne trotilăm. M-ai făcut om cu o mare, dar și eu pe dumneata. Doamne-ajută!”. Și cu piciorul împinge, în câmpul vederii mele, o ladă plină cu sticle cu scăfârlii argintii. Șampanie... „Ce facem cu astea, nea Titi?” „Le bem, domnu’ Novac” „Cum, pe toate?” Fii serios, nea Titi!”. Erau vreo douăsprezece fetișcane zvelte și nici măcar nu ajunsesem să îmbuc ceva acasă. „Dacă-i nevoie mai luăm o ladă. Fiindcă face. Eu, domnu’ Novac, am traiectoria glonțului, nu bălmăjeala fulgului rătăcitor. Nu cad de două ori. Odată și bine, să fim înțeleși”.

Ieșeam cu imens regret din bucuria atât de scurtă a triumfului meu confirmat, și tocmai de cine, ca să intru la serioase bănueli. Totuși, nu părea să-și bată joc. Îi urmăream gesturile ordonate, rituale, ținând, în succesiunea lor, spre poc-ul iminent al lichidului captiv, aflat sub presiune, și, clipind din pleoape în așteptarea tensionată a zgomotului și a spumei revărsate peste huza sticlei, mă lăsam acaparat de o senzație bizară; senzația cu care pășești într-o secție de poliție unde ești invitat pentru a-ți recunoaște bunurile sustrase prin efracție din domiciliul privat. **Fiindcă nea Titi vorbea în limba mea din carte.** Nu mai exista umbră de îndoială, erau cuvintele mele întemeiate pe judecăți deduse, e drept, din poveștile și conduita, zi ci zi urmărită, vreme de aproape șase luni, a nostromului, Dar să nu uităm, mai sunt măruntele tertipuri ale autorului, inofensivele lui stratageme de meșteșugar care, fără a-l îndepărta de adevăr, adaugă personajului său un **nu știu ce** și-un **nu știu cum** în stare să-l facă mai atrăgător, mai comestibil. În realitate, nostromul meu nu era chiar așa cum se înghesuie, se bagă în pielea personajului meu cu același nume, cu aceeași înfățișare și presupusă personalitate! Se întâmpla un lucru îngrozitor, paradoxal, ca, devenind al meu, dragul și neprețuitul meu nea Titi să înceteze a mai fi el însuși. Păi, mai bine pierdeam cartea decât omul care mi-a inspirat-o! „Domnu’ Novac, ține minte de la mine! Eu, înainte de a fi om, sunt o carte. O operă!

Atenție! O operă deschisă. Mă poate citi cine vrea cu condiția...” „Hm! O afirma cu toată convingerea, de parcă n-ar fi avut vreme, dacă ar fi gândit în asemenea termeni, să mi-o comunice în lunga noastră călătorie (Ulterior am verificat, exact așa scrisesem eu în carte la pagina...). Mă frustra a doua oară, după ce mai întâi îmi vestejise în plin ocean tentativele scriitoricești anterioare „Fericitului...”

Nu zic că n-am băut, că, la masa noastră stingheră, nu ne-am pupat - întâi mai rar, apoi, pe măsura sporirii libațiunilor, din ce în ce mai des - că nu ne-am depănat (el mai puțin, prins vasăzică în savantul balans dintre limbajul vorbelor și-al tăcerii, de!) că nu ne-am depănat amintirile comune, găsindu-le detalii necunoscute până atunci, și că mult mai târziu - când mușteriii localului, sosiți cu forțe proaspete, atacându-ne din flancuri și frontal cu vorbele amărâte ale uscatului fără imaginație, ne-au pus pe fugă - nu zic, zic, că nu ne-am oprit frățește asupra unui gard dosnic pentru a deversa prea-plinul șampaniei din noi. Dar se rupsese ceva, sau cel puțin așa credeam eu în clipa aceea. A, de bună seamă, nici măcar atunci când, cu creierul înotând în lichidul preparat după metoda Champagne (ce mai încoace și încolo, eram chercheliți rău de tot), și ne bălăbăneam pe stradă și gesticulam fără noimă, nici măcar atunci, zic, orgoliul meu n-a încetat să mă provoace. Vezi, mă, băiete, că și literatura dă ghionturi vieții? Nu numai invers? **Că modelează conștiințe?** Că la temperaturile solare ale marelui, neprețuitului, pișicherului tău de nea Titi ai mai adăugat un grad de căldură, ei, și ce-i pasă soarelui, o să-mi spui, că-i mai pui o surcea sub pirostrie, dar pentru tine, care habar nu ai să aprinzi un foc... Palidă consolare a unui gen de revanșă, sau cel puțin așa credeam în aceeași clipă...

PROFESORI ÎN PAGINILE „ANALELOR DOBROGEI”

Necesitatea înființării unei instituții de învățământ secundar, în orașul de la marginea mării, a fost puternic resimțită în ultimele decenii din secolul trecut. Ziarul „Constanța”, făcându-se ecoul dorinței localnicilor, pledează pentru existența unui gimnaziu în această parte a țării. Ideea era argumentată, în primul rând, prin interesele culturale românești. Astfel, la 1 septembrie 1896, va lua ființă gimnaziul clasic de băieți, sub direcția profesorului Demetru Rădulescu. Din 1903 i se adaugă și o secție comercială. Din motive financiare, încercările de realizare a cursului superior n-au avut sorti de izbândă. Institutul particular „Mircea Vodă” suplinește acest gol, timp de 6 ani, fiind condus de profesorul Virgil Andronescu. Transformarea gimnaziului constănțean, în liceu, se petrece în 1911.

Deși personalul didactic, până în 1907, era format, în cea mai mare parte, din suplinitori, aceștia erau absolvenți ai universităților române sau europene și la catedră se aplicau metode avansate, iar latura științifică era de înaltă ținută.

După înființare, instituția de cultură și civilizație dobrogeană s-a aflat sub ocrotirea patronului spiritual Sfântul Andrei, recunoscută figură apostolică în Scythia.

Din intervenția (1922) lui V. Andronescu aflăm: <<... prin 1900 am prezentat un studiu asupra domniei gloriosului voievod, Mircea cel Bătrân; în urmă, am propus Conferinței profesorilor să schimbăm numele de „gimnaziu clasic” în gimnaziul „Mircea cel Bătrân”>>. Gh. Coriolan, marcantă personalitate și deținător al celui mai lung directorat (1920-1925, 1926-1940) dezvăluie semnificația denumirii astfel: „Poartă numele scump al lui „Mircea cel Bătrân”, care, pe lângă Muntenia cu posesiunile sale, era „stăpân de amândouă părțile de peste toată Dunărea, până la Marea cea mare și cetății Dârstorului stăpânitor”. Consemnarea „diplomelor latinești” va fi: „Terrarum Dobrodictii despotus et Tristri dominus”.

În timpul primului război devine spital militar. După 9 octombrie 1916, trece, odată cu orașul, sub ocupație germană. Cursuri nu se mai țin, iar unii dintre profesori luptă pe front, alături de elevii lor, cercetași, îndeplinindu-și menirea și mergând până la sacrificiul suprem.

Cerința de prim ordin cu care s-a confruntat liceul constănțean, a fost aceea a unui local propriu, construcție realizată numai după război. La 13 octombrie 1923 va fi pusă piatra fundamentală, iar când are loc aniversarea Semicentenarului revenirii Dobrogei la România se inaugurează cursurile în localul nou (mutarea definitivă producându-se în 1931-1932). Fondurile construcției provin din: subvențiile primăriei și prefecturii, ale Ministerului Instrucției Publice, donațiile cetățenilor, precum și din banii obținuți de la serbările școlare sau câmpenești, baluri ș.a.

Răspunzând exigențelor impuse de Legea din 15 mai 1928, va fi încadrat între liceele de tip E, cu toate clasele dublate (cea mai dezvoltată categorie de școală secundară de la acea vreme). Această recunoaștere s-a datorat și activității desfășurate de Societatea „I.L. Caragiale”, al cărei scop fusese formulat astfel de secretarul ei, Grigore Sălceanu: „lărgirea educației intelectuale, îmbogățirea culturii naționale (prin creație), dezvoltarea gândirii ordonate, a

spiritului critic, a gustului criticii sănătoase și al frumosului”, criterii apropiate de concepția școlii creatoare privind formarea personalității elevilor, a capacității lor de a emite opinii personale. După război șezătorile societății vor urma cu aceeași regularitate, ca între 1909-1916. Reprezentațiile artistice începeau cu „Marșul Liceului”, compus de prof. I.Morozov, iar printre conferențieri se aflau: C-tin Mureșanu, Ion Marin Sadoveanu, dr.Gheorghe Marinescu, C.Rădulescu-Motru, Radu Vulpe, M.Ionescu-Dobrogeanu, C.Brătescu, N.Iorga, T.Vianu, L.Rebreanu.

Publicațiile școlii au contribuție însemnată la impunerea și menținerea tradiției, a unui spirit de înaltă elevație. Dintre reviste se rețin: „Soimii Dobrogei”, „Șoptiri dobrogene”, „Îndrumarea”, „Aoptabe”, „Zări albastre”. Intenția declarată, a Societății „I.L.Caragiale”, a revistelor care s-au perindat era „să pună la îndemâna elevilor talentați mijloace de a-și tipări lucrările”. Aceeași gândire i-a determinat și pe editorii Anuarului Liceului „Mircea cel Bătrân”, când ofereau zeci de pagini pentru creația originală a tineretului școlar. Generațiile de profesori și elevi ce s-au succedat, au adăugat noi aspecte bogatei moșteniri spirituale, noi valențe. Găsim nume ilustre, cu activitate susținută în presă. Exemplificăm prin contribuția unora dintre ei, la „Analele Dobrogei”.

Cunoscut pentru activitatea sa de traducător din lirica franceză și ca biograf al marelui nostru povestitor Ion Creangă (lucrarea îi va aduce premiul Academiei Române, pentru observările și mărturiile inedite) **NICOLAE ȚIMIRĂȘ** publică poeziile: „Iubire”, „Mama”, „Ninge”, „Străjerii codrului”, „Visul pierdut” și traduceri: „Iubire”, „Vasul zdrobit” de Sully Prudhomme. Creațiile se înscriu în estetica romantică ori parnasiană. Despre traduceri însuși autorul cărții „Anii tinereții” afirmă că acestea sunt creații libere față de textul francez, dar făcute în formele originalului.

GR.SĂLCEANU, cel care va primi recunoașteri literare - premiile de poezie „Ioan N.Roman” (1934) și „Adamachi”, decernat de Academia Română (1942) - este frecvent în paginile revistelor cu versuri (în „Convorbiri literare”, „Ritmul vremii”, „Universul literar” ș.a.). În „Analele Dobrogei” este prezent aproape în fiecare număr; din cele 80 de poezii menționăm: „Bairamededé”, „Cântec de marinar”, „Dor”, „Critic și poet”, „Fabulă”, „Fierbea as’noapte marea”, „Iarnă dobrogeană”, „Maimuțele și leul”, „Satire”, „Versailles”, având o tematică diversă. Unele sunt semnate cu pseudonimul „Sulcină”. De asemenea, va publica piesele: „Furtuna” și „Întâia sărutare”, elevate traduceri din: Baudelaire, V.Hugo, Leconte de Lisle. Despre vol. „Poezii”, I.Stoicescu va scrie în aceeași revistă, argumentându-i romantismul.

Profesor de greacă veche și latină, doctor în litere, **CAROL BLUM** era un excelent cunoscător al clasicismului antic, un erudit, și întâlnim în scrierile sale din periodicele dobrogene informația exactă împreună cu arguția clară și sistematică. În revista „Analele Dobrogei” semnează cuprinzătorul studiu „Cauzele relegării poetului Publius Ovidius Naso la Tomis”, care, singur, îl așează printre cei mai importanți exegeți ai vieții și operei marelui poet latin. Menționăm doar câteva din aspectele pe care le tratează acest studiu: de ce relegare și nu exil, cauzele relegării între „error” și „timor”, despre Ibis sau trădarea unui prieten, conjunctura relegării, călătoria spre Tomis, rolul civic și spiritual al poetului în cetate, unde trebuie căutat mormântul, procesul și istoria etc. O cunoaștere aprofundată atestă un alt material, publicat în aceeași revistă, unde pe cca zece pagini inserează date privitoare la „Zamolxis”, zeul suprem în religia geto-dacilor. O dispută acerbă în presa vremii avea s-o suscite descoperirea sarcofagului roman cu simboluri, considerat a fi sarcofagul lui Ovidiu. Profesorul Carol Blum, analizând cu pertinentă simbolurile în basorelief de pe acest sarcofag arată că deși Ovidiu însuși făcuse studii juridice, vrând să fie magistrat, sarcofagul, prin simbolurile sale, era într-adevăr al unui magistrat local, dar nu poetul fusese magistrat în funcție, ca atare. În „Anale”,

Dan Iliescu consemnează într-o recenzie, studiul lui Carol Blum „Sarcofagul roman și simbolurile justiției penale”. Între articolele publicate în alte reviste de Carol Blum menționăm „Ovidiu în tradiția urbei sale natale” apărut în „Îndreptarul ceasului de față”, Constanța, 1940.

Istoricul și geograful **MARIN IONESCU-DOBROGIANU**, autorul unui volum de cca o mie de pagini intitulat „Dobrogea în pregul veacului al XX-lea”, premiat de Academia Română și onorat cu medalia de aur la Expoziția națională din 1906, al monografiilor „Cercetări asupra orașului Constanța” și „Tomi-Constanța” este prezent în numeroase publicații dobrogene. Marin Ionescu-Dobrogeanu semnează un serial de articole „Din geografia Dobrogei”, încă în revista „Ovidiu” a lui Petru Vulcan, iar după primul război mondial se remarcă în paginile „Arhivei Dobrogei”, „Analelor Dobrogei”, ca și în alte publicații ca „Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Constanța”, volumul festiv din 1928 etc. Scrie despre: Dobrogea în timpul primului război mondial; Dinamica și structura populației Dobrogei în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea; articole despre Delavrancea, Vlahuță; tălmăcirii din Herodot etc.

Articole, serios documentate, dau spre publicare: **P.Ciupercescu** - „Farmacia în Dobrogea”; **D.Frangopol** - „Activitatea laboratorului de chimie al Dobrogei în decursul celor 15 ani de la înființarea sa în 1912”, ori „Particularitatea nămolului unor lacuri sărate de pe litoral” (tărmul nord-vestic).

ONORIU MIRONESCU este prezent, în paginile „Analelor”, cu articole sau rezumări din domeniul științei: „Lumina vie și iluminatul în viitor” (despre studiul dr. R.Dubois, publicat în „La sciences et la Vie”, privind lumina pe care o răspândesc unele micro și macroorganisme); „O poveste de demult... un adevăr astăzi” (prezintă sistemele de adaptare a viețuitoarelor în mediul înconjurător); „Sonicitatea” (redactat după G.Constantinescu și M.Strugariu, două articole privind fenomenul sonicității, apărute în „Viața Românească” din anii 1919 și 1920).

GHEORGHE TOMA publică materiale de orientare filosofică: „Judecata lui Socrate”, „Visul lui Scipio”, „Filosofia poetului Q.Horatius Flaccus”, „Un filosof poet în antichitate: Titus Lucretius Carus”, „Marina la romani”, precum și traducerea unor „pagini alese” din Ernest Renan.

Se rețin, în revistă, unele articole psihopedagogice, aparținând lui **GHEORGHE CARP**: „Valoarea educativă a desenului ca obiect de studiu”, „Desenul ca mijloc de exprimare”, „Observații asupra psihozei actuale a tineretului școlar”. Acestea sunt rezultatul direct al muncii de catedră. Obține mari succese la concursurile internaționale pentru desen, organizate de Editura Payot-Paris (1926-1929). Între șase și zece participanți constănțeni au luat premii. Participă, în 1928, la București, la Congresul Internațional al profesorilor secundari. Prezintă comunicarea „Le dessin comme moyen d'expression”, publicată, apoi, într-o revistă italiană - „La scuola de Disegno”. Autorul este felicitat de Pierre Bovet, directorul Institutului pedagogic „J.J.Rousseau” din Geneva.

Eminentul profesor de istorie **GHEORGHE CORIOLAN** semnează recenzii la „Gerusia din Callatis” și „Zidul cetății Tomi” de V.Pârvan; „Cum se dezleagă chestiunea Dunării”; articole pe teme de istorie și învățământ: „Legătura lui Mihai Viteazul”, „Din trecutul liceului „Mircea cel Bătrân”, „Educația față de înrâuririle mediului social”.

Prin „Administrația în Dobrogea veche”, **N.T.NEGULESCU** oferă date în legătură cu organizarea administrativă sub dominația otomană; situația generală în anul 1878; legea din 1880; administrația până la 1914.

În vara anului 1934, **IOAN MICU** îl cunoaște pe C.Brătescu, profesor la Universitatea bucovineană. Îi prezintă articolul - „Eminescu, inspiratul mării”, care este apreciat și publicat în revista condusă de acesta. Era vorba de un număr unic, pe 1934, când se împlineau 45 de

ani de la moartea lui M.Eminescu. De mare interes, pentru istorici, rămân până azi informațiile cuprinse în: „Cetăți, muzee și colecții de antichități”, „Note asupra stelei funerare, cu inscripție greacă și cu basorelieful unui retiarius din Muzeul Dobrogei”, „Recente achiziții arheologice” (sunt prezentate fragmentele părții superioare dintr-o stelă de calcar, epistil, marmoră albă cu dungi vinete); „Călăuza vizitatorului în muzeul regional al Dobrogei”.

Tot Ioan Micu se remarcă a fi un excelent traducător din antici. Traduce din Q.Horatus Flaccus „Ode” - „Lui Hirpinus”, „Lui Bacchus”, - „Fântânei Blandusia”, „Lui Torquatus”, „Lui Plotius Numida”, „Strofe odice”. „Oda taliarhului”, „Leuconoei”, „Lui Dellius” -; Ovidius P. - „Elegie”; Lucius Annaeus Seneca - „Chorus Troadum”; Publius Terentius - „Prolog” ș.a.

O contribuție de excepție o are **IOAN GEORGESCU**, autorul numeroaselor studii privind: migrațiunile păstorești, călătorii în ținutul pontic, învățământul public, fapte religioase, folklorul român, religia musulmană ș.a. Titlurile completează gama, extrem de bogată, a problematicei abordate de acest harnic secretar de redacție al „Analelor”: „Românii transilvăneni în Dobrogea”, „Așezarea lui Țârcă la Hârșova și alegerea lui ca vice-consul”, „15 ani de transhumanță în Țările Române (1782-1797)”, „Coloniile germane din Dobrogea”, „Lucrări despre învățământ”, „Din trecutul românesc al Dobrogei”, „Dr.Carl Schuchhardt - o călătorie de Crăciun în Dobrogea la 1884”, „Un martir al datoriei către țară: episcopul (de Oradea) Demetriu Radu (1861-1920)”, „Învățământul public în Dobrogea”, „Marea Neagră în poezia noastră poporană”, „Din folklorul român”, „Legenda Mârleanului”, „Dimitrie Cantemir”, „Despre Coran” etc.

IOAN N.ROMAN va discuta, din perspectiva noii situații create, problema toponimelor („Drepturi ce trebuiesc valorate în raport cu colonizarea și schimbarea toponimiei în Dobrogea”), învățământ și educație („Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877”); considerații de ordin juridic („Proprietatea imobiliară din Dobrogea”). Că s-a implicat direct în destinul revistei constănțene, încă de la înființare, putem deduce și din stabilirea scopului acesteia, în cuvântul „Către cetitori” al numărului inaugural.

La rândul ei, publicația ține să-l cinstească pe Ilustrul creator și editor, cât și creațiile profesorilor când instituie: Premiul cultural-literar „I.N.Roman”, Premiul de poezie „I.N.Roman”, sau cheamă, în juriul de premiere, pe sculptorul **ION JALEA**, cerându-i, totodată, să ilustreze revista cu reproduceri după creația lui. De asemenea, cuprinde în iconografie persoane marcante ale școlii noastre secundare - I.Bănescu, Gr.Sălceanu, I.N.Roman, I.Jalea; reproduce din „Boabe de grâu” discursul ținut de Em.Bucuța - „Ioan N.Roman de bronz” - cu prilejul dezvelirii bustului.

Și-n următorii ani, „Palatul cultural”, cum era supranumit de presă Liceul, pentru manifestările elevate, a fost între instituțiile de frunte ale modernizării ținutului pontic. În prezent, sub îndrumarea directorilor Dumitru Tifrea și V.Nicoară, cadrele didactice sunt preocupate de pregătirea acțiunilor privind întâmpinarea Centenarului din 1996. Dascălii răspund, astfel, idealului înaintașilor, cuprins în „Imn”: „Din âst locaș luminător/ Haideți spre lărgul viu al vieții.../ Liceul nostru drag/ Mereu mai sus!”

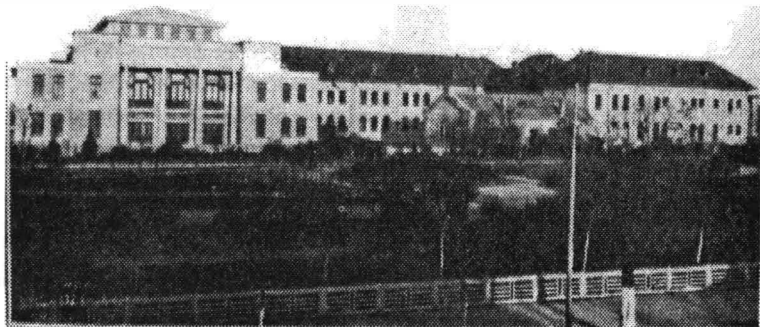
LICEUL „MIRCEA CEL BĂTRÂN” ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Când ne referim la perioada interbelică, privind dintr-o firească retrospectivă umană, care scapă din vedere împrejurările, dificultățile și eforturile, accentuând doar succesele, rezultatele pozitive, afirmăm (și nici măcar nu greșim) dezvoltările în toate planurile și, mai ales, în domeniile școlii și culturii. Istoricul, însă, nu poate omite condițiile concrete, interferențele, conexiunile, factorii dinamici și perturbațiile dintr-o epocă sau alta. Vom observa că înfăptuirile deosebite, am zice de pionierat, în Dobrogea, de la instalarea administrației românești în noiembrie 1878 și până în pragul intrării României în primul război mondial, au fost grav perturbate de ocupația străină. La marile pagube aduse economiei, instalațiilor portuare etc., s-au adăugat deteriorările clădirilor publice, lăcașelor de învățământ și cultură, pierderile zestrei acumulate de acestea. Intellectualitatea dobrogeană, oamenii școlii s-au comportat cu un înalt patriotism, profesori, învățători, plătind un greu tribut de sânge în apărarea pământului strămoșesc. Pierderile și jertfele s-au dovedit, însă, după război, îndemnuri superioare de creație și devotament¹. Datorită avariilor, cât și perderilor umane, școala dobrogeană începea din nou drumul de la capăt. Jertfa celor 55 de învățători dobrogeni, care a lăsat goluri dureroase mulți ani resimțite², pierderile de vieți și mutilările din rândul profesorilor sau absolvenților, rămân și azi pilde vii de eroism.

Întoarcerea la vetre a însemnat o strădanie exemplară de reparare a rănilor provocate de război. Importanta reformă a învățământului din anul 1924 a stimulat dezvoltarea școlii sub toate aspectele. Învățământul trebuia adaptat la mediul local³. Organizarea și îndrumarea lui trebuiau să corespundă situațiilor concrete de după război, ținându-se seama de experiența, de tradițiile anterioare, cât și de progresele realizate în alte părți⁴. Legile învățământului ce au urmat până în anul 1928, cât și cele dintre 1933-1937, au avut în vedere nu numai realizarea unui cadru unitar, cât și necesități de dezvoltare și modernizare, deopotrivă în învățământul practic, aplicat, cât și în învățământul teoretic⁵. Anul 1919 a marcat, prin decretul-lege din iulie, crearea comitetelor școlare, în școlile de toate gradele și categoriile, menit să conjuge eforturile dascăli-elevi-părinți. În condițiile în care bugetul statului nu putea acoperi necesitățile învățământului⁶, toți factorii educaționali erau chemați să sprijine refacerea școlilor sau construirea altora noi. Din 1922, campania pentru construcții școlare a căpătat o abordare mai amplă. Se înțelege că prin astfel de inițiative și eforturi a trecut și școala dobrogeană. În cele ce urmează vom încerca să conturăm activitatea uneia din școlile cu o bogată tradiție din Constanța, Liceul de băieți „Mircea cel Bătrân”, înființat în 1 septembrie 1896 ca gimnaziu (în localul fostei Școli Normale)⁷ și transformat în Liceu în 1911. Profesori cu o temeinică pregătire, cu simțul răspunderii și dăruirii, au reușit să facă din acest Liceu o instituție model de pregătire și educație a generațiilor succesive de elevi. Prestigiul Liceului devenise larg cunoscut încă în preajma primului război mondial. După război, eforturile de readucere a lui la nivelul anterior, cât și curentul general de progres al României întregite, care a stimulat inițiative noi, au marcat o perioadă fructuoasă.

Un eveniment deosebit în viața Liceului a avut loc în 13 decembrie 1921, când, în reuniunea consacrată aniversării a 25 de ani de la înființarea sa, a fost luată hotărârea construirii unui local nou, adecvat cerințelor, pe strada Mircea, colț cu Ștefan cel Mare⁸, adică acolo unde este și astăzi, în plin centrul orașului. Demersurile privind acordarea cu titlu de donație, de către Primărie, a terenului din Grădina publică, proiectul și subvențiile necesare, au durat aproape doi ani. În septembrie s-au săpat primele gropi pentru fundație, iar în 13 octombrie 1923, a avut loc solemnitatea punerii pietrei fundamentale. Obiectivul era impunător pentru orașul de atunci: urmau să se construiască Liceul propriu-zis, internatul, și școala superioară (de comerț). La solemnitate, alături de directorul Liceului, profesorul de istorie Gh. Coriolan, prefectul județului N. Negulescu și farmacistul I. Miga, în calitate de reprezentant al cetățenilor urbei, a fost prezent ministrul Instrucțiunii publice, dr. C. Anghelescu, care a promis sprijinul financiar necesar din fondul de construcții școlare al ministerului. Construcția a fost privită cu căldură de oficialitățile locale și de locuitori.⁹ Profesorii și elevii înșiși au contribuit la definitivarea lucrărilor, prin organizarea susținută, în sala de festivități a Liceului, a manifestărilor cu public, conferințe ținute de personalități culturale, șezători și serbări școlare, deosebit de apreciate¹⁰. Un rol însemnat în organizarea acestor manifestări l-a avut societatea culturală „I.L. Caragiale”. În alcătuirea programelor, erau promovate aptitudinile literare, interpretative, înseși creațiile muzicale ale elevilor. De altfel, acest Liceu dispunea de un marș propriu (cor de bărbați cu acompaniament de pian) pe muzică de Ioan N. Morozov și versuri de N. Bârsan și P. Ionescu¹¹. Mai apoi, din încasările provenite din șezători s-au cumpărat cărți pentru biblioteca Liceului. Aceasta avusese încă în 1906 circa 1300 de volume, fondul ei dublându-se înainte de primul război. După război, era aproape lipsită de cărți. Din sumele strânse prin șezători, cotizații, colecte sau donații, în 1924 s-a ajuns la formarea a două biblioteci: una a elevilor, cealaltă a profesorilor. Pentru mărirea fondului de cărți și publicații, direcția Liceului a reușit să obțină o alocație de 15.000 lei anual din bugetul Primăriei. Cum rezultă din anuarele Liceului pe anii școlari 1925-1926 și 1926-1927, p. 69 și 1931-1932, p. 124-125, chiar dacă subvențiile întârziu, trebuind cereri repetate, fondurile de cărți au sporit an de an, ajungându-se, în 1931, și la înființarea a zece biblioteci de clasă. Talentele elevilor au fost promovate prin editarea de către ei a unor publicații literare¹². Un gest frumos prin valoarea lui intrinsecă și prin înțelesul lui simbolic l-a constituit donația, în 1932, făcută de istoricul și geograful M. Ionescu-Dobrogianu, constând din ce mai rămăsese din vasta lui bibliotecă (distrusă în primul război) și anume 435 de volume, 56 de reviste, atlase, hărți și cărți rare¹³. Un sprijin important a continuat a-l da Primăria orașului¹⁴. Astfel, Liceul a putut să-și îndeplinească misiunea sa instructivă și modelatoare totodată¹⁵.

În finalul acestor însemnări, se cuvine a da câteva date biografice ale unor profesori de frunte ai Liceului „Mircea cel Bătrân”. **Gheorghe Coriolan**¹⁶, născut la 4 februarie 1882, licențiat în Litere, definitiv principal istoria, secția I latină, în anul 1909, a fost director al Liceului de la 1 octombrie 1920 până în anul 1938, contribuind evident la dezvoltarea acestei instituții. **Bucur Constantinescu**¹⁷, născut la 5 februarie 1876, în Comarnic, județul Prahova, absolvent al facultății de Litere și, de asemenea, licențiat în Drept, a fost membru al Comitetului școlar al Liceului din 1919 până în 1927. S-a remarcat în Constanța printr-o meritorie activitate culturală, fiind unul din inițiatorii și animatorii Academiei Populare, al cărei președinte activ a fost. **Virgil P. Andronescu**¹⁸, născut în 1871, în comuna Surupatele din județele Vâlcea, după ce a absolvit Liceul „Sf. Sava” din București, a urmat Facultatea de Litere și Filosofie, fiind profesor de limbile latină și română la Gimnaziul din Constanța din anul 1897. În anul școlar 1899-1900 a fost director al acestui Gimnaziu. Continuă să fie profesor la Gimnaziul constănțean, dar înființează, din 1901, un Liceu particular denumit Institutul „Micea Vodă”

Clădirea liceului. Vedere din Str. Carol

Profesori ai liceului „Mircea cel Bătrân” în perioada interbelică

De la punerea pietrei funerare. Oct. 1923

cu 3 secțiuni și școală comercială superioară, dând posibilitate astfel absolvenților de gimnaziu să-și continue pregătirea. Este autorul unor scrieri literare și istorice. **Grigore Sălceanu**¹⁹, născut în 23 aprilie 1901 la Galați, cu studii la Sorbona, profesor de limba și literatura franceză la Liceul „Micea cel Bătrân” timp de decenii, poet și dramaturg, primește Premiul de poezie al Institutului de literatură în 1925, premiul de poezie „Ioan N. Roman” pentru poezia „Bairamdede” în 1934, premiul de poezie „Adamachi”, decernat de Academia Română, pentru poemul „Fata de împărat”, în 1943 etc. Este autorul volumelor de poezii: **Flori de mare**, Constanța, 1928; **Fierbea asnoapte marea**, București, Ed. Cartea Românească, 1933; **Nopti pontice**, București, 1937 ș.a.

NOTE

1. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, **Istoria românilor dintre Dunăre și Mare - Dobrogea**, Buc., 1979, Editura științifică și enciclopedică, p. 343
2. Apostol D. Culea, **Cât trebuie să știe oricine despre Dobrogea - Trecutul, prezentul, viitorul**, Buc., Ed. Casei Școalelor, 1928, p. 251.
3. „**Liberalul Constanței**”, an XI, nr. 498-499. 10 oct. 1926, p. 1. (politica școlară a guvernului).
4. D.C. Angheliescu, **Evoluția învățământului primar și secundar în ultimii 20 ani**, p. 12.
5. Idem, p. 16.
6. Idem, p. 5
7. Școala normală de învățători se înființase în anul 1893 prin stăruința lui Ioan Bănescu, care a fost și directorul ei, devenind apoi directorul gimnaziului, în **Anuarul liceului „Mircea cel Bătrân”** din Constanța, pe anii 1921-1925, p. 12; „Colegiul pedagogic „C. Brătescu”. Valori ale civilizației românești în Dobrogea”, Constanța, 1903, p. 6.
8. Ibidem, p. 125.
9. „Dati pentru liceu”, în „**Liberalul Constanței**”, Constanța, an XI nr. 506, 19 dec. 1926.
10. **Anuarul V** al liceului „Mircea cel Bătrân”, pe anii școlari 1925-1926 și 1926-1927, Constanța, iunie 1928, p. 57.
11. Vezi originalul, expus în sala XVIII, vitrina 1, M.I.N.A.C. (acum în depozitul secției de istorie modernă și contemporană, sala 1).
12. **Anuarul VII** al Liceului „Mircea cel Bătrân” din Constanța pe anii școlari 1928-1929 și 1929-1930, p. 86.
13. **Anuarul VIII** al Liceului „Mircea cel Bătrân din Constanța pe anii școlari 1930-1931 și 1931-1932, p. 124; S. Suceveanu, **Pagini din istoricul bibliotecilor din Dobrogea**, în **Comunicări de istorie a Dobrogei**, vol. II, Constanța, 1983, p. 151-152.
14. Este acordată suma de 20.000 lei, cf. **Arh. St. Constanța, Fond Primărie**, dos. 29/1934, f. 3.
15. **Anuarul** pe anii școlari 1934-1935 și 1935-1936, Constanța, 1937, p. 12
16. **Anuarul** liceului „Mircea cel Bătrân” din Constanța, pe anul școlar 1922-1923, Constanța, 1924, p. 6.
17. **Anuarul VII** al liceului „Mircea cel Bătrân” pe anii școlari 1928-1929 și 1929-1930, p. 17; I. Faier, C. Călinescu, „**Reviste Dobrogene**”, 1971, p. XVIII.
18. Petru Vulcan, **Albumul național al Dobrogei**, București, 1906.
19. C. Călinescu, **Reprezentanți ai Dobrogei în știința și cultura românească**, Constanța, 1969, p. 281-282.

DESPRE SPECIFICUL DOBROGEAN

Întreprindere aparent hazardată ce ar contrazice normalitatea, stabilirea specificității unui anumit segment din ansamblul românității constituie, dimpotrivă, o operație perfect valabilă, în acord cu logica lucrurilor. Corespunzând, în plan lingvistic să zicem, cu descrierea particularităților unui grai din sfera mai largă a unui dialect, în ambele cazuri avem a face, în fapt, cu detașarea, pentru depistarea nuanțelor, și cu studiul separat al părții de întreg. Așa fiind, ne putem întreba azi: ce e de înțeles prin **dobrogenism** și care sunt elementele lui specifice, în felul în care transpar acestea din viața materială și spirituală din sud-estul țării, adică din componenta geografică și istorică, din modul de existență al oamenilor și din firea lor?

Abordat, cu ani în urmă, în două ocazii (de **Ion Lolu**, în revista „Dobrogea de Sud”, și de cercul studenților conștanțeni din București - **Th. Ionescu**, **P. Chihaia** ș.a.), subiectul n-a beneficiat, din păcate, decât de o discuție ce s-a rezumat doar la semnalarea lui și la câteva enunțuri grăbite și cu totul insuficiente, în raport cu importanța ce o are. Implicând considerații de natură geografică, istorică, sociologică, psihologică etc., tema antrenează, prin natura ei, și ideea tipologiei culturilor, analizată la noi, prin studii temeinice, de personalități de prim rang, precum: **D-tru Drăghicescu** („Psihologia poporului român”), **C-tin Rădulescu-Motru** („Românism”), **L. Blaga** („Spațiul mioritic”), **M. Vulcănescu** („Dimensiunea românească a existenței”), **Dan Botta** („Unduire și moarte”), **I. Petrovici** („Etnic în filosofie”), **Ov. Papadima** („Viziunea românească a lumii”), **C. Noica** („Sentimentul românesc al ființei”) ș.a.

Străveche vatră a poporului român, Dobrogea și lumea din ea reprezintă în zilele noastre o componentă distinctă, sub mai multe raporturi și la vedere, a teritoriului național, astfel că n-are sens să ne mai îndoim, la acest sfârșit de secol și de mileniu, de existența specificului zonei, chestiunea reală fiind de a desemna și interpreta corect acest specific. Cel dintâi element aparte al acestei provincii și care îi conferă specificitate este, indubitabil, **configurația naturii** de aici, relieful acesteia. Într-adevăr, sentimentul primordial al călătorului care trece Dunărea și calcă în Dobrogea este acela al întâlnirii cu un tărâm sui-generis în tot peisajul românesc. În dreapta bătrânului Danubiu, pământul pare a se neliniști dintr-o dată într-un mod nemaîntâlnit în restul țării. Frământat de uriașe mâini nevăzute în extremitățile nordică și sudică, unde spinări gheboase trag în fața privitorului întinse cortine de păduri (cărora turcii le-au zis **Deliorman = Pădurea nebună**), terenul abia de se mai domolește către mijloc, unde orizontul devine mai larg. Regiune a furtunilor de praf și a cuiburilor de ciori în vârfuri de salcâmi, Dobrogea, care adăpostește nu numai cele mai vechi cetăți de la noi (Histria, Tomis. Callatis etc.), ci și munții cei mai longevivi, este, iarna ca și vara, patria hergheliilor de vânturi năpraznice, fluturându-și coama într-o goană stimulatorie de patimi și generatoare de drame, dar și de poezie. Acesta e adevărul: între Dunăre și Mare, pământul are un simț în plus, conferit de poezia distinctă și stranie a zonei, spațiu al unor particularități inconfundabile.

Dincolo de și peste transformările din epoca noastră, există aici ceva realmente ciudat, care vine din adâncuri și pe care această regiune l-a conservat în ființa ei. Indefinibilă în cuvinte, statornicia bizarului dobrogean este de surprins în jocul contrastelor care te însoțește peste tot: în relief și oameni, în istorie și atmosferă, în antic și modern... În sfera aceluiași factor geografic, implicarea unei alte constante a zonei, cea a mării, la configurarea specificului dobrogean nu a fost nicidecum mai redusă. Dimpotrivă, ochiul și vocea mării au marcat și marchează într-un fel unic această parte a României și românismul. Prezența mării i-a dezvoltat dobrogeanului sentimentul non-izolării, iar ținutului îi conferă un aer cosmopolit, care îl deosebește de restul țării. La Constanța ori Tulcea, la Mangalia sau Medgidia, tocmai cosmopolitismul este ceea ce face atracția. Accentuat în centrele urbane și portuare, unde localnicilor li se adaugă „contribuția” navigatorilor, cosmopolitismul are în interiorul provinciei o nuanță coloristică diferită, imprimată de fesul turcesc și barba lipovenească.

O dată cu factorul geografic și mai mult decât acesta, **istoria**, cu cea ce a reprezentat ea, a avut și are un rol major în constituirea specificului dobrogean. Rod, înainte de orice, desigur, al geneticii neamului nostru, dobrogenismul este, totodată, și rezultatul evoluției în timp a realității umane, spirituale și materiale de aici, căci însemnelor de structură ale tuturor românilor li s-au adăugat unele elemente particulare, produse de procesul devenirii. Este ceea ce pune în evidență importanța istoriei în configurarea trăsăturilor specifice ale fenomenului în discuție. Sintetizând mult, este de spus că, pe malul drept al Dunării, cum se știe, istoria a însemnat o lentă suprapunere de civilizații și o adevărată concentrație de mituri. Avea mare dreptate, de aceea, N. Iorga, când scria că poporul român este „o completă și pretioasă sinteză” (cap. **Originea, firea și destinul românesc**, în **Enciclopedia României**, Buc., 1938, vol. I), în vreme ce Dobrogea constituie un pământ al sintezelor de civilizații: getă, elină, romană, bizantină, otomană. Între Dunăre și Mare, istoria, foarte veche, și-a imprimat pecetea atât pe trupul pietrei, cât și pe chipul legendelor și al ființei umane. Fapt e că, mai mult decât oriunde în această țară, trecutul îndepărtat iese mereu la suprafață în acest ținut, transformându-l astfel într-un imens muzeu în aer liber. Dobrogeanul are, de aceea, un acut sentiment al intimității cu istoria și, cum hotarul dintre realitate și mitologie este aici destul de îngust, fiecare îl trece la tot pasul, fără să ia aminte la acesta. Gospodina din Constanța pășește absolut natural, de mai multe ori pe zi, în străvechea cetate a Tomisului, adică în mitologie, tot așa cum o face și liceanul mangaliot, în Callatis, sau pescarul tulcean, în Aegyssus. Aproape toate locurile acestea își au reflectată identitatea în fantastic și fabulos, astfel că Dobrogea posedă în vremea noastră o arhivă spirituală dintre cele mai vechi și mai bogate în mituri. Să ne amintim: pe aici a călărit cavalerul trac, iar zeița Tyche a împărțit oamenilor fericire și nenorociri; pe lespezile de piatră încălzite de soare și-a încolăcit trupul șarpele Glycon, iar în golf au ancorat căutătorii lânii de aur, argonauții; laolaltă cu ei a poposit aici vestitul cântăreț Orfeu, un reper de legendă al ținutului fiind și mitul marelui relegat, poetul Publius Ovidius Naso, pe care oamenii locului îl simt ca pe unul de-al lor etc., etc. Credința puternică a dobrogeanului în veșnicia vieții - semn al robusteții sufletești - nu s-a edificat, oare, și pe permanența mitologiei în acest colț de țară, o mitologie cu care localnicii dintotdeauna au fost într-o deplină familiaritate?

Aflată la răspântie de drumuri, în Dobrogea au venit, deci, aduși de valurile istoriei, peste românii autohtoni, seminții din toate cele patru părți ale lumii: slavi, turci, tătari, greci, germani, armeni, italieni, drept care, pentru D.Gusti, fondatorul școlii sociologice românești, tărâmul ei însemna un „contact între rase, contact între tradiții, cu mulțimea de relații sociale și procesul de adaptare treptată, de contopire și stabilitate de forme de viață (C.D. **Constantinescu-Mircești, Un sat dobrogean: Ezibei**, cu o prefață de D.Gusti, Buc., 1939). Mozaic de naționalități, spațiul dunăreano-pontic s-a profilat de-a lungul timpului, în consecință,

ca un loc al sintezei etnice, de aceea una dintre coordonatele importante ale dobrogenismului este, deopotrivă cu jocul contrastelor și zarea fabulosului mitologic, tocmai stilistica mozaicului etnic, amestecul de elemente eterogene ce definește această tehnică decorativă. Fenomenul a fost posibil pentru că românii, ca autohtoni ai acestor meleaguri sau descălecând din Ardeal, Moldova, ori din Pind, n-au cunoscut niciodată intoleranța și au dovedit o mare forță de modelare a noilor veniți. Dominarea în spirit, nicidecum brutală, și metamorfozarea acestora de către ceea ce M. Vulcănescu numește undeva (Cap. **Războiul pentru întregirea neamului**, în **Enciclopedia României**, Buc., 1938, vol. I) „felul și firea omului românesc” au fost stimulate de conștiința unității de neam a tuturor românilor, de sentimentul lor că în Dobrogea se află în vatra strămoșească, precum și de caracterul comun al formelor de viață cu ale celorlalți români. Cum era și firesc, însă, conviețuirea în același spațiu timp de secole a reprezentat un proces cu dublu sens, ea a favorizat influențe și întrepătrunderi reciproce. Iată pentru ce, între Dunăre și Mare este mai evident faptul că alogenii, fiecare cu particularitățile lor, au contribuit la nuanțarea specificului locului. În afara acestei contribuții, trebuie subliniat, nu se poate vorbi de dobrogenism, tabloul de elemente ce ilustrează specificul dobrogean completându-se abia prin includerea acestei realități. La rândul lui, românul numai după sensibilizarea de către aceste nuanțe alogene devine dobrogean, fără a fi prin aceasta neromân, căci nimic nu i-a putut și nu-i va putea anula substratul esențial traco-getic. Constatarea lui M. Vulcănescu precum că „Istoriceste, neamul nostru e, fără îndoială, extrem de complex” (M. Vulcănescu, **Dimensiunea românească a existenței**, Buc., Ed. Fundației Culturale Române, 1991, p. 16) este întrutotul valabilă și pentru românul din Dobrogea.

În fine, prin concursul, de astă dată comun, al elementului geografic și istoric, austere și contrastante, ale regiunii, s-a conturat acea componentă particulară dobrogenismului care e reprezentată de modul de viață și de așezările oamenilor. Ocupați în trecut mai mult cu păstoritul decât cu cultivarea unui sol în genere arid, localnicii - cei proveniți din Ardeal, ca și cei coborâți din Pind - și-au confundat existența, veacuri și veacuri, cu creșterea ovinelor. S-o spunem: dobrogeanul s-a născut oier și astăzi încă, într-un moment în care suprafețele de pășunat s-au redus drastic, vechile trasee păstorești își cheamă stăpânii. În vremea din urmă, însă, în evoluția ei, viața i-a orientat spre alte moduri de existență. Pantele dealurilor expuse la soare, spre exemplu, au favorizat revenirea la o îndeletnicire străveche: viticultura, împotriva căreia a luptat regele Burebista, dar care, în anii noștri, a făcut renumite numele unor localități de aici. Un fenomen de mutație s-a înregistrat, în epoca contemporană, și în configurația așezărilor dobrogene, prin dezvoltarea urbanisticii. Emblematic însă a fost și continuă să fie satul mărunt, pitit între văi sau risipit pe coasta dealului, un sat alcătuit din ziduri scunde, folosind pământul și piatra, dar și stuful. Supunere față de furia vânturilor? Reacție la urgia istoriei? Poate că și una, și alta...

La capătul acestor însemnări, unele considerații încă despre sufletul dobrogean, cel de ieri și de azi, măcar că, dată fiind natura lui inefabilă, în acest domeniu fundamental va exista întotdeauna sentimentul că alergăm după o Fata-Morgana. Celui care zăbovește și observă mai îndeaproape realitatea nu-i poate scăpa, totuși, un adevăr: influența și în acest caz a factorului genetic, dar și de loc, de istorie și de mediu asupra configurației monotipului spiritual dobrogean. Prin alte cuvinte, sufletul românului din Dobrogea, și al dobrogeanului în general, a fost și este modelat, în proporții diferite, desigur, de toți acești factori. Românul dobrogean, așadar, poartă în structura lui trăsăturile genei, după cum se întâmplă și cu dobrogeanul de altă naționalitate, psihologia ambilor fiind determinată în principal de factorul etnic originar. O dată cu aceasta însă, cum se petrece peste tot în lume, amândoi poartă și amprenta spațiului comun, al Dobrogei, în care s-au născut, iar acel „ceva” din „caracterul” locului natal, împreună

cu ambianța socială identică în care s-au dezvoltat, ceea ce presupune și influența reciprocă, reprezintă elementul care îi apropie.

Așa fiind, apare pe deplin explicabil faptul că sufletul dobrogean închipuie un desen de felurite culori antitetic combinate, fiind asemenea reliefului și istoriei de aici, un suflet al contrastelor, realizate în tehnica mozaicului. Trăsătura lui dominantă este dată de omenia, de spiritul pașnic și felul de a fi primitiv al românului, de toleranța etnică, socială, religioasă a acestuia față de cel de alături. În această privință, tot N. Iorga observa pe bun temei că „Românul este unul din puținele popoare care poate trăi laolaltă cu alți oameni, fără să fie nevoie de constrângere și pedepse” (Cap. „**Originea, firea și destinul românesc**”, în **Enciclopedia României**, Buc., 1938, vol. I). Grefată pe proverbiale ospitalitate românească, toleranța dobrogeană vine de departe în timp, conturându-se prin concursul istoriei și explicând un aspect extrem de important: absența xenofobiei și a conflictelor etnice din acest mediu uman. Nu tot aceasta semnifică și prezența unor nume turcești și grecești pe plăcile memoriale din satele locului, ridicate spre cinstirea eroilor din primul război mondial?

În directă legătură cu omenia și toleranța dobrogeanului se află sensul acordat de el existenței, atitudinea lui în fața vieții și a morții. Având permanent deschisă în față cartea istoriei multimilenare și trăind în vecinătatea timpilor străvechi, omului în discuție i s-a accentuat fatalismul fustiar. Nota energetică a concepției aromânilor că viața e o luptă n-a modificat esențial lucrurile, astfel că filozofia lui dominantă este una a predestinării, cea a lui „așa a fost să fie”. Faptul acesta, care a făcut din el un resemnat, transpare din manifestările majore, dar se citește și pe chipuri. Cei din alte părți care au simț de pătrundere descoperă în privirea liniștită și calmă a acestor oameni reflexe ale damnării din legendele antichității. Poate de aceea trepidăția lor sufletească e tăcută și atât bucuriilor cât și nenorocirilor li se pune surdină...

În fine, într-un alt strat al său, de adâncime, sufletul dobrogean adăpostește tainic două predispoziții aflate în raport adversativ față de componentele anterioare: dorul călătoriilor și vocația umorului, fiecare avându-și explicația. Cea dintâi privește privilegiul pe care Dumnezeu i l-a dăruit omului dobrogean de a viețui lângă bărgănul nesfârșit al mării, adică într-un spațiu concret-geografic deschis, nelimitat și incitant la drumeție. În dreapta Dunării, soarele răsare din mare, or siluetele plutitoare care au tăiat și taie orizontul au întreținut mereu în subconștientul celor de pe țărm chemarea depărtărilor, dorul evadării în lumea largă... Aplecarea spre glumă, spiritul șugubăț și hătru bine ascuns, dar existent virtual în omul dobrogean, este, negreșit, indiciu sigur că antonpannescul Păcală și balcanicul Nastratin Hogeș și-au dat mâna pe acest teritoriu. În definitiv, Isarlak-ul acestuia din urmă nu în Dobrogea se află?

După cele de până acum, nimic de neînțeles că un specific dobrogean, în accepția de nuanță abia perceptibilă în ansamblul național românesc, este de observat și în domeniul cultural-artistic din acest spațiu. Nuanță abia perceptibilă, deoarece formele din această sferă, refuzându-se concretului obișnuit, își conturează notele particulare cu mult mai multă subtilitate decât în celelalte domenii. Că aceste note există, însă, nu este nici o îndoială. Suficient să ne raportăm la două exemple: cel al picturii și al muzicii.

În aria picturii, o astfel de notă specific dobrogeană ni se pare a se defini, între altele (una ar fi lumina distinctă a tablourilor), în însăși preferința tematică a creatorului din Dobrogea. Cert este că, de la mai îndepărtății N. Florian și Stavru Tarasov, la Constantin Găvănea și Ion Mătăsăreanu ori Traian Marinescu, pentru a ne rezuma la numai câteva nume, peisajul marin, transfigurat prin varii simboluri, se constituie la toți într-o adevărată obsesie, ca altădată pentru plasticianii din școala de la Balcic. Plutește, vrem să spunem, peste pânzele dobrogene - nu se putea altfel -, un același inconfundabil duh al locului.

În celălalt domeniu, al muzicii populare, elementul de dobrogenism, încă și mai dificil

de identificat, este de căutat în linia melodică a unor melosuri. Este cazul, spre pildă, al melodiei după care se execută jocul românesc numit geamparale, în vioiciunea căreia bucuria de viață a românului își asociază unele note balcanice. Se poate aminti aici, de asemenea, melodia târăgănată, ușor melancolică ce însoțește textul unor balade ale locului, melodie în care se îngemănează ecouri ale sufletului românesc în ipostaza lui munteană, cu inflexiuni venite din sudul Dunării.

Zonă străveche a românismului, cu o configurație istorico-geografică și etnică aparte, Dobrogea, prin zestrea ei de cultură materială și spirituală, adaugă așadar realității noastre naționale o dimensiune originală de cel mai mare interes în acest ev modern.

SEARĂ ÎN VIA ALBASTRĂ

*Pașnic urcă-n struguri zahărul.
Minunat se-arată luceafărul
pe pietrele cerului;
greierul își face ultima repetiție -
în curând aerul se va umple de sunete.
Pacea se instalează în noi;
și e o clipă
când însăși amintirea morții dispare ...
singurul semn al secolului douăzeci:
ochiul neonului pîlpînd*

CEVA

*Ceva a intrat în mine,
și nici neliniștea nu mai arde
cu-aceeași intensitate!
O-ncetinire
e în toate ...
Și orele toamnei mă-nspăimântă
cu mirosuri putrede,
cu foșnete dure
și stele-nvinețite de frig.
Cerul nu mai e
o lumină protectoare,
și secundele sînt fisurate;
pe-acolo aleargă timpul
tipînd!*

VÂNĂTOAREA

*Retrăgîndu-mă în mine,
am auzit singurătatea venind;
frigul îmi pipăia pielea
cu ghearele de broască,
și n-am putut decît
o cabrare să-ncerc.*

*Vinete raze plonjau în adînc,
și pe mine atomii căldurii
mă ocoleau; în suflet
era vînt răvășit,
iar vîndătoarea-ncepuse,
atîtată de sîngele cald;
sfîșiere-n mine;
n-am putut să apăr
viețile inocente*

SOARE DE OCTOMBRIE

*... Mai punînd în fructe o picătură de nectar
cu multă teamă -
parcă ar da din propriu-i sînge
diminuîndu-l;
iarba lăsînd-o să-și vindece
singură arsura-i de brumă;
cerului cu zgîrcenie acoperindu-i
nordicele fețe,
și mie aducîndu-mi
singurătate;
ea își instalează comod
lucrurile și armele
ca-n propria-i casă -
și pentru o durată nedefinită!*

NICI - UN CUVÂNT

*Nici-un cuvânt
pentru moarte!
Toate cuvintele
împotriva ei!
... Am auzit
crengile rupându-se
și trupurile linșate
de hohotul
albastru și rece
ca un fierăstrău*

UN INTERVIU CU LIVIU REBREANU

Despre geneza operei de artă. Mă întrebi în legătură cu scrisoarea publicată în „Idee Europeană” dacă prefer tendința în opera de artă. Această chestiune s-a lămurit definitiv încă de pe vremea lui Caragiale.

Ți-amintești de cele trei expresii, pline de subînțeles: „Nici artă pentru artă, nici artă cu tendință, ci artă ... talent”!

Natural, talentul stă mai presus de orice discuție. Numai el poate fi criteriul absolut de judecată estetică. Artă înseamnă creațiune de oameni adevărați și de viață reală. Nu atât meșteșugul stilistic, cât mai ales pulsația vieții interesează. Aici e misterul care leagă pe artist de Dumnezeu; ba îl întrece. Pe când Dumnezeu creează și ființe inferioare și totuși trăiesc, artistul ca să creeze viața adevărată trebuie să atingă perfecțiunea. Frații lui Trahanache poate au murit de mult - dacă au murit - dar Trahanache al lui Caragiale va trăi mereu. Fără această condițiune primordială nu poate exista opera de artă.

Artă nu poate fi glumă!

Ai văzut ce rol divin are artistul față de Dumnezeu. Aici nu poate încăpea farsa. Asta e ceva prea serios ca să ne petrecem vremea cu jonglerii de bălci. Ca să contină elementul viabil trebuie mai întâi să fii sincer față de tine și apoi față de opera ta. Nu trebuie să pierzi din vedere factorul principal care este imaginea vieții, în goană după expresia cea mai frumoasă și cea mai nouă.

Cel mai puțin viabil sunt floricelele de stil, numai singur adevărul are viața în el și numai cu el vei învinge timpul. Acum pot să-ți răspund și la întrebarea de adineauri. Nu înțeleg numai decât că opera de artă să fie morală, dar ea trebuie să aibă ceva uman. Artă adevărată având ceva din viața însăși, păstrează în sine și o valoare etică. Dacă prin viață înțelegem ceva serios, vom considera ca atare și artă. Natural, gluma place mai mult ca seriosul, dar nu stăruim mult asupra ei. Te mai gândești oare a doua zi la paiața care te-a distrat aseară la circ? Pe când zbuciumul întunecat din „Crimă și pedeapsă” te urmărește săptămâni și chiar mii de zile.

Puterea tradiției. Acei care crează puterea trecutului n-au dreptate. Eu unul, nu pot să cred că ființele care m-au precedat, n-au lăsat nici o urmă în sufletul meu. Prin locurile acestea au trăit altădată oameni, au suferit, au iubit și au murit. Acestea toate nu sunt fraze, sunt niște adevăruri.

Exemplu: Panait Istrati cu toate ideile lui socialiste înaintate este un tradiționalist. Savoarea trecutului nostru se degajă atât din „Kira Kiralina” sau „Unchiul Anghel”, cât și din toate celelalte. Emil Gârleanu - cel mai bun prieten, despre care spune: „Sufletul lui Gârleanu era așa după cum reiese din „Lumea celor care nu cuvântă”.

Reviste și cafenele. Despre revistele la care am debutat nu am mult de spus. Am colaborat mult timp la „Luceafărul”, apoi la „Convorbiri critice”, „Viața Românească”, „Ramuri”.

În cafenelele literare lași numai amintiri. Pe vremea debarcării mele la București, scriitori se adunau la cafeneaua „Kubler”; fiind tânăr, nu prea aveam legături cu ei.

Apoi ne-am adunat la „Imperial”, până acum câțiva ani. Acolo aveam locul nostru, așa

zisa „masă a poetilor” pe care chelnerii ne-o păstrau cu sfințenie și de multe ori se întâmplau lucruri nostime, cu scriitorii care nu erau cunoscuți de ei. Veneau de obicei Anghel, Iosif, Sadoveanu, Lovinescu și alții.

(Revista Dobrogeană, nr. 7-9 din 1937)

Transcris de GELU CULICEA

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU LA CONSTANȚA

Când, în 1913, Hortensia Papadat-Bengescu își făcea debutul literar în revista „Viața românească” a lui G. Ibrăileanu (cu schița **Viziune**) scriitoarea lansa în eter însemnele unei noi literaturi, deși puțini ar fi presupus traiectoria ei fulminantă. În același an, publica o proză de infuzii lirice intitulată **Marea**, care va intra și în primul ei volum, din 1919, **Ape adânci**. Va fi fost o premoniție sau doar preludiul viitoarei ei staționări în orașul marin?

De o sensibilitate cu acorduri profunde, cum o descriu contemporanii, Hortensia Papadat-Bengescu și-a exprimat mai întâi în pagini de jurnal sau scrisori ruminatiile interioare, impresiile, condiționările. Scriitoarea a trebuit să facă, ani și ani, peregrinări, urmându-și soțul prin mai multe orașe de provincie, amânând astfel multă vreme mutarea în București, orașul desigur cel mai potrivit gusturilor, explorărilor ei citadine. Evadare din cotidian, din plictisul vieții provinciale, actul creației literare va deveni apoi o chemare dominantă. În scrisorile către prietena ei, Constanța Marino-Moscu, și chiar către Ibrăileanu, se va plânge de monotoniile vieții ori de starea fragilă, oscilantă, a nervilor ei. Ambii o vor îndemna să scrie literatură, fie și sub formă de crochiuri lirice sau scrisori. Publică al doilea volum, **Sfinxul**, în 1920, care cuprindea prozele **Scrisorile Biancăi Porporata către Don Juan**, **Pe cine a iubit Alisia?**, și **Romanul Adrianei**. În fine, în 1921, îi apare cartea **Femeia în fața oglinzii** care o consacră ca pe o autoare de literatură modernă, psihologică. Chiar dacă nu depășesc o anumită factură lirică, prozele ei uimesc, prin ineditul descrierii, acuitatea percepției, tehnica detaliilor, rafinamentul nuanțelor, toate cu o privire am spune sagace. Față cu „îngrozitoarele romane populare” ale lui Rădulescu-Niger (Călinescu), citite în epocă pe nerăsuflăte de liceene și cucoane, publicul avea acum posibilitatea accesului la o literatură autentică. Chiar în anul în care se stabilește, împreună cu soțul ei, magistratul Nicolae Papadat, la Constanța, adică în 1923, îi mai apare un volum, **Balaurul**. Am dat toate aceste titluri spre a se vedea că era o scriitoare în vogă și că apariția ei în urbea marină va fi constituit dacă nu un eveniment, oricum o senzație, și poate chiar „un lung prilej de bârfă”. Asupra acestei etape constănțene, care a durat un deceniu, istoricii literari nu s-au aplecat suficient.

Între perioada începuturilor ei ieșene și cea a maturității literare depline, la cenaclul bucureștean „Sburătorul” și sub girul lui Eugen Lovinescu, intervalul constănțean a fost deosebit de fertil. Am numi staționarea ei la Constanța o etapă-liant, cu investigații și acumulări multiple, care au rodit în romanele ei exemplare. Deși abia intrată în fluxul modernizării, Constanța era un „cosmopolis”, un port maritim, comercial, cu figuri diverse, insolite, care nu vor scăpa privirilor scrutaătoare ale prozatoarei. A locuit într-o casă aparent modestă, dar încăpătoare, cu o curte interioară, spațiu de „respiro”, casă existentă și azi, pe o stradă liniștită, cu copaci bătrâni, în plin centru, aproape de mare (str. Ion Bănescu nr. 8). Aici a scris Hortensia Papadat-Bengescu prozele din **Romanță provincială** (1925) și **Desenuri tragice** (1927), și tot aici romanul **Fecioarele despletite**, opere ce preced marile fresce din ciclul Hallipa, **Concert din muzică de Bach** (1927) și **Drum ascuns** (1933). Vom observa că și aceste admirabile și

tulburătoare narații de maturitate se înscriu perioadei cât a stat la Constanța, marcată, însă, de drumuri tot mai dese la cenaclul „Sburătorul”. Când, în 1930, scriitorii Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Felix Aderca, Mihail Sebastian ș.a. o omagiază pe scriitoare („O mare europeană: Hortensia Papadat-Bengescu”, în „Tipărița literară”, 2, nr. 2-3, p. 23-30), acesta era semnul indubitabil al anvergurii ei literare de excepție.

În casa de lângă mare, dincolo de existența alături de soțul ei, prozatoarea se concentrează asupra creației, și avem motive să considerăm că oscilația între destindere și tensiune era proprie firii ei creatoare, deși ea continuă să se plângă de întâmplările cotidiene ori de starea sănătății. Se simte uneori o claustrată, în realitate, între orele sau zilele creației, când se dăruie ritmului interior al memoriei afective și ficțiunii (Lovinescu o va considera descinzând din Proust, iar Perpessicius o va compara cu Thomas Mann) și cele de „gestație”, de așteptare, pătrund melancoliei sangvine, o anume senzație de frustrare... Dacă la „Sburătorul”, Vladimir Streinu o vede stând firesc între scriitori, refuzând implantarea între doamnele care ornametau cenaclul, Felix Aderca o admiră, observându-i mobilitatea fizică, nonșalanța în spațiul citadin, recte bucureștean. La Constanța, Tașcu Gheorghiu, liceean pe atunci, remarcă dezinvoltura ei pe străzi și în magazine, pasiunea ei pentru filme, văzute în sălile îmbâcsite care se numeau „Vox” sau „Majestic”. Din conversațiile pe care le-am avut cu excelentul conviv, traducător de excepție din Shakespeare sau Robert Desnos, cândva, la „Lido”, reieșea că prozatoarea era o figură deosebită, remarcabilă, în urbea de atunci, simpatizată și respectată de localnici. Printre primele ei cunoștințe la Constanța vor fi intelectualii orașului, avocați și scriitori ca Ioan N. Roman, președintele Societății culturale dobrogene, sonetistul Al. Gherghel, membru marcant al baroului, anglistul Dragoș Protopopescu, pe care-l întâlnește și la cenaclul „Sburătorul”, profesorul Aur Alexandrescu, a cărui soție era o excelentă pianistă etc. În acest cadru, și nu numai, ambițiosul publicist Constantin N. Sarry, directorul ziarului longeviv „Dobrogea jună”, are inițiativa editării unui supliment bilunar de literatură, care „să fie ferit de politică” - anume „Dobrogea literară” (apr. 1925-apr. 1927). El deschide lista Comitetului de redacție cu Hortensia Papadat-Bengescu, nu fără stratagema de a-l include, între domni, alături de Oreste Tafrali sau Nicolae Dunăreanu, pe însuși soțul doamnei, magistratul Nicolae Papadat. La redacție, prozatoarea îi va fi cunoscut pe poeții și traducătorii Nicolae Timirăș, D. Stoicescu, pe istoricul Marin Ionescu-Dobrogeanu, pictorul Marius Bunesco, alți membri din Comitet. În această publicație constănțeană, H.P. Bengescu apare cu câteva proze scurte, iar redacția îi dedică un articol elogios la rubrica „Personalități dobrogene”. Remarcabilă este prezența scriitoarei în nr. 4 din 15 mai 1925 al acestei reviste, consacrat Bimileniului Ovidiu. Cum observă publicația „Clipa”, în nr. 106 din iunie 1925, revista constănțeană este singura din țară care a marcat acest eveniment cultural. Alături de poezii omagiale și traduceri din opera marelui exilat, simbol al latinității la Tomis, semnate de Ioan N. Roman, Teodor Voicu sau Dumitru Stoicescu, de relatările privitoare la inaugurarea monumentului lui Ovidiu la Sulmona, copie a statuii lui Ettore Ferrari (instalată la Constanța spre finele secolului trecut), eseu **Pentru Ovidiu** al Hortensiei Papadat-Bengescu adaugă numărului respectiv sigiliul spiritului și stilului ei inconfundabil. Această revistă nu este singura la care a colaborat în anii șederii sale la Constanța. În „Plaiuri dobrogene”, revistă lunară scoasă de Constantin Muche-Blond (care, pare-se semna și M.C. Brun), autorul unui volum de poezii, „Medievale”, azi uitat, numele Hortensiei Papadat-Bengescu apare încă de la primul număr (oct. 1926), sub o proză în genul crochiurilor sale lirice din perioada anterioară. Este greu de precizat astăzi de ce scriitoarea și-a întrerupt colaborarea la această revistă și nu numai. În urmă cu ani, când redactam fișele unei bibliografii a presci dobrogene, am crezut că și-a găsit un pseudonim (după Suzon, Loys etc.), soluție comodă pentru a răspunde la solicitările veleitarilor urbei, văzând în Irène Fleury, care semnase

și ea în „Plaiuri dobrogene” etc., un **probabil** pseudonim bengescian. Dacă, însă, C. Muche-Blond nu a trucat și datele din însemnarea sa despre Iréne Fleury sunt reale, că era din Chișinău, fiică a unui francez și nepoată a lui Vasile Alecsandri (!), atunci facem, cu acest prilej, cuvenita rectificare. În ~~tre~~ **ntrebarea**, însă, rămâne și anume: de ce autoarea atâtor volume, în plină efervescentă creatoare, nu a mai colaborat la publicațiile constănțene (ziare, gazete săptămânale, reviste)? O explicație este însăși valoarea ei, de intelectuală de rasă și scriitoare care introduce în literatura română analiză psihologică și viața citadină, la modul cel mai elevat. O altă explicație ar fi că scriitoarea a ținut să se detașeze de imitatoarele ei, autoare ale unor bruioane lirice în proză apărute brusc, dar cu oarecare insistență, în publicațiile tomitane. Figuri locale uitate azi, ilustrând regula după care mediocritățile se animă și se unesc la apariția unei valori și încearcă să o minimizeze... Abia în anul 1928 o regăsim pe scriitoare colaborând, între nume ca Al. Gherghel, Carol Blum, I. Gr. Periețeanu, I. Cruțiu-Delasăliște sau M. Ionescu-Dobrogianu, în numărul special din 28 oct. al gazetei „Marea Neagră”, consacrat aniversării a cincizeci de ani de la revenirea Dobrogei la România. Totuși ea nu a uitat Constanța, marea pe care a îndrăgiti-o și a descris-o cu acuitate, oamenii mării, dovadă fiind colaborarea ei în nr. 1-2 din martie 1946 al „Revistei Marinei Comerciale”, cu proza de evocare **Trecătorii**, alături de poeziile lui Ion Barbu, Geo Bogza, Dimitrie Stelaru, Virgil Gheorghiu și..., ca un fapt deosebit, Ilarie Voronca, sărbătorit la București și Constanța, cu prilejul vizitei sale în țară, ca o glorie a spiritului românesc la Paris (acesta se va întoarce în capitala Franței, va scrie **Mic tratat de fericire perfectă**, după care, din cauze sentimentale, se va sinucide)...

Desigur, mai sunt destule aspecte, detalii, de cercetat, asupra șederii autoarei **Concertului din muzică de Bach** la Constanța. Feministă convinsă, Hortensia a aflat la Constanța un mediu prielnic, ar fi participat la un cenacul feminist, dacă nu l-a patronat chiar ea, împreună cu Maria G.L. Dimitriu-Castano, care redacta și o publicație pe această temă, în anii '30, cu Zoe Verbiceanu sau Aida Vrioni, aceasta din urmă frecventă în publicațiile constănțene (și care va dobândi o oarecare notorietate în capitală, în redacția „Revistei scriitorilor și scriitoarelor”). De altfel, feministele constănțene au invitat-o pe celebra sufragetă Silvia Pankhurst, traducătoare a poeziilor lui Mihail Eminescu în limba engleză (într-un volum prefătat de Bernard Shaw), cu prilejul dezvelirii monumentului poetului, realizat de sculptorul Oscar Han, în 1934. Dar Hortensia Papadat-Bengescu nu mai era la Constanța... Ar mai fi o întrebare: de ce scriitoarea care a stat aici un deceniu nu a scris un roman al mării (ca Virginia Woolf, **Valurile** sau **Spre far**)? Un răspuns ar fi fost romanul **Străina**, pe care Hortensia l-ar fi scris prin anii '40, dar care a dispărut din tipografie, umplând paharul amărăciunilor sale...

INSTITUTUL DE CERCETĂRI ECO-MUZEALE DIN TULCEA (Istoric și evoluție)

Este foarte greu să vorbești de iatoria unui locaș de cultură, ocolind acea formă de „raport” sau de „dare de seamă”. Dar faptele trebuiesc așternute pe hârtie așa cum au fost, chiar dacă astăzi gândim altfel decât atunci.

Înființarea unui muzeu al județului Tulcea se contura în noiembrie 1949 printr-un ordin dat către forurile locale, prin care se justifica necesitatea creării unei astfel de instituții. El era impus de noile forme de viață de atunci, așa după cum se consemna în procesul verbal de înființare a muzeului tulcean. Porțile lui s-au deschis la 1 mai 1950, având o expoziție de bază organizată în cinci camere, ce totalizau 180 m.p., din cea mai frumoasă clădire a orașului situată pe strada Progresului, nr. 32. Alături de o serie de panouri ce explicau originea vieții, după teoria cercetătorului sovietic Lepeșinskaia, urmau altele, cu evoluția somatică a omului conform teoriei darwiniste. După o astfel de introducere expozițională, rapoartele de atunci ne mai menționează și existența unui patrimoniu de 872 obiecte care populau celelalte săli ale muzeului. Totul era ierarhizat, de la eșantioanele de roci comune și minerale, esențe de arbori din pădurile nord-dobrogene, câteva păsări naturalizate, urmate apoi de o serie de piese arheologice, de la simple fragmente ceramice ce trebuiau să caracterizeze toate epocile istorice (inclusiv cele moderne și contemporane), conform celor stabilite de materialismul istoric, urmată de o frumoasă colecție de monede antice (peste 300) și până la toate sortimentele de conserve produse de industria contemporană a orașului. Erau și câteva lucrări de artă, achiziționate sau luate cu împrumut de la pictorul tulcean Geo Cardaș. Câteva din lucrările sau piesele de atunci se mai păstrează și azi în depozitul sau în arhiva muzeului.

În vitrinele cu fauna naturalizată care încerca să dea vizitatorului informații asupra specificului bogățiilor deltaice, un vitel cu două capete ocupa un loc central (pesă de atracție prin curiozitatea sa) Metamorfoza denumirilor date unui tablou care la început fusese intitulat „Plajă la Sulina”, apoi „Burjui la plajă” și în final „Muncitori la plajă”, rămâne, de asemenea, un aspect semnificativ al concepțiilor diriguitoare din acele vremuri.

Așa a început viața instituției muzeale tulgene a cărei activitate de bază i-a fost încredințată regretatului învățător Nichita Bonjug. Deși pensionar de mai mulți ani, păstra încă dragoste și pasine pentru munca muzeistică pe care o îndrăgise din tinerețe și o practicasese la școala sa din Alibeichioi (azi, Izvoarele).

Un an mai târziu (1951) i-a fost dat muzeului și un stat de funcții cu 3 posturi, cel de director fiind dat, pe rând, unor activiști de partid sau de sindicat, iar cel de ghid a revenit bătrânului dascăl Nichita Bonjug. O suplimentare de funcții la statul de funcții care s-a făcut în 1953 a creat posibilitatea ca, pe lângă munca de ghidaj, să se poată organiza și un laborator de taxidermie pentru formarea și conservarea colecției de ornitologie și de mamifere. Prin măsuri luate de Ministerul Culturii, privind coordonarea activității muzeale de către specialiști

Începând cu anul 1955 avea să se deschidă și pentru muzeul tulcean o nouă perioadă în optica dezvoltării sale. După câțiva ani de acumulări, de reparații și amenajări de noi spații la demisolul clădirii, s-a reușit ca în anul 1958 să se poată trece la o primă reorganizare a expoziției. O parte a materialului expozițional pe domenii a permis lichidarea aspectului eterogen al expoziției și o etalare a colecțiilor pe secții. Parterul clădirii i-a fost dat secției de *științele naturii*. În spațiul nou amenajat la demisolul clădirii s-a putut organiza expozițional colecția de arheologie care se continua cu etalarea celei de etnografie. Aceasta din urmă reflecta în noua gândire tematică drept o formă de prezentare a societății moderne și contemporane.

Ulterior s-a adăugat și colecția de artă plastică alcătuită, din lucrări ce oglindeau urbanismul și cotidianul orașului Tulcea. Posibilitatea trecerii la formarea unei adevărate colecții de artă plastică a fost creată de măsurile politico-militare privind suspendarea restricțiilor regimului de graniță de tip stalinist și intrarea liberă (fără autorizație) în oraș (1956).

Fenomenul marilor confluente din „**Barbizonul**” românesc, dispărut prin pierderea Balicului, aveau să renască acum, după 1956, în atmosfera patriarhală a urbanismului tulcean. Pe trotuarele orașului, pavate cu marmură roșie, pe fiecare deal și la fiecare deschidere de perspectivă vedeai acum, după ridicarea diabolicelor restricții, un om aplecat asupra unui sevelet, înconjurat adesea de o gardă de curioși. În această postură l-am cunoscut pe Lucian Grigorescu, Petre Hârtopeanu, Gheorghe Naum, Dem. Iordache, Clara Cantemir, pe soții Sofia și Paul Uzum, pe Carmen Răchiteanu, Gheorghe Ivancencu, Eugen Ispir și mulți alți tineri creatori. Și ca localnicii să-și vadă orașul imortalizat pe pânzele de sevelet, în toamna anului 1957 muzeul tulcean a organizat o expoziție temporară cu lucrările mai multor artiști. A fost un succes și un început de drum neprevăzut. A urmat o achiziție, o acțiune de donație și ca atare, formarea nucleului viitoarei colecții muzeale de artă plastică.

Alte noi amenajări de spații pentru expunere, reparații și extinderi care, din anul 1956 și până astăzi n-au încetat, în nici un fel și în nici un an, aveau să ducă la geneza și posibilitățile de aplicabilitate a unor noi principii muzeale. Ideea debarasării de tipicul ce domina sistemul de organizare a muzeului de tip rațional a găsit sprijin moral și material la mulți factori din conducerea de atunci, precum și la colegi. Unii mi-au acordat încredere și m-au susținut la factorii coordonatori superiori, așa cum a făcut regretatul meu șef și prieten Fălțiceanu Dumitru, alții mi-au acordat sprijin material și informații de specialitate - Stanciu Marcel, directorul de atunci al Acvariului din Constanța și regretatul Vasile Iacob - inspector în Ministerul Culturii, iar alții, ca Teodor Coman - prim secretar - mi-a dat ceea ce era mai important, toată libertatea să fac ce vreau și m-a apărat de toate acuzațiile ce mi s-au adus (pe atunci eram singurul muzeograf în instituția tulceană). Acesta a fost drumul organizării primului muzeu tematic creat în timpul regimului comunist. În cei 1200 m.p. la care ajunsese suprafața de expunere în 1962 (mărită în 1971 la 1500 m.p.) s-a creat **Muzeul Deltei Dunării**. Era muzeul închinat întru totul acestei unități fizico-geografice. Fauna și flora ce caracterizează zona deltaică sunt și astăzi expuse în forme naturalizate prin intermediul dioramelor și a biocenozelor, iar cea acvatică ni se prezintă vie, în bazine de acvariu. Întregul muzeu era în afara oricărei interpretări politice, lipsit chiar și de „portretul oficial”. Noua formă expozițională se prezenta astfel publicului într-o manieră modernă, cu o tematică omogenă, într-un spațiu destinat realizării unei idei. Succesul noului muzeu de *științele naturii*, care și-a deschis porțile în iulie 1964, a creat dorința formării și organizării unor noi unități muzeale. Desființată între timp, printr-un proces regional, în anii 1970-1972 s-a reușit să se închege o nouă colecție de artă și o nouă expoziție, de data aceasta într-o clădire proprie de pe strada 9 Mai, nr. 1. Cu atunci, în 1972, 140 lucrări, mai toate având aceeași temă: peisajul urbanismul tulcean, omul și culoarea locală. Lucrările expuse purtau

semnătura unor artiști de rezonanță, ca: C. Cuțescu-Storck, Gheorghe Pătrașcu, Francisc Sirato, Iacob Iser, Nicolae Toniza, Lucian Grigorescu, M. Bunescu, Ștefan Popescu, Nicolae Dărăscu, Teodorescu Sion, Slavru Tarasov ș.a.

Îmbogățită mult printr-o serie de noi achiziții, colecția de artă plastică s-a bucurat de repartizarea, în 1982, a unui nou edificiu. Este vechiul palat al pasărilor sangeacului de Tulcea de după 1860 și în care, după eliberarea Dobrogei (1878) a funcționat fosta prefectură și apoi fostul Consiliu al județului Tulcea. Bineînțeles după intrarea acestui edificiu în administrarea muzeului au urmat, din nou, alte reparații și amenajări la cei 1500 m.p. ce constituie suprafața pe care o are această clădire, în vederea consolidării și a creării unei continuități în circuitul expozițional. În spațiul realizat sunt expuse lucrări de pictură, de grafică și sculptură începând de la academismul artei românești și terminând cu cele ce aparțin diferitelor curente ce se manifestă în arta românească contemporană. Posibilitățile de spațiu datorite de acest edificiu au creat condițiile corespunzătoare pentru organizarea unor multiple forme de manifestări, de la colocvii și simpozioane științifice naționale și internaționale, până la cele de educație și cultură generală: concerte de cameră, conferințe, întruniri culturale etc. Totodată, noua mutație organizatorică a creat posibilitatea ca în fostul local al muzeului de artă să fie valorificată expozițional colecția de artă populară care și-a deschis porțile în 1989.

Între timp, cercetările arheologice au pus și ele bazele unei astfel de colecții. Este una din cele mai grele acțiuni căci, deși zona este foarte bogată în monumente și situri arheologice dintre cele mai variate, din ele nu poți obține însă patrimoniul necesar formării unei colecții, decât prin lungi și intense căutări. Au fost necesari ani de cercetări pentru formarea unei colecții capabile să răspundă unor cerințe minime ale organizării unei expoziții permanente de arheologie. Evenimentul acestei zile sărbătorești s-a petrecut în anul 1975, într-un spațiu restrâns, construit în jurul unei cazemate din primul război mondial. Succesul ei avea să aducă acestei unități realizarea unui nou edificiu care, odată cu terminarea lucrărilor de extindere ce urmează a se finaliza în cursul acestui an, va depăși 1200 m.p. Între timp, au mai fost realizate și alte expoziții sau micromuzee ca cele de artă orientală de la Babadag (1973), muzeul numit „Gospodăria țărănească de la Enisala”, reorganizarea și extinderea expoziției memoriale „Panait Cerna”, toate urmate și completate de numeroase expoziții temporare sau itinerante.

Aspirațiile spre „altceva”, spre forme muzeale menite a schimba vechile principii de organizare expozițională aveau să nască ideea proiectării unui muzeu în aer liber pe care, astăzi, l-aș numi cu mândrie, planul unui eco-muzeu. Departate de mine gândul că, la aceea dată, ași fi cunoscut noțiunea, și cu atât mai mult, principiile de organizare a unui eco-muzeu. Totul pornea de la cunoașterea aspirațiilor vizitatorului. Acesta dorește să vadă într-un muzeu partea reală a lucrurilor sau dacă nu, el vrea să fie cât mai aproape de veridic, de natura vie, de monumentul arheologic sau arhitectonic încadrat în mediul său natural, pe pictor în atelierul lui, pe meșter în activitatea sa etc.

Proiectul acestui grandios muzeu, supus discuției și aprobării forurilor locale în decembrie 1968, a început să se materializeze peste trei ani după ce se obținuse terenul necesar, în suprafață de 315 ha, situat în vecinătatea de nord-est a orașului. Revista Muzeelor nr. 3 din 1972 avea să rezerve multe pagini acestui voluminos proiect. Aici, pe o suprafață de peste 200 ha de baltă, landschafturile urmau să ia locul vechilor diorame din expozițiile clasice, ca și a volierelor sau a țarcurilor din grădinile zoologice. Totul se baza pe principiul unor intervenții asupra comportamentului păsărilor sau a mamiferelor în vederea atragerii lor în cadrul acestei microdelte. În jurul acestui mediu natural unde o dragă trebuia să lucreze mereu pentru amenajarea unor medii necesare creerii diferitelor biocenoze, urma să fie completat cu factorul om, prin aducerea unor gospodării complete în vederea realizării unei sinteze a satului

dobrogean. Din proiectul complexului muzeal, cum l-am denumit atunci, nu lipseau nici expozițiile pavilionare și bineînțeles, nici restaurarea unor unități arheologice. Muzeul trebuia să constituie un obiectiv atractiv pentru drumeție activă pe dealurile împădurite din jur, cu suficiente mijloace de atracție și recreație, de la plimbări cu trenulețul (ce funcționa la acea dată pentru transportul bolovanilor de piatră din cariera Bididia, la Dunăre) și locuri de pescuit, până la folosirea telefericului pentru turiștii grăbiți.

Un an mai târziu revista „Probleme economice” din iulie 1973 publica un alt proiect de același autor al celui amintit mai sus ca și al rândurilor de față. El se referea la valorificarea turistică prin crearea unor obiective muzeistice *in situ*, la sau pe lângă monumentele arhitectonice sau arheologice.

Așa s-a născut ideea înființării și organizării unui institut de cercetări pentru a găsi forme de valorificare muzeistică a unor zone din mediu ambiant, a monumentelor istorice și de artă.

Organizarea unui institut de muzeologie pe plan național a constituit un deziderat în dezvoltarea muzeistică românească de cel puțin 35 de ani, dar în programul Ministerului Culturii, proiectul acestui obiectiv nu a căpătat încă un contur precis.

Pentru noi, timpul n-a mai așteptat. Necesitatea cunoașterii marilor mutații care s-au produs în viața economică, socială și mai ales în textura formelor de manifestare spirituală a comunităților ținutului de la Dunărea de Jos au creat acest imperativ.

În condițiile în care o instituție muzeală funcționează după statutul tradițional-internațional de tip muzeograic, cercetarea nu poate depăși dimensiunile acestui domeniu. În acest caz, ea trebuie să se limiteze la funcțiile pentru care a fost creat: conservare, evidență și valorificare a patrimoniului său muzeal. Institutul de cercetări muzeale sau eco-muzeale modifică standardul cercetării la un grad muzeologic interdisciplinar.

Pe de altă parte, zona Dunării de Jos, cu precădere Delta Dunării și horstul dobrogean, prin complexitatea ecosistemelor ce le compun, prin poziția sa geografică și rolul strategic pe care l-a jucat în decursul istoriei constituie, la ora actuală, depozitul unui mare muzeu ce conservă un important patrimoniu natural, arheologic, istoric, cultural artistic și spiritual.

Cunoașterea, studierea, conservarea și valorificarea acestui tezaur necesită o amplă operă de investigare și cercetare pluri și interdisciplinară. În vederea organizării unitare a cercetărilor fundamentale din toate domeniile care concură la cunoașterea mediului, a civilizațiilor antice, moderne și contemporane, la restaurarea, conservarea și valorificarea patrimoniului cultural mobil și imobil pe baze științifice și forme muzeale, conducerea Muzeului „Delta Dunării” a găsit receptivitate la Consiliul Județean și acordul necesar de la Ministerul de resort pentru transformarea muzeului județean în Institut de Cercetări Eco-Muzeale.

Prin Decizia nr. 188 din 19 martie 1993, Consiliul Județean Tulcea a hotărât înființarea Institutului de Cercetări Eco-Muzeale de la Dunărea de Jos - Tulcea, prin reorganizarea Muzeului „Delta Dunării”, ca fiind un centru documentar unitar în specificul Ministerului Culturii - după cum se spune în acordul dat - de valorificare prin forme unicate moderne a patrimoniului acestui ținut.

Prin statutul său de organizare, Institutul funcționează pe principiul autonomiei profesionale și cu activitate în domeniul științelor naturii și arheologiei, etnologie și sociologie, istoria arhitecturii și artelor, muzeologie clasică și ecologică.

Pe baza aceluiași statut, Institutul are structura tehnică aprobată de forul tutelar. Organigrama constituie structura sa organizatorică și are un prim nucleu format din cercetători cu grade profesionale de specialitate și grade auxiliare cercetării, coordonat de un secretar științific.

Al doilea centru conlucrează cu primul de la care preia informația și întocmește proiectele de restaurare, de conservare și valorificare muzeistică a rezultatelor obținute de cercetători. El grupează mai multe sectoare de activitate, ca: secția de proiectare, de restaurare a patrimoniului mobil, de restaurare și conservare a monumentelor și a rezervațiilor de orice natură, precum și activitatea bibliologică, editorială și alte forme de valorificare și popularizare a patrimoniului, în afara celor expoziționale. Bineînțeles, nu lipsește nici serviciul financiar și administrativ care, pe lângă evidența de ordin contabilicesc, urmărește folosirea corespunzătoare a mijloacelor de transport, problema pazei și a întreținerii tuturor unităților muzeale. Toate cele 15 obiective muzeale: secțiile fostului Muzeu „Delta Dunării”, casa memorială „Panait Cerna”, expozițiile de la Babadag și Enisala ca și toate stațiunile arheologice cu centrele lor de documentare sau monumentele arheologice ori arhitectonice, au devenit unități muzeale aflate în grija unui director adjunct și conduse de către un cercetător pe o anumită funcție.

Ceea ce este mai important în viața Institutului este programul său de activitate. El este îndreptat în măsură egală, atât către activitatea de cercetare în toate domeniile înscrise în statutul său, cât și spre cea muzeologică propriu-zisă: conservare, restaurare și valorificare. Această din urmă îmbrățișează întregul patrimoniu cultural național al zonei: rezervații, monumente, valori mobile și tot ceea ce înseamnă obiectiv istoric, arhitectural sau care reflectă o formă de manifestare a spiritualității umane.

Există situații când unele teme de cercetare înscrise în programul de activitate nu pot fi acoperite cu forțele de specialitate ale Institutului, dar noul său statut crează posibilitatea angajării, prin contracte temporare, a unor colaboratori din afară. Printr-o astfel de formă contractuală s-a realizat o serie de teme de cercetare de mare importanță pentru cunoașterea arhitecturii rurale tradiționale, ori pentru realizarea studiului referitor la meșteșugurile specifice locului. Tot prin această formă de colaborare s-au realizat studii de ordin sociologic în Delta Dunării, ale căror teme de cercetare se prelungesc pe o perioadă de mai mulți ani. La cele arătate mai sus se adugă și temele de botanică, de entomologie sau ornitologie, de arheologie sau numismatică ori de istoria artelor.

Specificul programului de cercetare al Institutului eco-muzeal din Tulcea constă în faptul că aproape toate temele urmărite nu se finalizează doar cu acele concluzii ce se desprind din problema studiată, ci și cu cele de ordin muzeistic. Așa se face că cercetările ecologice efectuate până acum asupra unor zone au dus la întocmirea documentațiilor pentru formarea de noi rezervații naturale, cum sunt proiectele pentru Muntele Consul, Vârful muntelui Secaru, Fântâna Mare, Fântâna Oilor, Dealul Bujorilor și mai ales pentru formarea Parcului Național Măcin. Tot din acest punct de vedere, studiile înscrise în program urmăresc și alte aspecte, cum este cel referitor la refacerea mediului natural în jurul cetăților antice și în primul rând pe cel al cetăților Dinogetia și Argamum.

Tot din acest punct de vedere, al conservării și restaurării patrimoniului natural, arheologic sau arhitectonic, Institutul urmărește prin programul său și activitatea de acest profil (conservare și restaurare) pentru monumente.

Pentru îndeplinirea acestui deziderat, după cum am menționat în rândurile de mai sus, în cadrul Institutului s-a creat un centru de documentare și proiectare pentru conservarea și restaurarea patrimoniului cultural muzeistic mobil și imobil. Acest centru care reunește de fapt atelierele de proiectare și toate laboratoarele de restaurare a reușit până acum să întocmească nu numai astfel de proiecte pentru acest gen de lucrări, ci și să urmărească execuția unor obiective cum este cea destinată conservării monumentului paleocreștin de la Niculițel și chiar să execute lucrări de consolidare și restaurare la monumente arheologice. Prin secția de restaurare a Institutului se execută lucrări de restaurare a cetății Enisala ca și cele de consolidare și

restaurare a obiectivelor sau a edificiilor noi descoperite la stilurile arheologice de la Telia sau de la cetățile Argamum și Halmyris. Aceleași tendințe și aceleși proiecte sunt prognozate în programul viitorului imediat și pentru construcțiile cu arhitectură tradițională, indiferent că ele se găsesc în mediul urban sau cel rural. Întreg acest program de restaurare sau conservare aflat, fie în curs de proiectare, fie în execuție, nu face altceva decât să pregătească elementele de bază ale unor viitoare obiective muzeale sau simple monumente ce vor intra în circuitul cultural.

Nu trebuie uitat că toate aceste noi forme și tendințe care s-au introdus ca o activitate ecologică în programul Institutului muzeal pentru păstrarea mediului natural, conservarea și valorificarea monumentelor *in situ* de orice formă, nu exclud tradiționalul din organizarea expozițiilor pavilionare, permanente sau temporare și cu atât mai mult valorificarea lor și a cercetărilor ce le întreprind prin publicații și organizări de manifestări științifice.

Pentru susținerea unui program de cercetare interdisciplinar s-a avut în vedere crearea unei baze materiale care să faciliteze activitatea de teren sau cea de laborator. În acest scop s-a construit pe un ponton plutitor laborator-dormitor pentru cercetările de orice natură care se efectuează în Deltă. Asemenea baze de cercetare s-au creat și în zona înaltă de la Celic-Dere destinat nu numai pentru crearea unui loc de documentare pentru perioadele pre și protoistorice cum a fost destinat, ci și altor activități de ordin ecologic, etnologic, de pregătire a studenților pentru activitatea practică etc. În același scop au fost create și continuă a se dezvolta și cele de la cetățile Argamum, Capul Dolojman-Jurilovca și Halmyris (com. Murighiol).

Într-un cuvânt, activitatea în noul Institut urmărește să creeze rezervații și obiective muzeale în veridicul creat de natură sau de evoluția noastră istorică.

POSTSCRIPTUM MARIN

*Mare, cântec din demult
vieți ursite în tumult
sărută buza de nisip
fugă-albastră-n arhetip*

*Mare, trage înapoi
mâna albă de strigoi
peste fruntea-n depărtare
cu mireasmă de-nserare*

*Mare, culcă-ntre epave
răscolirile bolnave -
Chip de orgă răstignită
poartă luna despletită*

*Mai încolo, mai încoace
cântec lin de dor se face.*

DESTĂINUIRILE MĂRII

*Cărare de sânge
drum al Mioritei
cu lacrimi de maci...*

*Și limanul larg
scânteietor ca o minune.*

*

*Chipuri venind din adâncul
timpului
cu sfeșnice în mâini
sau cu năvoade*

*Cu baltage și fluiere
sau cu faguri de miere
prin izbeliști
prin vâltori
prin moarte*

*

*Îngust e locul
prin care putem coborâ
Vezi despicătura de lumină
E viață sau moarte
De la mine se zăresc
două mâini
ținându-se una de alta
De la tine se zăresc
două păsări
zburând una lângă alta
Bucet de zori -*

*nuntă reântoarsă-n
legende*

*

*Între tine și trecut
e o amforă de lut
Între lut și viitor
e o ancoră de dor
e o frângere de stea
sau un zbor de rândunea*

*

*Tăciunii nopții
se-nchid
Bufnițele
și-au acoperit
sufletul
cu ochi de valuri*

*

*Așteptare în rama
de lemn proaspăt
a serii*

*Crengile cerului
mângâie largul*

*Marea privește
statuia lui Ovidius Naso
ca pe un reper
al veșniciei*

*Pe stela
de înserare
iubita își
sădește gândurile.*

25 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA INSTITUTULUI ROMÂN DE CERCETĂRI MARINE

Sărbătorim, cu satisfacție, 25 de ani de la crearea Institutului Român de Cercetări Marine (IRCM), la Constanța, în 1 martie 1970.

Dar, de fapt, ca și în cazul altor instituții științifice de prestigiu din țară sau străinătate, acest așezământ are rădăcini mult mai adânci în timp, care merită evidențiate chiar cu prețul unei conciziuni maxime și ca atare fără pretenția de completudine.

Astfel, în ceea ce privește dezvoltarea activităților maritime în România - economice, sociale, turism, inclusiv cercetare științifică - trebuie reamintit întotdeauna că țara noastră a fost separată de Marea Neagră patru secole, până la Războiul de Independență din 1877 (5).

Totuși, cercetările marine românești, legate inițial de Marea Neagră, au debutat cu peste 100 de ani în urmă, cu oceanografia fizică, fapt motivat de două aspecte practice: menținerea navigabilității gurilor Dunării (la Sulina) și proiectarea portului Constanța. Aceste necesități au impus studiul influenței exercitate asupra țărmlui de către materialul în suspensie transportat de Dunăre, al curenților marini și al structurii și caracteristicilor litoralului românesc.

Cercetarea biologică marină a debutat, de asemenea, spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Acest început a coincis aproximativ cu preocupările similare la nivel mondial, precum, de ex., expediția belgiană în Antarctica (1897-1898), cu participarea celui mai remarcabil biolog român, E. Racoviță.

Expediția de nouă luni la bordul crucișătorului MRR „ELISABETA”, organizată de G. Antipa în 1883, continuată în 1894 și 1895, a prezentat un interes regional deosebit.

Dar chiar de la începuturile oceanologiei românești, interesul științific a depășit cadrul regional limitat al apelor teritoriale din Marea Neagră. O dovadă în acest sens o constituie invitarea României alături de celelalte state cofondatoare, la crearea Comisiei Internaționale pentru Exploatarea Științifică a Mării Mediterane (CIESM), încă din 1910, prin personalitatea strălucită a ihtiologului G. Antipa (3, 7). Grație lui G. Antipa, printre altele membru al Institutului Oceanografic din Paris, desemnat oficial raportor pentru Marea Neagră (1927), CIESM și-a extins domeniul cercetărilor oceanografice prin adăugarea bazinului Mării Negre. Tot el a devenit, un an mai târziu, raportor pentru întreaga Mediterană de est: Marea Neagră, Marea Marmara și Marea Egee. De la alegerea României ca stat membru (1925), două congrese și adunări generale ale acestui organism internațional prestigios au avut loc în România, la București (1935) și București - Constanța (1966).

Prima stațiune de zoologie marină din România a fost întemeiată de I. Borcea, pionier al oceanologiei românești, la Agigea, în 1926, ale cărei rezultate au fost publicate de obicei în „Analele Universității din Iași”.

A urmat fondarea Institutului bioceanografic, de către G. Antipa, organizator,

administrator general și inspector general al Pescăriilor Statului, la Constanța, în 1932; acest institut s-a transformat după 1945 în Stațiunea de cercetări marine, promovând dezvoltarea cercetărilor asupra fizicii mării, zooplanctonului, ihtiofaunei și pescuitului.

Majoritatea activităților de cercetare marină, de teren și laborator în perioada următoare celui de-al doilea război mondial a fost condusă de M.C.Băcescu, director al Muzeului de Istorie Naturală „G.Antipa”, continuator al tradițiilor oceanologiei românești.

În 1954, sub auspiciile Comisiei pentru hidrologie, hidrobiologie și ihtiologie a Academiei Române, Institutul de biologie „Traian Săvescu” și Institutul de cercetări piscicole inițiază prin sectorul de biologie marină din Constanța cercetări complexe asupra vieții și condițiilor de mediu din Marea Neagră.

Colaborările științifice internaționale cu ex-URSS și Bulgaria au permis nu numai aprofundarea studiilor privind cenologia bentală, hrănirea și migrația peștilor, ci și abordarea unor domenii și spații noi, ca microfito- și zoobentosul, zona prebosforică, sau analiza probelor biologice colectate în cursul unor campanii de cercetare marină întreprinse de alte țări. De ex., specialiștii români sunt coautori ai „*Determinatorului nevertebratelor din Marea Neagră*” publicat de Academia de Științe a URSS (1968, 1969).

La scurt timp Institutul de cercetări hidrotehnice a creat, în 1960, Stațiunea de cercetări oceanografice din Constanța și o stațiune de cercetare mai mică la Sulina.

Un laborator de sedimentologie marină a fost creat la București în 1964.

O primă bibliografie completă asupra cercetării românești în Marea Neagră a fost editată de Comisia Națională pentru UNESCO a Academiei Române (1965).

La vechea Stațiune de la Agigea, E.A.Pora, profesor de fiziologie animală la Universitatea din Cluj-Napoca, a organizat în 1969, în colaborare cu Asociația Mediteraneană de Biologie Marină și Oceanografie (MAMBO), primul curs internațional asupra biologiei apelor salmastre ale Mării Negre cu publicarea prelegerilor în cele două volume „*Biologie des eaux saumâtres*” (1977).

Din cele de mai sus reiese că în perioada 1960-1970 s-a ajuns ca pe o lungime de litoral de numai 25 km să funcționeze cinci unități de cercetare marină cu tutelare diferită, care desfășurau într-o oarecare măsură activități în paralel, fiecare cu mijloace proprii relativ modeste. Ca urmare a devenit necesară unificarea bazei materiale, informaționale și a personalului într-o instituție cu un plan de cercetare marină unitar, în concordanță cu necesitățile economiei naționale și cu tendințele existente în acest domeniu de activitate pe plan mondial. S-a născut astfel Institutul Român de Cercetări Marine (IRCM), ca rezultat al fuzionării celor cinci instituții menționate anterior (Tabel 1), cu scopul îndeplinirii dezideratelor precizate, în spiritul continuării tradiției anterioare în cercetarea marină inițiată de predecesorii E.Racoviță, I.Borcea și G.Antipa (1).

În primii 10 ani de existență IRCM, ca instituție de cercetare pluri- și interdisciplinară, a aparținut Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie. După 1980 institutul a fost subordonat temporar Ministerului Învățământului (1981), apoi Ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare (1982) și ulterior Centralei Peștelui și Industrializării Peștelui (CPIP) (1982-1989). După Revoluția Română din 16-22 decembrie 1989, IRCM a fost afiliat Ministerului Mediului (1990) respectiv Ministerului Apelor, Pădurilor și Protecției Mediului (MAPPM), până în prezent.

În tot acest răstimp conducerea IRCM a fost asigurată de directorii dr.ing. V.Iordănescu (1970-1975), dr.ing.G.Serpoianu (1975-1976), C.A. ing.C.Tomescu (1976-1982), ing. M.Stanciu (1983-1990) și dr.ing. S.Nicolaev (1990 - prezent) și directorii adjuncți științifici dr. H.V.Skolka (1970-1973), dr.ing. G.Serpoianu (1975-1976), dr.ing. V.Iordănescu (1977-

1989) și dr. A.S.Bologa (1990 - prezent).

Institutul și-a început activitatea de cercetare cu următoarele laboratoare:

- hidrologie și poluare marină,
- ecologie marină,
- ihtiologie,
- tehnica pescuitului,
- geologie marină,
- tehnologie marină.

Crearea IRCM a reprezentat fără îndoială un important salt calitativ și cantitativ al cercetării marine românești (6).

Deși până în 1980 - când s-a terminat clădirea proprie actuală - institutul și-a desfășurat activitatea în trei sedii („Centru”, Agigea, „Antipa”) și nu a reușit să obțină niciodată o navă proprie de tonaj mare, înființarea sa a fost extrem de benefică. Sunt demne de menționat în acest sens:

- aprofundarea și amplificarea cercetărilor abordate anterior (oceanografie fizică, chimică, biologică, pescărească),
- abordarea unor domenii de cercetare noi ca, de exemplu, poluarea, geologia și tehnologia marină,
- specializarea unor cercetători tineri în domenii diverse, în unele din cele mai bune institute de specialitate din țară și din străinătate,
- rezolvarea cu succes a solicitărilor primite din partea unor sectoare de activitate economică în legătură cu exploatarea zăcămintelor de petrol și gaze din platoul continental românesc, deschiderea Canalului Dunăre-Marea Neagră, realizarea unor obiective industriale în zona litorală, amenajările plaajelor și ale incintelor portuare, exercitarea pescuitului în Marea Neagră și în Oceanul Atlantic, ș.a.,
- lărgirea cooperării internaționale prin aderarea la organisme internaționale de specialitate.

O acțiune deosebit de importantă a IRCM, soldată cu succes deplin din punct de vedere științific, a reprezentat contractul realizat cu R.A. Libia, constând în cercetări efectuate în apele teritoriale și elaborarea unor studii privind resursele pescărești exploatabile. Contractul a fost îndeplinit printr-un program complex de cercetări multidisciplinare, realizat cu nava trawler de mare tonaj „DELTA DUNĂRII” închiriată și nava de cercetare „GILORTUL” aparținând institutului, în cursul a patru expediții de câte 40 zile, în perioada 1975-1976, în valoare totală de 1150000\$ SUA. În ciuda dificultăților de ordin obiectiv și subiectiv, această reușită a demonstrat atât capacitatea profesională și organizatorică a instituției, cât și dorința de afirmare a tuturor celor solicitați.

Pe parcurs, activitatea de geologie a trecut la Institutul de geologie și geofizică București, iar cea de tehnologie marină, cu preocupări legate de pătrunderea și lucrul omului sub apă, parțial la Marina Militară.

Se mai poate adăuga că Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare, prin CPIP, a acordat o atenție preferențială activităților de cercetare strict legate de exploatarea resurselor pescărești de la Marea Neagră și zonele oceanice în care activa flota română de pescuit.

Apartenența actuală a institutului la MAPPM precum și schimbarea la nivel național a anumitor mentalități înguste privind cercetarea științifică, inclusiv prin crearea Ministerului Cercetării și Tehnologiei (1992), au favorizat și cadrul de desfășurare a cercetării marine, conform posibilităților financiare actuale de la bugetul de stat (4).

În prezent IRCM dispune de un imobil principal cu laboratoare de cercetare și anexe,

Tabel 1

Principalele instituții de cercetare marină din România

Instituția Fondator	Anul înființării	Afilieră
Stațiunea de cercetări zoologice marine Agigea Prof. I. Borcea	1926	Ministerul Învățământului (Universitatea Iași)
Institutul bio-oceanografic Dr. G. Antipa	1932	Ministerul Agriculturii Pescăriile Statului
Stațiunea de cercetări marine Dr. G. Antipa	1954	
Institutul de biologie marină Institutul de biologie „T. Săvulescu” Prof. M.C. Băcescu	1954	Academia Română
Stația oceanografică Constanța Institutul de cercetări hidrotehnice Ing. V. Chiriac	1960	Consiliul Național al Apelor
Laboratorul de sedimentologie marină Acad. G. Murgescu	1964	Institutul Geologic al României
Institutul Român de Cercetări Marine Rezultat din fuziunea celor cinci unități de cercetare de mai sus Prof. M.C. Băcescu și Prof. E. Pora	1970	Centrul Național pentru Științe și Tehnologie Ministerul Învățământului Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare (Centrala Peștelui și Industrializării Peștelui) Ministerul Mediului, Ministerul Apelor, Pădurilor și Protecției Mediului
Laboratorul de geologie și sedimentologie marină Dr. N. Panin	1975	Ministerul Geologiei Institutul de Geologie și Geofizică Ministerul Cercetării și Tehnologiei
Centrul Român de Geologie și Geocologie Marină Dr. N. Panin	1993	

navale „STEUA DE MARE I” (570 c.p.) pentru cercetare și pescuit experimental și „PĂLĂMIDA” (150 c.p.) pentru cercetare în domeniul costier, șalupa multifuncțională „EXPLORATOR” (150 c.p.), un parc auto, două baze experimentale pentru acvacultură (Ovidiu, Istria), o unitate nucleară, un oficiu de calcul, o bibliotecă de specialitate și un atelier de întreținere și prototipuri.

Personalul permanent este în număr de 196, din care 80 cu studii superioare, 9 doctori în științe, 9 doctoranzi și 3 profesori asociați.

Domeniul major de cercetare continuă să fie Marea Neagră, îndeosebi sectorul românesc, datorită dotării actuale, dar expediții științifice complexe au fost întreprinse, în afară de Marea Mediterană (Libia), în Oceanul Atlantic (Argentina) și Oceanul Indian (Somalia) de-a lungul timpului.

IRCM cuprinde acum laboratoarele de oceanografie, ecologie marină, reconstrucție ecologică, tehnologie marină, colectivele de biochimie marină, radiobiologie, resurse pescărești oceanice și oficiul de calcul, documentare, editie.

Domeniile principale de activitate vizează următoarele aspecte:

- sedimentologie și morfodinamică litorală,
- hidrologie și fizică marină,
- biologie și microbiologie marină,
- chimie și biochimie marină,
- ecologie și radiobiologie marină,
- ecologie aplicativă și acvacultură,
- poluare marină,
- gestionarea resurselor pescărești,
- inginerie și tehnologie marină,
- protecția și ameliorarea ecologică a lacurilor litorale.

În consecință, ca unitate de cercetare interdisciplinară, IRCM reprezintă instituția conducătoare în privința cercetării și pescuitului marin; este totodată coordonator național și punct focal pentru multiple sarcini și responsabilități internaționale, asumate de România, prin MAPPM, MCT, MAA și MAE, în domeniul științelor mării.

Tematicile de cercetare pe diferite termene sunt abordate în cadrul a două programe naționale și cinci programe internaționale. IRCM colaborează activ cu 18 instituții românești, întreține relații de cooperări științifico-tehnice bilaterale cu 16 institute de specialitate străine și contacte permanente cu 15 organisme internaționale. Este implicat, totodată, în diferite acorduri, convenții și declarații internaționale (2, 4).

Dintre contactele științifice încheiate cu organisme internaționale, mai recent, pot fi exemplificate cele finalizate cu Agenția Internațională pentru Energie Atomică (AIEA), între 1987-1994.

De asemenea, la solicitări interne sau externe, s-a colaborat la completarea unor baze de date și fișiere internaționale (CIESM/GIRMED, AIEA/ MARDOS, AIEA/ GLOMARD, FAO, CEEAF), sau la care se lucrează în prezent (CoMSBlack, NATO, CEE/ EROS-2000).

IRCM continuă să furnizeze asistență științifică și tehnică, la cerere, unor organizații diferite, autorități locale sau centrale și firme de stat sau particulare, din România și străinătate (de ex. PROLIF S.A. Constanța, R.A. RENEL, ICIM București, Universitatea tehnică - Istanbul/ Turcia, Enterprise Oil Ltd/ Marea Britanie ș.a.).

Alte servicii oferite de IRCM constau în accesul la cea mai bogată bibliotecă de specialitate din România, intervenții cu scafandrierul autonom, organizarea de simpozioane naționale și internaționale în domenii diferite (gestionarea integrată a zonei costiere,

biodiversitate, pescuit marin și oceanic, poluare cu hidrocarburi, ONG), organizarea de cursuri de specialitate (biomarkeri), întocmirea de documentații.

IRCM colaborează cu instituții de învățământ superior (Universitatea „Ovidius” Constanța, Institutul de Marină Civilă, Academia Navală „Mircea cel Bătrân”, Universitatea „Dunărea de Jos” Galați, Universitatea „Marea Neagră”), prin susținerea de cursuri universitare, cursuri de vară, lucrări de laborator, asistarea unor lucrări de stat și de doctorat, activități postuniversitare (masterat).

Dintre publicațiile IRCM menționăm periodicele „*Cercetări Marine - Recherches Marines*” ajuns la nr.26 pe 1993, „*Anuarul oceanografic*” și „*Halieutica - serie nouă*” (nr.1/2 pe 1990/1991), precum și autoratul sau coautoratul la lucrări de specialitate ca: „*Ecologie marină*”, vol.1-5 (1965-1976), „*Ghid al peștilor din Oceanul Atlantic*” (1970), „*Ghid al peștilor din Oceanul Atlantic de nord-vest*” (1971), „*Peștii de la coasta vest africană*” (1973), „*Tratat de algologie*”, vol.1-4 (1976-1981), „*Le chinchard de la mer Noire, Etude monographique*”, vol.1-2 (1979), „*Îndrumătorul tehnologului*” (1985), „*Principalele specii de pești și cefalopode din Oceanul Indian de vest. Determinator*” (1987), „*Tehnologia pescuitului prin traulare cu nave de mic tonaj în Marea Neagră*” (1988), „*Cartea traulistului*”, vol.1-2 (1989), „*Ghidul principalelor specii de pești și cefalopode din zona Oceanului Atlantic est-central*”, vol.1-2 (1989), „*Principalele specii de pești și cefalopode din zona Oceanului Atlantic de sud-est*” (1991), „*Diversitatea lumii vii. Mediul marin*” (1995), „*Dicționar multilingv de pești și nevertebrate marine*” (sub tipar), „*Enciclopedia maritimă română*”, vol.1-2 (sub tipar) și hărți de pescuit pentru zonele FAO 34 și FAO 47 (1991).

Acest bilanț al evoluției IRCM în cei 25 de ani de existență este desigur foarte sumar și nu poate acoperi numeroase alte momente din viața sa științifică, cu împlinirile și neîmplinirile, aspirațiile și speranțele sale.

Exprimăm sentimente de apreciere și gratitudine tuturor celor care, ca angajați sau colaboratori fideli, au contribuit, fiecare după puterea, voința și devoțiunea sa, la îmbogățirea permanentă a prestigiului instituției noastre.

Cu ocazia acestei sărbători avansăm spre dezbateri participanților la simpozion ideea oportunității de a completa denumirea instituției noastre în Institutul Român de Cercetări Marine „Grigore Antipa”, în vederea aprobării acestei inițiative de către conducerea MAPPM, ca omagiu și recunoștință aduse unuia dintre cei mai distinși oameni de știință și patrioți români, legat nemișcat prin numeroase realizări de Marea Neagră, de cercetare marină românească și prestigiul ei în lume.

Bibliografie

1. BOLOGA A.S., 1990 - The Romanian Marine Research Institute at its 20th anniversary: tradition, status, perspectives. **Cercetări marine**, 23, 7-13
2. BOLOGA A.S., 1991-1992 - International relations of the Romanian Marine Research Institute: necessity, achievements, prospects. **Cercetări marine**, 24-25, 5-9
3. BOLOGA A.S., 1993 - Romania and the International Commission for the Scientific Exploration of the Mediterranean Sea. **Noesis**, 19, 129-138
4. BOLOGA A.S., 1994 - Marine science research priorities in Romania. **Mediul înconjurător**, 5, 3-13
5. BOLOGA A.S., COCIAȘU A., DIACONU V., MIHNEA R., NICOLAEV S., PANIN N., TIGĂNUȘ V., 1994 - Romanian involvement in the Black Sea research. **Black Sea Research Country Profiles**, UNESCO/IOC, 3, 45-79
6. BOLOGA A.S., SERPOIANU G., sub tipar - Cercetări și prospectări românești desfășurate în spațiul ponto-euxin, cu referire specială la zona economică exclusivă a Mării Negre. În **Enciclopedia Maritimă Română**, vol.I, București.
7. BOLOGA A.S., MARINESCU A., sub tipar - Romanian developmental contributions from E.Racovitza and G.Antipa to scientific exploration of the Mediterranean Sea. În **Oceanographic History: The Pacific and Beyond**, ICHO V., La Jolla, USA.

MUZEUL DE ARTĂ CONSTANȚA

În devenirea edilitară, socială și culturală a Dobrogei, după momentul 1877, s-au implicat numeroase personalități ale căror nume le cităm, la întâmplare: Vasile Pârvan, Ioan D. Nenitescu, Constantin Brătescu, Anghel Saligny, Ion Bănescu, Ioan N. Roman, ș.a. Dar tot cam de atunci, aici, în Dobrogea și implicit la Constanța au început să vină și să picteze artiști români ai tuturor generațiilor, de la Theodor Aman, Sava Henția, Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian, Dimitrie Hîrlescu, Marius Bunescu ș.a., la generațiile dintre cele două războaie mondiale, Iosif Iser, Ion Theodorescu Sion, Francisc Sirato, Nicolae N. Tonitza, Ștefan Dimitrescu, Vasile Popescu, Gheorghe Petrașcu și foarte mulți alții, apoi artiștii contemporani (de după 1950) și exodul lor estival se continuă încă.

Muzeul de Artă Constanța a apărut, așadar justificat, ca un însemn necesar al memoriei colective, așa cum în deceniile 60-70 asemenea instituții, mai mari sau mai mici, cu profile variate, au apărut diseminate în toată țara, iar în Dobrogea, între 1960-1975, nu mai puțin de opt: muzeul Dinu și Sevasta Vintilă din Topalu - 1960; Muzeul de Artă Constanța - 1961; Muzeul de Artă din comuna Limanu - 1961; Expoziția permanentă Babadag - 1963; Muzeul de Artă Medgidia - 1964 (reorganizat în 1975); Casa memorială Panait Cerna - 1965; Muzeul de sculptură Ion Jalea - 1968; Muzeul de Artă Populară din Dobrogea - 1972.

Ctitor de instituții muzeale, între ai căror pereți s-au așezat treptat mărturii științifice relevante - Muzeul de arheologie din Constanța, Mangalia, Marele mozaic roman și parcul arheologic, Acvariul, apoi, Muzeul de Artă Vasile Canarache (1896-1969) a venit în întâmpinarea nevoii existenței la Constanța și a acestui așezământ cuprinzător al valorilor artei românești într-un sistem încheiat organizat: Muzeul de Artă. Căci lui Vasile Canarache în primul rând și lui Vasile Vilcu (autoritate locală atunci) datorăm noi, urmașii, constituirea acestui lăcaș. Director al Muzeului de arheologie din Constanța, Vasile Canarache, parțial om al acestor locuri, căci viețuirea un timp la proprietatea sa de la 2 Mai îi „furase o bună parte a sufletului său de poet” - boem, dar, paradoxal, un extrem de bun organizator totodată, a avut ideea înființării unei secții de artă pe lângă muzeul pe care-l conducea. Plea pentru acest demers întâi prietenia sa cu un număr impresionant de artiști, „călători estivali”, la Mangalia, 2 Mai, Balcic sau Constanța, plea pentru acest demers prezenta unui nucleu deja existent în podul Primăriei Constanța. Este vorba de vechea pinecotecă (ceea ce mai rămăsese din ea după avatarurile războiului), înființată în 1928 pe baza lucrărilor participante la expoziția Semicentenarului Dobrogei (95 de opere au intrat în patrimoniul Muzeului de Artă, din cele 300 câte figuraseră pe simeza expoziției jubiliare), ca și de lotul de picturi aduse de la Balcic, la cedarea Cadrlaterului. Acolo se încropise o galerie permanentă, în care artiștii care doreau, lăsa opere după fiecare vară de lucru; unele dintre ele au reprezentat, pe vremea în care cunoscutul colecționar Octavian Moșescu era primar al Balcicului (1931-1932), contravaloarea simbolică, desigur, a unui teren pe care primăria îl acorda unora dintre artiști, urmând ca aceștia să-și

edifice, acolo locuințe. Acestor două loturi de pictură, primul muzeu de artă al țării, din București, aflat atunci sub conducerea pictorului M.H.Maxy (1895-1971) i-a adăugat un împrumut (transferat în 1965) de 150 lucrări din patrimoniul muzeului central, pentru încheierea unui ansamblu care să prezinte, fie și lacunar, o sinteză a artei românești, de la Theodor Aman și Nicolae Grigorescu la contemporanii anilor 60. Acestui fond i s-au adăugat câteva generoase donații ale unor artiști plastici născuți în Dobrogea, precum Ion Jalea, Alexandru Ciucurencu și Boris Caragea, sau care îndrăgiseră acest ținut pe care-l frecventau, fiind însă legați și prin durabile prietenii cu Vasile Canarache: Cornel Medrea, Marius Bunescu, Ada Geo Medrea, Ion Irimescu, Zoe Băicoianu, Henri H, Catargi, Constantin Baraschi ș.a.

Cu acest prilej și cu această zestre, în imobilul din strada Elena Pavel nr. 12 (devenită ulterior str. Muzeelor) fostă școală profesională, magazin sovietic, imobil de locuințe particulare etc., s-a amenajat și s-a deschis, la 1 Mai 1961, Muzeul de Artă Constanța ca secție a celui de arheologie. Muzeograful Marcel Atel și Constantin Georgescu, temporar numiți pentru această vară, au vegheat secția, până în 14 octombrie 1961, când la recomandarea Ministerului Culturii, Vasile Canarache m-a angajat ca șef de secție. La 1 noiembrie al aceluiași an, secția devenea instituție independentă, cu statut juridic, cu ștampilă, cu director, o secretară, o mașină de scris „Optima”, o călimară, un toc clasic cu peniță, dar mai ales cu un patrimoniu de 350 de opere de pictură, sculptură și grafică, în majoritate expuse.

Dacă în primii ani de existență ne-am propus intermedierea în relația operă-public și implicit impulsionearea vizitării sălilor muzeului de către un număr sporit de vizitatori, ulterior, prin munca celor câțiva specialiști, s-au organizat activități diversificate, menite să stabilească, în timp, o activă difuzare a imaginii, punând accentul pe înțelegerea fenomenului artistic din interior, pentru a evita „respectul snob” sau „consumul pasiv” al produsului artistic. S-a urmărit, astfel, structurarea unui program de integrare a instituției în viața culturală a orașului, cu anume direcții prestabilite, vizate de acțiunile întreprinse: expoziții temporare, conferințe, simpozioane, sesiuni de comunicări, vizite în grup, ore tematice cu elevii etc. Muzeul a devenit astfel un „punct fix”, bine definit, al orașului, pentru localnici ca și pentru cei care-l cutreierau vara, singurul loc în care oricine intra era bine venit. Parcurgerea sălilor sale fiind, în egală măsură o cunoaștere a peisajului dobrogean pictat, preponderent reprezentat pe simeză, aparținând epocii interbelice și nu numai. Jumătate de secol, chiar mai mult, deoarece prezentarea școlii românești de artă mergea (deși parcimonios, din cauza unei acute lipse de spațiu atunci)-până la arta contemporană a ultimelor ei înfăptuiri. Căci prin taberele de pictură „Pontica”, pe care le-am inițiat, în colaborare cu Uniunea Artiștilor Plastici din București încă din 1972 la Topalu, 1973 la Ostrov și din 1974 până în 1985 la Constanța (reluat de către noua conducere a muzeului, după 1990), se continuă, într-un fel, popasurile estivale ale generațiilor anterioare. Loc al odihnei active, mereu incitativ, Dobrogea continuă să determine mereu apariția unor „fapte de artă” ce se integrează valorilor vitale ale poporului și se înscriu decisiv circuitului muzeal. Astfel, apărut ca premiză a unui destin instituțional, ca o „soluție” în ideea cuprinderii unui „trecut” artistic, muzeul a rămas deopotrivă deschis prezentului continuu. André Malraux făcea apologia „muzeului imaginar cu fastidioasele sale capodopere”; de ce nu am aduce și noi laudă muzeului „limitat”, încheiat cu trudă și pasiune? Cu justificată mândrie putem privi acest muzeu, oarecum unic în țară, prin bogăția și specificitatea colecției, muzeului din Constanța. Când dorința de a cunoaște și pasiunea pentru „reprezentarea obiectului” expus se întâlnesc, muzeul poate fi socotit „deschis”, chiar în pofida zilelor mohorâte și fără lumină, în pofida adesei pasivități sau a indiferenței unora dintre vizitatori. Aflați la distanță de aproape trei secole de la apariția primelor muzee, exclusiv particulare, de a căror bogăție se putea bucura un public extrem de limitat, muzeele acestui veac - și implicit cel din

Cosntanța - s-au bucurat foarte repede de prezența vizitatorilor, aici cu atât mai numeroși cu cât era vorba și de turiști români sau străini, veniți în timpul verii.

Patrimoniul muzeului constănțean a fost organizat, la începuturile sale, așa cum am mai spus, conform unei concepții cronologic-evolutive, care-și propunea ca domeniu de cuprindere arta românească modernă și contemporană, de la finele veacului trecut până în anii 60. Dar cum fondul de opere inițial era mult prea mic, se cerea necondiționat mărirea lui prin transferuri, donații, dar mai ales prin achiziții. Ele încep să apară cu anul 1962 și vor cunoaște o rigoare selectivă și teaurizatoare asigurată de criteriul valoric ce a conferit patrimoniului acumulat astfel, unitate. În cadrul acestui demers (al achizițiilor în principal) a intervenit un criteriu selectiv secund, de această dată tematic axarea pe subiectul dobrogean, motiv major de inspirație în arta românească. O altă intervenție care a operat mai ales la nivelul transferurilor și al donațiilor, a fost acela a acumulării unor opere semnate de artiști născuți în această zonă, căci Dobrogea este ținutul care a dat țării peste o sută de artiști. Între aceștia: Ion Jalea, Lucian Grigorescu, Boris Caragea, Alexandru Ciucurencu, Wanda Sachelarie, Spiru Chintilă, Cîk Damadian, Ion Bițan, Ion Nicodim și încă mulți alții, sunt nume de referință ale artei românești din acest veac. Astfel structurată ca principiu și extinsă de la particularul unei norme interne muzeologice, cuprinsă în însuși statutul de existență a acestui tip de instituții, la generalizarea unei „politici” cultural artistice, selectarea critică de opere a fost, pentru noi o preocupare riguroasă și continuă.

Mărirea, în timp, a colecțiilor (al căror fond a ajuns de la 350 în 1961, la peste 6845 în 1985 și la 7073 în 1995), a necesitat extinderea spațiului expozițional în noul local situat în Bdul Tomis, nr. 84, într-o primă etapă în 1982 (reorganizare de care m-am ocupat direct) și în a doua etapă după 1990, coordonată de noua conducere a muzeului și în acest fel patrimoniul acumulat între anii 1962-1990 a putut fi valorificat în întregime.

Achizițiile muzeului au vizat, cum era și firesc, în principal pictura, apoi sculptura și grafica; ele s-au aflat într-o continuă creștere cifrică datorită unor fonduri bănești pe care muzeul le primea anual. Beneficiar așadar al unor sume importante într-o perioadă în care mari colecții particulare bucureștene se autodesfășurau (Simion Mehedinți, Dr. Ion Siligeanu, Acad. Aurel Avramescu, Sică Alexandrescu, Ivonne Pallady, Maria Țuculescu, Petru Bodeuț, Mișu Weinberg, Octavian Moșescu ș.a.) muzeul a acumulat astfel numai opere de aleasă ținută, prestigiul calității lor fiind garantat de însuși prestigiul colecțiilor cărora le aparțineau. Doina Păuleanu - actualul director al muzeului - s-a orientat în chip fericit, după 1990, către achiziționarea, cu preponderență, a unor piese de mobilier și de artă decorativă. Expunerea lor în spațiile neadecvate prezentării picturii sau sculpturii, aduce un plus de interes și un anume farmec expozițional. Căci ele vin să agrementeze colțuri care, prin structura arhitecturală a muzeului rămăseseră nefolosite. Faptul este cu atât mai relevant cu cât piesele achiziționate (scrinuri, mici fotolii, dulapuri, comode, tapiserii și vase din metal, porțelan sau sticlă), au fost selecționate cu grijă pentru valoarea lor interinsecă, muzeală și estetică.

Dar la diversificarea colecțiilor au contribuit deopotrivă, de-a lungul anilor, numeroase donații, care definesc două tipuri generale de donatori: primul ar fi acela al unor persoane care, din pasiune, din dorința de investiții financiare, sau dintr-o temerară judecată critică, au adunat în folosul de perspectivă al obștei, lucrări. Secunda se referă la creatorii de artă înșiși, care au donat muzeului opere proprii, legându-se astfel de un ansamblu în care sunt reprezentați, ori de un spațiu, de un mediu vizual care a avut, în decursul devenirii lor artistice, rol formativ, cum este cazul lui Ion Jalea, Alexandru Ciucurencu, Cristea Grosu, Céline Emilian, Spiru Chintilă, Lucia Ioanid. Primului tip i se subsumează colecția donată de Dr. Vintilă D. Gheorghe (1898-1978), care, după dotarea comunei sale natale - Topalu - cu un grup de 228 de opere

(pictură, sculptură și grafică), cu care s-a constituit muzeul ce poartă numele părinților săi - Dinu și Sevesta Vintilă - a donat, în 1961 muzeului de artă din Constanța încă 47 de opere semnate de Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian, Theodor Pallady, Francisc Șitato, Nicolae N.Tonitza, Ștefan Dumitrescu și Gheorghe Petrașcu. Aceluiași tip i se include și donarea colecției scriitoarei Cella Serghi (1907-1992), născută la Constanța, care grupează 23 de opere între care semnalăm alături de Iser, Tonitza, Șitato și o suită de superbe compoziții datorate Magdalenei Rădulescu.

În sfârșit, prin acțiunea taberelor și simpozioanelor de pictură și grafică patrimoniul muzeal a cunoscut o creștere considerabilă, anuală de opere contemporane, începând cu anul 1972. Acțiunea se continuă și astăzi, în acest ultim an alături de Simpozionul național de pictură, muzeul fiind organizatorul și al unui internațional de ceramică. Modalitatea este benefică pentru creșterea și diversificarea patrimoniului muzeal, ca și pentru artiști. Căci, dacă peisajul dobrogean a atras artiștii aici, operând, în perioada interbelică seducția unui loc de pelerinaj, pentru pictura românească, participanții actuali ai simpozioanelor adaugă, universului generator de poezie specific zonei, prestigiul unei relații, al unui acord cu modernitatea.

Compendiu al artei românești de la finele veacului trecut până în contemporanitate, muzeul de artă din Constanța este unul dintre cele mai „frumoase” - în sens valoric și expozițional - și mai bine organizate muzee de artă aflate în marile orașe ale tuturor județelor țării. Real „tablou de capodopere”, el prezintă o suită de opere de pictură și sculptură, expuse pe trei nivele ale celor două clădiri legate între ele; una-construcție de sfârșit de secol (1895), având elemente de decorație exterioară în stil neoclasic, cealaltă, modernă edificată între 1980-1982. Spațiul amplu, generos, inundat de lumină, pune în valoare, în „enclave” distincte, - determinate de arhitectura clădirilor, cât și de intenția clară a muzeografilor organizatori -, în deschidere, lucrări de referință semnate de Theodor Aman, primul mare dascăl al Școlii românești de Belle Arte bucureștene, de Nicolae Grigorescu, primul impresionist român ale cărui opere au rămas și în Franța mărturie a confruntării tânărului cu contemporanii săi francezi, la Barbizon, apoi opere datorate „angelicului” Ion Andreescu, dintre care „Plopi desfrunziți în lunca Cislăului” se disting ca o lucrare de excepție, nelipsită din marile ansambluri de artă românească organizate peste hotare, la Tokio, Londra, Paris, New York, Bruxelles ș.a. În succesiune firească, Ștefan Luchian, pe care Nicolae N.Tonitza îl socotea „cel mai rafinat colorist din veacul nostru”, este prezent cu câteva naturi moarte cu flori și cunoscutul peisaj Colț din strada Povernei. Expunerea parterului muzeului este completată cu opere semnate de mari sculptori ai aceleiași epoci: Ioan Georgescu, Ștefan Ionescu Valbudea, Fritz Storck, Dimitrie Paciurea.

La etaj, simeza unei vaste săli Pallady susține nu mai puțin de 35 de lucrări datorate artsitului: naturi statice și nuduri de excepție, ca și peisaje inspirate de malul mării din Constanța, semn al prezenței sale aici în 1913. Îi stau în vecinătate, la alt „pol” al referirii la ceea ce pictura din perioada interbelică a avut ca deosebită realizare, 33 lucrări semnate de Gheorghe Petrașcu. naturi statice și peisaje, preponderent din anii 1933-1940 (cea mai strălucitoare parte a creației sale). Între acestea, peisajele inspirate de Mangalia, unde artistul a poposit vară de vară, populează simeza.

Acest prim etaj al clădirii prezintă în continuare opere ale altor mari contemporani, configurate în „incandescențe cromatice” ale reflexelor marine din pânzele lui Nicolae Dărăscu, lumea văzută-monumental -, a satelor Dobrogei, - chipuri de tătari - compozițiile lui Iosif Izer, „suculentele” alcătuirii din peisajele inspirate de Balcic semnate de Jean Al.Steriadi ș.a. Sculptura spațiului, portrete mici și compoziții sunt semnate de Ion Jalea, Cornel Medrea,

Gheorghe Anghel și Alexandru Călinescu.

Etajul superior prezintă amplu „Grupul celor 4”, alcătuire de referință a artelor anilor 1924-1933: Nicolae N.Tonitza, Ștefan Dimitrescu, Francisc Șirato și sculptorul Oscar Han.

Pictura primului (N N Tonitza) are o grație suavă în nuduri, o remarcabilă căldură în reprezentarea chipurilor de copii și un puternic caracter decorativ al arabescurilor de fundal, evocatoare, în general de vers bacovian”... verde crud, verde crud/mugur alb și roz și pur...” Dar Tonitza este și pictorul care a semnat într-un chip aparte, personal, dar poate cel mai fidel întinderile albastre ale mării străjuite de dealurile ocru-roz-sidefii, ale peisajului dobrogean. Îi stau alături Francisc Șirato cu strălucitoare flori și peisaje de Tuzla sau Balcic, Ștefan Dimitrescu ale cărui compoziții cu personaje la mare și peisaje ale locurilor dobrogene dezvăluie un observator al realității exprimate în pânze prin conture clare, definitorii, ca și multe, armonioase compoziții sculpturale semnate de Oscar Han.

În clădirea a doua (prin comunicare directă) vom întâlni semnificativa fericita-aviditate de observare și redare a detaliului în compoziții, portrete sau peisaje (la fiecare într-un fel propriu) într-o suită de opere semnate de Camil Ressu, Sabin Popp, Ion Theodorescu Sion, Marius Bunescu, Petre Iorgulescu Yor, ș.a. Apoi alte săli distincte, spații inundate de lumină, prezintă cronologic, pe Vasile Popescu, Dimitrie Ghiță, Ion Țuculescu, Lucian Grigorescu, Alexandru Ciucurencu, Corneliu Baba și Henri H.Catargi. În toată această suită, a cărei valoare este dată de marile nume și mai ales de operele lor, peisajul dobrogean este prevalent, nu numai ca semn al importanței acestui „motiv” ci, mai ales, ca alcătuirii de excepție, determinate de contactul artiștilor cu spațiul pontic.

Unele opere datorate lui Corneliu Mihăilescu, M.H.Maxy, Magdalena Rădulescu, Marcel Iancu - aceștia fiind câțiva dintre reprezentanții de seamă ai „avangardei”, fac legătura cu arta contemporană, a lui Ion Musceleanu, Spiru Chintilă, Ion Pacea, Ion Gheorghiu, Ion Sălișteanu, Horia Bernea, Theodor Moraru și mulți alții, care, datorită numărului mare de artiști și calității operelor (aflate în depozite), cunosc o anume alternanță ritmică în expunere.

Mereu un miros plăcut, discret de curat, de proaspăt spălat se simte în muzeu, însoțind lumina clară ce inundă totul, ademenindu-te să privești și să meditezi la destine artistice și de viață, la arta culorii și a bronzului, la avatarurile mobilierului expus, la „căldura” tapiseriilor din holuri, toate alese cu gust și rafinament. În această atmosferă de liniște și calm, de comunicare directă cu arta marilor creatori și prin ea cu artiștii înșiși, poți regăsi climatul necesar contemplării. Cu acorduri de Bach, Beethoven sau Mozart în suflet, poți poposi pe odihnitoare bănci de mahon, să privești. Căci, deopotrivă Andreescu, Luchian, Tonitza, Pallady, Ciucurencu sau Baba și ceilalți, fiecare în săli închegate, în care calitatea și specificitatea operelor este egală cu sine pe cea mai înaltă treaptă a împlinirilor, cei pe care un mare colecționar originar din Constanța, Krikor H. Zambaccian îi numea „... niște mari artiști, minuni, niște zei”, au lăsat posterității o parte din zestrea cea mai de preț a culturii noastre pe care avem datoria să o păstrăm.

MICĂ ANTOLOGIE DE POEZIE MARINĂ

Ion VINEA

TUZLA

*Val pal, stâncile arse,
albastrul sat într-un inel de var.
Femeile țărmlui au obraz de mărgean
și se vând pe stras și suliman.*

*Vreau să rămân aici la Tuzla
lângă valsurile moarte-n casa albă
când pleacă școlarii rahitici
și-n plajă sângeră macul sălbatic
cheag tușit în amiaza fragedă.*

*Seara bate semne din far
peste goarneau vagi de apă
când se întorc pescarii cu stele pe mâini
și trec vapoarele și planetele.*

1923

Ion Vinea. Opere, I, Poezii, București, Ed. Minerva, 1984, p. 21

Ion VINEA

TRISTIA

*Să fiu captivul tău pe veci,
să-mi joci albastrele sonore lanțuri,
încercuită Mare de-un destin
cântând în el sfârșitul și-nceputul.*

*Oaspe sortit grădinii de nisip
abia ivind plăpânde anemone,
legat de zodii mii de mii cu gândul
și priponit de pas prin șterse urme.*

*O, dincolo de praguri și cuvânt,
prin rugă smuls edictelor avare,
ca un suspin să trec din lumi în lumi,
pe un șirag de amintiri stelare.*

1927

Ion Vinea, *Poeme*. Ed. tineretului, Colectia „Cele mai frumoase poezii”, 1968, p. 44.

NOX

*Cântec din larguri prin golul orelor gemene,
ce stelară noapte prinde să ne legene.
Departe visul mi-l poartă catargele candidе.
Sub adieri tremură Tomis din genele-i palide.*

*Drumurile de var lin sosind singure
somnia și-l duc la sânul falezelor.
Pregetă-n gemete zbuciumul apelor
pas cu pas, îndelung, pe dig însoțindu-mă.*

*Ademenite-n repaosul vag, uraganele
de pretutindeni adorm în concertul talazelor.
Teme-te inimă prinsă-n legenda mirajelor,
înlănțuitul neant pândeste din plasele algelor.*

1928

Ion Vinea. Poeme. Ed. tineretului, Colecția „Cele mai frumoase poezii”, 1968, p. 43.

Grigore SĂLCEANU

ÎMI PARE-O NEAGRĂ, URIAȘE CRUCE

*Pe unde doarme lotca mea uitată?
În care golf uitat o bate vântul?
Cu ea odată părăseam pământul
Și înfruntam nemărginirea toată.*

*Orice talaz îmi aprindea avântul,
Strângeam mai tare mâna pe lopată,
Cântam mai dârz când marea înspumată
Se năpustea urlând să-mi fure cântul.*

*Lopețile s-au rupt și luntrea-i spartă.
Un cimitir albastru-mi pare largul;
Povestea ei în plâns pe vânt se duce:*

*Când se deschide-a depărtării poartă
Și nava intră liniștit, - catargul
Îmi pare-o neagră, uriașe cruce.*

Analele Dobrogei, 1929, fasc. 1-12, p. 21.

Grigore SĂLCEANU

VISÂND ÎN UMBRĂ

*Visând în umbra încăperii,
La focul vândăt de stejar,
Năluci în farmecul tăcerii
Naintea ochilor răsar.*

*În noapte ușa se deschide
Spre singuratecile stânci:
Văd marea vâjâind cum vine,
Cu valuri mari din zări adânci.*

*Pătrunzi în casă ca o umbră...
Se-nchide ușa după tine
Și-ascult, la Sănul tău, talazul
Cum urlă, spumegă și vine.*

Analele Dobrogei, 17, 1936, p. 31. În volumul *Nopti pontice, Poezii*, București, Ed. Cartea Românească,

DUPĂ FURTUNĂ

*Lespezi de veacuri bătute,
Liniște grea de metal,
Tărmuri cernite și mute,
Toate sunt roase de val.*

*Lotcile-nfîpte în dună
- Scoici sfărâmate de mal -
Dorm încărcate de lună,
Liniștea grea de metal.*

*Case de paie și lut,
Case turtite și mici,
Straniu cătun de furnici,
Dangăt de clopot pierdut.*

Analele Dobrogei, 19, 1938, p. 93.

SÂNGELE DIN LAMPĂ

(fragment)

*Spune-mi ești fructul straniu adus dintr-o escală
Sau panglica albastră pe harta călătoriei?
Ochiul descifrând orașele ca pe niște inscripții
Pas lunecând pe sârma voiajului perpetuu?*

*Nedeslușite-ntoarceri din magice contururi
Zăpezi în latitudini între animale obscure,
Pupilă ca o păsăre în migrațiuni eterne
Când visul ca o lampă îți luminează scrisul.*

*Sau oceanul din ghebele de meduze
Lumina ca un greer cutreerând prin spice
Cascada ca o femeie cu stelele la picioare,
Mâinile cari primesc stofta de preț a unei umbre.*

*Ca să mă smulgi din mine ca flacăra dintr-o cremene
Și gura mea să muște luna singurătății,
Cu inima-nclăștată pe gratii ca o mână,
Să mă lovești de-oțelul evenimentelor.*

*Că să-mi amestec suflul cu răsuflarea mării,
Și apa să mă primească în tunelul ei de frunze
Prin schelele ridicate de auroră în abur,
Când mâna regăsește harpa copilăriei.*

Ilarie Voronca. *Patmos* (și alte șase poeme), Ed. Vremea, 1933, p. 116.

Lucian BLAGA

ASFINȚIT MARIN

*Piere în jocul luminilor
saltul de-amurg al delfinilor.*

*Valul acopere numele
scrise-n nisipuri, și urmele.*

*Soarele, lacrima Domnului,
cade în mările somnului.*

*Ziua se curmă, și veștile.
Umbra mărește poveștile.*

*Steaua te-atinge cu genele.
Mut tălmăcești toate semnele.*

*Ah, pentru cine sunt largile
vremi? Pentru cine catargele?*

*O, aventura, și apele!
Inimă, strânge pleoapele!*

Lucian Blaga. *La curțile dorului*, 1938. În vol. *Poezii*, București, Ed.pt.lit., 1966, p. 180.

PONTICA

*În piatră șoptii un poem de metal pretios,
Uimit stăpânindu-mi cuvântul pe buze mereu;
Dar marea-nflorea mai frumos
Pe flacăra trupului tău.*

*În inimă peana sfios am muiat-o -
Și marea creștea mai înaltă ca niște suspine,
Muștrându-mi iubirea pe care-am cântat-o,
Fiord străbătut doar în vis, doar de mine.*

*Cu dangăte pasărea morții în gând viscoalea.
- Proscris să-mi mai port nenorocul prin viață, nestins?
De valul regretelor veșnic lovit și învins?
Statornic ruginile gândului rău le coclea.*

*Vântul pe țărm alerga fluturându-mi în lungile-i coame
Grabnice stoluri de nopți nedormite, de ani;
Mă-nfășurau mătăsoase ca niște liane
Și mă dureau fâlfâiri de-obosiți, răătăciți cormorani.*

*Atunci coborâi printre negrii fiori,
Depart de tine, afară de vreme.
În vechile bolți sângerau încă frunțile vechilor spini arzători,
Eu singur vegheam la trireme.*

Dumitru Olariu. **Crângurile cerului**. Poesii. Constanta, „Litoral”, 1939, p. 39.

DOBROGEA

*Tară de foc, amvon de cocori...
Pescarii scot soarele-n plasă din mare,
Cu hohote roșii în zori isbucnește lumina;
Pe câmpuri azi macii se-mbată cu sângele vechilor zei.*

*Unde încep descuiatele-ți raiuri și cine
Ar putea spune? Doar rugii cu crengi de tămâie.
Singurătatea în vaste oglinzi băntuiește,
Nechează cucuta în inimă.*

*Jar crud biciuindu-i cu patimă sănii,
Câmpia și-i obrăznicește-n rotunde movilii
Și-aprînșii luceferi adeseori cad în ispită,
În nopțile plastice ca niște amfore.*

*Albe cătune și-adună bordeele-n poală
Și nemărginit apoi sângerează în stepă un fluer
Lângă putrede ghioluri, bătrâne miresme
Își blesteamă luntrile-n care au căldătorit.*

*Iată geamia ciulește urechea la ceri
Pornesc, oare, norii la braț cu furtuna
Sau numai salcâmmii oftează privind îngroziți
În sterpe fântâni semne aspre de secetă?*

*Fâlfâie galbene șaluri de rapți pe umărul tău,
Iarna prelung înfloresc mânioasele holde de vifor,
Tară de foc, țară de taină,
Pe care-o sărut pățimaș ca pe-o dragoste vie.*

Dumitru Olariu. *Crângurile cerului. Poesii.* Constanta, „Litoral”, 1939, p. 46.

NECUNOSCUTA NOASTRĂ TOAMNĂ

*Galbene râpi oțetarii prin toamnă în goană străbat,
Cu țiglele arse-ale frunzelor smulse de vânturi și sparte,
Din nou răsucindu-și șurubul lor înflăcărat
Prin aerul tare, ca niște grăbite catarte.*

*O, insulă nelocuită a singurătății adânc sfâșiată
De ghiara nisipului ce se crispează în dune,
Înaltă, sălbatecă, țărmii pustii și-i arată;
Fiorii ei stranii în suflet cutremură strune.*

*Desfășură stepa din zare în zare un vechi pergament
Pecetluit cu movili, împietrit în misterul virgin.
Auzi lămurit uneori, în tăcere, cum broasca țestoasă,
În cuibu-i de cremene sgârâie drumul, strident trudit pelerin.*

*Ce delte haotice dilată în ochii lor verzi!
Hipnotic răstoarnă coloanelor groazei, de cute.
În tulburul fluviu al nopții ce grele neliniști desmierzi
Simțindu-te singur și supt de păianjenul lunei cu sete;*

*Acvile marine plutesc intonând geometricul sbor,
Își pune brășurile-amurgului toamna, sunându-le iar -
Și pasul în roca fragilă a brumei ușor se așterne, ușor,
Precum ai atinge cu buzele-abia un pahar.*

D.Olariu. **Crângurile cerului**. Poesii. Constanta, „Litoral”, 1939, p. 65.

ȚĂRM DE MARE

Țărm zdrențuit lângă mări de furtună:

Țărm însorit lângă ape-nflorite:

Nave, din țări depărtate, sosite:

Stoluri ce-n psalmii plecării se-adună!

Lacrimi, alături de vise-implinite:

Torțe aprinse la vatra din Lună:

Gong ce-n sideful de scoică răsună:

Stânci din zenit în abis prăbușite.

Val de-ntuneric, orgie de soare,

Suflet în care se naște și moare

Tot începutul ca și tot sfârșitul!

Prag de pe care sorbim infinitul

Când plâng în noi aducerile-aminte

Și râd ispitele morții în minte!

Al.Gherghel. **Pe țărmul mării.** Poeme. Constanța, Editura „Dobrogea Jună”, /1941/.

O MIE DE VÂNTURI

*Marea era o Marchiză ce-și tremura dantela pe țărm
unde va printre astre culcându-și fruntea bolnavă;
un vânt îi băntuia trena inocentă
și pe țărmul acesta nu mai naviga nici o navă.*

*Eu eram de departe, o statuie din scrisuri, o piatră,
iar Marea era Ciclop cu ochiul de aur sau doamna
Marchiză?*

*Pierdut ascultam cum privirea ei declama tăcerea
matrozilor tăiați în taverne și lamentați de briză.*

*Deodată, ah! ... flăcări dogoreau pe zare imense,
ca și când dincolo de vitralii mureau Sodome,
ca și cum se incinerau pădurile de mărgean
și pe ruine dăinuia patetic un nimb de fantome.*

*Duși de freamătul apei spre continente lunare -
obraji, obraji de sidef pluteau pe fregate,
șuvițe din părul Dianeî fluturau la catarge frenetic
al cincilea punct cardinal să mi-l arate.*

Marea era Ciclop cu ochiul de aur ori doamnă Marchiză?

C.Tonegaru. *Steaua Venerii*. Buc., Ed.pt. lit., 1969, p. 8-9.

PROFETUL ALGELOR

*A rămas Marea cu limba înghețată pe dig
cu morunii înăuntru ca într-o vitrină
iar sufletul meu desfășurat spre larg
e un bilet de închiriat din hârtie velină.*

*Înainte Marea se îndoaia la orizont
ducând Luna înflorită ca un crin departe
și batistele tâșnind din mâini fluturau, fluturau,
păreau iepuri călcând peste holde sărate.*

*Într-acolo prea și-a decolorat numele prin toți porii
femeia cu coadă de pește,
într-acolo pe vâslele mele cu pene
din locul unde Marea s-a rupt, crucea Sudului crește.*

*Veniți Tritoni cu cerul gurii întunecat
și treceți-mă prin talii subțiri de piroane;
ca un „De Profundis” curs din orgă
aștept talazurile deasupra să se răstoarne.*

*Cei ce suflă pe țărături în scoici
la soclul meu vor veni să se închine
căci de pe treapta unui cântec cobor
sub corăbii din Sud cu smochine.*

*Atunci poate am să fiu dat la ziar
și în instrumente imn nou va fi strivit pe clape -
acum să zic că-i părul Ofeliei dusă de valuri
să intru în adânc pe buze vreau plante de ape.*

C.Tonegaru. *Steaua Venerii*, Buc., Ed. pt. lit., 1969, p. 197.

Selecție de LILIANA LAZIA

MUZEUL „ION JALEA”

Clădirea care adăpostește Colecția de sculptură „Ion Jalea”, secție a Muzeului de Artă Constanța, este situată într-una din zonele pitorești ale orașului, frecventată de turiști pentru perspectiva pe care o oferă asupra mării, falezii și portului. Construită la începutul anilor '20, în stil românesc (cu arcade olteneste și cerdac), a aparținut lui Constantin Pariano - cunoscută și respectată personalitate a județului Constanța. Originar din Oltenia, vechi conservator, deputat de Vlasca, Constantin Pariano se stabilește la începutul secolului în Dobrogea, fiind prefect al județului Constanța în perioada 1910-1913.

După moartea lui, în 1929, casa este închiriată Consulatului Englez, trecută în patrimoniul statului după război, iar începând din august 1968 aici se află Colecția sculptorului Ion Jalea.

Aceasta s-a constituit pe baza donației sculptorului, după cum și mărturisea: „donația pe care am făcut-o Constanței este expresia sentimentelor de dragoste și grație pentru ținutul dobrogean unde m-am născut, în amintirea locurilor care mi-au încântat copilăria și tinerețea”.

Donația atestă și întregeste legătura pe care artistul o păstrează cu această parte a țării, în care s-a născut, în comuna Casimcea, la 9 mai 1887. La Constanța, în 1899, Ion Jalea a primit întâile lecții de inițiere artistică de la pictorul Dimitrie Hârlescu, ca elev al acestuia la Gimnaziul din localitate. Ion Jalea se înscrie apoi la Școala de Belle Arte din București, ale cărei cursuri le urmează între 1907-1911, lucrând în atelierul unuia dintre cei mai mari sculptori români, Dimitrie Paciurea. Întâlnirea artistului cu publicul este marcată de anul 1911, când expune la Expoziția oficială a artiștilor în viață, ca și la Expoziția Tinerimii Artistice. În 1915, după prima expoziție personală, îl găsim pe Ion Jalea la Paris, unde frecventează Academia Julien, cu profesorii Paul Landovski, Henri Bouchard și Jean Laurens. Dar dezvoltarea lui Jalea la Paris se va face nu sub influența acestor artiști de orientare academică, ci sub aceea a lui Auguste Rodin, mai târziu, a lui Antoine Emil Bourdelle. Fără să fie un eclectic, Jalea va

îmbina în sinteza fericită a artei sale, unele „virtuți ale modelajului rodinian” cu construcția viguroasă, arhitecturală, însușită de la Bourdelle, dar vizând mereu simplitatea, franchetea, specifice artei sale. Studiile pariziene, care cuprind perioada anilor 1915-1922, sunt întrerupte de participarea artistului în războiul din 1916-1918 în care, la Mărășești, grav rănit, „locotenentul în rezervă Ion Jalea, în pericol, este greu salvat după

ce-și pierde brațul stâng”. Mutilat de război, atacat în însăși rațiunea sa de a fi ca artist, eroul din 1917 dovedește o tenacitate eroică reușind să lucreze ca sculptor doar cu dreapta. Și numărul operelor ieșite de sub mână lui unică este imens, iar calitatea lor, profesional vorbind, ca și vibrația umană din care s-au nutrit, au uimit criticii și publicul. Participă regulat cu lucrări reprezentative în cadrul Saloanelor Oficiale sau expozițiilor anuale, organizează expoziții personale, fiind mereu mai apreciat în țară și în străinătate!*)

În cele 9 săli de expunere ale Muzeului „Ion Jalea”, vizitatorul descoperă o selecție caracteristică pentru evoluția conceptuală și stilistică a sculptorului, desfășurată pe o perioadă de activitate care însumează câteva decenii. Această colecție întrunește armonios un ansamblu definitoriu pentru arta lui Ion Jalea, fiind un reper reprezentativ pentru sculptura modernă și contemporană. Lucrările sale sunt prezentate într-o înlănțuire tematică, în funcție de trăsăturile, de caracteristicile care le apropie. De aici și impresia unui echilibru în expunere. Fiecare lucrare în parte se detașează totuși, datorită mijloacelor de expunere folosite, care urmăresc și individualizarea exponatelor, dar și evidențiază mesajul pe care îl transmite ideea tematică abordată. Ceea ce face posibilă comunicarea, sau figurativ vorbind, dialogul continuu dintre exponate și vizitator.

Operele expuse, realizate în bronz, marmură, piatră și gips oferă, în cadrul ansamblului constituit, o imagine generală asupra creației artistului, evoluției și îmbogățirii limbajului său plastic, în fiecare etapă parcursă. Tematica sculpturii sale cuprinde o serielargă: opere alegorice, mitologice, schițe de pe front, figuri de țărani, nuduri, portrete, compoziții monumentale. De pe faleză, celebrul **Arcaș odihnindu-se** privește spre zări nesfârșite. În expoziție se află originalul în gips, de fapt o schiță a monumentului, realizat prin modelaj de Ion Jalea.

Expoziția este o retrospectivă a genurilor abordate de artist de-a lungul vieții. Sub influența lui Rodin, la începutul creației, Ion Jalea realizează în 1915, **Căderea îngerilor** și, apoi, **Lucifer**, teme ce l-au preocupat un timp cum reiese și din alte exponate. În continuarea Colecției se află câteva valoroase portrete ale unor cunoscute personalități ale vieții culturale românești, precum: **Liviu Rebreanu**, **Pictorul Rosenthal**. Fără a avea viziunea arhetipală a lui Brâncuși, Jalea este valorificatorul folclorului românesc în sculptură. Astfel, în personajul **Sfarmă-Piatră** se detașează sentimentul cutezantei în lupta cu natura și încrederea în forța omului. Jalea a oglindit drama primului război mondial, dezvăluind suferințele, jertfele și efortul ostașilor. În **Cal căzut**, apar doi soldați, căznindu-se zadarnic să urnească animalul istovit, prăbușit la pământ. Soldații și animalul constituie o scenă impresionantă, caracteristică,

elocventă a greutăților războiului și cumplitelor lipsuri.

Ion Jalea a fost preocupat și de sculptura mică, de vitrină. Astfel sunt prezentate numeroase statuete pline de adevăr și expresivitate, inspirate de viața și munca oamenilor simpli: **Omul cu lopata, Cosaș, Bivolar, Oameni cărând saci, Femei la semănat, Prășitoare, Țăran cu grebla.** Cunosând îndeaproape pe oamenii din popor, traiul lor aspru, familiarizat cu psihologia lor, Jalea a fost în măsură să lărgască tematica sculpturii de gen și să creeze, mai târziu, portrete și figuri statuare de o anume forță și autenticitate care dau măsura talentului său. **Capul Sfântului Pantelimon** - care în legende apare ca tămăduitor de boli și sprijinitor al celor în suferință - lucrare realizată în 1929, a constituit o sinteză în portretistica sculptorului.

În portretul **Tatălui meu** - admirăm psihologia unui bătrân încercat de viață, de greutățile sociale, dar care și-a păstrat demnitatea și agerimea, ajungând la înțelepciune. **Autoportretul** său de artist este, de asemenea, grav și meditativ, exprimă totodată o blândețe și o duioșie reținută. Torsurile și nudurile feminine, realizate cu o vădită acuratețe, sunt poeme în piatră ilustrând sensibil suplețea și vigoarea unor ființe robuste. În armonioase atitudini, uneori culcate, alteori sprijinindu-se în mână sau în coate, aceste nuduri feminine ating desăvârșirea prin construcția și proporțiile lor și, mai ales, prin caldul modelaj al carnației.

Deosebit de expresive sunt reliefurile în piatră și în ipsos patinat: **Pegas, Centaurul, Dragoș-vodă**, care constituie capodopere ale artistului, strălucite dovezi de măiestrie tehnică.

Suita lucrărilor expuse relevă coordonatele operei unuia dintre cei mai de seamă sculptori ai românilor, care, prin creația sa legată de viața și viziunea populară, constituie un moment important în dezvoltarea valoroasei noastre școli naționale de sculptură.

NOTE

*) 1914 - expune la „Tinerimea artistică” și „Expoziția artistilor în viață”, unde obține un premiu.

- În luna mai are loc prima sa expoziție personală. Expune la „Tinerimea artistică” și la „Expoziția artiștilor în viață”.

- În ianuarie 1918, participă la Expoziția de pictură și sculptură a artiștilor mobilizați la Iași.

- Expune, în 1920 și 1921, la Saloanele de Toamnă la Paris, la primul două busturi, la al doilea Hercule doborând Centaurul.

- În 1922, expune la „Arta română”. La sfârșitul acestui an, are o expoziție personală la Ateneu.

- În 1926, expune la Căminul Artelor numeroase lucrări, printre care: **Arcaș odihnind**, **Hercule doborând Centaurul**, **Centaurul**, **Centaureasa**, **Femeie cu harpa**, **Omul cu lopata**, **Oameni cârând saci**, **Țărancă cu dovleac**, **Prășitoare**.

- În 1927, expune la salonul oficial, **Portretul tatălui meu** și, la Expoziția de Artă Română, **Arcaș odihnind**.

- În 1928, participă la Salonul oficial și expune la „Arta Română”.

- În 1929, noiembrie: expoziție personală la Ateneu. Este premiat la Expoziția Internațională de la Barcelona.

- Între 1930 - 1934 expune la Salonul oficial. Participă la expozițiile de la Rotterdam și Stockholm.

- În 1935 expune la Salonul oficial, **Autoportret**.

- 1937, expune la Salonul oficial. Decorează pavilionul României de la Expoziția Internațională de la Paris cu friza România. I se expune acolo **Victorie** și **Autoportret**. I se conferă marele premiu al expoziției pentru sculptură.

- În 1938, expoziție personală la București.

- În 1939 expune la Salonul oficial portretul scriitorului **Liviu Rebreanu**. Decorează pavilionul României de la Expoziția Internațională din New York cu **Povestea Neamului** și statuia **România**.

- În 1941, expoziție personală la Ateneu. I se decernează premiul național pentru sculptură.

- Între 1942 - 1947, expune la Salonul oficial.

- Între 1949 - 1955, participă la Expoziția de stat.

- În 1958 este organizată la sala Dalles: Expoziția retrospectivă Ion Jalea, cuprinzând aproape 100 de opere.

- Între 1959 - 1963 participă la expoziții de Stat.

- În 1964 expoziția centenarului Institutului de Arte Plastice „N. Grigorescu”, la București.

- În 1964 expoziția de pictură și sculptură a orașului București.

- În 1965, la Expoziția anuală, expune „Portretul mamei”.

- În 1966 participă la expoziția „Plastică și poezie” la Casa scriitorilor „M. Sadoveanu”, București.

- În 1966 participă la Expoziția Internațională de artă plastică de la Anvers.

- În 1969 participă la Expoziția „10 ani de activitate a Filialei U.A.P. Constanța”.

- În martie 1983, Expoziția Retrospectivă, Ion Jalea, București, Sala Dalles.

MAGISTRATUL LAZĂR MUNTEANU, PRIMUL COLECȚIONAR DE ARTĂ DIN CONSTANȚA

Lazăr Munteanu, bucureștean la origine, a servit în magistratura constănțeană între 1900-1919, mai întâi ca judecător, apoi ca președinte al Tribunalului Constanța. După plecarea din Constanța a fost secretar general în Ministerul Justiției, apoi judecător la Înalta Curte de Casație, până în 1947 când a fost pensionat. Deci a servit magistratura timp de 47 de ani, dintre care 19 la Constanța. Cu toate demersurile făcute, atât la Arhivele Statului, cât și la Ministerul Justiției, nu am reușit să identificăm dosarul personal al magistratului, în care sigur că se află informații despre colecția sa de artă.

Era nepotul dr. Nicolae Kalinderu și a lui Iancu Kalinderu fost administrator al domeniilor regale și membru al Academiei, mari colecționari de artă. Despre Iancu Kalinderu se insinua, de către umoriștii epocii, că ar fi obținut titlul de membru al Academiei, întrucât scrisese cartea „Portul bărbii la romani”. Cei doi unchi colecționari să-i fi influențat lui Lazăr Munteanu pasiunea pentru artă? Cercetătorii care s-au aplecat asupra acestei familii de colecționari nu dau nici un răspuns.

Din „Însemnările unui amator de artă” de K. Zambaccian rezultă că Lazăr Munteanu a locuit pe actuala str. Nicolae Titulescu, într-un apartament la parterul clădirii căreia constănțenii îi spun **Casa cu lei**. Clădirea aparținea unui văr al lui Zambaccian (prin 1930 aici a fost sediul unei loje masonice).

Zambaccian descrie clădirea ca „arătoasă în exterior, cu coloane în piatră, deasupra cărora păzeau falnici patru lei, ciudată fantezie a arhitectului, care s-a gândit probabil să reamintească pe malurile Pontului Euxin de somptuozitatea negustorilor venetieni de altă dată”. Credem că exagerează. Avem îndoieli că insolita clădire se aseamănă cu palatele renascentiste venetiene. În apartamentul de la parterul **Căsei cu lei** a început să se înfiripe prima colecție de artă din Constanța. Zambaccian vedea din stradă prin ferestrele deschise tablourile atârând pe pereți. Mărturisește că în 1907, când avea 18 ani, cu complicitatea servitoarei, în lipsa magistratului și familiei sale, a pătruns în apartament și și-a satisfăcut curiozitatea admirând tablourile. Petre Oprea, în volumul „Colecționari de artă bucureșteni” scrie că: „La începutul propriei lui preocupări de colecționar - așa cum însuși Lazăr Munteanu va povesti cu regret - fiind lipsit de sfaturi îndrumătoare, ca și de bani, s-a mulțumit să cumpere lucrări în rate, de la artiști cu nume mai puțin sonore. Ca tânăr magistrat la Constanța n-a îndrăznit și nici punga nu i-ar fi permis-o, ca în preajma anilor 1901-1907, să cumpere vreo lucrare dintr-o expoziție Grigorescu, deși o dorea nespus de mult. A practicat achiziționarea de artiști tineri care de-abia se afișau la vremea respectivă și ale căror opere apreciate de cronicarii și amatorii de artă le înțelegea și le putea cumpăra la prețuri moderate: Vermont, Kimon Loghi, Artachino, Strâmbulescu”. Sigur că lucrări de acești pictori a văzut Zambaccian când a pătruns cu complicitatea servitoarei în apartamentul de la **Casa cu lei**. De fapt și alți mari colecționari români, printre care și Zambaccian și-au început colecțiile cumpărând lucrări ale unor pictori

modesți. Gustul artistic al constănțenilor nu era prea elevat, nici mai târziu. Așa se explică succesul printre constănțeni al pictorului Florian, ignorându-se în același timp fenomenul Balcic. Să nu uităm însă că la începutul secolului când Lazăr Munteanu își constituia colecția și chiar mai târziu, concitadini de ai noștri mai purtau încă șalvari.....

Prin avansarea la București s-au constatat mutații de substanță în colecția și gusturile lui Lazăr Munteanu. A intrat în viața artistică a Capitalei. Era nelipsit la concertele simfonice de la Ateneul Român. A pătruns în lumea artiștilor plastici ai epocii, ale căror ateliere le vizita, stabilind cu unii relații apropiate, chiar de prietenie. Cel mai bun prieten al său a devenit Theodor Pallady, deși pictura lui nu a înțeles-o de la început. În afară de salariul care a crescut prin funcțiile deținute, a moștenit și o parte din averea unchiului său, Iancu Kalinderu. A reușit să-și constituie o colecție care să reprezinte „o mică panoramă selectivă a artei românești”, după cum avea să scrie mai târziu Petre Oprea. A achiziționat lucrări de Grigorescu, Andreescu, Luchian, Pallady, Petrașcu, Tonitza, Oscar Han, Jalea. De regulă, lucrările achiziționate le plătea în rate lunare, fiind de o corectitudine și scrupulozitate proverbiale, care îl satisfăcea chiar și pe cusurii Oscar Han, spirit ironic și zeflemist, care privea cu superioritate și lua în derâdere pe majoritatea colecționarilor. Doar pe dr. Dona și pe Lazăr Munteanu îi prezintă cu multă înțelegere și simpatie.

În „Dălți și pensule” Oscar Han îl descrie pe Lazăr Munteanu ca pe o ființă deosebit de sensibilă, care „era incapabil să te jignească cu ceva. Pe lângă distincția naturală, în firea lui delicatetea era încrustată. A fost un colecționar”. Zambaccian scria că avea „un simț al lucrurilor rare” și că era un „colecționar de rasă”.

În afară de tablourile arătate mai sus, mai avea în colecție icoane pe lemn și pe sticlă, scoarte țărănești, covoare orientale, candelă, ceasornice, porțelanuri, bibelouri, piese de mobilier vechi și rare. Era un generos. Sfătuia pe colecționarii începători în achiziționarea unor lucrări. De sfaturile sale a beneficiat chiar K. Zambaccian.

Fată de începutul modest de la Constanța, la București, arată Zambaccian, Colecția Lazăr Munteanu a luat mari proporții, iar încăperile apartamentului său „erau încărcate ca hambarele unei corăbii, care scârțâie sub povară, domnul consilier (judecător n.n.) apărându-mi în mijlocul acestei comori ca un emir din poveștile lui Harun al Rașid”.

Dar Lazăr Munteanu a fost un om fără noroc. La bombardamentul german din 24 august 1944 casa de lângă Cișmigiu în care locuia, a fost distrusă, iar colecția mistuită de flăcări. Au fost salvate doar 38 lucrări, care dintr-o bună inspirație, fuseseră duse mai înainte la Breaza, unde avea o vilă. A suportat cu stoicism pierderea colecției, cu care ajunsese să se identifice. În noua locuință în care s-a mutat la București, a expus cele 38 lucrări salvate de la bombardament.

Dar vremurile s-au schimbat. Din cauza situației materiale precare, având o pensie mică, fiind și bolnav, de prin 1949 a început să vândă din cele 38 lucrări care i-au rămas din marea colecție. Zece lucrări au ajuns în colecția dr. Gh. Vintilă, originar din Dobrogea.

În 1960 dr. Gh. Vintilă a donat comunei sale natale, Topalu, un număr de 228 lucrări din colecție, înființând astfel Muzeul Dinu și Sevesta Vintilă (numele părinților săi, foști învățători). Ulterior dr. Vintilă a donat și restul colecției sale Muzeului de Artă Constanța.

Cu ajutorul doamnei muzeograf Anca Deliorga, de la Muzeul de Artă din Constanța, am identificat cele 10 lucrări care au făcut parte din colecția Lazăr Munteanu și care au ajuns apoi în colecția dr. Gh. Vintilă. Sunt patru picturi de Grigorescu, Gheată, Steriadi, Bălțatu și cinci sculpturi în bronz (4 de Oscar Han și una de Ion Jalea), toate la Muzeul Dinu și Sevesta Vintilă din Topalu. La Muzeul de Artă din Constanța este un tablou în ulei de Pallady (**Flori și banane**). Se poate spune că 10 din cele 38 de lucrări salvate de la bombardament, s-au întors în locul

+51

nu sunt
grecii

Wittke

Probă ... I

2/2000 Kalendarium

unde la începutul secolului, tânărul magistrat a devenit primul colecționar de artă constănțean.

Lazăr Munteanu, care făcea parte din familia marilor colecționari din România, fiind alături de dr. Iosif Dona, Krikor Zambaccian, prof.dr. I.Cantacuzino, Alexandru Bogdan-Pitești, George Oprescu și alții, este astăzi aproape uitat. Și aceasta ca urmare a distrugerii colecției sale la bombardamentul din 24 august 1944.

Am consultat Pandectele Române și Pandectele Săptămânale, cele mai prestigioase publicații juridice din perioada interbelică și am constatat că judecătorul Lazăr Munteanu, de la Înalta Curte de Casație, a judecat numeroase procese civile și comerciale, cu ecou în epocă, mai ales în lumea juridică... Am identificat două persoane care l-au cunoscut personal pe Lazăr Munteanu. Prof.univ.dr. Raul Petrescu, procuror la Parchetul General, ne-a relatat că în timpul războiului, în timp ce era judecător începător în București, îl întâlnea frecvent pe culoarele Palatului de Justiție. Raul Petrescu ni-l descrie ca pe un magistrat de elită, fiind unul dintre monștrii sacri din justiția română. Iar criticul de artă Theodor Ionescu ne-a relatat că l-a cunoscut pe Lazăr Munteanu prin 1947, și că întreținea relații apropiate cu intelectuali originari din Dobrogea, mai ales cu artiștii plastici Al.Ciucurencu, Ion Jalea și Lucian Grigorescu, față de care avea o afecțiune deosebită.

Cu ajutorul doamnei muzeograf Anca Deliorga am identificat în colecția Muzeului de Artă Constanța, un portret în creion, pe hârtie, de Theodor Pallady, al lui Lazăr Munteanu, altul decât cel publicat anterior de Krikor Zambaccian în „Însemnările unui amator de artă” și de Petre Oprea în „Colecționari de artă bucureșteni”. Lucrarea o cunoșteam demult, însă nu știam că este portretul magistratului colecționar. Este datată octombrie 1951 și achiziționată de muzeu în 1962 de la Ivonne Pallady, nepoata pictorului. Lucrarea a fost expusă în cadrul Muzeului în mai 1965, februarie 1966, 1 mai-25 decembrie 1966 și 1 mai-30 iunie 1967. A mai fost expusă în sălile omagiale Th.Pallady în mai 1965 și la Expoziția omagială Th.Pallady din mai 1970.

Am contemplat îndelung portretul magistratului din colecția Muzeului de Artă Constanța. Omul are o privire tristă, pierdută și un zâmbet amar. La bombardament au fost mistuite câteva zeci de lucrări de Grigorescu, una de Andreescu, câteva de Luchian, 30 de Pallady și tot atâtea de Tonitza, colecția de icoane, covoare, mobilier, numeroase sculpturi, printre care ale lui Oscar Han, pe care le prețuia îndeosebi, statuetele de porțelan și numeroase alte obiecte decorative și de argintărie și multe altele.

Cu riscul de a abuza de citate, închei această scurtă și tristă evocare a primului colecționar de artă din Constanța, cu opinia autorizată a lui Petre Oprea: „avea un gust deosebit pentru frumosul artistic. A sprijinit adevăratele valori naționale după 1930, iar gustul său artistic a fost un criteriu de necontestat pentru mulți amatori ai frumosului plastic. Aceste calități i-au dat o superioritate apreciabilă asupra marelui său rival Zambaccian, care uza, atunci când cumpăra, și de sfaturile și consultările a numeroși artiști”.

La data de 1 iulie 1995, de Ziua Magistratului, la Muzeul de Artă din Constanța a fost deschisă o expoziție cu 62 lucrări, reprezentând o selecție din modesta mea colecție de artă. La vernisaj au participat judecătorii, procurorii și avocații din Constanța. În timp ce doamna dr. Doina Păuleanu, consilier șef la Inspectoratul Județean de Cultură Constanța, îmi prezenta expoziția, în fața colegilor, magistrați constănțeni, gândurile mi s-au îndreptat cu pioșenie către predecesorul meu, Lazăr Munteanu, pe urmele căruia, în cu totul alte condiții, ca magistrat și colecționar de artă, am îndrăznit să pășesc.

Credem că s-ar cuveni ca străzii Diana, care intersectează str.Nicolae Titulescu, în fața Casei cu lei, să i se atribuie denumirea de strada Lazăr Munteanu, în memoria primului colecționar de artă din Constanța.

„PĂDUREA DUMBRĂVENI” - O REZERVAȚIE ȘTIINȚIFICĂ CE TREBUIE PROTEJATĂ PRIN LEGE

Necesitatea protejării biodiversității implică în primul rând ocrotirea unei arii în care mediul natural să fie păstrat ca atare, în scopul prezervării ecosistemelor în ansamblul lor.

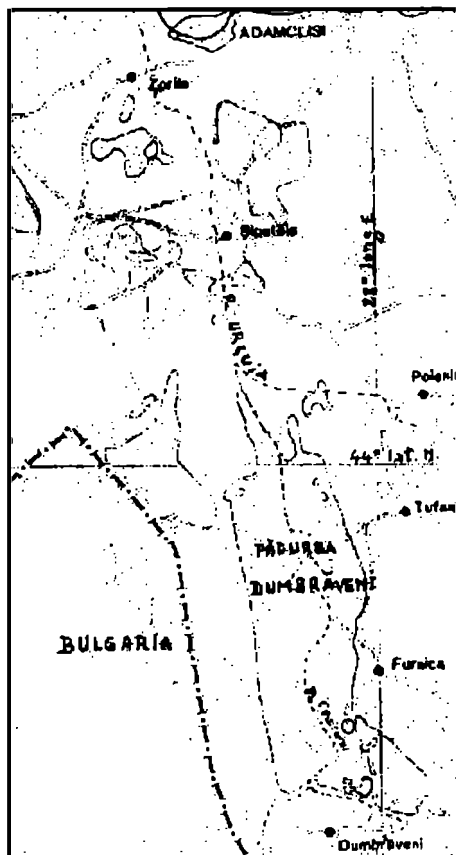
Dobrogea de sud reprezintă o regiune grav afectată de impactul antropic, extinderea agriculturii și defrișarea a peste 80% din suprafețele odinioară împădurite ducând la dispariția de pe mari suprafețe a ecosistemelor naturale.

Din acest motiv, se impune cu stringență protejarea acelor perimetre naturale în care efectele impactului antropic s-au resimțit mai puțin. Unul dintre aceste perimetre este și pădurea Dumbrăveni, zonă în care pot fi întâlnite numeroase specii endemice, rare, atât dintre plante, cât și dintre animale.

Rezervația naturală Dumbrăveni se află la circa 15 km sud de localitatea istorică Adamclisi, spre granița cu Bulgaria.

Pădurea Dumbrăveni, care ocupă un loc esențial în cadrul rezervației, are o suprafață de circa 15 km², fiind situată în Podișul Dobrogei de sud, în zona de silvostepă. Relieful plan sau ușor înclinat al podișului are o altitudine care variază între 150 și 190 m și este străbătut de valea pârâului Ceair, săpată în calcare cretacice.

Pădurea Dumbrăveni este o pădure de silvostepă sudică, alcătuită din stejar pufos *Quercus pubescens* și stejar brumăriu *Q. pedunculiflora*, dar și din numeroase elemente mediteraneene (*Jasminium fruticans*, *Quercus cerris*), submediteraneene (*Carpinus orientalis*, *Fraxinus ornus*), ponto-mediteraneene (*Cotinus coggygria*), ceea ce caracterizează substepa sudică, dobrogeană. Pe coasta calcaroasă, cu expoziție sudică, a pârâului Ceair, de la marginea pădurii, în fitocenoză cu *Satureja caerulea* care ocupă o mare parte a suprafeței coastei, aspectul sezonălar vernal este dat de numeroase specii vernale și chiar prevernale, care, la începutul lunii martie, datorită valorilor termice ridicate sunt în plină floare. Multe din speciile vernale întâlnite aici sunt rarități floristice în flora țării, începând chiar cu *Satureja caerulea*, specie edificatoare a fitocenozelor, care se întâlnește numai în Dobrogea. În timpul primăverii ea se află în fază vegetativă, înflorind în august. Printre speciile care cresc în această fitocenoză, amintim pe *Centaurea napulifera* (specie rară în flora țării), *Colchicum biebersteinii* - răspândită în Dobrogea și în unele zone ale jud. Galați, *Adonis flammea* - specie rară, *Jasminium fruticans* - element caracteristic Dobrogei, *Iris pumila*, *Androsace maxima* - sporadică, în flora țării, *Valerianella lasiocarpa* - specie rară, *Ajuga chamaeipyttis* ssp. *ciliata* - sporadică, ș.a. La începutul lunii mai înfloresc alte specii ca: *Anchusa barrelieri* - sporadică în flora țării, *Onosma visianii*, și ea sporadică, *Trigonella gladiata*, *Coronilla*

scorpioides - plantă caracteristică Dobrogei, *Onobrychis gracillis* - rară, *Hypericum elegans*, *Sherardia arvensis* - sporadică, *Vicia peregrina* - rară, *V. narbonensis* - sporadică, *Potentilla emilii-popii* - prezentă în Dobrogea și nord-estul Bulgariei, *Ajuga laxmani* - rară. La sfârșitul lunii mai, aspectul vernal foarte atrăgător, prin culoarea sa galben intens, este dat de *Haplophyllum suaveolens*, dezvoltată copios în partea superioară a coastei, la baza stâncăriilor. În cazul în care la baza stâncăriilor apar grohotișuri calcaroase, se întâlnește fitocenoza de *Convolvulus cantabricus* - sporadică, cu *Goniolimon besserianum* - de asemenea sporadică, *Anchusa barrellieri*, *Teucrium chamaedryas*, etc.

Aspectul estival al acestei coaste este dominat de fitocenoza de *Satureja caerulea* în care se află frecvent *Achillea clypeolata*, *Centaurea orientalis*, *C. salonitana*, *Teucrium chamaedrys*, *T. polium*, *Melica ciliata*, *Tunica prolifera*, etc., și care după mijlocul verii va fi înfrumusețat de culoarea albastră a lui *Echinops ruthenicus*.

Pe grohotișurile mai mult sau mai puțin fixate și pe stâncăriile calcaroase crește pe suprafețe mari fitocenoza cu *Sedum hillebrandtii* - specie sporadică - în care intră

numeroase alte specii calcifile saxicole întâlnite pe coastă. Din cauza pășunării toate aceste fitocenoze sunt ruderalizate și amenințate cu dispariția. Dintre numeroasele plante ruderales domină *Caucalis platycarpus*.

În vegetația ierboasă de sub pădurea de stejar pufos cu stejar brumăriu, cărpiniță și mojdrean, se întâlnesc în decursul primăverii numeroase aspecte sezonale vernale, unele din ele foarte pitorești, multe din speciile ierboase fiind geofite, având astfel posibilitatea să înflorească repede și timpuriu, înainte de a se încheia coroana copacilor. Dintre aceste specii, menționăm pe cele întâlnite frecvent: *Galanthus graecus* - rară în flora țării, *Muscari racemosus* - sporadică, *Anemone ranunculoides*, *Scilla bifolia*, *Gagea pratensis*, *Adoxa moschatellina*, *Viola suavis*, *Corydalis solida*, *Mercurialis perennis*, iar mai târziu *Paeonia peregrina* - plantă sporadică, *Arum orientale*, etc.

La acestea se adaugă însă numeroase specii ruderales, datorită pășunatului în perimetrul pădurii, așa cum sunt *Thlaspi perfoliatum*, *Lithospermum arvense*, *Stellaria media*, *Veronica hederifolia*, *Caucalis platycarpus*. În poienile în care domină fitocenoza cu *Festuca valesiaca* se întâlnesc aspecte sezonale vernale cu *Adonis vernalis*, *Ornithogalum refractum*, *Crocus chrysanthus* - specie întâlnită doar în Dobrogea, *Crocus variegatus* - specie sporadică în flora țării, etc. În luna mai, pe marginea pădurii de cărpiniță cu stejar pufos și cu mojdrean, în condiții de lumină mai intensă, se întâlnește faciesul cu *Piptatherum holciformis* (= *Oryzopsis holciformis*) - specie sporadică, în timp ce faciesul cu *Piptatherum virescens* -

deasemenea sporadică, se întâlnește în umbra pădurii.

Printre faciesurile estivale întâlnite în pădure menționăm pe cele cu **Danaa cornubiensis**, **Laser trilobum**, cu **Piptatherum virescens**, **Brachypodium sylvaticum** și **Melica uniflora**, cu **Polygonatum latifolium**, **Mercurialis perennis**, etc. În luminișuri cresc **Dictamnus albus**, **Digitalis lanata**, **Turritis glabra**, **Corningia orientalis**, **Bupleurum rotundifolium**, **Hypericum perforatum**, **Pyrus eleagrifolia**, **Lychnis coronaria**, etc.

Prin poieni, în fitocenozele cu **Festuca valesiaca** se întâlnește frecvent **Jurinea mollis**, **Serratula radiata**, **Phleum phleoides**, **Euphorbia stepposa** var. **araneosus**, etc., iar mai rar **Genista sesilifolia**, **Salvia aethiopsis**, **Centaurea orientalis**, **C. salonitana f. inermis**.

În perioada autumnală, în luminișuri și pe liziere poate fi întâlnit în floare **Crocus pallasii** - element tauric - caucazian, cunoscut în flora țării noastre doar din Dobrogea.

Pe lunca pârâului Ceair, de la marginea sudică a pădurii, în vegetația ruderalizată la maximum, reprezentată în timpul verii printr-un dudău de **Onopordon tauricum**, **Carduus nutans**, **C. leiophyllus**, etc., greu de străbătut la începutul lunii martie, erau deja în floare **Draba verna**, **Ceratocephalus orthoceras**, **Thlaspi perfoliatum**, **Veronica polita**, **V. hederifolia**, etc.

În perimetrul cercetat al pădurii Dumbrăveni au fost identificate și 26 de specii de ciuperci macromicete care aparțin claselor Ascomycetes și Basidiomycetes. Din totalul de 26 de specii, 14 sunt comestibile și 2 otrăvitoare. Cele comestibile, cu mare valoare alimentară, sunt: **Agaricus campestris** (ciuperca de bălegar), **Volvariella bombycina** și **Rhodophyllus clypeatus** (bureți de prun), iar dintre cele cu valoare alimentară medie **Peziza badia** (urechiușe), **Laccaria laccata**, **Clitocybe infundibuliformis**, **Collybia driophila**, **Flammulina velutipes**, **Mucidula radicata**, **Pluteus cervinus** (popinci) **Psathyrella candolleana**, **Agrocybe praecox**, **Boletus subtomentosus**, (buza caprei), **Russula Lepida** (pânișoară). Ca specii otrăvitoare amintim pe **Amanita pantherina**, care provoacă intoxicații ale sistemului nervos, cu delir vesel sau furios și cu halucinații, și pe **Amanita vaginata**, care provoacă intoxicații gastrointestinale cu vomă și frisoane și dureri stomacale trecătoare.

În ceea ce privește fauna, în perimetrul pădurii se păstrează populații viguroase pentru numeroase specii de vertebrate și nevertebrate specifice zonei de silvostepă.

Fauna de mamifere este relativ săracă. Acest lucru se datorează ariei relativ reduse și activităților umane destul de intense. Dintre speciile de talie mare, sunt semnalate în această pădure mistrețul - **Sus scrofa** - și căprioara - **Capreolus capreolus**. În luminișurile mari ale pădurii și pe liziere pot fi întâlniți iepuri - **Lepus europaeus**. Dintre mamiferele insectivore menționăm ariciul - **Erinaceus europaeus**, și cârțița - **Talpa europaea**. Ca rozătoare, amintim pe **Apodemus sylvaticus** - șoarecele de pădure, iar în zonele de lizieră din partea de nord și est a pădurii pot fi întâlnite populații numeroase de popândău - **Citellus citellus** - ce se hrănesc pe seama culturilor agricole din apropierea pădurii.

Avifauna este din contră, bine reprezentată, spectrul ecologic al păsărilor întâlnite fiind echilibrat. Pe liziere, în luminișuri și pe pantele acoperite cu vegetație joasă pot fi întâlnite specii insectivore ca **Erithacus rubecula**, **Lanius collurio**, **Lanius minor**, ș.a. În interiorul pădurii se pot întâlni **Turdus merula** - mierla și specii ale genului **Picus** (ciocănitori). În zonă se găsesc de asemenea colonii de prigori - **Merops apiaster** iar **Upupa epops**, **Cuculus canorus**, **Coracias garrulus** și **Oriolus oriolus** sunt întâlnite frecvent. Dintre păsările carnivore menționăm fazanul - **Phasianus colchicus** - prezent în exemplare izolate, și turtureaua - **Streptopelia turtur**. Răpitoarele diurne sunt reprezentate în perimetrul pădurii prin specii comune de ulii - **Accipiter gentilis** și **Accipiter nissus**, cât și de șorecar - **Buteo buteo**.

Dintre reptile, cadrul natural al pădurii Dumbrăveni oferă condiții pentru dezvoltarea

unor specii ca **Ablepharus kitaibeli fitzingeri** - șopârlița de frunzar, comună în toată pădurea, broasca țestoasă dobrogeană - **Testudo graeca ibera** - declarat monument al naturii și întâlnită în exemplare izolate atât în interiorul pădurii cât și pe pantele calcaroase. Șopârla de piatră - **Lacerta muralis** - element sudic, rar în fauna țării noastre, prezintă populații viguroase atât pe pantele calcaroase cu stâncării acoperite parțial de **Jasminium fruticans**, cât și pe liziere. De asemenea, nu este exclusă prezența în zonă a viperei cu corn - **Vipera ammodytes montandoni**, citată din sudul Dobrogei dar neîntâlnită de noi în perimetrul cercetat.

Fauna de nevertebrate este foarte bogată, ponderea deținând-o elementele comune în zona de silvostepă, din care multe sunt de origine sudică. Astfel de cazuri au fost identificate în toate grupele luate în studiu.

Dintre gasteropode, în afară de speciile de masă, comune, au fost identificate și unele specii sudice, localizate în fauna țării, ca **Lindholmiola corcyrensis**, **Bulgarica varnensis** și **Chondrula microtragus**, toate întâlnite în zona cu vegetație arbustivă de pe coastele calcaroase sau de pe liziere.

Insectele reprezintă grupa cea mai bine reprezentată, atât ca număr de specii cât și ca număr de exemplare, existând specii care dezvoltă populații mari, meritând a fi menționate ortopterele **Acrotylus insubricus** (pe pantele cu vegetație ierboasă) și **Poecillimon fussi** (pe liziere și în luminișuri), coleoptere **Cetonia aurata**, **Larinus latus** (pe fundul văii Ceair, acoperit cu vegetație puternic ruderalizată) și **Lytta vesicatoria** (în zonele de pădure unde domină **Fraxinus ornus**); lepidopterele **Parnassius memosyne** (pe liziere și în luminișuri, primăvara) și **Vanessa cardui**. Acesta din urmă a putut fi observat în luna iulie a anului 1995 în sute de exemplare pe valea Ceair, în timp ce pe exemplarele de **Cirsium**, **Carduus** și **Onopordon** puteau fi găsite larve ale aceleiași fluture într-o densitate ce depășea 40 larve / m².

În ceea ce privește speciile rare, în materialul colectat au fost identificate unele elemente care reflectă caracterul particular al regiunii.

Dintre heteroptere, cităm în acest sens pe **Carpocoris mediterraneus**, întâlnit în exemplare izolate pe pantele calcaroase cu expoziție sudică, în apropierea văii Ceairului. Această specie nu este cunoscută în fauna țării noastre decât din câteva stațiuni din Banat și Dobrogea, fiind un element de origine mediteraneană.

În ceea ce privește lepidopterele, menționăm pe **Euchloë ausonia** specie mediteraneană, întâlnită în locurile deschise primăvara și la începutul verii, **Philotes bavius egeae**, observat în exemplare izolate în luminișurile mari de pădure, de asemenea element sudic și **Ephestia fulminea**, o specie de noctuid localizată în fauna țării noastre, întâlnită în exemplare izolate în partea de nord a pădurii. Ținând cont de poziția geografică a acestei arii împădurite, este foarte probabilă prezența sporadică a unor specii sudice migratoare cum sunt licenidele **Lampides boeticus** și **Syntarucus pirithous** sau sfingidul **Daphnis nerii**, toate aceste specii putând fi întâlnite ocazional pe teritoriul Dobrogei și nu numai.

Pe de altă parte, lipsa din zonă a unor arii unde să fie prezentă în populații mari **Aristolochia clematitis**, determină lipsa din acest perimetru a papilionidului **Zerynthia cerisyi ferdinandi**, specie rară la noi în țară și localizată în colțul de sud - vest al Dobrogei (Canaraua Fetii, pădurea Șipote, ș.a.)

Fără nici o îndoială, cercetări aprofundate asupra entomofaunei vor putea rezerva surprize importante.

Cu toate că pădurea este afectată de diverse activități umane din care cea mai distructivă este pășunatul, întinderea zonei forestiere cât și poziția sa o fac deosebit de interesantă sub aspectul prezervării elementelor sudice, atât în ce privește flora, cât și în ce privește fauna.

În acest sens, punerea sub ocrotirea legii a perimetrului luat în studiu ar constitui o măsură cât se poate de benefică în vederea păstrării florei regiunii în stadiul ei actual, fapt ce se înscrie în tendința generală de protecție a biodiversității.

„Dumbrăveni Forest” - a scientific reserve that must be protected (Abstract)

Situated in the southern part of Dobroudja, near by Adamclisi, the Dumbrăveni forest is an area rich in rare and endemic species of plants and animals. Belonging to the Forest „steppe area of Dobroudja, there exist some dominant species such as”: **Quercus pubescens**, **Q. pedunculiflora**, **Carpinus orientalis** and **Fraxinus ornus**. There are also reported from this area some rare species of plants like **Jasminium fruticans**, **Satureja caerulea**, **Colchicum biebersteini**, **Crocus chrysanthus**, **Crocus pallasii**, **Adonis vernalis**, **Paeonia peregrina**, ș.a.

Between the animals, we mentioned some southern elements like the lizards **Ablepharus kitaibelii fitzingeri**, **Lacerta muralis**, the tortoise **Testudo graeca ibera**, snails like **Lyndholmiola corcyrensis**, **Bulgarica varnensis** and **Chondrula microtragus**, the bug **Carpocoris mediterraneus**, the butterflies **Euchlœ ausonia**, **Philotes bavius egeae**, etc.

The presence of these species is an argument in order to declare the Dumbrăveni forest protected area.

Bibliografie selectivă

- Bavaru A., Sălăgeanu Gh., Turcu Gh., Parincu Mariana - Aspecte din flora și vegetația rezervației naturale Dumbrăveni, jud. Constanța. Sesiunea de Comunicări Științifice „Dimitrie Brândză”, Gr.Bot.București, 28 sept. - 2 oct. 1994.
- Brândză D., 1898 - Flora Dobrogei.
- Ciocârlan V., 1988, 1990 - Flora ilustrată a României, Vol. I, II, Ed. Ceres, București.
- Ciochia V., 1992 - Păsările clocitoare din România. Ed. Șt. și Encicl., București,
- Cristorean I., Ionescu - Teculescu V., 1968 - Asociații vegetale din rezervația naturală „Pădurea Hagieni”.
- Lucr. Gr.Bot. București, Acta Bot. Hort. București.
- Grossu Al.V., 1993 - Gasteropodele din România. Compendiu. ICPT SA București.
- Fuhn I., Vancea St., 1961 - Reptilia, în Fauna RPR, Vol. XIV, 2. Ed. Acad., București.
- Horeanu C., 1976 - Vegetația lemnoasă din podișul Casimcei. Peuce V., Bot. Tulcea.
- Ionescu - Teculescu V., Cristorean I., 1967 - Cercetări floristice în rezervația naturală „Pădurea Hagieni”.
- Ocrot. Nat. Tom 11, 1, Ed. Acad. București.
- Kis B., 1984 - Insecta - Heteroptera, Parte Generală și Fam. Pentatomoidea, în Fauna RSR, Vol. VIII, 8, Ed. Acad., București.
- Knechtel W., Popovici-Băznoșanu A., 1959 - Insecta - Orthoptera, în Fauna RPR, Vol.VII, 4, Ed.Acad. București.
- Mihai Gh., Chifu Th., Mititiuc M., 1964 - Contribuții la studiul florei și vegetației din sud - vestul Dobrogei. An.St.Univ. „Al.I.Cuza” Iași, Secția II + X, fasc.I, Iași.
- Panin S., 1951 - Determinatorul coleopterelor dăunătoare și folositoare din RPR. Ed. de Stat, București.
- Popescu-Gorj A., Draghia I. 1964 - New studies on the lepidoptera of northern and southern Dobroudja. Rev.Rom.Biol. ser. Zool. 9(1), p. 27 - 38, Ed. Acad. București.
- Prodan I., 1935 - 1939 - Conspectul Florei Dobrogei. Acad. de Înalte Studii Agr., Cluj. Vol. V - VII.
- Sălăgeanu Gh., Bavaru A., Fabritius K., 1978 - Rezervații, monumente și frumuseți ale naturii în județul Constanța. Muz. St. Nat. Constanța.
- Skolka M., 1994 (1995) - Date referitoare la lepidopterele din Dobrogea (Grypocera, Rhopalocera). Bul.Inf.Soc.Lepid.Rom. 5 (3-4), p. 223 - 243, Cluj - Napoca.
- Szekely L., 1994 - Des nouveautés concernant la faune des lépidoptères de sud - ouest de la Dobroudja. Sargetia - Acta Musei Devensis, p. 139 - 144, Deva.
- Ștefureac Tr., 1968 - Considerații fitogeografice asupra Dobrogei. A VI - a Conf.Nat. de Geobotanică, 1968.
- Comunicări de Bot., Soc. de St.Biol., București.
- x x x - Flora RPR, RSR, Vol. I - XIII, Ed.Acad, București 1952 - 1976
- x x x - Monografia geografică a RPR. Ed. Acad. București 1960.

CERCETĂRILE DE PE VALEA CELICULUI (CELIC-DERE)

Dobrogea este lipsită de ape curgătoare cu debite care să le situeze în categoria râurilor. Ținutul este brăzdat însă de numeroase derele (văi) cu maluri înalte, săpate adânc în loess, ce dau la prima vedere aspectul tipic al existenței unor torenți. O astfel de derea a brăzdat firul unei văi care, așa după cum ne spun mărturiile arheologice, timp de milenii a fost legătura cea mai accesibilă peste cumpăna apelor dintre zona de luncă din partea nordică a ținutului dobrogean și așezările de pe platforma sa centrală. Aceasta este Valea Celicului sau, după denumirea care s-a încetățenit, Celic-Dere. Celic-Dere înseamnă „apa” sau „valea de oțel”, iar Cilec-Dere se traduce prin „valea fragilor”. În evoluția sa populară a ajuns Celic-Dere, iar noi respectăm această metamorfoză și o transmitem ca atare. Locul este foarte cunoscut grație mănăstirii de aici, ai căror ctitori i-au dat numele văii pe care au înălțat sfântul locaș. Firișorul de apă ce udă valea Celicului se varsă în râul Telița și el nu seacă decât în perioadele de secetă foarte prelungită. Sigur, în antichitate el avea debitul mult mai mare, fapt pe care îl apreciem prin numărul mare al siturilor arheologice care există pe această vale. Deși comunicarea de față își propune să descrie și să sublinieze importanța descoperirilor făcute într-un astfel de sit, până a ajunge la acel obiectiv ne simțim obligați să enumerăm cele mai cunoscute locuri cu vestigii de pe acest traseu.

Astfel de zone cu situri arheologice ne sunt cunoscute chiar din imediata vecinătate a gurii de vărsare a Celicului. Cercetarea unui tumul în această zonă a scos la lumina zilei inventarul unui mormânt din sec. VI a.Chr., atribuit unor prezențe venite din zonele de silvo-stepă din nordul Basarabiei. În vecinătatea imediată a acestei descoperiri, de o parte și de alta a gurii de vărsare a Celicului, versanții dealurilor și platourile lor sunt presărate cu materiale arheologice, atât din perioada protoistoriei noastre (sec. IV - III a.Chr.), dar mai ales din perioada romană. Pe lângă existența unor depozite de olană și de cărămizi romane descoperite în această zonă, tot de aici ne-au parvenit printr-o descoperire întâmplătoare și o serie de piese figurative din bronz care au decorat un car roman. Un platou din imediata vecinătate a Mănăstirii Celic-Dere păstrează vestigiile unei așezări deschise (fără construcții de apărare) din perioada primei epoci a fierului, iar mai departe, marcat ca o prelungire a celui dintâi, un alt platou în suprafață de cca. 10 ha păstrează încă forma valorilor de pământ care au fortificat cândva, în sec. V - III a.Chr., o așezare getică sau o cetate de refugiu.

Urcând pe drumul din amonteale pâraiașului, la 1 km. de mers de la așezarea monahală, se desprinde o cărăruie ca un drum de acces spre vârful dealului Edirlen. De o parte și de alta a acestui drum te întâmpină șapte platforme stâncoase și golașe, care îți îndreaptă gândurile că ele au servit drept locuri ale unor turnuri de apărare. Sus, vârful dealului este dominat și el de o impresionantă formațiune stâncoasă, cu aparență de acropole, la rândul ei, fortificată de un val construit din bolovani de piatră, menit a apăra o suprafață de cca. 6.000 m.p. Un sondaj arheologic în emplectonul acestui val de apărare a dus la descoperirea urmelor carbonizate

ale palisadei care se înălța deasupra lui, străjuită și apărată desigur, de o garnizoană militară. Stânca centrală a fost locul unui turn de veghe, imagine pe care ne-o transmit documentele vremii pentru alte fortificații geto-dace. Din acest punct de vedere locul ales este ideal căci și azi, cu ochiul liber, orizontul poate fi scrutat în toate direcțiile, pe zeci de kilometri. După caracteristicile sale, ca sistem de construcție și dimensiuni, ca formă de organizare a așezării și de dispunere pe terase a locuințelor, fortificația de pe vârful dealului Edirlen a jucat rolul unei dave getice într-o perioadă târzie. Materialul arheologic descoperit în micul sondaj executat de noi, ne plasează în perioada dinaintea venirii românilor (sec. I a.Cr. - sec. I p.Cr.).

Așa cum am lăsat să se înțeleagă din rândurile de mai sus, viața și funcționalitatea acestei dave a fost curmată brusc de un incendiu atât de puternic încât toată piatra ce alcătuia valul de apărare a căpătat culoarea roșie, pierzându-și totodată și duritatea ei specifică.

Cercetând în continuare versanții văii Celicului, izvorul acestui pârâiaș este dominat de platforma unei falii stâncoase care te impresionează atât prin poziția ei dominată și strategică, cât și prin bogăția materialului arheologic ce ți-l oferă. Aici a fost o așezare romană pe care izvorul arheologic o înscris în perioada romană timpurie (sec. I - II p.Cr.). Mediul silvic a conservat-o atât de bine încât cei care vor ajunge să o cerceteze vor da istoriografiei un adevărat tezaur de informație. La poalele platformei, zona arheologică se extinde cu o mare aglomerație de morminte tumulare. Sondajul arheologic executat asupra lor, prin cercetarea a patru tumuli, ne-a demonstrat în primul rând, similitudinea dintre ritul și ritualul funerar practicat de cei care au construit mormintele tumulare din comunitatea acestei așezări și cel din necropola timpurie a cetății Noviodunum. Și într-un loc și în celălalt se întâlnesc aceleași morminte cu ritul incinerării pe loc, cunoscute în literatura de specialitate de tip rug - busta.

Cercetările noastre au luat însă în studiu o altă platformă și tumulii de pe un alt versant. Cei zece ani de săpături arheologice efectuate asupra celor două situri de aici au dat și vor continua să dea istoriografiei geto-dace bogate informații pentru una din perioadele asupra căreia deținem cele mai puține informații.

Este vorba de vestigiile unei așezări cu două faze de locuire. Prima fază ne este documentată pentru secolele VI - V a.Cr., cu elemente și situații ce ne trimit chiar mai departe în timp, iar a doua fază ocupă perioada cuprinsă între a doua parte a sec. V a.Cr. și sfârșitul sec. IV a.Cr., cu unele izvoare ce îi prelungesc cronologia până în prima jumătate a sec. III a.Cr. A fost o așezare care, la prima vedere, o înscris în grupul celor fortificate, atât prin verticalitatea mare a pantei versanților săi ce presupune intervenția omului printr-o acțiune de excarpare a lor, cât și prin forma sa poligonală cu colțurile rotunjite. Este forma clasică, am putea spune, a așezărilor fortificate geto-dacice unde omul a reușit, în mod fericit, să îmbie elementele naturale cu cele artificiale, pentru a da așezării sale un sistem de apărare inexpugnabil. Până la ora actuală, cercetările noastre n-au reușit să descopere și alte elemente artificiale care să fi fost construite în scopul apărării acestei așezări cu valuri de pământ, palisade, etc. Problema rămâne mai departe în programul cercetării.

Locuințele din fiecare fază dădeau așezării aspecte cu totul diferite. Cele din secolele VI - V a.Cr. erau rotunde și erau de așa numitul tip de semibordei. După ce înlătura stratul vegetal de cca. 30-40 cm., constructorii lor ajungeau la pământul galben care devenea podeaua locuinței. Pereții gropii săpate se izolau și se întăreau în același timp, cu un strat de ceamur (pământ galben amestecat cu paie sau ierburi), gros de cca. 40 cm. în care se înfîgeau parii pentru realizarea pereților, prin acel sistem de grădele folosit și azi în unele sate. Până la ora actuală nu știm încă, cât urca deasupra solului această fundație din ceamur în care putem număra cu exactitate gropile parilor de la pereți. În centrul podelei locuinței se află, în toate cazurile descoperite, gropile parilor centrali care susțineau acoperișul construit din stuf sau paie.

Diametrul acestor locuințe păstrează o medie de cca. 6 m. În cea de-a doua fază a evoluției sale (sec. V - IV a.Cr.) așezarea getică de pe valea Celicului capătă cu totul altă înfățișare. Locuințele sunt de suprafață și au o formă pătrată sau dreptunghiulară, iar finisarea pereților, după cum ne demonstrează fragmentele descoperite, concurează cu cele mai frumoase și îngrijite spații de locuit din vremurile moderne.

Cea mai bogată documentare ne-a dat-o însă necropola acestei așezări, care este amplasată la numai 300 m. de la așezare. Este unul din cazurile rare și cele mai fericite când un arheolog descoperă și are posibilitatea să facă cercetări concomitent, atât în așezare, cât și în necropola ei. Acest lucru îi dă posibilitatea ca, pe lângă aspectul material și social, să-i cunoască și formele de manifestare spirituală legate de cultul morții și, ca atare, să facă cunoștință cu unele aspecte de ordin religios. Practicile de ordin ritual-funerar dau posibilitatea cercetătorului ca prin aceste forme să realizeze și o partajare între grupurile culturale și chiar să definească specificul spiritual al etniilor.

Din acest punct de vedere, important pentru noi, este diversitatea ritului și mai ales a ritualurilor practicate de membrii acestei comunități. Aici, în această necropolă de la Celic-Dere, avem de-a face cu existența unei necropole cu înmormântări plane și tumulare. Indiferent de forma lor exterioară, plană sau tumulară, groapa și tot mormântul propriu-zis, își are un loc sacru care este delimitat de un ring mai mare sau mai mic, construit din bolovani de piatră, de obicei cu dimensiuni foarte mari. Unii dintre ei depășesc 1/4 de m.c., ceea ce ne permite să apreciem că au o greutate de peste 500 kg. Pe această suprafață se oficia tot procesul practicilor ritual-funerare. De asemenea, cea mai mare parte din movile și mai ales cele mari, care depășesc diametrul de 10 sau 15 m., au o manta de bolovani de dimensiuni mult mai mici decât cele din ring, peste care s-au depus ofranda unor vase sparte ritual. Altele, formate din obiecte personale, arme, podoabe, ofrandă de carne și de vase etc., însoțesc, în gropile lor mari, rămășițele defunctului.

În această necropolă întâlnim morminte de incineratie, cu rămășițele depuse în urne sau în casete de piatră ori în gropi mari ce poartă pe fundul lor cinerariile însoțite de vase de ofrandă. Cele mai multe sunt mormintele de înhumatie cu ritualul înmormântărilor în mod diferit: în poziție chirchită sau decubit dorsal cu brațele întinse pe lângă corp ori așezate peste abdomen. Orientarea lor este, de asemenea, în direcții diferite ce reflectă o anumită cerință. O partajare a lor după rit și ritualul funerar și analizate împreună cu natura inventarului care le însoțesc, se poate conchide că în necropola de la Celic-Dere, alături de autohtonii geți, care practicau incineratia, au conviețuit și alte grupuri culturale. Acestea din urmă își au similitudini cu alte descoperiri din ținuturile nord-pontice, fie în zonele de silvo-stepă, fie cu cele din nordul caucazian. În același timp, ele se partajează nu numai în spațiu, ci și în timp. După inventarul descoperit, parte din ele se grupează în sec. VI a.Cr., altele în sec. VI - V a.Cr., iar cele atribuite scitilor își fac prezența în al treilea sfert al sec. V a.Cr. Acestea din urmă se asociază cu toate celelalte descoperiri scitice care s-au făcut întâmplător pe teritoriul României, fie că sunt cazane rituale care s-au găsit în Moldova, la Brăila sau la Castelu (Dobrogea), fie că sunt statui din piatră ca cele de la Sibioara și Stupina (Dobrogea), ori sabia emblemă de la Medgidia etc. Diferența dintre ele constă în faptul că toate celelalte descoperiri sunt izolate și întâmplătoare, pe când cele de la Celic-Dere sunt rezultatul unor cercetări sistematice, găsite în anumite contexte bine definite, cu elemente de datare destul de exacte și specifice acestui popor: pumnale de tip akinakes, vârfuri de lănci și de săgeți, piese de harașament, sceptre din bronz etc.

Aceste descoperiri de la Celic-Dere pot fi atribuite unui grup scitic statornic, care a conviețuit aici alături de comunitatea getică și care l-a asimilat. De asemenea, amploarea

descoperirilor de acest gen făcute în necropola de la Celic-Dere ne-au permis să facem constatarea asupra asimilării acestui grup scitic de către autohtonii geți într-o perioadă ce nu depășește două generații.

Importanța deosebită a descoperirilor de la Celic-Dere constă în faptul că ele reușesc să răspundă la multe întrebări pe care arheologia românească și le pune în ultimul timp din ce în ce mai mult. Mai întâi, ele reușesc să stabilească relația dintre cultura de tip Babadag (faza a III-a) ce caracterizează pe o vastă arie geografică civilizația din perioada Hallstattului mijlociu și cea a geților din ultima perioadă a acestei epoci a fierului (hallstatt - D.). După lungi căutări în stațiuni importante ca Histria, Argamum sau Tomis, abia acum, la Celic-Dere, s-a descoperit în complexe închise în locuințe și în gropi menajere ceramica de tip Babadag alături de cea autohtonă târzie sau de import, specifică sec. VI a.Cr., dovadă a continuității și întrepătrunderii elementelor de tip Babadag III (încadrată până acum în sec. VIII și până la jumătatea sec. VII a.Cr.), în mediul atribuit cu certitudine geților din sec. VI a.Cr.

Apoi, prezența elementelor străine, prescitice, venite din zonele nord-pontice, corelate cu alte descoperiri de la Sabangia, Histria, Argamum, Ciucurova, Corbul de Jos, Istria-sat etc., vin să confirme izvorul scris lăsat de Thucidide privind perioada și faptele lui Sitalces (sec. V a.Cr.), regele tracilor. Printre alte informații, istoricul a ținut să se remarcă că „...la sud de vărsarea Istrului și mai ales aproape de Pontul Euxin, alături de geți s-au stabilit și trăiesc și alte popoare”.

De asemenea, aceste descoperiri aduc o mare contribuție la întocmirea unei cronologii privind evenimentele și etapele dezvoltării civilizației autohtonilor geți în această perioadă de sfârșit a primei epoci a fierului (hallstatt - D), și începutul Latênului getic, adică pentru secolele VII - IV a.Cr. Și nu în ultimul rând, descoperirile de la Celic-Dere readuc în discuție vechea teză formulată și susținută de marele istoric Vasile Pârvan, privind cele patru trasee ale marii migrații scitice. Din nefericire, insuficiența documentației, la data când Vasile Pârvan își publica opera sa capitală, viziunea sa istorică n-a rezistat criticilor, teza fiind respinsă aproape în unanimitate de arheologii români. Descoperirile mai vechi și mult discutate din Transilvania (V.V. Vailiev, Sciții agatârși pe teritoriul României), apoi cele ulterioare din Carpații nordici, atribuite de M. Pârducz grupului scitic Kustanovize-Kublin (sec. VI - V a.Cr.) precum și cele din Dobrogea evidențiate în rândurile de mai sus, aduc din nou la ordinea zilei teza lui Vasile Pârvan referitoare la drumurile migrației scitice.

Importanța descoperirilor de pe valea Celicului, ca și numărul mare al siturilor arheologice din această zonă, au determinat ca în apropierea acestor situri să se construiască un centru de documentare de pre și protoistorie, menit a juca, în primul rând, rolul unui laborator școală pentru practica studenților pe șantierele arheologice, precum și pregătirea lor în domeniul conservării și restaurării materialului arheologic descoperit.

PROBLEME CRITICE PRIVIND STAREA CONDIȚIILOR DE MEDIU ȘI A ECOSISTEMELOR DIN MAREA NEAGRĂ

Caracterul de bazin semiînchis, configurația geologică și geografică, atribuie Mării Negre particularități distincte reprezentate prin capacitatea sa limitată de autoepurare și funcționarea ca receptor al apelor transportate de un număr însemnat de râuri, concentrate în partea sa de nord-vest. Având o suprafață de 423.000km², Marea Neagră recepționează apele unui bazin hidrografic cu suprafața de cca. 2,4 mil. km² care înglobează uriașe zone industriale și agricole din 17 țări, marea majoritate aflate în tranziție.

Peste 162 milioane locuitori locuiesc în bazinul Mării Negre, jumătate din aceștia fiind cuprinși în bazinul hidrografic al Dunării.

Pe fondul mutațiilor naturale specifice mărilor semiînchise printre problemele de mare actualitate și cu implicații ecologice, economice și sociale majore cu care se confruntă ecosistemul Mării Negre sunt cele legate de poluarea mediului marin, dereglarea echilibrului ecosistemelor și eroziunea litorală.

Cuprinzând o gamă largă de acțiuni antropice, începând cu deversările de substanțe toxice, continuând cu eutrofizarea prin sărurile nutritive din apele continentale recepționate sau prin efectul direct (prin apă sau aer) al activităților economice cu navele sau industriile zonei litorale sau din deversori municipali, poluarea Mării Negre a devenit în ultimii 20 ani o problemă alarmantă atât pentru comunitatea regională cât și cea internațională.

Formele cele mai pregnante de poluare se manifestă în partea sa de nord-vest, zonă unde se recepționează cca 3/4 din volumul apelor continentale ale bazinului hidrografic.

Situat în această zonă critică sectorul marin românesc care se întinde pe o lungime de cca 250 km și cu o suprafață spre larg delimitată de zona economică exclusivă de cca 25.000 km² este supus influenței atât a apelor marine din nord cât și a deversărilor industriale-menajere de la litoral, toate inducând în zonă cantități uriașe de nutrienți, substanță organică și cantități însemnate de detergenți, pesticide, hidrocarburi, metale grele, radionuclizi, etc.

Urmarea a dereglării dinamicii calității factorilor de mediu, asistăm în ultimile două decenii la mutații continue, severe și imprevizibile de ordin biologic și ecologic care au determinat involuții la multe din componentele ecosistemelor.

Creșterea concentrației sărurilor minerale nutritive (de 4-8 ori la azotați și 13-21 ori la fosfați față de media anilor '60 în zona litorală centrală românească), a avut la nivelul anilor '90 ca principală consecință creșterea frecvenței și amplitudinii fenomenelor de înflorire algală.

Numai în ultimii 15 ani s-au înregistrat la litoralul românesc 47 fenomene de înflorire deosebit de ample și intense.

Dezvoltarea explozivă a cantităților de alge în cadrul acestor fenomene determină creșteri însemnate ale conținutului în substanță organică, diminuări accentuate ale conținutului de oxigen, încheiate de regulă cu mortalități în masă a organismelor marine, în special a celor

bentale.

La litoralul românesc cantitățile de organisme acavtice moarte în urma hipoxiei au atins 2-4 t/km lungime plajă, deși există semnalări că în partea de nord-vest a Mării Negre acestea au atins valori de 100-200 t/km² din care 10-15% au reprezentat peștii.

În legătură cu aportul tot mai mare de substanță organică și cu modificarea debitelor fluviilor tributare trebuie subliniată existența unor teorii care avansează ideea tendinței de ridicare a straturilor de apă profunde în care se manifestă procesele reducătoare de reciclare a materiei organice.

Diminuarea alarmantă a biodiversității, dispariția completă a unor specii marine, constituie urmarea directă a dereglării dinamicii și calității factorilor de mediu, a echilibrului componentelor ecosistemelor dar și cauza altor dereglări pe linia verigilor superioare ale lanțului trofic.

În paralel și stocurile resurselor vii au cunoscut o involuție continuă și drastică.

Astfel la nivelul anilor 1989-1991 numărul speciilor de alge macrofite a scăzut cu peste 50% față de perioada anilor 1950, iar pe areale largi altădată cu mari rezerve de moluște autohtone, în prezent nu se întâlnesc decât exemplare izolate.

Pe de altă parte reducerea până la cvasidispariție a răpitorilor mari, tradiționali Mării Negre acum 30-40 ani, a dus la dezvoltarea unei bogate ihtiofaune de specii mărunte.

Începând însă cu mijlocul deceniului trecut și aceste specii cunosc un regres continuu al stocurilor, capturile realizate la nivelul anului 1991 fiind de peste 5 ori mai mici la nivelul întregului bazin și de peste 10 ori la litoralul românesc față de capturile realizate în 1986.

Cauzele acestei situații trebuie să fie legate nemijlocit atât de pescuitul nerațional practicat de țările din estul M. Negre asupra aglomerărilor de iernare ale hamsiei și stavridului, cât și de degradarea accentuată a condițiilor de mediu din partea de nord-vest a Mării Negre, cunoscută ca principală zonă de reproducere a acestora.

Pe fondul manifestării slabei stabilități a ecosistemului trebuie evidențiată pătrunderea tot mai frecventă în Marea Neagră a unor imigranți care în lipsa unor concurenți puternici au produs dezvoltări explozive cu urmări dezastruoase în unele situații. Este cazul **Rapanei t.** în deceniul șapte, căreia i se atribuie rolul principal în dispariția populațiilor de stridii și diminuarea celor de midii precum și a altor specii de moluște și care au ocupat treptat nișa ecologică liberă.

Un caz cu totul aparte îl constituie pătrunderea accidentală în Marea Neagră a ctenofoarei oportuniste **Mnemiopsis leidyi** originară din zona vest atlantică. În scurt timp după pătrunderea în Marea Neagră (semnalată în 1982), această specie a cunoscut dezvoltări masive astfel încât după 1987 în perioadele de vară-toamnă au atins locul densități de ordinul kilogramelor pe metru cub și o biomasă totală la nivelul Mării Negre de ordinul a sute de milioane tone.

Concurent la hrana peștilor zooplantonofagi și un vorace consumator de icre și larve de pești acest organism este considerat în prezent una dintre principalele amenințări la adresa ecosistemului marin în general și a resurselor pescărești în special.

În același context general, subliniem și efectele de altă natură decât cea biologică a acțiunilor antropice.

Plajele litoralului românesc cunosc în ultimii 30 ani un proces continuu de degradare, manifestat în principal prin reducerea accentuată a lățimii acestora. Astfel, în acest interval, suprafața de plajă erodată a atins 22 km² față de 0,7 km² cât au reprezentat depunerile.

Diminuarea continuă a proceselor de depunere în raport cu cele de eroziune se datorează reducerii aportului de nisip terigen urmare a construcțiilor hidrotehnice pe râuri și pe litoral și a reducerii aportului de nisip biogen urmare a diminuării populațiilor de moluște marine în

contextul în care asistăm la un proces global de ridicare a nivelului mării de 1,5 - 2 mm/an.

Problemele ecologice cu care se confruntă mediul marin prezintă efecte economice și sociale majore.

Referindu-ne strict la aspectul economic al urmărilor acestor situații, evaluările experților arată că la nivelul anilor 1990 - 1991 pierderile numai din pescuit și turism se ridică la nivelul întregului bazin al Mării Negre la sute milioane dolari/SUA/an.

În ultimii 4 - 5 ani situația ecologică a Mării Negre a reprezentat pentru oamenii de știință o experiență unică deosebit de relevantă.

Treptat în majoritatea sectoarelor se semnalează de la an la an o ușoară dar certă tendință de ameliorare a calității factorilor de mediu urmare a reducerii cantităților de poluanți induși în mare.

Surprinzătoare și oarecum contradictorie a fost maniera în care au răspuns unele componente ale ecosistemului marin confirmând sau nu o serie de teorii științifice.

Referindu-ne numai la conținutul principalelor substanțe biogene, săruri de fosfor și azot sau la conținutul de substanță organică în apele litorale românești se constată că în ciuda acestor reduceri, concentrațiile rămân la nivele superioare de câteva ori față de cele determinate acum 30 ani.

Pe acest fond, chiar în condiții favorizante precum salinități reduse urmare a persistenței vânturilor de nord, insolație puternică și grad redus de agitație a mării, așa cum s-au manifestat în vara anului 1995, fenomenele de înflorire algală au cunoscut amplori și intensități reduse.

Pe de altă parte au început să fie semnalate specii de alge sau de pești considerate nu demult pe cale de dispariție iar stocurile de hamsie încep să-și refacă ușor potențialul, redresare reflectată și în capturile pescuitului marin românesc.

Desigur aceste exemple sunt semne încurajatoare dar situația este departe de a fi considerată satisfăcătoare motiv pentru care oamenii de știință afișează un oportunism rezervat.

Din păcate reducerea influxului de poluanți în Marea Neagră precum și scăderea efortului de pescuit este legată în principal de declinul activităților din industria și agricultura majorității țărilor din bazinul său hidrografic.

Desigur nu putem ignora și anumite măsuri de protecție, timide este adevărat, întreprinse de țările limitrofe, stimulate și de programele internaționale în derulare.

Evoluția situației Mării Negre în acești ultimi ani demonstrează esența problemei: reversibilitatea degradării condițiilor de mediu și posibilitatea refacerii cel puțin pentru unele componente ale ecosistemului sunt încă posibile în condițiile reducerii presiunii antropice.

Urmarea firească a acestei constatări o constituie întrebarea: „Ce se va întâmpla în perioada următoare când se așteaptă relansarea economică a țărilor în curs de tranziție?”.

Răspunsul trebuie să fie unul singur: urgentarea adaptării și aplicării complexului de acțiuni legislative, instituționale și de protecție a mediului în general și al apelor în special în fiecare țară din bazinul hidrografic.

Esential este însă ca aceste măsuri să fie aplicate într-o manieră coordonată la nivelul întregului bazin și aici intervine rolul aranjamentelor regionale și a programelor internaționale angajate sau în curs de angajare.

Pe fondul vulnerabilității naturale generate de caracterul semiînchis al Mării Negre accentuarea presiunilor antropice din ultimii 30-40 ani a condus la efectele dezastruoase deja amintite.

În situația politică anterioară anului 1990, semnalele de alarmă ale oamenilor de știință din această zonă au penetrat cu mare dificultate cortina de fier instituită, fiind în mare măsură filtrate sau distorsionate.

După 1990 urmare a deschiderii politice, problemele Mării Negre au căpătat o amplă rezonanță internațională.

Conștiente de necesitatea unor măsuri imediate, coordonate la nivel regional, guvernele țărilor riverane au încheiat o serie de angajamente și au apelat la sprijinul comunității internaționale astfel încât în prezent sunt concretizate o serie de acțiuni a căror enumerare se impune:

- semnarea în 1992 și intrarea în vigoare a Convenției pentru protecția Mării Negre împotriva poluării (Convenția de la București);
- semnarea în 1993 a Declarației ministeriale pentru protecția mediului din Marea Neagră (Declarația de la Odesa);
- demararea procesului de elaborare a noii Convenții pentru pescuit și protecția resurselor vii din Marea Neagră;
- lansarea în 1993 pe o perioadă de 3 ani a Programului internațional de protecție a Mării Negre - GEF cu participarea celor șase țări riverane, a Facilității Globale pentru Mediu în asociere cu Programul PHARE;
- derularea programelor internaționale de cercetare COMSBLACK în 1992, NATO-TU în 1994 și EUROPEAN RIVERS AND OCEANIC SYSTEMS în 1994 pentru susținerea științifică a programelor de mediu.

Se precizează că programul CEF de mediu se desfășoară în asociere cu programele similare pentru Dunăre și Delta Dunării în scopul realizării dezideratului abordării holistice a protecției bazinului Mării Negre.

În țara noastră, coordonatorul acestor programe și angajamente este Ministrul Apelor, Pădurilor și Protecției Mediului și este asistat în implementare de Institutul Român de Cercetări Marine care la rândul său colaborează cu alte instituții naționale prestigioase.

Apreciem că această prezentare succintă este suficient de relevantă pentru a da măsura eforturilor întreprinse până acum, la nivel guvernamental sau al instituțiilor științifice naționale și internaționale.

În conexiune cu elementele prezentate se impune o concluzie esențială.

Sub acțiunea omului care din dorința de a beneficia cu orice preț de progresele tehnologice în detrimentul mediului înconjurător, mediul Mării Negre a ajuns într-o situație extrem de critică situată pe traiectul unei evoluții a cărei capăt, fără îndoială, nu poate fi decât o catastrofă ecologică.

Reducerea presiunii antropice, asociată declinului economic din perioada de tranziție demonstrează că reversibilitatea acestui proces este încă posibilă.

Șansa pe care natura ne-o oferă nu trebuie pierdută.

Reversibilitatea procesului nu poate fi asigurată decât prin acțiuni hotărâte și urgente la nivelul tuturor țărilor riverane, a celor situate în bazinul hidrografic al Mării Negre și cu sprijinul comunității internaționale.

MODIFICĂRI ÎN ECOSISTEMELE MĂRII NEGRE PRODUSE SUB PRESIUNEA INTENSIFICĂRII EUTROFIZĂRII ȘI POLUĂRII

Caracteristica ambientală dominantă a Mării Negre în prezent este colapsul ecologic aproape total al acestui bazin salmastru semiînchis: schimbările hidrologice, chimice și biologice deosebit de profunde în Dunăre și ceilalți tributari majori din partea de nord-vest a Mării Negre din cursul ultimelor trei decade au determinat modificări dezastruoase în Delta Dunării, zona predanubiană și în zona vestică a Mării Negre (de ex. ALEXANDROV, 1992). În timp ce poluarea din surse costiere terestre îndeplinește un rol însemnat în degradarea acestor areale (de ex. BRONFMAN, 1992), sursa principală constă în fluviul Dunărea și, într-o măsură mai mică, în fluviile Nistru și Nipru.

Aceste fluvii parcurg regiuni cu agricultură intensivă, industrie dezvoltată, transporturi și așezări umane care afectează mediul prin deșeurile activităților respective. Anual, aceste ape interioare introduc în partea vestică a Mării Negre (în tone, aproximativ): $1,3 \times 10^8$ particule solide, $6,9 \times 10^7$ săruri minerale, $8,6 \times 10^6$ - carbonat de calciu, $4,5 \times 10^5$ - Fe, $1,7 \times 10^5$ Zn, $4,0 \times 10^4$ detergenți, $7,5 \times 10^3$ Cu, $5,5 \times 10^3$ Pb, $1,8 \times 10^3$ As, 170 Cd, 60 Hg. Datorită suprafeței mari de captare a deversărilor fluviale și a schimbului de apă limitat cu Marea Mediterană și Marea Azov, Marea Neagră a devenit în ultimele decenii o „tintă ecologică” a surselor terestre de poluare, în special în partea sa vestică (ZAIȚEV, 1992 a). Efectele influenței directe și indirecte ale deversărilor Dunării asupra ecosistemelor bentale și palagiale ale Mării Negre s-au generalizat; se știe că zona de influențare de către Dunăre a Mării Negre este de nu mai puțin de 100.000 km² (ZAIȚEV și colab., 1989).

Modificările ecologice din Marea Neagră se datorează în cea mai mare parte încărcării cu poluanți a Dunării; ele rezidă într-o reducere masivă a organismelor, atât vegetale cât și animale, inclusiv stocurile de pește și capturile pescărești.

Influența metalelor grele și a altor poluanți asupra organismelor Mării Negre în condiții naturale este deocamdată mai puțin cunoscută, deși diminuări masive ale populațiilor au fost semnalate în unele cazuri în biotopuri în care are loc o acumulare a toxinelor, precum microstratul de suprafață, zona de surf, estuare și zonele de vărsare a fluviilor (ZAIȚEV, 1992 b). Substanțele biogene ca azotații și fosfații au provocat cele mai profunde și extinse modificări

în ecosistemele Mării Negre în cea de a doua jumătate a secolului al 20-lea. Aceste modificări sunt cele mai evidente în colțul nord-vestic al Mării Negre care, adiacent țărmurilor Ucrainei, României și Bulgariei, reprezintă două treimi din totalul platoului continental cu o suprafață de 64.000 km².

MACROFITOBENTOS

Pe măsura creșterii eutrofizării, modificări majore au fost semnalate în structura și funcțiunile macrofitobentosului.

Datorită cantității crescute a particulelor în suspensie și a planctonului, transparența apei mării a scăzut în mod semnificativ. Ca atare localizarea adâncimii de compensație s-a schimbat, iar algele fixate de substrat de la adâncimi mai mari de 7-8 m au fost umbrite. Aceasta a determinat declinul considerabil al macrofitelor, în ciuda nivelelor crescute de nutrienți.

Datorită variabilității factorilor ecologici, aceste modificări ale ecosistemelor și ale structurii asociațiilor au condus la înlocuirea unor fitocenozes cu altele. Consecința a fost o schimbare în dinamica sezonieră și multianuală a comunităților alge.

De ex. în golfurile Sevastopol și Novorosiisk a avut loc o deteriorare accentuată a fitocenozelor în decursul mai multor ani. Modificări multianuale ale structurii asociațiilor au fost surprinse de asemenea în zonele litorale deschise, aflate sub o influență diminuată a interacțiunilor antropogene; observațiile asupra vegetației bentale în asemenea areale au evidențiat rolul crescând al speciilor oligosaprofite (KALUGHINA - GUTNIK, 1979).

Influența negativă a diferitelor modalități de acțiuni antropogene este evidentă mai întâi de toate la nivelul centurii algele costiere, care joacă un rol special în protecția litoralului, în epurarea apelor litorale și în protecția speciilor asociate.

Căi importante ale interacțiunilor antropogene cu efect asupra fitobentosului din colțul nord-vestic sunt următoarele:

- construcții hidrotehnice amplasate de-a lungul litoralului (inclusiv porturi),
- regularizări ale cursurilor fluviilor Dunăre, Nistru și Nipru,
- deschiderea canalului Dunăre - Marea Neagră,
- deteriorarea calității aportului fluvial,
- creșterea poluanților minerali și organici,
- poluare prin deversări necontrolate și petrol,
- concentrări umane de-a lungul țărmului în timpul sezonului estival.

Interacțiunea diferiților factori antropogeni asupra vegetației determină rezultate diverse, de la simplificarea structurală până la dispariția completă (CELAN, 1977; EREMENKO, 1979; BOLOGA, 1989 a). Cele mai importante consecințe au urmat alunecărilor de teren datorate lucrărilor de construcții (diguri, baraje, căi de comunicații), când covorul algal a fost acoperit de nisip și/ sau măr. În asemenea ocazii, asociațiile de *Cystoseira* au fost înlocuite de *Cladophora* sau *Ceramium*; macrofitele se întâlnesc astăzi în fâșia îngustă lângă țărm la adâncimi sub 3-5 m, unde persistă specii tolerante la eutrofizare: *Enteromorpha intestinalis*, *E. prolifera*, *Cladophora vagabunda*, *Ceramium elegans*, etc. (EREMENKO, 1977, 1979).

Alga brună *Cystoseira barbata*, o specie foarte sensibilă la conținutul de detergenți din apa de mare, a dispărut practic de-a lungul litoralului nord-vestic al Mării Negre (ZAITEV, 1992b).

În ceea ce privește „câmpul lui Zernov” de *Phyllophora* din partea centrală a colțului

nord-vestic, acesta acoperea în anii '50 o suprafață egală cu 10.000 km², atingând o biomasă totală de cca 10.000.000 t; în 1980 ea s-a redus la 3.000 km² și la o biomasă de 1.400.000 t. În 1990 aceste valori au scăzut la 50 km² și 300.000 - 500.000 t (ZAITEV, 1992b).

Aglomerările de **Phyllophora** au constituit o sursă importantă de oxigen. După unele date, aceste alge produceau până la 12.000.000 m³ de O₂ pe zi (ZAITEV, 1992b).

Numeroase pierderi au avut loc pe platoul continental datorită reducerii „câmpului lui Zernov”. Fauna asociată a dispărut, îndeosebi spongieri, anemone, isopode, amfipode, creveți, crabi, ascidii, plus peste 40 de specii de pești, specifici acestei zone (ZAITEV, 1992b).

În ultimii 20 de ani biomasa ierbii de mare **Zostera** a scăzut de 10 ori în apele costiere. Iarba de mare a servit ca biotop favorabil pentru specii numeroase de nevertebrate și pești.

Motivul degradării asociațiilor de **Zostera** a fost mobilizarea mărului cu ocazia dragărilor în zonele de adâncime mică (ZAITEV, 1992b).

Literatura algologică românească privind macrofitobentosul cuprinde în prezent o perioadă de peste 100 de ani (BOLOGA, 1987/88). Cercetările, restrânse inițial la observații de teren și descrierea principalelor specii de alge verzi, brune și roșii din dreptul țărmului românesc, au cunoscut o dezvoltare permanentă în timp (BOLOGA, 1989b). Mai târziu, liste mai complete asupra macrofitelor s-au adăugat referințelor bibliografice în acest domeniu.

Începând din 1935 (CELAN, 1935) până în anii '80, de-a lungul litoralului marin au fost identificate 154 specii de macrofite (BAVARU și colab., 1991): 47 cloroficee, 2 xantoficee, 30 feoficee și 79 rodoficee. Numărul lor a scăzut cu timpul la 77 (SKOLKA, 1969). Pentru perioada 1970-1981 au mai fost regăsite doar 69 specii (VASILIU, 1984).

Este evident că flora algală bentală a suferit un declin treptat, dar continuu, din anii 1946/1950 (CELAN și colab., 1969; CELAN și BAVARU, 1973), atât din punct de vedere calitativ cât și cantitativ (CELAN și colab., 1979). Agravarea acestui declin în cursul ultimelor trei decenii se datorează unor factori naturali și antropogeni care au perturbat calitatea mediului marin (BOLOGA, 1989a).

Aspectul uniform al florei algale actuale se datorează dispariției totale sau aproape totale a multor specii în ultimii 30-50 ani. Dispariția cvasicompletă a centurilor prealabile de **Cystoseira** este cea mai șocantă. Cele două specii, **C. barbata** și **C. crinita f. bosphorica** (= **C. bosphorica**), s-au numărat printre organismele fitobentale perene dominante în partea nord-vestică a Mării Negre. Rolul lor ecologic major a constat mai ales în oferirea unui substrat pentru dezvoltarea în masă a altor macrofite epifite. Dintre numeroasele feoficee și rodoficee dispărute recent speciile de **Laurencia** merită o atenție specială. Fanerogamele **Zostera marina** și **Z. nana** au suferit de asemenea un declin sever.

O diversitate specifică mai mare a fost proprie în ultimul deceniu numai sectorului sudic al litoralului românesc unde în 1982, au fost înregistrați 24 taxoni (CELAN și BOLOGA, 1983). Această examinare a permis observații interesante, îndeosebi asupra genului **Ceramium**, genul cel mai comun, productiv și adaptabil, denotând o variabilitate individuală și ecologică pronunțată.

Datorită eutrofizării, o intensificare a producției macrofitelor rezistente a avut loc de asemenea. Substratul liber, populat anterior de **Cystoseira**, având o rată de creștere lentă, este acoperit în mod obișnuit în prezent de specii cu ciclul vital scurt, mai mult sau mai puțin sezonier, dar cu o creștere rapidă. Cele mai frecvente specii aparțin genurilor **Enteromorpha** și **Ceramium**, și într-o măsură mai mică **Ulva**, **Cladophora**, **Bryopsis** și **Callithamnion**. Există o relație distinctă între gradul de eutrofizare costieră și talul algelor: în ape eutrofe predomină speciile de alge cu suprafețe de tal mari (MINICEVA, 1990).

Fizionomia florei actuale este dominată de câteva specii de **Enteromorpha** și **Ceramium**

(BOLOGA, 1989a). La începutul declinului algal, o centură compusă din specii de **Enteromorpha** și **Cladophora** se dezvoltă mai întâi în perioada caldă a anului; cu timpul, specii de **Ceramium** le-au înlocuit pe primele, atingând adâncimi de 8-9 m. În ultimii ani, **Bryopsis plumosa** s-a dezvoltat de asemenea în cursul întregului sezon de vară. Spre sud, către țărmul bulgar, au crescut biomasele de **Ulva lactuca**, **Cystoseira barbata** și **C. crinita** f. **bosphorica**. Biomasa relativ mare a acestor macrofite cu cicluri vitale scurte nu este totuși comparabilă cu cea, mult mai mare, a centurilor **Cystoseira** din deceniile anterioare.

Cauzele declinului algal nu sunt elucidate complet. Dispariția aproape completă a **Cystoseirei** - cel puțin de-a lungul țărmului românesc - se datorează creșterii turbidității apei și colmatării substratului stâncos. Acestea au provocat o scădere a populațiilor animale și chiar a dispariției unor grupuri faunistice întregi, afectând negativ ihtiofauna și totodată pescuitul marin.

Cea mai importantă trăsătură a florei algale actuale constă în numărul foarte mic de specii. Dar aceste specii manifestă totuși producții considerabile; unele genuri (**Enteromorpha**, **Ceramium**) ating un grad de acoperire de până la 80% (BOLOGA, 1989a).

În dreptul altor țărmuri, cercetări privind macroflora bulgărească au evidențiat o diminuare pronunțată a distribuției cantitative a speciilor **Cystoseira barbata**, **Zostera marina** și **Z. nana** (PETROVA-KARADJOVA, 1975, 1982).

Primele publicații asupra algelor coastelor turcești au apărut în 1899 când 61 specii au fost semnalate în Bosfor și Cornul de Aur (GÜVEN și colab., 1991). O colecție de alge datând din 1894-1895 a fost revizuită și conținutul său publicat (ÖZTIG, 1971). Studiile asupra algelor marine din Turcia au fost rezumate pentru perioada 1843-1978 (CIRIK și GÜNER, 1979), pentru 1894-1970 (GÜVEN și ÖZTIG, 1971) și pentru 1899-1990 (GÜVEN și colab., 1991).

Refacerea vieții algale este întârziată nu numai de creșterea eutrofizării, ci și datorită altor activități umane. În ultimii 20 de ani litoralul vestic al Mării Negre suferă transformări ample legate direct de dezvoltarea porturilor, industriei și turismului (SKOLKA și colab., 1980). Aceste construcții atrag după sine cantități uriașe de material terigen în mare, contribuind la creșterea materialului în suspensie în apele costiere cu consecințele ecologice menționate.

FITOPLANCTON

Creșterea în ultimele două decenii a aportului Dunării și al celorlalte fluvii din partea nord-vestică a mării în săruri ale azotului și fosforului și în materie organică (SERBĂNESCU și colab., 1978; PECHEANU și colab., 1977; DOROGAN și colab., 1985, 1986; FASCIUK și colab., 1991; ZAITEV și colab., 1985, 1987), la care s-a adăugat influxul sporit al aceluiași compuși prin intermediul deversărilor directe în mare a apelor reziduale, a determinat sporirea în mediul marin a stocurilor nutrienților respectivi. Partea vestică a mării a suferit cea mai puternică creștere în nutrienți, concentrația lor devenind aici, începând din anii 1970, net superioară celor din trecut (COCIASU și POPA, 1980; COCIASU și colab., 1981; COCIASU, 1990; GARKAVAIA și colab., 1978; GARKAVAIA și colab., 1987 citat de ZAITEV, 1992). De pildă, în sectorul românesc al mării, concentrațiile de substanță organică au fost în perioada 1971-1990 de 1,2-1,5 ori mai mare decât în anii 1960, cele de azotați de 2,5-8,4 ori, iar cele de fosfați de 1,4-5,1 ori (în zone învecinate unor puternice surse de poluare, cum este cea a Constanței, creșterea fiind de până la 20 ori) (BODEANU, 1993).

Intensificarea eutrofizării a determinat o serie de modificări în dezvoltarea cantitativă și în structura fitoplanctonului.

Cea mai importantă dintre acestea a fost **creșterea frecvenței, amplitudinii și extinderii spațiale a înfloririlor algale**. Dacă până în anii 1970, înfloririle de amploare erau fenomene de excepție, de atunci ele se produc an de an (BODEANU, 1983; 1984a; 1984b; 1984c; 1987; 1987-1988; 1989; 1993; BODEANU și ROBAN, 1975, 1989; BODEANU și UȘURELU, 1979) speciile înfloritoare realizând densități numerice net superioare celor din trecut (BODEANU, 1984a, 1987, 1992; NESTEROVA, 1977, 1979, 1981, 1982, 1985, 1987, 1990; PETROVA-KARADJOVA, 1984, 1985, 1986, 1990; SUHANOVA și colab., 1988), extinderea lor spațială crescând marcant (FASCIUK și colab., 1991).

Sediul celor mai frecvente și mai ample înfloriri algale este partea vestică a mării. Astfel, în perioada 1981-1990 în apele litoralului românesc s-au înregistrat 46 fenomene de înflorire, produse de 15 specii algale (BODEANU, 1993). Printre cele mai frecvente specii producătoare de astfel de fenomene se disting în primul rând dinoflagelatul **Prorocentrum cordatum**, care începând din 1973, a declanșat practic în fiecare vară înfloriri de amploare și extindere diferite (BODEANU, 1983, 1984c, 1987, 1989, 1993; BODEANU și ROBAN, 1975, 1989; BODEANU și UȘURELU, 1979; ZAITEV, 1979; ZAITEV și colab., 1987; FASCIUK și colab., 1991), apoi **Heterocapsa triquetra**, **Eutreptia lanowii**, **Skeletonema costatum**, **Coccolithus huxleyi**, **Hillea fusiformis** ș.a.

Marea majoritate a speciilor înfloritoare au atins în ultima perioadă recordurile maxime de dezvoltare cantitativă. De pildă, din cele 15 specii care au produs înfloriri în perioada 1981-1990 în apele litoralului românesc, 12 au realizat maximele lor numerice cunoscute acolo (BODEANU, 1993). În perioada dată **Prorocentrum cordatum** a atins 807,6 milioane cel.l⁻¹ comparativ cu maximul pentru intervalul 1960-1970 de 50,8 milioane, **Coccolithus huxleyi** - 291,2 milioane comparativ cu 95 milioane în perioada de referință menționată, **Skeletonema costatum** - 141,4 mil. comparativ cu 18 milioane, **Cyclotella caspia** - 300 milioane comparativ cu 28,1 milioane, **Cerataulina pelagica** - 6 milioane comparativ cu 922 mii, **Nitzschia closterium** - 13,1 milioane comparativ cu 110 mii (BODEANU, 1984a, 1989, 1993).

Printre fenomenele care au produs înfloriri în ultima perioadă se înscriu și unele specii care până în deceniul 8 aveau o dezvoltare cantitativă modestă, cu maxime numerice de ordinul miilor sau zecilor de mii la litru. Menționăm câteva dintre acestea (cu valorile de celule la litru atinse în perioada 1971-1990 la litoralul românesc); **Scriptsiella trochoidea** - 25,8 milioane, **Heterocapsa triquetra** (97,6 milioane), **Eutreptia lanowii** (108 milioane), **Skeletonema subsalsum** (18,7 milioane), **Chaetoceros similis** f. **solitarius** (21,5 milioane), **Nitzschia tenuirostris** (74,8 milioane) **Chromulina** sp. (1 miliard) (BODEANU, 1984a; 1989, 1993)

În ce privește extinderea spațială a înfloririlor de amploare din partea vestică a mării, precizăm că dacă în deceniul 6 se distingeau trei zone afectate vara de maree roșie, situate la confluența Dunării, Nistrului și Niprului (IVANOV, 1959), astăzi acestea sunt unite într-o regiune întinsă, ocupând practic până la 50% din întinderea acvatoriului șelfului vestic și depășind de 8-10 ori suprafețele însumate ale respectivelor zone inițiale (FASCIUK și colab., 1991).

În condițiile existenței stocurilor mari de nutrienți, pe lângă formele ce produc înfloriri determinând modificarea culorii apei, numeroase alte alge realizează densități numerice remarcabile, faptul ducând la **creșterea numărului speciilor algale de masă**. Astfel, în apele litoralului românesc al mării, numărul speciilor care au realizat densități numerice de peste 100 mii cel.l⁻¹ au crescut de la 38 în deceniul 7, la 57 în deceniul 8 (BODEANU, 1989) și la 79 în deceniul 9 (BODEANU, 1993). Dintre cele 79 specii de masă ce au evoluat în 1981-1990, pentru 30 densitățile numerice maxime s-au ridicat la ordinul milioanele de celule la litru

(BODEANU, 1993).

Studiul datelor acumulate în decurs de peste 30 ani de cercetare continuă (BODEANU, 1989, 1993), evidențiază tendința clară de **creștere a densităților numerice la majoritatea speciilor algale de masă** pe măsura scurgerii timpului de la intensificarea procesului de eutrofizare. Astfel, luând ca bază de referință valorile numerice atinse de formele algale de la litoralul românesc în deceniul 7 (anterior intensificării eutrofizării), acestea au crescut în deceniile 8 și 9 la 66%, respectiv la 79% dintre speciile de masă. Tendința contrară, de diminuare a densităților numerice a fost mai slabă, aceasta manifestându-se în deceniile 8 și 9 la 34%, respectiv 21% dintre formele algale care în deceniul 7 aveau valori numerice superioare cifrei de 100.000 cel.l⁻¹ (BODEANU, 1993).

Algele care manifestă tendința de reducere numerică aparțin îndeosebi diatomeelor între care se disting speciile cu celula mare și frustula mai groasă **Rhizosolenia calcar-avis**, **Thalassionema nitzschioides**, **Diatoma elongatum**, specii care în ultimele două decenii n-au mai avut în apele costiere românești însemnătatea cunoscută în anii '60 (BODEANU, 1969, 1987-1988). Reducerea densității numerice a unora dintre speciile algale cu celula mare, substituirea acestora de către specii cu dimensiuni mici ca: **Prorocentrum cordatum**, **Eutreptia lanowii**, **Coccolithus huxleyi**, **Hillea fusiforme**, forme înzestrate cu o mare viteză de diviziune și cu un potențial metabolic ridicat, constituie o particularitate caracteristică comunităților imature (SEMINA, 1974), așa cum sunt cele perturbate de aportul eutrofizant al fluviilor din partea nord-vestică a Mării Negre. În acest sens sunt edificatoare datele lui NESTEROVA (1986), care constată că în partea vestică a Mării Negre predomină în perioada de vară în proporție de 94,2% din densitatea numerică a fitoplanctonului, algele de dimensiuni mici cu un volum de până la 5.000/mm³, celelalte specii (cu volume cuprinse între 5.000-60.000/mm³) participând cu procente neînsemnate.

Tendința dominantă, de creștere a densităților numerice la cea mai mare parte dintre algele planctonice rezultă și din faptul că din cele 109 specii care au realizat în sectorul românesc al mării densități superioare cifrei de 100 mii cel.l⁻¹ în decursul perioadei 1960-1990, majoritatea lor covârșitoare (91 specii, deci 83,5% din total) au atins în ultimele două decenii maximele lor numerice cunoscute până în prezent; peste 53% au înregistrat valorile maxime în deceniul 9, proporția formelor algale ce au atins respectiva performanță în deceniul 8 fiind net inferioară - de numai 30% (BODEANU, 1992).

O importantă modificare în componența fitoplanctonului constă în **creșterea marcantă în ultima perioadă a proporției non-diatomeelor pe seama reducerii proporției diatomeelor**. În partea vestică a mării (în sectorul românesc) proporția non-diatomeelor în densitatea numerică a fitoplanctonului a crescut de la 7,7% (în anii 1960) la 61,7% (în anii 1980), iar proporția diatomeelor a scăzut în aceeași perioadă de la 92,3% la numai 38,3% (BODEANU, 1992).

Ponderea în fitoplancton a dinoflagelatelor și a celorlalte grupe de non-diatomee a crescut îndeosebi în timpul verii (NESTEROVA, 1987; BODEANU, 1989), fapt datorat afinității pentru apele mai calde a principalelor specii din respectiva grupare. Pentru întreg acvatoriul nord-vestic al mării (cuprinzând golful Odessa, coasta română și jumătatea nordică a coastei bulgare), ponderea dinoflagelatelor în totalul biomasei fitoplanctonului din sezonul estival a crescut de la 18,8% în anii 1960 (IVANOV, 1967) la 54,4% în anii 1975-1980 (NESTEROVA, 1987); în același interval de timp, ponderea diatomeelor în biomasa estivală s-a redus de la 79,5% (IVANOV, 1967) la 40,1% (NESTEROVA, 1987). Chiar și în spații mai slab afectate de eutrofizare cum este golful Sevastopol se constată preponderența în perioada de vară-toamnă a formelor cu particularități heterotrofe dintre dinoflagelate și alte flagelate mărunte

(ROUHIAINEN, 1988).

În privința creșterii rolului principalului grup de non-diatomee - dinoflagelatele -, sunt sugestive datele comparative de abundență și biomase maxime publicate. Pentru anii 1960, în colțul nord-vestic al mării se citau ca valori maxime $3.300.000 \text{ cel.l}^{-1}$ și 10 g.m^{-3} (IVANOV, 1967); în anii 1980 valorile respective au crescut la $800.000.000 \text{ cel.l}^{-1}$ și 1.000 g.m^{-3} (VINOGRADOV și colab., 1989 - citat de Zaitev, 1992).

Sporirea ponderii non-diatomeelor în componența fitoplanctonului reflectă creșterea amplitudinii și frecvenței înfloririlor produse de dinoflagelatele *Prorocentrum cordatum* și *Heterocapsa triquetra*, euglenidul *Eutreptia lanowii*, crisofitul *Coccolithus huxleyi*, precum și apariția inedită printre producătoarele de înflorire a unor specii din aceleași grupe taxonomice care altădată, fie nu se aflau printre formele de masă (ca dinoflagelatul *Scropsiella trochoidea* sau crisofitul *Hillea fusiformis*), fie nici nu erau semnalate în flora mării (cum este cazul crisofitului *Chromulina* sp., cunoscut la noi doar cu prilejul subitei sale dezvoltări masive din iulie 1981) (BODEANU, 1993).

Modificările proporțiilor dintre cantitățile populațiilor principalelor grupe alge sunt legate de schimbările din componența bazei nutriționale produse în ultimele două decenii (BODEANU, 1993), schimbări constând în:

1. Diminuarea raporturilor Si:P și Si:N, creșterea concentrației în săruri de fosfor și azot producându-se în paralel cu scăderea concentrației silicaților, ultimul fapt datorându-se îndeosebi reducerii debitului solid în afluenții supuși barării în scopuri energetice (BONDAR, 1972; BONDAR și STATE, 1977), dar și intensului consum al silicaților în cursul masivelor dezvoltări ale diatomeelor. Diminuarea raporturilor Si:P și Si:N defavorizează diatomeele cu cerințele lor stricte de siliciu pentru construcția frustulei și, în consecință, ele trec pe plan secundar în producerea fenomenelor de înflorire cât și în componența cantitativă a fitoplanctonului.

2. Îmbogățirea bazei nutritive cu un spor de materie organică - condiție favorabilă dezvoltării masive ale unor specii cu afinități mixotrofe din grupele de non-diatomee (Dinoflagellata, Euglenida, Chrysophyta). Sporirea materiei organice a contribuit desigur la trecerea în prim plan a non-diatomeelor în componența cantitativă a fitoplanctonului și în producerea amplelor fenomene de înflorire (susținute desigur, în principal, de bogatul stoc de săruri de fosfor și azot).

Intensificarea fenomenelor de înflorire, creșterea numărului speciilor de masă și sporirea densității numerice la majoritatea formelor alge, au indus o puternică creștere a cantităților totale ale fitoplanctonului care a devenit în ultimele două decenii excedentar în raport cu consumatorii săi (BODEANU, 1984 a,b). Astfel, în 1983-1990, biomasa medie a fitoplanctonului în sectorul românesc al mării a fost de $4.105,26 \text{ mg.m}^{-3}$ (BODEANU, 1993), valoare de peste 8 ori mai mare decât media pentru perioada 1959-1963, de 495 mg.m^{-3} (SKOLKA, 1967). Pentru colțul nord-vestic al mării (golful Odessa) creșterea apare și mai importantă, evaluările evidențiind o sporire a biomasei de 26 ori în decurs de 30 ani (ZAITEV și colab., 1985); creșterea marcantă este evidentă și la scara întregii mări, dacă considerăm valorile maxime înregistrate într-un interval de trei decenii care au sporit de la 52 la 800 g.m^{-3} (ZAITEV și colab., 1987).

În ce privește partea estică a mării aceasta este deocamdată mai slab afectată de eutrofizare. Respectivul proces este însă prezent și acolo, câtă vreme la țărmul răsăritean se menționează dezvoltări sporite de microfloră (NIJEGORODOVA și colab., 1980); intensificarea eutrofizării în golfurile părții estice este evidentă, în asemenea spații ca baia Sevastopol citându-se pentru ultimii ani valori de biomasă fitoplanctonică de cca 10 g.m^{-3}

(SENICEVA și ROUHIAINEN, 1978).

Cercetările asupra fitoplanctonului au fost completate cu estimări sistematice a productivității primare planctonice în apele de mică adâncime ale litoralului românesc, între 1978-1985 evidențiind valori la suprafață (0 m) între 4,7 (decembrie) - 1.162 (iulie) $\text{mg C m}^{-3}\text{zi}^{-1}$, pe verticală între 1,7 - 1.938,5 $\text{mg C m}^{-3}\text{zi}^{-1}$ și producții primare medii totale de 54,8 $\text{g C m}^{-3}\text{an}^{-1}$ (BOLOGA, 1980, 1981, 1985/86; BOLOGA și FRANGOPOL, 1982; BOLOGA și colab., 1984, 1985, 1986).

ZOOBENTOS

Dezvoltarea exuberantă a fitoplanctonului în ultimele decade, culminând cu producerea de înfloriri fitoplanctonice tot mai frecvente și mai ample a avut consecințe grave și asupra stării zoobentosului.

Prezența uriașelor cantități de masă algală în apa de mare are ca efect reducerea conținutului de oxigen, acesta fiind consumat atât prin respirația masivei populații de alge microfite, cât și prin procesele de degradare a cantităților enorme de substanță organică nevie acumulată în mediul marin prin moartea celulelor alge.

Hipoxia astfel creată antrenează treptat și moartea altor organisme din ecosistem, cele mai afectate fiind cele bentale. Degradarea condițiilor de viață la nivelul zoobentosului a dus la apariția de modificări profunde ale structurii comunităților bentale.

S-a redus mult numărul de specii prezent în comunități, iar o serie de specii care în trecut erau foarte abundente și prezente constant în anumite biocenoze au devenit rare (*Corbula mediterranea*, *Abra milashevici*, *Cardium paucicostatum*, *Chione gallina*, *Hydrobia ventrosa* dintre moluște; *Spio filicornis*, *Glycera alba*, *Nereis diversicolor*, *Nerino cirratulus* etc. dintre polichete; tunicatele *Ascidella aspersa* și *Ciona intestinalis*; foarte mulți crustacei, etc.). Grupul cel mai afectat de sărăcia specifică este cel al crustaceilor.

S-a schimbat structura cantitativă a comunităților bentale ca urmare a reducerii populațiilor speciilor sensibile la alterarea condițiilor de mediu și proliferarea populațiilor unor specii tolerante. Astfel, speciile de moluște *Corbula mediterranea*, *Chione gallina*, *Tellina tenuis*, *Hydrobia ventrosa* care în urmă cu 30 ani reprezentau 94% din densitatea moluștelor și 96% din biomasa generală a bentosului în cadrul biocenozei nisipurilor fine (BĂCESCU și colab., 1965) sunt în prezent aproape dispărute. Aceeași evoluție au avut și populațiile polichetului *Spio filicornis* care atingeau altădată densități de sute de mii de exemplare pe m^2 , precum și bivalvele *Spisula subtruncata* și *Abra milashevici* care dominau comunitățile de substrat la adâncimile de 20-40 m (BĂCESCU și colab., 1971). Populațiile de *Mytilus galloprovincialis* și *Modiolus phaseolinus* deși s-au diminuat, reprezintă încă elementele conducătoare în comunitățile de pe substrat mălos. Dintre elementele oportunistice care au proliferat, devenind dominante în unele comunități menționăm bivalvele *Mya arenaria* și *Scapharca inaequivalvis*, specii relativ noi pentru Marea Neagră, precum și polichetele *Neanthes succinea*, *Polydora limicola*, *Melinna palmata* (GOMOIU, 1976, 1984; TIGĂNUȘ, 1982b, 1986a,b, 1988a,b, 1990; LOSOVSKAIA și colab., 1990).

Comunitățile bentale au în prezent o mare instabilitate. În fiecare an, condițiile de hipoxie și chiar anoxie afectează arii largi, dar localizarea acestora este diferită în funcție de condițiile hidrometeorologice specifice fiecărui an. Există astfel zone unde comunitățile sunt afectate de mortalități și zone în care populațiile bentale sunt în refacere ca urmare a unei ameliorări temporare a condițiilor de mediu (TIGĂNUȘ, 1982a, 1986b). Ca urmare a faptului că aceste

perioade de refacere sunt în general scurte, structura pe grupe de vârstă și talie a populațiilor se caracterizează prin dominația indivizilor tineri în proporții de 90% și chiar 100%.

Reducerea populațiilor de moluște, ca și dominația indivizilor tineri a dus la diminuarea biofizicului natural, ceea ce a contribuit la creșterea excedentului de substanță organică și deci la agravarea consecințelor eutrofizării.

Dinamica sezonieră a populațiilor zoobentale s-a dereglat, având un aspect atipic: densități și biomase mai mari în lunile reci ale anului decât în cele calde, când de regulă procesele de creștere și reproducere erau mai intense. Refacerea populațiilor bentale este astfel lentă și incompletă, deoarece se desfășoară mai ales în lunile reci.

Mentținerea și accentuarea condițiilor nefavorabile au afectat în cele din urmă și speciile tolerante, care treptat și-au redus efectivele cu toate că au rămas dominante ca densitate și biomasă. Dacă în perioada 1976-1986 când eutrofizarea era mai puțin avansată, densitatea și biomasa generală a zoobentosului crescuseră pe seama proliferării speciilor oportunistice, mai târziu, după 1989, zoobentosul s-a redus constant și din punct de vedere cantitativ.

Zona periazică, aflată la adâncimile de 120-130 m în anii 1950-1960 a avansat spre adâncimi mai mici, astfel că limita sa superioară se situează în prezent la adâncimi de 100 m, fenomenul respectiv fiind o dovadă a degradării zoobentosului în perioada actuală (GOMOIU și TIGĂNUȘ, 1990).

ZOOPLANKTON

Consecințele schimbării unor condiții de mediu în Marea Neagră ca urmare a creșterii presiunilor antropice, în primul rând creșterea gradului de eutrofizare, sporirea producției primare fitoplanctonice și a cantității de substanță organică din masa apei, au fost reflectate și de biocenoza zooplanctonică, prin apariția unor modificări în structura calitativă și cantitativă a comunităților zooplanctonice, a unor trăsături caracteristice ce au marcat evoluția acestora în ultimele două - trei decenii.

O anumită tendință de simplificare a structurii calitative, de reducerea diversității specifice semnalată după 1972 a fost mai evidentă în ultimii ani, prin apariția din ce în ce mai rară până la absența din probe a unor specii mai sensibile. Cele mai sărăcite s-au dovedit comunitățile din zona țarmurală, unde influența surselor de impurificare (deversări de ape uzate) se constituie ca un factor în plus de agresiune și unde am întâlnit comunități formate uneori doar din 2-3 specii ce utilizează în procent ridicat substanța organică aflată în cantitate mare (ciliate planctonice, rotifere, *Noctiluca*). Observațiile multianuale efectuate în aceste zone ne-au indicat o diversitate scăzută îndeosebi în timpul verii, indicii de diversitate fiind foarte mici ($H=0,07 - 1,2$) (PETRAN, 1986, 1988).

Biotopul superficial și ultrasuperficial, locuit de speciile hiponeustonice a fost cel mai expus condițiilor de poluare. Aici speciile de copepode din fam. Pontellidae - *Anomalocera patersoni*, *Pontella mediterranea*, *Labidocera brunescens*, ce formau altădată concentrații mari, mai ales în zonele de contact ale apelor marine cu cele dulci, în acvatoriile influențate de Nistru, Nipru (ZAITEV, 1970), citate și de noi ca abundente în planctonul superficial în timpul verii în anii '60 (PETRAN, 1962) și încă în număr destul de mare în anii 1973-1974 în timpul verii în zona Constanța - Portița (PETRAN, 1976), și-au redus considerabil populațiile în anii care au urmat (doar exemplare izolate), așa încât ultimul an în care am marcat prezența lor prin 2 ex./m^3 de *Anomalocera patersoni*, a fost anul 1983.

Pe lângă faptul că biotopul lor este cel mai expus factorilor atropici, se pare că Pontellidele evită apele unde se dezvoltă masiv peridinee, ori tocmai în stratul superficial al apei sunt cele mai mari aglomerări algale în perioada înfloririlor (POLISCIUK, 1977).

Alte organisme zooplanctonice pe care le-am întâlnit în ultimii 20 ani sunt și cele trei specii de copepode Monstrillidae - **Monstrilla grandis**, **M. helgoladica**, **M. longiremis**, citate ca fiind prezente constante și în număr mare de exemplare în planctonul litoralului românesc în anii celei de-a 6-a decade (PORUMB, 1961).

Misidul planctonic - **Mesopodopsis slabberi**, specie însemnată în hrana peștilor, abundentă în anii '50 în întreaga zonă predeltaică a Mării Negre prin zeci de mii de ex./m³, și-a diminuat mult populațiile după 1970, astfel că la o evaluare specială asupra populațiilor acestei specii în 1975, densitatea maximă nu a depășit 94 ex./m³, pentru ca ulterior până în 1984 să fie semnalate doar exemplare izolate.

Chiar dacă nu au dispărut, o serie de grupe sau specii zooplanctonice și-au redus considerabil populațiile.

De altfel, aspectul cel mai important desprins clar din cercetările de dinamică cantitativă multianuală este cel vizând tendința unor schimbări ale raporturilor cantitative între grupe sau specii componente ale comunităților zooplanctonice.

În ceea ce privește reducerea populațiilor exemplificăm situația organismelor meroplanctonice, această componentă larvară a zooplanctonului care, reflectând schimbările apărute în comunitățile bentale, a înregistrat în anii deceniului 9 importante modificări. Stadiile larvare din plancton ale organismelor bentale, îndeosebi moluște dar și ale viermilor polichetei ca și ale crustaceului ciripid - **Balanus improvisus**, au avut un rol important în constituirea biomaselor zooplanctonice, în zona sedimentară de mică adâncime de la N de Constanța, până în anii '70 (PETRAN, 1980), iar în spațiul predeltaic până în 1980, consecință a extinderii în această zonă sedimentară a populațiilor bivalvei **Mya arenaria** și a prosperității polichetului **Melinna palmata** (PETRAN, 1970, 1986). Mortalitățile consemnate în fauna bentală (îndeosebi a populațiilor de moluște) în anii 1986-1990, ca urmare a amplelor fenomene de înflorire, s-au reflectat în plancton printr-o diminuare substanțială a ponderii meroplanctonului în biomasa zooplanctonică din această perioadă (nu a depășit 12%), nivelul său cantitativ rămânând mai ridicat în zona gurilor Dunării, datorat stadiilor larvare ale polichetelor (PETRAN și MOLDOVEANU, 1992).

Astfel, una din consecințele cele mai grave ale creșterii frecvenței și amplitudinii fenomenelor de înflorire, manifestată în mod direct la nivelul comunităților bentale, s-a repercutat și asupra comunităților din pelagial prin reducerea acestei componente meroplanctonice, cunoscută ca o bună bază de hrană pentru peștii planctonofagi.

În afara meroplanctontelor, consemnăm și reducerea populațiilor unor specii holoplanctonice mai sensibile, specii cu însemnat rol trofic în ecosistem. Așa de exemplu copepodul **Centropages krøyeri** var. **pontica**, specie abundentă în spațiul predeltaic în anii 1973-1975 (PETRAN și ONCIU, 1977) și-a redus populațiile de 2-3 ori în anii deceniului 9.

Cladocerul **Penilia avirostris**, specie dominantă în populațiile de cladocere, mai ales în spațiul marin din față gurilor Dunării dar cu densități mari pe întreg acvatoriul, și-a diminuat treptat populațiile după 1980 când locul dominant printre cladocere a fost luat de specia **Pleopsis polyphemoides**.

P. polyphemoides a fost citat și pentru apele tărmurale rusești ale Mării Negre ca fiind o specie abundentă în ultimii ani înlocuind specia **Penilia avirostris** ale cărei biomase au fost mult în scădere și considerată chiar ca indiciatori de medii eutrofizate.

În noile condiții de mediu ale ultimelor două decenii marcate de creșterea cantității de algofloră planctonică și respectiv de substanță organică dizolvată de animale planctonice - consumatoarele de bază ale acestora au cunoscut dezvoltări explozive ale unor specii cu o mai largă plasticitate ecologică, specii oportuniste, fitofage și detritofage. Se poate spune că

reducerea diversității specifice a fost compensată de dezvoltarea exuberantă a unui număr mic de specii care au constituit biomase ridicate, superioare celor înregistrate cu 2-3 decenii în urmă, specii cunoscute ca fiind caracteristice și pentru alte spații marine eutrofizate.

Aceste specii au devenit dominante în comunități și cu cea mai ridicată frecvență, cele mai caracteristice fiind copepodul **Acartia clausi** (F% = 83-100%), și cladocerul **Pleopsis polyphemoides** (F% = 75-85%), apoi copepodul **Oithona nana** (F% = 41-76%), rotiferele (F% = 25-55%), tintinoidaele (F% = 35-82%). Densitățile lor ridicate au determinat și biomasele zooplanctonice mai mari din perioada 1980-1987 (numai biomasele constituite de **Acartia clausi** au fost de cca 4-5 ori mai ridicate decât în anii deceniului anterior). De altfel copepodul **Acartia clausi** poate fi considerat ca specia dominantă numeric și în biomasa trofică a comunităților zooplanctonice din această perioadă, în timpul verii ea constituind în anumite zone comunități aproape monospecifice (în iulie și august 1984 și 1985, indicele de dominanță al speciei a fost $\delta\% = 99,9\%$).

Cea mai spectaculoasă dezvoltare cantitativă în anii ultimului deceniu a cunoscut-o cistoflagelatul **Noctiluca scintillans**, exploziile sale, adevărate înfloriri mai ales în lunile de vară, reprezentând una din trăsăturile structurale ce se înscriu în evoluția caracteristică a pelagialului Mării Negre. Specie considerată mai degrabă saprofață, detritusul reprezentând 70-90% din rația sa (PETIPA și colab., 1970), dezvoltările sale masive în plancton s-au corelat cu perioadele imediat ulterioare marilor înfloriri fitoplanctonice, în condițiile existenței în apa mării a unei cantități însemnate de detritus organic. Densitățile și biomasele speciei au fost în anii deceniului 9 de cca 10 ori mai mari ca în perioada anterioară (1970-1980), astfel în vara anilor 1986, 1987, 1988 și 1989 s-au consemnat adevărate înfloriri cu **Noctiluca** (în august 1987 în apele litorale de la nord de Constanța valorile cantitative au fost de 2.048.000 ind./m³ și 163.840,0 mg.m⁻³) în ultimii doi ani (1990-1991) nivelul cantitativ fiind ușor mai coborât.

În apele de mică adâncime din colțul nord-vestic al Mării Negre aflate sub influența fluviilor Dunăre, Nistru și Nipru, la coastele rusești au fost semnalate în anii deceniului 9 dezvoltări intense ale lui **Noctiluca**, cu biomase mari (de cca 11,0 g.m⁻³) depășind de peste 100 ori pe cele înregistrate între anii 1960-1970 (ZAITEV și colab., 1987); de asemenea cercetările efectuate pe coastele de răsărit și în apele turcești ale Mării Negre au arătat în ultimii ani adevărate înfloriri cu **Noctiluca** (43,0 g.m⁻³) (VINOGRADOV și ARNAUTOV, 1986; TUNGER și FEYZIOGLU, 1989).

Cu excepția anului 1985, **N.scintillans** a reprezentat în întreaga perioadă 1980-1991 în timpul verii, între 91%-99,9% din densitatea și biomasa generală a zooplanctonului.

Exemplificăm în tabelul de mai jos dominanța maximă (D%) numerică și ponderală a speciei în populațiile zooplanctonice din zona Constanța.

Anii	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Luna	iulie	iunie	aug.	iulie	iulie	iul.- aug.	aug.	iulie	aug.	iul.
D%										
în densit.	91,5	94,7	95,6	41,0	91,5	92,3	91,5	97,9	97,5	99,2
totală										
D%										
în biomasa	95,8	96,7	99,1	34,3	98,3	98,5	98,5	99,9	99,3	99,8
totală										

Fără să aibă o valoare trofică, dat fiind conținutul foarte mare de apă și mai mult prin înalta sa rată de mortalitate (42%/an). **Noctiluca scintillans** nu reprezintă decât o sursă de detritus ce accentuează gradul de eutrofizare - poluare a mediului marin costier.

O altă specie cu rol minor în bioeconomia Mării Negre ale cărei dezvoltări explozive din ultimul deceniu au fost favorizate de excedentul important de fitoplancton și detritus din masa apei este meduza **Aurelia aurita**. Acestea, alături de existența unui microzooplancton abundent - toate elemente de hrană ale speciei au condus la dezvoltarea sa în masă, la apariția unor populații abundente de meduze ce reprezintă de fapt verigi terminale ale unui lanț trofic în pelagial.

Dacă în perioada 1950-1962 au fost evaluate pentru întreg bazinul Mării Negre 93-1.600 mii tone (MIRONOV, 1971), estimările făcute în 1978 cu ajutorul camerei TV, tot pentru întreg acvatoriul Mării Negre (423.000km²) au ajuns la 300-450 milioane tone (GOMOIU și KUPRIANOV, 1980).

Creșterea cantităților acestei meduze s-a corelat cu reducerea numărului de pești planctonofagi, concurenți la hrană (ZAITEV, 1979).

Nefiind consumate, aglomerările de meduze sunt aduse de vânturi și curenți în zona țărmurală, creând condiții de disconfort.

Analiza dinamicii cantitative multianuale a zooplanctonului global evidențiază o creștere a valorilor medii de densitate și biomasă în ultimele două decenii (pentru perioada 1980-1987, valorile medii au fost de până la 10 ori mai ridicate decât mediile din deceniul 1960-1970).

Acestea s-au datorat în primul rând valorilor maxime din timpul verii când, așa cum am arătat, **Noctiluca scintillans**, a determinat creșteri continue, din ce în ce mai mari ale biomasei zooplanctonice totale.

Dar, am consemnat totodată și faptul că unele organisme zooplanctonice cu important rol trofic în ecosistemul pelagic, îndeosebi copepodele au cunoscut creșteri ale indicatorilor cantitativi de densitate și biomasă.

Astfel majoritatea speciilor de copepode și îndeosebi **Acartia clausi** ce a deținut după 1980, peste 50% din biomasa constituită de grupul copepodelor, ca și cladocerul **Pleopsis polyphemoides** și numeroase microzooplanctone (tintinoidee, rotifere) au reprezentat un important potențial trofic pentru peștii planctonofagi în special pentru **Sprattus sprattus**, al cărui pescuit a fost în creștere în această perioadă (PORUMB, 1986).

Cercetările efectuate timp de mai mulți ani (1981-1985) de echipe complexe de cercetători din țări riverane Mării Negre, într-un poligon experimental - golfurile Sozopol și Burgas - zone puternic eutrofizate la litoralul bulgăresc au arătat că în ceea ce privește biomasa zooplanctonică, aceasta a fost dominată de **Noctiluca** și de copepodul **Acartia clausi** (VINOGRADOV și SUSKINA, 1985).

Se poate aprecia astfel că în prima jumătate a acestui deceniu, chiar în condițiile creșterii gradului de eutrofizare deși s-a constatat o reducere a diversității specifice, structura și relațiile dintre populațiile speciilor rămase în componența comunităților zooplanctonice, au evoluat în direcția menținerii unei organizări care să asigure prin speciile cu o largă plasticitate ecologică, o cât mai eficientă utilizare a surselor de energie (bogata hrană reprezentată de microfite și substabță organică), respectiv, un număr mai mic de specii fitofage și detritofage, dar care au avut dezvoltări masive au înregistrat biomase mai ridicate comparativ cu perioada anterioară.

În 1982, observațiile făcute în partea de nord-vest a Mării Negre în stații executate între gurile Dunării și Bosfor, au evidențiat cea mai ridicată producție primară din zona gurilor Dunării unde s-au consemnat și biomasele zooplanctonice cele mai ridicate dominate de **Acartia clausi** și **Pleopsis polyphemoides**. (KOVÁLEV și colab., 1988).

După 1986 și mai ales în ultimii 3-4 ani s-a înregistrat o degradare a comunităților zooplanctonice, situația acestora devenind deosebit de precară mai ales în lunile de vară; majoritatea grupelor de organisme cu valoare trofică - copepode, cladocere, meroplanctone au marcat o diminuare accentuată a populațiilor lor.

Analiza evoluției cantităților de zooplancton din ultimii 6 ani (1986-1991) evidențiază clar o dinamică diferită pentru zooplanctonul total (cel ce include și **Noctiluca**) și cel așa numit trofic constituit de către organismele care reprezintă resurse trofice, ce asigură nivelele de transfer în treptele de conversie ale fluxului energetic în ecosistem.

Astfel, în timp ce biomasele totale au fost în creștere din 1986 până în 1990, datorate adevăratelor înfloriri cu **Noctiluca**, cele ale zooplanctonului trofic au fost în scădere, anul 1988 evidențiindu-se prin cele mai scăzute valori ale indicatorilor cantitativi de densitate și biomasă trofică în toate sezoanele (biomasa utilă a reprezentat doar 2% din valoarea biomasei întregului zooplancton).

În anii 1990 și 1991, valorile medii ale densității zooplanctonului trofic au fost de 6-7 ori mai mici decât în 1989, chiar speciile ce înregistraseră dezvoltări masive în anii anteriori (1980-1987) - **Acartia clausi**, **Pleopsis polyphemoides** au avut în acești doi ani un nivel cantitativ deosebit de scăzut. În 1991, valoarea medie a densității numerice a zooplanctonului trofic a fost de 3 ori mai scăzută decât în 1990; în ceea ce privește valoarea biomasei, aceasta a fost mai ridicată datorită prezenței în vară în orizonturile de sub termoclină a copepodului de talie mare **Calanus helgolandicus** ce a dat ponderea biomasei.

Scăderea cantităților de zooplancton s-a corelat și cu o reducere spectaculoasă a capturilor de pești planctonofagi (la hamsie s-a redus de la 6.354 tone în 1984, la 1940 tone în 1988, 60 tone în 1989 și doar 5 tone în 1990; la sprot producția de 8912 tone în 1989, a fost de 3198 tone în 1990 și 790 tone în 1991; la stavrid de la 1459 tone în 1989 la 165 tone în 1990).

Astfel pe măsura dereglărilor provocate de eutrofizarea progresivă s-au evidențiat mutații de flux energetic în ecosistem, modificări în intensitatea de transfer de la o treaptă de conversie la alta, ecosistemul intrând într-o criză de diversitate specifică diminuându-și capacitatea productivă atât în sens ecologic, pentru treptele de conversie ale producției primare rămasă mult în exces, cât și în sens economic, privind rezultatele pescuitului comercial.

Degradarea structurală și diminuarea populațiilor tuturor speciilor zooplanctonice cu rol trofic în ecosistemul costier din ultimii 3-4 ani trebuie atribuită în bună măsură apariției unui nou imigrant în pelagialul Mării Negre - ctenoforul **Mnemiopsis leidyi**, identificat mai întâi la coastele rusești ale Mării Negre și acuzat de consumarea unei cantități foarte mari de plancton și puiet de pește, deci un concurent serios la hrana peștilor planctonofagi determinând scăderea rezervelor lor (SUSKINA și colab., 1990). În 1988 prezența sa esre semnalată în întreg acvatoriul pontic atât în zona costieră cât și în larg - cca 1 miliard tone.

Ca și meduza **Aurelia aurita**, ctenoforul **Mnemiopsis leidyi** neavând consumatori, constituie un drum închis în relațiile trofice din Marea Neagră, deci reprezintă o pierdere inutilă de materie organică produsă în acest bazin. Ei devin astfel principalii profitori ai procesului de eutrofizare pe care îl și amplifică prin eliberarea în mediu, după moartea lor, a elementelor biologice pe care le conțin.

Efectul cumulat al repetării fenomenelor de înflorire de mare amploare precum și apariția noului imigrant în apele Mării Negre consumator al unor cantități mari de plancton și puiet de pește au însemnat influențe negative și nefaste care au accentuat și adâncit procesele de degradare și dezechilibrele ecologice.

PEȘTI ȘI MAMIFERE

Numărul speciilor de pești bentali din apele costiere a scăzut brutal din cauza hipoxiei: gobiide, bleniide, labride, calionimide, precum și pisica de mare (*Dasyatis pastinaca*), vulpea de mare (*Raja clavata*), calcanul (*Psetta maeotica*), cambula (*Platichthys flesus luscus*), limba de mare (*Solea lascaris*), barbunul (*Mullus barbatus ponticus*), dragonul (*Trachinus draco*), boul de mare (*Uranoscopus scaber*) și sturionii (*Acipenseridae*) (ZAITEV, 1992a).

În ultimele două-trei decenii peștii pelagici au suferit de asemenea modificări. Prădători mari ca pălămida, lufarul, scrumbia albastră, precum și tonul și peșteul spadă au dispărut. După dispariția peștilor prădători numărul peștilor pelagici mici - hamsie, sprot, stavrid - a crescut; în prezent ei constituie mai mult de 90% din captură (ZAITEV, 1992a).

Modificările din ecosistemul Mării Negre sunt reflectate în compoziția taxonomică a capturilor comerciale. Astfel, până în anii '60, 26 specii de pești valoroși din punct de vedere economic au fost pescuiți în sectorul nord-vest al Mării Negre. După 1980 acest număr a scăzut la cinci - o specie bentală și patru pelagice (tabel 1), în timp ce capturile pescărești au crescut în ultimii 50 de ani datorită dezvoltării tehnicii de pescuit (tabel 2).

Tabel 1 - Pești comerciali din Marea Neagră

1960-1970

1. *Squalus acanthias*
2. *Raja clavata*
3. *Dasyatis pastinaca*
4. *Acipenser stellatus*
5. *Huso huso*
6. *Acipenser gultentaedti colchicus*
7. *Sprattus sprattus phalericus*
8. *Slosa kessleri pontica*
9. *Engraulis encrasicolus ponticus*
10. *Belone belone euxini*
11. *Odontogadus merlangus euxinus*
12. *Mugil cephalus*
13. *Mugil auratus*
14. *Mugil saliens*
15. *Atherina mochon pontica*
16. *Pomatomus saltratrix*
17. *Trachurus mediterraneus ponticus*
18. *Mullus barbatus ponticus*
19. *Sarda sarda*
20. *Scomber scombrus*
21. *Gobius batrachocephalus*
22. *Gobius melanostomus*
23. *Gobius cephalarges*
24. *Gobius fluviatilis*
25. *Psetta maeotica*
26. *Platichthys flesus luscus*

1980-1990

1. *Sprattus sprattus phalericus*
2. *Alosa kessleri pontica*
3. *Engraulis encrasicolus ponticus*
4. *Odontogadus merlangus euxinus*
5. *Trachurus mediterraneus ponticus*

Tabel 2 - Mediile anuale ale capturilor de peste obtinute în țările riverane Mării Negre în perioada 1936-1986

	(în N x 1.000 t)
1936-1940	86
1955-1960	103
1961-1965	135
1966-1970	183
1971-1975	253
1976-1980	401
1981-1986	601

În Marea Neagră trăiesc trei specii de delfini: afaulinul (**Tursiops truncatus**), delfinul comun sau porcul de mare (**Delphinus delphis**) și marsuinul (**Phocaena phocaena**).

În anii '50 marea era populată cu aproximativ un milion de delfini. Pescarii din acest bazin au pescuit cca 230.000 de delfini anual. În jurul anului 1965 populația a scăzut la 300.000 animale, cu capturi anuale de 62.000 exemplare (ZAITEV, 1992a).

În 1966 ex-URSS a decretat vânarea delfinilor ca ilegală. În prezent toate țările limitrofe Mării Negre protejează aceste mamifere. Totuși, în ciuda acestor măsuri, numărul delfinilor continuă să se diminueze, scăzând la începutul anilor '80 la 50.000 specimene.

Motivul acestui declin, în ciuda existenței peștilor pelagici, sunt necunoscute. Este posibil ca el să se datoreze acumulării biologice a substanțelor toxice la sfârșitul lanțului trofic.

REZUMAT

During the last three decades, increasing eutrophication and other man-made activities have considerably changed the structure and functioning of the Black Sea ecosystems, mainly in its NW corner, affecting both the qualitative and the quantitative state of the benthic and planktonic communities.

Marked changes have been registered especially in the structure of littoral ecosystems. The macrophytobenthos has shown a gradual but continuous decline, approximately since 1945-1950, due to both natural (e.g. occasional massive frosts) and anthropogenic factors (silting of the rocky bottom, increased turbidity, diminution of light penetration). The previously large belts of **Cystoseira barbata**, a perennial brown alga, along the western coast have practically disappeared as have numerous other associated and/ or epiphytic algal and animal species. The present algal flora, which displays a reduced species diversity, is uniform. Generally it is dominated by **Enteromorpha intestinalis**, **E. linza**, **Ceramium elegans** and **C. arborescens**. These newly dominant species with short and nearly seasonal life cycles show considerable production but, nevertheless, they do not reach the levels attained by **Cystoseira** during previous decades.

The evolution of zoobenthos communities is marked by a qualitative impoverishment, expressed by a 50 to 60% reduction of species number since the 1960s, and by the decline in density of the numerous populations formerly omnipresent. Thus species which were prevailing and characteristic formerly (**Spio filicornis**, **Corbula mediterranea**, **Syndesmia fragilis**, **Spisula subtruncata**, **Mytilus galloprovincialis**) have given place to fewer opportunistic species (**Neanthes succinea**, **Polydora limicola**, **Melinna palmata**, **Mya arenaria**, **Scapharca**

inaequivalvis) which have proliferated. The resulting population increases did not compensate however for the reduction of general biomass and density, which are lower by 35-84% than those measured 25 years ago. While zoobenthic communities have become more and more homogeneous as a result of mass proliferation of a few species, their structure is now more unstable owing to the permanent disturbance generated by blooms and related benthic mass mortalities.

Due to intense eutrophication phytoplankton biomass surpasses that of the past. Some essential structural changes have occurred and new quantitative and qualitative characteristics have been recorded. The increase of the amplitude and frequency of algal blooms is a significant ecological consequence of the accumulation of nutrients in sea water. Since 1970, blooms are no longer exceptional phenomena. For example, in the 1980's alone, 46 blooms due to 15 algal species were recorded in the Romanian littoral waters. Besides the bloom-producing species, other numerous mass species have remarkably developed. During the 1980's, 79 species recorded densities larger than 100.000 cells l^{-1} , as compared to 57 species in the 1970's, and only 38 species in the 1960's. Numerical density of the main species increased from the levels of the 1960's, for 66% of the species in the 1970's, and for 78% of the species in the 1980's.

From the 1960's to the 1980's the proportion of nondiatoms in the numerical density of phytoplankton increased from 8% to 62% of the total. Changes in the quantitative proportions of the main algal groups are due to the changes in the nutritive basis. These changes include the diminution of the ratios Si:N and Si:P (which is detrimental to diatoms), and the increase of organic matter (which favors the phytoplankters with mixotrophic affinities belonging to Dinoflagellata, Euglenida, and Chrysophyta).

Between 1983 and 1990 the average biomass of phytoplankton in Romanian coastal waters was more than 8 times higher than that assessed between 1959 and 1963.

The evolution of the zooplankton communities was marked by a simplification of structure and a diminution of species diversity, especially in the shore areas. Besides the total disappearance of some species (three species of copepods belonging to the family Pontellidae), the populations of some holoplanktonic species have diminished greatly, as for example **Centropages kröyeri**, **Penilia avirostris**, **Evadne tergestina** and **E. spinifera**. The populations of the meroplanktonic component of the zooplankton (the planktonic larval stages of benthic biota) have also diminished as a consequence of the mortalities produced in the benthic fauna. In contrast the density of a small number of opportunistic species (e.g. **Acartia clausi** and **Pleopsis polyphemoides**) increased, the species becoming dominant in the communities. Another characteristic feature is the explosive development of **Noctiluca scintillans**, especially during the summer, following a significant algal bloom (in the summer of 1986 and 1987, this species represented 91-99% of the entire zooplankton biomass). Massive accumulation of the jellyfish **Aurelia aurita** has also been recorded. Between 1980 and 1987 the mean values of density and biomass of total zooplankton increased up to 10 times compared to those recorded in the decade 1960-1970, because of massive stocks of **Noctiluca** in the summer. The trophic zooplankton experienced a substantial decline of the population (especially during 1990-1991) and a decrease of planktivorous fish, concomitantly with the appearance in the Black Sea waters of **Mnemiopsis leidyi** (a big consumer of plankton and fish juveniles). For the ecosystem components of the Black Sea as a whole, the strong relation between the dynamics of the structure of biocoenoses with space and time, as well as the variable character of dynamic processes at community level, became obvious during the last thirty years.

The number of bottom fish inhabiting the shallow coastal water sharply declined because

of hypoxia. Pelagic fish have also undergone changes in the last two or three decades. Changes in the Black Sea ecosystem were reflected in the taxonomic composition of commercial catches.

Three species of dolphins inhabit the Black Sea. At present all riparian countries restrain from catching these marine mammals. Despite these measures, however, dolphin standing stocks have continued to decline.

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDROV B.G., 1992. - Biotic balance of the ecosystem of the coastal zone of the Black Sea in conditions of intensive anthropogenic influence. - Manuscris, Meeting on issues of the Black Sea, Odessa, Ukraine, 12-13 march.

ALTMAN Z., BEZBORODOV A., BOGATOVA I., 1990. - Prakticheskaia ekologhia morskikh reghionov Chernoe more. - Kiev, "Nauk.dumka", 252 p.

BĂCESCU M., MÜLLER G.J., SKOLKA V.H., PETRAN A., ELIAN V., GOMOIU M.T., BODEANU N., STĂNESCU S., 1965. - Cercetări de ecologie marină în sectorul predeltaic în condițiile anilor 1960-1961. - *Ecologie marină*, 1, Ed.Acad., București: 185-344.

BĂCESCU M., MÜLLER G.J., GOMOIU M.T., 1971. - Cercetări de ecologie bentală în Marea Neagră. - *Ecologie marină*, 4, Ed.Acad., București: 1-357.

BAVARU A., BOLOGA A.S., SKOLKA H.V., 1991. - A cheklist of the benthic marine algae (except the Diatoms) along the Romanian shore of the Black Sea. - *Rev.Roum.Biol. - biol végét.*, 36, 1-2: 7-22.

BODEANU N., 1969. - Cercetări asupra fitoplanctonului din zona de mică adâncime de la litoralul românesc al Mării Negre. - *Ecologie marină*, 3, Ed.Acad., București: 65-147.

BODEANU N., 1983. - Sur les phenomenes de floraison de l'eau du littoral roumain de la mer Noire. - *Rapp. Comm. int. mer. Médit.*, 28, 9: 93-95.

BODEANU N., 1984a. - Modifications sous l'influence anthropique dans le developpement quantitatif et dans la structure du phytoplancton du secteur roumain de la mer Noire. - *Trav. Mus. Hist. Nat. "Gr.Antipa"*, 26: 69-83.

BODEANU N., 1984b. - Le phytoplancton du littoral romain de la mer Noir sous l'influence de l'eutrophisation. - VIIe Journées Etud. Pollutions, CIEMS, Lucerne: 745-752.

BODEANU N., 1984c. - Données nouvelles concernant les developpements massif des espèces phytoplanctoniques et deroulement des phénomènes de floraison de l'eau du littoral roumain de la mer Noire. - *Cercetări marine - Recherches marines*, 17: 63-84.

BODEANU N., 1987. - Particularités du developpement quantitatif du phytoplancton du littoral roumain de la mer Noire pendant la periode 1983-1986. - *Rev. Roum. Biol.-biol.anim.*, 32, 2: 139-147.

BODEANU N., 1987-1988. - Structure et dynamique de l'algoflore unicellulaire dans les eaux du littoral roumain de la mer Noire. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 20/21: 19-250.

BODEANU N., 1989. - Algal blooms and development of main phytoplanktonic species at the Romanian Black Sea littoral under eutrophication conditions. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 22: 107-125.

BODEANU N., 1993. - Microalgal blooms in the Romanian area of the Black Sea and contemporary eutrophication conditions. - În: *Toxic Phytoplankton Blooms in the Sea*, (T.J.Smeyda and Y.Shimizu, eds.), Elsevier Sci.Publ., Amsterdam: 203-209.

BODEANU N., ROBAN A., 1975. - Données concernant la floraison des eaux du littoral roumain de la mer Noire avec le peridinien *Exuviaella cordata* Ostf. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 8: 43-62.

BODEANU N., UȘURELU M., 1979. - Dinoflagellate blooms in Romanian Black Sea coastal waters. - În: *Toxic Dinoflagellate Blooms*, (D.L. Taylor and H.H. Seliger, eds.), Elsevier, North Holland, New-York, Amsterdam, Oxford: 151-154.

BODEANU N., ROBAN A., 1989. - Les developpements massifs du phytoplancton des eaux du littoral de la mer Noire au cours de l'année 1989. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 22: 127-146.

BOLOGA A.S., 1980. - Marine phytoplankton photosynthesis in the off shore zone of Constantza (Black Sea) during June-December 1978. - *Rev.Roum.Biol.-biol.végét.*, 25, 2: 129-133.

BOLOGA A.S., 1981. - Planktonic primary productivity of the Romanian surface coastal waters (Black Sea) in 1979. - *Oceanologica Acta*, 4, 3: 343-349.

BOLOGA A.S., 1985-1986. - Planktonic primary productivity of the Black Sea: a review - *Thalassia Jogoslavica*, 21/22 (1/2): 1-22.

BOLOGA A.S., 1987-1988. - Annotated bibliography on the macrophytobenthos along the Romanian Black Sea coast (1881-1986). - *Cercetări marine-Recherches marines*, 20/21: 353-384

- BOLOGA A.S., 1989a. Present state of seaweed production along the Romanian Black Sea shore. - *Vie Milieu*, **39**, 2: 105-109.
- BOLOGA A.S., 1989b. Developments of marine benthic algology in Romania. *Noesis*, **15**: 79-86.
- BOLOGA A.S., FRANGOPOL P.T., 1982. - Data on the vertical distribution of planktonic primary productivity in the offshore zone of Constantza (Black Sea). - *Rev.Roum.Biol.-biol.veget.*, **27**, 2: 141-146.
- BOLOGA A.S., SKOLKA H.V., FRANGOPOL P.T., 1984. - Annual cycle of planktonic primary productivity of the Romanian Black Sea coast. - *Marine Ecology - Progress Series*, **19**: 25-32.
- BOLOGA A.S., HURLAKOVA Z.P., CHMYR V.D., KHOLODOV V.I., 1995. - Distribution of chlorophyll *a*, phaeophytin *a* and primary production in the western Black Sea (May, 1982). - *Cercetări marine-Recherches marines*, **18**: 97-115.
- BOLOGA A.S., PARKHOMENKO A.V., SMOCOV V., 1986. - Comparative data on primary productivity and mineral phosphorus uptake in the euphotic zone of the Mediterranean and Black Seas - *Cercetări marine-Recherches marines*, **19**: 7-21.
- BONDAR C., 1972. - Contribuții la studiul hidraulic al ieșirii la mare prin gurile Dunării. - *St.hidrologie*, **22**: 1-466.
- BONDAR C., STATE I., 1977. - The Danube river contribution with water and silts to the Black Sea. - *Cercetări marine-Recherches marines*, **10**: 51-66.
- BRONFMAN A.M., 1993. - Anthropogenic degradation of the ecosystem of the Ukrainian shelf of the Black Sea. - Manuscris, Meeting on issues of the Black Sea, Odessa, Ukraine, 12-13 March.
- CELAN M., 1935. - Notes sur la flore algologique du littoral roumain de la mer Noire. - *Bull.Sect.sci.Acad.Roum.*, **17**: 81-94.
- CELAN M., 1977. - Sur la appauvrissement de la flore algale des côtes roumaines de la mer Noire. - *Hidrobiologia*, **15**: 61-64.
- CELAN M., 1981. - Sur l'état actuel de la végétation algale sur la côte nord-ouest de la mer Noire et les perspectives des recherches futures. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*, **27**: 155-156.
- CELAN M., BAVARU A., ELEFTERIU R., 1969. - Sur la végétation algale a Agigea pendant le mois d'octobre 1968. - *Lucr.Ses.st.St.Cerc.Mar.Prof. I.Borcea Agigea*, **3**: 59-64.
- CELAN M., BAVARU A., 1973. - Aperçu général sur les groupements algaux des côtes roumaines de la mer Noire. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*, **21**, 9: 655-656.
- CELAN M., BAVARU A., BOLOGA A.S., 1979. - Sur l'état de la végétation algale macrophyte du littoral roumain de la mer Noire, pendant la période estivale de l'année 1977. - *Cercetări marine-Recherches marines*, **12**: 121-128.
- CELAN M., BOLOGA A.S., 1983. - Notice sur la flore marine du secteur sud du littoral roumain de la mer Noire. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*, **28**, 3: 215-217.
- CIRIK S., GÜNER H., 1979. - Analyse bibliographique des travaux sur les Phanerogames et les Algues marines benthiques des côtes de Turquie (1843-1978). - *Rev.Biol.Ecol. Médit.*, **4**, 2: 93-100.
- COCIAȘU A., 1990. - Données sur l'Azote et le Phosphore inorganique dans la zone centrale du littoral roumain de la mer Noire. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*, **32**, 61.
- COCIAȘU A., POPA L., 1980. - Observations sur l'évolution des principaux paramètres physico-chimiques de l'eau marine de la zone Constantza. - *Cercetări marine-Recherches marines*, **13**: 15-61.
- COCIAȘU A., POPA L., DOROGAN L., 1981. - Dynamique de la matière organique dans les eaux marines devant le littoral roumain de la mer Noire (d'après les données sur l'oxydabilité). - *Cercetări marine-Recherches marines*, **14**: 19-29.
- DOROGAN L., POPA L., COCIAȘU A., VOINESCU I., 1985. - L'apport de sels nutritifs des eaux du Danube dans la mer Noire. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*, **29**: 57-59.
- DOROGAN L., POPA L., COCIAȘU A., 1986. - Correlation between the nutrient ($N-NO_3^-$, $P-PO_4^{3-}$, $Si-SiO_2^+$) concentration of the Danube water and the river discharge rate. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*, **30**, 32.
- EREMENKO T.I., 1977. - Suktesii fitobentosa severo-zapadnogo poberej'a Chernogo moria. - *Biologia moria*, **43**, "Nauk.Dumka", Kiev: 45-54.
- EREMENKO T.I., 1979. - Sovremennîe formî antropogennogo vozdejstvia na fitobentos Chernogo moria. - În: *Vsesoiuzn. sovesk.morskoi algol. makrofitobentosu*, V.E. Zaika (ed.), "Nauk.Dumka", Kiev: 49-50.
- FASCIUK D.Ya., SAMISEV E.Z., SEBAH L.K., SLIAHOV V.A., 1991. - Formî antropogennogo vozdejstvia na ekosistemî Chernogo moria i se sostoianie v sovremennîh usloviah. - *Ekologia moria*, **38**: 19-28.
- GARKAVAIA G.P., NESTEROVA D.N., BULANNAIA Z.T., 1978. - Osobnosti vlianya biogennîh vestcestv na razvitie fitoplanktona v severo-zapadnoi ceasti Chernogo moria v sovremennîh. - *2-ya vsesoyuzn.konf.biol.selfa*, **2**: 23-24.
- GOMOIU M.T., 1976. - Studii ecologice privind moluștele psamobionte de la litoralul românesc al Mării Negre. - *Ecologie marină*, **5**, Ed.Acad., București: 173-349.
- GOMOIU M.T., 1984. - *Scapharca inaequalvis* (Bruguere) - a new species in the Black Sea. - *Cercetări*

marine-Recherches marines, 17: 143-165

GOMOIU M.T., KUPRIANOV S.S., 1980. - Otenka cislennosti i raspredelenii meduz *Aurelia aurita* v vostochnoi ceasti Cernogo moria. - *Ekosistemi pelagiala Cernogo moria*: 191-198.

GOMOIU M.T., TIGĂNUS V., 1990. - Surl' état du benthos des eaux du large du plateau continental roumain. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*, 32, 2.

GÜVEN K.C., ÖZTIG F., 1971. - Über die marinen Algen an der Küste der Türkei. - *Botanica marina*, 14, 2: 121-129.

GÜVEN K.C., ZEYBEK N., CIRIK S., 1991. - Türkiye deniz algleri üzerinde 1899-1990 avasi calismalar. - *I.U.Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enst.Mült.Sayi*, 7, 51-81.

IVANOV A.I., 1959. - O massovom razvitii organizmov fitoplanktona v severo-zapadnoi ceasti Cernogo moria v 1954-1956 gg. - *Naukovi zapiski*, 1: 6-33.

IVANOV A.I., 1967. - Fitoplankton. - In: *Biologia severo-zapadnoi ceast Cernogo moria*, Kiev: 59-75.

KALUGHINA-GUTNIK A.A., 1979. - Prostranstvenno vremennaia harakteristika strukturi nekotorykh fitotenoobrazovania v morskikh planktonih soobscstvah. - *Okeanologia*, (V.E.Zaika, ed.), „Nauk.Dumka”, Kiev: 55-57.

KONSULOV A., 1986. - Sezonnaia i godovaia dinamika zooplanktona v bulgarskoi pribrejnnoi ceasti Cernogo moria za periode s 1974 po 1984 g. - *Okeanologia*, 16: 34-41.

KONSULOV A., in press. - Zooplankton structure and distribution in the Bulgarian Black Sea coastal eutrophicated zone in summer 1991. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*

KONAVALOV S.M., KONSULOVA T.S., NICOLAEV S., ÜNSAL S., 1991. - Ecological issues related to living resources. Manuscris. International workshop on the western Black Sea. - Varna, October.

LEBEDEVA L.P., VINOGRADOV N.E., SUSKINA E.A., 1982. - Otenka intensinovsti protesta detritotobrazovania v morskikh planktonih soobscstvah. - *Okeanologia*, 4: 652-659.

LOSOVSKAIA G.V., GARKAVAIA G.P., SALSKEI V.A., 1990. - Izmenenie donnih soobscstv i fluktuatii cislennosti dominiruiuscih vidov v usloviah evtrofirovania severo-zapadnoi ceasti Cernogo moria. - *Ekologia moria*, 35: 22-29.

MINICEVA G.G., 1990. - Prognozirovanie strukturi fitobentosa s pomosciu pokazatelei poverhnosti vodoroslei. - *Bot.j.*, 75, 11: 1611-1618.

MIRONOV G.N., 1971. - Biomassa i raspredelenie meduz *Aurelia aurita* pe dannim tralovici lovov v 1949-1962 g. v Cernom more. - *Biologia moria*, 24, „Nauk.Dumka”, Kiev: 46-69.

NESTEROVA D.A., 1977. - Razvitie fitoplanktona severo-zapadnoi ceast Cernogo moria v vesenii, letnii i osenii periodi. - *Biologia moria*, 43, „Nauk.Dumka”, Kiev: 17-23.

NESTEROVA D.A., 1979. - Razvitie peridinei *Exuviaella cordata* v iavlenie „krasnogopriliva” v severo-zapadnoi ceasti Cernogo moria. - *Biologia moria Vladivostok*, 5, „Nauka”. Moskva: 24-29.

NESTEROVA D.A., 1981. - O massovom razvitii *Cerataulina bergonii* Perag. v severo-zapadnoi ceasti Cernogo moria. - *Gidrobiol.j.*, 17, 6: 22-26.

NESTEROVA D.A., 1982. - O fitoplanktone Egorlistskego I Tendrovskogo Cernomorskogo moria. - *Ekologia moria*, 10: 39-43.

NESTEROVA D.A., 1985. - Massovoe razvitie peridinei *Exuviaella cordata* Ostf., i diatomei *Cerataulina bergonii* Perag., v zapadnoi ceasti Cernogo moria. - *Gidrobiol.j.*, 21, 4: 44-48.

NESTEROVA D.A., 1987. - Osobenosti sukcesii fitoplanktona v severo-zapadnoi ceasti Cernogo moria. - *Gidrobiol.j.*, 23, 1: 16-21.

NESTEROVA D.A., 1990. - Izucenia fitoneistona Cernogo moria. - *Ekologia moria*, 34: 1-7.

NUEGORODOVA L.E., TELINSKAIA L.E., KOVALEVA N.V., 1980. - Novie dannie o mikrobiom naslenii Cernogo moria. - *Biologia moria*, 6, „Nauk.Dumka”, Kiev.

ÖZTIG F., 1971. - About Diratzuyaris algae collection. - *Eczacilik Bül.*, 13: 18-19.

PAVLOVSKAIA T.V., 1976. - Raspredelenia mikrozooplanktona v pribrejnih vodah Cernogo moria. - *Biologia moria*, 36, „Nauk.Dumka”, Kiev: 75-83.

PECHEANU I., MIHNEA R., SERBĂNESCU O., CUIINGIOGLU E., 1977. - Le phosphore et les suspensions totales transportées par le Danube dand la mer Noire pendant la periode 1974-1977. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 10: 67-75.

PETIPA T.S., PAVLOVA E.V., MIRONOV G.N., 1970. - The food web structure, utilization and transport of energy by trophic levels in the planktonic communities. - In: *Marine Food chains*, (J.H.Steele ed.), Oliver & Boyd, Edinburgh: 142-167.

PETRAN A., 1962. - Consideratii asupra compozitiei si variatiilor calitative ale zooplanctonului marin din dreptul litoralului românesc al Mării Negre. - *Com.Acad.RPR*, 12: 71-77.

PETRAN A., 1976. - Sur la dynamique du zooplancton des côtes roumaines de la mer Noire pendant les années 1974-1975. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 9: 101-115.

PETRAN A., 1980. - Sur la faune meroplanctonique du littoral roumain de la mer Noire (données quantitatives

pour les années 1972-1979). - *Journ. Etud. System. Biogeogr. Médit.*, CIESM, Cagliari: 89-90.

PETRAN A., 1986. - Remarques sur la structuration des populations zooplanctoniques dans les zones des émissaires d'eaux usées du littoral roumain de la mer Noire. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 19: 55-72.

PETRAN A., 1988a. - Aspecte ale impactului poluării asupra structurii unor comunități zooplanctonice la litoralul românesc al Mării Negre - Ziridava XVII-IIIa Conf. ecol.: 392-395.

PETRAN A., 1988b. - Caractéristiques du développement quantitatif et de la structure du zooplancton des eaux côtières roumaines de la mer Noire pendant la période 1981-1985. - *Rapp. Comm. int. mer Médit.*, 31, 2: 241.

PETRAN A., GOMOIU M.T., 1965. - Données quantitatives sur le méroplancton de la région des sables à *Aloidis maotica* de la mer Noire. - *Rapp. Proc. verb. CIESM*, 18, 2: 467-469.

PETRAN A., ONCIU T., 1977. - Données concernant le zooplancton de la zone predeltaïque de la mer Noire. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 10: 117-125.

PETRAN A., ONCIU T., 1979. - Données quantitatives concernant le méroplancton de la zone predeltaïque de la mer Noire. - *Rapp. Comm. int. mer Médit.*, 25/26, 8: 143-144.

PETRAN A., RUSU M., 1990. - Dynamique saisonnière pluriannuelle (1986-1989) du zooplancton dans une aire fortement eutrophisée; les eaux côtières de Constantza (mer Noire). - *Repp. Comm. int. mer Médit.*, 32, 21.

PETROVA-KARADJOVA V., 1975. - Kolicestveno raspredelenie i zapasi na *Cystoseira barbata* (Good. Ed. Wood.) Ag. v Cerno more pred Bîlgarskaia briag. - *Izvestia, Proceed.*, 14: 83-101.

PETROVA-KARADJOVA V., 1982. - Raspredelenie i zapasi na morskite trevi *Zostera marina* L. i *Z. nana* L. po bîlgarskoto krajbrejje na Cerno more. - *Izvestia, Proceed.*, 19: 97-106.

PETROVA-KARADJOVA V., 1984. - Izmenenie na planktonnata flora v bîlgarskata akvatoria na Cerno more pod vlianie na evtrofizatiata. - *Izvestia, Proceed.*, 21: 105-112.

PETROVA-KARADJOVA V., 1985. - Cerveniat priliv ot *Prorocentrum micans* Ehr. i *Exuviaella cordata* Ostf. vav Varnenskia zaliv i po krejbrejeto prez noemvri 1984 g. - *Hidrobiologia*, 26: 70-74.

PETROVA-KARADJOVA V., 1986. - Dynamique du phytoplancton du littoral bulgare de la mer Noire en conditions d'eutrophisation. - *Rapp. Comm. int. mer Médit.*, 30, 2, 187.

PETROVA-KARADJOVA V., 1990. - Monitoring of the blooms along the Bulgarian Black Sea coast. - *Rapp. Comm. int. mer Médit.*, 32, 1, 209.

POLISCIUK L.N., 1977. - Novie dannie o raspredelenii giponeistonih racikov pontellidae v severo-zapadnoi ceasti Cernogo moria. - *Biologia mora*, 43, „Nauk. Dumka”, Kiev: 23-25.

PORUMB F., 1961. - Contributii la cunoașterea fam. Monstrillidae din dreptul litoralului românesc al Mării Negre. - *Com. Acad. RPR*, 11, 10: 1223-1251.

PORUMB F., 1969. - Contribution à la connaissance de la dynamique du méroplancton de la zone sud du littoral roumain de la mer Noire. - *Lucr. Stat. Cerc. Mar. Agigea*, 3: 35-46.

PORUMB F., 1986. - Participation du zooplancton à la nutrition de la population du sprat dans les eaux devant le littoral roumain de la mer Noire. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 19: 73-90.

ROUHIAINEN M.I., 1988. - Sostav poverhnostnogo fitoplanktona Sevastopol'skoi buhî po rezultatam liuminiŝtneŝno analiza. - *Ekologia moria*, 28: 15-18.

SEMINA G.I., 1974. - *Fitoplankton Tihogo okeana*. - Izd. „Nauka”, Moskva: 238p.

ȘERBĂNESCU O., PECHEANU I., MIHNEA R., CUINGIOGLU E., 1978. - Le Danube comme agent d'eutrophisation de la mer Noire. - În: *IVes Journ. Etud. Pollutions*, CIESM, Antalya: 457-459.

SUSKINA E.A., VEDERNIKOV V.I., VINOGRADOV N.E., MIKAELIAN A.S., MUSAIEVA E.I., SUHANOVA I.N., 1985. - Strukturę i funkcionálnie karakteristiki planktona soobščestvo v Burgaskom zalive g. Sozopoli letom 1981. - În: *Struktura i funkcionirovanie pribrejnoj ekosistemi zapadnoi ceasti Cernogo moria*. - Izd. „Nauka”, Moskva: 153-176.

SUSKINA E.A., NIKOLAEVA G.G., LUKASEVAT A., 1990. - Izmenenie strukturı planktonov soobščestva Cernogo moria primassovom razvitii grebnevika *Mnemiopsis leidyi*. - *J. obs. biol.*, 51, 1: 54-61.

SKOLKA H.V., 1967. - Considerații asupra variațiilor calitative și cantitative ale fitoplanctonului litoralului românesc al Mării Negre. - *Ecologie marină*, 2, Ed. Acad., București: 193-293.

SKOLKA H.V., 1969. - A propos de la repartition des Algues marines macrophytes le long de la côte roumaine de la mer Noire. - *Rev. Roum. Biol. Bot.*, 14, 6: 363-368.

SKOLKA H.V., VASILIU F., BOLOGA A.S., 1980. - Le développement des Algues macrophytes le long du littoral roumain pendant les années 1977 et 1978. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 13, 3: 133-145.

SUHANOVA I.N., FLINT M.V., HIBAUM G., 1988. - *Exuviaella cordata* redtide in Bulgarian coastal water (May to June 1986). - *Mar. Biol.*, 99: 1-8.

ȚIGĂNUȘ V., 1982a. - Evolution des principales communautés benthiques du secteur marine situé devant les embouchures du Danube pendant la période 1977-1980. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 15: 89-106.

ȚIGĂNUȘ V., 1982b. - Modifications dans la structure de la biocénose des sables à *Corbula mediterranea* (Costa) du littoral roumain. - *Rapp. Comm. int. mer Médit.*, 28: 205-206.

- TIGĂNUȘ V., 1986a. - Structure des peuplements de polychètes sur le substrat sablonneux en conditions d'un haut degré d'eutrophication de la mer Noire. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*, 30, 2, 20.
- TIGĂNUȘ V., 1986b. - Date asupra stării actuale a populațiilor bentale marine de pe litoralul românesc. - *Pontus Euxinus, St.cerc.*, 3:71-75.
- TIGĂNUȘ V., 1988a. - Données préliminaires sur l'extension des peuplements de *Scapharca inaequalis* (Brugiere) dans les eaux roumaines de la mer Noire. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*, 31: 2, 13.
- TIGĂNUȘ V., 1988b. - Distribution des peuplements de polychètes les plus fréquentes du secteur marin devant les embouchures du Danube. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*, 31: 2, 23.
- TIGĂNUȘ V., 1990. - Evolution des peuplements macrobenthiques du substrat sableux sur le littoral roumain. - *Rapp.Comm.int.mer Médit.*, 32: 2, 22.
- TUNCER S., FEYZIOĞLU N., 1989. - The second international colloque of Mediterranean coasts and environmental protection (19-20 Oct.1989). - Izmir, Publ.house, Council of Europe, Centre Naturopa: 73-74.
- VASILIU F., 1984. - Producția algelor macrofite la litoralul românesc al Mării Negre. - Teză de doctorat, Univ.București, 201p.
- VINOGRADOV M.E., SUSKINA E.A., 1985. - Mezoplankton raion Sozopol i Burgaskogo zaliva. Struktura i funkcionirovanie pribrejnnoi ekosistemî zapadnoi ceasti Chernogo moria. - Moskva: 138-153.
- VINOGRADOV M.E., ARNAUTOV G.N., 1986. - Issledovania ekosistemî pelagiali Chernogo moria. - Izd.Akad.Nauk. SSSR, Moskva: 1-8.
- ZAITEV Yu.P., 1979. - Problemes biologiques de la partie nord-ouest de la mer Noire. - *Cercetări marine-Recherches marines*, 12: 7-32.
- ZAITEV Yu.P., 1992a. - Recent changes in the trophic structure of the Black Sea. - *Fish.Oceanogr.*, 1, 2: 180-189.
- ZAITEV Yu.P., 1992b. - Biological aspects of western Black Sea coastal waters. - Manuscris, Meeting on issues of the Black Sea, Odessa, Ukraine, 12-13 March.
- ZAITEV Yu.P., POLISCIUK L.N., 1984. - I spiska cislennosti meduzî *Aurelia aurita* (L.) v Chernom more. - *Ekologia moria*, 17: 35-46.
- ZAITEV Yu.P., BRIANTEV V.A., FASCIUK D.Ya., 1985. - Ekosistema severe-zapadnogo șelfa Chernogo moria v usloviah antropogenno ego vozdeistvia. În: Antropogennoe vtrofirovanie prirodnîh vod., Mat. III vses.simp., Moskva: 49-72.
- ZAITEV Yu.P., GARKAVAIA G.D., NESTEROVA D.A., POLISCIUK L.N., POKUR A.G., 1987. - Sovremennoe sostoianie ekosistemî severovostocnoi ceasti Chernogo moria. - În: Sovremenne sostoianie ekosistemî Chernogo moria, Moskva: 216-228.
- ZAITEV Yu.P., GARKAVAIA G.D., NESTEROVA D.A., POLISCIUK L.N., 1989. - Dunai - osnovnoi istocinik vtrofikatsia Chernogo moria. - *Gidrobiol.j.*, 25, 4: 21-24.

O EXEGEZĂ A OPEREI LUI OVIDIU

(Emil Dumitrașcu, **Publius Ovidius Naso. Studiu monografic**. Craiova, Editura „Didactica nova”, 1995.)

O nouă carte se adaugă acum la imensa bibliografie ovidiană. Este vorba de o micromonografie apărută de curând la o editură craioveană și semnată de conf.dr.Emil Dumitrașcu, de la Universitatea din Craiova.

Autorul ne oferă - după cum precizează chiar Domnia Sa în „Cuvântul înainte” - o lectură integrală a operei lui Publius Ovidius Naso, începând cu **Amores** și terminând cu **Nux elegia (Elegia nucului)**, una dintre scrierile minore și ocazionale atribuite poetului latin.

Viața lui Ovidiu ocupă un spațiu extrem de redus în economia lucrării, demersul critic al clasicistului craiovean având ca obiectiv analiza **in extenso** a operei ovidiene, a fiecărei piese lirice sau epice în parte. Spre deosebire de ampla monografie a cunoscutului ovidiolog Nicolae Lascu, apărută în urmă cu un sfert de secol, în care se acorda o mare importanță considerațiilor de ordin social-istoric, dezbătându-se în special problematica exilului ovidian, studiul monografic al lui Emil Dumitrașcu se bazează pe criterii exclusiv estetice, făcându-se o analiză amănunțită a versurilor ovidiene, citate în original și în traducere.

Scrierile lui Ovidiu sunt prezentate în ordine cronologică, fiind împărțite în următoarele categorii: poezia erotică, marile poeme, poezia exilului, poezia ocazională. Așadar, autorul studiului nu adoptă împărțirea operei ovidiene în cele trei perioade de creație, împărțire vehiculată prin manualele școlare.

Dintre lucrările românești fundamentale consacrate lui Ovidiu, Emil Dumitrașcu manifestă o deosebită predilecție pentru studiul lui George Călinescu, **Ovidiu poetul**, din care citează în chip frecvent și la care își raportează mereu judecățile de valoare.

Folosind o terminologie critică adecvată, un limbaj elevat, autorul realizează subtile și profunde analize literare și stilistice, decelând universul liric ovidian, structurile sale tematice, analizând tropii și figurile de gândire.

Un spațiu întins este acordat celebrelor **Metamorfoze (Metamorphoses)**, autorul apelând, în „Introducere”, la un sugestiv citat din **Prelegerile de estetică** ale lui Hegel, cel care afirma că metamorfozele aparțin genului simbolic-mitologic, fiind o treaptă în constituirea formei clasice a artei.

Emil Dumitrașcu interpretează, în continuare, numeroase mituri, printre personajele mitologice analizate numărându-se: Lycaon, Deucalion și Pyrrha, Dafne, Io, Syrinx, Phaeton, Cycnus, Callisto, Battus, Aglaura, Europa, Cadmus, Acteon, Bacchus, Tiresias, Narcis, Echo, Penteu, Pyramus și Thisbe, Hermaphroditus, Perseu, Meduza, Andromeda, Proserpina, Arachne, Niobe, Marsyas, Medeea, Daedalus, Meleagru, Atalanta, Tezeu, Philemon și Baucis, Hercule, Orfeu și Euridice etc.

Poezia exilului este analizată în chip succint, elegiile pontice ovidiene „constituind un fel de autobiografie lirică, puternic marcată și definită de două coordonate: mai întâi, durerea

exilului, plângerea, jelania exilului și, în al doilea rând, ostentația lirică, afișarea cu tot dinadinsul a talentului său de mare poet latin, într-o rețea de similitudini și corespondențe mondene, livrești și mitologice”.

Autorul studiului realizează interesante, sugestive pagini de literatură comparată, raportându-l mereu pe Ovidiu la literatura antichității greco-latine și la cea europeană modernă.

Cartea universitarului craiovean este încă o durabilă piatră așezată la edificiul pe care posteritatea îl înalță de atâtea secole memoriei marelui exilat de la Tomis.

ȘTEFAN CUCU

Valentin Ciorbea, Carmen Atanasiu: FLOTA MARITIMĂ COMERCIALĂ. UN SECOL DE ISTORIE MODERNĂ 1895-1995,

Constanța, Editura Fundației Andrei Șaguna, 1995.

Între lucrările științifice cu care cercetarea românească de profil a întâmpinat în acest an Centenarul Serviciului Maritim Român se înscrie prin excelență volumul realizat de istoricii Valentin Ciorbea și Carmen Atanasiu. Structurat în 7 capitole, în ordinea cronologică a faptelor evocate, acest volum folosește o largă bibliografie, dovedindu-se rodul unui lăudabil efort de sinteză.

Primul autor, cunoscut cercetător în istoria porturilor române, se află la a doua carte, după publicarea în anul 1994 a lucrării: **Portul Constanța de la antichitate la mileniul III**, o sinteză competentă și nouă publicului interesat. Adunând de-a lungul anilor informațiile existente despre portul Constanța, Valentin Ciorbea l-a făcut cunoscut cu ocazia diverselor reuniuni științifice sau în reviste de specialitate („Analele Institutului A.D.XENOPOL” din Iași, „Comunicări de istorie a Dobrogei” - M.I.N.A. Constanța, „Comunicări și referate ale Bibliotecii județene”). Iată, acum, pe lângă faptul că a împlinit o necesară și actuală cerință, autorul adaugă istoriei portului Constanța o analiză documentată, de amplă respirație, asupra istoriei marinei.

Semnatară a multor articole de specialitate: „Pionierii marinei române”, „File din istoria marinei române”, „Marina comercială în perioada interbelică”, „100 de ani de la înființarea Serviciului Maritim Român” ș.a., Carmen Atanasiu, muzeograf principal la Muzeul Marinei Române, vine să îmbogățească studiile existente până acum cu date inedite și interesante.

Lucrarea câștigă în substanță prin integrarea a numeroase date, documente și referiri, rod al investigației celor doi autori, punându-ne la dispoziție în acest fel o prezentare globală și atent documentată a problemei abordate.

Primul capitol este consacrat diferitelor aspecte ce privesc mijloacele de navigație și traficul maritim din antichitate până la sfârșitul sec.al XV-lea, firește, la Dunăre și Mare. Datele circumscrise acestui capitol sunt interesante prin relevarea evoluției istorice a preocupărilor legate de navigație în Evul Mediu, apoi de înființarea și dezvoltarea unor flote proprii capabile să slujească intereselor economice și sociale ale Țărilor Române.

Intitulându-și cel de-al doilea capitol „Serviciul Maritim Român și lebedele Mării Negre”, cei doi autori trec în revistă inițiativele, măsurile statului român de constituire a unor structuri moderne de profil, respectiv realizarea serviciilor naționale de navigație, este evocată activitatea navelor angajate în efectuarea celor dintâi voiaje pe noile linii de navigație maritimă. Tot aici

sunt evidențiate personalitățile care, cu talent și competență, au contribuit, prin scrisul lor la prestigiul flotei noastre și la ilustrarea serviciilor aferente la nivelul competitivității europene: cpt.cdor.Nicolae Ionescu Johnson, lct.cdr.Eugen Tăutu, cdr.Aurel Negulescu, lct.cdr.Dumitru Dumitru.

În capitolul III, de un spațiu generos se bucură evocarea tribulațiilor flotei noastre comerciale în anii primului război mondial, prin referiri detaliate la conjunctura politică a timpului, precum și la faptele memorabile ale marinarilor români implicați în marea conflagrație. Nu mai puțin preocupați se dovedesc autorii în tentativa de ilustrare a politicii economice în domeniul în speță din perioada amintită.

Capitolul IV analizează reorganizarea administrativă a instituțiilor de navigație comercială (1918-1936). Eforturile de asigurare a suportului legislativ se află în atenția autorilor care, printre altele, reușesc să smulgă uitării personalitatea deosebită, între figurile vremii, a lui Constantin Tonegaru, unul dintre primii noștri legistatori în domeniul navigației maritime. Capitolul este bogat ilustrat cu un material asigurat de Arhiva Istorică Centrală, de Arhivele Ministerului Apărării Naționale, Arhivele Statului Constanța, Biblioteca Academiei, Biblioteca Muzeului Marinei etc. Pentru cei interesați, autorii reproduc schema de organizare a Ministerului Aerului și Marinei, precum și textele vizând tratatele și convențiile de navigație încheiate, ca putere maritimă, de România interbelică.

Capitolul V este consacrat vieții marinei noastre în anii celui de-al doilea război mondial, descriind etapele distincte în desfășurarea ostilităților până în 1945, precum și personalitățile momentului respectiv: grl.Costin Ionescu, amiralul Horia Măcellariu, comandorul N.Bordescu ș.a.

Capitolul VI abordează aspectele postbelice ale flotei comerciale române, între anii 1945-1989, evidențiind printre altele, procesul complex de dezvoltare și diversificare a tipurilor de nave într-un amplu efort de sporire a potențialului nostru maritim, cu numeroase trimiteri de ordin statistic și tehnic.

Lucrarea se încheie cu un capitol consacrat procesului de tranziție (1990-1995) în care autorii oferă relații „la zi” privind reorganizarea flotei comerciale române. Ea se dovedește interesantă, actuală și utilă, subiectul propus fiind susținut copios cu date istorice, tehnice, militare, la care se adaugă o ilustrație judicioasă și pe deplin probatorie pentru faptele expuse, deopotrivă cu o serie de argumente inedite asupra cărora s-ar cere să mai zăbovim.

LILIANA LAZIA

AUREL DUMITRESCU: POEM PENTRU VERONICA,

Constanța, Ed.Europolis, 1995.

Poet cu antecedente literare notabile, între cele două războaie mondiale, publicist cu o meritorie activitate, Aurel Dumitrescu se înscrie în poezia actuală ca un poet al mării și al iubirii.

Născut la 4 august 1908 la Constanța, absolvent al Liceului „Mircea cel Bătrân”, apoi student al Facultății de Litere din București absolvită în anul 1934, Aurel Dumitrescu este mult timp profesor de limba română și limba franceză la Liceul „Mircea cel Bătrân” și la alte unități școlare.

Perioada în care, împreună cu Ioan Micu și Dumitru Olariu, a colaborat la editarea

revistei **Litoral** (1938-1943), publicație de înaltă ținută literară în Dobrogea, a fost poate cea mai fructuoasă pentru formarea lui scriitoricească. A colaborat cu versuri la **Universul literar**, **Tomis**, **Marea Neagră**, **Dacia**, **Dobrogea jună**, **Pontice**, **Gânduri de la mare**. Totuși, Aurel Dumitrescu va debuta târziu în volum. Abia în anul 1972 îi apare cartea de poezii **Sunt țărmul**, apreciată de critică pentru autenticitatea sa. Închinată mării, poeziile atestă o sensibilitate și un patos matur, dovadă a universului tonifiant, pe care-l abordează poetul: „Iau în căușul palmelor apă vie/ și-mi citesc obârșia/ și-mi vine să-i spun: mamă”.

Apărut în 1995, în condiții grafice deosebite, volumul de versuri **Poem pentru Veronica** este o carte a dragostei. El se bucură de o prezentare documentată a profesorului Victor Corcheș care a cunoscut îndeaproape pe poet. Aparatul critic ce însoțește versurile este bogat și bine organizat.

Poeziile sunt structurate în cinci cicluri: Poem pentru Veronica, Rodia de aur, Hic ego, Sonetele iubirii, Ovidiana, ale căror titluri cristalizează tematica ilustrată de versuri.

În primul ciclu, **Poem pentru Veronica**, Aurel Dumitrescu se apleacă într-o expresie lirică modernă, cu exemplară strădanie asupra legendarei și nemuritoare iubiri dintre Veronica Micle și Mihail Eminescu. Concepute într-o manieră originală, poeziile au ca titluri teme legate de viața marelui Eminescu. Demersurile autorului se consumă într-o contopire de forme și zbateri ale sufletului: „Îi contemplă astralul portret, înfiorată/ Semet sosea bărbatul dinspre eternitate/ Zvoneau perfecțiunea esențele Lui toate/ Ce din mijire sacră veneau și din durată” (**Un cer de pietate**).

Poezia lui Aurel Dumitrescu oscilează între pasiune și reflecție, o notă tristă și adâncă vibrând cu acorduri de violoncel, dincolo de care lasă înțelepciunea filosofică să-și spună cuvântul: „Nedreptul, El, mirele niciodată, clipa în luceafăr/ licori hotite la ceruri/ buzele de sărut stingeau răsuflarea/ ta cu parfum de lut/.../ era/ o nălucire ucigând gingășii/ și un ochi lipsit de vis/ te cobora-n Cătălina” (**Cătălina**).

Ciclul **Rodia de aur** inserează profesiunea de credință a autorului în poezia cu același titlu: „pân-ce sub tâmpla trudnică de faur/ se pârguie-n climaturile pure/ poemul ca o rodie de aur” (Rodia de aur).

O serie de poeme conturează spațiul balcanic, evocând cu artă peisaje, dând culoare tablourilor cunoscute nouă: Tomis, Murfatlar, Dobrogea etc. O linie a interiorizării traversează spațiile create, aprofundând semnificația actului poetic: „Dobrogea mea, țară de lut și de ape/ Unde mai sunt ochi ca ai tăi de albaștri/? Când înstelez, cerul ți-l sorb de sub pleoape/ Limpezi de zări; noaptea-ți beau cupa cu aștri” (**Dobrogea**).

În ciclul sugestiv intitulat **Hic ego**, poetul meditează asupra existenței și a rosturilor sale. Tonul devine mult mai sobru, sentimentul elegiac întunecă tabloul: „Printre sălbăticele flori urcai/ Potecile singurătății vaste/ Și nici o stea pe culmi să mă adaste/ N-am deslușit în spornicul alai” (**Singurătate**). Neliniștile sale confesiuni și ruminatii interioare semnifică depășirea condiției umane, spre idealuri fie ele și iluzorii. O poezie deosebită este **Cărțile** în care freământul interior al poetului se concentrează în cercuri din ce în ce mai restrânse, alinându-se cu repere ce-i pot dărui împlinirea: „Dragi cărți în vraște de lectură și de vis/ Ce-mi umpleți ochii cu cerească limpezime;/ cărți ce-mi furați neliniștea-n adâncuri/ Spre chinu-nsingurat al celor ce v-au scris/ Când zilele mi-s arse de otrăvi străine/ Mă-mbăt în voi, slăvite plinuri de ulcioare/ Și trec prin ani cu fericirea asta mare/ Că inima vă bate caldă, lângă mine” (**Cărțile**).

Sonetele iubirii sunt închinată soției autorului, Maria. Poemele sunt concepute plastic, cu o muzicalitate aparte: „E timpul de române; umbre, șoapte/ Și trâmbele unei zădărnicii/ Că din rariști nu-ți vei mai ivi/ De-acum fosforul bratelor de lapte” (**Romanță altfel**).

Ultimul ciclu, **Ovidiana**, desfășoară, într-o atmosferă solemnă, imagini antice drapate

în catifele, prin care fulgeră sensurile elegiace ale dramei. Accente grave dau impresia unui spectacol fastuos și trist: „Umbre înalte ațintesc pajura zilei/ Soaptele grânelor zvonesc saturnalic descân/ Razele-n declin ațăță-n el aurore/ Să scrie cu sângele acestui pământ” (Verb ovidian).

Cartea de față este o încununare a strădaniilor unei vieți, a unui fin și distins intelectual al urbei tomitane. Ea se înscrie în sfera literaturii vii, prețuite de public.

CORALIA DINU

ION ROȘIORU: ÎNGERI INDECIȘI, roman

Constanța, Ed.Europolis, 1995

Aflat la a doua apariție editorială, după publicarea în anul 1988 a plachetei de versuri „La tărmul grânelor”, poetul și prozatorul Ion Roșioru, profesor la liceul din Hârșova, aduce în acest roman, intitulat sugestiv „Îngeri indeciși” ce ține de o viziune proprie, o formulă artistică învecinată cu poezia. Titlul romanului este metafora unor căutări alcătuite după principii simple și viabile, în care personajele, privindu-se în oglinda vieții, se trezesc deseori înșelate de miracolul luminii. Îngeri cu o arheologie aparte, născută din visuri și realități ideale, eroii sunt supuși căderii libere fără grave urmări. Ei își construiesc arhetipuri simple, renunțând la complicatele modele pe care le visaseră cândva. Povestea este legată de o dragoste la prima vedere în care cuplul George Răileanu și Fanela Păun se întâlnesc pe traiectoria soartei numai spre a-și demonstra unul altuia imposibila împlinire. Trăită cu pasiune în punctele ei dureroase, dragostea celor doi este de fapt un joc cu multe fațete: aventură, amintire, dorință, renunțare.

Povestea unei iubiri simple și curate, pornită din realitatea concretă, în care personajele se prind în pașii unui drum pe care autorul ni-l descrie ca pe o altă viață a sa. Ea, tână profesoară în Grunz, comuna natală a lui, el încă student la filologie, un om interesant și sensibil, trăiesc evenimente distincte, mai apropiate sau mai depărtate de dragoste.

Autorul analizează cu minuție sentimentele personajelor făcându-le să fie exponențiale unei sensibilități aparte și pune o precauție în relatarea patimilor iubirii, cu interpretări logice ale faptelor. Amintirile din studenție completează fișa personajului George Răileanu cu noi fațete. Retras și timid în fața celorlalți, acesta este un fin observator al vieții din jurul său, pe care știe să o trateze cu ironia cuvenită.

Ion Roșioru a intenționat să realizeze o radiografie a relațiilor nu numai sentimentale, dar și sociale, și în așa numita perioadă Colorovca, acesta fiind numele localității în care a fost repartizat eroul, tânărul profesor George Răileanu.

Personajele locului au o concretețe situativă, autorul vrând să puncteze un cadru al stagnării, iar limitele preocupărilor acestora scot în evidență atmosfera de „loc unde nu se întâmplă nimic”. Și totuși, strigăte de viață adevărată, trăiri reale, dureri și bucurii se consumă în acest cadru anost fără ca lumea să le poată percepe valoarea. Ala Brancovici, simbolul unui ideal profesional și moral aruncat pe false considerente politice și etice în uitarea societății, constituie un fel de ființă bovarică, care-și apără cu feroare sensibilitatea rănită. Frumosul paginilor respiră și se amplifică din cuvintele ei, din concepția sa despre viață, din bogata ei experiență.

Cu personajul Didicu autorul realizează pitorescul, dar și neprevăzutul, pendularea între insolit și banal, clipe de viață surprinzătoare uneori, prin spontaneitatea lor.

Romanul se încheie cu întâlnirea dintre George și Fanela, maturi acum, pe holul facultății,

la examenele copiilor lor, posibile versiuni ale părinților.

Impresia de trăit, de adevărat, pe care o lasă romanul, înclinarea ușor romântică ce susține epica, momentele de tensiune interioară ale personajelor, iată aspectele notabile ale cărții de față.

LILIANA LAZIA

Revista „Marea Noastră”

Instituită oficial la 8 martie 1928, după o serie de activități premergătoare, Liga Navală Română s-a dovedit, de-a lungul celor 21 de ani de existență neîntreruptă (a fost desființată abuziv în 1949) fidelă programului său de încurajare a vocației marinărești și deopotrivă intereselor naționale de progres în ramura transporturilor fluviale și maritime. Iată că, la numai două luni de la Revoluția din decembrie 1989, în spiritul unei renașteri generale, L.N.R.-ul a revenit în actualitate antrenând, la scurtă vreme după reparația sa, reeditarea publicației care i-a purtat atâtea vreme, de-a lungul și de-a latul țării, numele și renumele: revista **Marea Noastră**.

Oameni entuziaști, cu îndelungată experiență într-ale marinăriei, ignorând cu generozitate dificultățile de ordin material, și-au propus să preia și să dezvolte, în contextul socio-istoric actual, tradițiile sacre ale Marinei Române pe care publicistica noastră interbelică de specialitate, prin condeiul scriitorului marinar Jean Bart (Eugeniu Botez) le-a impus opiniei publice. Subintitulată **Revistă pentru propagandă, orientarea și apărarea intereselor pe apă**, noua serie a revistei **Marea Noastră** se deschide sub același premonitoriu cuvânt al lui Mihail Kogălniceanu, care prezidase încă de la primul său număr, întâia ediție a publicației: „Cheia mântuirii noastre este drumul Dunării spre marea largă”.

O scurtă prezentare istorică, însoțită cu solemne angajamente de ilustrare a intereselor „Ligii Navale Române” ne întâmpină încă de pe prima pagină a numărului 1 al publicației constantene. Din numărul 2, ian.-mart. 1992, consemnăm un interesant articol închinat fondatorului Eugen P. Botez (Jean Bart) semnat C-Amir.ing. Ilie Ștefan.

Varietatea materialelor existente în paginile revistei, abordarea problematicii marinărești din punct de vedere tehnic, istoric și literar este asigurată de un nucleu de colaboratori din diverse domenii de activitate lărgind sfera de interes a lecturii.

În anul 1993 asupra paginilor revistei își pune amprenta o structură organizatorică mai riguroasă ce realizează aspectul inedit al faptelor prezentate prin apariția unor articole scrise de veterani de război, martori oculari ai vremurilor trecute.

Fiecare număr conține în general 2-3 articole de istorie a marinei, consemnări ale unor veterani de război participanți la evenimente, pagini științifice, literatură marină, dicționare de cultură marinărească unite sub genericul Nave, navigație, evocări și rubrica „Din viața filialelor”.

Anul 1994 îmbogățește conținutul revistei cu alte puncte de interes și cu rubrici de sine stătătoare: „Veteranii își amintesc”, „Viața porturilor”, „Din viața filialelor”, „Pagina ținutului”, „Ecologie”, „Sporturile nautice”, „Pagina lirică”.

Începând cu nr.14, primul număr al anului 1995, revista capătă un aspect deosebit, atât din punct de vedere al realizării grafice, cât și ca structură. Substanța și varietatea conținutului asigură nivelul științific și cultural al publicației. Semnăturile depășesc limitele locale.

Pe măsura trecerii timpului revista capătă dimensiuni noi reușind să fie atât un important element de promovare a realizărilor științifice, de valorificare a tradițiilor maritime românești

și de popularizare a personalităților acesteia.

Consemnăm cu satisfacție aspectul grafic deosebit al revistei, aflat în consens cu nivelul științific și cultural pe care, neprecupețit, oameni de cuget și simțire marinărească, îl veghează cu competență și abnegație. I-am menționa printre aceștia, pe: C-Amir.(r) Ilie Ștefan, Costin Costandache, Carmen Atanasiu, C-Amir. George Petre, Ing. Marcel Dragu, Cpt.rg.I(r) Nicolae Marcu, Cpt.rg. II Filaret Sîntion etc., consemnând totodată că, prin semnăturile personalităților publicate, ca și prin aria ei de difuzare, revista **Marea Noastră** accede la ambiția unei publicații de factură națională.

LILIANA LAZIA

Revista „Biblion”

Revista „Biblion” - titlu cu valoare emblematică al noii publicații de bibliologie ce apare semestrial la Biblioteca județeană Constanța sub egida Asociației Bibliotecilor Publice din România, Filiala Constanța, inserează în paginile sale articole de rezonanță culturală de o reală valoare documentară.

Apărută la Constanța în anul 1993 într-un singur număr, urmată de numerele 1-2 în anul 1994, înregistrând cu distincție tradiția bibliotecii, publicația e menită să illustreze bogăția colecțiilor prin evidențierea unor rezultate deosebite în cercetarea patrimoniului de carte, să contureze dimensiunea reală a instituției în viața culturală actuală.

Nașterea publicației a fost precedată de apariția unui număr omagial la 60 de ani de la înființarea primei biblioteci publice la Constanța ce cuprinde un „cuvânt” al regretatului prof.dr.doc.Dan Simonescu și un scurt istoric al B.J.C.

La scurt timp, s-a editat primul număr al „Biblionului”, conceput într-un stil elegant, cu teme de specialitate tratate la un înalt nivel profesional.

În memoriam Dan Simonescu - semnat de Constanța Călinescu și un „Cuvânt înainte” al directorului bibliotecii, Dumitru Constantin-Zamfir, fac deschiderea primului număr al revistei din casa cărților.

Urmează apoi o serie de articole pe teme de actualitate: „Automatizarea bibliotecii tomitane” (Niculina Petrescu), sau de evocări: „Prima bibliotecă publică la Constanța” (C.Cioroiu), „Anuarul Școlii normale (1921-1922) un valoros document istoric” (Constantin Vitanos).

Dintre instituțiile culturale constănțene sunt prezentate: Biblioteca Universității Ovidius, Muzeul de Artă populară Constanța, Muzeul Marinei Române, iar dintre cărțile rare ale Bibliotecii județene: prima „Enciclopedie a tuturor timpurilor” a lui Corneliu Diaconovici, „Enciclopedia Cugetarea” a lui Lucian Predescu, „Les Macédo-Roumains” a lui Th.Capidan, „Dobrogea în pragul veacului al XX-lea” de M.Ionescu-Dobrogianu.

Se fac aprecieri asupra unor aspecte ale lecturii și unor probleme de bibliofilie.

La rubrică: „Bibliotecari care au fost” se evocă figurile a doi distinși colegi trecuți prea repede în neființă: Alexandru Hristu și Dragu Rareș.

Numărul 1-2, apărut în anul 1994, are o nouă structurare, menită să releve date interesante și inedite asupra tezaurului cultural al bibliotecii.

Pe prima pagină, la fond, atrage atenția, semnat de Ilie Cileagă, un interviu cu Geo Bogza: „Geo Bogza sau nostalgia culturii”.

Bine documentat și cu date inedite, articolul Arhiepiscopului Tomisului Lucian „Viața și personalitatea Sfântului Ioan Casian Străromânul”. ocupă o pagină de revistă și este un material de referință.

Un breviar al ultimelor apariții editoriale evidențiază evenimentele locale remarcabile de ultimă oră. Materiale legate de teoria lecturii și viziunea modernă asupra acesteia în diversele ei componente (Accesul universal la informație, Moda lecturii) sunt semnate de Dumitru Constantin-Zamfir și Adriana Dumitru.

O privire retrospectivă asupra literaturii dobrogene o realizează articolul Lilianeii Lazia „Literatura în Dobrogea de Sud” și cel al Corinei Mihaela Apostoleanu, „Primăvara la Balcic”.

Rubrica „Patrimoniu” găzduiește interesante puncte de vedere asupra problemelor de istorie a cărții și tiparului: „Periplul cărților românești vechi” (C.Cioroiu și Aurel Mocanu) și „Cărți vechi românești” (Simona Suceveanu).

În materialele inserate în rubrica „Restituiri literare” se fac referiri la personalități de primă mărime ale culturii românești legate spiritual de Dobrogea: Hortensia Papadat-Bengescu, Al.Gherghel, revista „Litoral” prin reprezentanții săi: Aurel Dumitrescu, Dumitru Olariu, Ioan Micu.

Menționăm de asemenea rubricile: „Biblioteci pe mapamond” și „Carte de referință”.

Sperăm ca revista **Biblion**, acest nou vlăstar născut din seva cărții și a înțelepciunii, rodul efortului creator al bibliotecarilor de la Pontul Euxinsă-și câștige locul meritat în Lumea publicațiilor de prestigiu din România.

LILIANA LAZIA

**Tehnoredactare computerizată: S.S.I. TOTALDATA S.A.
Liviu PITULEA
Eugen DRĂGHICIU
Argentina BURLACU**

Tiparul executat la tipografia „GOLIAT” s.r.l. - CONSTANTA

